

Anders Blom

VELJESKUNTA

Lobbaus
Suomen
poliittisessa
järjestelmässä

VELJESKUNTA

Anders Blom

VELJESKUNTA

Lobbaus
Suomen
poliittisessa
järjestelmässä

Gummerus

© Anders Blom ja Gummerus Kustannus Oy 2018

ISBN 978-951-24-0749-1

Painopaikka ScandBook, Liettua 2018

Sisällys

Kiitokset	9
Mitä lobbaus on?	17
Demokratian perusta vai epärehellistä toimintaa?	17
Demokratian syntysijoilta tutkimuksen katveeseen	18
Historian pitkä linja	19
Lobbarista ja veljeskunnasta	22
Mitä liike-elämä on?	24
Akateeminen kilpa lobbauksen määrittelystä.....	25
”Luonnolliset valtiot” ja oikeusvaltiot	28
Korporatistmin kustannukset	30
Konfliktien sosialisointi vai yksityistäminen?	31
Poliittinen vaikuttaminen ja lobbauksen määrittely.....	32
Poliittisen päätöksenteon korruptiivisuuden tutkimus.....	35
Hiljaisen tiedon rooli.....	36
Suomen malli	38
Suomalainen valtio-oppi ja talous.....	38
”Suomalainen valtio-oppi” syntyy	38
Ensimmäisen tasavallan perintö	46
Tammikuun kihlauksesta syntyy tahtotila	49
Sotatalous kiihottaa poliittiseen vaikuttamiseen	53
KGB-yhteys Kremliin katkaistaan	57
Taloudellisten eturyhmien järjestöistä ja niiden suhteista	63
Suomi poikkesi pohjoismaisesta sosiaalidialogin mallista.....	67
Tulonjakopolitiikan korporatiiviset fundamentit	70
Ansiosidonnaiset työeläkkeet – ensimmäinen fundamentti	71
Jäsenmaksuperintäsopimus – toinen fundamentti.....	75

Laki työehtosopimusten yleissitovuudesta – kolmas fundamentti.....	80
Päätelmiä ja teesejä	85

Elinkeinoelämän poliittinen vaikuttaminen uudistuu	88
Länteen!	88
Näkyvää ja salaista vaikuttamista	88
EEC-sopimuksesta Korpilammelle.....	95
Eteläranta lobbaa puolueita ja nuorisoa.....	100
Uusi sisäpiiri hahmottuu	105
Punaiset vuorineuvokset lobbasivat idänkaupalla.....	107
Keskustelukerhot ja ajatuspajat	114
Media lobbaajana ja lobbauksen kohteena	118
Maakuntalehtien valtakaudesta Yleisradion huippuvuosiin 1965–1981.....	119
Infokratian aikakausi 1982–1999	123
Ammattiliittojen lobbaus uudistuu	128
Kommunikaatio yhteisön kanssa.....	130
Informaatio eli politiikan sisältö	131
Työmarkkinapolitiikan saavutuksia	132
Sisä- ja ulkopiirin lobbarit	133
Pankkien lobbarit vaikuttivat markan säätelyyn	134
Lobbarit tulevat julkisuuteen.....	136
Pankin oma lobbari.....	138
Päätelmiä ja teesejä	141

Suomi integroidaan Euroopan unioniin	143
Kilpailu markkinoista ja uusista pelisäännöistä	143
Korporaatiot lobbaavat Suomen EU-neuvotteluissa	147
Naapurin järjestelmä romahtaa	149
Työnantajien ja työntekijöiden yhteinen poliittinen vaikuttaminen.....	151
Työeläkkeet ja ratkaisu työeläkeyhtiöistä.....	155
Maatalousneuvottelut EU:n kanssa.....	161
Haavisto ulkoasiainministeriksi	165
Kaappasiko MTK hallinnon?	167
”Nyt tämä basaari on siivottava”	171
Ensimmäinen maataloustuloratkaisu, jossa EU oli mukana	173
Kansanäänestys, Eurooppalainen Suomi ja eduskuntakäsittely	175
Kohti lännen arvoyhteisön kovaa ydintä.....	176
Kohti valtioneuvostojohtoista järjestelmää	178

EMU – Talous- ja rahaliitto pähkinänkuoressa.....	179
Etelärannan ja Hakaniemen ”huomenlahja” Lipposelle	181
Rahaliittopäätöksen lobbaus oli jo käynnissä.....	182
Sosiaalidemokraatit tulevat EMU:n taakse.....	186
Liike-elämä lobbaa rahaliiton puolesta.....	188
EMU-ratkaisu viedään läpi eduskunnassa	193
Politiikan ja talouden sisäpiirien kehät leikkaavat toisensa	195
Päätelmiä ja teesejä	198

Moniääninen omistajuus.....	204
Sosialismin pelosta omistajaohjaukseen ja suomalaiseen omistajuuteen...	204
Ulkomaiset yritykset	207
Kairamon Nokista Ollilan Nokiaan.....	209
Globaalia lobbausta	212
Nokian lobbauksen asialista Suomessa ja kansallisosakkeen rooli.....	216
Kilpailu omistajaohjauksesta ja suomalaisesta omistajuudesta	220
Yritysten ulko- ja sisäpiirit	223
Omistajayrittäjät aktivoituvat liike-elämän vaikuttajiksi.....	227
Päätelmiä ja teesejä	233

Uusi sisäpiiri EU-korporatismissa.....	235
Brysseliin!	235
Suomen malli ja vaikuttamisreitit	237
Murroskaudesta ”gold-platingiin”	239
Julkiusuuslainsäädäntö muuttui vuonna 1999	241
Tiedonvälityksen kehitys EU-jäsenyyden aikakaudella	247
Korporatiivisen valmistelun sisäpiiri.....	248
Yritysten edunvalvontajärjestöt.....	253
Palkansaajajärjestöt.....	255
Korruptio suomalaiseen tapaan	262
Vähän korruptoitunut valtio	264
Lobbareiden typologiat ja politiikan pyöröovi	268
Politiikan pyöröoven merkitys kasvaa	269
Lobbarit luokkakuvassa	272
Viestinnän asiantuntijat omistajien ja yritysjohton apuna	276
Suomen EU-korporatismi odottaa uutta sääntelyä.....	281
Veljeskunnan perintö.....	283
Päätelmiä ja teesejä	286

Kuinka "auringonlaskun alasta" tuli "blue industry"...	288
"Narratiivi on se sana"	288
Kahden vaalikauden poliittinen perintö	289
"Suomi on saari"	292
Telakkateollisuuden ja valtion yhteydestä	293
Suomi globaalissa kilpailussa	296
Eurooppalainen yhteistyöhanke ajaa karille	299
Venäjän ja telakkateollisuuden yhteistyö	301
Äkillisen rakennemuutoksen toimiala	305
Kataisen hallituksen ohjelmasta telakkayhtiön sidosryhmäselvitykseen	306
Oasis 3:n miljardikauppa menetetään Ranskaan	310
Suuret laivat – pienet piirit	311
Kaksi narratiivia – ministeriön "auringonlaskun ala" ja Turun "blue industry"	316
Kokonaiskäsitys syntyi liian myöhään	322
Pekkarisen ja Vapaavuoren dialogi	328
Ratkaiseva päivä	331
Perussuomalaisten välikysymys	333
Bernard Meyerin perheyritys ostaa Turun telakan	338
Kataisen hallituksen politiikka ajautuu umpikujaan	343
Omistajaohjaus haastoi korporatistimin	344
Päätelmiä ja teesejä	347
 Euroopan suunta ja veljeskunnan tulevaisuus	351
Korporatistimin uusi kolmiodraama	352
Neljäs valtiomahti ansaintakriisissä – vallan tasapaino horjuu	353
Eurooppa etsii uutta tulevaisuutta	356
Edustuksellisuus tarvitsee uutta läpinäkyvyyttä	360
Edunvalvontaa tehostettava EU:ssa	363
 Liitteet	367
Lyhenteet	377
Lähteet	383
Viitteet	421
Hakemisto	489

Kiitokset

Politiikka on ihmisten asia. Ihmiset eivät ole täydellisiä vaan monimutkaisia. Ihmisten suuri enemmistö on hiljaista, ja usein heidät mielletään passiivisiksi. Sitten on joukko aktiivisia ihmisiä, jotka koetaan vaikutusvaltaisiksi. He ottavat vallan. Toiset heistä valitaan vaaleissa kantamaan vastuuta yhteisistä asioista. Toiset pyrkivät vaikuttamaan heidän päätöksiinsä.

Suomessa merkittävä osa näistä aktiivisista järjestäjistä, yhteiskunnallisista toimihenkilöistä tai lobbareista muodostaa ”veljeskunnan”, joka on olennainen osa poliittista järjestelmää. Veljeskunta on seurausta paitsi järjestelmän kehityksestä myös rakenteista, sukupolvelta toiselle siirtyneestä organisoidusta toiminnasta.

Tämä kirja on kunnianosoitus kaikille aktiivisille kansalaisille, vaikuttajayksilöille, jotka kilpailevat veljeskunnassa ja veljeskunnan kanssa. Erityisesti tämä on kunnianosoitus kollegoilleni – niin yksityisellä kuin julkisella sektorilla. Ilman heitä politiikka olisi kuollut. Veljeskunta on myös narratiivi, tarinan juoni politiikan tekemisestä Suomessa. Politiikka tarvitsee rahaa. Ja raha tarvitse politiikkaa.

Tämä kirja on ollut minulle matka. En ole varma, mistä se alkoi. Liike-elämän palvelukseen siirtyminen ja sitä edeltänyt ura lehtimiehenä opettivat, että useissa kysymyksissä puoluepoliittiset näkökohdat olivat lopulta verraten kapea-alaisia tai pantiin tarvittaessa syrjään. Tämä vain korostui Neuvostoliiton hajottua, kun suuri sosialismin kokeilu 1917–1991 Euroopassa päättyi.

Pääsin seuraamaan melko läheltä, Pietarin näkökulmasta, Neuvostoliiton hajoamista ja Venäjän uutta nousua. Suomen EU-jäsenyys ei näyttänyt mahdolliselta vielä 30 vuotta sitten, mutta Berliinin muurin murtuminen symboloi sitä, että se oli ollut vireillä jo melko kauan. Markkinatalous teki suuren invaasion Venäjälle, kun ulkomaiset yritykset tulivat valtaamaan neitseellisiä

markkinoita, joilla ei ollut pelisääntöjä. Keskustelin ajoittain 1990-luvulla Pietarin puhelinyhtiössä toimineen tanskalaisen Jeffrey Galmondin kanssa. Hän laati Venäjälle uutta tietoliikennelakia, jota hänen yhtiönsä lobbasi Venäjän hallituksen kannaksi. Hän taisi kopioida Australian lain. Galmondista tuli Pietarin ja Venäjän hallituksen tärkeä taustavaikuttaja, joka ansaitsi omaisuuksia tietoliikennealan murroksessa. Hän oli myös lobbari.

Kesällä 1998 saimme Maailmanpankin InfoDEV-rahastolta suurehkon stipendin konsultoida Pietarin talousalueelle ”tietoyhteiskuntastrategia” yhteistyössä Soneran, Hansaprintin, pietarilaisten viranomaisten ja tietoliikenneyritysten kanssa. Se oli ainutlaatuinen mahdollisuus nähdä suomalaisen sisäpiirin toimintaa kansainvälisillä foorumeilla.

Opettavaista oli se, miten entiset neuvostokansalaiset sopeutuivat raakaan voitontavoitteluun. He oppivat sen muutamassa viikossa. Kaikki siihen asti näkemäni kapitalismi oli ollut tavalla tai toisella ”sivistynyttä” ja säädeltyä. Venäjän kokemukset opettivat, että ihmiset voivat rikastuessaan kadottaa horisonttinsa ja muuttua saalistajiksi, joilla on vain yksi arvo – ”minä” eli oma etu. Kaikki venäläiset eivät toki olleet saalistajia, eivätkä kaikki tietoliikenneihmisetkään. ”Uudella” Venäjällä ei vielä ollut ”uusia” eturyhmiä, mutta vanhat eturyhmit yrittivät muuttua uusiksi. Vähitellen sinnekin syntyi omistava luokka, mutta se on eri tarina.

Samaan aikaan sain seurata, miten liike-elämässä valmistauduttiin Euroopan yhteismarkkinoiden läpimurtoon. Suomessa osallistuini aktiivisesti EU-jäsenyyskeskusteluun, jossa entinen työnantajani Turun Sanomat oli edelläkävijä. Päätoimittaja Jarmo Virmavirran toimeksiannosta akkreditoin ensimmäisen suomalaisen toimittajan, Terhi Kahlin, Euroopan komissioon alkuvuodesta 1988. Tuolloin Yleisradio ja Helsingin Sanomat eivät pitäneet Brysseliä merkittävänä.

Kun neuvottelut Suomen EU-jäsenyydestä aloitettiin, ulkomaiset yritykset alkoivat etsiä Suomesta ostettavaa – kumppaneita ja neuvonantajia. Vaikka Suomen säädöskenttä oli tuolloin valtavassa murroksessa, taustalla vaikutti olemassa oleva lainsäädäntö ja oikeusvaltioajattelu. Se Venäjältä puuttui. Kommunismi oli sen tuhonnut. Suomessa oli jokin selkänöja.

Suomalaiset asiakkaani eivät olleet saalistajia. Vaikka he tavoittelivat voittoja, uusia markkinoita ja kilpailuetuja, he olivat kohtuuden ihmisiä. Siksi suomalainen kapitalismi, jos sellaisesta tuolloin voi puhua, ei ollut vielä ahneutta, vaan jonkinlaista ”gentlemannikapitalismia”. Eturyhmien vahva organisoituminen laimensi itsekkyyttä. Nyt gentlemannikapitalismi on laimentunut.

Talouslama opetti, että vanhat auktoriteetit saattoivat kaatua. Yksi asiakastani oli reilu ja rehti mies, Noveran eli entisen Hankkijan yhteiskuntasuhde- ja viestintäjohtaja Erkki Vehviläinen. Kun Novera teki konkurssin kesäkuussa 1992, Erkki antoi minulle Hankkijan lippalakin. Edustamalleni Eurofacts Oy:lle se edusti 120 000 markan saatavia, jotka piti kirjata tappioksi vuoden 1992 tilinpäätökseen. Kehystin lippalakin toimiston seinälle muistuttamaan: ei kannata olla tekemisissä rahattomien kanssa.

Kun Suomi liittyi Euroopan unioniin, peli muuttui kovemaksi. Ulkomaiset omistajat ja suomalaisten yritysjohtajien ulkomaankokemus toivat suomalaiseseen markkinatalouteen uutta osaamista. EU-jäsenyyden myötä patruunakauden voimahahmot poistuivat näyttämöltä ja vanha sopimiskulttuuri joutui ainutlaatuiseseen testiin. Tulopolitiikka selvisi siitä kuivin jaloin, vaikka kaikki odottivat jotakin aivan muuta.

Kävin keväällä 1993 uutuuttaan hohkaavan Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankin vuosikokouksessa Lontoossa. Pankissa olleet lännen ministerit huokuivat itsevarmuutta ja omahyväisyyttä. IRA teki pankin lähistöllä terrorismiskun. Lontoossa opin jotakin konsulttien ainutlaatuisesta merkityksestä. Pankki rahoitti ja käynnisti hankkeita, joita se kilpailutti konsulteilla. Niihin yksikään hallitus ei uskaltanut panna alussa omaa operatiivista arvovaltaansa, mutta kylläkin rahaa pankin kautta. Riskinottoon tarvittiin konsultteja, joiden selvitysten, suositusten, suunnitelmien ja kustannusarvioiden pohjalta hallitukset, pankki ja yksityiset rahoittivat yksityistämistä, säätivät uusia lakeja ja loivat infrastruktuurihankkeita vanhan rautaesiripun takana. Konsultin oli uskallettava olla myös toisella kannalla kuin toimeksiantajansa. Ja argumentoida se. Toimeksiantajat saattoivat ostaa saman palvelun useammaltakin konsultilta.

Myös Eurofacts konsultoi Suomen viranomaisia muun muassa investointi-, tietoliikenne- ja tietoyhteiskuntapolitiikan kehittelyssä sekä yritysasiakkaitaan esimerkiksi yksityistämisessä, eikä vain Suomessa vaan myös Pietarissa. Konsulttien merkitys näkyi siinä, että aluksi heidän näkemyksensä oli ”second opinion”, vaihtoehtoinen näkemys, tai vain ”selvitys”, mutta poliittisen päätöksen jälkeen siitä saattoi tulla laki, asetus tai hanke. Hallitukset tarvitsivat jatkuvasti ”second opinioneja”. Kun Suomessa kaksikymmentä vuotta myöhemmin oli löydettävä ratkaisuja telakkateollisuuden pelastamiseksi, konsultteja tarvittiin. Esimerkiksi käy teollisuusneuvos Lauri Ratia, josta tuli hallituksen luottomies sen löydettyä linjansa. Hän ei ollut ainoa.

Kun Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995, luulin ymmärtäneeni, mitä kello oli lyönyt. Etelärannan Timo Relander oli vuonna 1988 sanonut,

että se yritysjohtaja, joka ei ymmärrä, mitä EU merkitsee hänen bisnekselleen, on entinen yritysjohtaja. Vasta vuosien myötä olen tapaus tapaukselta oppinut käsittämään, kuinka merkityksellinen ja historiallinen Suomen jäsenyys EU:ssa on ollut meille.

Eräänä iltana vuoden 1995 lopulla EU-suurlähettiläs Antti Satuli soitti Brysselistä. Brysselin suurin lobbausfirma Government Policy Consultants, GPC (nykyisin nimeltään FleishmanHillard, FH) etsi Suomesta ”nuppi-neulaa” kartalleen. ”Voinko ilmoittaa firmasi ehdolle kilpaan?” Antti kysyi. Voitimme tuon kilvan, jossa kaksi arvostamaani vaikuttajaa – Lasse Lehtinen ja Arto Tuominen – olivat haastajiani. Kun voitettuani allekirjoitin yhteistyösopimuksen, minua pyydettiin perehtymään sen liitteenä oleviin ja erikseen allekirjoitettaviin eettisiin periaatteisiin. Eettisen koodin allekirjoitus oli ehto pääsulle Brysselin parhaaseen seuraan. Kysyin, oliko joku kieltäytynyt. Vastaus oli: ”Enemmistö tässä vaiheessa kieltäytyy, mutta tulevaisuudessa vain allekirjoittajat voivat toimia alalla.” Allekirjoitin sopimuksen ja eettisen koodin alkuvuodesta 1996. Suomessa ei vielä tänäänkään ole sitovaa eettistä koodia lobbauksesta.

Brysselissä tutustuin kahden vuosikymmenen aikana useisiin lobbareihin, jotka ammatikseen neuvoivat yrityksiä, alueita, kaupunkoja ja järjestöjä siitä, miten niiden ääni kuuluisi Brysselin byrokratiassa. Julia Harrison, Michael Berendt, José Lalloum ja Caroline Wunnerlich ovat kaikki ammattilobbareita, joiden osaamista olen ihaillut kaikki nämä vuodet. Heiltä opin, että myös Brysselissä on veljeskuntia, joita politiikan pyöröovi kehittää ja ylläpitää. Elävä yhteys ja vuosien yhteistyö Brysselin suurimman lobbausfirman ja sen globaalien verkoston kanssa on opettanut, että asiakas on kuningas. Ja sen, että Suomessa suurikin firma voi olla maailmalla pieni ja päinvastoin. Kokeemukset Pietarista ja Brysselistä auttoivat – sain perspektiiviä omaan impivaaralaisuuteeni.

Kun Suomi oli ollut kymmenen vuotta EU:n jäsen, kuvittelin tietäväni lobbauksesta kaiken. Kun aloitin akateemisen tutkimustyöni, havaitsin, etten tiedä siitä juuri mitään. Täsmällisemmin sanoen: en tiennyt, miten akateeminen tutkimus ja keskustelu näkevät lobbauksen. Tutkimukseni olisi opinnäyte akatemian ehdoilla.

Jo lobbauksen määrittely osoittautui teemaksi, josta ei ole yhtä totuutta. Yliopistomaailmassa minut haluttiin panna muottiin, tiettyyn kuosiin, josta käsin saisin esittää teesini. Kun selviäisin väitöksestä, minulla olisi mahdollisuus kirjoittaa teemasta juuri niin kuin haluaisin. Lopputuloksena syntyi tämä kirja. Sen pohjana on tutkimustyö, jota tein tohtorinväitöstäni varten

kymmenen vuotta. Tämä on kertomus suomalaisesta lobbauksesta, ja olen keventänyt tutkimuksen teoreettista osuutta olennaisesti. Lisäksi olen liittänyt kirjaan ajankohtaisen osion Suomen poliittisesta kehityksestä, jossa yksi tapaus – telakkakysymys – nousee lobbauksen problematisoinnissa keskiöön.

Väitökseni tarkastettiin kolmeen kertaan. Tarjoamani ensimmäinen versio olikin keskeinen lopputulokseen verrattuna. Mutta tutkimuskohteeni – työmarkkinajärjestöt – haluttiin vaihtaa vain suppeaan viestintätoimistojen ja muiden kaupallisten edunvalvojien toiminnan tutkimiseen ja aihevalintaani pidettiin liian laajana. Tiedekunta asettui kannalleni ja antoi luvan tutkia korporaatioita. Arvostin suuresti tätä päätöstä. Uudet esitarkastajat saivat aiempaa kelpoisemman tekstin punnittavakseen. Mutta sekään ei saanut väitöslupaa. Yliopiston uusien väitössääntöjen mukaan käsikirjoitus oli alistettava uuteen esitarkastukseen. Toinen tarkastaja hylkäsi sen useilla argumenteilla, joista mielestäni keskeisin oli se, että hänen tulkintansa lobbauksesta oli suppeampi kuin minun. Toinen tarkastaja oli ymmärtäväisempi, asettui tukemaan tarkastelutapaani ja totesi sen tuovan uutta relevanttia tietoa yhteiskunnan kehityksestä, jossa oli tapahtunut rakenteellinen ja tieteellisen ajattelutavan muutos.

Viimeinen esitarkastuskierros edellytti minulta vaikeita linjavalintoja lobbauksen määrittelyssä. Minun olisi myös pitänyt muuttaa näkökulmaani aiempaa selvemmin tutkimuskirjallisuuteen, jonka sisältämissä järjestöhistorioissa työmarkkinoiden toimintaa ei pidetä lobbaamisena. Vaikka siitä ei olekaan suoranaisesti mitään mustaa valkoisella, liikkuminen alueella tuntui kävelyiltä miinakentällä.

Kaksi esitarkastajaani olivat selvästi keskenään eri mieltä siitä, miten lobbaus on määriteltävä. Toinen näki sen suppeasti yhtenä poliittisen vaikuttamisen keinona, jota voi perustella sanakirjamääritelmällä. Toinen taas antoi erityistä arvoa tutkimustuloksilleni siitä, että vastoin yleistä käsitystä työmarkkinajärjestöjen vaikutusvalta oli Suomen EU-jäsenyyden myötä kasvanut ja että sitä kautta tutkimukseni toi uutta tietoa, johtopäätöksiä ja havaintoja.

Lopulta väitökseni hyväksyttiin ja sain julkaisuluvan. Esitarkastajista tuli myös vastaväittäjiäni. Väitöstilaisuudessa sanakirjalähtöinen ajattelutapa jäi lopulta vastaväittäjien kannaksi. Mediassa näkemykseni sai poikkeuksellisen suurta huomiota. Keskustelu lobbauksesta jatkuu. Työmarkkinajärjestöt ovat tähän saakka vaienneet. Väitöskirjani hyväksyttiin 21.5.2018.

Tämä teos on väitöstyöni pohjalta toimitettu itsenäinen, kotimaiseen keskusteluun tarkoitettu tietoteos ja tulkinta suomalaisesta poliittisesta narratiivista. Samalla se on oma käsitykseni lähihistorian vaiheista lobbauksen

näkökulmasta kirjoitettuna. Se on myös kurkistus politiikan sisäpiirin toimintaan. Suomen poliittinen järjestelmä on muuttunut paljon EU-jäsenyyden jälkeen, mutta jäsenyyttämme on tutkittu lopulta melko vähän. Keskustelua ei voi valitettavasti kehua sisällöltään rikkaaksi. Pikemminkin se puuttuu lähes tyystin, vaikka meilläkin esiintyy jäsenyyttä arvostelevia poliittisia voimia.

Kirjoittaessani näitä rivejä Suomessa keskustellaan siitä, ylittikö tasavallan presidentti mandaattinsa kannustaessaan työmarkkinaosapuolia joulukuussa 2015 yhteistyösopimukseen Suomen kilpailukyvyyn vahvistamiseksi. Presidentti ei todellakaan ylittänyt valtuuksiaan, vaan antoi tavanomaisen tukensa suomalaiselle neuvotteluperinteelle. Myöhemmin osoittautui, että hän myös toimi osapuolten pyynnöstä.

Tämän aikakauden journalismissa arvostetaan liian vähän sovinnollisuutta ja pyrkimystä ymmärtää kanssaihimistä. ”Tunne oma tilasi, anna arvo toisellekin”, sanotaan sananlaskussa. Mutta keskustelu osoittaa, kuinka pintapuolisesti Suomessa uuden sukupolven vaikuttajat tuntevat poliittisen järjestelmämme taustalla olevaa pitkää kulttuuria – maan tapoja ja historian linjojen tärkeitä ratkaisuvaiheita.

Itsenäisyytemme ensimmäisten kuukausien tapahtumista on esitetty tänä vuonna uusia tulkintoja. Se osoittaa, että meistä suomalaisista löytyy lantin kaksi puolta. Toisaalta olemme sovinnollisia, koska asemamme johdosta meidän kannattaa hakea rauhaa. Toisaalta meillä on kyky käyttää voimaa. Se on osa identiteettiämme, vaikka olemmekin pieni kansa.

Eurooppa on muuttunut kolmenkymmenen viime vuoden aikana rajusti. Näitä muutoksia tulkitaan jatkuvasti kilpaa eri maissa. Vaikka teknologia tunnetaan mullistaneen kaiken, yhteiskunta on vuosisatojen aikana rakennettu sel-laiseksi, ettei kuka tahansa voi keikuttaa venettä ja kaataa järjestelmää. Yhteiskunnan suuri tehtävä on ylläpitää vakautta ja järjestystä. Järjestys tapahtuu aina joidenkin ehdoilla, ja se voi olla myös huono.

Vaurauden myötä omistamisesta on tullut uudelleen poliittisesti merkittävä asia, eikä vähiten siksi, että omistajat joutuvat kantamaan vastuuta samoin kuin demokraattisesti valitut poliittiset päättäjätkin. Omistamisen pelisäännöt ovat Suomessa kehittyneet merkittävästi EU-jäsenyyden seurauksena. Kun toimin elinkeinoelämän järjestöjen muodostaman ”suomalaisen omistajuuden neuvottelukunnan” sihteerinä vuosina 2005–2007, törmäsin näkymättömään käteen, joka ohjasi omistajapoliittista keskustelua. En ollut ainoa, joka koki näin. Vasta myöhemmin silmäni avautuivat ja oivalsin työmarkkinajärjestöjen suuren vaikutusvallan myös omistajapolitiikassa, jonka yksi ilmentymä on valtion omistajaohjaus.

Omistajuus onkin suurin korporaatioiden tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä: mitä yritysten omistajat tietävät, ajattelevat ja haluavat ja miten he ohjeistavat yritysten johtoa? Uuden narratiivin rakentaminen perustuu ulkomaailman aiempaa syvällisempään ymmärtämiseen, joka on itse asiassa ikuisen haaste impivaaralaisuudelle. Yritän vastata tähän haasteeseen tuomalla keskusteluun oman, vaikka sitten puutteellisen, tulkintani siitä, miten Suomen poliittinen järjestelmä toimii ja on muuttunut omana aikanaani.

Otan tästä työstä kaiken vastuun. Tämä ei kuitenkaan ole sooloesitys. Minun on kiittäminen useita henkilöitä ja tahoja siitä, että tämä teos on käsisänne. Toistan kiitokseni kaikille niille ihmisille, jotka tukivat minua väitöstyössäni. Se loi tälle pohjan. Tämän teoksen kehittäminen vaati paljon lisää keskusteluja, tiedonhankintaa, tarkistamista ja yhteiskunnallista tiedustelua. Ne jalostivat näkemystäni siten, että koen olevani argumenttini kanssa varmemmalla pohjalla kuin viime keväänä.

Monet halusivat puhua luottamuksellisesti ja anonymisti, sillä yhteiskunnan ilmapiirissä on tiettyä jännitystä. Olen iloinen havaitessani, että tällä tulkinnallani on paljon ystäviä, jotka ovat kannustaneet tämän kirjoittamiseen. Intensiivinen vaihe, jolloin saatoinkin väitöskirjani loppuun, nuorensi ajatusmaailmaani, kun löysin paljon uusia ystäviä ja keskustelukumppaneita. Meitä yhdistää se, että haluamme tietää ja oppia lisää. Kiitos siis Turun yliopistolle!

Erityisesti kiitän kustantajaani Gummerusta. Tämä on kolmas yhteinen kirjaprojektimme. Gummerus on kärsivällisesti antanut minulle vapauden kirjoittaa ja viimeistellä tämä teos rauhassa. Kustannuspäällikkö Sakari Heiskasen kanssa kirjan idea ja sisältö saivat nykyisen hahmonsensa. Kustannustoimittaja Jouni Avelinin kanssa tekstini hioutui aiempaa ymmärrettävämmäksi. Jounilla oli vielä yksi vaihe ilmaisun kilparadalla, jossa tärkeintä on tavoittaa lukija. Suuret kiitokset kummallekin. VTM Mihail Kurvinen on auttanut minua laajan lähdeaineiston ja lähdeluettelon hallinnassa varmoin ottein.

Naantalin Livonsaaren Kuunrannassa elokuussa 2018

Anders Blom
Valtiotieteiden tohtori

Mitä lobbaus on?

Demokratian perusta vai epärehellistä toimintaa?

Lobbaus on asia, jonka kaikki tietävät, mutta harvat tuntevat. Tai pikemminkin se on asia, jonka kaikki luulevat tietävänsä ja harva väittää tuntevansa.¹ ”Ilman eturyhmiä ja lobbausta politiikka olisi joko yhdentekevää tai kuollut”, toteaa politologi M. P. C. M. van Schendelen.² Ja se, joka määrittelee, mikä on yleisesti hyväksyttyä tai tavanomaista lobbausta, määrittelee myös poliittisen toiminnan säännöt. Eli sen, keillä on oikeus tulla kuulluiksi.³ He vaikuttavat.

Kun aloin tutkia lobbausta, käsitin sen vaikuttamisena poliittiseen päätöksentekoon. Sittemmin aloin ymmärtää, ettei lobbausta voi määritellä näin yksinkertaisesti. Kyseessä on hyvin kiistelty ilmiö. Päätökset eivät synny itsestään. Joku sisäpiiri, porukka ne taikoo. Sanalla porukka on venäjänkielinen tausta.⁴ Ilmiön ydin on sisäpiiri. Se houkuttelee myös pohtimaan suomalaisen lobbauksen juuria. Taloustieteilijä Douglass C. Northin maksimi auttaa – ”historialla on väliä”. Instituutiot kantavat mukanaan omaa historiaansa ja yhdistävät siten mennyttä, nykyistä ja tulevaa.⁵

Päätökset koskevat ulkopiiriä, johon kuuluvat eivät ehkä voi vaikuttaa ratkaisuihin. ”Porukka päättää” on kuitenkin hyvin monimielinen ilmaisu. Ei ole sanottua, että sama porukka kantaa julkisen vastuun, eikä ”porukasta” ole aivan helppoa tunnistaa, ketkä ”tekivät”, ”ostivat”, ”voittivat” tai ”lobbasivat” ratkaisun. Ulko- ja sisäpiirin välisen suhteen merkityksen ymmärtäminen on mielestäni lobbauksen kysymyksenasettelussa ”A ja O”.

Mikä porukka? ”Porukka” vaikuttaa suppealta ryhmältä, mutta sana on yhtä monimielinen kuin lobbaukseen liittyvät merkitysvivahteet. Se voi tarkoittaa suppeaa sisäpiiriä tai laajempaa työpaikan, urheiluseuran, ammattijärjestön tai muun yhdistyksen jäsenkuntaa.⁶ Sana ’porukka’ liittyy myös

”hyvä veli” -verkostoihin ja korruptioon.⁷ Porukka-sanan lailla termiä ’lobbaus’ käytetään 2010-luvulla monimielisesti ja kenties myös kevytmielisesti kuvaamaan pyrkimyksiä, joilla yritetään vaikuttaa jonkun päätökseen, ajattelutapaan tai valintaan.⁸ Kun pohdimme ulko- ja sisäpiirin suhdetta, saamme tiekartan, jonka avulla alamme ymmärtää lobbausta yhteiskunnallisena perusoikeutena, kansalaisoikeutena, jonka säätely tulevaisuudessa on yksi aikamme suuria poliittisia kysymyksiä.

Joidenkin mielestä lobbaus on demokraattisen päätöksenteon kivijalka, koska erilaiset ihmiset voivat yhdenvertaisesti vaikuttaa päätöksentekoon. Toiset taas käsittävät lobbauksen jopa rikolliseksi, pelisääntöjen vastaiseksi vaikuttamiseksi, demokratian lieveilmiöksi, jossa vaalit ja päätökset ostetaan rahalla ja eduilla. Lobbaaminen koetaan vähemmän arvostetuksi ja hyväksytyksi kuin edunvalvonta.⁹

Parhaana lobbauksena Suomessa pidetään sitä, että kukaan ei huomaa tulleen lobatuksi. Päätäjä kokee itse löytäneensä ratkaisun. Kysymys on poliittisesta lukutaidosta.¹⁰ Kaikki vaikutusvalta ei aina näy. Tässä on paradoksi. Demokratian pelisääntöjen perusteella voisi vaatia läpinäkyvyyttä. Pikemminkin asia on päinvastoin. Edustukselliseen demokratiaan kuuluu, että valta ja vastuu kulkevat käsi kädessä. Poliittiseen kulttuuriin kuuluvat myös epäviralliset tyypilliset ja toistuvat tavat, joilla päätöksiä tehdään ja asioita hoidetaan. Vaikka niitä ei ole kirjattu lakeihin, on tärkeää tunnistaa ne, jotta ymmärtäisi, miten politiikka toimii.¹¹

Siksi on pohdittava, paljonko valtaa on siirtynyt demokraattisesti valituilta päätöksentekoelementeilä yrityksille, eturyhmille ja niiden etujärjestöille. Kun korporaatiot vaikuttavat poliittisten päätösten valmisteluun, on kysyttävä, onko eduskunta menettänyt valtaansa osana vallan kolmijakoa.¹² Karolina Karrin avaama näkökulma ja uusi poliittinen diskurssi (keskustelu) vallankäytön häikäilemättömyydestä, salatusta tiedosta ja Brysselissä rehottavasta etujen kilpailusta ovat rohkaisseet pohtimaan lobbausta myös Suomessa viidentenä valtiomahtina.¹³

Demokratian syntysijoilta tutkimuksen katveeseen

Kysymys on kilpailusta¹⁴ siitä, miten lobbaaminen määritellään aikakaudella, jolloin politiikka on suuressa murroksessa. Tutkimus ei anna yhtä vastausta, vaan monta.

Cambridgen englannin kielen sanakirjassa ’lobbaus’ määritellään pyrkimykseksi ”saada joku vallassa oleva, yleensä hallituksen valittu jäsen, tukemaan

lakeja tai sääntöjä, jotka antavat organisaatiolle tai teollisuudelle etulyöntiaseman.”¹⁵ Nykykeskustelu ja tutkimus ovat etäännyneet rajatusta henkilövaikuttamisen käsitteestä. Lobbaukseen erikoistuneen sanakirjan määritelmän mukaan lobbauksella tarkoitetaan ”toimia, joilla pyritään vaikuttamaan lainsäätäjiin tai julkisiin virkamiehiin ehdottamalla, siirtämällä tai torjumalla lainsäädäntöä tai muuttamalla lakeja. Lobbauksen ytimessä on kiireellistä viestintää suullisesti tai kirjallisesti, kun viranomaiset vaikuttavat lainsäädäntöön, politiikkaan tai hallinnollisiin päätöksiin. Oikeudellista määritelmää lobbaukselle ei ole. Sen käytännöt perustuvat syvästi maan demokraattiseen ja perustuslailliseen ympäristöön”.¹⁶ Lobbaus ei kuitenkaan ole sanakirjakysymys, vaan lobbauksen määrittely liittyy vallankäyttöön.¹⁷

The European Public Affairs Consultancies’ Association (EPACA), on julkisia vaikuttamisen asiantuntijapalveluita tuottavien tahojen yhteenliittymä Brysselissä. Sen mukaan lobbaamisen käsitteen juuret voidaan löytää Englannin kuningas Juhana Maattoman vuonna 1215 hyväksymästä Magna Chartasta, joka on ensimmäinen eurooppalainen perustuslakina pidettävä asiakirja. Allekirjoittamalla sen valtaansa menettävän kuninkaan oli pakko antaa aatelisille oikeus tulla kuulluksi. Kun aatelisto kutsuttiin koolle, syntyi parlamentti, ja hallitsija antoi sen lausua kantansa asioista. Periaatetta, ettei oikeuden päätöstä – tuomiota – voinut ostaa, voidaan pitää oikeusvaltioajattelun siemenenä.¹⁸

Historian pitkä linja

Hallitsijoiden asemat olivat vakavasti uhattuina Magna Chartan (1215) jälkeen. Rooman kirkko oli jokaisen ruhtinaan ja kuninkaan siunaus tai kirkous. Sillä oli yhteytensä lobbauskeskusteluun. Rooman kirkko asettui uskovaisten hallitsijoiden puolelle uskottomia vastaan. Vastineeksi se sai rahaa, maata, suojelua ja palveluksia. Ja se myi aneita, joilla sai anteeksiannon viimeisellä tuomiolla. Luterilainen uskonpuhdistus alkoi vuonna 1517 ja hajotti Rooman kirkon aseman henkisen vallan edustajana. Anekauppa loppui. Augsburgin uskonrauhassa vuonna 1555 sovittiin periaatteesta, että kenen maa, sen uskonto. Kirkkojen ja ruhtinaiden ympärille alkoi kehittyä valtioita seuraavien vuosisatojen aikana.

Kristinuskoa oli levitetty ristiretkien aikana 1090–1270. Myös Suomeen kristinuskoksi tuli pohjoisen ristiretken ansiosta. Ruotsi (ja myös sen itäiset osat – siis Suomi) oli Rooman kirkon vaikutuspiirissä aina vuoteen 1527 asti, kunnes Kustaa Vaasa Västeråsin valtiopäivillä katkaisi suhteet Roomaan ja otti kirkon omaisuuksia valtion haltuun. Suomeen uskonpuhdistus tuli Mikael

Agricolan johdolla. Suomen kieli sai alkunsa. Ensimmäistä kertaa Suomessa murtui asymmetrisen tiedon muuri (toiset tietävät, toiset eivät), kun Agrigola julkaisi ABC-kirjan vuonna 1543 ja Uuden testamentin vuonna 1548.

Kun Kolumbus löysi Amerikan vuonna 1492, maailmassa oli vielä vallalla käsitys, että maapallo on litteä ja aurinko kiertää sitä. Uuden mantereen löytyminen loi taloudellista energiaa ja tarpeen osakeyhtiölle. Siirtolaisuus Euroopasta alkoi – ja orjakauppa Afrikasta. Käsitys maailmasta oli kapea-alainen. Valtiot olivat ruhtinas- ja kuningaskuntia. Niiden hallitsijoilla oli yleensä kaikki valta. He säätivät lait, panivat ne toimeen perustamalla hallintoja ja tuomitsemalla lakeja rikkoneet. Heidän viisauttaan arvioitiin sillä, kuinka he kuuntelivat alamaisiaan ja kuinka hyvin he osasivat sovitella etuja tai voittaa ja välttää sotia. Säätyjärjestelmä syntyi osin sen järjestämiseksi, että hallitsijat voisivat ”systemaattisesti” kuunnella alamaistensa ääntä. Aatelisto, papisto ja talonpojat olivat säätyjä, nykyajan yhteiskunnallisella kielellä eturyhmiä. Ne lobbasivat.

Niccolò Machiavellin *Ruhtinas* (1513) oli selviytymisopas yksinvaltiaalle, mutta jo vuonna 1517 hän pohti kirjassaan *Valtiollisia mietelmiä* tasavaltaa, uutta yhteiskunnallista suuntausta. Tieteessä luovuttiin auktoriteettiuskosta, kun Galileo Galilei (1564–1642) toteamus ”se pyörii sittenkin” johti kriittiseen metodiin. Tiede erkaantui uskonnosta ja filosofiasta. Maapallo olikin pyöreä. Poliitiikan ja historian tutkimus kehittyi kiistojen kautta – auktoriteetteja ja aikaisempia tutkimuksia uhmaamalla.

Valistuksen aikakaudella hallitsijat joutuivat antamaan vakuutuksia alamaisilleen. Esitys vallan kolmijako-opista oli pohjustusta vallan jakamiselle. Jotta vallan väärinkäyttö voitiin estää, lainsäädäntövalta, tuomiovalta ja toimeenpanovalta oli erotettava toisistaan. Tämä ajatus syntyi vain 270 vuotta sitten. Sitä siis sanotaan vallan kolmijako-opiksi. Sen esitteli Montesquieu eli Charles-Louis de Secondat, La Brèden ja Montesquieun paroni, teoksessaan *Lakien henki* (1748). Sen pohjalta tiedonvälityksen valta on käsitetty myöhemmässä tutkimuksessa ”neljänneksi valtiomahdiksi”. Kansalaisaktivismi, joka pyrkii vaikuttamaan päätöksentekoon, voidaan käsittää ”viidenneksi valtiomahdiksi”.

Globalisaatiossa kolmijako-opilla on merkitystä sekä hallituksille että yrityksille. Kansainvälisoikeudellisen määritelmän mukaan valtio on rajattu alue, siellä asuva kansa ja sen muodostama hallinto, jolla on yksinoikeus käyttää alueella voimaa ja väkivaltaa. Kolmijako-opin rinnalle on kehittynyt vallan lähteistä myös muita näkemyksiä. Näitä ovat muun muassa eliittiteoriat, julkinen mielipide ja korruptiivisuus. Niiden tutkimuksessa Steven Lukes on

ollut tärkeä suunnannäyttävä. Se, joka voi vaikuttaa tulkintoihin ja muiden arvovalintoihin, käyttää merkittävää valtaa.

Vallankumoukset Amerikassa 1776 ja Ranskassa 1792 aloittivat uuden aikakauden. Tasavalta löi itsensä läpi. Ranskan vallankumous loi *kansalaisen* käsitteen. Näiden merkittävien vallankumousten ideana oli luoda tasavalta, jossa valta ei ole perinnöllistä. Kansanvalta alkoi etsiä uusia tapoja hallita. Aluksi se oli veristä, ja kolmijako-opin vakiintumisessa meni aikansa. Napoleonin sodat 1803–1815 muuttivat Euroopan tasapainon, nostivat Venäjän merkittäväksi valtioksi Euroopassa, vahvistivat brittiläistä imperiumia ja alisivat Ranskan. Euroopan hullu vuosi 1848 merkitsi kansallisuusaatteen ja liberalismiin läpimurtoa. Saksan ja Italian valtiot syntyivät.

Niitä edelsivät kymmenet, jopa sadat ruhtinas- ja kuningaskunnat. Kansallisvaltio on ilmiönä kiistelty – kumpi oli ensin, kansa vai valtio? Teoria yhdestä kansasta valtiota kohden (Giuseppe Mazzini) alkoi elää, mutta samalla vahvistui myös käsitys, että valtion suvereniteetin vuoksi oli luotava traditioita, jotka synnyttivät kansakuntia (Eric Hobsbawm). Niitä luotiin kouluopetuksella, julkisilla seremonioilla ja monumenttien massatuotannolla. Idealistisen näkemyksen mukaan valtion kassa ja ruhtinaan kassa olivat eri asioita. Perustuslailliset monarkiat alkoivat hakea oikeutustaan. Kansalaisuuden saattoi saada syntyperän mukaan tai maan alueella syntymisen perusteella.

Sosialismin ihanne ei toteutunut Euroopassa edes sen omien kannattajien mielestä. Venäjän vallankumouksesta (1917) syntynyt Neuvostoliitto oli väliaikainen (1922–1991) ilmiö, mutta vielä 1960-luvulla sen arveltiin nousevan sosialistisen maailmanvallan keskukseksi 1960. Erään teorian mukaan (Antony C. Sutton) bolševikkivallankumouksen loivat Wall Streetin pankkiirit rahoituksellaan: ”paras mahdollinen vihollinen, mitä rahalla saa.” Kiinan vallankumous jatkuu yhä. Se on keskusjohtoinen markkinatalous, joka on yhä arvoitus politiikan tutkijoille.

Kun 1900-luku oli aluillaan, orjuus maailmassa oli virallisesti poistumassa. Kansalaiset tarvitsivat äänioikeuden. Syntyi poliittisia puolueita, työväenliikkeitä ja kansallisia vapautusliikkeitä. Ensimmäinen maailmansota synnytti uusia valtioita Eurooppaan, jonka sotaan – maailmansotaan – myös Yhdysvallat osallistui asettumalla vanhan emämaansa Britannian ja Ranskan rinnalle vuonna 1917. Mutta tarvittiin toinenkin maailmansota. Hitlerin Saksan rotuoppi ja kansallissosialismin aate johtivat toiseen maailmansotaan. Venäläinen historiankirjoitus pitää Hitlerin tavoitteena kaikkien venäläisten tuhoamista. Toinen maailmansota osoitti, kuinka eri tavoin ihmisoikeuksista ajateltiin. Syntyi uusi maailmanjärjestys, jota symboloi Yhdistyneet kansa-

kunnat -järjestö. Sosialistileirin Neuvostoliitto ja Kiina haastoivat länsimaisen markkinatalouden ja demokratian. Suomi jäi uudessa maailmanjärjestyksessä Moskovan vaikutuspiiriin, jossa sillä oli voimassa Ruotsin ajalta peritty lain-säädäntö.

Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus naisille ja miehille toteutui Suomessa vuonna 1907. Yleinen äänioikeus löi itsensä läpi 1900-luvulla. Euroopassakin naisten äänioikeus kuitenkin toteutui hitaammin, esimerkiksi Ranskassa ja Italiassa 1945, Belgiassa 1948, Kreikassa 1952, Kyproksella 1960, Monacossa 1962, Portugalissa 1968 (rajoituksin), Andorrassa 1970, Sveitsissä 1971 ja Liechtensteinissa 1984. Vasta toisen maailmansodan jälkeen noin sata valtiota siirtyi vähitellen yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen, viimeisenä eräät arabivaltiot 2000-luvulla. Vaikka sosialistisissa maissa toteutettiin yleinen äänioikeus, yhden puolueen diktatuurit rajoittivat sitä. Valta siirtyi yksinvaltiailta työväenluokan diktatuurille.

Kansalaisyhteiskunnan rinnalla *oikeusvaltion* käsite on tärkeä. Antero Jyrängin mukaan valtio on organisoitu oikeussäännöin. Sekä valtioelinten ja viranomaisten että kansalaisten on toimittava näiden oikeussääntöjen mukaisesti (laillisuusperiaate). Valtioelimet ja viranomaiset ovat sidottuja erityiseen, vaikeutetuin menettelyin säädettyyn perustuslakiin. Yksilön oikeusasemasta (oikeuksista ja velvollisuuksista) voi määrätä vain sellainen elin, jonka asettamiseen yksilö voi itse vaikuttaa. Riippumattomat tuomioistuimet soveltavat oikeussääntöjä yksittäistapauksiin, ja perustuslaissa säädetyt perusoikeudet suojaavat yksilön asemaa suhteessa valtioon ja muihin yksilöihin.¹⁹

Lobbarista ja veljeskunnasta

Lobbari-termi juontaa juurensa toimittajista, jotka odottelivat parlamentin kokoussalin käytävällä. Heitä kutsuttiin vuonna 1829 nimellä *lobbyist*. Myöhemmin nimitys *lobby-correspondent* annettiin journalistille, joilla oli oikeus liikkua parlamentissa alahuoneen jäsenille rajatuilla alueilla. He pääsivät ensimmäisinä haastattelemaan jäseniä siitä, mitä on päätetty. Yhdysvalloissa New Yorkin osavaltion pääkaupungissa Albanyssa vuonna 1830 ”eduntavoittelijoita” (*priviledgeseekers*) kutsuttiin ”lobby-agenteiksi” (*lobby-agents*), ja termi lyheni Washingtonissa (DC) vuonna 1833 ”lobbyistiksi”.²⁰

Vielä 2000-luvun vaihteessa Suomessa lobbaaminen voitiin tutkimuksessa käsittää ”ei-julkiseksi yhteiskuntasuhteiden hoidoksi” ja yhdistää se vaalirahoitukseen, jolloin voitiin ostaa puolueita, poliitikkoja ja ratkaisuja.²¹ Voitto Helanderin mukaan liike-elämän poliittisen vaikuttamisen juuret ovat etujärjestöissä,

jotka pyrkivät vaikuttamaan poliittisten puolueiden kautta.²² Kun taloudelliset järjestöt ovat vahvistuneet, ne ovat osallistuneet suoraan poliittiseen päätöksentekoon, mitä Jaakko Nousiainen kutsuu uuskorporatismiksi.²³

Kutsun korporatiivista järjestelmää Suomessa ”veljeskunnaksi”, jonka yhteistyö tuottaa yhteiskunnalle hyvää. Veljeskunta on sisäpiiri, politiikan sipuli, jossa on monin tavoin järjestäytyneitä kerroksia ja osapuolia. Tätä on pidetty normaalina työmarkkinayhteistyönä, omana rajattuna sektorina, jonka osapuolet – työnantajat ja palkansaajat – yhdessä sopivat toiminnastaan ja sen kustannuksista. Kolmas osapuoli on ollut valtio, jonka päätöksentekoon ne vaikuttavat sekä yhdessä että erikseen. Valtiosta on tullut paitsi maksaja myös saava osapuoli: mitä paremmin yhteistyö on toiminut, sen vakaampaa on ollut yhteiskunnan ja talouden kehitys. Tämä on erityisesti työmarkkina-osapuolten oma käsitys.²⁴

Lähden tässä teoksessa oletuksesta, että tulopolitiikkaan osallistuvat tahot eivät pidä omia toimiaan poliittisena vaikuttamisena tai lobbaamisena, vaan ammattilaisten erikoistytönä, työmarkkina-asioiden hoitona, joka on osa päätöksentekoa. Sen varjolla on kuitenkin mahdollista vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Veljeskunnassa on kartettu sanaa lobbaus, ja mieluummin on puhuttu edunvalvonnasta, vaikka SAK:n Lauri Ihalaisen reviirinmääritys on täsmällinen: ”SAK:lle kuuluu kaikki paitsi ulkopoliittikka.”²⁵ Lauri Lyly, Ihalaisen seuraaja SAK:ssa täsmensi, että heidän toimialaansa kuuluvat ”kaikki asiat, jotka vaikuttavat työpaikan arkeen”.²⁶

Työnantajien Johannes Koroma laajentaa teoksessaan *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa* (2015) edunvalvonnan myös ulkosuhteisiin, sillä etuja ajetaan myös ulko- ja ulkomaankauppapolitiikassa.²⁷ Näin veljeskunta haluaa vähätellä rooliaan, mutta määritellä, mitä on asianmukainen poliittinen vaikuttaminen.

Mielenkiinto talouden ja rahan mahtiin politiikassa on ollut kasvussa.²⁸ Kylmän sodan päätyttyä talous on noussut ideologioiden rinnalle poliittisia päätöksiä perusteltaessa. Taloustieteen vaikutus politiikan tutkimukseen onkin ajankohtainen teema. Globalisaatio on avannut talouskeskustelua politiikan tutkimuksessa. Yritykset ovat kasvaneet valtioiden rinnalle taloudellisinä toimijoina.²⁹ Muun muassa ilmailun ja tietoliikenteen nopea kehitys on mullistanut kommunikaation, mikä on vaikuttanut viestintätutkimukseen. Vallankäytöstä ja siihen kohdistuvasta vaikuttamisesta käydään merkittävää keskustelua. Siksi Yhdysvalloissa ja Euroopassa on syntynyt myös uutta säätelystä, jolla rajoitetaan suurella rahalla vaikuttamista ja tasoitetaan kilpailua pääsystä vallanpitäjien pakeille.

Mitä liike-elämä on?

Liike-elämä tarkoittaa liiketoimintaa, jota harjoittavat sekä yksityiset että julkiset yritykset. Määritelmän taustalla on Benjamin Waterhousen näkemys, jonka mukaan liike-elämän toimijat edustavat yhtä yritystä suurempaa tekijää; laajempaa yritysryhmää tai taloutta.³⁰ Käsitteellisesti liike-elämä erotetaan elinkeinoelämästä, jolla tässä tarkoitetaan yritysten ja julkisten toimijoiden muodostamaa kokonaisuutta, yhteisöllisyyttä, jota erityisesti kauppakamarilaitos edustaa. Elinkeinoelämä kattaa yritysten lisäksi kaupungit ja kunnat.³¹

Kun tarkastelua täydennetään sidosryhmäanalyyysillä, myös yritysten henkilöstöt ovat osa liike-elämää, kun taas palkansaajajärjestöt ovat laveasti tulkiten osa elinkeinoelämää ja työnantajaosapuolen vastapuoli. Henkilöstö on osa liike-elämän kovaa ydintä yrityksissä ja edustavat osaamista ja tietotaitoa. Se on työnantajien sopijaosapuoli, jonka organisoituminen on ollut työnantajankin etu.³²

Liike-elämän poliittista vaikuttamista tarkasteltaessa painopiste on korporaatioissa eli etujärjestöissä. Tässä teoksessa tarkasteltavana ajanjaksona ne ovat olleet yrityksille näkyvimpiä vaikutusväyliä. Myös työmarkkinajärjestöjen toinen osapuoli eli palkansaajat ovat liike-elämän lobbaamisen kohde, kumppani ja joskus myötävaikuttaja. Samoin lobataan liike-elämänkin järjestöjä.

Eturyhmäksi kutsutaan järjestäytynyttä joukkoa, jolla on yhteisiä etuja valvottavanaan.³³ Koska liike-elämä perustuu kilpailuun, sitä ei voi pitää yhtenäisenä eturyhmänä edes silloin, kun jokin järjestö väittää edustavansa koko elinkeinoelämää.³⁴

Osakeyhtiöstä kehittyi 1500-luvulta alkaen tapa jakaa taloudellista riskiä ja määräysvaltaa. Vähitellen osakeyhtiöistä kehittyi valtioiden rinnalle merkittäviä taloudellisia toimijoita, jotka rahoittivat hallitsijoita ja valtioita. Pikku hiljaa ne kasvoivat yli nykyisten kansallisten rajojen ja niiden markkinat ulottuivat eri mantereille. 2000-luvulla sadasta maailman suurimmasta taloudellisesta toimijasta enemmistö on yrityksiä, valtioita on vähemmän. Monikansalliset ja julkisesti noteeratut yhtiöt ovat valtioille haaste.

Osakeyhtiöissä omistajien kyky käyttää omaa ja vierasta pääomaa on tärkeä vaikuttamiseen ja vallankäyttöön liittyvä tekijä.³⁵ Omistajaohjaus (*governance*) tarkoittaa määräysvaltaa.³⁶ Kun yhtiössä on osakkaita enemmän kuin yksi, päätökset tehdään enemmistöperiaatteen mukaisesti. Julkisessa osakeyhtiössä osakkaita voi olla tuhansia, jolloin yhdelläkään yksittäisellä osakkaalla

ei ehkä ole määräysvaltaa. Tällöin korostuu yhtiön ylimmän johdon informaatiivinen ylivalta. Heillä on huomattavasti enemmän tietoa yhtiön tilanteesta kuin yksittäisillä osakkailla, ja tilannetta on kutsuttu *managerialismiksi*.³⁷

Alfred J. Chandlerin mukaan kapitalismin kehitystä ei ohjaa markkinavoimien ”näkymätön käsi”, kuten Adam Smith oli väittänyt. Sen sijaan toista teollista vallankumousta on ohjannut ”näkyvä käsi”. Kysymys on yritysjohton kyvystä mobilisoida pääomat, markkinavoimat ja julkinen valta tehokkaasti yrityksen käyttöön.³⁸ Siksi on pidettävä katse myös toimivan johdon työskentelyssä poliittisen vaikuttamisen näkökulmasta.

Se ei ole voinut tapahtua ilman jännitteitä omistajien, toimivan johdon ja muiden sidosryhmien välillä. Osakeyhtiön johto onkin monissa tapauksissa jäänyt kiinni epärehellisestä ja osakkaiden etujen vastaisesta toiminnasta. Tästä syystä on laadittu sekä kansallisia että kansainvälisiä tilinpäätös-, tilintarkastus- ja kirjanpitoikäytäntöjä sekä suosituksia hyvästä hallinnosta (*corporate governance*) ja yhteiskuntavastuusta.³⁹ Niiden tarkoituksena on ollut luoda läpinäkyvyyttä sekä yhteisiä ja kansainvälisesti vertailukelpoisia toimintasääntöjä. Esimerkiksi amerikkalaisen energiayhtiö Enronin vararikko joulukuussa 2001 herätti maailmanlaajuisen keskustelun tarpeesta kontrolloida toimivaa johtoa.⁴⁰

Richard Baldwin korostaa, että ”kansainvälistä kilpailua käydään nykyään paitsi eri maiden yritysten tai toimialojen välillä myös eri maissa samoissa tehtävissä työskentelevien ihmisten välillä. Entistä syvempi globalisaatio muuttui yritysten näkökulmasta entistä arvaamattommaksi.”⁴¹

Olen valinnut tähän teokseen suppean mutta edustavan joukon esimerkitapauksia liike-elämän tavoista vaikuttaa poliittiseen kehitykseen. Etsin vastauksia siihen, miten liike-elämä vaikutti politiikan ja talouden sisäpiirissä, kun Suomi liittyi Euroopan unioniin (1995), ja sitä, miten liike-elämän sisäpiirit käyttivät valtaa korporatiivisessa järjestelmässä.

Akateeminen kilpa lobbauksen määrittelystä

Taloustieteessä talouden toimintaa ohjaa yksilöiden rationaalinen toiminta oman hyödyn maksimoimiseksi. Poliitikassa erilaiset näkemykset ja edut sovitellaan yhteiseksi päätökseksi. Perinteisesti politiikkaa ja taloutta on tarkasteltu erillisinä tutkimuskohteina, mutta uudessa poliittisessa taloustieteessä ne yhdistetään.⁴² Äänestäjä ja kuluttaja ovat sama henkilö, joka tekee päätöksiä kaupan tiskillä ja äänestyskopissa.⁴³ Äänestäjän vaikutus äänestystulokseen on äärettömän pieni (yksi ääni kaikista annetuista äänistä). Tämän jälkeen

vaalituloksen perusteella vallan saanut hallinto voi tehdä päätöksiä, jotka vaikuttavat kaikkien kansalaisten elinoloihin, myös niiden, jotka eivät äänestäneet. Yksilöt voivat siis hyötyä vaalituloksesta, vaikka eivät äänestäisikään. Tätä kutsutaan vapaamatkustajuudeksi, ja sitä tutkii julkisen valinnan koulu-kunta.⁴⁴

Poliittisen taloustieteen tutkimussuuntaukset voi jakaa kuuteen ryhmään: 1) julkinen valinta, 2) omistusoikeuksien taloustiede, 3) lakien taloustieteellinen analyysi, 4) säännöstelyn poliittinen taloustiede, 5) uusi institutionaalinen taloustiede, sekä 6) uusi institutionaalinen taloushistoria.⁴⁵ Tässä teoksessa tukeudun paljolti julkisen valinnan teoriaan ja pohdin sen näkökulmasta taloudellisten eturyhmien poliittista vaikuttamista.

Eturyhmäteorioiden ja julkisen valinnan teorian auktoriteetti on 1960-luvulta lähtien ollut Mancur Olson, jonka tutkimusten lähtökohtana on juuri vapaamatkustajan ongelma.⁴⁶ Hänen mukaansa suppeat ryhmät, joiden jäsenten välillä vallitsee tiivis vuorovaikutus, voivat käyttää valikoivia kannustimia. Niillä ryhmät suuntaavat jäseniään kollektiiviseen edunvalvontaan, mihin laajat, heterogeeniset ryhmät eivät kykene.⁴⁷ Toisaalta Olsonin mukaan maa menettää taloudellisen elinvoimansa ja lamautuu, jos se on liian riippuvainen kapea-alaisista eturyhmistä.⁴⁸

Poliittista vaikuttamista tutkiessani mielenkiintoni on kohdistunut tavallisia äänestäjiä aktiivisempiin ihmisiin ja heidän toimintaansa poliittisessa ja taloudellisessa päätöksenteossa. Kaikkein aktiivisimmat henkilöt ovat todennäköisesti tapahtumien sisäpiirissä, ja vähemmän aktiiviset ulkopiirissä. Teorian mukaan eturyhmien toiminnasta voivat hyötyä kaikki asianosaiset, koska kaikki voivat kuluttaa julkishyödykettä eikä ketään voi estää kuluttamasta sitä. Esimerkkejä julkishyödykkeistä ovat maanpuolustus, tiet, palokunta ja puhdas ilma.

Vapaamatkustajan ongelmaa kuvaa se, että yksittäinen kuluttaja on usein rationaalinen, jos hän ei osallistu julkishyödykkeiden tuotantoon. Hyöty on suurinta, kun muut kustantavat tuotannon, eikä tappioista ole vaaraa. Julkisen valinnan tutkijat ovatkin sitä mieltä, että yleensä valtiot järjestävät julkishyödykkeiden tuotannon vapaamatkustajan ongelman takia.⁴⁹ Julkishyödykkeitä ovat korporatiivisen yhteistoiminnan pohjalta syntyvät yhteiskuntapoliittiset päätökset ja erityiset säätelypäätökset, jotka koskevat järjestelmää. Näistä päätöksistä ei voida sulkea pois ketään, jolloin vapaamatkustus on houkuttelevaa.⁵⁰

Pääkysymys on, miksi jotkut ryhmät menestyvät ja toimivat vapaamatkustajan ongelmasta huolimatta ja millaisia nämä ryhmät ovat. Poliitikassa pieni

ryhmä on tehokas, koska niissä sosiaalinen kontrolli on tiukempaa kuin suurissa. Tehokkain painostusyksikkö on monopoli, koska siinä ei ole vapaa-
matkustuksen ongelmaa. Myös oligopoliset tuotantoalat (esimerkiksi paperi-
teollisuus) ovat tehokkaita. Eturyhmillä on usein jokin muu kuin ideologinen
syy toiminnalleen, esimerkiksi ammattiliiton jäsenmaksu. Se sitoo jäsenet
ideologisten syiden ohella. Myös yritykset sitoutuvat edunvalvontajärjestö-
jensä tavoitteisiin, koska ne rahoittavat järjestön toimintaa.⁵¹

Yhteistä tämän alan tutkimuskirjallisuudelle on se, että se on ”nuorta” –
etupäässä toisen maailmansodan jälkeen syntynyttä. Tutkimuskirjallisuuden
luokittelut ovat tapa asettaa erilaiset näkökulmat oikeisiin yhteyksiinsä, viite-
ryhmiin, joilla on kannattajansa. Nämä ryhmät saattavat kilpailla rahasta,
vaikutusvallasta ja oppituoista aivan kuten yliopistojen ulkopuolellakin
kilpaillaan. Luokittelen tutkimuskirjallisuutta suomalaisesta näkökulmasta
viiteen ryhmään, joita tunnistan akateemisessa keskustelussa. Ne ovat *korpo-
ratiivinen tutkimussuuntaus, järjestöhistoriat, yrityshistoriat, EU-aikakauden
poliittisen vaikuttamisen tutkimus ja korruptiivisuutta koskeva tutkimus*. Jäl-
jempänä näistä on listattu vain esimerkkejä. Yksityiskohtainen kuva selviää
väitöskirjastani.⁵²

Liike-elämän tutkimuksen määräävin akateeminen linja on ollut järjestö-
historioissa: yritysjohtajat esiintyivät mielellään järjestöjohtajina, mutta eivät
kehu taloussaavutuksillaan. Järjestöhistoriat ovat useimmiten tilaustöitä, jois-
sa järjestöjohto ostaa tarinan. Parhaat järjestöhistoriat ovat vahvaa tutkimusta,
kuten esimerkiksi Tapio Bergholmin ja Markku Mansnerin tutkimukset.⁵³
Niiden viesti yleensä on, että työmarkkinajärjestöt eivät lobbauksen vaan hoitavat
yhdessä poliittisten päättäjien kanssa kansakunnan etua.

Vaikka taloushistoriaa motivoi halu tarkastella liike-elämää laajoissa
yhteyksissä ja valottaa yhteiskunnallisesti tärkeää kysymystä sen poliittisesta
vaikutusvallasta, Markku Kuisma on luonnehtinut tutkimussuuntausta ”mar-
ginaaliseksi”.⁵⁴ Yrityshistoriat ovat tärkeitä lähteitä, kun tutkitaan, miten Suo-
men talous avautui 1980- ja 1990-luvulla ja ideologinen vastakkaisasettelu
laimeni.⁵⁵ Yritykset ovat elinkeinoelämän järjestöjen jäseniä, omistajia ja toi-
mijoita, joita politiikan tutkimuksessa on pidetty pikemminkin objekteina
eikä subjekteina.⁵⁶

Korporatiivinen tutkimuskirjallisuus on hyvin lähellä 2010-luvun keskus-
telua eturyhmien roolista poliittisessa päätöksenteossa ja lobbauksessa. Var-
haisin suomalainen edunvalvontatutkimus on Väinö Huuskalta.⁵⁷ Voitto
Helander⁵⁸ ja Ilkka Heiskanen⁵⁹ olivat korporatiivisen tutkimussuuntauksen
uranuurtajia Suomessa.⁶⁰

Arvo Myllymäki pohti väitöskirjassaan *Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet* (1979)⁶¹ erityisesti Suomen hallitusmuodon toisen pykälän valossa etujärjestöjen asemaa julkisoikeudelliselta kannalta. Hän lienee ensimmäisiä, joka vertaili poliittisia puolueita ja etujärjestöjä vallankäyttäjinä. Olli Rehn taustoitti väitöskirjassaan vuonna 1996 korporatistimin sosiaalista järjestystä, ja Rehnin mallia voi soveltaa myös suomalaisen edunvalvonnan analyysiin.⁶²

Ilkka Ruostetsaari on tutkinut suomalaista eliittiä 1990-luvulta 2010-luvulle. Ruostetsaaren mesokorporatistimin (toimialakorporatismi) ja mikrokorporatistimin (yrityskohtainen korporatismi) käsitteillä kuvataan neuvottelusuhdetta hallituksen kanssa.⁶³ Tuottajajärjestöjen (Valio ja MTK) vaikuttamista itsenäisyyden alkuvaiheessa tutkinut Juha-Antti Lamberg piti ”lobbaamista” ei-julkisena yhteiskuntasuhteiden hoitona ja painostustoimintana.⁶⁴ Ritva Savtschenko tarkasteli Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK:n roolia Suomen talouspoliittisen mallin muodostamisessa vuosina 1968–1978, jolloin tärkeää oli sen sisällä kahden poliittisen suuntauksen – sosiaalidemokraattien ja kansandemokraattien – jännite ja ryhmäkuntainen kilpailu.⁶⁵

Maiju Wuokko tutki Elinkeinoelämän valtuuskuntaa, Teollisuuden keskusliittoa ja liike-elämän poliittista toimintaa 1970- ja 1980-lukujen Suomessa. Wuokko osoitti liike-elämän voittaneen ”aatteiden sodan”, vaikka työnantajilla on ollut käsitys roolistaan altavastajana.⁶⁶ Olli Korhonen osoitti väitöskirjassaan *Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä* (2017), että suomalaisyritykset jakautuivat jäsenyyssprosessissa ”Euroopan valloittajayrityksiin” ja ”maailmalta suojautujiin”. Se kuvaa tärkeää jännitettä uudistavien ja säilyttävien yritysten välillä.⁶⁷

”Luonnolliset valtiot” ja oikeusvaltiot

Uutta institutionaalista taloustiedettä edustava Douglass C. North on kritisoinut julkisen valinnan teoriaa. Hän edustaa niin sanottua uutta institutionaalista taloustiedettä. Hänen näkemyksensä perustuvat julkisen valinnan teoriaan ja liiketoimintakustannusten teoriaan. Rationaaliset valinnat eivät riitä selittämään talouskehitystä.⁶⁸

Uusi institutionaalinen taloustiede perustuu talouspoliittisen päätöksenteon laajempaan analyysiin, joka ottaa huomioon myös eri intressiryhmien suorittamat painostuskeinot sekä eri maiden poliittisen järjestelmän (instituutioiden) vaikutukset talouden kehitykseen. Entistä enemmän kiinnitetään huomiota taloudellisia päätöksiä tekeviin organisaatioihin. Se laajentaa

perinteistä kansantaloustieteen näkemystä taloudellisten rakenteiden toiminnasta muun muassa korostamalla julkisen sektorin merkitystä taloudellisten edellytysten luoja.⁶⁹

Muun muassa liiketoimintakustannukset vetävät yrityksiä poliittiseen toimintaan. Vallitseva normisto määrää vaikutusmahdollisuuksien puitteet ja organisatorisen viitekehyksen. Kaikki toimijat puolestaan pyrkivät parantamaan liiketoimintansa edellytyksiä. Jos tuotto-odotus on riittävän korkea, yritys investoi poliittiseen toimintaan.⁷⁰ Poliitiikan säännöt johtavat talouden sääntöihin, mutta syy- ja seuraussuhteet kulkevat molempiin suuntiin. Siksi myös taloudellinen käyttäytyminen vaikuttaa poliittisiin rakenteisiin.⁷¹

Aktiivisilla ihmisillä on erilaisia motiiveja. Taloudelliset motiivit luovat eturyhmiä, joilla on sekä aikaa että rahaa hankkia informaatiota ja edistää omaa etuaan poliittisessa päätöksenteossa. Siksi eturyhmillä onkin varsin merkittävä mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin, ja tätä kutsutaan *rent-seeking*-ilmiöksi. ”Vuokralla” (*rent*) kuvataan korvausta, voittoa tai katetta, jonka ”luonnolliset valtiot” ovat kehittäneet ylläpitääkseen sosiaalisia suhteita, kontrolloidakseen väkivallan käyttöä ja sosiaalista järjestystä (yhteistyötä).⁷² Toiselle vuokra on voittoa, toiselle kustannus. Puhdas tulkinta *rent-seekingista* on ”ylivoiton tavoittelu arvoa tuottamatta”, kuppaamista kokonaisuuden kannalta vahingollisella tavalla.⁷³

Valtioiden sosiaalisella järjestyksellä on kolme edellytystä. Ensinnäkin on oikeusvaltio tai -järjestys eliittejä varten. Toiseksi on olemassa julkisten ja yksityisten eliittien pysyviä muotoja, organisaatioita, mukaan lukien valtio. Ja kolmanneksi sotilaallisen voiman (tai valtion pakkovallan) kontrolloimisesta on yhteinen sopimus.⁷⁴ Jonkinlaisen ”liiman” on yhdistettävä eliittejä. Valtio voi kehittyä avoimeksi yhteiskunnaksi, jos kansalaisten osallistumisesta ja tasa-arvosta on yhteinen käsitys, taloudelliseen, poliittiseen, uskonnolliseen ja kasvatukselliseen toimintaan voi osallistua ilman rajoituksia, sopimus-toiminta ja niiden dokumentointi on julkista, oikeusvaltioperiaate koskee kaikkia eikä julkisten palveluiden käyttö perustu henkilökohtaisiin suhteisiin.⁷⁵

Kun murroksessa olevat yhteiskunnat saavat edullisesti käyttöönsä uutta tietoa, syntyy tehokkaita instituutioita. North käyttää tästä esimerkkinä itäisen Euroopan yhteiskuntia vuonna 1989. ”Kovan työn, rehellisyyden ja lahjomattomuuden perinteet yksinkertaisesti alentavat kustannuksia yhteiskunnallisissa murroksissa ja mahdollistavat monimutkaiset murrokset.”⁷⁶ Valtiossa läpinäkyvyys voi olla rajoitettuakin, kun taas avoin yhteiskunta vaatii päätösten läpinäkyvyyttä. Ratkaisevaa on siis mahdollisuus päästä käsiksi tietoon ja mahdollisuus keskustella päättäjien kanssa.

Korporatistmin kustannukset

Epävarmuus, tiedon puute sekä tiedon saamisen vaikeus ovat liiketoimintakustannusten keskeisiä elementtejä. Kuten edellä todettiin, informaatio voi olla julkishyödyke. Julkinen valta testaa tuotteita ja asettaa niille laatuvaatimuksia (esimerkiksi huonolaatuisten tuotteiden kauppa kielletään kehittyneissä valtioissa). Julkisen sektorin päätöksissä epätäydellinen informaatio voi olla myös perustelu, koska palvelun tilaajana se on myös vastuussa sen laadusta. Tällöin yksilön ei tarvitse käyttää aikaa tiedon hankkimiseen. Tieto on siis epäsymmetristä, mikä tekee siitä ratkaisevan tekijän poliittisessa vaikuttamisessa.⁷⁷

Julkisen vallan ja yksilön välillä on intressiristiriita. Yksilö voi tuntea tuotteen huonommin kuin valtio. Sen seurauksena tuotteen hinta laskee ja syntyy haitallista valikoitumista (*moral hazard* -tilanne). Näin voi käydä verotuksessa ja tulonsiirroissa, jolloin valtio voi käyttää painostuskeinoja, joilla vältetään epäedullisen asiakaskunnan valikoitumista. Informaation hankkiminen aiheuttaa myös lisäkustannuksia.⁷⁸

Laveammin määriteltynä *rent-seeking* eli välistä veto auttaa erittelemään, mitä epäasiallinen vaikuttaminen voi olla. Periaatteessa jokainen yritys, hanke tai ryhmä voi vaikuttaa epäasiallisesti, ja kirjo on laaja: rikollisjengiä voidaan käyttää välikätenä suojelurahaa perittäessä, pienyrittäjät voivat arvostella yleissitovuutta sopimisvapauden loukkauksena ja työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksuja tai niiden verovähennyskelpoisuutta ”rikollisina” toimina, yritykset voivat solmia kartellin, korottaa hintoja ja rajoittaa kilpailua, ammattiliitto voi vaatia korkeampia palkkoja ilman tuottavuuden kasvua, ja jokin tahon voi lobata hallitusta parantaakseen yhden ryhmän verohyötyjä veronmaksajien, kuluttajien tai kilpailijoiden kustannuksella.⁷⁹

Vaikka lavea tulkinta *rent-seekingista* voi olla kiistanalainen, oman tutkimukseni kannalta se tarjoaa välineen arvioida ”epäasialliselle poliittiselle vaikuttamiselle” ominaisia piirteitä. Kysymys voi olla myös lobbareiden määrittelystä. Jos mennään Johanneksen evankeliumin (”kuka heittää ensimmäisen kiven...?”) tai demokraattisten pelisääntöjen mukaan, herää kysymys, ovatko kaikki yhdenvertaisia kansalaisia vai onko rekisteröidyillä lobbareilla VIP-kortti eduskuntaan.⁸⁰ Liike-elämän osalta kysymys on siitä, toteutuuko yrityskansalaisen käsite koko liike-elämän toiminnassa vai onnistuvatko vain jotkut pääsemään sisäpiiriin.

Myös epäviralliset tavat on syytä tuntea hyvin. Miten instituutioihin vaikutetaan ja miten ne vaikuttavat muihin epävirallisesti?⁸¹ Yleensä julkisen valinnan teoriassa motivaationa pidetään taloudellisen hyödyn maksimointia.

Toisaalta kyseessä voi olla puhdas vallan maksimointikin ilman välitöntä taloudellista hyötyä. Myös rent-seeking voidaan nähdä pyrkimyksenä monopoli-valtaan, jolloin taloudellinen hyöty voi olla seuraus. Myös sidosryhmien kuulemiseen ja vaikuttamismahdollisuuksiin liittyy periaatteellisia ongelmia. Miten taataan, että keskeiset sidosryhmät huomioidaan asianmukaisesti? Miten tehdään valintoja, kun esille tulee intressiristiriitoja – enemmistö-, status- vai argumentointiperiaatteella? Ja kuinka vältetään ”capture”-ilmiö eli tilanne, jossa intressiryhmä tai taho, johon sääntely kohdistuisi, saa lainvalmistelijan ”ohjaukseensa”?⁸²

Tullockin paradoksiksi kutsutaan sitä, että poliittisen vaikuttamisen kustannukset liiketoiminnalle ovat paljon pienemmät kuin siitä saatavat hyödyt. Siksi esimerkiksi Yhdysvaltain talouskasvu oli 1980-luvulla merkittävästi pienempää poliittiseen vaikuttamiseen uhrattujen liiketoimintakustannusten johdosta kuin jos niitä ei olisi uhrattu.⁸³ Tämä väittämä poikkeaa käsityksestä, jonka mukaan pienet Efta-maat menestyivät toisen maailmansodan jälkeen korporatismiin ansiosta.⁸⁴ Kun markkinat ja pääoman liikkeet vapautuivat Suomessa, Itävallassa ja Ruotsissa 1980-luvulla, korporaatiot pystyivät aluksi turvaamaan kehitystä, mutta sittemmin talous kulki umpikujaan varsinkin Suomessa ja Ruotsissa.⁸⁵

Konfliktien sosialisointi vai yksityistäminen?

Valtio määrittää omistusoikeuksien rakenteen ja on vastuussa niiden tehokkuudesta, mikä puolestaan selittää taloudellista kasvua tai laskua. Liiketoiminnan kustannuksia pyritään selittämään omistusoikeuksien teorian avulla. Olemassa olevat omistusoikeudet syntyvät tästä jännitteestä; sääntöjen luojien ja toimijoiden pyrkimyksistä vaikuttaa niihin (vertaa Suomen malli, tulopolitiikka). Perustuslait ovat tärkeitä, koska ne luovat pysyvät muuttumattomat säännöt omistusoikeuksien rakenteelle ja valtiovallan kontrollille.⁸⁶

Oikeustieteilijä Päivi Paasto on esittänyt ensimmäisestä oikeudesta eli okkupaatiosta (valtauksesta) oikeushistoriallisen tulkinnan, joka auttaa ymmärtämään aktiivista ja passiivista omistamista. Perusajatus on se, että omistusoikeus on hallintaan ottamista eikä vain saamista tai antamista. Yhtiökokouksessa aktiivinen ja läsnä oleva vähemmistö voi käyttää enemmistön äänivaltaa, vaikka heidän osuutensa yhtiön koko äänivallasta voi olla vain muutama kymmenesosa.⁸⁷ Yritysjohdo ja aktiiviset (vähemmistö)omistajat ovat tässä mielessä tärkeässä roolissa, koska absoluuttisen enemmistön sijaan tilapäinenkin enemmistö äänivallasta riittää.

Ensimmäistä maailmansotaa ja sen vaatimaa sääteilyjärjestelmää on pidetty modernin korporatiivisen päätöksentekojärjestelmän käynnistäjänä. Talousjärjestelmiä oli organisoitava sotaponnistusten tueksi. Yhdysvalloissa ja Britanniassa valtio ei perinteisesti ollut puuttunut talouselämään, joten sotaponnistukset ratkaistiin vapaaehtoiselta pohjalta. Sodan jälkeen yksityinen sektori menetti vaikutusvaltaansa näissä maissa. Saksassa perustettiin kartelleja, ja myös Skandinaviassa yksityinen sektori alkoi osallistua päätöksentekoon, erityisesti elintarvikehuollossa ja ulkomaankaupassa. Suomessa sotien välistä aikaa pidetään pluralistisena järjestöjen kilpailuna kotimarkkina-teollisuuden, vientiteollisuuden ja maataloustuottajien välillä.⁸⁸

Tulopoliitiikan syntyessä 1960-luvulla yhden lähtökohdan korporatiiviselle näkökulmalle loi konfliktien sääntely, sillä sen ehtona on eturyhmien organisoituminen. Vastapuolten on sovittava yhteisesti pelisäännöistä. Neuvottelu, sovittelu ja välitys vähentävät merkittävästi väkivaltaisen luokkakonfliktin vaaraa. Kun sekä työnantajaliitot että ammattiyhdistykset hyväksyivät ratkaisut säännöllisissä neuvotteluissaan, konfliktin voima ehtyi.⁸⁹

Painostusryhmät pyrkivät erityisesti siihen, että valtio tai muu julkista valtaa käyttävä taho ehkäisee ryhmien välisiä konflikteja. Kun sovittelu siirtyi julkiselle vallalle, konfliktitkin sosialisoidaan.⁹⁰ Juuri tätä korporatiivinen sopimusjärjestelmä ilmentää. Konfliktien yksityistäminen voisi tarkoittaa sitä, että valtiolta evätään oikeus olla kolmas tekijä, ja tällöin valtion kannanottoihin voidaan vaikuttaa jommankumman osapuolen hyväksi.

Poliittinen vaikuttaminen ja lobbauksen määrittely

Vallan käsite on moninainen ja kelpaa selitykseksi melkein mihin tahansa. Kaikissa yhteiskunnissa pieni vähemmistö tekee tärkeitä ja siten poliittisina pidetyt päätökset. Vaikutusvaltaisimman vallan määritelmän on esittänyt Max Weber: valta on jonkin tahon mahdollisuutta toteuttaa tahtoaan muiden vastustuksesta huolimatta.⁹¹ Kysymys vallan ja vallankäytön suhteesta on tärkeä jo siitäkin syystä, että tässä tutkimuksessa tavoitellaan totuutta virallisesta päätöksenteosta ja siihen kohdistuneesta epävirallisesta vaikuttamisesta, jonka päättäjät ovat halunneet tai joutuneet ottamaan huomioon.⁹² Epävirallinen ja virallinen ovat käsitteinä hyödyllisiä, koska poliittinen vaikuttaminen voi koostua molemmista.

Vallalla on ”kolmet kasvot”. Ensimmäisenä vallan ulottuvuutena on kyky saada oma päätös läpi vastustuksesta huolimatta (vertaa työehtojen yleissitovuus 1970). Toisena on kyky pitää asioita poissa päätöksenteosta, jolloin

muiden asettamat tavoitteet eivät voi toteutua (vertaa hyvän hallintotavan koodit). Kolmantena vallan käsite laajennetaan kysymykseksi, miten voidaan hallita erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden tapaa arvioida omia tavoitteitaan (vertaa työmarkkinasuhteet).⁹³

Poliittinen vaikuttaminen on kuin jäävuori, josta osa näkyy ja osa jää vedenpinnan alle. Eliitin harjoittama kontrolli riippuu vähemmistön yhteenkuuluvuudesta, koheesiosta. Kuten edellä on todettu, pieni ryhmä on suurta tehokkaampi organisaatio, ja aktiivinen vähemmistö on passiivista enemmistöä vahvempi.⁹⁴

Stephanos Anastasiadis on tutkinut ulkopuolisten mahdollisuutta havaita poliittista vaikuttamista. Hänen analyysinsä tukee näkemystä eliitin harjoittamasta informaation kontrollista. Toisaalta ”lobbausprosessissa” on neljä osatekijää: maine (legitimiteetti), kommunikaatio (prosessi), informaatio (sisältö) ja poliittinen päätös (lopputulos).⁹⁵ Lobbauksen määritelmä on edelleen hämmentävän epäselvä. Kirjallisuudessa sana mainitaan usein, mutta määritellään tarkasti melko harvoin. Toisinaan riittää, että ymmärtää lobbauksen osatekijöiden määrittelyn.

Jos lobbaus käsitetään hyvin erityiseksi poliittiseksi vaikuttamiseksi, sen ulkopuolelle jää paljon oleellisia tekijöitä, esimerkiksi informaatio, taloudelliset kannustimet ja sidosryhmäsuhteiden (intressipiirien tai järjestöjen) rakentaminen.⁹⁶ Jos lobbaus määritellään hyvin väljästi, paljon olennaista ja erityistä jää sivuun.⁹⁷ Määritelmä tarjoaa tarkan ja rajatun alueen yritysten poliittisen vaikuttamisen kenttään olematta silti liian kapea. Toiseksi se laajenee olemassa olevan kirjallisuuden suuntaan, jolloin vältetään ikävä ”pyörän uudelleen keksiminen”.⁹⁸

Tässä lobbaaminen käsitetään asymmetrisen tiedon näkökulmasta myös julkiseksi yhteiskuntasuhteiden hoidoksi, jolloin se lähestyy julkista painostustoimintaa, mainontaa ja muuta epäsuoraa mielipidevaikuttamista.⁹⁹ Se käsitetään myös ei-julkiseksi yhteiskuntasuhteiden hoidoksi erotuksena julkisesta painostustoiminnasta.¹⁰⁰

Yhdysvalloissa eturyhmät kilpailevat keskenään, eikä liike-elämällä ole huippujärjestöjä (*peak-associations*), yhtä tai kahta katto-organisaatiota, jotka olisivat keskittäneet etujen ajamisen itselleen. Siksi amerikkalaista järjestelmää kutsutaan pluralistiseksi,¹⁰¹ eurooppalaista lobbausjärjestelmää puolestaan korporatiiviseksi.¹⁰² Euroopassa lakeja säädettyä hallitukset tekevät esityksiä enemmän kuin kansanedustuslaitoksen edustajat. Myös yhteisöillä on sosiaalista vastuuta, ei ainoastaan yksilöillä.¹⁰³ Amerikkalaisen ”pluralismin” ja eurooppalaisen ”korporatistmin” ero on siinä, että Euroopassa hallitukset

konsultoivat aina järjestöjä ja yrityksiä, mutta Yhdysvalloissa yritysten on investoitu tullakseen kuulluiksi – kilpailun ansiosta – myös oikeusjärjestelmässä.¹⁰⁴

Claus Offen ja Helmut Wiesenthalin mukaan työntekijät joutuvat turvautumaan opportunistisiin strategioihin, kun taas työnantajille riittää ”monologi” omassa piirissä. Työntekijöiden on ajettava julkisuudessa päättäväisesti työväen asiaa, ja sen uhanalaisuus on todistettava joka päivä. Samalla heidän on kuitenkin oltava valmiita myös sopimaan asioista kabineteissa (vertaa tulopolitiikka, EU- ja EMU-ratkaisut). Tämä tarkoittaa käytännössä ”tarttumista kaikkiin taktisiin mahdollisuuksiin välittämättä periaatteista”, mitä Offe ja Wiesenthal kutsuvat opportunistiksi.¹⁰⁵ Tämä sopii hyvin edellä esitettyyn tapaan tulkita lobbaus ja poliittinen vaikuttaminen joustavasti, ei vain sanakirjan pohjalta.

Anastasiadis on esittänyt mallin siitä, miten ulkopuolinen voi saada tietoa lobbaus- tai vaikuttamisprosessin eri vaiheissa.¹⁰⁶ Se on tämän tutkimuksen kannalta merkittävä, koska Anastasiadis luo ”läpinäkyvyydestä ja läpinäkyvyydestä” sekä ”julkisesta ja yksityisestä” työvälineen, jolla arvioidaan poliittista vaikuttamista neljän eri tilan avulla. Jos poliittisessa tilanteessa on mukana vain osallistuja, se on yksityinen. Jos muutkin kuin osanottajat voivat kuulla, nähdä tai olla selvillä tilanteesta, poliittinen vaikuttaminen on julkista.

”Ulkopuolisen dilemmaksi” kutsutaan tilannetta, jossa ulkopuolinen ei osallistu päätöksentekoon eli hänellä ei ”kadunmiehenä” ole suoraa yhteyttä päätöksentekijöihin. Hänellä on neljä eri mahdollisuutta seurata päätöksentekoa:

- **Julkinen ja läpinäkyvä:** ulkopuolinen saa kaiken informaation päätöksentekotilanteesta. Esimerkkinä on eduskunnan täysistunto, jonka esitykset ja puheenvuorot ovat julkisia.
- **Julkinen ja läpinäkymätön:** ulkopuolinen saa informaation päätöksen sisällöstä, mutta siihen johtanut keskustelu on salaista. Esimerkkinä ovat Euroopan ministerineuvoston tai komission kokoontumiset, joiden päätökset ovat julkisia, mutta niissä käyty keskustelu on yleisöltä suljettu.
- **Yksityinen ja läpinäkyvä:** ulkopuolinen saa tiedokseen mutta ei käyttöönsä kaiken alkuperäisen informaation. Esimerkkinä Anastasiadis mainitsee Maailman luonnonsäätiön (WWF) ja yritysten väliset kumppanuusprojektit, jotka ovat julkisia, mutta joiden yksityiskohdat eivät ole ulkopuolisille avoimia.
- **Yksityinen ja läpinäkymätön:** ulkopuolinen ei saa tietää tapaamisesta, eikä sen keskustelusta. Esimerkkinä on ”hiljainen keskustelu” lainsäätäjän (kansanedustaja) ja eturyhmän edustajan välillä.¹⁰⁷

Poliittisen päätöksenteon korruptiivisuuden tutkimus

2000-luvulla lobbaustutkimuksessa on kehittynyt suuntaus, joka myös Suomessa etsii paikkaansa akateemisessa tutkimuksessa. Siinä tutkitaan järjestelmän läpinäkyvyyttä, ulko- ja sisäpiirin suhteita sekä poliittisen päätöksenteon taustalla käytettäviä taloudellisia voimavaroja. Transparency Internationalin (TI) Corruption Perception Index (CPI) on luonut ympärilleen kulttuuria, missä erilaiset tutkimuslaitokset seuraavat poliittista vaikuttamista ja sen säätelystä. Seurantaa on ollut vuodesta 1995 lähtien.¹⁰⁸ Suzanne Mulcahy on tutkinut korruptioriskejä Euroopassa TI:n lukuun – ensin rahan, vallan ja politiikan suhteita ja lopulta lobbausta Euroopassa – salattua vaikuttavuutta ja etuoikeutettua läpäisyvoimaa valtaa pitäviin.¹⁰⁹

Korruptiota Suomessa ja maan ”hyvä veli” -verkostoja on tutkinut Ari Salminen ja Venla Mäntysalo.¹¹⁰ Erkki Laukkanen tutki kansallisia integriteettihankkeita ja havaittua korruptiota päätyen siihen, että TI:n selvitykset olivat julkistamiseen saakka koskeneet ensisijaisesti hallinnossa (erityisesti poliisi- ja oikeuslaitoksissa) ilmenneitä väärinkäytöksiä.¹¹¹ Salmisen ja Mäntysalon tutkimuksessa on laaja ”hyvä veli” -järjestelmää analysoiva kirjallisuusluettelo, joka kertoo, että korruptiivisten ilmiöiden tutkimiseen on aktivoiduttu vasta 2000-luvulla.¹¹² Institutionaalisen korruption käsitteen avulla avataan ”hyvä veli” -verkoston luonnetta rakenteisiin ’hiipivänä’ korruptiona. Suomalaisessa keskustelussa puhutaan joko institutionaalisesta tai rakenteellisesta korruptiosta. Termillä ”maan tapa” viitataan yleensä rakenteelliseen korruption, jolloin toimitaan lain puitteissa. Teuvo Pohjolaisten mukaan rakenteellinen korruptio liittyy epäasialliseen ja luottamusta heikentävään toimintaan, jossa yhteiskunnan rakenteita käytetään hyväksi.¹¹³

Kun Brysselistä kehittyi Euroopan lobbauskeskus, alettiin tutkia kansallista poliittista vaikuttamista EU:n jäsenmaissa ja sitä, miten se eroaa Brysselissä vaikuttamisesta. Tämän tutkimussuuntauksen edelläkävijöitä EU:n instituutioissa ovat Van Den Schendelen ja Daniel Guèguen.¹¹⁴ Alberto Bitontin ja Phil Harrisin kokoelma Euroopan maiden poliittisen vaikuttamisen kulttuureista ja säätelystä perustuu eri kansallisten kirjoittajien laadultaan hyvin eritasoisiiin analyyseihin, mikä osoittaa, kuinka eritahtisessa murrostilassa Euroopan maiden poliittiset pelisäännöt ja toimintatavat ovat.¹¹⁵

Harri Jaskari, Minna Hyytiäinen, Jussi Lähde ja Pekka Perttula puolustivat lobbausta ajankohtana, jolloin keskusteltiin vaalirahoituksen korruptoivasta vaikutuksesta Suomen politiikassa. Tuolloin Perttula puolusti myös vaalirahoitusta.¹¹⁶ Esimerkkinä uudesta mutta niukasta suomalaisten kiinnostuksesta

Brysselin hallinnon toimintaan on Jaana Kiven pamfletti *Bryssel myyty: Lobbauks-paratiisin kauppiaat* (2016).¹¹⁷

Suomalaista yhteiskuntaa pidetään kansanvaltaisena ja läpinäkyvänä: Transparency Internationalin selvitysaineistot antavat hyvän pohjan tarkastella läpinäkyvyyttä.¹¹⁸ Yhdysvalloissa ja Euroopassa – ainakin Brysselissä – poliittista vaikuttamista ”vahditaan” tutkimalla politiikan, hallinnon ja lobbauksien suhteita ja avoimuutta. Näin medialla ja kansalaisilla on mahdollisuus seurata, miten päätöksentekoon vaikutetaan poliittisesti.¹¹⁹ Eturyhmien ja yksittäisten toimijoiden roolin merkityksellisyyttä poliittisen järjestelmän osana selittää niin sanottu *pyöröovi*-ilmiö, joka tarkoittaa henkilöiden siirtymistä liike-elämän, hallinnon ja politiikan välillä. Samalla siirtyy tietoa, osamista ja suhdeverkostoja.¹²⁰

Seppo Tiihonen on teoksissaan *Oikea käsi* (2014) ja *Keisarin oikea käsi* (2015) analysoinut seikkaperäisesti valtiojohdon neuvonantajien eli poliittisten avustajien roolia pyöröovi-ilmiössä. Vaikka näkökulma on hallinnollinen, hänen tutkimuksensa tukevat käsitystä, että päätöksiä tehdään sisäpiireissä ja että valtiojohdon lähelle on vaikea päästä.¹²¹

Elinkeinoelämä tai toimiala voi kaapata viraston, jolloin ”virastokaappaus” voi kulkea pyöröoven kautta molempiin suuntiin.¹²² Suomessa virkamies-eettinen toimikunta ehdotti vuonna 2014 politiikan pyöröoven säätelyä.¹²³ *Läpäisy* tai pääsyvalta, *pyöröovi* ja *läpinäkyvyys* ovat tärkeitä temaattisia välineitä tutkittaessa, miten eturyhmät ja yritykset vaikuttavat poliittiseen päätöksentekoon. Teemasta on jonkin verran viranomaisien tilaamaa aineistoa, johon Jyrki Kataisen hallituksen demokratiaoliittinen selonteko tarjoaa tiekartan.¹²⁴ Suomesta kuitenkin puuttuu lobbauksen ja lobbarin määritelmä, eikä sitä ole kaivattu selontekoonkaan.

Hiljaisen tiedon rooli

Hiljainen tieto on sitä, että tiedämme enemmän kuin pystymme kertomaan. Ihmisillä on myös paljon tietoa, jota he eivät osaa ilmaista mutta joka näkyy heidän toiminnassaan traditiona – erilaisina tapoina, rutiineina, käytäntöinä ja tuntemuksina.¹²⁵ Asioiden nimeäminen auttaa niiden opettamisessa, jäsentämisessä ja kommunikoinnissa. Kaikkea tietoa ei koskaan voi pukea sanalliseen muotoon.¹²⁶ Hiljaiseksi tiedoksi on määritelty sellainen kokemusmaailman tieto, jota ei ole koodattu tai joka ei ole koodattavissa.¹²⁷

Kyse voi olla ajattelua, tunteita, käytäntöjä tai sosiaalisia instituutioita koskevista malleista, jotka välittyvät vähintään kolmen toimijapolven kautta.

Toimijapolvien välillä on oltava ”sosiaalinen sopimus”, joka antaa oikeutuksen tradition sisällölle. Tradition välittymisessä elävien henkilöiden esikuva saat-
taa olla abstrakteja ideaaleja merkittävämpi.¹²⁸ Tradition voi nähdä yksilön
ulkopuolisena arvojen järjestelmänä.¹²⁹

Jotta tutkijat voivat todentaa hiljaista tietoa, he joutuvat etsimään mahdol-
lisimman vakuuttavia perusteita sille, että heidän kuvaamansa ilmiö on luon-
teeltaan toiminnallista – eli hiljaista tietoa. Sitä ei voi jakaa toisille henkilöille
suoraan vain sanallisesti – hiljainen tieto on pohjimmiltaan henkilökohtaista
– ja se on yksilön arvostamien päämäärien kannalta hyödyllistä.¹³⁰ Tämä vii-
meisin seikka korostaa juuri yhteiskunta- ja järjestöelämässä hiljaista tietoa,
jota on tavallisilla, esimerkiksi järjestöissä ja epävirallisissa ryhmittymissä
toimivilla henkilöillä. Hiljaista tietoa on pidetty tärkeänä voimavarana kansalais-
lähtöisen yhteiskunnan rakentamisessa.¹³¹ Hiljaisen tiedon varassa haastatel-
tavat esimerkiksi kertovat, miten korporatiiviset toimintatavat kehittyvät, kun
veljeskunnan solidaarisuus sisäpiirille jatkuu sukupolvelta toiselle.

Suomen malli

Suomalainen valtio-oppi ja talous

Yksikään lobbari ei voi navigoida Suomen yhteiskunnallis-taloudellisessa todellisuudessa, jollei hän tunne maan tapaa.¹³² Van Schendelen analysoi, miten erilaiset kansalliset olosuhteet, taustatekijät ja poliittiset kulttuurit vaikuttavat yhteiskunnalliseen ja poliittiseen päätöksentekoon.¹³³ Tätä painotti jo vuonna 1949 Juhani Paasivirta, jonka mukaan ”Suomen kulttuuripoliittiseen kehitykseen on huomattavalla vaikuttanut maan maantieteellinen sijainti.” Syrjäisenä maana Suomi on saanut ulkoisia vaikutteita suhteellisen myöhään. Toisaalta maamme on ollut altis kahtaalta ”suuntautuvalla kosketuksella” Skandinavian ja Venäjän taholta.¹³⁴

Van Schendelen toteaa, että Euroopan unionin jäsenmaiden poliittiset kulttuurit, olosuhteet ja historialliset taustat ovat erilaisia, joten myös maiden intressi panostaa ylikansalliseen eurooppalaiseen päätöksentekoon vaihtelee. Nämä intressit juontuvat historiasta ja pätevät myös EU-jäsenyyttä edeltävänä aikana. Daren Acemoglun ja James A. Robinsonin mukaan taloudellisten ja poliittisten instituutioiden suhteet vaikuttavat kansakuntien menestymiseen ja luovat siten pohjaa myös poliittiselle kulttuurille sekä taloudelliselle menestykselle.¹³⁵

”Suomalainen valtio-oppi” syntyy

Suomalainen käsitys valtiosta liittyy olennaisesti 1700-luvun lopun murrokseen, jossa Ruotsin itäiset osat, tuleva Suomi, säilytti Ruotsin vallan aikaiset lakinsa. Niiden puolustamisen ympärille rakentui vähitellen 1800-luvulla ”suomalainen valtio-oppi”, joka on tarkoittanut itsenäisen päätösvallan säilyttämistä

suhteessa Venäjään, elämää Venäjän imperiumin osana ja lopulta itsenäisenä valtiona. Vaikka Suomesta lähetettiin keskiajalla miehiä Moran kiville valitsemaan Ruotsin kuningasta, Pietari oli ensimmäinen ilmansuunta, jossa suomalaiset harjoittivat poliittista vaikuttamista.

Geopoliittinen sijainti Venäjän naapurina, satojen vuosien historia Ruotsin valtakunnan osana vuoteen 1809 asti, 108 vuotta Venäjän valtakunnan osana (1809–1917), sodat ja rauhat Venäjän kanssa sekä erityisesti itsenäisen Suomen historian kausi 1917–1991 Neuvostoliiton vaikutuspiirissä loivat Suomessa aivan omintakeisen selviytymismallin ja poliittisen kulttuurin. Suomi on ollut Venäjän etupiirissä siitä lähtien kun Pietari perustettiin vuonna 1703.¹³⁶

Venäjän suuriruhtinaskunnassa Suomella ei ollut ulkopoliitiikkaa. Ulkopoliitikasta voidaan puhua vasta kun Suomi itsenäistyi vuonna 1917. Kansainväliset kysymykset olivatkin Suomessa lapsipuolen asemassa. Autonomian aikana ulkosuhteet, sikäli kuin sellaisista voi puhua, liittyivät Venäjään ja Pietariin. Useimmat suomalaiset hallinto- ja johtomiehet puhuivatkin venäjää välttämättömyydestä, jotta tuli ymmärretyksi.

Suomen agraarinen elinkeinoelämä vei maata ”itäeurooppalaiseen” suuntaan. Myös poliittiset puolueet syntyivät toisella tapaa kuin Skandinaviassa: ensin konservatiiviset, sitten liberaaliset puolueet ja sen jälkeen työväenliike. Suomen erikoisolosuhteet – kielikysymys ja vuodesta 1899 alkaen taistelu Venäjän valtakunnallistamispolitiikkaa vastaan – loivat perustan puolueille. Ensin syntyivät suomalainen ja ruotsalainen puolue, joista ensin mainittu jakautui nuor- ja vanhasuomalaisiin (eli passiiviseen vastarintaan ja myöntövyöspoliitiikkaan).

Työväenliike syntyi Suomeen vasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, eurooppalaisittain varsin myöhään. Maalaisliitto perustettiin vuonna 1906. Molemmat olivat moderneja massa- ja eturyhmäpuolueita. Suomessa porvaristo ei kokenut samanlaista yhteiskunnallisen ajattelun murrosta kuin Länsi-Euroopassa Ranskan vallankumouksen (1789) ja Länsi-Euroopan vallankumousten (1848) johdosta, eikä Suomessa ollut myöhemminkään Ruotsin kaltaista liberalismia, joka olisi antanut suuntaa yleiselle kehitykselle. Suomessa talonpojat olivat itsenäisiä. Työväenliike kehittyi vasta 1900-luvulla, ja sen rinnalta puuttui liberaalinen puolue.¹³⁷

Kaikella tällä on erityistä merkitystä suomalaista lobbausta tarkasteltaessa – aikakaudella, jolloin lobbausta ei edes osattu kuvitella. Carl Erik Mannerheimin (1759–1837) aloittama yhteistyöhön ja neuvotteluihin pohjautuva ratkaisukeskeinen toimintatapa leimasi suomalaista yhteiskunnallista

aktiivisuutta. Kuten Juhani Paasivirta on todennut, patriarkalismi ja konservatismi säilyttivät Suomessa kapitalistisenkin kehityksen myötä merkillisellä tavalla koskemattomuutensa.

Markku Kuisma on todennut, että riitaisan Tukholman valta oli heikkenevässä, mikä vahvisti Pietaria vallan, kulttuurin ja kaupan metropolina. Pietarin nousu limittyi Euroopan johtavien valtojen suhteisiin. Ne puolestaan kytkeytyivät maailmantalouden kehitykseen, jota vauhdittivat väestönkasvun lisäksi uudet teknologiat ja kilpailu raaka-ainelähteistä ja markkinoista.¹³⁸ Pietariin oli vaikuttettava. Tämä poliittinen vaikuttaminen leimasi suomalaista elämänmuotoa, jolla puolustettiin omia etuja.

Etujen valvonta ja lobbaus käynnistyivät jo ennen kuin Suomen sodan päättymistä vuonna 1809. Kustaa III:n valtakaudella Ruotsissa osa aatelistupseeristosta suunnitteli liittymistä Venäjään ja Suomen autonomiaa (Anjalan liitto). Tähän ajatuskulkuun liittyi näkemys, ettei Ruotsin kuninkaasta ollut kehittämään ja puolustamaan Suomea (sitä itäisten maakuntien aluetta, joka kuului Ruotsille). Suomen identiteettiä ei vielä ollut olemassa.

Osmo Jussilan mukaan ”Venäjä jakautuikin hallinnollisesti kahteen vyöhykkeeseen, sfääriin, mikä näkyy hyvin selvästi 1830-luvun alussa julkaistusta lakikokoelmasta (svodista). Nämä vyöhykkeet olivat ns. yleisen hallinnon alaiset kuvernementit ja sitten ns. erityisprivilegioin varustetut tai erityishallinnon alaiset kuvernementit. Baltian maat kuuluivat juuri ns. erityishallinnon alaisiin kuvernementteihin, mutta niin Suomi kuin Puolakin olivat tämän kuvernementtijaon ulkopuolella, tai oikeastaan sen yläpuolella.”¹³⁹

Jussila kuvaa, miten Ruotsin Itämaa liitettiin osaksi Venäjän imperiumia ja millaisia poliittisia ulottuvuuksia siihen liittyi. Tässä prosessissa syntyi valtiollinen ilmiö nimeltä Suomi, sillä Haminan rauhansopimuksenkin mukaan 17.9.1809 ”Ruotsi ei luovuttanut mitään Suomen maata tai suuriruhtinaskuntaa, ainoastaan kahdeksan läänää”.¹⁴⁰ Suomen asioita – vanhan ja uuden – hoiti Pietarissa niin sanottu Suomen asiain komissio, joka Jussilan mukaan oli vuosina 1808–1811 venäläisvetoinen ”valtakunnan yleissihteerin M. M. Speranskin apuelin ja yhdistetty Vanhan ja Uuden Suomen asiain komissio”. Tänä aikana Suomen asioita keisarille ei esitellyt Suomen valtiosihteerin vaan M. M. Speranski, Venäjän oikeusministerin apulainen ja keisarin niin sanottu tittelivaltiosihteerin, joka oli samalla myös eräänlainen kaikkien äsken vallattujen alueiden ylin hoitaja ja esittelijä.¹⁴¹

Jussila kiinnittää erityistä huomiota vuoden 1808 lähetyskuntaan (deputaatio) ja sen ”perustavanlaatuiseen” kapitulaatiosopimukseen”. Venäjän keisari Aleksanteri I julisti jo alkuvuodesta 1808 säilyttävänsä valloittamansa

maan uskonnon, lait ja privilegiot (niin sanottu Nolden ohjelma), kun maa siirtyy Venäjän osaksi. 1700-luvun rauhansopimuksissa Venäjään liitettiin niin sanottu Vanha Suomi. Jäljellä oleva ruotsalaisten hallinnassa ollut alue – jota venäläiset sanoivat Uudeksi Suomeksi – liitettiin imperiumiin vuonna 1809. Ruotsin kuningas Kustaa III:n vastustajia kutsuttiin emigranteiksi. Ruotsin uusi kuningas Kustaa IV ajautui konfliktiin loppujenkin suomalaisten kannattajiensa kanssa (joihin kuului muun muassa Kustaa Armfelt, ”puolikustavilainen”).

Emigranttien johtohahmo Georg Magnus Sprengtporten ehdotti, että vuonna 1808 koolle kutsuttaisiin maapäivät, joilla keisarille annettaisiin uskolisuuden vala. Venäläiset kuitenkin päätyivät lähettämään Pietariin ”lähetyskunnan”, jonka jäsenet valitsi käytännössä venäläisten ylipäällikkö Friedrich Wilhelm von Buxhoevden.¹⁴²

Venäjä oli vallannut pääosan Suomea jo keväällä 1808. Venäjän keisari antoi ”proklamaatioita”, joissa suomalaisille kerrottiin, että nämä ovat ”saaneet sian niiden kansakuntien seassa, jotka Venäjän valtikalle kuuluvat, ja niiden kanssa Waldakunnan ulostekevät”.¹⁴³ Matti Klinge kuvaa deputaation jäsenten roolia hankalaksi, sillä useat valituista jäsenistä kieltäytyivät tai sairastuivat äkillisesti, joko siksi, että he pitivät deputaatiota lainvastaisena tai eivät halunneet leimautua uuden suunnan miehiksi – sotahan jatkui edelleen, eikä rauhaa ollut solmittu.¹⁴⁴

Ruotsista 1786 Suomeen muuttanut aatelimies Carl Erik Mannerheim liittyi Anjalan liittoon. Hänet tuomittiin kuolemaan vuonna 1790 mutta armahdettiin. Hän sai perinnön ja hankki Askaisista entisen Flemingien Louhisaaressa kartanon vuonna 1795. Vuonna 1796 hän avioitui Vendla Sofia von Willebrandin kanssa, joka oli kuvernööri ja kenraalimajuri Ernst von Willebrandin tytär.

Vastentahtoinen Mannerheim valittiin lähetyskunnan johtoon. Valintaa edisti hänen appensa. Todellisuudessa lähetyskunnan valvoja ja järjestäjä oli Sprengtporten, joka toimi venäläisten ylipäällikön von Buxhoevdenin antamalla valtuuksilla. Venäläisille lähetyskunta näytti edustavalta, eikä keisaria vaivannut se, ettei lähetyskunta halunnut edustaa maapäiviä.¹⁴⁵

Lähetyskunta vannoi uskollisuutta keisarille, joka vakuutti pitävänsä Suomen lait ja privilegiot voimassa. Keisari myös halusi, että lähetyskunta ”mitä pikimmin esittäisi toivomuksensa, miten keisarin hyvyys voisi tulla hänen alamaistensa avuksi”. Lähetyskunta neuvotteli ja vietti aikaa Pietarissa Aleksanteri I:n hallinnon edustajien (Speranski, Saltykov) kanssa viikkoa lokakuusta joulukuun alkuun. Lähetyskunnan asiat kypsyivät useissa

tapaamisissa ja neuvotteluissa. Ainoa tapaaminen keisarin kanssa muistettiin, ja se sinetöi Suomen suunnan.

Deputaation puheenjohtajana Mannerheim joutui pitämään puheita keisarille ja muillekin venäläisille. Lähetyskunta sai jättää keisarille 17 kohdan luettelon¹⁴⁶ Suomen asioista, joihin se toivoi parannuksia. Pienin muutoksin Aleksanteri hyväksyi luettelon, jossa toivottiin, että rauha ja lainmukaisuus turvattaisiin Suomessa, maapäivät kutsuttaisiin koolle ja perustettaisiin Suomen asioita käsittelevä hallitus. Samoin esitettiin, että sodan rasituksia lievennettäisiin. Puheessaan keisari myös vakuutti, että Suomen talonpojat eivät joutuisi Venäjän talonpoikien asemaan – siis maaorjiksi, ”sieluiksi”, mikä oli Venäjän rauhoituspolitiikan merkittävin osa. Klinge katsoo, että maanpetoksesta armahdettujen, Ruotsille kuuluneiden alueiden asukkaiden – myös Anjalan liiton upseereiden ja aatelisten – armahtaminen oli ensimmäinen askel ”Suomen kansalaisuuden” syntymiselle.¹⁴⁷

Jussilan ja monien muiden tutkijoiden mielestä lähetyskunnan ja keisarin tapaaminen oli itse asiassa uuden Suomen edustajien ja heidän uuden hallitsijansa ensimmäinen kohtaaminen. Joulukuun 1. päivä 1808 on ollut Suomen autonomian syntyhetki¹⁴⁸, sillä silloin keisari päätti, että Suomen asiat tuli esittää suoraan keisarille eikä ministerien kautta. Kun tämän lisäksi Venäjän keisarin titulatuuressa lisättiin ”Suomen suuriruhtinaan” titteli, Suomi-niminen ilmiö alkoi tulla tunnetuksi Venäjän imperiumin hallinnossa ja laajemmaltikin.

Lobbauksen näkökulmasta voidaan kysyä, mikä oli lähetyskunnan legitimitetti? Ajoitettiinko kysymykset maapäivistä ja valtiopäivistä oikein? Jos vastentahtoinen Mannerheim ja muut olisivat jääneet pois lähetyskunnasta, asioiden kulku olisi saattanut olla toinen. Lähetyskunta ajoi omaa etuaan ja sillä oli suomalainen – Anjalan liiton – asialista.

Sprengtportenilla oli oma agendansa: hän halusi maan johtoon. Sprengtportenin ja deputaation välillä vallitsikin jatkuva konflikti.¹⁴⁹ Moni lähetyskunnan jäsen oli kuitenkin jo Ruotsissa maanpettureiden listalla. Toisaalta Ruotsin sekava tilanne oli kärjistymässä. Siksi deputaation jäsenillä oli syytä vaikuttaa tulevan maan hallintoon ja edesauttaa sitä, että yhteiskunnallisiin päätöksiin voitiin vaikuttaa. Venäläiset katsoivat lähetyskunnan jäsenten edustavan maapäiviä, mutta ilman virallista mandaattia, josta oli etukäteen sovittu elokuussa 1808, kun lähetyskunnan jäseniä oli valittu. Venäläisten toiveissa oli, että lähetyskunta olisi mahdollisimman edustava. Keisarin tapaamisoikeutta käyttivät molemmat osapuolet; keisari ja häntä lobbaavat ”ruotsalaiset maanpetturit”.

Carl Erik Mannerheimista tuli helmikuussa 1809 Porvoon valtiopäivien jäsen, ja hän toimi Suomen suuriruhtinaskunnan hallituskonseljissa talousosaston jäsenenä ja kansliatoimituskunnan päällikkönä aina vuoteen 1816. Hän oli Turun ja Porin maaherra vuosina 1816–1826. Mannerheim kutsuttiin myös uudelleen senaatin talousosaston jäseneksi vuonna 1820 Robert Wilhelm de Geerin kuoltua, ja hänet nimitettiin sen ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi 1822–1826. Toimea on verrattu oman aikansa Suomen pääministerin virkaan.¹⁵⁰ Vaikka lobbausta pidetään vasta myöhemmälle ajalle tunnusomaisena ilmaisuna, Carl Mannerheimia voi kutsua ensimmäiseksi suomalaiseksi lobbariksi, joka kulki politiikan pyöröovesta vallan kammareihin. Pietarin keskustelut johtivat siihen, että Mannerheimista tuli Suomen ensimmäinen ”pääministeri”.

Herman Lindqvistin mukaan Haminan rauhassa 1809 syntyi kaksi Ruotsia, kun Napoleonin sodat halkaisivat Ruotsin – ”toinen on nimeltään Suomi”. Suomea ei venäläistetty, koska maata hallitsivat edelleen Ruotsin lakien mukaisesti ruotsinkielellä ruotsalaisen koulutuksen saaneet virkamiehet. Papit saarnasivat edelleen samaa uskoa samaan tapaan kuin ennenkin ja toimivat saman kirkonjärjestyksen mukaisesti. Kauppa ja merenkulku jatkuivat entiseen tapaan Ruotsin vallan aikana perustetuissa kaupungeissa ja niiden satamista, vaikkakin kauppaa Venäjän kanssa käytiin entistä tuottoisammin.¹⁵¹

Lindqvistin mukaan Suomi ja Ruotsi olivat samaa maata yli 700 vuotta – 1100-luvulta aina vuoteen 1809 asti. Kun Venäjän keisari Pietari Suuri perusti Pietarin vuonna 1703, Ruotsin valtakunnan raja oli Nevan rannoilla. Suuriruhtinaskunta sai myöhemmin oman rahan, suomen kieli sai virallisen aseman ruotsin ja venäjän kielen rinnalla, ja kansallisuusaate alkoi levitä snellmanilaisessa hengessä. Martti Häikiön mukaan suomen kielen tunkeutuminen venäjän, ruotsin, ranskan ja latinan panssarikerrosten läpi valtakieleksi on merkellisimpiä vaiheita Suomen historiassa, mutta siihen vaikutti myös yleiseurooppalainen kansallisromantiikka. Ruotsin mahdollisuudet estää tämä kehitys olisivat olleet huomattavasti heikommat kuin Venäjän.¹⁵²

Carl Erik Mannerheim oli Suomen tulevan kehityksen kannalta vähintään yhtä merkittävä ellei merkittävämpikin vaikuttaja kuin hänen jälkeläisensä Carl Gustaf Mannerheim (1867–1951). Vanhemmasta Mannerheimista alkaa vaikuttamisen kausi. Verkottuminen Venäjän hallintoon suuriruhtinaskunnan viitekehyksessä muodosti suomalaisen politiikan pääsuunnan. Pietarin suunnalla oli eniten voitettavaa ja saavutettavaa. Kun suomalainen identiteetti kehittyi, alettiin puhua ”suomalaisesta valtio-opista”.¹⁵³

Kun Venäjän intressissä oli venäläistää Suomi, keisari Nikolai II ”käynnisti” 15.2.1899 Suomessa ensimmäisen sortokauden (1899–1905). Suomen

asetuskokoelmassa julkaistiin Helmikuun manifestiksi kutsuttu säädös. Sen johdantoluvussa on ytimekäs kuvaus, miltä Suomen suuriruhtinaskunnan yhteiskunnalliset olot venäläisistä vaikuttivat: ”Mutta katsomatta niihin paikallisiin lainsäätämisasioihin Suomessa, jotka johtuvat *maan omituisesta yhteiskuntalaitoksesta*, syntyy valtakunnan hoidossa muitakin Suomenmaata koskevia lainsäätämiskysymyksiä, joita eivät, siihen nähden että ne ovat likeisessä yhteydessä yleisten valtakunnan etujen kanssa, Suuriruhtinaskunnan laitokset yksinomaan voi käsitellä.”¹⁵⁴

Helsingin Ateneumissa 20.2.1899 pidetyssä salaisessa kokouksessa päätettiin kerätä nimet ja lähettää edustava, lopulta 500 henkilöstä, kaikista maan kahdeksasta läänistä ja eri säädyistä ja ammattikunnista koostuva lähetyskunta Pietariin luovuttamaan adressi. Tarkoituksena oli osoittaa keisarille, ettei Suomen kansan suuri enemmistö uskonut heidän keisarinsa ja suuriruhtinaansa olleen manifestin tekstin takana.¹⁵⁵

Suuri adressi synnytti kansankunnan suureen tarinaan traumaattisen vaiheen vuonna 1899, kun kahdessa viikossa kerättiin 522 931 nimeä – digiajan vaikuttajien kannattaa pohtia tämän jalkatyön tehokkuutta – vastineeksi keisarin antamaan Helmikuun manifestiin. Suuren adressin historiallinen trauma syntyi, kun keisari kehotti valtuuskunnan 500 jäsentä poistumaan rauhassa koteihinsa ja ilmoitti, ettei ”ole suuttunut heille”.¹⁵⁶ Keisari ei ottanut lobbaajia eli valtuuskuntaa vastaan, vaikka hänelle oli kirjoittanut lähes joka viides suomalainen. Tämä muutti merkittävästi keisarin imagoa Suomen kansan keskuudessa ja johti aktivismiin, itsenäisyysliikkeeseen ja vapaustaisteluun.

Deputaatio ja Suuri adressi olivat molemmat pyrkimyksiä vaikuttaa Pietarissa. Edellinen oli aluksi uhkapeliä, mutta reaali politiikkaa. Ajattelutapa – yhteistoiminta Pietarin kanssa – oli menestys lähes kolmen sukupolven ajan. Suuri adressi oli kansallinen voimannäyttö, teknisesti valtava lobbausoperaatio, mutta lopulta epärealistinen hanke. Suuren adressin lobbareilla oli paljon enemmän innostusta ja vakaumusta kuin deputaatiolla, mutta olosuhteet Venäjän huipulla olivat muuttumassa. Suomesta oli tarkoitus tehdä sortokausien jatkuessa vuonna 1910 itsehallinnollinen oblasti, Venäjän keskuhallinnon alainen lääni.¹⁵⁷

Näiden kahden suhtautumistavan jännitettä voi kutsua Venäjä-kortiksi, tekijäksi, jolla puututaan Suomen politiikkaan. Molemmilla on kannattajansa, Venäjällä on ymmärtäjänsä ja ystävänsä Suomessa ja vihollisensa. Vaikka suomalaiset korostivat erikoisasemaansa imperiumissa, suuriruhtinaskunta oli Jussilan mukaan sekä sääntö että poikkeus. Venäjän imperiumin pohjana oli kansallinen identiteetti. Luottamus Venäjän keisarin vakuutukseen,

jonka mukaan hän noudattaa Suomen lakeja, loi ”suomalaisen valtio-opin” ideologian.

Jussilan mukaan tämä ajattelu kesti sortokaudet ja pohjusti itsenäisyyttä kauas 1940-luvulle asti. Kun Venäjän valkoiset kapinakenraalit hakivat tukea yhtenäiselle Venäjälle vuosina 1918–1919, he kuulivat länsivalloilta, että Venäjään kuulumattomat Puola ja Suomi suhtautuivat asiaan varauksella. Ja toisen maailmansodan aikana Yhdysvaltain presidentti Franklin D. Roosevelt kuuli toisen perustelun Stalinilta, Venäjän entiseltä kansallisuusasiain komissaarilta: Stalin perusteli Baltian maiden liittämistä Neuvostoliittoon sillä, että niillä ei ollut autonomiaa viimeisen tsaarin aikana.¹⁵⁸ Nämä poliittiset signaalit kertovat ”suomalaisesta valtio-opista”.

Myös toisen maailmansodan jälkeistä poliittista keskustelua Suomessa on leimannut kysymys Venäjä-kortista, joka liittyy ”suomalaisen valtio-opin” soveltamiseen poliittisessa vaikuttamisessa: miten Venäjän kanssa on toimittava? ”Suomalainen valtio-oppi” on ollut myös tulkintaa poliittisen vaikuttamisen motiiveista ja niiden puhtaudesta – yleisesti ja erityisesti suhteissa Venäjään.¹⁵⁹ Venäjään vaikuttaminen tai Venäjän vaikuttamisen minimoiminen on ollut suuri menettelytapakysymys Suomen politiikassa ja taloudessa. Se vaikuttaa maahamme yhä. Sen perusteella Suomessa on siirretty syrjään demokraattisia menettelytapoja (kommunistilait 1931), yhdenvertaisuus lain edessä (kommunistien kortistointi toisen maailmansodan jälkeen).

Autonomisen Suomen poliittisen vaikuttamisen ja ulkopoliitiikan organisoimisen välineeksi perustettiin Suomen asiain komiteat, jotka toimivat vuosina 1811–1826 ja 1857–1891. Niiden kautta valmisteltiin Suomen intressien mukaisia asioita esiteltäväksi Venäjän keisarille. Ne ovat myös todiste siitä, että keisari tunnusti Suomen osapuoleksi. Kun keisarin politiikka muuttui venäläistämisen linjalle, komitea lakkautettiin.¹⁶⁰

Esimerkkinä toimintatavoista, jotka olivat perusteltuja Suomen viennin kannalta ja joihin sisältyi poliittista vaikuttamista Pietarissa, olivat metsäteollisuuden kartellit. Näin puolustettiin suomalaisen teollisuuden etuja Venäjän markkinoilla.¹⁶¹ Suomalaiset metsäteollisuusyhtiöt saivat myös suuri-ruhtinaskunnan kauppa-asiamiehiä Venäjän ulkomaanedustustoihin.¹⁶²

Kun Venäjän imperiumissa keisarin myötäily johti umpikujaan ja sortokausiin, ”suomalainen valtio-oppi” muuttui aktivismiksi. Itsenäisyysliike ja ajatus irtautumisesta Venäjästä kehittyivät sortokausina 1899–1917. Suomi syntyi sodasta, kun Venäjällä tapahtui vallankaappaus helmikuussa 1917 ja maa irrottautui ensimmäisestä maailmansodasta johtajanaan V. I. Lenin, joka oli tehnyt toisen vallankaappauksen marraskuussa 1917. Suomi oli vuonna

1917 tienhaarassa: se oli matkalla kohti ”Neuvosto-Suomea” tai ”Saksan raaka-ainereservaattia”, jossa oli ainekset puunjalostusteollisuuden varassa lepäävän ”nationalismin ja industrialismin liitolle”.¹⁶³ Vaikka Suomi olisikin ajanut omia intressejään ja tavoitteitaan, suomalaiset itse arvioivat niitä Pietarissa.¹⁶⁴

Kun Suomi julistautui itsenäiseksi, maa irtisanoutui myös hajoavasta Venäjän imperiumista. 6.12.1917 eduskunnassa olivat vastakkain senaatin 4.12.1917 antama itsenäisyysjulistus ja sosiaalidemokraatti Kullervo Mannerin ehdotus. Porvarillinen senaatti, joka ei ollut valmistellut asiaa sosiaalidemokraattien kanssa, esitti Suomelle hallitusmuotoa, joka perustana on se, että Suomi on oleva riippumaton tasavalta. Mannerin ehdotus oli muutoin sama, mutta ”tämä riippumattomuus on koetettava toteuttaa sovinnollista tietä Venäjän kanssa aikaansaataavalla sopimuksella”. Porvarien ehdotus voitti sosiaalidemokraattien ehdotuksen äänin 100–88.¹⁶⁵

Joulukuun lopulla 1917 Suomi ei olisi saanut tunnustusta itsenäisyydelle keneltäkään muulta kuin Venäjän bolševikeilta.¹⁶⁶ Carl Gustav Mannerheim tiedusteli asiaa myöhemmin valkoisilta kenraaleilta Judenitšilta ja Koltšakilta, jotka totesivat, että Suomi on Venäjän keisarikunnan erottamaton osa ja että Suomen irtautumisesta Venäjästä voitaisiin korkeintaan harkita keskusteltavan yleisvenäläisessä duumassa (joka oli ollut voimakkaasti sitä vastaan).¹⁶⁷ Ruotsissa oikeisto pettyi, kun Saksa ja Suomi lähentyivät toisiaan, työväenliike taas arvosteli Suomen valkoista terroria. Ruotsissa ajateltiin myös, että Ahvenanmaan omistus takaisi Ruotsille turvan.¹⁶⁸

Ensimmäisen tasavallan perintö

Venäjän sosialistinen vallankumous marraskuun alussa 1917 loi sittemmin Neuvostoliiton (1922), joka perustui yhden puolueen (Neuvostoliiton kommunistinen puolue) johtamaan yksinvaltaan (”demokraattinen sentralismi” ja ”proletariaatin diktatuuri”) ja yksityisen omistusoikeuden korvaavaan yhteisomistukseen (valtio omisti tuotantovälineet). Leninin johdolla Neuvostoliitto julistautui maailmanvallankumouksen keskukseksi ja pyrki tukemaan vallankumouksellista toimintaa Euroopassa, Aasiassa ja Amerikassa. Vuoden 1918 punakapinan vaiheet toivat Suomen ja Venäjän suhteeseen ideologisen elementin, uuden poliittisen tekijän, jolla oli merkittävä vaikutus Suomen ja Venäjän keisarikunnan kaatumisen jälkeen syntyneen Neuvostoliiton suhteisiin ja toimintatapoihin.¹⁶⁹ Suomessa 27.1.1918–15.5.1918 käyty sisällissota, jota Saksa tuki, päättyi lopulta valkoisen Suomen voittoon punakapinallisista.¹⁷⁰ Maa oli henkisesti jakautunut kahtia. Sisällissodan 1918 keväällä hävinnyt osapuoli

pakeni Moskovaan ja perusti siellä 29.8.1918 ”Suomalaisen kommunistisen puolueen”. Suomen Kommunistinen puolue oli kielletty toista maailmansotaa edeltävänä aikana, ja sitä johdettiin Moskovasta käsin.¹⁷¹ Kansalaissodan jälkeen Suomi oli pitkään jakautunut kahtia. Tässä sodassa kuolonuhreja oli kaikkiaan 36 640, joista punaisia oli 27 038, valkoisia 5 719 ja muita 4 423.¹⁷²

Suomen ja Venäjän suhteet sovittiin Tarton rauhassa 14.10.1920. Neuvotteluvaltuuskunnan suomalaisjohtaja J. K. Paasikivi totesi myöhemmin, että ”neuvostohallituksen heikkouden hetkellä solmittu rauha oli ollut Suomelle liian edullinen: venäläiset tulisivat toivuttuaan palaamaan entisiin vaatimuksiin.” Rajalinja oli suuriruhtinaskunnan ja keisarikunnan raja vuodelta 1917, mutta siihen lisättiin Petsamo Talkkunapäältä Kalastajasaarentoon. Suomi sai sataman Jäämereltä.¹⁷³ Ahvenanmaa tuli lopulta Suomelle kansainvälisellä sopimuksella, jonka mukaan saaria ei linnoiteta.¹⁷⁴

Suomea ei ollut venäläistetty. Tällä on keskeinen merkitys maamme Venäjän-politiikalle. Kansat eivät sekoittuneet, ja kansallisilta nöyryytyksiltä vältyttiin. Itse asiassa Suomi nöyryytti suurempaansa miehittämällä jatkosodassa osia Neuvostoliitosta. Vuonna 1811 palautettu Karjala luovutettiin 1940-luvulla Venäjälle mutta ilman väestöä. Suomalaiset ja venäläiset jäivät erilleen kuten Suomi ja Venäjäkin.¹⁷⁵

Suomen itsenäisyyden ajan poliittista historiaa voidaan kutsua ensimmäisen tasavallan kaudeksi 1917–1939. Sille oli ominaista pyrkimys päästä eroon Venäjän imperiumin etupiiristä. Nuoren kansakunnan ulkopolitiikassa etsittiin kumppaneita Kansainliitosta ja Venäjän reunavaltioista ja ajauduttiin lopulta Saksan yhteyteen.¹⁷⁶ Lokakuun vallankumouksessa luhistuneen keisarikunnan paluusta haaveilleet venäläisemigrantit polkaisivat Euroopassa pysyyn lukuisia aktivisti- ja terroristiryhmiä. Venäläisen Totuuden Veljeskunta (BRP) ja Venäjän Yleissotilaallinen liitto (ROVS) pyrkivät levittämään Neuvosto-Venäjällä pelkoa ja sekasortoa. Toiveena oli kaapata takaisin sen anastaneilta punaisilta.¹⁷⁷

Ryhmät saivat rahaa ja tietoa myös monilta länsivalloilta, kuten Isolta-Britannialta ja Ranskalta, joiden valtaeliiteille laajeneva bolševismi merkitsi uhkaa. Osansa teki myös piskuinen Suomi, jonka yleisesikunta ja Etsivä Keskuspoliisi – toimintatavoiltaan ja poliittiselta katsannoltaan melkoisia tsaarinaikaisia laitoksia – tulivat tiedonnälässään sekaantuneeksi valonarkoihin touhuihin. Käynnissä oli siis varjotaistelu, jossa Suomi oli sijaintinsa vuoksi merkittävä kauttakulkupiste.

Tämä olisi toki liioittelua eikä vain neuvostoliittolaislehtien maalailema mielikuva, jossa länsinaapuri oli ”terroristien pesä” ja proletaarivallan pahimpien

vihollisten hyysääjä. Vaan kyllä niitä sotureita Suomen läpi kulki ja yleisesikunnan avun saattelemana, kuten kolmikko, joka onnistui vuonna 1927 tekemään pietarilaisella puolueklubilla verisen attentaatin.¹⁷⁸

Suomessa pelättiin Venäjän bolševismin vaikutusta. Mutta kenties sitäkin enemmän pelättiin sitä, että Saksa hankkisi omistukseensa suomalaisia luonnonvaroja. Siksi ennen talvisotaa eduskuntaan tuotiin ulkomaalaisomistuksen rajoittamista koskeva lakiesitys (219/39), niin sanottu rajoituslaki, jonka yhteydessä kielenkäytössä vahvistui määrittely ulkomaalaisesti omistetusta yhtiöstä ”vaarallisena yhteisönä”.¹⁷⁹ Lakiesityksen perustelut menevät suoraan asiaan: ”Kuten jo se komitea, joka vuonna 1902 asetettiin tutkimaan puutavaraliikkeiden (...) saantoja, käsityksenään lausui (Komiteamietintö 1906 N:o 8 s. 69), on kieltämättä sekä valtakunnalliselta että talouselämän kannalta tärkeätä, että ulkomaalaiset oikeussubjektit, niin hyvin yksityiset henkilöt kuin yhteisöt, vain valtiovallan suostumuksella ja valvonnan alaisina oikeutetaan hankkimaan kiinteätä ja kiinteään omaisuuteen verrattavaa omaisuutta Suomessa sekä osakkeita tai muita osuuksia sellaisissa suomalaisissa yhteisöissä, jotka omistavat sanotunlaista ja eräissä muissa suhteissa valtakunnalliselta kannalta katsoen tärkeänä pidettävää omaisuutta.”¹⁸⁰

Suomessa pelättiin, että ulkomaalaiset valtaisivat muun muassa Petsamon malmikaivoksen ja metsämaa joutuisi ulkomaalaisomistukseen. Lain neljännen pykälän mukaan ”ulkomaalaiselle tai ulkomaalaiselle yhteisölle älköön annettako lupaa hankkia kiinteätä omaisuutta Viipurin läänissä.”¹⁸¹

Lain ensimmäisen pykälän mukaan ”ulkomaalainen tai ulkomaalainen yhtiö, osuuskunta, yhdistys, säätiö tai muu yhteisö älköön ilman valtioneuvoston kussakin tapauksessa antamaa lupaa omakseen hankkiko tai viittä vuotta pitempää aikaa vuokran tai muun sopimuksen nojalla hallitko kiinteätä omaisuutta Suomessa”. Toisen pykälän mukaan ”ulkomaalaisilla ja ulkomaisilla yhteisöillä on oikeus suomalaisen osakeyhtiön kaikista osakkeista omistaa määräosan, joka milloinkaan ei saa olla koko osakemäärän viidennestä suurempi (...).” Yhtiöjärjestyksen tai yhtiökokouksen päätöksellä ulkomaalaisomistus voitiin kieltää kokonaan.

”Vaarallisen yhteisön” alkuperä juontaa juurensa vuoden 1915 puutavara-yhtiöiden maanhankinnasta annetun asetuksen seitsemänteen pykälään, josta se siirtyi vuoden 1928 lakiesitysluonnokseen, jota ei hyväksytty. ”Ulkomaalainen tai vaarallinen yhteisö” tarvitsi erikoissäännöksiä, mikäli se halusi ostaa huutokaupassa kiinteän omaisuuden tai kivennäislöydöksen.¹⁸²

Lakipaketti oli kauaskantoinen, sillä se jätti pysyvän jäljen koko elinkeinoelämän toimintakulttuuriin aina vuosisadan viimeiselle neljännekselle saakka.

Nuoren suomalaisen tasavallan torjuva ajattelutapa kohdistui ensisijaisesti sekä Venäjään että Saksaan. Aluksi pelättiin venäläisten valtaavan Suomen metsiä ja kaivoksia. Sisällissotaa käyvä neuvostovaltio oli hyvin sisäänpäin kääntynyt, vaikka siellä suunniteltiinkin vallankumouksia eri maissa. Varsinaisen huolen aiheuttivat saksalaiset, joiden pelättiin ostavan Suomesta metsää ja myös valtaavan kaivoksia.¹⁸³ Ei liene sattumaa, että Suomen neuvotellessa ETA-sopimuksesta vuosina 1990–1992 ja EU-jäsenyydestä vuosina 1993–1994, kansalaiset pelkäsivät saksalaisten ostavan Suomen kesämökkkitontit.¹⁸⁴

Suomen puunjalostusteollisuus oli 1900-luvun alussa ainoa teollisuudenala, jolla oli merkittäviä vientimarkkinoita ulkomailla. Venäjä oli paperi- viennin päämarkkina-alue. Puunjalostuksen kansainvälinen verkosto oli Kuusman mukaan yksi Suomen modernisaation perustuksista. ”Ilman ulkomaisten komissionäärien tekemiä konsignaatiokauppoja, vailla puutavara-agenttien sopimia free on board (fob), free alongside ship (fas) ja first open water (fow) -laivauksia ja ilman pankkiiriliikkeiden hoitamaa rahaliikennettä ja etumaksuja suomalaisen viennin läpimurto olisi ollut ratkaisevasti hitaampaa ellei mahdotonta.” Kuisma toteaa, että metsäteollisuus liittoutui brittipankkiirien kanssa.¹⁸⁵

Ensimmäisen tasavallan sosiaalinen järjestys poikkesi olennaisesti muista pohjoismaista. Toisin kuin Ruotsissa ja Norjassa, Suomessa ei vallinnut ”sosiaalidialogia”, joka olisi edistänyt Kansainvälisen työjärjestön (ILO) suositusten mukaista työnantajien ja työntekijöiden vuoropuhelua, työehtosopimuksia ja sosiaalipolitiikkaa. Päävastoin Suomessa epäluottamus työnantajien ja työntekijäjärjestöjen välillä oli suurta, ja esimerkkinä tästä on jäljempänä eriteltävä Vientirauha Oy, työnantajien perustama lakonmurtajaorganisaatio.¹⁸⁶

Norjassa työnantajat ja palkansaajat solmivat pääsopimuksen vuonna 1935 ja Ruotsissa Saltsjöbadenin sopimuksen vuonna 1938.¹⁸⁷ Suomessa työehtosopimuksia ei solmittu kuin poikkeustapauksissa, työnantajaliitot epäilivät työntekijäjärjestöjen motiiveja ja työväenliike oli poliittisesti latautunut. Kommunistinen puolue kiellettiin vuonna 1918, ja Tasavallan suojelulaki ehkäisi kommunistien julkisen toiminnan myös peitejärjestöjen kautta vuosina 1930–1944.¹⁸⁸

Tammikuun kihlauksesta syntyy tahtotila

Kun Stalin lähetti vuonna 1938 neuvottelijansa taivuttelemaan Suomea Neuvostoliiton aluevaatimuksiin, Suomessa ei haluttu neuvotella luovutuksista, eikä kommunikaatiota syntynyt. Boris Rybkiniä ei osattu ottaa vakavasti, ja

tunnustelut johtivat virallisiin alueluovutusneuvotteluihin.¹⁸⁹ Neuvostoliiton uhka koettiin aidoksi, mikä johti neuvottelujen kariutumiseen ja lopulta Neuvostoliiton hyökkäykseen Suomeen 30.11.1939. Hyökätessään se ilmoitti, että Terijoelle oli perustettu 2.12.1939 Suomen kansantasavallan hallitus. Otto Wille Kuusisen johtaman hallituksen oli määrä ottaa valta Suomessa sen jälkeen, kun neuvostojoukot olisivat vallanneet Helsingin.

Stalin pyrki murtamaan suomalaisten puolustustahdon, jolloin Risto Rytin hallitus menettäisi kansan tuen. Kuusinen kutsui suomalaisia liittymään Stalinin puolelle 1. joulukuuta 1939 annetussa Suomen kansanhallituksen julistuksessa. Siinä oli Suomen valtaamissuunnitelma, aikomus liittää Suomi Neuvostoliittoon ja ottaa haltuun yksityinen omaisuus ja tuotantovälineet.¹⁹⁰

Suomessa SAK ja SDP ilmaisivat heti sodan alettua yhteisen tukensa Rytin hallitukselle. Vuoden 1918 viholliset, lahtarit ja punikit, taistelivat nyt aseveljinä samoissa juoksuhaudoissa epäoikeudenmukaista hyökkäystä torjuen. Sotilasoperaatio ja Kuusisen hallituksen valmistelu etenivät käsi kädessä. Kyseessä oli suuri Suomen valtausoperaatio, jonka mukana palaisivat sisällissodan emigranttikommunistit.¹⁹¹

Suomessa työnantaja- ja työntekijäpiireissä ymmärrettiin, että Suomen kohtalo oli vaakalaudalla. Kotirintamalla yksityiset liikemiehet ja työmarkkina- ja teollisuusjärjestöjen edustajat osallistuivat sotatalouden järjestämiseen ja suunnitteluun, jolloin työmarkkinajärjestöt saivat keskeisen roolin sota-ajan sääntelytalouden toimeenpanossa. Työmarkkinaosapuolten edustajat tapasivat toisiaan neuvottelupöydissä, komiteoissa ja muissa sota-ajan elimissä, jolloin jatkuva yhteistyö mursi ennakkoluuloja. Vaikuttajat tutustuivat toisiinsa, tekivät sinunkauppoja ja solmivat pitkäkestoisia ystävyysuhteita.¹⁹²

Kun ”tammikuun kihlausta” valmisteltiin, ratkaisevissa rooleissa olivat sosiaalidemokraattien Karl-August Fagerholm, SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori ja SDP:n puoluesihteeriksi Aleksi Aaltonen. Työnantajapuolelta neuvotteluihin osallistuivat Suomen Paperitehtaiden yhdistyksen toimitusjohtaja Holger Nystén, Suomen Työnantajain Keskusliiton hallituksen puheenjohtaja Åke Gartz ja toimitusjohtaja Antti Hackzell ja A. Ahlström Oy:n pääjohtaja Harry Gullichsen.¹⁹³

Osapuolet aloittivat tapaamiset Helsingin laidalla sijaitsevassa Kuusisaarella Rosenlewin huvilassa, ja neuvottelut saivat nimen ”Kuusisaaren kommuuni”. Kuusisaaren kommuunin olosuhteet olivat sota-ajan oloihin ylelliset. Eliitin miehet pohtivat tilannetta ja päätyivät lopulta siihen, että voimat oli koottava aseveljeyteen Stalinin hirmuvaltaa vastaan. Vihdoin 23.1.1940 radiossa luettiin osapuolten yhteinen tiedote: ”Suomen Työnantajain Keskus-

liiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton edustajat ovat käyneet keskenään neuvotteluja, joiden tuloksena on sovittu, että sanotut keskusjärjestöt, todeten vapaan järjestetyn toiminnan merkityksen yhteiskunnassa, tulevat luottamuksellisesti neuvottelemaan kaikista niiden toimialalla esiintyvistä kysymyksistä niiden ratkaisemiseksi mikäli mahdollista yhteisymmärryksessä.”

Koska neuvotteluyhteyttä ei ollut ennen kuin sota syttyi, Fagerholm ja Vuori saattoivat vedota myös siihen, että ulkomailla epäiltiin suomalaista demokratiaa, koska siitä puuttui neuvottelu- ja sopimusoikeus. Kansainvälisellä maineella oli suuri merkitys sotaa käyvälle maalle, joka kaipasi kipeästi poliittista ja aineellista apua. Suomen oli osoitettava ennen muuta Ruotsille, että se oli pohjoismainen demokratia.¹⁹⁴

Tämän ”tammikuun kihlauksena” tunnetun niukan toteamuksen merkitys täsmentyi vasta myöhemmin. Syntyi ”sotakorporatismi”, jossa valtio sekä eturyhmät ja -järjestöt tekivät sotaponnisteluissa ja sotataloudessa yhteistyötä. Pian kihlauksen jälkeen käytiin neuvotteluja, joiden jälkeen suojeluskuntien päällikkö ohjeisti, että sosiaalidemokraatteja voitiin ottaa järjestön jäseniksi. Sosiaalidemokraattien puoluetoimikunta puolestaan totesi, että enää ei ollut esteitä puolueen jäsenten liittymiselle suojeluskuntiin.

Talvisodan hengestä tämä kertoo sen, ettei yhteinen sävel kotirintamalla ollut itsestäänselvyys. SAK:n jäsenet eivät suuremmin innostuneet, kun SDP:n ja suojeluskuntien johto sopivat ”suojelukuntasopimuksessa” vuonna 1940, että SAK:n jäsenet voivat liittyä suojeluskuntiin.¹⁹⁵ Monilla paikkakunnilla maan poliittisen kulttuurin rintamalinja jakoi edelleen suojeluskunnat ja ammattiosastot kahteen leiriin. Sotavuosien aikana monet tehtaiden johtohenkilöt olivat reservin upseereina. Rintamalla suhde johdettaviin muodostui usein läheisemmäksi kuin tehtaiden sosiaalisissa järjestelmissä. Sosiaalidemokraattien nuori polvi oli mukana välirauhan aikana syntyneessä rintamamiesliikkeessä ja sai edustajansa Suomen Aseveljien Liittoon, joka avusti sodasta kärsimään joutuneita rintamasotilaiden omaisia.¹⁹⁶

Sodan oloissa kysymys oli uudesta luottamuksesta, aseveljeydestä, jossa punaisen Suomen poika sai kiväärin valkoisen Suomen pojalta. Kun puhuttiin talvisodan ihmeestä, jääkäriliikkeen ja punakaartin rinnalle syntyi uusi suomalaisen sotilashahmo, jolle Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* (1954) sodan jälkeen antoi kansalaisarmeijan monet kasvot. Linnan trilogia *Täällä Pohjantähden alla* (1959, 1960, 1962) kertoi taksvärkkiä tehneen maatyöläisen perheen tarinan, jossa torpparista tuli kapinallinen, lopulta pienen tilan maanomistaja ja kyläyhteisön kantava voima. Esko Aho on korostanut sitä, että

nuori tasavalta omaksui armahduksen kapinallisten kohtelussa, oikeusvaltion periaatteet ja koulutuksen sosiaalisen nousun väyläksi kaikille yhteiskuntaluokille – maata kannatti puolustaa.

Tammikuun kihlauksen sodanaikainen muoto oli suojelukuntasopimus, jota myös kutsuttiin ”helmikuun kihlaukseksi”. Sosiaalidemokraattien johtaja Väinö Tanner totesi, ettei sosiaalidemokraattisilla työläisillä ollut syytä olla kuulumatta suojeluskuntajärjestöön. Punaisten puolella olleiden työläisten ja erityisesti punakaarteihin kuuluneiden perheiden piirissä suojeluskuntien jäsenyyttä pidettiin luokkapetturuutena. Suojelukuntasopimuksella olikin suuri poliittinen merkitys sodankäynnin kannalta. Paikalliset suojeluskunnat esimerkiksi antoivat kelpoisuuslausuntoja kutsuntaikäisistä asevelvollisista. Punakaartiin kuuluneille ei olisi haluttu antaa sotilaskoulutusta.¹⁹⁷

”Talvisodan henkeä”, kansallista eheyttä ja puolustustahtoa synnytti myös aseveliyhteistyö, jota varten perustettiin Suomen Aseveliliitto (myöhemmin Suomen Aseveljien liitto) kesällä 1940. Siihen kuului vuonna 1944 yli 200 000 miestä ja 40 000 naista, jotka tekivät vapaaehtoista sosiaalityötä rintamamiesten ja sotaleskien hyväksi. Liiton apujärjestö oli Suomen Aseveljien Työjärjestö, SAT, joka teki henkistä maanpuolustustyötä asevelvollisten keskuudessa ja antoi maan poliittiselle johdolle sotilaiden keskuudesta mielialaraportteja.¹⁹⁸ Nämä järjestöt muodostivat sosiaalisen yhteisön aseveliyhteistyölle, josta sodan jälkeen tuli ”aseveliakselina” tunnettu poliittinen yhteistyösuuntaus, joka perustui erityisesti sosiaalidemokraattien oikeiston ja kokoomuksen vasemman siiven yhteisymmärrykseen. Tätä suuntausta yhdisti neuvostovastaisuus, joka jäi elämään myös sodan jälkeen, kun kommunistit palasivat yhteiskuntakelpoisina poliittiseen elämään syyskuun 1944 välirauhansopimuksen nojalla.

Aseveliakselin sotaveteraanien poliittinen aktiivisuus keskittyi etelän suuriin teollisuuskaupunkeihin, ja usein sen vastapainona oli kansanrintama, jonka muodostivat maalaisliitto, kansandemokraatit, vasemmistososiaalidemokraatit ja niitä tukevat paikalliset pienryhmät. Aseveliakseli vaikutti monella tapaa sodanjälkeiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen, esimerkiksi vasemmiston poliittisena hajaannuksena. Tammikuun kihlaus ei johtanut heti työehtosopimuksiin.

Vaikka Suomi hävisi sodan, maa pysyi itsenäisenä ja yhteiskuntajärjestys ja kansalaisoikeudet säilyivät. Suomi joutui Liittoutuneiden valvontakomission valvomaksi lokakuusta 1944 syyskuun 1947. Moskovan rauhansopimuksen 1944 nojalla lakkautettiin monia voittajien fasisistina pitämiä järjestöjä, kuten suojeluskunnat, Lotta Svärd, Aseveljien Liitto ja SAT. Tästä huolimatta näihin

järjestöihin panostettu yhteisöllisyys ei kadonnut, vaan aseveliakselin poliittinen tahtotila haki uusia kanavia. Sodasta palaavien yli puolen miljoonan miehen kotiuttaminen oli suuri yhteiskunnallinen ja taloudellinen haaste, jonka rinnalla kulki toinen – siirtoväen asuttaminen.

Sotatalous kiihottaa poliittiseen vaikuttamiseen

Sodan jälkeen oli aloitettava yhteydenpito voittajan, entisen vihollisen Neuvostoliiton kanssa. Kommunistien palatessa vankiloista yhteiskunnalliseen elämään oli merkityksellistä, miten yhteyksiä neuvostojohdossa ylläpidettiin. Tämä on yksi autonomian ajoilta perustuva sisäinen jännite Suomen politiikassa. Yhteyksiä pidettiin kolmea eri linjaa pitkin.¹⁹⁹ Neuvostoliiton ja Suomen kommunistisilla puolueilla oli suora ”puoluelinja”. Koska NKP oli ylin vallankäyttäjä ja kommunistisen maailmanvallan keskus, tätä linjaa pidettiin aluksi kaikkein merkityksellisimpänä. NKP:n edustajat eivät kommunikoineet sotapolitiikkaa kannattaneiden asevelilinjan poliitikkojen kanssa.

Puoluelinjan rinnalla oli ”diplomaattilinja”, jota käytettiin maiden diplomaattien ja viranomaisten välillä virallisissa yhteyksissä. Ja kolmas linja oli ”tiedustelulinja” eli Neuvostoliiton valtion turvallisuuskomitean KGB-linja, josta tuli sodan jälkeen vähitellen tärkein poliittinen yhteydenpitolinja Suomen ja Neuvostoliiton johtajien välille.²⁰⁰ Neuvostoliiton oloissa tiedustelulinjan miehet olivat ”liberaaleja” puoluelinjan edustajiin verrattuna. He pystyivät esiintymään puolue- tai diplomaattilinjan kulissin takaa ja heillä oli suoria yhteyksiä neuvostojohdon huipulle.²⁰¹

Neuvostoliiton sisäisen arvojärjestyksen huipulla oli kommunistisen puolueen keskuskomitea, poliittinen toimikunta (politbyroo) ja sen sihteeristö. KGB oli alisteinen puolueelle, jota Suomen asioissa vuosina 1954–1989 koordinoi Vladimir Fjodorov. Hänen mukaansa KGB:n Helsingin-residentin kautta kulki Suomen ja Neuvostoliiton johdon välinen salainen yhteyskanava, jota käytettiin tietojen ja mielipiteiden vaihtoon. Fjodorovin mukaan salaista yhteyskanavaa tarvittiin, koska Stalin ei aina luottanut ulkoasiainhallintonsa kykyihin, ja tämä perinne jäi eloon. Fjodorovin mukaan nämä viestit olivat enimmäkseen vastauksia suomalaisten kysymyksiin, eivät ”Moskovan määräyksiä”.

Myös Helsingin-lähetystössä työskennellyt Viktor Vladimirov alleviivaa – sarkastisesti – puolueen johtavaa roolia kuvatessaan keskuskomitean KGB:lle ja muille valtion elimille antamia ohjeita siitä, miten suomalaisten kanssa toimitaan ja mitkä ovat Neuvostoliiton tavoitteet Suomessa. Fjodorov puolestaan

yhtyy suojelupoliisin arvioihin KGB:sta ja toteaa, että kaikkiin KGB:n veteraanien kertomuksiin ja paljastuksiin on suhtauduttava tavanomaista kriittisemmin, koska tavoitteena on suurennella omia saavutuksia. Fjodorov tarkoittaa tällä myös sitä, että suomalaiset pelasivat neuvostovaltion eri yhteydenpitolinjoilla omaa vaikuttajapolitiikkaansa.²⁰²

Sotakorvausteollisuuden merkityksestä Suomen sodanjälkeisen teollisuuden elvyttäjänä on kiisteltä. Toiset näkevät sotakorvausten olleen raskas, toiset näkevät ne elvytysruiskeena. Valtiovarainministeriön sodanaikaisen kansantalousosaston päällikkö Bruno Suvirannan mukaan sotakorvaukset olivat vain yksi osa kansantalouden katastrofia. Sotatoimet olivat aiheuttaneet noin 210 miljoonan dollarin menetykset. Sen päälle tulivat alueluovutukset, jotka kurittivat taloutta lähes 400 miljoonalla dollarilla. Infrastruktuuri ja maatalous olivat kärsineet vakavia vaurioita, ja teollisuuden investoinnit olivat pahasti myöhässä.

Valtiontaloutta rasittivat sotakorvaukset, alue- ja omaisuuden luovutuksista aiheutuvat korvaukset sekä asutustoiminnan kustannukset, jotka yhdessä olivat noin 26–28 prosenttia valtion vuotuisista menoista 1947–1951. Suviranta päätyi siten reilun miljardin dollarin menetyksiin sotakorvaukset mukaan lukien.²⁰³ Sodanjälkeisen Suomen talouskehitystä leimasi pelko, että ”porvarillinen yhteiskuntajärjestelmä” kaadettaisiin, yksityisyrietykset otettaisiin valtion haltuun ja Neuvostoliiton vaikutusvalta kasvaisi talouselämässä.²⁰⁴

Sotevasta eli sotakorvausteollisuuden valtuuskunnasta tuli tehokas uuden teollisuuspolitiikan dynamo ja toteuttaja. Se tilasi sotakorvaukset yksityiseltä teollisuudelta. Soteva oli myös yhtenäinen teollisuuspoliittinen valtiojohtoinen toimija, joka kykeni toimimaan markkinoilla ja yhteiskunnassa halunsa mukaan. Sen toiveet menivät siviilitalouden edelle. Kun sotakorvaukset oli maksettu, jäljelle jäi kulttuuri, jota voitaneen kutsua teollisuuspolitiikaksi. Soteva oli myös kansallinen insinööritoimisto, jonka asiakkaita olivat lähes kaikki telakat, suurin osa metalliteollisuusyrityksistä sekä suurimmat metsäteollisuusyritykset.²⁰⁵

Sotevan operatiivinen vastinpari oli neuvostoliittolaisten ”Vastaanottokomitea Karelia”. Se sai nimensä Helsingin Rautatientorin varrella sijainneesta Hotelli Kareliasta, jossa noin 200 neuvostoliittolaista insinööriä hyväksyi tai hylkäsi sotakorvaustuotteet tai ehdotti niihin muutoksia. ”Yhteistyö entisen vihollisen kanssa oli ymmärrettävästi vaikeaa. Luottamusta ei ollut, ja kielivaikeudet estivät luonnollisen vuoropuhelun.” Karl-Erik Mickelsen luonnehtii suhdetta ammatilliseksi rinnakkaineloksi, jossa sotakorvausten poliittinen ulottuvuus pyrittiin minimoimaan.²⁰⁶

Sotakorvausmenot olivat kuitenkin Neuvostoliiton tilauksia kotimaiselle teollisuudelle, jolta Soteva tilasi ja jolle se maksoi tuotteet välittäen ne sitten Neuvostoliittoon. Teollisuus sai toimituksista markkinahinnan.²⁰⁷ Talous oli vahvasti säännelty, koko yhteiskunta oli käytännössä ”sotatilassa” ja komento-talous vallitsi aina vuoteen 1955 saakka. Hinnat, palkat ja talouden aktiivisuus perustuivat valtiovallan ohjaukseen ja taloudelliseen arvioon yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Sotataloudessa poliittinen vaikuttaminen oli kaikkien eturyhmien kan-nalta katsottuna marginaalista. Kenties eniten se oli sitä kommunistien näkö-kulmasta. Sodan jälkeen syntyneen konsensuksen takuumies oli myös Neuvostoliiton diktaattori Stalin, joka esti Suomen sisäpolitiikan siirtymisen kommunistikomentoon ja soi Suomelle erikoiskohtelun.²⁰⁸ Suomen torjunta-taistelu 1944, syrjäinen maantieteellinen asema, tarve sisäpoliittiseen vakau-teen ja kestävä valtiosääntö painoivat Stalinin arvioissa jättää Suomi erikois-tapaukseksi. Keskeinen syy oli sotakorvausten toimittaminen ajallaan.²⁰⁹

Vaikka Suomea ei valloitettu, Britannia ja muut länsivallat pitivät Suomea sodan jälkeen maana, jossa ”venäläisten vaikutus tulee olemaan siellä vallitse-va, kävi miten kävi, emmekä kykene eivätkä mitkään muutkaan tärkeät etum-me vaatisikaan vastustamaan tätä vaikutusta.”²¹⁰ Presidentin, valtioneuvoston jäsenten ja poliitikkojen, kansanedustajien, virkamiesten ja kaikkien ”yhteis-kunnallisten toimihenkilöiden” oli otettava huomioon Neuvostoliitto ja venäläisvaikutus Suomessa.²¹¹

Vaihtoehtona oli, että Moskova olisi lähettänyt Suomeen ”Terijoen halli-tuksen pääministerin” Otto Wille Kuusisen, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen tukeman Kominternin sihteerin ja Euroopan kansallisten vallan-kumousten edistäjän, jonka johdolla Suomi olisi etsinyt sisäpoliittisen suun-tansa sodanjälkeisessä Euroopassa. Tämän vaihtoehdon Stalin hylkäsi ja lä-hetti Suomeen Leningradin puoluejohtajan ja läheisensä Andrei Ždanovin.²¹²

Suomessa valittiin voimakkaan johtajuuden oloissa kansallinen linja, joka ryhtyi tammikuun kihlauksen hengessä yhteistyöhön voittajan kanssa. Kom-munismi oli Suomen merkittävin uhkakuva ja toisaalta sitä edustava Neuvosto-liitto ”suuri ystävä”, jonka kanssa oli luotava suora informaatioyhteys ja operatiivinen yhteistyö ilman välikäsiä. ”Vielä tärkeämpää oli estää se, että idänsuhteet jäisivät kommunistien monopoliksi.”²¹³

Hannu Rautkallio kysyykin, tulisiko meidän peräti kiittää Josif Stalinia, kun lopputulosta vertaillaan muiden sodan hävinneiden maiden surkeaan kohtaloon. Suomessa Stalin ratkaisi ideologian ja poliittisten realiteettien vä-lisen ristiriidan vaatimalla sotakorvauksille häiriöttömän kulun. Rautkallion

mukaan liittoutuneiden valvontakomission puheenjohtajan Andrei Ždanovin yksityiskohtaiset muistiinpanot vahvistavat, että syksyn 1944 jälkeen keskeisimmät Suomen selviytymiseen liittyvät sisä- ja ulkopoliittiset tekijät kietoutuivat sotakorvausten keskeytyksettömään toteutukseen.²¹⁴

Tatjana Androsovan mukaan NKP:n keskuskomitean politbyroo perusti 4.9.1943 erityisen rauhansopimuksia ja maailman sodanjälkeistä valtiosjärjestystä arvioivan komission.²¹⁵ Koska maailmansodan sotakorvausten maksamisesta oli synkkiä kokemuksia valuuttapulan takia, rauhansopimuksissa päädyttiin siihen, että korvaukset maksettaisiin tavarina. Androsova toteaa tuolloin arvioidun, että sotakorvausmaiden talousrakenne muuttuisi perinpohjaisesti. Vaikka nämä kansalliset taloudet jäisivätkin muodollisesti itsenäisiksi, käytännössä ne olisivat Neuvostoliiton valvonnassa. ”Meidän on tunkeuduttava Suomen talouteen... Ensimmäinen vaihe työssämme tällä alueella on oltava taloudellinen tiedustelu. Sotakorvaukset vaativat suurten järjestelmien luomista... Suomen talouselämän on toimittava sillä tavoin, että siitä tulisi meidän talouteemme tunnettu jatke. Tätä asiaa tulisi ajatella perin pohjin”, Ždanov sanoi valvontakomission kokouksessa 5.10.1944.²¹⁶

Suomen ja Neuvostoliiton sopimus poikkesi Varsovan liiton maiden sopimuksista. Neuvostoliitto ei voinut omaan tulkintaansa nojaten tulla Suomen alueelle torjumaan Saksan tai sen liittolaisten uhkaa. Sopimuksen johdannossa myös mainittiin, että Suomi pyrkii pysymään suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella. Suomi siis puolustautui ensi sijassa itse, mutta ”tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa” (sopimuksen 1. artikla), ja neuvottelujen käynnistämisen kynnyks perustui molemminpuoliseen mahdollisuuteen käyttää aloitetta.²¹⁷ Suomen ja Neuvostoliiton sopimus 1948 antoi Suomen asemalle erityispiirteitä, joiden vuoksi sen oli hyvin vaikeaa tai jopa mahdotonta asettua Neuvostoliittoon vastaan ja jotka estivät sitä integroitumasta muuhun Eurooppaan. Suomen oli huomioitava Neuvostoliitto muodostaessaan poliittisia kantojaan.²¹⁸

Timo Soikkanen on todennut, että Suomen pyrkimyksenä oli rajoittaa YYA-sopimuksen vaikutuksia ja välttää Neuvostoliiton tarjoamaa ajatusta, että se oli Suomen ulkopoliitiikan perusta. Hruštšovin kaudella 1953–1964 Suomen puolueettomuus sai tunnustusta, mutta Brežnevin kaudella 1964–1981 Neuvostoliitto pyrki ankuroimaan Suomen linjan YYA-sopimukseen ja välttämään mainintoja puolueettomuudesta. Hallitusohjelmissa todettiin aina 1970-luvulta vuoden 1983 ohjelmaan saakka (Sorsan III hallitus, 1983–1987), että Suomi noudattaa ”ystävyyss-, yhteistyö- ja keskinäiseen avunantosopimukseen perustuvaa aktiivista rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa”.²¹⁹

Suomi tarkisti suhteensa YYA-sopimukseen vasta loppuvuodesta 1991, kun Berliinin muurin murtumisesta oli kulunut kaksi vuotta.

KGB-yhteys Kremliin katkaistaan

Hallitusmuodon 33. pykälän mukaan presidentti päätti käytännössä yksin Suomen ulkopoliitiikasta. Presidentti olisi voinut asettua korporaatioitakin vastaan, vaikka hänen liikkumatilaa kavennettiin. Jotta ”suomalaisen valtio-opin” prosessia voidaan ymmärtää, on huomattava, kuinka lujaa ja kestävää Suomen presidentin ja neuvostojohdon yhteydenpito oli. Suomi piti kiinni tästä yhteydestä vielä siinäkin vaiheessa, kun Neuvostoliiton keskeiset poliittiset rakenteet – NKP ja KGB – olivat jo menettäneet legitimitettinsä. Nimittäessään hallituksen vuonna 1991 presidentti antoi suostumuksensa sen Eurooppa-poliitikalle, mutta turvallisuuspolitiikassa itäinen naapuri oli prioriteetti.

Pääministeri Esko Ahon hallituksen kausi, joka alkoi toukokuussa 1991 oli tapahtumiltaan vauhdikas. Aho peri edeltäjänsä Harri Holkerin hallituksen taloustilanteen, ja Suomi oli liukumassa kohti historiansa syvintä talouslamaa. Mutta ulkopoliitiikassa Suomen asema oli olennaisesti muuttunut. Suomen lähiympäristön poliittiset mannerlaatat liikkuiivat lähes yhtä voimallisesti kuin sodissa, mutta ilman merkittävää voimankäyttöä. Kun Neuvostoliitto poistui maailmankartalta, geopolitiikka muuttui ja koko poliittinen kulttuuri joutui murrokseen. Eric Hayesin mukaan Suomen geopolitiittinen asema muuttui 1990-luvun alussa henkeäsalpaavan nopeasti.²²⁰

Eturyhmät ja heidän lobbarinsa olivat pitäneet tuntosarvensa pystyssä sekä lännessä että idässä. Lobbauksen näkökulmasta Suomen ja Venäjän suhteiden synty ja Neuvostoliiton romahdus kertovat jotakin hyvin olennaista siitä, kuinka arvokkaita ”asymmetrinen tieto” ja ”poliittinen tiedustelu” (*business intelligence*) ovat. Episodi kertoo myös siitä, kuinka harkitun hitaasti ulkopoliittinen johto toimi ja kuinka hitaasti presidentti Koivisto eteni pitäen kiinni yhteydestä Kremliin, vaikka syksyllä 1991 ei edes tiedetty, kuka on sen valtiias. Episodi on merkittävä myös siksi, että Suomea on pidetty maana, jossa on Venäjän ja Neuvostoliiton erityisosaamista. Jos tämä pitää paikkansa, on paikallaan ehkä myöhemmin arvioida sitä, millaisten tietojen varassa lännen demokratioissa tehdään arvioita Venäjästä.

Suomessa eturyhmät eivät olleet enää pitkään olleet puolustusvalmiudessa Neuvostoliittoa kohtaan. Päinvastoin elinkeinoelämää huolestutti bilateraali-kaupan tulevaisuus. Se oli huolissaan siitä, ettei saanut tietoa ulkoasiain-

ministeriöstä. Idän asiantuntemuksen pörssikurssi laski ja lännen asiantuntemus, erityisesti EU-asiantuntemus, oli vastaavasti nousussa. Elinkeinoelämä (Nokian Stefan Widomski, Metallityöntantajien Harri Malmberg ja Rauma-Repolan Tauno Matomäki) arvosteli sitä, että Suomen Pankki tai ulkoasiainministeriö eivät riittävän ajoissa informoineet Neuvostoliiton talouden odotettavissa olevasta romahduksesta. Firmoissa Neuvostoliiton talouden laskevat ennusmerkit olivat näköpiirissä jo 1980-luvulla.²²¹

Vaikka asennemaaailmassa Suomi näyttikin, kuten Helsingin Sanomien Unto Hämäläisen aikamatka vuoteen 1984 osoitti, elävän neuvostotasavallan kaltaisissa oloissa, yhteiskunnalliset instituutiot ja vaikuttavat järjestöt olivat jo toistakymmentä vuotta toimineet markkinatalouden ja demokratian puolesta sekä verkostoituneet länteen.²²²

Gorbatšovin Neuvostoliitto oli tunnustanut Suomen ”puolueettomaksi pohjoismaaksi” 2.10.1989 annetussa yhteisessä julistuksessa. ”Tahtoisin sanoa täysin selvästi, että Neuvostoliitto tunnustaa varauksetta Suomen puolueettoman statuksen ja aikoo täydellisesti noudattaa sitä vastakin.”²²³

Vaikka Suomessa oli jo pitkään valmistauduttu integroitumaan länteen, poliittinen käsikirjoitus oli vielä tekemättä. ”Kuinka Suomi voisi yhdistää EY-jäsenyyden ja vakiintuneen idänpolitiikan yya-sopimukseen? Tai vielä selvemmin: Kuinka idänpolitiikkaa voitiin tehdä ilman yya-sopimusta niin, että se olisi yhdistettävissä EY-jäsenyyteen? Edessä oli valinta. Osallistuminen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen Länsi-Euroopassa, johon Suomi katsoi kuuluvansa, ei ehkä ollut enää mahdollista aiempaan tapaan erottamalla taloudellinen yhteistyö ja ulkopoliitiikka. Osallistumisen hintana näytti olevan mukautuminen yhteiseen päätöksentekoon Suomelle elintärkeällä toimialueella, jossa usean vuosikymmenen kokemusten perusteella ongelmien syntymistä ei voinut sulkea pois.”²²⁴

Venäjän etupiirissä sijainneen Suomen poliittinen kulttuuri oli siis saanut paljon vaikutteita juuri siitä, miten elää Venäjän kanssa. Presidentti Mauno Koivisto kutsuu sitä kirjassaan *Venäjän idea* (2001) selviytymiseksi: ”Itsenäinen Suomi ei ole liittoutunut Venäjää vastaan ja on selvinnyt.”²²⁵

Neuvostoliitto oli yhä enemmän taloudellinen ja yhä vähemmän poliittinen kysymys. Maaliskuun 17. päivänä 1991 järjestettiin kansanäänestys Neuvostoliiton säilymisestä. Neuvostokansalaisilta kysyttiin, haluavatko he uudistaa Neuvostoliiton itsenäisten tasavaltojen federaatioksi, joka takaisi kaikille kansalaisuuksille samat oikeudet ja vapaudet. 76,4 prosenttia vastasi myönteisesti. Ruslan Hasbulatovin mielestä Gorbatšov yritti pelastaa liiton kansanäänestyksellä, mutta todellisuudessa hän sääti vahvan oikeudellisen perustan

sen luhistumiselle. Armenia, Georgia, Liettua, Viro, Latvia ja Moldova kieltäytyivät osallistumasta äänestykseen. Samassa äänestyksessä päätettiin perustaa presidentin virka Venäjän sosialistiseen federatiiviseen neuvostotasavaltaan. Viran perustamisen puolesta äänesti 69,9 prosenttia osanottajista.²²⁶

Berliinin muurin murruttua Varsovan liiton blokki alkoi hajota. ”Neuvostoliitolla (...) ei ole selvää turvallisuuskonseptiota nykytilanteesta”, raportoi 6.3.1991 Moskovasta suurlähettiläs Heikki Talvitie.²²⁷ Toukokuun lopulla Talvitie arvioi tilannetta laajemmin ja ennusti, että Neuvostoliiton liittosopimus uudistettaisiin ja Venäjä ja muut neuvostotasavallat jatkaisivat sen puitteissa. ”Eurooppa on siirtynyt pakkopaidasta vapaa-ajan asuihin lähes yön yli.”²²⁸

Poliittinen romahdus oli kesän 1991 valossa vain ajan kysymys, kun kesäkuun lopulla Mihail Gorbatšov, Boris Jeltsin ja Nursultan Nazarbajev sopivat liittosopimuksesta, joka allekirjoitettaisiin 20.8.1991.²²⁹ Talvitien raportointi Moskovasta elokuun alkuun 1991 saakka viittaa siihen, että Neuvostoliiton liittovaltion hajoamista ei pidetty todennäköisenä vaihtoehtona edes Baltian maiden osalta.

Neuvostovaltion omaisuus oli varastettu, imperiumin konservatiiviset haukat yrittivät elokuussa 1991 sotilaskaappausta Gennadi Janajevin johdolla, mutta junta epäonnistui 19.8.1991. Krimillä kaapattu NKP:n pääsihteeri Gorbatšov palasi perheineen takaisin Moskovaan. Elokuun lopulla 1991 Euroopan maat alkoivat tunnustaa Liettuan, Latvian ja Viron valtioita itsenäiseksi. Suomessa pohdittiin, kutsuttaisiinko Boris Jeltsin Suomeen. Koiviston mukaan elokuun vallankaappausyritys muutti idän valtasuhteita. Jeltsinin asema vahvistui ja Gorbatšovin heikkeni. Venäjä viestitti, että Suomenkin tulisi tunnustaa itsenäinen Venäjä. Moskovassa oli nyt kaksi hallitusta.²³⁰

Neuvostoliitto hajosi vaihteittain syksyllä 1991 ja se lakkautettiin joulukuussa 1991. Ensimmäisessä raportissaan 19.8.1991 Talvitie kuvasi Janajevin juntan sotilaskaappausta ”palatsivallankumoukseksi”, jonka taustalla oli KGB ja jossa Janajev ei ollut todellinen johtaja. Jos Venäjän johtaja Jeltsin asettuisi vastustamaan aseellista voimaa, tilanne saisi ”laajemmat mittasuhteet”. ”Sotilaiden on otettava kantaa, ampuako vai eikö?”²³¹ Illalla Talvitie raportoi Leningradin olevan sotilaiden käsissä ja tilanteen olevan siellä huonompi kuin Moskovassa.²³²

Tilanne kuitenkin laukesi Gorbatšovin hyväksi – väliaikaisesti. Talvitie raportoi kaappauksen päättyttyä, että liittovaltion auktoriteetti on ”hyvin heikko” ja palautettavissa vain liittosopimuksella ja uusilla vaaleilla. ”Media, armeija, turvallisuuspalvelu ja puolue ovat orgaaneja, jotka täytyy saada kontrolliin ja siten puhdistaa.”²³³

Neuvostoliiton rakenteet luhistuivat yksi toisensa jälkeen. Gorbatsšov hallitus sai 24.8.1991 Venäjän parlamentissa epäluottamuslauseen, Gorbatsšov erosi NKP:n pääsihteerin tehtävästä, paikallisviranomaisten tuli ottaa ”suojelukseensa” (haltuunsa) NKP:n omaisuus, Venäjä tunnusti Viron ja Latvian itsenäisyyden ja Ukraina julistautui itsenäiseksi.²³⁴ Talvitie päätyi nopeasti arvioon, että Jeltsin ottaa vallan Venäjällä ja että Suomen tulee panostaa Venäjän kanssa diplomaattisuhteiden luomiseen ja konsulaattien vaihtoon.²³⁵

Epäonnistuneen vallankaappausyrityksen jälkeen NKP:tä syytettiin perustuslain vastaisesta toiminnasta. NKP:n toiminta keskeytettiin Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan alueella, ja sen omaisuus kansallistettiin 25. elokuuta 1991 presidentti Jeltsinin asetuksella N° 90.²³⁶ NKP:n toiminta keskeytettiin koko Neuvostoliiton alueella Neuvostoliiton korkeimman neuvoston päätöksellä 29. elokuuta 1991.²³⁷ NKP:n toiminta lakkautettiin lopullisesti 6. marraskuuta 1991 presidentti Jeltsinin asetuksella N° 169.²³⁸ Marraskuussa 1991 Moskovan suurlähetystö lähetti poliittis-taloudellisen arvion Neuvostoliiton valtarakenteista.²³⁹

Teoksessaan *Vakauden kaipuu* (2011) Jaakko Blomberg analysoi Suomen tilannetta: ”Puolueettomuuden kaksikasvoisuus oli ilmeistä. Kylmän sodan oloissa 1970- ja 1980-luvuilla puolueettomuutta käytettiin ottamaan etäisyyttä Neuvostoliitosta. Vuonna 1991 sen tehtävänä nähtiin etäisyyden pitäminen länsivaltoihin, toisin sanoen pysyminen irti mahdollisesta Neuvostoliittoa vastaan suunnatusta politiikasta.”²⁴⁰ Blombergin toimesta ulkoministeriössä laadittiin elokuun lopulla 1991 keskustelumuistio, jossa arvioitiin, että Suomi voisi liittyä Euroopan yhteisöön YYA-sopimuksesta huolimatta.²⁴¹

”Liikemiesten ei kannata jäädä nyt odottamaan, että valtio saisi jotain aikaan lyhyellä aikavälillä. Firmojen on tultava itse katsomaan mahdollisuutensa. Paitsi oma myyntityö niin nyt on tärkeä hankkia paikallista asiantuntemusta”, raportoi Talvitie Moskovasta korostaen, että Venäjä haluaa ”nyt ennen kaikkea länsimaisia investointeja”.²⁴²

Suomi hylkäsi yksipuolisesti Pariisin vuoden 1947 rauhansopimuksen muut kohdat paitsi rajajärjestelyjä koskeneet artikkelit. Suomen ja Neuvostoliiton poliittinen ja taloudellinen suhdetoimintamuoto muuttui. Suomi ja uusi Venäjän federaatio solmivat ystävyssopimuksen 20.1.1992. Suomen ulkopoliittikkaa tarkistettiin. Suomi liittyi Euroopan talousalueeseen (ETA) vuonna 1993 ja Euroopan unioniin 1995. Suomi on osallistunut kahdensivuisesti toteuttavaan rauhankumppanuusyhteistyöhön (Partnership for Peace, PfP) vuodesta 1994 lähtien ja vuodesta 1997 myös Euroatlanttisen kumppanuus-

neuvoston (Euro-Atlantic Partnership Council, EAPC) jäsen. Siihen kuuluu 28 Naton jäsenmaata ja 22 kumppanimaata.

Mauno Koivisto poikkesi edeltäjästään presidentti Urho Kekkosesta siinä, että hän osasi venäjää. Siksi Koivisto oli paljon ”kovempi luu” suhteissa itään – Mannerheimin, Paasikiven, Svinhufvudin ja Tannerin lailla Koivisto pystyi asioimaan suoraan. Koivisto kuvaa Neuvostoliiton pitäneen yhteyttä Suomeen kahdella linjalla – diplomaattisella ja poliittisella linjalla (KGB-linja).²⁴³ Erityisesti kesällä 1982 suojelupoliisin päällikön Seppo Tiitisen neuvosta yhteydenpito KGB-linjalla vahvistui, kun Kremlin turvallisuuspäällikkö Juri Storožev vieraili Suomessa. ”Minun merkintöjeni mukaan tämän vierailun yhteydessä tuli ensi kerran esille toivomus, että yhteydenpito valtiojohtajien välillä jatkuisi Kekkosen omaksumaan tapaan turvallisuusjärjestelmän välityksellä.”²⁴⁴

”Tapasin torstaina 12. syyskuuta Felix Karasevin. Lähetin hänen kauttaan Gorbatšoville ajatuksen, että YYA-sopimus tulisi uusia. Neuvottelujen lähtökohtana voisi olla hänen marraskuussa 1990 Bonnissa allekirjoittamansa Neuvostoliiton ja Saksan suhteiden perussopimus.”²⁴⁵ Ulkoasiainministeri Väyrynen tapasi venäläisen kollegansa Boris Pankinin New Yorkissa YK:n yleiskokouksen yhteydessä. Siellä sovittiin, että neuvottelut sopimuksesta aloitettaisiin lokakuussa Moskovassa.²⁴⁶ EU-jäsenyys alkoi saada kannatusta elinkeinoelämässä ja puolueissa kesällä 1991. Neuvostoliiton selkäranka, NKP:n ja KGB:n ote yhteiskunnan perusrakenteista, oli katkennut, kun Suomi jatkoi ystävyyssovimuksen neuvotteluja.

Pääministeri Ahon ja EU:n komission puheenjohtajan Jacques Delorsin Brysselissä 16. syyskuuta 1991 käymät keskustelut vahvistivat komission käsitystä, että Suomi oli todella siirtymässä vääjäämättömästi vaiheeseen, jolloin se hakee jäsenyyttä, mutta ilman tarkkaa merkkiä ajankohdasta. Janajevin juntan epäonnistunut kaappaus ja Jeltsinin valtaannousu saattoivat vaikuttaa kokonaisarvioon. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa esiteltiin jo perjantaina 11. lokakuuta sopimusluonnosta.²⁴⁷ Virkamiesneuvottelut alkoivat Moskovassa 27.11.1991, ja 9.12.2015 Suomen ja Neuvostoliiton uusi sopimus parafoitiin Moskovassa. Suomen luonnos hyväksyttiin neuvottelujen pohjaksi.²⁴⁸

Edellisenä päivänä Venäjän, Ukrainan ja Valko-Venäjän johtajat olivat allekirjoittaneet Minskissä sopimuksen Itsenäisten valtioiden yhteisöstä (IVY). Seuraavana päivänä KGB:n Karasev tuli ilmoittamaan Koivistolle, että Gorbatšov eroaa. Joulukuun puolivälin jälkeen suunnitellut allekirjoituspäivät peruuntuivat, ja osapuolet totesivat 17.12.1991, ettei sopimusta allekirjoiteta. Suurlähettiläs Talvitie raportoi Moskovon sekavasta tilanteesta lähtiessään

lomalle Suomeen 20.12.1991 kiteytyksellä ”Saharov on ollut liian paljon edellä aikaansa, Gorbatšov ajastaan jäljessä.”²⁴⁹

Venäjän federaatio, josta tuli Neuvostoliiton seuraajavaltio, ja Suomi allekirjoittivat 20.1.1992 Helsingissä ”sopimuksen suhteiden perustasta”.²⁵⁰ Sopimus merkitsi sitä, että vuosina 1948–1991 Suomen ulkopoliittikkaa jakanut YYA-sopimus ei enää ollut voimassa ja Suomen sotilaalliset velvollisuudet suhteessa Neuvostoliittoon lakkasivat.

Sopimuksen allekirjoittanut Venäjän valtiosihteeri Gennadi Burbulis keskusteli ilman tulkkia Koiviston kanssa, ja jälkimmäinen muistelee: ”Keskustellessamme Länsi-Euroopan integraatiosta kerroin, miten vaikea tilanne oli ollut 1970-luvun alussa. Kerroin, miten Kekkonen oli tuolloin todennut Kosyginille, että tulisi aika, jolloin Neuvostoliitonkin olisi tunnustettava EEC realiteettina, ja miten Kosygin oli vastannut. ’Ei koskaan.’ Burbulis sanoi tämän olleen tyypillistä neuvostopoliittikan aggressiivisuutta. ’Se oli väärin tuolloin. Venäjä suhtautuu asiaan toisin. Me ymmärrämme objektiiviset tarpeenne ja tunnemme integraatiopyrkimyksiänne. Eikö olisi rehellistä tunnustaa objektiivinen riippuvuutensa yhteistyöstä ja toimia sen mukaan. Miksette toimi asiassa objektiivisemmin?’”²⁵¹

”Niin kutsuttu poliittinen linja Neuvostoliiton korkeimpaan johtoon, jota minun presidenttiaikanani hoitivat Vladimirov ja Karasev, oli toiminut hyvin. Sen kautta oli hoidettu useat tärkeät kysymykset kuten EFTA-jäsenyys ja YYA-sopimuksen tulkinnat. Molemmat henkilöt toimivat tehtävässään hyvin, Vladimirov vähän näkyvämmiin ja Karasev hiljaisesti. Kun nyt ei enää ollut Neuvostoliittoa eikä puoluetta, totesin, että tämä oli se sauma, jolloin asioissa siirryttäisiin normaaliin valtioiden välisissä suhteissa noudatettavaan käytäntöön. Vuoden 1992 tammikuussa välitin tästä Felix Karaseville tiedon.”²⁵²

Lobbauskulttuurin kannalta oli merkittävää, että KGB katosi Kremlin ja presidentin virallisesta yhteydenpidosta. Venäjän johtajaksi vuonna 2000 noussut Vladimir Putin on Karasevin oppilas.²⁵³ Maailmasta tuli pienempi hyvin lyhyessä ajassa. Osmo Tuomen mukaan ”monet maantieteestä johtuvat ulkopoliittikan päämäärät, kuten riittävä pääsy Itämeren meriyhteyksille, jäivät myös Neuvostoliiton tavoitteiksi ja ne tulevat edelleen olemaan tärkeitä asioita myös nykyiselle Venäjälle.”²⁵⁴ Hänen mukaansa Venäjä ei voi olla mukana Länsi-Euroopan integraatiossa, koska Venäjän talous eroaa länsieurooppalaisista maista niin merkittävästi. Venäjä on Tuomen mukaan suurvalta vain ydinaseidensa, kokonsa ja väestömääränsä puolesta. Venäjän maayhteydet ovat naapureiden hyvän tahdon varassa. Öljy- ja kaasutoimitukset Länsi-

Eurooppaan riippuvat Ukrainan noudattamasta politiikasta ja transitoliikenteen hinnoittelusta. Ukraina voi katkaista nämä yhteydet.²⁵⁵

Tämän jälkeen lännessä Venäjän kehitys arvioitiin idealistisesti ja väärin. Kuviteltiin, että Venäjästä tulee demokratia ja että silovikit katoavat maan johdosta. Se oli naiivia, mutta se perustui myös puutteelliseen Venäjän historian tuntemukseen. Myös liike-elämässä ja ulkoasiainministeriössä oli naivismia. Kyky ymmärtää Kremlin logiikkaa heikentyi. Se ei kiinnostanut EU-huumassa.

Taloudellisten eturyhmien järjestöistä ja niiden suhteista

Toisen maailmansodan jälkeen maatalous- ja teollisuusväestö olivat pääasialliset kilpailevat eturyhmät Suomessa.²⁵⁶ Suurin osa väestöstä sai vielä maailmansotien välisellä kaudella elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Puunjalostusteollisuuden tärkeimmät tuotteet olivat paperi, selluloosa, kartonki ja sahatavara.²⁵⁷ Se oli Suomen tärkein vientiala ja tavoitteli mahdollisimman hyviä vientihintoja.²⁵⁸ Siksi tullit ja rahan arvo olivat valtion kannalta nuorelle Suomelle tärkeitä välineitä säädellä taloutta.²⁵⁹ Suomi oli pitkään maatalousvaltio, jonka tärkeimmät teollisuudenalat kehittyivät vasta verraten myöhään muihin pohjoismaihin verrattuna.²⁶⁰

Suomessa oli useita liike-elämän järjestöjä: kauppakamareita, työnantaja-yhdistyksiä ja toimialojen yhteenliittymiä. Kaksi etujärjestöjen motiivien kehityslinjaa nousee esiin: työhdoista sopiminen ja elinkeinojen (teollisuus, kauppa, yrittäjyys, omistaminen) edistäminen.²⁶¹ Tapani Paavonen mainitsee 1900-luvulla neljä suurta järjestäytymisen aaltoa. Ensimmäinen oli poliittisen elämän murros 1905–1907, toinen itsenäistymisen murrosvaihe 1917–1920, kolmas toisen maailmansodan jälkitilanne 1945–1948 ja neljäs 1960- ja 1970-lukujen uusi yhteiskunnallinen modernisaatio. Elinkeinoelämän talouspoliittisten etujärjestöjen synty liittyy itsenäistymisen murrosvaiheeseen. Toisen maailmansodan jälkeiset valta- ja tulonjakotaistelut kannustivat työväen ja palkansaajien sekä maatalouden järjestäytymistä.²⁶²

Suomen Yleinen Työnantajaliitto perustettiin vuonna 1906 ja sen seuraaja Suomen Työnantajain Keskusliitto 1918. Järjestäytymiselle oli vaikeuksia saada kannatusta.²⁶³ STK edusti periaatteessa kaikkia työnantajia, mutta eri toimialojen yritykset perustivat omia etujärjestöjään ajamaan erityisetujaan. Keskusliiton jäsenyritysten henkilöstömäärä oli aluksi rajoitettu siten, että työntekijöitä ei saanut olla alle kymmentä. Vuonna 1941 määrä laskettiin viiteen, ja vuonna 1956 rajoitukset poistuivat kokonaan. Jäsenliitoista eniten

työntekijöitä on ollut perinteisesti Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitolla, Työnantajain Yleisellä Ryhmällä ja Metalliteollisuuden Työnantajaliitolla. Eniten yrityksiä on Rakennusteollisuusliitossa ja Sähkötyönantajain Liitossa.²⁶⁴

Palvelualojen työnantajat järjestäytyivät vuonna 1945 Liiketyönantajain keskusliitoksi (LTK). Aloitteen teki Keskuskauppakamari Ruotsin mallin pohjalta. Kotimarkkinateollisuuden ja vientiteollisuuden sekä työvaltaisen ja pääomavaltaisen teollisuuden työnantajien intressien yhteensovittaminen oli ollut haaste työnantajien yhtenäisyydelle, mitä palvelualojen työnantajien organisoituminen STK:hon olisi merkinnyt. LTK:n perustettiin yhteismääräyksessä STK:n kanssa.²⁶⁵

Työnantajapiirejä ei kuitenkaan ollut erityisen monta. STK:n jäsenenä oli ennen sotia vain runsaat tuhat yritystä, eikä lukumäärä noussut merkittävästi yli 2 000:n vielä 1960-luvun puoliväliin tultaessa. Keskiarvolla laskettuna työntekijöitä yrityksissä oli noin 100 ja myöhemmin 1960-luvulla jo lähes 150, mitä on pidettävä nykyajan pienyrityssäästösten valossa merkittävänä lukumääränä. Liiketyönantajien jäsenyritysten lukumäärä oli 1945 vain 478 ja niistäkin 42 prosenttia oli osuuskauppoja. Vuonna 1956 jäsenyritysten lukumäärä nousi yli 1 300:n. ”LTK (Liiketyönantajain Keskusliitto) oli Suomen Yleisen Työnantajaliiton tavoin aluksi herraklubi, edunvalvoja siitä tuli vasta yleislakon jälkeen”, sanotaan EK:n historiassa erään taulukon selittävässä viimeisessä virkkeessä petiitillä ja kursiivilla.²⁶⁶

Järjestäytyneiden työnantajien edustamat yritykset olivat merkittäviä, koska niiden palveluksessa oli vuonna 1945 noin 172 000 palkansaajaa ja vuonna 1964 jo yli 291 000.²⁶⁷ Liiketyönantajien jäsenyritysten lukumäärä nousi 1960-luvulla yli 2 000:n ja LTK:n jäsenyritysten työsuhteessa olevien palkansaajien lukumäärä saavutti 150 000 rajan vuonna 1970.²⁶⁸ Palvelualojen ja kaupan yritysten työntekijämäärät ja liikevaihdot ovat sittemmin 1990-luvulle tultaessa ohittaneet teollisuuden vastaavat luvut, mutta niiden järjestöt ovat olleet pienempiä kuin teollisuuden.

Vaikka valtio onkin ollut merkittävä työnantaja, sen omistamat yritykset eivät ole voineet toimia työnantajina samalla tavalla kuin yksityiset yritykset. Siksi niiden jäsenyydestä ja toiminnasta työnantajaliitoissa on keskusteltu vielä 2010-luvullakin. Valtion omistamien yhtiöiden jäsenyys ratkaistiin Suomen työnantajien yleisen ryhmän kautta sodan aikana vuonna 1941. Yhdistys siitä tuli vuonna 1945.²⁶⁹

Paavonen toteaa, että Suomen itsenäistyttyä elinkeinoelämän talouspoliittisista etujärjestöistä tuli tärkeitä.²⁷⁰ Alueellisia kauppakamareja perustettiin

eri talousalueille, Keskuskauppakamari perustettiin Helsingissä vuonna 1918. Kauppakamarilaitoksella on ollut myös julkisoikeudellisia tehtäviä ja se on pyrkinyt edustamaan tietyissä kysymyksissä koko elinkeinoelämää.²⁷¹ Itsenäisen Suomen liike-elämälle kotimarkkinat ja vienti olivat ”uusia” edunvalvonta-alueita, koska Venäjän imperiumin edut ja haitat poistuivat.

Kotimarkkinoita edusti Suomen Teollisuusliitto ja vientimarkkinoita Puunjalostusteollisuuden keskusliitto. Suomen teollisuus jakautui Venäjän markkinoiden sulkeuduttua maailmansodan jälkeen vienti- ja kotimarkkinateollisuuteen. Ensimmäiselle tullit olivat kaupan este, kotimarkkinateollisuudelle ne olivat muuri, jolla estettiin ulkomaisten kilpailijoiden pääsy markkinoille. Valtiolle tullit olivat tulolähde: talvisodan aattona tullit olivat kolmannes valtion tuloista.²⁷²

Tullipolitiikka oli kotimarkkinateollisuudelle elinehto. Tullitariffeja perusteltiin kotimarkkinateollisuuden huolella ulkomaisesta ”polkumyynnistä” Maailma näytti ajautuvan jatkuvaan kauppasotaan, jossa sopimuksia tulleistä tehtäisiin tiukkaa vastavuoroisuuden periaatetta noudattaen. Vaikka Teollisuusliitto yleisissä kysymyksissä ylläpiti luottamuksellisia suhteita vientiteollisuuteen, varhaisempina vuosina ”suuret etuvastakohtaisuudet” vaikeuttivat yhteistyötä kauppasopimuspolitiikassa.²⁷³ Metsäteollisuuden merkitys valuutan hankkijana painoi päätöksenteossa niin, että kotimarkkinateollisuus katsoi joutu-neensa sorrettiin asemaan.

Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto perustettiin 18.12.1918. Sen perustehtäväksi tuli luoda edellytykset puunjalostusteollisuuden kasvulle ja kehitykselle. Se osallistui kauppapolitiikan muotoiluun ja metsäpolitiikan kehittämiseen.²⁷⁴ Talouspoliittiset kysymykset hoidettiin teollisuuden toimialaliitossa ja jatkosodan jälkeen sosiaaliset kysymykset ja työmarkkinapolitiikka hoidettiin työnantajaliitossa.²⁷⁵

Metsäteollisuudella oli vaikutusvaltaa, koska se osallistui aktiivisesti ulkomaankaupan hallintaan. Lisäksi se oli läsnä ulkosuhteissakin ja hyödynsi taloudellisia (pankit ja varustamot) ja poliittisia koalitioita (tehdasyhdyskunnat²⁷⁶, esimerkiksi Nokia).²⁷⁷ Metsäteollisuutta pidettiin myös ”toisena ulkoministeriönä”, sillä järjestöllä oli oma myyntiasiamiesten verkostonsa, ja toisaalta sen edustajia – ulkomailla toimivia firmojen palkollisia – käytettiin ulkoasianhallinnon palveluksessa diplomaattisella statuksella aikana, jolloin hallinnon resurssit olivat pienet.²⁷⁸

Teollisuudenalan sisäisessä työnjaossa kauppapoliittiset asiat kuuluivat Puunjalostusteollisuuden Keskusliitolle. Suomalaisen yrityksen olisi ollut vaikea toimia yksin maailman suurilla markkinoilla, joten alalla oli tapana,

että kartellit neuvottelivat kartellien kanssa. Yhteistoiminta nosti suomalaiset nousun kansainväliselle kentälle.

Vasta vuonna 1976 teollisuus pystyi kokoamaan kaikki teollisuuden merkittävät yritykset ja edellä mainitut tärkeimmät liitot Teollisuuden Keskusliitoksi.²⁷⁹ Tämän jälkeen työnantajapiireissä kehiteltiin yhä tehokkaampaa edunvalvontaa, ja vuonna 1992 perustettiin STK:n ja TKL:n yhdistävä Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto.²⁸⁰ Näin teollisuuden piirissä yhdistettiin sekä talous- ja elinkeinopoliittinen edunvalvonta että työnantajarooliin liittyvä työehtosopimustoiminta yhdelle keskusliitolle.

Repaleinen yrittäjäkenttä keskittyi kahdeksi virtaukseksi. Teollisuusvetoiseen järjestötoimintaan osallistuneet teollisuudenharjoittajat, käsityöläiset ja yrittäjät järjestäytyivät vuonna 1945 Teollisuudenharjoittajain Liitoksi. Se päätti liittyä vuonna 1976 toimintansa aloittaneeseen Teollisuuden Keskusliittoon muodostaen siellä pienen ja keskisuuren teollisuuden pkt-valtuuskunnan.²⁸¹ Se sai merkittävän sääntöihin perustuvan roolin: se sai automaattisesti TKL:n varapuheenjohtajan paikan, ja koska pieniä ja keskisuuria yrityksiä oli paljon, useita ”rukkasryhmiä”, niiden ääni kuului Etelärannan käytävillä. Olennaista näille yrityksille oli, että omistajat osallistuivat niiden operatiiviseen johtamiseen ja ottivat henkilökohtaisesti riskin yrittäjinä. Teollisuuden pk-yrittäjät olivat määrätietoisia ja pitkäjännitteisiä muodostaen sittemmin Etelärannassa merkittävän enemmistön.²⁸²

Toinen virtaus oli yrittäjäjärjestöissä, missä eri vaiheiden jälkeen yrittäjäjärjestöt – Suomen Yrittäjien Keskusliitto SYKL ja Pienteollisuuden keskusliitto – muodostivat nykymuotoisen Suomen Yrittäjät -järjestön vuonna 1995.²⁸³ Pankit olivat tukeneet yrittäjäjärjestön elämänlankaa – tosin ohuelti – siten, että järjestötoimintaa tuki myöhemmin vuonna 1974 perustettu Elinkeinoelämän Valtuuskunta EVA.²⁸⁴ SY on Suomen suurin liike-elämän järjestö, kun perusteena on jäsenmäärä, mutta pääosa jäsenistä on yksinyrittäjiä ja työnantajia, joilla on alle yhdeksän työntekijää.

Vuonna 2004 kaupan ja palvelualojen sekä teollisuuden edunvalvonta yhdistyivät Elinkeinoelämän keskusliitoksi (EK), jossa oli 46 jäsenliittoa. EK:n ideana oli synnyttää liike-elämälle ”yksi ääni” eli yhdenmukainen edunvalvontapolitiikka suurissa kysymyksissä, jolloin yksi suurliitto edustaisi kaikkia työehtosopimusten piirissä olevia yrityksiä ja tahoja.²⁸⁵

Liike-elämän järjestöjen rinnalla maataloudesta elävän Suomen talonpojat ja heidän tilansa olivat lukumääräisesti suurin yritys- ja yrittäjäkanta vielä sotien jälkeen. Osuustoimintaliikkeellä oli 1900-luvun maatalousvaltaisessa Suomessa tärkeä asema ”yhteiskunnallisena mobilisoijana”. Osuusliikkeiden

keskusjärjestöjä ei pidetty edunvalvontajärjestöinä, mutta niille rakentui edunvalvonnallinen rooli. Pellervo-Seura perustettiin 1899 edistämään maatalouden osuustoimintaa. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta SOK perustettiin vuonna 1904. Ensimmäisen maailmansodan aikana osuuskauppaliike jakautui ”puolueettomaan” ja ”edistysmieliseen”. Ne perustivat aatteelliseksi yhdyssiteekseen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton, KK:n, ja keskusliikkeeseen Osuustukkukaupan OTK:n vuonna 1917. KK-lainen osuustoimintaliike oli maailmansotien välisellä kaudella jopa vaikutusvaltaisempi työväen edustaja kuin ammattiyhdistysliike.²⁸⁶

Maataloustuottajain Keskusliitto MTK perustettiin Helsingissä 18.9.1917.²⁸⁷ Yhteistyössä ruotsinkielisen tuottajajärjestö Svenska lantbruksproducenternas centralförbundin (SLC r.f.) kanssa MTK hankki itselleen toimialana ja eturyhmänä vahvan otteen yhteiskunnallisesta päätöksenteosta, joka ulottui ”pellolta pöytään”. Vuodesta 1945 alkaen politiikka muuttui ja toisiinsa kiinteästi liittyneet järjestöt kasvoivat. Maalaisliitto ryhtyi toimimaan sen puolesta, että pienviljelijät liittyivät MTK:oon, ja samalla se otti tuottajajärjestön haltuunsa. Maailmansotien välisellä kaudella MTK oli poliittisesti kokoomuslainen ja edistyspuoluelainen. Sotien jälkeen maalaisliitto rekrytoi pienviljelijöitä MTK:n jäseniksi, minkä jälkeen se on kehittynyt maalaisliiton ja sittemmin keskustapuolueen oikeistolaisen ”tuottajasiiven” ajattelua ymmärtäväksi järjestöksi. Maaseudun Työnantajaliitto on toiminut kiinteästi MTK:n yhteydessä.²⁸⁸

Etujärjestöillä oli kiinteät yhteydet puolueisiin. Työnantajajärjestöt, teollisuusliitot, kauppakamarilaitos ja muut elinkeinoelämän järjestöt ovat pitäneet yhteyksiä perinteisiin porvarillisiin puolueisiin. Työväen ammattiyhdistysliike on pitänyt yhteyttä työväenpuolueisiin, toimihenkilöiden ammattiyhdistysliike perinteisesti liberaaleihin ja oikeiston puolueisiin, 1960-luvulta alkaen myös sosiaalidemokraatteihin. Maanviljelijöiden etujärjestöt ovat eritoten sotien jälkeisellä kaudella pitäneet yhteyttä maalaisliitto-keskustapuolueeseen.²⁸⁹

Suomi poikkesi pohjoismaisesta sosiaalidialogin mallista

Olennainen osa elinkeinoelämää oli teollisuus- ja palveluelinkeinoissa toimiva työväki, joka järjestäytyi toimialoittain. Pääosa historiaa on kirjoitettu työnantajien ja työntekijöiden eturistiriitojen mukaan, mutta on syytä nostaa tämän rinnalle toinen ulottuvuus: yrityksissä osapuolet työskentelivät yhdessä. Suomen Ammattijärjestö SAJ perustettiin vuonna 1907, ja sen jälkeen on

ammattiyhdistysliikkeessä ollut kaksi kilpailevaa suuntausta – reformistinen ja vallankumouksellinen.²⁹⁰ Nämä poliittiset suuntaukset, sosiaalidemokraatit ja kommunistit, ajattelivat ammattiyhdistysliikkeen olevan puolueelle alisteinen erillinen areena.²⁹¹

Koska ammattiliitot olivat asettaneet jäseniä työväenliikkeen vallankumousneuvostoon vuonna 1918, STK päätti saadakseen aikaan kaikkia työnantajia sitovia toimintaohjeita, ettei työntekijöiden kanssa neuvotella. Tätä neuvottelukieltoa noudatettiin sisällissodan jälkeenkin siltä varalta, että perustetaan uusia ammattiliittoja. Tämä teki Suomesta sosiaaliselta järjestykseltään pohjoismaista poikkeavan yhteiskunnan.²⁹²

Sosiaalidemokraattiset ammattiyhdistysaktiivit eivät onnistuneet valtaamaan SAJ Ykköstä sisältäpäin, vaan erosivat siitä, ja vuonna 1930 perustettiin Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto SAK, sosiaalidemokraattinen keskusjärjestö.²⁹³ Kommunistisen SAJ:n toiminta kiellettiin heinäkuussa 1930.²⁹⁴ Järjestäytymisaste teollisuustyöläisten joukossa 1930-luvun alussa oli noin 20 prosenttia, ammattijärjestön jäsenmäärä oli 70 000. SAK:n jäsenmäärä ennen talvisotaa oli vain noin 72 000.²⁹⁵ Jäsenyys ammattiliitoissa oli sotien välisenä aikana merkittävä yhteiskunnallinen kannanotto.²⁹⁶

Suomessa ei vallinnut, toisin kuin Ruotsissa ja Norjassa, ”sosiaalidialogia”, jossa Kansainvälisen työjärjestön (ILO) suositukset työnantajien ja työntekijöiden vuoropuhelusta, työehtosopimuksista ja sosiaalipolitiikasta olisivat kehittyneet. Päinvastoin Suomessa epäluottamus työntekijä- ja ammattijärjestöjen välillä oli suurta, mistä esimerkkinä oli Vientirauha Oy, työnantajien perustama lakonmurtajaorganisaatio.²⁹⁷

Työnantajat perustivat 1920 Vientirauha Oy:n, jonka organisaattori oli Martti Pihkala, entinen jääkäriupseeri. Nimensä mukaisesti ”Pihkalan kaartiksi” kutsuttu organisaatio sai tulonsa vientiteollisuudelta ja sen palveluklusterilta. Klusteri maksoi Vientirauhan tulot ja osuudet jaettiin paperiteollisuuden (8/17), varustamojen (2/17), metalliteollisuuden (1/17), lastaustajien (1/17) ja muiden pienempien maksajien kesken. Vientirauhalla oli pääkonttori ja piiripäälliköt, joista tunnetuin oli Lapuan liikkeen johtajiin kuulunut Vihtori Kosola. Lakonmurtajia oli palveluksessa kaikkiaan 14 300, alimmillaan 207, korkeimmillaan 7 000.

Myöhemmin Vientirauhan työtä täydensi Teknillisen Työn Turva, T. T. T. Siinä ammattimiehet sitoutuivat suorittamaan oman ammattinsa tehtäviä työtaistelussa. Tällöin tehdaspalveluihin oli organisoitu ammattitaitoinen 274 miehen ydinjoukko. Markku Mansnerin mukaan kysymys oli valtataistelusta, jonka rintamalinjat oli muodostettu sisällissodassa.²⁹⁸

Neuvottelukiellosta huolimatta työtaistelut ja neuvottelut työpaikoilla johtivat työelämän uudistumiseen. Se ei kuitenkaan johtunut kolmikantaisesta yhteistyöstä vaan valtion aktiivisuudesta, jota puolueiden painostus ja toisaalta yhteiskunnalliset jännitteet (kommunistilait, työväestön yhteiskunnallinen aktiivisuus, Lapuan liike) aiheuttivat.

Pohjoismaissa löytyi kuitenkin momentti työnantajien ja palkansaajien dialogille, Norjassa pääsopimuksen muodossa 1935 ja Ruotsissa Saltsjöbadenin sopimuksena 1938.²⁹⁹ Suomessa työehtosopimuksia ei solmittu kuin poikkeustapauksissa: vallitsi työnantajien linjaama ”neuvottelukielto”, koska työnantaja-liitot olivat epäluuloisia työntekijäjärjestöjen motiiveista ja työväenliikkeellä oli poliittinen lataus. Tasavallan suojelulaki ehkäisi kommunistien julkisen toiminnan myös peitejärjestöjen kautta 1930–1944.³⁰⁰

Sodanjälkeisestä SAK:sta muodostui sosiaalidemokraattien ja kommunistien yhteisjärjestö, mutta sitä hallitsi poliittinen valtataistelu. Sosiaalidemokraatit onnistuivat täpärästi säilyttämään enemmistön SAK:n johdossa. Talouspoliittisessa päätöksenteossa SAK oli vaikutusvaltainen aina vuoden 1956 yleislakkoon saakka. Yleislakon seurauksena agraarilobbysta tuli tulopoliitikan osapuoli, ja maataloustulolaki kytki vähitellen maanviljelijöiden tulot teollisuustyöntekijöiden ansiotason kehitykseen. Tämä oli myös MTK:n strategia.³⁰¹ Inflaatio ja markkinat vaikuttivat hintatasoon, ja siksi haluttiin indeksisidonnaisuus. Pääosa elinkustannuksista kului asumiseen, ruokaan ja vaatteisiin.

Sosiaalidemokraattisen puolueen hajaannus ulottui myös ammattiyhdistysliikkeeseen. SAK jäi ”skogilaisille”, kun taas puolue meni ”leskiläisten” komentoon Väinö Tannerin puheenjohtajakaudella 1957–1963. Tämän seurauksena perustettiin uusi Suomen Ammattijärjestö (SAJ Kakkonen) vuonna 1960. Se oli kuitenkin heikompi kuin SAK. SAJ Kakkosen liitoista osa palasi SAK:hon, jonka johto oli kommunistien ja TPSL:n (Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto, eli skogilaiset) hallussa. Muodollisesti SAK ja SAJ (Kakkonen) lakkautettiin vuonna 1969 ja niiden tilalle perustettiin uusi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK. Tämä perustui kommunistien ja sosiaalidemokraattien poliittisen sopimukseen, jonka mukaan puolue-ryhmittymät toimivat keskusjärjestön sisällä tehden yhteistyötä. Nämä voimasuhteet säilyivät aina 1980-luvun lopulle saakka, jolloin ne alkoivat menettää merkitystään.³⁰²

Toimihenkilöiden ja virkamiesten järjestäytyminen alkoi työväkeä myöhemmin ja vailla politiikkaa vuonna 1922, kun keskusjärjestötyyppinen Suomen Virkailija-Keskusliittojen Yhtymä perustettiin. Vuodesta 1924 alkaen se

toimi Henkisen Työn Yhtymän nimellä. Keväällä 1944 toimihenkilöt järjestäytyivät uudelleen kiinteämmäksi Henkisen Työn Keskusliitoksi, jossa oli teollisuuden, palveluelinkeinojen ja julkishallinnon konttoriväkeä. Se muuttui vuonna 1956 Toimihenkilö- ja Virkamiesten Keskusliitoksi (TVK), josta tuli laajapohjainen järjestö. TVK teki konkurssin 1992.

Teollisuuden teknisen henkilökunnan ja työnjohtajien järjestöksi perustettiin Suomen Teknisten Toimihenkilöiden Keskusliitto STTK vuonna 1946. Vuonna 1950 perustettiin Akateeminen Yhteistyövaltuuskunta (Akava), joka rekisteröitiin vuonna 1954 keskusjärjestöksi edustamaan akateemisia palkansaajia. Vuonna 1993 STTK laajeni toimihenkilökeskusjärjestö STTK:ksi, johon TVK:n entiset liitot yleensä liittyivät. Tapani Paavonen luonnehtii akavalaista järjestötoimintaa oikeistolaisesti painottuneeksi ja toimihenkilöjärjestöjä liberaalisesti ja oikeistolaisesti suuntautuneiksi, mutta toimihenkilöistä alkoi sittemmin kilpa sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen kesken. Kommunistien vaatimus toimihenkilöiden samastumisesta työväenluokkaan ei tehonnut. Liioin keskustapuolue ei menestynyt ammattiyhdistysliikkeessä.³⁰³

Tulonjakopolitiikan korporatiiviset fundamentit

Kun valtalaki vuoden 1955 lopussa lakkautettiin, hallitukselta loppuivat täysimääräiset sääntelyvaltuudet. Myös hallituksen neuvottelema maatalousratkaisu hylättiin. Taustalla oli myös vuoden 1956 presidentinvaali, jossa ehdolla oli kaupunkien ja työväenliikkeen ehdokas K.-A. Fagerholm ja maaseudun ehdokas Urho Kekkonen.

Markku Mansnerin mukaan vuoden 1956 yleislakko oli kohtalokas sosiaalidemokraattiselle puolueelle, joka hajaantui, ja se vaikutti ammattiyhdistysliikkeeseen, jossa myös alkoi hajaannus. Suomessa alkoi maalaisliiton hegemonian kausi, mitä kommunistit ja sosiaalidemokraattinen oppositio tukivat. Yksi yleislakon suuri päätelmä Tapio Bergholmin mukaan on, että ”vaikutusvaltaiset yksilöt – jopa Urho Kekkonen – ovat historian liikevoimina pienempiä kuin talouspolitiikan kiistoja käyvät kollektiivisubjektit: MTK, STK ja SAK.”³⁰⁴

Asuntopolitiikka oli ollut 1940-luvulla maaseudun, ei kaupunkien asuttamista mikä tuli esiin niin sanotussa aravalainsäädännössä. Perhe- ja asuntopolitiikasta oli vähitellen syntymässä suomalaisen hyvinvointipolitiikan kulmakiviä, jolloin tärkeä etupoliittinen jakolinja kaupunkeihin ja maaseutuun oli hahmottunut sotien jälkeiseen Suomeen.³⁰⁵ Toinen jakolinja oli kansaneläkelaki. Maaseudun edustajat puolustivat yleensä tasasuuruisia sosiaali-

etuuksia, kun kaupunkien palkansaajat puolestaan kannattivat sosiaaliturvassa vakuutusperiaatetta eli ansioon sidottuja maksuja. Myös työnantajat alkoivat kallistua ansiosidonnaiselle linjalle.³⁰⁶

Yhteiskunta oli murroksessa; muuttovirta toi ihmisiä maalta kaupunkeihin ja vei Ruotsiin, suuret ikäluokat varttuivat äänioikeusikäisiksi, ja käynnissä oli kilpailu Suomen poliittisesta suunnasta. Liike-elämä teki suuren strategisen ratkaisun. Ratkaisua ei tuolloin pidetty strategisena, vaan tilanteeseen sopeutumisenä, mutta sen seurauksena syntyi uusi ansiosidonnainen korporatiivinen rakenne.

Ajankohtaisena taustana korporatismille oli konfliktien sääntely, sovittelu, jota sosiologi Ralf Dahrendorf piti välttämättömänä.³⁰⁷ Työnantajaliittojen ja ammattiyhdistysten väliset säännölliset neuvottelut eli työmarkkinasuhteet ja sosiaalipolitiikka noudattivat Dahrendorfin teorian mukaista ristiriitojen sääntelyä.

Työmarkkinajärjestöt olivat yhdessä liikkeellä eläkeratkaisussa, jota haettiin useita vuosia 1950-luvun lopulta alkaen. Itsenäisen Suomen ensimmäinen kansaneläkejärjestelmä perustui rahastointiin. Kevyt eläkejärjestelmä oli herkkä inflaation vaikutukselle, sillä eläkkeitä ei ollut sidottu elinkustannusten nousuun vaan aktiivi-ikään palkkoihin. Vuonna 1939 voimaan astunut kansaneläkelaki modernisoi eläkejärjestelmää, mutta jätti järjestelmän ulkopuolelle sitä ennen 55 vuotta täyttäneet henkilöt. Järjestelmä perustui edelleen rahastointiin, ja eläkkeet määräytyivät suoritettujen eläkemaksujen mukaan. Se siis rakentui henkilökohtaisten eläkesäästötilien varaan. Toisen maailmansodan aiheuttama inflaatio horjutti järjestelmää rajusti. Päähallituspuolueet maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit eivät päässeet kompromissiin eläkeasiassa, ja näin kansaneläke-esitys ajautui ilman ennakkovalmisteluja eduskuntakäsittelyyn. Valtioneuvosto ei kyennyt, kuten vakauttamisen kaudella (1951–1954), toimimaan etujärjestöjen välisten ristiriitojen sovittelijana (iskunvaimentajana).³⁰⁸

Ansiosidonnaiset työeläkkeet – ensimmäinen fundamentti

Tärkeimmät eläkkeitä koskevat päätöksentekoaareenat ovat a) politiikka eli parlamentti, b) työmarkkinat ja c) markkinat. Päätöksentekoaareena on tärkeä, koska se tuo esiin ne toimijat, jotka osallistuvat päätösten tekemiseen. Poliitikassa tärkeimmät toimijat ovat poliittiset puolueet, työmarkkinoilla työmarkkinajärjestöt ja markkinoilla vakuutuksenottajat ja vakuutusyhtiöt.³⁰⁹

Vuoden 1956 kansaneläkeuudistuksessa siirryttiin jakoperusteiseen järjestelmään, jossa eläkemeno rahoitettiin vuotuisilla vakuutusmaksutuloilla.

Käytännössä vuoden 1956 tasaetukaappaukseksi kutsuttu uudistus tarkoitti tasaeläkejärjestelmään siirtymistä maaseutuväestön voitoksi työnantajien ja työntekijöiden kustannuksella. Maaseutuväestö, työnantajat ja työntekijät saivat saman eläkkeen.³¹⁰ Pientilojen Suomi oli kuitenkin tulossa murros-vaiheeseen ja tiensä päähän, kuten edellä on osoitettu. Päivi Uljaksen mukaan sosiaalipoliittiset uudistukset perustuivat siihen, että maalta kaupunkiin muuttaneet työläiset tunsivat solidaarisuutta juuriaan kohtaan. Maaseudun ihmiset köyhtyivät, koska heidän tuotantomuotonsa muuttui epäajanmukaiseksi, eikä sosiaalipoliittikka auttanut kaupunkiin muuttaneita, joilla ei ollut enää tuke- naan sukuyhteisöä ja puolittaista omavaraistaloutta. Näin syntyi nopeasti kriittinen massa. Uljas katsoo, että työeläkeratkaisun synnyttämän uuden sosiaalipoliittikan paine loi pohjan hyvinvointivaltion läpimurrolle puolueiden poliittisiin ohjelmiin 1960-luvulla.³¹¹ Uljaksen mukaan vuoden 1958 shokki- vaaleissa eduskuntaan syntyi vasemmistoenemmistö, jonka aiheuttaman vahvan poliittisen paineen varassa tehtiin muun muassa työeläkeuudistus.³¹²

Ennen 1960-lukua työeläketurva kuului vain harvoille. Valtion virkamiehet olivat etuoikeutetussa asemassa, eikä koko kansaa koskevaa työeläketurvaa ollut. Vuoden 1956 yleislakon lopettamisen yhtenä ehtona oli työeläkejärjes- telmää pohtivan komitean perustaminen. Joulukuussa 1956 työnsä käynnistä- neen eläkekomitean, jonka jäsenistöstä yli puolet edusti työmarkkinajärjestöjä (6/11) ja loput puolueita, puheenjohtajaksi nimitettiin Suomen eläkejärjes- telmän isäksi myöhemmin tituleerattu sosiaaliministeriön vakuutusosaston osastopäällikkö Teivo Pentikäinen.³¹³ Komitean työ sujui vaihtelevasti työ- markkinajärjestöjen sopuisuuden tahdittamana. Ammattiyhdistysliikkeen intressissä oli pakollinen ja lakisääteinen työnantajien rahoittama eläketurva. Työnantajat sen sijaan kannattivat vapaaehtoisuuteen perustuvaa järjes- telmää, jossa myös työntekijät toimisivat rahoittajina. MTK vastusti ansio- sidonnaisuutta.

Kekkosen aikana luotiin poliittinen suunta, jossa etujärjestöjen vahva ke- hitys muutti koko poliittista järjestelmää, koska puoluekenttä oli hajanainen. Vaikka viljelijät olivat tavallaan yrittäjiä ja osa myös työnantajia, heitä ei alku- vaiheessa voinut laskea tulopoliittisen prosessin palkansaajaosapuoleksi. Vil- jelijät olivat pitkään tulopoliittikan ylimääräinen pyörä, kun valtiovalta saneli ehtoja. Sen sijaan palkansaajien ja työnantajien vuoropuhelu oli keskittymässä ammattiliittojen ja työnantajaliittojen väliseksi, vaikkakaan niiden sopimus- ten piirissä ei ollut valtaosaa työssäkäyvistä ihmisistä.

Sopu alkoi löytyä Ruotsin muodostettua kansaneläkejärjestelmän yhteyteen oman ansioeläkejärjestelmänsä, joka perustui valtion ohjaukselle. Vuoden 1960

aikana työmarkkinajärjestöt pääsivät kompromissiin Pentikäisen sovitteluina. Uusi järjestelmä perustuisi työnantajien rahoitukseen ja kaikille vuoden palkkasuhteessa olleille eläkeoikeuteen, mutta työnantajilla olisi oikeus hallinnoida eläkevaroja saamalla takaisinlainauksena 2/3 vakuutusmaksuista luottovakuutusta vastaan. Työeläke olisi 60 prosenttia työajan palkasta, joka määritettäisiin viimeisen työvuoden palkan mukaan. Myöhemmin vuoden 1961 aikana mietintö sorvattiin lakialoitteeksi sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen konsensuksella. Se käsiteltiin eduskunnassa sangen nopeasti ja astui voimaan heinäkuussa 1962 STK:n ja SAK:n työmarkkinaratkaisun myötäjäisinä.³¹⁴

Kysymys oli työmarkkinajärjestöjen painostuksesta. Lain syntymiselle oli ratkaisevaa keväällä 1961 eduskunnassa ja niin sanotussa Kämpin kerhossa tehty kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien sopimus. Ansiosidonnaisuuden poistamista kansaneläkejärjestelmästä voidaan pitää yhtenä tärkeänä syynä työeläkelakien syntyyn, koska kansaneläkejärjestelmän ei katsottu takaavan palkansaaajille riittävää eläketurvaa.³¹⁵

Syntyi tähän päivään asti perusteiltaan voimassa säilynyt lakisääteinen hajautettu ansioeläkejärjestelmä, jossa eläkevarat sijoitettiin yksityisiin eläkesäätiöihin ja työeläkeyhtiöihin, joita oli perustettu vuoteen 1959 mennessä 362 vuoden 1955 säädetyin eläkesäätiölain seurauksena.³¹⁶ Kansaneläkejärjestelmä säilyi tästä erillään. Käytännössä elinkeinoelämä pääsi käsiksi yksityisen sektorin työntekijöiden eläkerahastoihin, eikä hallinnosta äänestetty, vaikka SKDL:n edustajat epäilivät ratkaisua.³¹⁷ Julkisen vallan eräät eläkerahastot vaihtoivat omistajaa. Ansioeläkejärjestelmän syntyyn vaikutti ratkaisevasti työmarkkinajärjestöjen suora lobbaus.

Nopea ratkaisu johtui Suomen sisäpoliittisesta tilanteesta, ammattiyhdistysliikkeen ja sosiaalidemokraattien hajanaisuudesta sekä työnantajien vahvasta asemasta. Keväällä 1961 oli käynnistynyt presidentinvaalikampanja, kun kokoomus ja sosiaalidemokraatit olivat – syrjäyttääkseen presidentti Urho Kekkonen vuoden 1962 vaaleissa – valinneet ehdokkaakseen oikeuskansleri Olavi Hongan. Kun vaalikampanja oli täydessä käynnissä, kansanedustajat eivät ehtineet kunnolla perehtyä samanaikaisesti eduskunnassa käsiteltävään kansanedustaja Veikko Kokkolan lakialoitteen pohjalta tehtyyn työeläke-esitykseen. Satunnaistekijät mahdollistivat työmarkkinajärjestöjen saavuttaman kompromissin ja työeläkelain nopean eduskuntakäsittelyn.

Sosiaalidemokraattien Kymen piiriä edustaneen Väinö Leskisen ryhmittymään kuuluvan Veikko Kokkolan lakialoitteen kirjoittivat Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitossa sen toiminnanjohtaja Tauno Suontausta (SDP) ja Tauno Angervo (KOK). Angervon toimesta Kokkolan aloitteesta työeläke-

vakuutuksen hoito olisi annettu tapaturmavakuutusyhtiöille, koska hänen mukaansa sama työnantaja tarvitsisi tietoja sekä eläke- että tapaturmavakuutuksesta. Toimintaa voitaisiin rationalisoida siten, että yksi ja sama palkka-ilmoitus palvelisi sekä tapaturma- että eläkevakuutusta.³¹⁸ Yhteiskuntaa alettiin rakentaa talonpoikaisen vision sijaan ammattitaitoisen työntekijän visiolla, jolle oli ominaista, että työntekijää tukevat toimenpiteet laajennettiin koskemaan myös muita yhteiskuntaryhmiä.³¹⁹

Korporatistmin peruskivi muurattiin, kun työnantajat alkoivat kerätä työntekijöidensä eläkkeet, mikä myös paransi työnantajien rahoitusmahdollisuuksia. Tässä raha oli hyvä konsultti; työntekijät saivat ansiosidonnaisen eläkejärjestelmän ja työnantajat uuden rahoitusinstrumentin.

Eläkevaltaa Suomessa tarkastelleen Heikki Niemelän mukaan suvereenin valtion keskeiset instituutiot, eduskunta ja hallitus, olivat ja ovat olleet tässä päätöksenteossa altavastaajina: ”olisi helppo sanoa, että tässä on kyse työmarkkinajärjestöjen hegemonisesta projektista, josta demokraattisen poliittisen järjestelmän pitäisi vapautua. Laajemmassa katsannossa on kyse jo järjestelmän syntyyn liittyvistä korporatistisista piirteistä, jotka näkyvät poikkeuksellisen hyvin työeläkejärjestelmän kaltaisessa jatkuvuutta korostavassa instituutiossa.”³²⁰

Esimerkkinä korporaatioiden poliittisesta vaikuttavuudesta on vuoden 1972 kansaneläekiista, jonka ratkaisua voidaan pitää yhtenä keskeisimmistä tapahtumista eläketurvan muotoutumisessa. Keskustapuolue oli tehnyt keväällä 1972 välikysymyksen kansaneläkkeiden parantamisesta, mihin sosiaali-demokraattinen vähemmistöhallitus teki vastavetona esityksen kansaneläkkeiden korottamisesta. Eduskuntakäsittelyssä kansaneläke-esitys karkasi hallituksen käsistä ja sen kustannukset nousivat lähes kolminkertaisiksi hallituksen esitykseen verrattuna. Näin eduskuntakäsittelyssä kansaneläke-esitys oli muuttunut hallituksen esityksestä eläkepommiksi, siltä puuttui enää tasavallan presidentin vahvistus. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen arvovallallaan ja aktiivisuudellaan yhdessä työmarkkinajohtajien kanssa purki eduskunnan lähes yksimielisesti hyväksymän lain kansaneläkkeiden korottamiseksi. Kekkoselle oli tärkeää raivata eläekiista pois tieltä, jotta hän sai poikkeuslakiin tarvittavan enemmistön uudelleenvalintaansa varten ja enemmistöhallituksen Suomen EEC-kysymyksen hyväksymiseksi. Eläkekiistan ratkaisu heikensi eduskunnan arvovaltaa huomattavasti ja siirsi aloitteen eläkepolitiikassa jälleen työmarkkinajärjestöille. Se esti pyrkimykset tasaeläkkeeseen, mahdollisti työeläkkeiden tasokorotuksen ja siirsi eläketurvan kehittämisen painopisteen (1974) kansaneläkejärjestelmästä työeläkejärjestelmään.³²¹

Eläkejärjestelmä oli 1960-luvulla hyvin nuori ja toimi vähäisellä pääomalla. Mutta järjestelmän luominen rohkaisi kehittämään työntekijöiden ja työnantajien yhteistyötä, koska se integroi ihmisiä taloudellisesti osaksi sopimus- ja sovintojärjestelmää. Sen perustajat eivät voineet aavistaa, että työeläkejärjestelmästä tuli sittemmin 1990-luvun Suomessa merkittävin kansallisen varallisuuden sijoitusinstrumentti ja suurin suomalainen pääomavaranto, yksi korporatistimin fundamenteista. Sen pohjalta rakennettiin myös työttömyys-turvavakuutuksen rahoitusjärjestelmä.

Jäsenmaksuperintäsopimus – toinen fundamentti

Vasemmistoenemmistö hävisi vuoden 1962 eduskuntavaaleissa mutta teki paluun vuoden 1966 vaaleissa. Taustalla oli merkittäviä poliittisia kehityskulkuja. Presidentti Kekkonen valittiin kolmannen kerran presidentiksi tammi-kuussa 1968, jolloin hän oli vahvimmillaan presidenttinä. Oikeisto ja vennamolaiset vastustivat Kekkosta, molemmat pohjustivat tulevaa kannatuksen

Palkansaajajärjestöjen hajaannuksessa oli kyse yhteiskunnallisesta taistelusta, josa Suomen suunnan pyrkivät näyttämään ammattiliittojen vallasta kilpailleet vasemmistopuolueet. Tähän kilpailuun myös suurvallat osallistui-
vat. Yhdysvaltain keskustiedustelu CIA (Central Intelligence Agency) tuki SAJ:ta.³²² NKP tuki suomalaisia kommunisteja rahoittamalla SKP:n järjestö-
jen toimintaa vuosina 1950–1989 jopa 160 miljoonalla markalla.³²³

Kun vasemmistolaisuus yhteiskunnassa vahvistui, työnantajat alkoivat korostaa työnantajien ja työntekijöiden vuoropuhelua. Metsäteollisuus, Suomen suurin teollisuuden toimiala, järjesti keväällä 1968 työnantaja- ja työntekijäliittojen työmarkkinaseminaarin ensimmäistä kertaa Suomen historiassa. Siinä korostettiin, että yhteiskunnalliset konfliktit voidaan ratkaista säännellysti. Työmarkkinajärjestöt tuli nähdä demokraattisen yhteiskunnan tärkeiksi säilyttämis- ja suojakeinoiksi. Työeläkejärjestelmää pidettiin esimerkkinä uudesta työmarkkinakulttuurista.³²⁴ Jukka Tarkan mukaan kolmi-
kannan nykytilaa on jokseenkin mahdotonta kuvata ilman Päiviö Hetemäen henkistä ja poliittista roolia kolmikannan ottaessa ensimmäisiä askeliaan. Vakauttaessaan menestyksellisesti kansantalouden perusrakennetta hän tahtomattaan ja tarkoittamattaan – ehkä osittain huomaamattakin – päätyi kolmi-
kannan kummisedäksi.³²⁵

Työnantajien tavoitteena oli ostaa työrauha ja luoda vakaa taloudellinen tilanne sen jälkeen, kun hallitus lokakuussa 1967 oli devalvoinut Suomen markan 23,8 prosentilla. Epäluottamus talouteen ja työnantajien aikomuksiin

oli suurta, eikä hallituksen poliittisesta tulevaisuudesta ollut varmuutta vasemmiston keskinäisten välienselvittelyjen saadessa yhä suuremman roolin myös kansainvälisen kommunistisen liikkeen ja sosiaalidemokraattien suhteiden kärjistyessä.³²⁶

Työnantajille jäsenmaksuperintäsopimus merkitsi sitä, että palkansaaja-puolelle olisi ajan myötä syntynyt vahva ja itsenäisesti jäsenistönsä rahoittama järjestö, jonka talous olisi käytännössä siirtynyt työnantajapuolen organisoi-maksi. Se oli myös vahva tuki sosiaalidemokraattiselle osalle ammattiyhdistys-liikettä, jonka vastapainona olivat NKP:n rahoittamat ja sosiaalidemokraatteja kurinalaisemmat kommunistit. Timo Laatonen onkin todennut: ”Vuonna 1965 valmistui Hakaniemeen metallitalo, joka vei Metalliliiton talouskriisiin. Onni Närvänen ja Allan Vainio joutuivat eroamaan. Metallin sosiaalidemokraatit olivat Niilo Hämäläisen puheilla. Metallilla oli rahoituskriisi. Metalliliito oli kiikun kaakun: joutuuko se kommunistien käsiin. Niilo Hämäläinen ja Päiviö Hetemäki hoitivat Metallitalon rahoituksen kuntoon. Jos metalli olisi tuolloin 1960-luvun lopulla tai myöhemmin 1970-luvulla joutunut kommunistien haltuun, olisi ollut mahdollista, että koko SAK olisi muuttunut kommunistiseksi. Äänimäärät olivat lopulta teoriaa. Kysymys oli siitä, miten järjestöjä hoidettiin. Kommunistijärjestöjen tilit olivat kunnossa, demareiden tilit olivat hunningolla, demareiden jäsenmaksujen keruussa Metallissa ahke-roi vain Pärre Lund.”³²⁷

Mansner kertoo STK:n historiassa 1982–1992, että STK oli varannut omat käyttövaransa, joilla ammattiliittojen sisäisissä voimainmittelöissä tuettiin sosiaalidemokraatteja ja vastustettiin kommunisteja.³²⁸ Tapani Kahri kertoo, että rahoja käytettiin harkitusti mutta innovatiivisesti auttamaan tovereita hädässä. Työnantajilla oli intressi puuttua työntekijäjärjestöjen sisäisiin asioihin ja järjestöjen poliittisiin voimasuhteisiin.³²⁹ Tärkeintä oli synnyttää vakaa neuvotteluosapuoli, jonka kanssa asioista pystyttiin sopimaan.

Työnantajien Päiviö Hetemäki ja hallitusta edustava Keijo Liinamaa sopivat tulopoliittisen kokonaisratkaisun vuonna 1968 SAK:n Niilo Hämäläisen kanssa. SAK oli tuolloin keskeinen ja käytännössä ainoa poliittisesti vaikutusvaltainen palkansaajien keskusjärjestö. TVK ja AKAVA alkoivat kasvaa.³³⁰ Liinamaan tulopoliittisella ratkaisulla (Liinamaa I)³³¹ oli merkittävä yleispoliittinen tausta: ”Liinamaan sopimus aloitti tulopoliittikan Suomen työmarkkinahistoriassa ja vaikutti jokaisen suomalaisen elämään”, Mansner toteaa. Palkkojen ohella sovittiin, että indeksiehdot poistetaan, hallitus saa poliittiset valtuudet säädellä hintoja ja vuokria, ammattiliittojen jäsenmaksujen perintä ja tilittäminen annetaan työnantajalle ja jäsenmaksusta tehdään vähennys-

kelpoinen tuloverotuksessa. Pääministerinä oli Mauno Koivisto, jonka hallitus aloitti maaliskuussa 1968 Paasion hallituksen erottua tammikuussa pidettyjen presidentin valitsijamiesvaalien jälkeen.³³²

Vuoteen 1956 asti Suomen maataloudessa vallitsi hintasääntely. Vasta Liinamaa I katkaisi hintaehtoisuuden ja siihen oli saatava mukaan pankit ja MTK, joilla indeksiehtoisuuden päättymisen oli hyväksyttävä. Työnantajia edustavan Timo Laatusen mukaan ”me poimimme MTK:n mukaan. Aktiivinen Ihamuotila (Veikko) ärsytti monia tulopolitiikan vaikuttajia, ja usein neuvottelut katkesivat häneen. Maataloutta pidettiin jonkinlaisena erillislohkona, vaikka se ei sitä ollut. SAK aina nurisi MTK:n voiman edessä.”³³³

Työnantajien yhtenä motiivina oli estää ammattiliitoissa kommunistien ylivalta, missä lopulta onnistuttiinkin. Laatusen mukaan Liinamaa ykkösen yhteydessä tehdyn jäsenmaksuperintäsopimuksen taustat liittyvät perinteisiin ja käytäntöihin: metsäyhtiöiden huoltokonttorit hoitivat työntekijöiden raha-asiat, maksoivat säännölliset maksut ja verot mukaan lukien ammattiliittojen jäsenmaksuja. Tämä käytäntö ei siis ollut Hetemäelle henkilökohtaisesti vieras, mutta pienempien teollisuudenalojen järjestövastaaville ja jäsenyrityksille se jokseenkin oli sitä.

Liinamaa I:n sopimuksia on kaksi, jotka allekirjoitettiin samanaikaisesti. Jäsenmaksuperintäsopimus syntyi osana tulopoliittista sopimusta 27.3.1968.³³⁴ Sen rinnalla oli sosiaalisia järjestelyjä koskeva erillinen sopimus, jonka viidennessä pykälässä todetaan: ”1. Sopijaosapuolet sitoutuvat myötävaikuttamaan siihen, että sekä työnantajajärjestöjen että työntekijöiden ammatillisten järjestöjen jäsenmaksut saadaan tulon hankkimisesta johtuvina kustannuksina vähentää verotettavasta tulosta. 2. STK suosittelee jäsenilleen, että mikäli työntekijä on antanut siihen valtuutuksen, ammattiyhdistysten jäsenmaksut peritään työntekijän palkasta ja työntekijälle annetaan vuoden päätyttyä verotusta varten todistus pidätetystä summasta.”³³⁵ Tammikuussa 1969 STK:n toimistossa Helsingin Eteläranta 10:ssä allekirjoitettiin neuvottelupöytäkirja ”Ammattiyhdistysten jäsenmaksujen perintäohjeet”.³³⁶

Jäsenmaksuperintäsopimus oli lopulta rajattu toimenpide vaikuttaa palkansaajien keskinäisiin poliittisiin voimasuhteisiin Metallityöväen Liitossa, mutta sen taustalla oli pelko, että kommunistien vaikutusvalta lisääntyisi ay-liikkeen piirissä 1970-luvulla. Onkin johdonmukaista päätellä, että jäsenmaksuperintäsopimus vaikutti vasemmistopuolueiden keskinäisiin voimasuhteisiin ja palkansaajien järjestökehitykseen. Timo Laatusen mukaan Hetemäki tuli kysyneeksi STK:n työehtosopimuskannasta: ”onko se epäisänmaallista, jos me tuemme maltillista työväenliikettä?”³³⁷

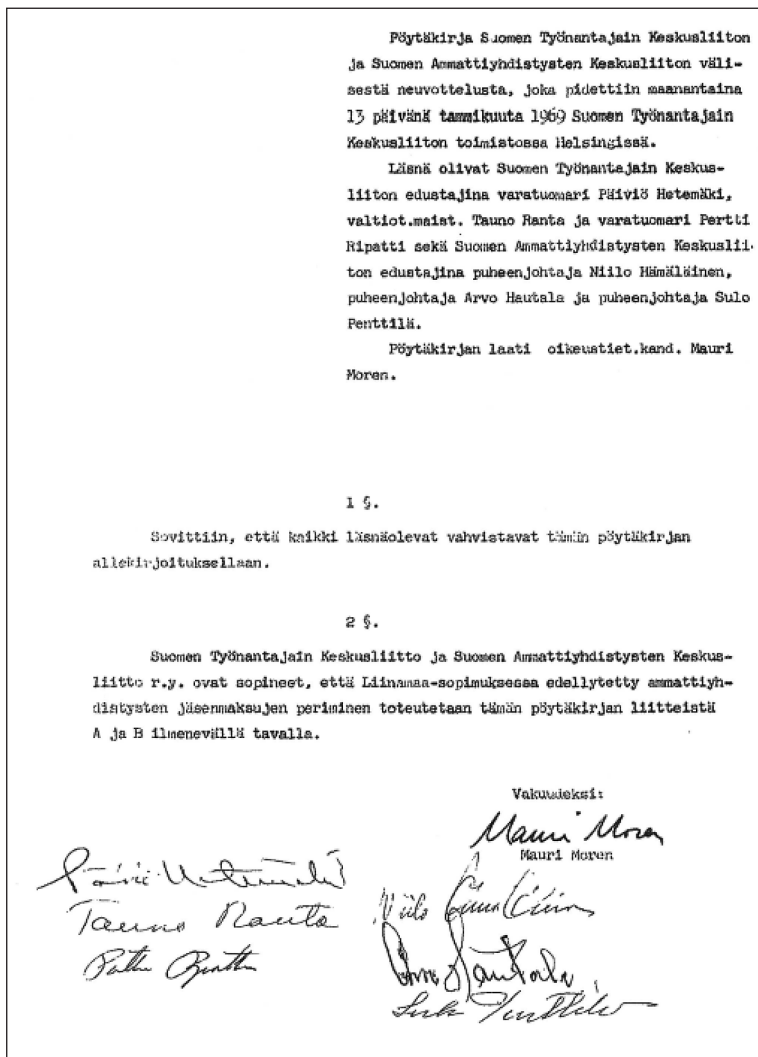
Laatusten mukaan työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksujen verovähennys-oikeutta ei ollut ennen Liinamaa I:stä kuin Puunjalostusteollisuudella, jolloin jäsenmaksuperintäsopimus ulotettiin myös muihin työnantajaliittoihin. Tämä ei ollut poliittinen ratkaisu, vaan sopimusta edeltänyt tilanne perustui verottajan tulkintaan.³³⁸

Keskusjärjestöt alkoivat pitää asiassa yhteyttä keskenään (myös SAJ:n kanssa) ja tiedottivat siitä jäsenilleenkin. Käytännössä uusi sopimus merkitsi työntekijälle sitä, että hänen jäsenyytensä ammattiyhdistyksessä tuli mielikuvallisesti ”verohuojennettuna”, kun jäsenmaksun verovähennys-oikeus (vähennys verotettavasta tulosta) siirsi osan jäsenmaksun kustannustaakasta vähennettäväksi valtion verotuksessa. Lisäksi se oli askel työntekijöiden ja työnantajien välisen vuoropuhelun lisäämisen ja myös avoimuuden suuntaan, koska järjestelmä sitoi toisiinsa työmarkkinaosapuolet ja valtion. Yksilönä työntekijä tuli jäsenmaksullaan ja allekirjoituksellaan myös kannattaneeksi työehtosopimusjärjestelmää, jonka kulmakiviin jäsenmaksuperintäsopimus kuuluu. Työntekijä liittyi allekirjoituksellaan osaksi sopimusjärjestelmää sen lisäksi, että hän liittyi palkansaajajärjestöön ja palkansaajaliikkeeseen. Työnantajien ja ammattiyhdistysten välille syntyi uudenlaista luottamusta, kun työnantajat keräsivät vastapuolen jäsenmaksut. Ja toisaalta palkansaajista tuli yritysjohdon ”sidosryhmä” ja osa yrityksen luottamus pääomaa, mitä on pohdittu hyvin vähän politiikan tutkimuksessa.³³⁹

Päätöksen seurauksena ammattiliittoon rekrytoitiin uusia jäseniä kommunisteista ja sosiaalidemokraattisesta puolueesta riippumatta siinä vaiheessa, kun uusi työntekijä sopi työsuhteesta ja palkanmaksusta. Ammattiosastoihin eli ammattiliiton perusyhdistyksiin liittyi myös puoluekannaltaan riippumattomia. Myös maksukynnys työntekijälle madaltui. Ratkaisu kohdistui suuriin sodanjälkeisiin ikäluokkiin, jotka olivat tulossa 1970-luvulla vaalikelpoisiksi ja saivat äänioikeuden. Suurten ikäluokkien antama yhteiskunnallis-taloudellinen visio oli noin 1,15 miljoonaa nuorta, joille sodan kokeneet ikäluokat olivat rakentamassa hyvinvointiyhteiskuntaa.

Jäljempänä ilmenevän poliittisen historian valossa jäsenmaksujen perintäsopimus näytti vahvistavan sosiaalidemokratteja ja heikentävän kommunisteja ammattiliitoissa. Myöhemmin jäsenmaksujen perintäsopimus ja jäsenmaksujen verovähennys-oikeus vaurastuttivat ammattiliittoja, joista tuli suomalaisessa edunvalvontakulttuurissa taloudellisesti vahvoja toimijoita. Ne kasvattivat nyt aivan uudella tavalla järjestöjään, työttömyysturvakassojaan ja työtaistelurahastojaan. Timo Laatusen arvioi jälkikäteen: ”Jos vuonna 1969 olisi epäonnistuttu työmarkkinasovussa, Suomen poliittinen historia olisi kirjoitettu toisin. Tankit olisivat vyöryneet Helsingin kaduille.”³⁴⁰

Jäsenmaksuperintäsopimus johti ammattiliittojen jäsenmäärien merkittävään kasvuun. SAK:n jäsenmäärä kasvoi vuodesta 1970 vuoteen 1980 kaikkiaan puolella miljoonalla uudella jäsenellä, TVK sai 180 000 uutta jäsentä ja AKAVA 160 000. Kaikkiaan uusia jäseniä tuli yli 840 000. Kasvu jatkui aina 1990-luvulle saakka, jolloin jäseniä oli noin 2,3 miljoonaa. Palkansaajien jäsenmäärä oli kolminkertaistunut vuoden 1960 tasosta.³⁴¹ Myös työnantaja-järjestöjen jäsenmäärät lähtivät nousuun.³⁴²

Jäsenmaksuperintäsopimus 1969.

Työmarkkinayhteistyössä syntyi myös toinen merkittävä sopimus, joka lienee jäänyt vähemmälle huomiolle, nimittäin helmikuussa 1969 sovittu luottamusmiessopimus.³⁴³ Luottamusmiesjärjestelmän tarkoituksena on omalta osaltaan turvata, että sopimuksia noudatetaan, työnantajan ja työntekijän väliset erimielisyydet selvitetään tarkoituksenmukaisesti ja nopeasti, käsitellään muita työnantajan ja työntekijän välisiä kysymyksiä ja ylläpidetään sekä edistetään työrauhaa. Sopimuksen neljännen pykälän mukaan luottamusmiehen irtisanomissuoja on parempi kuin muilla työntekijöillä, eikä luottamusmiesasema saa vaikuttaa hänen ansiotasoonsa heikentävästi.

Työnantajan kannalta luottamusmiehistä tuli kaksisuuntainen informaatiokanava henkilöstön ja yritysjohdon välille. Niissä ammattiosastoissa, joissa luottamusmies oli kommunisti, luottamusmiestä pidettiin poliittisena ongelmana. Ja niissä ammattiliitoissa, joissa luottamusmies oli sosiaalidemokraatti, työnantajan odotukset olivat myönteisemmät.

Laki työehtosopimusten yleissitovuudesta – kolmas fundamentti

Työsopimuslaki periytyi vuodelta 1922. Lakiuudistusta käsitellyt komitea jätti kaksi mietintöä, joista ensimmäinen käsitteli irtisanomissuojan vahvistamista ja muita kansainvälisen työkonferenssin vuonna 1963 esittämiä työelämän uudistuksia kuten työehtoja sairauden sattuessa. Komitea ei esittänyt yleissitovuutta, vaan ainoastaan, että työntekijälle olisi maksettava työ sopimuksessa määritetty palkka tai vähintään tavanomainen ja kohtuullinen palkka. Jos ehdoista ei olisi erikseen sovittu, palkka noudattaisi alan yleisiä ehtoja.³⁴⁴

Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) Erkki Salomaa jätti mietintöön eriävän mielipiteen, jossa hän esitti, että palkoissa ja muissa työehdoissa noudatettaisiin kaikissa oloissa vähintään niitä ehtoja, joita asianomaisen alan työehtosopimuksissa on sovittu. Paikallisesti ehdoista ei siis olisi voinut poiketa edes työnantajan ja palkansaajan keskinäisellä sopimuksella.³⁴⁵ Salomaa kuului kommunistien enemmistösiipeen ja oli johtava stalinistien vastustaja, joka esitti julkisesti paheksuntansa, kun Neuvostoliitto miehitti Tšekkoslovakian.³⁴⁶ Salomaa perusteli yleissitovuutta poliittisesti: ”Hallitusmuodon kuudennen pykälän säädös, jonka mukaan työvoima on valtakunnan erityisessä suojeluksessa, on saatava nykyistä korostetummin esille myös työ sopimuslaissa.” Edelleen Salomaa katsoi, että niin sanottujen vapaiden ammattien harjoittajat tai työoikeudellisesti itsenäisiksi yrittäjiksi katsottavat työntekijäryhmät tulisi saada työ sopimuslain piiriin.³⁴⁷

Koiviston hallitus toi vuoden 1969 valtiopäiville lakiesityksen, jossa ei ollut yleissitovuutta.³⁴⁸ Yleissitovuus tuli lakiesitykseen sosiaalivaliokunnassa, jossa vasemmistolla oli yhden äänen enemmistö. Yleissitovuus haluttiin ulottaa koskemaan erityisesti järjestäytymättömiä työnantajia.³⁴⁹

Eduskunnassa käydyssä keskustelussa kansanedustaja ja tuolloinen Teollisuuden Keskusvaliokunnan pääsihteeri Pekka Haarla (kokoomus) sanoi, että ”laki, jota täällä tänään käsittelemme, on aivan jotain muuta kuin tämä hallituksen esittämä työsopimuslaki”. Haarla kuvasi, että järjestäytymättömät työntekijät saavat nyt kaikki järjestäytyneen väen edut, vaikka taustalla ei ole mitään järjestöä. Edustaja Knuuttila (sosiaalidemokraatit) vastasi Haarlalle, että myös järjestäytyneet työntekijät saavat järjestäytymättömiltä työnantajilta samat edut, joihin järjestäytyneet työnantajat ovat sitoutuneet. Edustaja Viljo Pousi (tpsl) pohdiskeli ammattiyhdistysliikkeen johdon pelkäävän yleissitovuutta, koska ”työläisten kiinnostus järjestäytymiseen häviää, kun myös järjestäytymättömille taataan järjestäytyneiden työläisten edut”. Jos työsopimuslain valvonta olisi annettu ammattiyhdistysliikkeelle, Pousin mukaan liike olisi voinut edistää järjestäytymistään.

Edustaja Sylvi Saimo (keskusta) puolusti periaatetta, että työläisillä oli myös oikeus olla kuulumatta ammattiliittoon. Saimo puolusti vähimmäispalkkasäännöstä yleisenä periaatteena, jolloin myös niin sanotulle epäaktiiviselle väestölle (eläkeläiset, työttömät, invalidit, vanhukset) taattaisiin toimeentuloturva. Lopulta 25.2.1970 eduskunnan täysistunnon toisessa käsittelyssä lakiesityksen 228/1969 pykälä 17 hyväksyttiin äänin 140–26, poissa oli 33 edustajaa. Puolesta äänestivät kansandemokraatit, sosiaalidemokraatit, keskusta, liberaalit, osa RKP:tä ja SMP. Vastaan äänestivät kokoomus ja osa RKP:tä.³⁵⁰ Kolmannessa käsittelyssä edustaja Kalervo Haapasalo (sosiaalidemokraatit) ehdotti, että perustettaisiin ammattien tarkastajien toimia, jotta yleissitovuuden noudattaminen varmistettaisiin. Ponsi hyväksyttiin äänin 98–66. Lopulta laki hyväksyttiin kolmannessa käsittelyssä äänin 147–19.³⁵¹ Kommunistit ja keskustapuolue kannattivat sitä, kun taas sosiaalidemokraatit vastustivat sitä valmisteluvaiheessa. Kyseessä oli vapaamatkustajan ongelma, ja sosiaalidemokraatit perustelivat yleissitovuuden torjuvaa kantaansa sillä, että vain ammattiyhdistykseen kuuluvat työntekijät saisivat (työehtosopimusten mukaiset paremmat) sovitut edut kuin järjestäytymättömät työntekijät. Aikakauden ajattelutapaa kuvasi, että myös työnantajat kannattivat lopulta yleissitovuutta, koska pidemmällä aikavälillä ammattiliittojen jäsenmäärän kasvu heikentäisi kommunistien vaikutusvaltaa.³⁵²

Myös perustuslakivaliokunta käsitteli asiaa, ja tällöin yleissitovuus tulkittiin vähimmäispalkkasäännökseksi, joka kuului työväensuojelua koskevan lainsäädännön piiriin. ”Näin ollen järjestäytymättömien työnantajien sopimusoikeutta loukannutta pakkolakia ei tarvinnut säätää perustuslain mukaisessa järjestyksessä.”³⁵³ Hallituksen kannalla oli oppositio, jota edustivat Pekka Haarla ja Jouni Apajalahti. Yleissitovuutta ei ollut lainkaan valmisteltu kaksikantaisesti (työnantajien ja työntekijöiden yhteistyönä), vaan eduskunnan valiokuntakäsittelyssä se tuli työmarkkinaosapuolille pienoisena yllätyksenä. Tullakseen voimaan laki vaati presidentti Urho Kekkosen hyväksynnän. Liike-elämä ja oikeistopuolueet olisivat halutessaan voineet vedota Kekkoseen, ettei tämä allekirjoittaisi lakia. Ilmeisesti työnantajat toivoivat yleissitovuuden rauhoittavan työmarkkinoita, joilla lietsottiin kumouksellista toimintaa, eivätkä lähteneet kaatamaan lakia.³⁵⁴

Sopimusten yleissitovuus kirjattiin vuoden 1970 työsopimuslakiin. Uuden pakkolain nojalla valtakunnallisista ja yleisiksi katsotuista työehtosopimuksista tuli yleissitovia ja ne koskivat myös työnantajajärjestöön kuulumattomia yrityksiä. Lain tarkoituksena oli painostaa järjestäytymättömiä työnantajia yhteiseen rintamaan STK:n jäsenten kanssa.

Jouko Marttilan ja Heikki Pursiaisen mukaan ”yleissitovuus ei työmarkkinoita rauhoittanut. Lakot piinasivat Suomea. Metallin pitkä lakko ja muut poliittiset lakot tekivät 1970-luvusta synkimmän ajanjakson työtaistelujen historiassa. Vielä vuonna 1986 työtaisteluissa menetettiin enemmän työpäiviä kuin kertaakaan vuoden 1956 yleislakon jälkeen, yhteensä 2,8 miljoonaa. Ansiotasoindeksi kohosi vuosina 1966–1967 yhteensä 14 prosenttia ja reaali-ansiot 6,5 prosenttia. Puolitoista kuukautta lakkoilleet valtion virkamiehet saivat yleistä tasoa kovemmat korotukset, sillä kaksivuotinen sopimus nosti heidän ansioitaan 20 prosentilla.”³⁵⁵

Liinamaan toinen (II) tulopoliittinen sopimus allekirjoitettiin 11.9.1969, ja sitä alettiin kutsua ”tulopoliittiseksi kokonaisratkaisuksi”. Sopimuksen osapuolina olivat jälleen samat työmarkkinajärjestöt. Sopimuksessa sovittiin palkkojen ja hintojen lisäksi työehtosopimusten puitteista, yhden prosentin kuoppakorotuslisästä alakohtaisesti, vuokralaisten irtisanomissuojan tehostamisesta, erorahajärjestelmästä ja työntekijöiden oikeudesta kokoontua työpaikalla.

Maaliskuussa 1970 eduskuntavaaleissa vasemmistoenemmistö murtui: Juha Rihtniemen johtama kokoomus ja Veikko Vennamon Suomen Maa-seudun Puolue voittivat vaaleissa.³⁵⁶ Teuvo Auran ”vapaapalokunnaksi” kutsutun väliaikaisen hallituksen jälkeen Ahti Karjalaisen hallituksen ohjelmaan

15.7.1970 tuli tulopoliittinen tavoite: ”Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin tulopoliittisen neuvottelumenettelyn kehittämiseksi siten, että kaikki tulot saatetaan tulopoliittisen neuvottelu-, sovittelu- ja sopimusjärjestelmän piiriin tavoitteena tuloerojen kaventaminen, oikeudenmukaisen tulonjaon aikaansaaminen sekä maamme kustannustason ja kilpailukyvyn säilyttäminen mahdollisimman vakaina.”³⁵⁷

Seuraavalla neuvottelukierroksella vuonna 1970 neuvottelut eivät edenneet, jolloin presidentti Kekkonen teki välitysesityksen. Esitys hyväksyttiin, mutta yhdeksän SAK:n jäsenliittoa, muun muassa Metallityöväen Liitto ja Rakennusliitto, jäi sopimuksen ulkopuolelle. Lakkojen jälkeen syntyi alakohtaisia sopimuksia, joissa työntekijät saivat keskitettyä sopimusta paremmat ehdot.

Kekkosen presidenttikausia leimanneella puoluepoliittisesti rikkinaisella aikakaudella työmarkkinajärjestöjen yhteiskuntapoliittinen rooli kasvoi merkittävästi, koska ne kykenivät sopimaan merkittävistä yhteiskunnallisista aloitteista, jotka voitiin viedä lainsäädännössä läpi. Poliittinen valmistelu puolueissa ja puolueiden välisenä yhteistyönä ei enää ollutkaan politiikan ainoa alkulähde, vaan se tuli korporaatioiden yhteistyönä. Ulpu Iivari kiinnittääkin erityistä huomiota siihen, että sodanjälkeisessä SDP:n eduskuntaryhmässä oli useita ammattiliittojen puheenjohtajia, jotka toivat työelämän arkea eduskuntaan.³⁵⁸

Tulopolitiikka oli yksi mutta merkittävä tekijä kommunistien hajaanuksen syventymisessä. SKP:n vähemmistön mukaan ”tulopolitiikan hyväksyminen merkitsi periaatteellisesti siirtymistä pois luokkataistelun ja työväenluokan ideologian linjoilta ja asettumista porvariston luokkaetujen kannalle. Luokkataistelupuolueelle se on vieras.”³⁵⁹ SKP:n muut voimat kannattivat tulopolitiikkaa, myös sellaiset vaikutusvaltaiset ja Neuvostoliitossa arvostusta saaneet kommunistit kuten Ville Pessi ja Hertta Kuusinen. SKP:n puoluejohto, SAK:n kommunistit ja Kansan Uutiset puolustivat tulopoliittista kokonaisratkaisua vuonna 1968.³⁶⁰ Tässä teoksessa väitän, kuten kommunistien tulopolitiikkaa vastustanut vähemmistö, että tulopolitiikka katkaisi kommunismin kasvulta ja laajenemiselta ”selkärangan”. Tulonjakopolitiikka siis patosi kommunismin vähitellen.

Korporatiivisesta edunvalvontajärjestelmästä tuli legitiimi, kun työehtosopimusten yleissitovuus hyväksyttiin työsopimuslaissa ennen maaliskuun eduskuntavaaleja 1970. Se merkitsi, että työehtosopimukset velvoittivat niitäkin työnantajia, jotka eivät olleet työnantajaliittojen jäseniä.³⁶¹

Jussi Vauhkonen mukaan työntekijäosapuolelle yleissitovuus tarkoitti alun perin vakavaa ammatillisen järjestäytymisen uhkaa. Sitten yleissitovuuden

merkitys on kääntynyt likimain päinvastaiseksi.³⁶² Ilmeisesti yleissitovuus yhdisti lopulta liike-elämää ja sosiaalidemokraatteja. Se syntyi vasemmistoenemmistöisessä eduskunnassa viime hetkellä. Siksi se oli jonkinlainen poliittinen vahinko, josta kuitenkin tuli yksi keskeisimmistä fundamenteista työmarkkinayhteistyön seurauksena.

Työntekijöiden kannalta keskitetty järjestelmä vaikutti toimivan hyvin, sillä ansiotaso nousi jatkuvasti inflaatiota nopeammin, eikä laittomien lakkojen aiheuttamia menetyksiä peritty palkansaajaliitoilta. Yrityksille yksityisen ja julkisen kustannustason jatkuva nousu oli pidemmällä aikavälillä tuhoisaa, sillä kansainvälisen talouden portit kivikovaan kilpailuun olivat avautumassa lopullisesti.

Valtiovallan pysyvä kiinnostus, sitkeä puuttuminen ja vahva vaikutusvalta tulonjako- ja palkkapoliitiikkaan on sidoksen julkisen talouden ainesosa. Ja se yksityisen talouden ainesosa on työmarkkinajärjestöjen asteittain vahvistuva suunnittelu-, ohjaus- ja jopa hallintavalta ansiosidonnaisessa sosiaaliturvassa. Kaksoissidokselle oli luotu rakenteellinen perusta, systeemi, jonka varassa työmarkkinasuhteiden toimintapa alkoi kehittyä Suomen poliittisen vaikuttamiskulttuurin selkärangaksi.³⁶³ Työmarkkinajärjestöt sopivat 2.6.1975 työmarkkinajärjestöjen osallistumisesta TEL-yhtiöiden hallintoon (tupo 1974). Vuoden 1988 sopimuksessa osallistumista vahvistettiin.³⁶⁴

Toisaalta myös valtio oli merkittävä työnantaja ja teollistaja. Vähäisten yksityisten pääomien maassa valtiolla oli merkittävä rooli pääomahuollossa.³⁶⁵ Valtionyhtiöissä yleissitovuudesta tuli merkittävä kysymys, koska niissä oli noudatettava erityistä lainmukaisuutta. Valtionyhtiöiden merkitys Suomen liike-elämässä korostui samalla, kun yksityinen liike-elämä alkoi kukoistaa 1970- ja 1980-luvuilla.³⁶⁶ Tämän johdosta valtionyhtiöitä houkuteltiin STK:n jäsenliitoista Suomen Työnantajain Yleiseen ryhmään edullisilla jäsenmaksuilla ja hyvillä palveluilla.³⁶⁷ Kahrin ja Koroman mukaan valtionyhtiöiden toimiva johto vaikutti Etelärannan päätöksenteossa, ei valtiovalta eli hallitus.³⁶⁸

Uuden työsopimuslain (55/2001) 2 luvun seitsemännen pykälän mukaan työnantajan on noudatettava vähintään valtakunnallisen, asianomaisen alalla edustavana pidettävän työehtosopimuksen (yleissitova työehtosopimus) määräyksiä. Työehtosopimuksen yleissitovuuden vahvistamislautakunta vahvistaa päätöksellään, onko valtakunnallinen työehtosopimus yleissitova. Keskusjärjestösopimukset löytyvät oikeusministeriön ylläpitämästä Finlex-palvelusta.³⁶⁹ ”Yleissitova työehtosopimus velvoittaa vain työnantajaa, mutta ei työntekijää.”³⁷⁰

Mutta ideologinen näkökulma sivuutetaan etujärjestötutkimuksessa, jos kohta on muistettava, että esimerkiksi Voitto Helander muistuttaa korporatismiin fasistisesta alkuperästä.³⁷¹ Maiju Wuokko avaa tutkimuksessaan aatteiden sodan motiiveja, mutta tutkimus alkaa 1970-luvulta, jolloin EVA ja TKL perustettiin. Sen sijaan Ritva Savtschenko tarkastelee korporatismia jo ennen tulopolitiikkaa ja korostaa ideologista konfliktia.

Etelärannan tarinat kirjoittanut Mansner tuo ideologisen konfliktin ilmi. Yleistä työnantajapuolen historiatulkinnalle on ollut se, että työehdoissa on oltu ankaria, ja lisäksi työnantajat ovat vaalineet kansallista etua ja kehittäneet hyvinvointivaltiota tammikuun kihlauksen pohjalta, mutta vasta Päiviö Hetemäen ja muiden sovittlevien tahojen myötävaikutuksella. Bergholm korostaa, että tulopolitiikka rakennettiin hyvinvointivaltion synnyttämiseksi, eikä kommunismin uhka ollut todellinen. Samaa korostaa myös Mauno Koivisto.³⁷² Sen sijaan Seppo Keränen uskaltautuu kysymään, ohjasiko Kekkosen työmarkkinapolitiikkaa enemmän kansallisen eheytyksen idea vai kommunismin vastustaminen. Keräsen mukaan vastaus on jälkimmäinen, mutta asiat saattoivat Kekkoselle tarkoittaa saman ”kolikon eri puolia, kolikon jonka nimi on isänmaallisuus”.³⁷³

Asiaa ei pidä tarkastella ehdottomuuksien vaan mahdollisuuksien kautta, jolloin aikalaislausunnot, vaikka ne ovatkin jälkijättöisiä, ovat merkityksellisiä. Kahrin ja Laatusen haastattelut ovat vähintään aihetodiste siitä, että Etelärannan patruunat olivat huolissaan kommunismin uhasta. Tulopolitiikan, EVA:n ja TKL:n kehitys viittaa siihen, että taloudellisen vakauden lisäksi liike-elämän johtajat hakivat poliittista vakautta. Tämän todistavat Koivisto, Tarkka, Koroma ja myös Bergholm, joka ei kuitenkaan liitä poliittiseen vakauteen ideologista elementtiä. Sen sijaan Rentolan tutkimukset SKP:n vaiheista ja suojelupoliisista todistavat, että liike-elämän uhkakuvat olivat aiheellisia. Korruptiivisuuden tutkimukselle Suomessa tämä kovien, mutta ei-väkivaltaisten aktiivisten menettelytapojen perinne kertoo toimintatavoista, joista on saatu uutta tietoa muun muassa Aleksi Mainion ja Sami Outisen tutkimuksista.

Päätelmiä ja teesejä

Taloudelliset syyt – muun muassa inflaatio ja muuttoliike – loivat suuren tarpeen yhteiskunnalliselle vakaudelle Suomen siirtyessä maatalousyhteiskunnasta teollisuus- ja palveluyhteiskuntaan. Tulonjakopolitiikka sai nimekseen tulopolitiikka, jonka tärkein osapuoli – yritysten henkilöstö eli palkansaajat – integroitiin uuden poliittisen systeemin jäseniksi jäsenmaksu-

perintäsopimuksella, josta tuli instituutio. Työnantajat laativat 13.1.1969 täsmennetyt ohjeet, joiden perusteella ne keräsivät palkansaajien jäsenmaksut ja tilittivät ne ammattiliitoille. Käytäntö on yhä voimassa. Puoluetuki tuli voimaan vuonna 1967, ja poliittiselle kentälle virtasi rahaa Moskovon lisäksi myös lännestä. Suomen malli – poliittisesti ja taloudellisesti – poikkesi pohjoismaisesta, sillä Suomen yhteiskuntaelämä oli verkostoitunut Moskovon etupiiriin.

Jäsenmaksuperintäsopimus tunnetaan huonosti. On arvoitus, onko kyseessä tarkoituksellinen toiminta vai aito tietämättömyys. Sopimuksen poliittinen motiivi – kommunismin patoaminen – on esimerkki järjestöjen päätöksenteosta ja pöytäkirjoista, joihin kaikkea ei kirjata. Työmarkkinoiden historian tutkimuksen pitkä linja kuitenkin vahvistaa päätelmää, että heikentämällä kommunismia tuettiin työrauhaa ja vähennettiin lakkoilua. Poliittista rahoitusta tutkineet Juha-Antti Lamberg, Jari Ojala, Markku Kuisma ja Sami Outinen pitivät vaalirahoitusta tärkeänä poliittisena aktiviteettina, mitä se olikin aikakaudella, jolloin NKP rahoitti kommunisteja salaa ja julkisesti. Vaalirahoitusta vähättelemättä voidaan kuitenkin todeta, että vielä merkittävämpää on ollut myöhemmin työmarkkinajärjestöjen rakenteellinen vaikutusvalta, joka antoi mahdollisuuden systemaattisesti kasvattaa kansanedustajaehdokkaita.

Syntyi uusi poliittinen kulttuuri, sopimiskulttuuri, jota Bergholm kutsuu kaksoissidokseksi. Suomi oli kehittynyt etujärjestöjen yhteiskunnaksi.³⁷⁴ Tässä teoksessa esitänkin, että viime kädessä *työnantajat* loivat korporatiivisen systeemin. Kaksoisstrategia, jossa toisaalta neuvoteltiin tulonjakopolitiikasta palkansaajien kanssa ja toisaalta harjoitettiin aktiivista poliittista vaikuttamista lyömällä kiilaa Moskovon-mielisten kommunistien ja sosiaalidemokraattien väliin, todistaa suunnitelmallisesta linjasta. Korpilammen henki jäi näkyväksi signaaliksi tästä politiikasta, johon sosiaalidemokraatit ja palkansaajat tarttuivat ja jonka työnantajat tarjosivat.³⁷⁵ Epäviralliset projektit loivat korporatiivisen työskentelytavan – sosiaalidemokraatit integroitiin sisäpiiriin, kommunistit jätettiin ulkopiiriin.

Korporatiivinen järjestelmä kehittyi sodanjälkeisen Suomen yhteiskuntapolitiikan suureksi konsensuslinjaksi, jonka taakse kaikki etupiirit ryhtyivät Moskovasta ohjeita saaneita kommunisteja lukuun ottamatta. Jos presidentti Kekkonen olisi asettunut poikkiteloin, korporatiivista suuntausta ei olisi syntynyt.³⁷⁶ Päiviö Hetemäki, Keijo Liinamaa, Niilo Hämäläinen, Arvo Hautala ja monet muut edellä mainitut ”yhteiskunnalliset toimihenkilöt” olivat korporatiivisen suomalaisen mallin luoja.

Palkansaajajärjestöt kasvoivat merkittäviksi ja vaikutusvaltaisiksi poliittisiksi toimijoiksi, joita ilman ei yhteiskunnassa enää pystytty tekemään suuria

ratkaisuja. Palkansaaajasta tuli hyvinvointivaltion tärkeä mittari ja perustelu. Suomessa huippujärjestöt kaappasivat ”sosiaalisen järjestyksen” hallitsemalla työelämän sääntöjä. Se oikeutti ne suoraan poliittiseen vaikuttamiseen muun muassa puolueita rahoittamalla, kouluttamalla ehdokkaita, muokkaamalla median toimintatapoja sekä tukemalla mediakehitystä yritysostoin. Liike-elämän kovimmassa ytimessä oli noin 40–50 yritys- ja järjestöjohtajaa. He olivat selvillä kokonaiskuvasta. Yritysjohdolla oli ”näkyvä käsi” – EVA, TKL ja työnantajajärjestöt – ja ”näkymätön käsi” TT/TaT.

Työeläkeyhtiöt olivat aluksi pieniä, mutta vajaassa 60 vuodessa niiden varallisuus on kasvanut yli 200 miljardiin euroon vastaten Suomen vuosittaisen bruttokansantuotteen määrää. Jäsenmaksuperintasopimuksella työnantajat ovat lähes 50 vuoden ajan keränneet noin 1–2 prosenttia palkkasummasta ja tilittäneet ne ammattiliitoille.

Elinkeinoelämän poliittinen vaikuttaminen uudistuu

Länteen!

Elinkeinoelämä heräsi yhteiskunnallisten voimasuhteiden murrokseen ja oman toimintastrategiansa puutteellisuuteen 1960-luvun lopulla. Keskeinen havainto vuonna 1970 oli, että elinkeinoelämän, erityisesti teollisuuden, etujen mukaista olisi integroida Suomi länteen ja voimistuvaan Euroopan talousyhteisöön. Etelärannassa tehtiin arvio, että vain yksi mies, presidentti Urho Kekkonen voisi taata ratkaisun läpi viemisen. Elinkeinoelämän tulisi tukea Kekkosen uudelleenvalintaa vuoden 1974 lakisääteisissä presidentin valitsijamiesten vaaleissa ja tehdä yhteistyötä presidentti Kekkosen kanssa kauppapoliittisen ratkaisun varmistamiseksi.³⁷⁷ Tässä merkittävä rooli oli STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäellä. EEC-ratkaisu arvioitiin kaikkein tärkeimmäksi strategiseksi tavoitteeksi, jolla olisi ulkopoliittinen ja taloudellinen merkitys.³⁷⁸ Vuonna 1970 vaihtoehdoksi nähtiin se, että Suomi ajautuisi Neuvostoliiton vaikutuspiirissä suunnitelmatalouteen.

Näkyvää ja salaista vaikuttamista

Teollisuus asettui joulukuussa 1972 kannattamaan Kekkosen toimikauden jatkoa, mikä varmistaisi poliittisen tuen EEC-sopimukselle.³⁷⁹ Kun EEC-sopimus oli syksyllä 1973 saatu neuvotteluvaiheeseen ja SDP:n asettamat suojalait (muun muassa hintasäännöstely) olivat ehto sopimuksen läpimenolle eduskunnassa, teollisuus asettui lopulta vastentahtoisesti tukemaan suojalakeja 14.9.1973. Kokouksessa huolta herätti ennen kaikkea kokoomus, jonka

eduskuntaryhmässä kaikki eivät olleet valmiita hyväksymään suojalakeja sen jälkeenkään, kun niihin oli tehty kokoomuksen haluamat muutokset.

Asiasta raportoinut Olli Ikkala muistutti, että SDP hajoaisi EEC-kysymyksessä, mutta puolueen johto ja ay-siipi pääosin kannattavat ratkaisua.³⁸⁰ Vuonna 1971 Suomen Pankin johtokunnan jäseneksi siirtynyt Päiviö Hetemäki teki hartiavoimin töitä piiskatakseen kokoomusta hyväksymään Kekkosen uudelleenvalinnan poikkeuslailla tammikuussa 1973. Puolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Raimo Ilaskivi ei hyväksynyt suojalakeja ja poikkeuslakia, ja puolueen hajaannuksesta syntyi perustuslaillisten puolue.³⁸¹

Porvaripuolueiden tilanne oli hankala, kun vahva keskusta oli kansanrintamassa demareiden kanssa ja toisaalta katoavan agraariyhteiskunnan puolustajana hätää kärsimässä rakennemuutoksen myllerryksissä. SDP:n tilannetta pidettiin epävakana, sillä puolueen toisaalta pelättiin ja toisaalta toivottiin nousevan johtavaksi työväenpuolueeksi, mutta sen ohjelman pelättiin liukuvan sosialistiseksi. Etelärannan patruunat (Tapani Virkkunen, Tapani Kahri) rahoittivat erityiskassasta sosiaalidemokraatteja ammattiliittojen vaaleissa ja kokoomuslaisia toimihenkilöjärjestöissä.³⁸² Halutessaan ostaa yhteiskuntarauhan³⁸³ Etelärannan patruunat olivat valmiita ymmärtämään demareita hyvin pitkälle, mistä todistaa sekin, että Hetemäki osallistui demareiden Metalliliiton Hakaniemen talon pelastamiseen konkurssilta.³⁸⁴

Etelärannassa puolueita ei pidetty luotettavina toimijoina toisin kuin kommunisteja, joiden organisaatio tiedettiin vahvaksi ja joista suojelupoliisi varoitti teollisuutta tilannearvioillaan.³⁸⁵ Etelärannan tilannearvioissa korostuu nuorison poliittinen herääminen. Yleisradiota ja varsinkin televisiota pidettiin vahvoina vaikuttajina, ja elinkeinoelämän johtomiehet kokivatkin olevansa julkisuudessa altavastajia. Myös kodin ja koulun suhteet sekä yliopistoissa opiskelijoiden radikalisoituminen kirjattiin Etelärannan työntäjäpalatsin muistioihin.³⁸⁶

Koroman mukaan puolustustaistelun johtovastuu oli vuonna 1935 perustetulla Teollisuuden Keskusvaliokunnalla, jonka toiminnasta ja rahoituksesta päättivät Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK), Suomen Teollisuusliiton ja Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton puheenjohtajat vuorineuvos Paavo Honkajuuri, vuorineuvos Erkki Partanen, ministeri Tankmar Horn sekä keskusjärjestöjen toimitusjohtajat Olli Ikkala, Lauri Kirves ja Timo Laatu-nen. Yritystoimintaan kielteisesti suhtautuvaa ilmapiiriä ja varsinkin tiedotusvälineiden voimakasta teollisuuden vastaisuutta hämmästeltiin, mutta samalla myönnettiin, että arvostelulle saattoi olla perusteitakin.

Suomalainen markkinatalous oli varsin keskittynyttä, kartellit ja myyntirajoitukset yleisiä. Toisaalta korkea inflaatio ja vaatimukset tiukasta hintasääntelystä loivat käsityksen vauraista yrityksistä ja omistajista. Liike-elämän puolustusstrategian tavoitteeksi määriteltiin se, että yhteiskunnan taloudellisista lainalaisuuksista ja menestyvän teollisuuden vaikutuksesta kansalaisten hyvinvointiin oli annettava oikeaa tietoa. Etelärannassa ymmärrettiin, että oli tärkeää vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen, joka ohjasi talouspoliittisia ratkaisuja.³⁸⁷

Etelärannan keskeisin vaikuttaja Päiviö Hetemäki pyysi Harry Mildhiltä, Pentti Mahlamäeltä ja Osmo A. Wiiolta asiasta muistiota. Se on päivätty 6.12.1970 ja siinä hahmotellaan elinkeinoelämän vastaohjelmaa kehitykselle, joka ”on vaarantamassa koko nykyisen talousjärjestelmämme toimintaedellytyksiä”. Muistiossa esitetään toimintaohjelma: Yleisradion henkilökuntaan on vaikutettava ja tehtävä vastaiskuja. Samoin on hyödynnettävä Mainos-TV:tä, tehtävä ohjelmia, koulutettava elinkeinoelämälle esiintyjä ja vaikutettava puolueisiin. Muistiossa ehdotetaan, että Teollisuuden keskusvaliokunnan alaisuuteen perustettaisiin tiedotustoimistoa, jonka runkona olisi vuodesta 1947 toiminut Taloudellinen tiedotustoimisto (TT). ”Näin välttyttäisiin tarpeettomalta huomiolta uuden elimen perustamisessa.”³⁸⁸

Teollisuuden keskusvaliokunnassa Päiviö Hetemäki, Klaus Waris, Max Jakobson ja Timo Laatonen arvioivat vuonna 1970, että yhteiskuntajärjestys oli vakavasti uhattuna. Päiviö Hetemäki päätteli, että meneillään oli suurin muutos rauhan aikana. Max Jakobson kommentoi, että poliitikot olivat alkaneet tarkoittaa, mitä puhuvat.³⁸⁹ Nämä arviot päättyivät merkittäviin poliittisiin johtopäätöksiin.

Myös taloustutkimuksen suunnalla esitettiin samanlaisia arvioita. Taloudellisen tutkimuskeskuksen johtokunta käsitteli 3.4.1968 Hetemäen johdolla myös taloudellisen tutkimuksen tilannetta, ja toimintaa päätettiin tehostaa. Syyskuussa 1968 ehdotettiin tutkijamäärän kaksinkertaistamista kymmenen. Tarvetta perusteltiin sillä, että talousneuvoston, kauppa- ja teollisuusministeriön ja OECD:n kanssa tehtiin yhä enemmän yhteistyötä.³⁹⁰ Nämä suunnitelmat johtivat lopulta Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA:n perustamiseen vuonna 1970.

Taustalla oli laajempi uudelleenarvio: liike-elämän edunvalvontaa oli tehostettava, Suomen integraatiota länteen tuettava ja hallituksen virheellistä talouspolitiikkaa muutettava.³⁹¹ Teollisuuden Keskusliitto (TKL) perustettiin vuonna 1976 siksi, että metsäteollisuus oli ollut ainoa merkittävä teollinen ala, jonka edunvalvonta oli painottanut vientiä. Nyt myös muut alat alkoivat

painottaa vientiä. Teollisuuden Keskusliitolle annettiin lopulta rooli johtaa Taloudellista tiedotustoimistoa, TT:a, jonka kehityspolku poikkosi täysin Elinkeinoelämän valtuuskunnasta, EVA:sta.³⁹² TT toimi alun alkaenkin matallalla profiililla ja taustalla, kun taas EVA:sta tuli julkinen jo syntyhetkillään. Jakobson havaitsi, että TKL oli varannut EVA:lle ”melko vaatimattomia tehtäviä elinkeinoelämän edunvalvonnan kovan ytimen ulkopuolelta.”³⁹³

Kommunisteja kortistettiin, seurattiin ja vakoiltiin elinkeinoelämän osallistuessa laskujen maksuun. Salainen sisällissota jatkui, kun työnantajat organisoituivat vuoden 1968 tulopoliittisen ratkaisun jälkeen entistä vaikuttavampaan ja kunnianhimoisempaan tavoitteenasetteluun.

Kekkosella oli pitkä perspektiivi kommunismiin. Hän halusi varmistaa selustansa ja olla selvillä kommunistien sisäisestä tilanteesta eikä halunnut ketään itsensä ja Kremlin väliin. Kekkonen oli vanhan liiton mies, ei sini-silmäinen. Suojelupoliisi ei maksanut Veikko Puskalalle eikä TT:lle kommunistitiedoista. Sen sijaan yhteistyö TT:n kanssa sujui hyvin. Kalevi Tiuhonen siirtyi suojelupoliisista TT:hen, ja yhteys virastojen kesken toimi. Pekka Herlin ja Kari Kairamo antoivat suojelupoliisille isännöintiapua eli maksoivat illanviettoja, kun siihen oli tarvetta. Lopulta se johti 1980-luvulla käynnistyneeseen ennalta ehkäisevään turvallisuustyöhön. Merkittävät firmat käytiin läpi, koska niillä uskottiin olevan suojattavaa informaatiota. Suomalaisfirmojen taloudellinen ja tekninen vakoilu haluttiin estää ennakoon.³⁹⁴

Milloin salainen sisällissota päättyi ja milloin toiminnassa alkoi uusi vaihe? Jälkimmäisen alkupisteenä on ehdottomasti pidettävä tulopolitiikan alkua, Liinamaa-sopimusta ja päätöksiä panostaa uuteen toimintatapaan Taloudellisen tiedotustoimiston suoralla toiminnalla ja EVA:n perustamisella. Salaisen sisällissodan päättyminen ajoittuu vaiheeseen, kun Eteläranta lopetti SYT:n suoran rahoittamisen. EVA rahoitti SYT:n toimintaa vielä 1980-luvulla.

Suurten yritysten ja pankkien johto pelkäsi, että julkinen valta lisäisi sääntelyä, jopa sosialisointia. Teollisuuden johtohahmoihin kuulunut vuorineuvos Erik Tuomas-Kettunen varoitti hiipivästä vallankumouksesta; Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja Matti Virkkunen puhui vapaata Suomea uhkaavasta kuolemanvaarasta. Sen torjumiseksi oli koottava talouselämän voimat.³⁹⁵

Teollisuuden Keskusvaliokunnassa oli vuosina 1970–1974 käytännössä kaksi toimintavaihtoehtoa: liike-elämälle perustettaisiin uusi yhteinen ja näkyvä vaikuttajaelin tai keskusjärjestöt vahvistaisivat Taloudellisen tiedotustoimiston resursseja ja laajentaisivat sen poliittisia valtuuksia.³⁹⁶ TT oli liikkeellä EVA:a aikaisemmin ja sen toiminta oli jo hyvässä vauhdissa, kun ajatus

EVA:n perustamisesta syntyi 15.10.1973 Vaasan Höyrymylly Oy:n pääjohtaja Erik Tuomas-Kettusen kotona järjestetyssä tilaisuudessa. Hetemäki oli suunnitellut, että Klaus Wariksesta tehtäisiin näkyvä ”TT:n superlobbari”, mutta tämä kieltäytyi. Sen jälkeen Hetemäki pohti Jakobsonia Teollisuuden keskusvaliokunnan pääsihteeriksi, mutta ajatusta vieroksuttiin Etelärannassa.³⁹⁷

Tämän tutkimusvaiheen kannalta tärkeä linja on Elinkeinoelämän valtuuskunta, josta tuli länsimaaisessa arvoyhteisössä tunnettujen poliittisen vaikuttamisen toimintatapojen tuontiliike ja vaikuttamisen toinen päämaja Suomessa. EVA:sta tuli uuden, näkyvän poliittisen ajatuspajakulttuurin ilmentymä, joka jatkoi ”salaisen sisällissodan” rahoitusta yhdessä Taloudellisen tiedotustoimiston kanssa ja toisaalta aloitti yritysjohton integroimisen liike-elämän poliittiseen vaikuttamiseen. EVA integroi elinkeinoelämän yhteistyöhön markkinatalouden, länsimaisiin arvoihin perustuvan demokratiakäsityksen ja Neuvostoliitosta riippumattoman ulkopoliittikan hyväksi. EVA:n tavoitteena oli vaikuttaa koko yhteiskunnan ajattelutapaan ja saada siinä hegemonia. Sillä oli myös poliittisia tavoitteita – kuten vaikuttaa elinkeinoelämälle myönteisen uuden, Kekkosen jälkeen valittavan presidentin valintaan, hallituksen talous- ja sisäpolitiikkaan, koulutukseen, tiedonvälitykseen ja kansalaisten ajattelutapaan markkinataloudelle myötämieliseksi. Sanalla sanoen EVA:n tavoitteena oli saada valta-asema suomalaisessa yhteiskunnassa.³⁹⁸

STK:n puheenjohtaja Erkki Partanen oli lähettänyt jo 11.1.1973 Teollisuuden Keskusvaliokunnan nimissä suurlähettiläs Jakobsonille kirjeen, jossa hän toivoi, että Jakobson voisi ”toimia konsulttina” Suomen elinkeinoelämälle suurlähettilään virkansa ohella.³⁹⁹ Jakobson vastasi myöntävästi. EVA ei ollut vain Etelärannan teollisuusvetoinen operaatio, vaan siihen haluttiin integroida maksajiksi kauppa, pankit, vakuutusala ja maataloustuottajain liiketoiminnot (teollisuus, kaupat ja aatteellinen toiminta).⁴⁰⁰ Kartellien ja monopolien Suomessa ei tuolloin ymmärretty elinkeinoelämän kilpailua markkinoilla, joten mielikuva suurpääoman ja elinkeinoelämän yhteisestä strategiasta levisi EVA:n perustamisen jälkeen julkisuudessa.

Päiviö Hetemäki ja Max Jakobson olivat läheisiä ystäviä ja tutustuneet muun muassa Erik Tuomas-Kettusen Saimaan-retkillä Merikettu 2 -aluksella, jossa käytiin useita silloisen yritysmaailman kärkikaartin yhteiskunnallisia keskusteluja. Hetemäki sanoi usein Jakobsonin ehdokkuudesta YK:n pääsihteeriksi, että YK:n pääsihteerin paikka merkitsee Suomelle samaa kuin monta divisioonaa sotilaita. Pääsihteerinimitystä pidettiin siis turvallisuuspoliittisena ratkaisuna. Hetemäki kirjoitti EVA:n perustamisesta muistion, jossa Laatusen muistuttaa, että EVA:n olisi oltava vapaa päivänpoliittisista

huolista ja harjoitettava pitkän toiminnan suunnittelua (PTS). ”Mika Tiivola, Heikki Haavisto ja minä kirjoitimme EVA:n säännöt”, kertoo Laatonen.⁴⁰¹

Elinkeinoelämän näkemyksiä koordinoitiin Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnassa, joka aluksi haki ratkaisua laajentamalla Taloudellisen tiedotustoimiston tehtäviä.⁴⁰² Päiviö Hetemäki, joka oli Kekkosen ystävä ja luottomies elinkeinoelämässä, näki tilanteen siten, että elinkeinoelämän järjestöjen tuli palkata yhteisesikunta, jotta voitaisiin kehittää yrityselämän ja poliittisten päättäjien vuorovaikutusta ja parantaa yritysmaailman vaikutusmahdollisuuksia.⁴⁰³

Huhtikuun 10. päivänä 1974 suunnitelmat saivat konkreettisen muodon, kun päätös EVA:n perustamisesta tehtiin. Seitsemän järjestöä – Liiketyöntekijäin keskusliitto (LTK), Pellervo-Seura, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Suomen Pankkiyhdistys, Suomen Teollisuusliitto, Suomen Työntekijäin Keskusliitto ja Teollisuudenharjoittajien Liitto – perustivat EVA:n, jonka tarkoituksena oli ”edistää myönteistä yhteiskunnallista ja kansantaloudellista kehitystä luomalla yhteistyötä ja vuorovaikutusta eri alojen asiantuntijoiden, toimittajien, poliitikkojen ja yritystalouden edustajien kesken”. EVA:n tuli myös herättää keskustelua yhteiskunnan muutoksesta ja sen yhteiskuntapolitiikalle asettamista vaatimuksista. Kolmantena tehtäväkenttänä oli liike-elämän tutkimus- ja tiedotuselinten toiminnan koordinaatio ja tehostaminen.⁴⁰⁴

Elinkeinoelämän poliittisen vaikuttamisen toinen päämaja oli Eteläranta ja erityisesti Teollisuuden Keskusliitto. Teollisuuden Keskusvaliokunnassa oli päätetty vuonna 1973, että teollisuuden järjestöjen rakenteita ja toimintaa oli tehostettava. Sen jatkona keskusvaliokunnassa keskusteltiin vuonna 1975 perusteellisesti, miten teollisuuden vaikutusmahdollisuuksia vahvistettaisiin talouspolitiikassa sekä yhteiskuntapoliittisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa. Toisena merkittävänä edunvalvontaan vaikuttavana muutoksena pidettiin puoluepoliittisten nimitysten moninkertaistumista ja yksipuolistumista. Kun hallituspuolueet kahmivat virkapaikat omilleen, se johtaisi puoluesidonnaisen valmistelun laajentumiseen myös ministeriöissä ja keskushallituksissa.⁴⁰⁵ TKL:n ja STK:n poliittinen työväline oli TT, Taloudellinen tiedotustoimisto.

Tässä teollisuuden konseptissa STK keskittyisi työehtosopimuksiin ja niitä sivuaviin vero- ja sosiaalipoliittisiin kysymyksiin, TKL edistäisi yhteiskunta-, talous- ja elinkeinopolitiikkaa eli teollisuus- ja kauppapolitiikkaa ja TT keskittyisi strategiseen poliittiseen vaikuttamiseen (puolueisiin, nuorisoon ja mediaan).

TKL:n mukaan EVA ei ollut harjoittanut yhteistyötä jäsenjärjestöjensä kanssa, eikä niiden näkemyksiä ollut otettu huomioon toimintasuunnitelmassa. TKL halusi rajata EVA:n osallistumisen talouspoliittisessa keskustelussa vain yhteiskuntapoliittisiin kysymyksiin, eikä EVA:n pitänyt puuttua ajankohtaisiin talous-, työmarkkina-, maatalous- tai rahapolitiikan kysymyksiin, joissa neuvotteluosapuolina olivat EVA:n jäsenjärjestöt. Kansainvälisiä yhteyksiä EVA ei TKL:n mukaan tarvinnut, koska niitä jäsenjärjestöillä jo oli. Samoin EVA:n suunnittelema kontaktijohtajien verkosto olisi merkinnyt päällekkäisyyttä. EVA:n painottamaa yhteyksien luomista kansanvaltaiseen työväenliikkeeseen TKL piti tärkeänä, mutta korosti, että olisi vaarallista, jos yhteiset työryhmät tai muut muodolliset järjestelyt päätyisivät julkisiksi. Silloin ne eivät olisi käyttökelpoisia.⁴⁰⁶

Heti perustamisestaan alkaen EVA:n ja Taloudellisen tiedotustoimiston tehtävien jako oli mysteerio, jota selviteltiin vuosia. Jakobsonille oli luvattu TT:n johtokunnan puheenjohtajuus, ja hänen ajatusmaailmassaan EVA olisi elinkeinoelämän yhteistä strategiaa koordinoiva taho.⁴⁰⁷ Puheenjohtajuudesta syntyi kuitenkin erimielisyyksiä, sillä taustalla oli kysymys paitsi EVA:n ja TT:n toiminnan rahoituksesta myös TKL:n ja EVA:n tehtävistä.

Teollisuuden järjestöt – myös Liiketyöntantajain keskusliitto (LTK), Pankkiyhdistys ja Viestinnän Keskusliitto (VKL) – maksoivat toimintamaksut yhteiseen kassaan TT:lle. Oli epäselvää, miten rahaliikenne jatkossa kulkisi – suoraan EVA:an vai Taloudelliseen tiedotustoimistoon? Kysymys oli siitä, kuinka suureksi EVA oli muodostumassa – Fastin mukaan liian suureksi. Hänen mukaansa Hetemäki ja Jakobson päättivät lopulta suuret linjat. ”Ainoa kompromissi oli, että teollisuuden jäsenmaksut EVA:lle maksettiin TT:n kautta teollisuuden tukena EVA:n budjettiin sen toimintakulujen peittämiseksi.”⁴⁰⁸

TT:n, EVA:n ja TKL:n perustaminen kertoo siitä, miten lobbaus ja lobbarit ryhmittivät 1970-luvun Suomessa ja miten toimeksiantajien roolit alkoivat korostua. Se, mikä oli 1950-luvulla ollut jonkinlaista vapaapalokuntalaisuutta (SYT), oli nyt muodostumassa useiden eri toimeksiantajien ammattimaiseksi poliittiseksi vaikuttamiseksi, lobbaamiseksi. Ammattimainen lobbaaminen tapahtui järjestöjen kautta, ja lobbareiden kilpailu oli ennen kaikkea järjestöjen välistä. Kenties kaikkein olennaisinta on panna merkillä, ettei ”elinkeinoelämällä” ollut yhteistä ääntä eikä yhtä ainutta etua. Niitä oli useita.

EVA oli puolestaan Hetemäen alkuperäisen ajatuksen mukaan ajatuspaja, *think tank*, jonka ”pitäisi miettiä ja saada etujärjestöt ja valtiovallan edustajat

yhdessä pohtimaan, mitä pitäisi tehdä tulevaisuuden haasteita silmällä pitäen, jotta demokraattiset ihanteet säilyttäen ja demokraattisin menettelytavoin voitaisiin edelleenkin selviytyä tulevaisuuden suurista haasteista.”⁴⁰⁹ EVA:n ja Etelärannan välille oli kuitenkin syntynyt intressikonflikti, jossa EVA tukeutuen vain osaan jäsenjärjestöistään (pankit, vakuutus, kauppa) halusi ottaa vastuulleen koko elinkeinoelämän puhevallan suhteessa valtiovaltaan. Se johti pitkään eripuraan, joka säilyi niin kauan kuin Jakobson oli EVA:n toimitusjohtajana. Seuraavassa tarkastellaan elinkeinoelämän lobbauksen pääkohtia.⁴¹⁰

EEC-sopimuksesta Korpilammelle

Vuonna 1970 suomalainen yhteiskunta oli hyvin pitkälle organisoitunut ja yhteisöllinen. Toisaalta sen pelisäännöt pakottivat kilpailemaan poliittisesta vallasta ja kannatuksesta, jolloin sirpaloituva poliittinen kenttä joutui valikoimaan liittolaiset erilaisiin enemmistöihin. Vähemmistön suoja oli kuitenkin ollut korkea (1/6 ja 1/3) ensimmäisessä ja toisessa tasavallassa. Siksi uusi toimintatapa – tulopoliittikka – johti työmarkkinoilla voimien keskittämiseen ja sopimiskulttuurin ja työmarkkinaosapuolten yhteisten vahvuuksien kehittämiseen. Edunvalvontasysteemi kehittyi siten, ettei aina tarvinnut välittää määrävähemmistöistä.

Jännite Etelärannan teollisuuspalatsin ja EVA:n välille oli syntynyt jo EEC- ja poikkeuslakiratkaisun yhteydessä, koska EEC-suojalakeja syksyllä 1973 arvostellut kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Raimo Ilaskivi oli siviilitoimeltaan ollut Suomen Pankkiyhdistyksen toimitusjohtaja.⁴¹¹ Vuonna 1973 Etelärannan järjestöt ja SAK:n EEC-jäsenyyttä kannattaneet liitot (esim. Puutyöliitto) olivat yhdessä liikkeellä EEC-asiassa. Kekkonen asetti EEC-toimikunnan, ja esimerkiksi Laatunen muistelee Mauno Koiviston ja Seppo Lindblomin myyneen EEC-jäsenyyttä omilleen. ”Tuomioja ja Halonen olivat vastaan. SDP asetti Sorsan johdolla EEC-jäsenyydelle kynnyksilait.”⁴¹²

Teollisuus oli ajanut voimakkaasti Päiviö Hetemäen johdolla teollisuustuotteiden EEC-vapaakauppasopimusta, jolla oli kaksi poliittista ehtoa. Sisäpolitiikassa ehtona olivat niin sanotut EEC-suojalait, jotka antoivat hallitukselle mahdollisuuden säädellä hintoja ja palkkoja, sekä niin sanotut KEVSOS-sopimukset, jotka antoivat sosialistisen talousleirin eurooppalaisten maiden käydä kauppaa Suomen kanssa samanlaisin ehdoin kuin Suomi EEC:n kanssa. Koska nämä maat eivät kenneet kilpailemaan EEC:n kanssa teollisuustuotteilla, ratkaisu näytti paperilla toisenlaiselta kuin mitä käytäntö oli oleva. Ulkopoliitiikassa ehtona oli presidentti Kekkonen uudelleenvalinta

poikkeuslailla, jota Hetemäki ajoi yhteisymmärryksessä SDP:n johdon kanssa. Tämä oli uhkapeliä, jota Kekkonen oli pelannut Zavidovossa elokuun lopulla 1972 käymissään keskusteluissa neuvostojohdon kanssa. Hän asetti arvovaltansa peliin hankkiessaan Neuvostoliiton johdon hyväksynnän Suomen EEC-vapaakauppasopimukselle.⁴¹³

Toisaalta suomalaiselle edunvalvontajärjestelmälle on ollut ominaista kaksilla korteilla pelaaminen – epävirallisilla ja virallisilla korteilla, jotka ovat poikenneet toisistaan merkittävästi.⁴¹⁴ Virallisen ja epävirallisen toiminnan rinnakkaiselo on luonut sosiaalista järjestystä, olosuhteita ja toimintatapoja, joiden pohjalta päätökset syntyvät. Esimerkki tämän aikakauden suomalaisesta poliittisesta kulttuurista oli Moskovan tuki SKP:n järjestöille. Jarmo Korhosen mukaan ”Kommunistit saivat suoraan Moskovasta rahaa, kommunistien tukisummat olivat valtavia.” Vuosina 1971–1989 jopa 160 miljoonaa markkaa. Korhosen mukaan suojelupoliisi ja keskusrikospoliisi sulki silmänsä, vaikka havaitsivat laittomuudet.⁴¹⁵

Rintamalinja kulki halki Suomen, ja pahimmassa tapauksessa taisteltiin jokaisesta sielusta, jokaisesta suomalaisesta. Kysymys oli taistelusta kommunismin vyörytystä vastaan, ja työnantajien käsityksen mukaan etulinjassa oli SDP, kahtia jakautunut kommunistien päävihollinen.⁴¹⁶ Siksi 1970-luvulla demareiden poliittisella linjalla oli suuri merkitys työnantajille.

Laatusen mukaan oppositiossa demarit kypsyivät markkinatalouteen. EVA:lla ei hänen mukaansa ollut juurikaan vaikutusta SDP:n sisäiseen prosessiin, vaan käänös markkinatalousmyönteiseen suuntaan perustui täysin puolueen sisäiseen keskusteluun. Myöskään Koivisto ei ollut Laatusen mukaan merkittävä vaikuttaja sosialismikeskustelussa.⁴¹⁷ Sami Outisen tutkimus tukee Laatusen näkemyksiä. Puheenjohtaja Kalevi Sorsa oli muuttamassa demareiden linjaa samaan suuntaan kuin Saksan liittotasavallan sosiaalidemokraatit vuonna 1959 Bad Godesbergin puoluekokouksessa, ja Sorsa itse kutsui muutosta Bad Sillanpääksi, kun puolue tammikuussa 1977 arvioi linjansa uudelleen. ”Myymmekö me maailman parasta veturia vai pidämmekö tärkeänä, että kannatuskehitystä huolletaan?”⁴¹⁸ Sorsa oli huolestunut puolueen kannatuksesta. Puolueen vaalianalyttikot olivat päätyneet siihen, että 1980-luvulla demareiden olisi kilpailtava keskiluokan eikä työväenluokan äänistä, jos he halusivat menestyä hallituspuolueena.

Koroman mukaan demareiden johto ja TKL kävivät luottamuksellisia keskusteluja, ja EVA:lla oli niissä vain ilmapiiiriä tukeva rooli. Näiden keskustelujen seurauksena demarit alkoivat lieventää ohjelmaansa pois sosialismista ja ymmärtää markkinatalouden tarpeita. Toisin sanoen EVA:n poliittiset

signaalit, jotka saivat julkisessa keskustelussa paljonkin huomiota, eivät olleet ristiriidassa Etelärannan pyrkimysten kanssa. Kekkosen seuraajaehdokkaaksi ja teollisuuden kannattamaksi presidenttiehdokkaaksi kuvattu Ahti Karjalainen, joka oli teollisuuden idänkauppasiiven suosiossa, ajautui välikirkoon Kekkosen kanssa keväällä 1977. Demareiden asema muuttui radikaalisti. 1960-luvulla puolue oli hajalla, 1970-luvulla siitä tuli ”presidentin puolue” ulko- ja sisäpolitiikan suurissa kysymyksissä. Myös SAK:illa oli tässä kehityksessä tärkeä rooli.⁴¹⁹

Uusia talouspoliittisia linjauksia valmisteltiin epävirallisessa ryhmässä, joka kutsui itseään ”porkkanapojiksi”. Nimensä ryhmä sai ”porkkanoista” eli kannustimista, jotka kääntäisivät talouden nousuun. Vaikka työryhmällä ei ollut tarkasti määriteltyä mandaattia, se valmisteli monet niistä päätöksistä, jotka Sorsan keväällä 1977 nimitetty hallitus toteutti ja jotka siunattiin näytävästi Korpilammen kokouksessa syyskuussa.⁴²⁰

EVA:n työvaliokunnassa käsiteltiin alkuvuodesta 1977 mielipidetutkimuksen tietoja, joiden mukaan lähes puolet kansalaisista kannatti melko vahvasti eräiden yritysryhmien valtiollistamista eli sosialisointia. Sitä kannattaisi ehdottomasti (ensimmäinen luku) tai olosuhteista riippuen (toinen luku) lääketehtaiden osalta 47 + 10, apteekkien 44 + 10, vakuutuslaitosten 45 + 10, suurten teollisuuslaitosten 27 + 21 ja pankkien 25 + 14 prosenttia vastaajista. Suurinta sosialisointikannatus oli tutkimuksen mukaan työväestön ja toimihenkilöiden keskuudessa.⁴²¹

Koroman mukaan ratkaiseva rooli oli Paavelan veljesten myötävaikutuksella käydyillä keskusteluilla. Eteläranta tuki MTV:n yhteiskunnallisia tavoitteita, ja Taloudellinen tiedotustoimisto oli osakkaana MTV:ssä. Tavoitteena oli vapauttaa tiedonvälitys Yleisradion monopolista. MTV:n varatoimitusjohtaja Jaakko Paavela tarjosi vuonna 1977 veljelleen, valtiovarainministeriön demaritaustaiselle valtiosihteerille Paul Paavelalle, neuvottelutiloja MTV:n studioilla Pasilassa käytyihin luottamuksellisiin keskusteluihin, joihin ottivat osaa TKL:n, SDP:n ja valtiovarainministeriön edustajat. SDP:ssä oli meneillään ohjelmatyö vuoden 1975 eduskuntavaalien jälkeisen tilanteen arvioimiseksi. Pasilan keskustelujen pohjalta syntyi vähitellen ilmapiiri, joka muutti demareiden linjaa elvytyspolitiikan puolelle. Jos SDP olisi hallituksessa, toteutettu elvytyspolitiikka ei jättäisi tilaa politiikassa keskustan oikeistolaisuudelle.⁴²²

SDP etääntyi reaaliosionalismista ja suomalaisista kommunisteista, vaikka se otti vuonna 1975 Jyväskylän puoluekokouksessa ohjelmaansa liikepankkien ja vakuutusyhtiöiden sosialisoinnin. Sorsalle tämä tuli yllätyksenä. Kyseessä

oli vahinko, jota ei voitu enää estää, koska lausuma oli julkistettu Suomen Sosialidemokratissa.⁴²³ Kun SDP siirtyi pari piirua pois sosialisointitavoiteistaan, avautui mahdollisuus laajapohjaiseen hallitusyhteistyöhön, sillä vuonna 1976 pääministeri Miettusen hallitus hajosi talouspolitiikassaan.

Miettunen tukeutui oppositiopuolue kokoomuksen tukeen viedäkseen vuoden 1976 valtiopäivillä läpi seuraavan vuoden budjetin.⁴²⁴ Nyt SDP:n keskustelukumppaniksi oli ryhmittynyt Eteläranta, ja samaa säveltä soitti taustalla EVA. ”SDP vaati yritysten tuotantokustannusten alentamista, maltillista tulopolitiikkaa, investointien tukemista, yritysten oman pääoman lisäämistä, ja luopumista veronkorotuksista. Uutta linjaa esitellyt Sorsan puhe oli kuin patruunan päiväuni. Sorsasta tuli elvytyspoliitikko”, Jukka Tarkka toteaa.⁴²⁵

Merkittävää oli, että TKL ja EVA olivat ajaneet samaa linjaa. Ritva Savtschenkon mukaan EVA:ssa suunniteltiin jo vuonna 1976 yhteiskuntasopimusta, yhteistyöajatusta. Se pohjautui Jakobsonin arviolle ja toteamukselle, jonka mukaan palkansaajat muodostavat suomalaisen yhteiskunnan enemmistön. ”Karun” (kansantalouden runko-ohjelma) edistämiseksi luotiin suunnitelma, jonka mukaan EVA:n johtaja Kari Nars laatisi pohjapaperin ja EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola keskustelisi sen pohjalta Helsingin kauppa- ja korkeakoulun kanslerin Klaus Wariksen kanssa, minkä jälkeen suunnitelmat voitaisiin esitellä SDP:n kanssa pidettävässä palaverissa tammikuussa 1977. Jatkon katsottiin riippuvan siitä, miten SDP ja muut osapuolet suhtautuisivat asiaan.⁴²⁶

Koroman mukaan ”uudistuksen aloitteen tekijää lieenee turha miettiä, sillä ilman Sorsan ja Paavelan vahvaa otetta se ei olisi toteutunut. Konsensus vahvisti myös elinkeinoelämässä käsitystä, että sosiaalidemokraatit olivat välttämättömiä maan talouden hoidossa.”⁴²⁷ Toisaalta julkisuudessa ”yhteiskuntasopimuksesta” puhui juuri Max Jakobson, jolla ei ollut roolia Korpilammella mutta kylläkin mediassa. Kun yhteiskuntasopimus sai kommunistien keskuudessa luokkapetturuuden leiman, sen katsottiin kuuluvan samaan poliittiseen strategiaan kuin Ranskassa, Portugalissa ja Italiassa tunnettu ”eurokommunismi”. Näissä maissa kommunistit ilmoittivat olevansa valmiita ”historialliseen kompromissiin” eli luopumaan vallan tavoittelusta väkivaltaisain keinoin.

Valtiokorporatismin aikana 1940–1955 Suomen asema oli parempi poliittisesti ja taloudellisesti kuin sotataloudellisesti. Yhteiskunnassa alkanut kasvun ja jälleenrakentamisen vaihe muutti yhteiskunnallista ja poliittista toimintaa liittokorporatismin suuntaan vuosina 1956–1967, jolloin vasemmisto linjasi politiikkaansa uudelleen ja ammattiliitot eheytyivät. Kehitys huipentui SAK:n yhdistymiseen 1969.⁴²⁸

Toisaalta rikkinäisen sisäpolitiikan kausi oli 1970-luvun jälkeen tulossa uuteen, vähemmän jännitystä sisältävään vaiheeseen, mutta vakautta eivät olleet tuoneet poliittiset puolueet vaan korporaatiot. Niiden vaikutusvalta oli kasvussa, ja ne yhdistivät yhä suuremman joukon suomalaisia puhaltamaan yhteen hiileen. Kun vuonna 1970 ammattiliittojen jäseniä oli vajaa miljoona, vuonna 1990 palkansaajajärjestöissä heitä oli yli kaksi miljoonaa.⁴²⁹ Käytännössä kaikki työsopimuksen ja ammattiliiton jäsen sopimuksen (ja jäsenmaksuperintäsopimuksen) allekirjoittaneet olivat samalla liittyneet osaksi suomalaista edunvalvontasysteemiä, korporatismia.

Tämän politiikan toimintaidea rakentui ajatukselle, että kaikki etupiirit saivat systeemissä taloudellista hyötyä. Tähän korporatiiviseen tulopolitiikkaan kuuluivat ansiosidonnainen työelämä- ja sosiaalipoliittikka kehdestä hautaan. Sen ympärille kehittyi myös uutta edunvalvontaa, jonka tarkoituksena oli työmarkkinaratkaisujen pohjalta edistää liiketoimintoja, teknologioita, vientiä ja elinkeinoja. Ulkomaankaupasta tuli aiempaa tärkeämpi areena, kun muutkin teollisuuden alat kuin metsäteollisuus alkoivat vaikuttaa vientiedellytyksiinsä. SDP käytti yhä selvemmin omistajan ääntä valtionyhtiöissä, kun Eero Rantala oli kauppa- ja teollisuusministerinä vuosina 1975–1976 ja 1977–1979. Rantala suhtautui kriittisesti EVA:n ideologisiin pyrkimyksiin mutta kävi teollisuuspolitiikassa vuoropuhelua Etelärannan kanssa.⁴³⁰

Tärkeimmät korporaatiodien yhteiskunnalliset vaikuttajat löytyivät järjestöjen supermaksajista, joista keskeisiä vallan linnakkeita olivat teollisuus ja pankit. Liikepankkien johtokuntien kabinetit ja pääkonttorit olivat suomalaisen talouselämän poliittisia ”komentosiltoja”, joilta näki kauas. Liikepankit olivat yritysten omistajina merkittäviä vaikuttajia rahan lainaajina (vieras pääoma) ja äänivallan käyttäjinä suurissa yhtiöissä (oma pääoma). Yritykset kasvoivat niin suuriksi, että niillä alkoi olla omaa tahtoa, ja niiden välille kehittyi jopa kilpailua.

Työnantajien keskusliitto (STK) oli puhtaasti työmarkkinajärjestö ja oikeiston julkiseksi mielipidevaikuttajaksi liian erikoistunut ja kapeapohjainen. Tulopolitiikassa sen oli pystyttävä kompromisseihin ammattiliittojen kanssa. Puhtaasti kapitalistien etuja edustavana lobbarina se ei olisi ollut uskottava julkisuudessa. Teollisuuden Keskusliitto (TKL) perustettiin vuotta myöhemmin kuin EVA, ja sen tehtäväksi tuli toimia teollisuuden puolesta puhujana ja ilmapiirin muokkaajana. Sinänsä TKL:n ja EVA:n välinen rajanveto oli mielenkiintoinen, koska molempien tehtävänä oli puhua elinkeinoelämän ideologisella suulla, joskin TKL oli enemmänkin teollisuuden jokapäiväisten etujen edistäjä.

Nyky-yritysten terminologialla voisi sanoa, että EVA huolehti elinkeinoelämän yhteisistä yhteiskuntasuhteista ja TKL loi konkreettisia toimintaedellytyksiä teollisuudelle (talous-, kauppa-, teollisuus-, verotus-, ympäristönsuojelu- ja kuljetuspolitiikka) eli nykytermein ilmaisten sen alaa oli elinkeino- ja kilpailupolitiikka. STK puolestaan oli työnantajien eräänlainen henkilöstöosasto (*human resources*).⁴³¹ EVA:n, STK:n ja TKL:n työnjaosta oli kuitenkin laadittava EVA:ssa muistio, jotta roolit olisivat selvemmat.⁴³²

Jakobson ja erityisesti Tarkka korostavat EVA:n roolia 1970-luvun murroksessa, kun taas Fast, Stig H. Hästö ja Koroma vähättelevät sen merkitystä.⁴³³ Savtchenkon mukaan Jakobson joutui konflikteihin Etelärannan teollisuuspiirien kanssa. Niissä EVA:n pelättiin puuttuvan työmarkkinapolitiikkaan ja teollisuuden suoraan edunvalvontaan.⁴³⁴ Teollisuuden epäluulot johtuivat Heikki Tavelan mukaan huonosta informaatiosta, tehtävien päällekkäisyydestä, sooloilusta ja kateudestakin. Yritysjohdo saattoi kokea EVA:n myös tunkeilijana omalla reviirillään.⁴³⁵ Paavo Lipponen toteaaakin Max Jakobsonin muuttaneen EVA:n toiminta-ajatusta siten, että sosiaalidemokraattien ja elinkeinoelämän välille syntyi hedelmällinen dialogi.⁴³⁶

Koska työnantajat perivät työntekijöiden jäsenmaksut ja tilittivät ne ammattiliitoille jäsenmaksuperintasopimuksen mukaisesti, palkkojen ja muiden kustannusten tilastoinnista tuli työnantajajärjestöille merkittävä kustannus. Niinpä työnantajat halusivat pitää aloitteen itsellään ja saada ensi käden tietoa palkka- ja kustannuskehityksestä. Työnantaja- ja työntekijäjärjestöt ylläpitävät yhteistä tilastoa, jolla seurataan työelämän kustannuskehitystä. Kun työnantaja- ja toimialajärjestöjen fuusiota valmisteltiin vuonna 1992 Johannes Koroman johdolla, STK:n ja TKL:n yhteisistä kustannuksista tehtiin yhteenveto.

Sen mukaan tilasto-osaston kustannukset olivat 1992 noin 25 prosenttia STK:n 61,5 miljoonan markan kustannuksista. STK:n ja TKL:n kustannukset olivat yhteensä 83,8 miljoonaa markkaa. Siitä tiedotukseen ja yhteiskuntasuhteisiin käytettiin yhteensä kymmenen miljoonaa markkaa. STK:n jäsenmaksutulot olivat vuonna 1991 yhteensä 71,25 miljoonaa markkaa.⁴³⁷

Eteläranta lobbaa puolueita ja nuorisoa

Tärkeimmäksi Etelärannan poliittiseksi työkaluksi muodostui Taloudellinen tiedotustoimisto, jolla oli myös merkittävä yhteiskunnallisen toimintaympäristön kartoittamiseen, yhteydenpitoon ja suoraan vaikuttamiseen perustuva rooli.⁴³⁸ TT:n toimitusjohtaja Fastin mukaan toimisto keskittyi

erityisesti nuorison valistukseen kouluissa ja yliopistoissa.⁴³⁹ Kouluissa lähestyttiin sekä opettajia että oppilaita. TT tuki Yksityisoppikoulujen liittoa (Vapaan Koulutuksen Tukisäätiö, VKTS) ja Rehtoriyhdistystä, vuosina 1972–1973 teinikursseja SYT:n kautta, Korkeakoulu- ja Tiedepoliittista Tutkimussäätiötä, millä pyrittiin vaikuttamaan yliopistomaailmaan, sekä keskustan ja kokoomuksen nuorisjärjestöjen koululaistytöitä.⁴⁴⁰ Lopulta suuret sodanjälkeiset ikäluokat hakeutuivat muihin puolueisiin kuin kommunistiseen puolueeseen, jota taistolaisuuden muotivirtauksen aikana 1970-luvun alkupuolella pelättiin.⁴⁴¹

Vuonna 1973 ei-sosialististen puolueiden yhteistyösuunnitelmien taustayhtiöksi perustettiin Teollisuuden Kuluttajaneuvonta Oy, jonka omisti kansanedustaja Juha Vikatmaan poliittinen neuvonantaja ja vaalipäällikkö, oikeustieteen kandidaatti Jussi Kaisti. Hankkeen tavoitteena oli perustaa keskustapuolueen, Liberaalisen Kansanpuolueen, RKP:n ja kokoomuksen maltillisen siiven kesken ”uusi rekisteröity puolue – URP”, joka toimisi parlamenttipuolueena eduskunnassa. Hanke sai nimen K 80, ja joukko nuoria ”remonttimiehiä” ja keskustahenkisiä poliitikkoja allekirjoitti suuren uhkasakon sisältävän vaitiolosopimuksen. Operaation käytännön organisoinniseksi palvelut ostettiin tamperelaiselta kokoomusnuorten poliitikolta, ekonomi Pekka Kivelältä, joka oli tutustunut Vikatmaahan Turussa. Teollisuuden Kuluttajaneuvonnan korvasi Kivelän perustama Talouspalvelu Oy, joka tuotti tietoa puolueiden ehdokkaista, vaaliennusteita ja tietoa virkamiesten, päättäjiin ja yritysten taustoista.

Etelärannassa pidettiin tärkeänä vaikuttaa porvaripuolueisiin, siksi TT ja TKL tukivat Talouspalvelu Oy:n kautta tehtyä taustatyötä. Pääasiassa tuettiin porvaripuolueiden vaaliliittoja ja sopivia ehdokkaita, mutta lisäksi ministeriöiden ja valtion keskushallitusten voimasuhteista kartoitettiin aineisto.⁴⁴² TT:n johtokunnan puheenjohtaja Max Jakobson, joka oli myös EVA:n toimitusjohtaja, paheksui samassa kokouksessa sitä, että Talouspalvelun ”toiminta oli herättänyt epäluuloja sekä kokoomuksen että keskustapuolueen piirissä”. Tällä Jakobson ei tarkoittanut TARVOA, vaan K 80 -hanketta, jonka vuoksi Jakobson koki Talouspalvelun EVA:n kilpailijaksi. STK:n Timo Laatunen ilmaisi Talouspalvelun suorittaneen teollisuuden järjestöille ”merkittäviä palveluksia”. ”Jos EVA:ssa päätetään ottaa tähän toimintaan myönteinen kanta, voidaan projektin hoito hyvinkin siirtää EVA:lle. Kielteisessä tapauksessa joudutaan teollisuuden järjestöjen keskuudessa asiaa uudelleen harkitsemaan. Laatusen ehdotti asian pöydälle panoa. Kairamo kannatti Laatusen ehdotusta.”⁴⁴³ Koroman mukaan K 80 -hankkeen rahoitus lopetettiin TT:ssä

helmikuussa 1976, mutta se ei tarkoita, etteivätkö Talouspalvelu ja K 80 saaneet rahoitusta muualta.⁴⁴⁴

Urho Kekkosen ehdokkuus vuoden 1978 presidentinvaaleissa ratkaistiin vasta kesällä 1977 juuri ennen Korpilammen kokousta. Siksi poliittisella areenalla vaalikoneistojen perustaminen oli täydessä käynnissä. Eteläranta halusi katsoa kaikki kortit. K 80 oli teollisuudelle houkutteleva poliittinen vaihtoehto, koska se tähtäsi yhteen suureen porvarilliseen ”parlamenttipuolueeseen” ja ”poliittiseen uusjakoon”. Alkuperäisen suunnitelman mukaisesti – poikkeuslakiratkaisun luomassa tilanteessa vuonna 1973 – kokoomuksessa, keskustassa, ruotsalaisessa kansanpuolueessa ja liberaalisessa kansanpuolueessa oli syntynyt poliittista liikehdintää, jota teollisuus tuki Talouspalvelun kautta.⁴⁴⁵

Normaalijärjestyksessä vuoden 1972 vaalien jälkeen eduskuntavaalit olisi järjestetty vuonna 1976. Aikataulua muutettiin monista syistä: Helsingissä järjestettiin vuonna 1975 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi ja lisäksi käynnissä oli kilpa Kekkosen seuraajasta.⁴⁴⁶ K 80 -toimintasuunnitelman pääideana oli siis luoda eduskuntaan keskustan, kokoomuksen, ruotsalaisten ja liberaalien muodostama parlamenttiryhmä, joka tekisi yhteistyötä. Vuonna 1976 Miettusen hallitus toimikin yhteistyössä kokoomuksen kanssa vuoden 1977 budjettia hyväksyttäessä. Raimo Ilaskivi erotettiin kokoomuksen ryhmänjohtajan paikalta, mikä oli puolueessa eräänlainen maamerkki siitä, missä K 80:n raja voisi kulkea.⁴⁴⁷

K 80:n johtoryhmässä laadittiin kesällä 1974 arvio siitä, miksi poliittisia päätöksiä on saatu aikaan niin vähän. Keskeiseksi kysymykseksi nousi, miten hanke oli esitelty presidentti Kekkoselle. ”Onko AKK (Karjalainen) informoinut riittävästi? Onko UKK selvillä Kokoomuksen nykyisestä tilasta riittävän perusteellisesti? Kuinka pitkälle (ulkopoliittinen) sateenvarjo tällä hetkellä ulottuu?”⁴⁴⁸

Keväällä 1975 Talouspalvelun muistiossa ”Perustilanteesta”⁴⁴⁹ kuvataan erilaisia kokoonpanoja työryhmille, jotka rakentavat uutta poliittista ryhmitymää. Kustant ja kokoomuksen suhteita koordinoi kokoonpano Mikko Immonen, Sauli Pyy Luoma, Jarmo Virravirta, Ilkka Kanerva ja Pekka Kivelä. ”Poltr” koostui Immoesta, Juha Sipilästä, Pär Stenbäckistä, Virravirrasta, Jussi Kaistista ja Pekka Kivelästä. R 76 valmisteli tuolloin tiedossa olevia kevään 1976 eduskuntavaaleja, ja siihen kuuluivat Immonen, Paavo Värynen, C. O. Tallgren, Pär Stenbäck, Olavi Borg, Seppo Westerlund, Pekka Sitari ja Pekka Kivelä. ”Kopo” koordinoisi politiikan valmistelua jäseninä Seppo Käriäinen, Ilkka Kanerva, Osmo A. Wiio, (+ UL?)⁴⁵⁰, Christoffer Taxell ja Pekka Kivelä. Tilannearvioita moderoisi ”K 80 mod”, johon kuuluivat Ahti

Karjalainen, Immonen, Väyrynen, Stenbäck, Tallgren, Kanerva, Virmavirta ja Kivelä. Organisaatiota suunniteltiin laajennettavan Jussi Isotalolla, Erkki Huurtamolla ja Jyrki Juuselalla.

Etelärannan nouseva tähti Kari Kairamo Nokiasta oli kuitenkin jo liikkeellä haistaen keskustan nuoren nousevan kyvyn Paavo Väyrysen merkityksen. Teollisuuden intresseissä ei ollut pitää yhteyksiä vain yhteen poliittikkoon, Ahti Karjalaiseen, eikä vain hänen edustamaansa K-linjaan. Lokakuussa 1975 Kairamo ja Väyrynen tapasivat lounaalla, jota olivat valmistelleet keskustan talouspoliittisen toimikunnan jäsen, Suomen Pankin johtaja Pentti Koivikko ja Nokian yhteiskuntasuhteista vastannut Harry Mildh. Tapaamisesta sai alkunsa uusi työryhmä, epävirallinen keskustelukerho, joka toimi 1990-luvun alkuun saakka.⁴⁵¹ Näin Etelärannan kovalla ytimellä oli tarkat tiedot siitä, miten kokoomuksen ja keskustan suhteet voisivat kehittyä.

Fastin mukaan Jakobsonin puheenjohtajuus TAT:ssa ei alkanut lupaavasti. Jakobson epäili Fastin tukevan Karjalaisen presidenttiehdokkuutta Pekka Kivelän omistaman ja johtaman Talouspalvelu Oy:n kautta sen jälkeen kun Fast oli kuvaillut TAT:n yhteiskuntapoliittisia yhteyksiä puolueiden edustajien kanssa. STK:n toimitusjohtaja Timo Laatusen kanssa käyty keskustelu merkitsi Fastille toimintaohjetta jatkaa yhteistyötä Talouspalvelun kanssa. ”Muista, että kenen leipää syöt, sen lauluja laulat”, oli Laatusen sanonut Fastille, joka muistelmissaan korostaa, että hänellä oli velvollisuus noudattaa päämiehensä eli Etelärannan toimintaohjeita.⁴⁵² Muistelmissaan Fast arvosteleekin EVA:a siitä, että sen toiminta oli laajaa mutta ei tehokasta, ja samaa arvostelua esittivät myös Laatusen ja Hästö järjestöjen sisällä. ”EVA sai useita johtajia ja suuremman esikunnan kuin oli tarpeen. Mersu oli tarpeeton, kirjoituskone olisi riittänyt.”⁴⁵³

Kun alkuvuodesta 1977 Kekkosen lähimmät kannattajat, esimerkiksi Päiviö Hetemäki ja Eino Uusitalo, suunnittelivat sitä, miten presidentin valitsijamiesvaalit voitaisiin välttää, Talouspalvelussa laadittiin muistioita vuoden 1977 presidenttirikaisusta⁴⁵⁴ ja haarukoitiin valitsijamiesvaaleja varten muodostettavan Kansalaisvaltuuskunnan⁴⁵⁵ nimilistoja. Koska Talouspalvelu laati erilaisia vaalien kannatusskenaarioita, jotka perustuivat muun muassa neljän suuren puolueen (SKDL, SDP, keskusta ja kokoomus) yhteistutkimuksiin, Eteläranta oli hyvin perillä suurten puolueiden yleissuunnittelusta ja vaali-strategiasta. Tästä pohdiskelusta syntyi kevään 1977 aikana toisaalta vaalimatemattinen ajattelutapa⁴⁵⁶ keskiryhmien vaaliliittoyhteistyölle ja kokoomuksen valikoiduille vaaliliitoille eri vaalipiireissä. Toisaalta se poiki myös ajatuksen synnyttää uudelleen K 80 -yhteistyön mukainen ”yhteistyöelin”.

Helsingissä hotelli Vaakunassa Väyrynen, Uusitalo, Immonen, Kanerva, Jouni Mykkänen ja Kivelä arvioivat tilannetta 7.6.1977. Sen jälkeen osapuolet tapasivat eri kokoonpanoilla vielä 15.6. Vaakunassa ja 20.6. Kalastajatorpalla, jossa paikalla olivat myös Karjalainen ja Juusela. Talouspalvelu laati muistion ”Yhteen veto Yhteistyöliiton eräistä yhteistyökeskusteluista”⁴⁵⁷. Kokoomuksen nuorisojärjestöt olivat perustaneet ”Suomalaisen Yhteistyöliiton” keväällä 1977. Sen valtuuskunnan puheenjohtajana toimi Ilkka Kanerva, joka joutui kokoomuksen sisällä voimakkaan arvostelun kohteeksi.⁴⁵⁸

Talouspalvelun yhteen veto oli, että ”K-linjan koordinaatio ei toimi”. Väyrynen ehdotti, että kokoomuslaiset siirtyisivät valitsijamiesvaaleissa keskiryhmien listoille, Immonen ehdotti yhteistyötä valitsijamiesten vaaleissa ja siirtymistä eduskuntavaalien jälkeen katto-organisaatioon, ja Karjalainen ehdotti epävirallisen mutta julkisen yhteistyöelimen perustamista keskiryhmien ja yhteistyöliiton välille.

Muistiossa ”Näkökohtia yhteistyöelimen perustamisesta”⁴⁵⁹ Talouspalvelu piti ehdottoman tärkeänä, että ratkaisulle saadaan ”Tasavallan Presidentin myötämielisyys” eli poliittiset takuut. Ratkaisua oli tarkoitus tavoitella lokakuussa 1977, mutta yhteistyöelin perustettaisiin vasta keväällä 1978 valitsijamiesvaalien jälkeen. Muistiossa mainittiin, että henkilökysymykset olivat vaikeita, ja siksi ”pitkän tähtäyksen valmistelu tapahtuisi edelleen vanhassa organisaatiossa”. Mitään siirtymää kokoomuksesta keskiryhmiin ei siis ollut odotettavissa.

Valitsijamiesvaalien aikataulu selvisi syksyllä, mutta kokoomusnuorissa Helsingin johtama oikeistoryhmä oli tehnyt aloitteen, jossa liittojohtoa vaadittiin sanoutumaan irti aikomuksesta siirtyä keskiryhmiin. Jos aloite olisi hyväksytty, liittojohto olisi tullut tunnustaneeksi sellaista, mitä se ei ollut aikonutkaan tehdä. Aloite ja liittojohdon vastaus merkittiin tiedoksi äänestyksen jälkeen. Tämän jälkeen kokoomusnuorten liittojohto neuvotteli puoluejohdon kanssa yhteistyöstä alkuvuodesta 1978 ja ilmoitti jäävänsä kokonaan pois Yhteistyöliiton johtoeleistä: käytännössä se teki yhteistyöliitosta toimintakyvyttömän.⁴⁶⁰

Talouspalvelun keväällä 1978 laatimassa muistiossa yhteistyöpolitiikan muodoista ja vaihtoehtoista todetaan, että vuoden 1975 eduskuntavaalit vaikeuttivat keskiryhmien vaaliliittoyhteistyötä ja että kummassakin suuressa porvarillisessa puolueessa oli oikeistolaistumisen piirteitä. Yhteistyöliitolla olisi mahdollisuus saavuttaa 5–12 edustajaa, jolloin kokoomus saisi 5–10 lisäpaikkaa. Puolueen oikeisto voisi menettää 2–7 paikkaa. Keskustassa ”musta tusina” järjestäytyi ja kannatuskehitys oli pysähtynyt. K-linjalla olisi

mahdollisuus 2–4 lisäpaikkaan, V-linjan ja ”mustan tusinan” tappio olisi samaa luokkaa. Muistiossa pohditaan keskiryhmien ja yhteistyöliiton kombinaatiota, hylätään siirtyminen keskiryhmiin ja asetetaan epävirallisen yhteistyöelimen kannalle.⁴⁶¹

TKL:n, STK:n ja TT:n käynnistämä poliittinen vaikuttaminen ulottui puolueiden koviin ytimiin. Järjestöt käyttivät myös yksityistä palveluyritystä, jonka saamat toimeksiannot olivat salaisia, eivätkä puolueiden henkilöt aina olleet tietoisia taustavaikuttajista. K 80 -episodia ei välttämättä haudattu, mutta toimintatapa muuttui käytännöllisemmäksi. Talouspalvelu laati elinkeinoelämän järjestöille vuosien 1979 ja 1983 eduskuntavaaleihin arvioita keskiryhmien vaaliliitoista, koulutti ”Koulutusryhmissä m/79 ja m/83” kokoomuksen ja keskustan kansanedustajaehdokkaista, järjesti taloudellista vaalitukea sekä kartoitti edelleen valtionhallinnon virkamiehistöä.⁴⁶² Korman mukaan vuoden 1987 kassakaappisopimus porvarillisesta hallitusyhteistyöstä oli K 80:n toiminnan seurausta.⁴⁶³

Kivelän toimisto oli merkittävä tekijä. Talouspalvelu oli vuosina 1973–1976 Taloudellisen tiedotustoimiston ”näkymätön käsi”, joka ilmestyi – usein suureksi yllätykseksi monille asianosaisille – politiikkaan suurin valtuuksin. Vaikka toimeksiantosuhde TT:n Fastiin katkesi, mielikuva yhteydestä säilyi pitkälle 1980-luvulle saakka, eikä se ollut väärä, koska yhteistyö jatkui ilman yksilöityjä sopimuksia TKL:n siunauksella.⁴⁶⁴ Kivelä koordinoi omaan lukuunsa muun muassa eduskuntavaalien 1979 ja 1983 koulutusryhmiä. Tämän lisäksi Kivelä vaikutti siihen, että puolueet tekivät enemmän yhteistyötä, erityisesti lehdistötukilautakunnassa.⁴⁶⁵

Uusi sisäpiiri hahmottuu

Työnantajapuolella kaikkein yksityiskohtaisimmin järjestöjen operaatioihin olivat perehtyneet keskeiset luottamushenkilöt. Vaikka he eivät olleet mukana Etelärannan tai elinkeinoelämän järjestöjen käytännön työssä, he osallistuivat hyväksymällä toimintasuunnitelmat, projektien toteuttajat, kustannusarviot ja tilinpäätökset. Lisäksi he olivat tärkeän taloudellisen informaation piirissä, verkostossa, joka pystyi ennakoimaan lähitulevaisuutta ja lukemaan yhteiskunnallisten tapahtumien uutisvirtaa täysin eri silmin kuin henkilöt, jotka olivat tiedon ulkokehällä. Teollisuuden Keskusvaliokunta, STK:n ja TKL:n työvaliokunnat, TT:n työvaliokunnat, TT:n/TaT:n hallitus ja puheenjohtajisto sekä liike-elämän eräiden säätiöiden hallitukset ja EVA:n luottamushenkilöt ovat saaneet kotimaista sisäpiiritietoa.

EVA:ssa laadittiin vuosina 1973–1990 aineistojen jakeluluetteloita, joissa oli vuosittain 30–40 henkilön nimet. He saivat pääosin kaiken tiedon varojen käytöstä ja projektien toteutumisesta. Aineistot numeroitiin ja leimattiin punaisella numerolla. Kunakin vuonna luettelointiin noin 30 liike-elämän huipulla olevaa henkilöä. Asemansa perusteella he olivat EVA:n päätöksentekoon liittyvän informaation piirissä.⁴⁶⁶

Kun verrataan TT:n ja EVA:n informaation piirissä olleita henkilöitä, nähdään, että jotkut henkilöt ovat luottamusmiesasemansa perusteella olleet poikkeuksellisen hyvin perillä asioista, koska he ovat toimineet sekä EVA:n että TT:n hallituksissa. Tällaisia luottamushenkilöitä ovat olleet esimerkiksi Heikki Tavela, Casimir Ehrnrooth, Fredrik Castrén, Georg Ehrnrooth ja Pekka Herlin, jotka esiintyvät jakelulistalla yli kymmenen vuotta. Toimeksiantajat nauttivat järjestöjen jäsenkunnan luottamusta, jonka varassa eri toimialat ja niiden johtavat yritykset pyrkivät saamaan omat tavoitteensa elinkeinoelämän kokonaistavoitteiden listan kärkisijoille.

Näin nämä luottamushenkilöt loivat myös hallintotapakulttuuria, joka tunnettiin käsitteenä Suomessa vasta 1990-luvulla. Sisäpiirin toimintaa kuvaa muun muassa se, että kirjanpitoaineistoa hävitettiin. Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnassa tehtiin 3.2.1976 lisäpöytäkirja kokouspöytäkirjaan 1/1976, jonka kohdassa 7 (”valistustoiminta”) päätettiin oikeuttaa toimitusjohtaja hävittämään valistustoimintaan liittyvät tositteet sen jälkeen kun puheenjohtaja ja tilintarkastajat olivat hyväksyneet ne asianmukaisesti vuoden tilinpäätöksen yhteydessä.⁴⁶⁷ Se, mitä valistustoiminnan piiriin on katsottu kuuluvaksi, jää pohdittavaksi.

TT:n talousarvioissa kokonaiskuluista noin 15–25 prosenttia oli johtokunnan käyttövaroja, jotka käytettiin valistustoimintaan, puolueiden toiminnan tukemiseen ja projekteihin.⁴⁶⁸ Myös EVA:n talousarvioissa hallituksella oli omat erilliset käyttövaransa, jotka olivat 10–15 prosenttia kokonaiskuluista.⁴⁶⁹ EVA:sta ei ole löytynyt päätöstä kuittien hävittämisestä. Kumpikin – sekä EVA että TT – ovat aloittaneet rekisteröimättöminä yhdistyksinä.⁴⁷⁰

Timo Laatusen mukaan kuitit ja tilitys esiteltiin hallituksen puheenjohtajalle, minkä jälkeen ne hävitettiin ja tili lopetettiin: ”Näin vältettiin sidonnaisuudesta ulospäin syntyvä mielikuva. Ehdokkaat eivät itse aina tainneet edes tietää, mistä kaikkialta tukea tuli. Avustukselle ei koskaan asetettu mitään ehtoja, eikä avustuksen oletettu vaikuttavan saajansa toimiin.”⁴⁷¹ Koroman mukaan teollisuus ei maksanut vaaliavustuksia verotuksessa vähennyskelpoisista jäsenmaksuista, vaan yrityksiltä kerättiin vapaaehtoisia maksuja vaaliavustuksia varten. Varat kerättiin suurimmilta yrityksiltä ja ne olivat melko

vaatimattomia – noin 500 000 euron potteja yksittäisiä vaaleja kohti. On epäselvää, toimittiinko näin liike-elämän järjestöissä yleisemminkin. Koroma kuitenkin toteaa, että metsäteollisuus jatkoi omaa rahoitustaan, joten on mahdollista, että muutkin liitot ja organisaatiot, yksittäisistä yrityksistä puhumattakaan, antoivat vaalitukea, vaikka TKL pyrki välttämään päällekkäistä rahoitusta.⁴⁷²

Toinen esimerkki sisäpiiritiedosta on pääsy ulkoasiainministeriön jakelulistoilta. Näillä listoilla oleville ministeriö tuotti ja jakoi katsauksia eri maiden ja alueiden tilanteesta. Ulkoasiainministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri Matti Tuovinen merkitsi päiväkirjaansa 22.1.1975: ”Jakobsonin kanssa lounaalla keskustellen EVA:sta. J. pyysi saada jatkuvasti UM:n katsausmateriaalia, mitä lupasin toimittaa.”⁴⁷³ Näin Jakobson sai ulkomministeriön korkeimmalta virkamieheltä luvan päästä ministeriön katsausten jakeluun eli käsiksi sisäpiiritietoon, jolla Suomen ulkoasiainhallinto seurasi maailmaa ja tulkitsi tapahtumia eri maissa. Myös metsäteollisuus ja Teollisuuden Keskusliitto olivat tämän sisäpiiritiedon jakelulistalla.

Punaiset vuorineuvokset lobbasivat idänkaupalla

Idänkauppa oli aivan oma sisäpiiritiedon maailmansa.⁴⁷⁴ Suomen ja Venäjän sekä Neuvostoliiton talous- ja kauppasuhteet ovat myös olleet tärkeitä lobbauksen ja politiikan areenoita. Idänkaupassa on myös kilpailtu siitä, kuka parhaiten kykenee pitämään suhteita tärkeimpiin asiakkaisiin ja naapurimaan johtoon. Vuosina 1861–1916 eli suuriruhtinaskunnan aikana Venäjän-kauppa muodosti noin 40 prosenttia kaikesta Suomen ulkomaankaupasta. Vuosina 1917–1944 se oli vain kaksi prosenttia. Vuosina 1945–1990 eli ”clearing-aikana” kauppa oli noin 16 prosenttia kaikesta Suomen ulkomaankaupasta. Venäjän-kauppa oli vielä 1990-luvulla noin seitsemän prosenttia maamme ulkomaankaupasta.⁴⁷⁵ Vuonna 2014 vienti Venäjälle oli koko viennistä noin kahdeksan prosenttia, kun taas tuonti oli 15 prosenttia koko tuonnista nimenomaan energiatuonnin vuoksi.⁴⁷⁶

Vuoden 1918 jälkeen Suomen ja Venäjän välinen kauppa oli vähäistä, kun Suomi irtautui Venäjän hallinnosta ja perusti omansa. Kauppasopimusta ei solmittu, mutta talousyhteistyötä säädeltiin esimerkiksi vuosina 1932–1934 solmittuilla hylkeenpyynti- ja kalastus- sekä tavaraleiman suojelu- ja porosopimuksilla. Talvisodan jälkeen tehtiin ensimmäinen kauppasopimus vuonna 1940.

Talvi- ja jatkosodan jälkeen kauppasuhteet alkoivat muotoutua uudella tavalla. Neuvosto-Venäjän, jota vuonna 1923 seurasi Neuvostoliitto, ulkomaan-

kauppa oli kansallistettu, ja se oli valtion monopoli. Ulkomaankaupan valtion-monopolia pidettiin yhtenä sosialistisen rakennustyön tärkeimmistä välineistä. Ainoastaan valtio sai viranomaisten välityksellä käydä kauppaa vieraan valtion ja sen juridisten ja fyysisten henkilöiden kanssa. Yleisliittolaisuus tarkoitti sitä, etteivät edes liittotasavallat – autonomisuudestaan huolimatta – saaneet harjoittaa ulkomaankauppaa.⁴⁷⁷

Toiseksi valtiosopimukset ohjasivat maiden välistä kauppaa, jolloin Neuvostoliiton hallitus (ministerineuvosto) ratkaisi kaupan laajuuden eli viennin ja tuonnin tasapainosuhteet ja ulkomaankauppaministeriö teki tarvittavat kaupat. Hallituksen alaisuudessa toimi valtionkomiteita, kuten esimerkiksi ulkomaisten talousyhteyksien valtionkomitea ja tieteellistekninen valtionkomitea. Neuvostoliitto perusti Suomeen kaupallisen edustuston, jolla oli vuonna 1947 Suomen ja Neuvostoliiton välisen kauppasopimuksen nojalla diplomaattinen status. Sen tehtävänä oli edustaa Neuvostoliiton kaupallisia etuja ja järjestää keskinäisen kaupan vaihto.⁴⁷⁸

Neuvostoliiton valtionkomiteoiden alaisuudessa toimi itsenäisiä ulkomaankauppayhtymiä, joilla ei ollut yleistä oikeuskelpoisuutta, vaan se perustui erityiseen toimeksiantoon.⁴⁷⁹ Yhtymiä oli kolmea tyyppiä: 1) tietyn tavaryhmän vientiä ja tuontia harjoittavat, 2) erikseen vientiä tai tuontia harjoittavat sekä 3) määrätyn maan tai alueen kanssa käytävästä kaupasta huolehtivat ulkomaankauppayhtymät.

Kolmanneksi Suomen ja Neuvostoliiton taloussuhteiden uusi käynnistysvaihe perustui sotakorvauksiin ja sen erillishallintoon. Suomessa sotakorvausten toimitus perustui sotatalouden aikana laadittuihin sääntöihin. Toimituksia varten luotiin valtiojohtoinen kehitys- ja koordinaatiohallinto ”Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta” eli Soteva.⁴⁸⁰ Valvontakomission kautta Suomi oli Neuvostoliiton hallinnassa, ja käytännössä valvontakomissio sanoi aina viimeisen sanan yli Suomen lain ja hallinnon.⁴⁸¹ Sotakorvausteollisuus ja Soteva loivat kuitenkin teollisen yhteydenpitojärjestelmän Neuvostoliiton järjestelmään. Kaikki tämä piti opetella. Samalla Sotevasta tuli voimakas teollisuuspoliittinen toimija, jonka tarpeet menivät kaikkien muiden toimialojen ohi.

Pariisin rauhansopimuksessa vuonna 1947 Suomi sitoutui pidättäytymään liittoutuneiden maiden tavaroiden mielivaltaisesta syrjimisestä. Suomen ja Neuvostoliiton kauppa perustui heti alussa kompensatio- eli vastikekauppaan, missä vältettiin valuutan käyttöä. Se olikin Suomelle tärkeää, koska maalla ei ollut valuuttaa. Vuonna 1946 tehtiin tavaravaihto- ja maksusopimus, jossa otettiin käyttöön selvitys- eli clearing-tili. Vientimaksut suoritettiin Suomen

Pankin ja Neuvostoliiton ulkomaankauppapankin (Vnešekonombank) tiililtä. Osapuolet pitivät Yhdysvaltojen dollareihin perustunutta korotonta selvitystiliiä, ja keskuspankit ilmoittavat toisilleen tuojien selvitystilille suoritetuista maksuista. Tiedon saanut pankki puolestaan suoritti tämän jälkeen maksut viejälle. Erotus oli hyvitetävä kultana, dollareina tai muuna sovittuna valuuttana.⁴⁸²

Sodan hävinneenä osapuolena Suomella ei voinut olla valtiosopimuksia, jotka oli tehty ennen rauhansopimusta. Näin ollen Pariisin rauhansopimus mitätöi kaikki aikaisemmat valtiosopimukset. Kaikki uudet valtiosopimukset oli solmittava siten, että niissä kunnioitettiin liittoutuneiden kanssa tehtyä rauhansopimusta. Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa kauppasopimuksen vuonna 1947 eli vasta Pariisin rauhansopimuksen jälkeen.

Kauppasopimuksessa osapuolet sopivat kauppasuhteiden pääperiaatteiksi yhdenvertaisuuden, vastavuoroisuuden ja rajoittamattoman suosituimmuuden.⁴⁸³ Jälkimmäinen koski erityisesti tulleja, maksuja ja veroja, tullikäsittelyä sekä tuonti- ja vientirajoituksia.⁴⁸⁴ Sotakorvaukset vuosina 1946–1952 loivat pohjan Suomen viennille Neuvostoliittoon. Vuosina 1970–1990 vienti Neuvostoliittoon olikin 14–24 prosenttia Suomen koko viennistä ja 3–6 prosenttia bruttokansantuotteesta.⁴⁸⁵

Kauppasopimusten pohjalta siirryttiin yhä pidempiaikaisiin sopimuksiin. Ensimmäinen runkosopimus tehtiin vuosille 1951–1955, ja se rytmitettiin Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmien kanssa. Lisäksi oma erikoisuutensa oli sen rinnalle syntynyt rajakauppa, josta Neuvostoliiton puolelta vastasi Lenfintorg-niminen erityinen ulkomaankauppayhtymä toimialueenaan Luoteis-Venäjän sekä Baltian neuvostotasavallat.⁴⁸⁶ Vuonna 1960 Neuvostoliiton kanssa solmittiin tullisopimus. Se poisti käytännössä neuvostotuotteilta samat tullimaksut kuin EFTA-mailta, joiden kanssa Suomi solmi vuonna 1960 FINN-EFTA-sopimuksen.⁴⁸⁷

Vuonna 1966 Neuvostoliiton pääministeri Aleksei Kosygin⁴⁸⁸ ehdotti Suomen ja Neuvostoliiton yhteistä talouskomissiota, joka perustettiin Moskovassa 10.2.1967. Tästä elimestä tuli poliittisen ja taloudellisen vallan keskiö, keskusteluareena, jonka tarkoituksena oli laajentaa maiden välisiä talussuhteita.⁴⁸⁹ Jäsenet komissioon nimitti kummankin maan hallitus. Neuvostoliitto nimitti omaksi puheenjohtajakseen ulkomaankauppaministeri Nikolai Patolitševin. Myös Suomen puheenjohtaja oli merkittävä poliittinen henkilö, presidentin luottomies. Kekkosen pitkäaikainen luottomies Ahti Karjalainen oli puheenjohtajana 1967–1983.⁴⁹⁰ Mauno Koiviston presidenttikaudella SDP:n puheenjohtajasta Kalevi Sorsasta tuli talouskomission puheenjohtaja

vuosiksi 1983–1989.⁴⁹¹ Koska Karjalainen oli jo menettänyt Kekkosen luottamuksen vuonna 1977, talouskomission puheenjohtajan tehtävään kohdistui voimakkaita ristipaineita.⁴⁹²

Vaikka komissio kokoontui vain kahdesti vuodessa, kokousten valmistelua varten perustettiin sihteeristö ja työryhmiä. Näin muodostui legitiimi verkosto ja yhteisöllinen vuorovaikutus. Tämä yhteisöllisyys oli sekä poliittista että taloudellista. Kaupallisten suhteiden välttämätön ehto oli tuki presidentille ja hänen politiikalleen. Taloudellisesti yhteisöllisyys merkitsi sitä, että yritykset tukivat aktiivisesti ystävyysoimintaa neuvostoliittolaisten organisaatioiden kanssa, mikä puolestaan tuki kauppojen syntymistä. Koska neuvostokansalaiset eivät yleensä saaneet yksin matkustuslupaa ulkomaille, neuvostovaltio organisoi turismin ja henkilöyhteydet.⁴⁹³

Suomessa viennin clearing-kauppaa hallinnoi ulkoasiainministeriö ja tuonnin kauppa- ja teollisuusministeriö. Lisenssivirasto hallinnoi lisensejä eli lupia ja Suomen Pankki maksuja. Hallitusten välinen talouskomissio ja sen alatyöryhmät koordinoivat kauppaa ja talousyhteistyön eri muotoja.⁴⁹⁴

Suomalaisen yrityksen oli erittäin vaikea päästä yhteyksiin neuvostoliittolaisen asiakkaan kanssa, jollei se kuulunut tähän yhteisöön ja saanut poliittista suositusta Suomesta. Poliittinen suositus edellytti yhteydenpitoa presidentti Kekkoseen joko suoraan tai poliittisten apulaisten kautta. Yhteys neuvostoasiakkaaseen syntyi läpäisemällä neuvostobyrokratia, jonka aineelliset puitteet ja jäsenmaksut loivat kaupalliset seminaarit, symposiumit, valtuuskunnat, messut ja näyttelyt. Keskeinen neuvostolainen informaatiolähde tulevista suunnitelmista oli Gosplan, Neuvostoliiton valtion suunnittelukomitea, joka sijaitsi Moskovassa Kremlin Punaisen torin lähiympäristössä Tverskaja-Jamskaja- ja Ohotnyi Rjad -katujen kulmassa talossa, jossa nyt toimii Venäjän valtion duuma eli parlamentin alahuone.

Allan Savola kertoo tästä järjestelmästä näin: ”Systeemi toimi siten, että kaupparatsu matkusti Moskovaan, asettui asumaan Inturistiin⁴⁹⁵ ja alkoi soitella Gosplanin yhteyshenkilölle. Tämä tiesi, mitä oli suunnitteilla viisivuotisohjelmassa kaupparatsun toimialalla. Gosplanin toimihenkilön saattoi tavata toimistossa tai myös ulkona rakennuksesta. Hänen tietojensa jälkeen kaupparatsu saattoi olla yhteydessä tietämäänsä ulkomaankauppayhtymään, jonka edustaja saattoi kaupparatsulta jopa ensimmäiseksi saada tietoonsa, että Siperian radan varteen oli viisivuotissuunnitelmassa tiedossa 20–30 kylmävarastoa, joiden koneet voitiin toimittaa Suomesta. Yhtymälle oli puolestaan tärkeää, että se pystyi toimittamaan ja sopimaan laitteet, koska sen budjetista saama tulo perustui ulkomaankaupan tarpeeseen.”⁴⁹⁶

Suomalais-neuvostoliittolainen kahdenvälinen kauppa oli Suomessa äärimmäisen kilpailtua ja siten lobbaamisen areena. Ennen Kekkosen presidentiksi tuloa idänkauppa oli sotakorvausvaltuuskunnan ja presidentin vallankäytön varassa. Tähän pystyivät ”ulkopuolelta” vaikuttamaan vain kommunistit suorilla yhteyksillään Moskovaan ja NKP:n johtoon. Tilanne alkoi muuttua vasta sen jälkeen, kun Kekkosen presidenttikauden puolivälissä perustettiin talouskomissio⁴⁹⁷ (1967) ja kun jäsenmaksuperintäsopimus (1969) ja puoluetuki (1969) alkoivat vähentää Neuvostoliiton toimittaman ja kommunistien vastaanottaman puoluerahoituksen vaikuttavuutta.

Saara Matalan mukaan ”kaupan tapakulttuurissa erityisyys näkyi puheena luottamuksesta ja vastavuoroisuudesta. Luottamus tarkoitti tärkeiden ulkopolitiikkaa ja ulkomaankauppapolitiikkaa koskevien ratkaisujen tekemistä yhteisymmärryksessä Neuvostoliiton johdon kanssa. Tämä ei tarkoittanut neuvostovaatimusten automaattista täyttämistä, vaan vähimmäisvaatimusten tyydyttämistä ja erimielisyyksien pitämistä salassa.”⁴⁹⁸

Koska Neuvostoliitto oli idänkaupan ainoa asiakas, tasavallan presidentin asema oli keskeinen ja hallituksen johtama idänkaupan organisaatio oli vallankäytön väline ja kilpailtu kaupallisten etujen areena.⁴⁹⁹ Tärkein Neuvostoliitosta Suomeen tuotava raaka-aine oli öljy, jonka hallinnoimista varten perustettiin 1948 monopoliyhtiö Neste. Uolevi Raadesta, kauppa- ja teollisuusministeriön toimistopäälliköstä, tuli Nesteen toimitusjohtaja. Neste jalosti ostamansa raakaöljyn ja myi sitä edelleen muille tukkumyyjille. Koska Suomen Pankin johtokunnan jäsenet nimitti presidentti, päätösvalta clearing-kaupassa oli viime kädessä presidentillä, joka pystyi vaihtamaan kaikki epäsopiivat henkilöt sopiviin.⁵⁰⁰

Johannes Koroman mukaan ”erityisesti Neuvostoliitolle tärkeät laiva-toimitukset olivat keino ”sitoo Suomi, vaikuttaa elinkeinorakenteeseen ja poliittiseen elämään”. Suomi oli aukko länsimaiden CoCom-järjestelmässä. Koska tämä järjestelmä kielsi muilta länsimailta strategisesti hyödyllisten laivojen rakentamisen Neuvostoliitolle, Suomen viisivuotissopimukseen 1956–1960 sisältyi kaikkiaan 536 laivaa.⁵⁰¹

Suomessa varauduttiin ennakolta taloudessa neuvostovaikuttamiseen. Neuvostoliiton puolelta tätä yhteydenpitojärjestelmää hoiti valtion turvallisuuskomitea KGB. Moskovassa kuitenkin puolue eli NKP valvoi yhteyttä, ja Suomen asioita hoidettiin kolmessa eri yksikössä, joita olivat NKP:n keskuskomitean sihteeristössä Suomen-toimisto, KGB:n ulkomaantiedustelun Suomen yksikkö ja Neuvostoliiton ministerineuvoston ulkomaan taloussuhteiden hallinto. Lisäksi järjestöjen ja kansalaispiirien yhteydenpitoa varten oli

olemassa Neuvostoliiton ystävyysseurojen liitto, jossa Suomen-yhteyksiä hoiti Neuvostoliitto-Suomi-seura. Se oli puolueen ja KGB:n valvonnassa.

Kun Moskovian keskustelusta lanseerattiin idea tai keskustelu, neuvostoverkosto toimi yleensä kuin hyvin harjoiteltu kuoro. Neuvostoliittoon muodostui ”Suomen klubi”, kokoonpanoja merkittävistä päättäjistä, joilla oli tiiviit ja säännölliset yhteydet Suomeen. Suomen kannalta oli merkityksellistä, että Neuvostoliiton ylimmissä valtakerrostumuissa oli positiivinen mielikuva Suomesta. Suomi oli ”meidän länttä” ja ystävämaa, jonka ennakoitavuutta arvostettiin Moskovassa. Ja vaikka Moskovassa tiedettiin Suomen pitkäaikainen pyrkimys päästä lännen markkinoille osaksi vapaakauppaa ja yhteismarkkinoita, siellä luotettiin Suomen noudattavan vastavuoroisuutta Moskovalle.

Siksi Suomessa oli vastaavia verkostoja, tiedonhankinta- ja vaikuttamistoimintoja, jotka muodostuivat eri alojen sisäpiireistä. Myös politiikan ja talouden sisäpiirit olivat ryhmittyneet siten, että niitä yhdistivät yhteiset arviot Neuvostoliiton toimenpiteistä. Johannes Koroma muistuttaakin, että lobbaaminen oli kovinta juuri idänkaupassa, koska siinä sekä poliittiset että taloudelliset panokset olivat hyvin suuria. Yhteydenpitoa Moskovaan tarvittiin myös, koska haluttiin rakentaa luottamuspääomaa EEC-vapaakaupparatkaisulle ja lännen kanssa tehtävälle teknologiyhteistyölle. Tämä logiikka oli olemassa vielä valmisteltaessa Suomen liittymistä Euroopan talousalueeseen (ETA) vuonna 1990.

Teollisuusliiton ja TKL:n tärkein kauppapoliittinen sisäinen tehtävä oli idänkaupan koordinointi. Kauppaa koordinoitiin myös lännessä. Suuri varovaisuus ohjasikin teollisuuden järjestöjen ja yritysjohdon suhtautumista Neuvostoliiton-kauppaan. Vaikka idänkaupan aiheuttamasta riippuvuudesta puhuttiin, oma-aloitteisia rajoituksia siihen ei haluttu hyväksyä.⁵⁰² Teollisuudelle tärkeät kauppapoliittiset ratkaisut – niin EFTA-sopimus kuin Euroopan integraatiokin – oli arvioitava Neuvostoliiton kauppasuhteiden valossa. Clearing-kaupan ylivoimaisista eduista pidettiin tiukasti kiinni.⁵⁰³

Suomessa pyrittiin pehmentämään kuvaa, että maa olisi riippuvainen idänkaupasta. Myös TKL ponnisteli antaakseen riippumattomuuden vaikutelman teollisuuden kansainvälisissä järjestöissä, mutta joutui torjumaan pohjoismaisten teollisuusjärjestöjen yhteiset kannanotot EEC-jäsenyyden puolesta. Todellisuudessa clearing-järjestelmä antoi suomalaiselle teollisuudelle ainutlaatuisen kilpailusuojan Neuvostoliiton markkinoilla, mutta samalla idänviennin kotimaisuussäännökset synnyttivät väärän käsityksen suomalaisen teollisuuden kansainvälisestä kilpailukykyvystä. Clearing-järjestelmä oli työllisyyden, yritysten kannattavuuden ja suhdanteiden tasaamisen kannalta

korvaamaton. Sillä oli vaikutuksensa niin teollisuuden edunvalvontaan, ay-liikkeen käyttäytymiseen kuin poliittiseen päätöksentekoonkin.⁵⁰⁴ Neuvostoliiton ja clearing-kaupan romahdettua liike-elämä pystyi muistelemaan idä-kaupan kannattavuutta: katteiden katsottiin olleen niin korkeita, että 30 vuodessa ”sotakorvaukset saatiin takaisin moneen kertaan”. Jos sitä kutsuttiin suomettumiseksi, vuorineuvokset katsoivat saaneensa siitä hyvän hinnan.

Metsäteollisuuden länsikauppa toi valuuttatuloja ja idänkauppa työtä. Vuorineuvokset jakaantuivat poliittisesti idän ja lännen kauppaleireihin vasta vuonna 1981, kun presidenttikysymys (Karjalainen vai Koivisto) alkoi hajottaa elinkeinoelämän rivejä. Laatunen muistuttaa Juri Piskulovin varoittaneen jo 1970-luvulla, että Suomi ei saisi rakentaa liikaa Neuvostoliiton-kaupan varaan. Taustalla oli vuoden 1973 energiakriisi, jolloin energian hinta nousi ja neuvostokaupan volyymia olisi jo tästä syystä pitänyt kasvattaa.⁵⁰⁵

Suomalaisten yritysten vientitoiveiden kokoaminen ja yhteensovittaminen oli eräänlaista diplomatiata. Tehtävä kuului TKL:n kauppapoliittisen osaston johtajalle, ensin B. O. Johanssonille ja hänen jälkeensä Erik Forsmanille. Lisäksi valmisteluun osallistuivat Metsäteollisuuden toimitusjohtaja Lauri Kirves, Metalliteollisuuden Harri Malmberg sekä MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto. Forsman kehitti uuden neuvottelujärjestelmän, joka paljasti etukäteen pitkäaikaisten sopimusten tarvitseman vientitilan – ja samalla muille jäävän tilanahtauden. Salamyhkäisyyteen tottuneet suuret viejät eivät muutoksesta pitäneet, koska se kavensi myyjien mahdollisuutta viime hetken lobbaamiseen.⁵⁰⁶

Tauno Matomäen mukaan ”Neuvostoliitossa toimi verkosto, joka kertoi toisille kavereille, mitä oli valmisteltu ja toisille sitten ei. Jotkut firmat tekivät järjestömästi turhaa työtä laskiessaan tarjouksia, kun etukäteen tiedettiin, kenelle tilaus menee. Silloin minullakin oli tapana tehdä useammat laskelmat, yhdet takuulaitokselle, toiset ostajalle ja kolmas katelaskelma omaan käyttöön. Usein tehtiin vielä yksi valmiiksi tingitty laskelma, joka jätettiin hotellihuoneeseen.”⁵⁰⁷

Öljyn hinta alkoi laskea 1980-luvulla, mikä pienensi clearing-kaupan volyymia. Suomi olisi halunnut käydä kauppaa paljon suuremmalla volyymilla, mutta öljyn hinnanlaskun vuoksi Neuvostoliiton tavaraostoista jäi Suomen Pankkiin yhä suurempi clearing-velka. Idänkaupan ongelmat aiheuttivat keskusteluja, ja asiaa myös pohdittiin erityisesti Kairamon ja Väyrysen ryhmässä.⁵⁰⁸ Suomessa ei osattu lukea Neuvostoliiton muutoksen merkkejä – perestroikaa ja glastnostia, jotka olivat sosialistisen järjestelmän sisäisen keskustelun iskusanoja.

Neuvostojärjestelmä oli taloudellisesti tulossa tiensä päähän, minkä lisäksi järjestelmän legitimitettiä heikensivät kansallisuusongelmat ja demokratia-vajeesta aiheutunut kriisi. Yhdessä nämä johtivat siihen, että *corporate governance* eli hyvä hallintotapa toimi Neuvostoliitossa päinvastaisessa komentosuunnassa kuin länsimaaisissa yhtiöissä, joissa toimiva johto oli vastuussa valitsijoilleen. Neuvostoyritykset olivat keskitetyssä valvonnassa ja yhteisomistuksessa, jossa vastuusuhteet olivat epäselviä. Keskusjohto rahoitti niitä niin kauan kuin pystyi, vaikka yrityksen tuotanto olisi ollut lamassa. Suomen liike-elämän ja hallituksen politiikan looginen linja oli kytkeä Suomi länteen. Timo Laatunen toteaa, että ”jos UKK:n kausi olisi osunut 1990-luvulle, olisimme hänen länsipolitiikkansa johdonmukaisena seurauksena jo silloin, Jeltsinin aikaan, liittyneet Natoon.”⁵⁰⁹

Lobbaukselle ja yritysten poliittisten riskien hallinnalle Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi uusia mahdollisuuksia. Uusien valtioiden, lainsäädäntöjen, hallintojen ja säätelymekanismien perustaminen entiselle Neuvostoliiton alueelle oli suuri mahdollisuus liiketoiminnalle. Kun sosialistinen järjestelmä romahti, yksityinen omistusoikeus loi uutta dynamiikkaa Moskovan vaikutuspiiriin. Olennaista oli hallita murroksessa olevan markkina-alueen kehityksestä saatavaa luotettavaa tietoa, jos sellaista ylipäänsä oli saatavilla.

Keskustelukerhot ja ajatuspajat

Termien ajatuspaja, ajatusmylly ja ajatussäiliö taustalla on Maiju Wuokon mukaan sodanaikainen ajattelu.⁵¹⁰ Ajatuspajat ovat usein silta akateemisen yhteisön ja yhteiskunnallisten yhteisöjen välillä. Ne palvelevat julkista intressiä ja poliittisesta vallasta riippumatonta ääntä, joka kääntää perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen tuloksia kielelle ja muotoon, joka on ymmärrettävää ja luotettavaa ja politiikan tekijöiden ja suuren yleisön saatavilla.⁵¹¹

Tärkeimmät syyt ajatuspajojen syntymiseen ovat informaation vallan kumous, hallitusten tietomonopolin aikakauden päätyminen, poliittisten ongelmien monimutkaisuus ja tekniset alkuperät, hallitusten laajuuden ja sisäisten erimielisyyksien kasvu, globalisaatio, valtiotoimijoiden ja yksityisten toimijoiden kasvu sekä tarve tuottaa tietoa ja analyysia ”oikeassa muodossa oikeaan aikaan”. McGannin raportin mukaan Suomessa on 26 ajatuspajaa.⁵¹² Raportti nostaa merkittäviksi ajatuspajoiksi amerikkalais- ja brittiläisperäiset Brookings Institutionin, Cato Institutin, Chatham Housen, Carnegie Endowmentin, Hoover Institutin ja CEPS:in (Center for European Political Studies).

Suomessa ajatuspajat ovat syntyneet neljässä aallossa. Ensimmäinen oli julkinen aalto, kun Ulkopoliittinen instituutti perustettiin Ulkopoliitiikan tutkimuksen säätiönä vuonna 1959.⁵¹³ Paasikivi-Seuralla edisti aktiivisesti ulkopoliitiikan keskustelua Suomessa. Instituutti aloitti vuonna 1961, ja varsinaisesti sen toiminta käynnistyi vuonna 1972. Ensimmäisen kokopäiväisen tutkijan se sai vasta vuonna 1987. UPI:n toiminnan vakinaisti Paavo Lipponen toimiessaan sen johtajana 1989–1991. Vuonna 2006 UPI siirrettiin eduskunnan yhteyteen 1.6.2006 pidetyssä juhlaistunnossa, jossa eduskunta säätöi kansainvälisten suhteiden ja Euroopan unionin asioiden tutkimuslaitoksesta lain. Laki tuli voimaan 1.7.2006, ja sen nojalla uusi instituutti otti vastatakseen myös vanhan instituutin tehtävät, henkilökunnan, Ulkopoliittikka-lehden. Instituutin toiminta käynnistyi 1.1.2007.⁵¹⁴

Vuonna 1967 eduskunta perusti Suomen Pankin yhteyteen Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlarahaston, jonka osakkeet – muun muassa sittemmin Nokian osakkeet – tuottivat hyvin sekä arvoa että osinkoa. Sitran tehtävä on rakentaa huomisen menestyvää Suomea, ennakoida yhteiskunnan muutosvoimia ja niiden vaikutuksia, etsiä uusia käytännön toimintamalleja ja vauhdittaa kestävään hyvinvointiin tähtäävää liiketoimintaa.⁵¹⁵ Vuonna 2015 Sitrassa oli 130 työntekijää. Sitrasta tuli 1990-luvulla enemmän ajatuspaja kuin rahasto, ja 2000-luvulla sen ajatuspajamaisuus on vain korostunut.⁵¹⁶

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT) on noin 50 henkilön tutkimuslaitos, joka perustettiin vuonna 1990 yhdistämällä Taloudellinen suunnittelukeskus ja valtiovarainministeriön suunnittelusihteeristö. Sen toiminta rahoitetaan pääosin budjettivaroista. VATT:lla on merkittävä rooli Talousneuvostoa tukevana julkisen talouden tutkimus- ja suunnitteluyksikkönä.⁵¹⁷

Kun Suomen Pankki muuttui Euroopan keskuspankin haarakonttoriksi vuonna 1998, sekin sai ajatuspajan kaltaisen lisätehtävän. Se on eurojärjestelmän ja rahapolitiikan tärkeä tutkimus- ja seurantayksikkö. Sen yhteydessä on myös toiminut idänkaupan tutkimusyksikkö, josta tuli Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen siirtymätalouksien tutkimuslaitos (BOFIT).⁵¹⁸

EVA on esitelty jo edellä. Se oli kuitenkin ensimmäinen yksityinen ajatuspaja, *think tank*, Suomessa. EVA ei ollut 1970-luvun Suomessa perinteinen edunvalvontajärjestö, vaan liike-elämän pitkän aikavälin strateginen vaikuttaja, unilukkari. EVA:n yhdeksi merkittäväksi rooliksi, mikä ei käy ilmi arkistoista aivan heti, tuli tuottaa tietoa ja näkemyksiä, joilla on laajempi kansainvälinen tausta. Kun otetaan huomioon EVA:n perustamisajankohtaan liittyvä kylmän sodan kahtia jakautunut suurvaltapoliittinen tilanne, Suomen puolueettomuuspolitiikan niukka elintila sekä yritysjohtajien ideologinen uhkakuva

kommunismien leviämisestä myös Suomessa, EVA:lle oli poliittisessa mielessä sosiaalinen tilaus.⁵¹⁹ Toisaalta järjestöllisessä mielessä EVA oli ensimmäinen poliittisesti orientoitunut operaatio, suuri projekti, jossa elinkeinoelämä – mukaan lukien teollisuus, palvelut, pankit ja tuottajat – järjestäytyi vaikuttaakseen poliittisesti. EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson oli myös merkittävä ja kansainvälinen henkilö, jolla oli riittävästi arvovaltaa suodattaa ja tulkita kansainvälisen kehityksen vaikutuksia Suomeen.

Niinpä EVA:n ensimmäinen vuosikymmen 1974–1984 oli poliittisen orientoitumisen ajanjakso, ja lobbauksen kannalta keskeinen havainto saat- taan olla se, kuinka vaikeaa elinkeinoelämän on ollut muodostaa yhteinen tahtotila.

EVA:an liittyy kuitenkin 1970-luvun lopun suuri tilinpäätös, vaikka se ei ollutkaan ainoa toimija ja tuloksetekijä. Vahvoja näyttöjä olivat myös Korpi- lammella liputettu teollisuutta ymmärtävä elvytyspolitiikka, SDP:n kyky kaataa Karjalaisen presidenttiehdokkuus, SDP:n liitto Kekkosen kanssa vuonna 1975 ja dialogin aloittaminen Etelärannan kanssa. Kuten edellä on nähty, tuo vuoropuhelu vahvisti korporaatioita ja loi yhteiskunnassa SDP:lle ainutlaatuisen voimakkaan poliittisen aseman, jota ammattiyhdistysliikkeen kasvava voima tuki.

Liike-elämän poliittiset rivit menivät hajalle Kekkosen seuraajaa valittaessa. Vaikka EVA ei suoranaisesti liputtanut Mauno Koiviston puolesta, Jakobson toimi Koiviston eduksi ja Karjalaista vastaan. Teollisuuden Keskusliitto sen sijaan toimi Karjalaisen puolesta. Julkisuudessa syntyi kuva, että Koivisto oli nimenomaan Suomen eikä Neuvostoliiton tukema ehdokas, jollaiseksi Karjalainen leimautui mediassa.⁵²⁰ Koivistolla oli kuitenkin ehdokkuuden selvittäessä kehittyvä yhteys KGB:hen.⁵²¹ Myös Jakobson pyrki aktiivisesti luomaan yhteyden Neuvostoliittoon.⁵²² Jos tavoitteena oli koota ei-sosialistisen puoluekentän voimat ja yhdistää elinkeinoelämä suurissa kysymyksissä, se ei onnistunut, sillä lopputuloksena oli poliittinen hajaannus. Mutta tämän hajaannuksen luoman sateenvarjon alla liike-elämän suuret markkinataloutta puolustaneet linjaukset edistyivät.

Toisessa aallossa tulivat korporaatioiden taloudelliset ajatuspajat, joita pohdittiin EVA:n perustamisen rinnalla. Etelärannassa pohdittiin vuosina 1968–1970 Taloudellisen tutkimuskeskuksen kehittämistä, minkä tuloksena perustettiin ETLA eli Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.⁵²³ MTK ja Pellervo-seura perustivat vuonna 1979 Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen. Sen tutkimusprojektit kytkeytyvät lähinnä maa- ja metsätalouden näkökulmasta taloustieteellisiin kysymyksiin.⁵²⁴

SAK, STTK ja Akava perustivat yhdessä vuonna 1971 Työväen Taloudellisen Tutkimuskeskuksen. Se jatkoi vuonna 1951 perustetun Kansan Markkina-tutkimuslaitoksen (KAMALA) toimintaa ja muutti vuonna 1993 nimensä Palkansaajien tutkimuslaitokseksi. Siellä työskentelee noin 12–14 tutkijaa, ja se tukee taustayhteisöjensä talouspolitiikan argumentointia, vaikka se – kuten ETLA ja Pellervo – pyrkii tutkimustoiminnassaan sitoutumattomuuteen. Olennaista tutkimuslaitosten rahoituksessa on mahdollisuus ostaa tilaus-tutkimuksia, jolloin asiakas voi asettaa tutkittavat kysymykset ja aiheet. Yleensä asiakas saa vastaukset kysymyksiin, jotka hän osaa esittää.

Kolmannessa aallossa tulivat puoluepoliittiset ajatuspajat, kun Matti Vanhasen hallitusten aikana vuosina 2003–2008 ryhdyttiin rahoittamaan puolueiden ajatuspajoja. Niitä ovat Kalevi Sorsa säätiö (SDP), Suomen Toivo Ajatuspaja (kokoomus), Ajatuspaja Visio (Vihreä Liitto), Ajatuspaja Suomen Perusta (Perussuomalaiset), Ajatuspaja ”e2” (Suomen Keskusta) ja Ajatuspaja Vasemmistofoorumi (Vasemmistoliitto).

Neljäntenä ajatuspajojen aaltona syntyivät yksityiset *think tankit*. Demos Helsinki on yhdistysmuotoinen lobbausyritys, joka toimii akateemisen tutkimuksen, kunnallishallinnon ja yritysmaailman markkinointiviestinnän rajapinnoilla.⁵²⁵ Ajatuspaja Tänk on Demosin kaltainen politiikkasuosituksia ja analyyseja tuottava sitoutumaton ja puolueeton yhdistysmuotoinen, konsultti-palveluja tarjoava ajatushautomo.⁵²⁶ Ajatuspaja Magma on suomenruotsalainen ja liberalistisesti orientoitunut ajatushautomo, joka on perustettu 2012.⁵²⁷ Ajatuspaja Libera on 2011 Gustav von Hertzenin ja Petri Kajanderin perustama puoluepoliittisesti sitoutumaton ja itsenäinen ajatuspaja, joka tukee ja edistää yksilönvapautta, vapaata yrittäjyyttä, vapaita markkinoita ja vapaata yhteiskuntaa.⁵²⁸

Keskustelukerhoja on syntynyt toisaalta sattumalta, toisaalta hyvin päämäärätietoisen toiminnan johdosta. Tunnetuin niistä on Keskiviikkokerho, joka perustettiin 18.1.1942 Karjalan kerholla Brondan talossa (jossa EVA:n toimisto aloitti 1974). Simbri Ahola (Postin pääjohtaja), Jussi Lappi-Seppälä (MMM:n asutusasiainosaston arkkitehti), Sakari Tuomioja (VM:n budjettipäällikkö) ja Teuvo Aura (Postipankin pääjohtaja) käynnistivät keskustelukerhon, joka toimii yhä. Keskiviikkokerhon puheenjohtaja on Johannes Koroma. Taustalla oli huoli Suomesta, kun alkoi selvitä, että Saksa häviää sodan. Tuli tarve ”resuneerata”. Osanottajat eivät myöskään voineet tavata julkisesti. Aseveliliiton, ay-liikkeen ja työnantajien, politiikan ja talouselämän vaikuttajat tapasivat kutsupohjalta. Kerholla on selkeät kirjoittamattomat säännöt mutta ei jäsenmaksuja.⁵²⁹

Ekonomistien valtakauden suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa aloitti niin sanottu O-ryhmä tai ”Nollaryhmä”, jonka jäsenten käsialaa on tuntuva osa suomalaisesta tulopolitiikasta. Ryhmän tunnettuja nimiä ovat olleet Timo Helelä, Mauno Koivisto, Lauri Korpelainen, Erkki Laatto, Jaakko Lassila, Jussi Linnamo, Olavi Niitamo, Keijo Paunio, Jaakko Railo ja Pentti (Johannes) Viita.⁵³⁰

Pääministeri Ahti Karjalainen ihmetteli 1970-luvun alussa, miten huonos-ti talouselämän osapuolet ja valtionhallinto tunsivat toistensa näkemykset ja henkilöt niiden takana. Karjalainen ja Teollisuusliiton toimitusjohtaja Sakari T. Lehto antoivat TT:n Leif Fastille ja valtioneuvoston tiedotuspäällikkö Jukka Rusille tehtäväksi perustaa epävirallisen yhteydenpitomuodon, ja Fast kehitti Tiistaikerhon. Maatalousalan Tiedotuskeskuksen Olavi Konttinen ja Vakuutusyhtiöiden tiedotuskeskuksen Erkki Seitovirta ryhtyivät isännöimään vuorovedoin Tiistaikerhoa, joka ylläpitää yhteyksiä muun muassa tiedotusvälineiden päätoimittajiin.⁵³¹

Työmarkkinajärjestöjen EU-asioista kiinnostuneet henkilöt perustivat 1980-luvun lopulla seuraavalla vuosikymmenellä vaikuttaneen EU-ryhmän, johon kuuluivat Pekka Varoma (Pankkiyhdistys), Pekka Aro (SAK), Veli Sundbäck (UM), Antti Satuli (UM), Arhi Palosuo (UM/OKO), Raimo Tammi-lehto (SAK), Kari Tapiola (SAK), Heikki Pohja (SAK), Johannes Koroma (TT), Göran Hultin (TT), Esa Härmälä (VNK/MTK), Pekka Lahikainen (VKL), Jarmo Virmavirta (TS, US) ja Heikki S. Von Hertzen (STM). Pekka Aron mukaan SAK:n kannanmuutos EU-jäsenyyteen tapahtui toukokuun ja heinäkuun välisenä aikana 1991 ja vaikutti siihen, että Suomen sisäpoliittinen ilmapiiri kehittyi EU-jäsenyyttä puoltavaksi.⁵³²

Media lobbaajana ja lobbauksen kohteena

Lobbaus on suoraa vaikuttamista päätöksentekijöihin. Epäsuoralla lobbauksella vaikutetaan ensisijaisesti tiedotusvälineisiin, jotta ilmapiiri saadaan myönteiseksi ajetuille hankkeille. Lobbauksen kannalta tiedotusvälineet ovat yksi vaikuttamisen areena, näyttämö, jolla asiat näkyvät tai eivät näy. Siksi lobbauksen kannalta tiedotusvälineet ovat myös vallankäytön väline, ja niillä on tärkeä merkitys poliittisena informaatioväylänä, keskusteluareenana ja osallistumismuotona.

Tiedotusvälineet ovat kuitenkin myös itse vaikuttajia, ja myös ne voivat lobata. Siksi niillä on hyvin moninainen ja ristiriitainenkin asema tiedon ja mielipiteiden välittäjinä. Koska journalismi on valtaosin kaupallista ja laajalle

yleisölle suunnattua liiketoimintaa, sillä on monia reunaehtoja. Utistutuotannon pitää olla tehokasta ja halpaa, mikä suosii suuria, aktiiviseen tiedotustoimintaan pystyviä organisaatiota ja ehkäisee tiedotusvälineen omaa, tutkivaa ja paljastavaa työtä.

Suurilla organisaatioilla on paitsi yhteiskunnallista painoarvoa ja legitimi-teettiä myös resursseja, ammattitaitoa ja verkostoja ylläpitää tiedotustoimintaa ja mediasuhteita. Niiden avulla organisaatiot pystyvät säätelemään pieniä organisaatioita paremmin pääsyä julkisuuteen (tai poissaoloa niin halutesa-an) ja prosessin lopputuotteena yleisölle välittyviä sisältöjä. Tiedotus- ja pr-toiminta tuottavat median käyttöön ”puolivalmisteita” (tiedotteita ja muuta materiaalia, mediatapahtumia, haastatteluja, taustatietoa jne.), jotka laskevat merkittävästi journalistisen tuotannon kuluja.⁵³³

Suomalaisen edunvalvontajärjestelmän fundamenttien synnyttyä vuonna 1970 voidaan median kehityksessä hahmottaa ainakin kolme vaihetta. Tämä ”draaman kaari” on tärkeä, sillä sen avulla voi hahmottaa yhteiskunnallisen keskustelun ilmapiirin muutokset tiedotusvälineissä. Typologiassa ei ole tarkkoja vaiheita vuosilukuineen, vaan ajanjaksot limittyvät päällekkäin ja niiden päälinjat muodostavat tekijät, joista ne tunnistetaan. Tämän typologian kriteereinä ovat median tekniikka ja ansaintalogiikka, journalismin idea ja tehtävät sekä yhteisöllisyys ja sisällön painopisteet. Eräänlaisena taustapohjustuksena tälle luokittelulle ovat julkisuuden pelisäännöt, julkisuutta säättävät lait. Hahmottelu on hyödyllinen juuri lobbauksen näkökulmasta, koska se avaa median roolia tiedonvälittäjänä ja vaikuttajana poliittisessa prosessissa.

Maakuntalehtien valtakaudesta Yleisradion huippuvuosiin 1965–1981

Yleisradion ja maakuntalehtien valtakauden voi laskea alkaneen Eino S. Revon tulosta Ylen pääjohtajaksi vuonna 1965 ja päättyneen presidentti Kekkonen eroon syksyllä 1981. Maakuntalehtien levikit kasvoivat, ja niiden talous ja asema vahvistui Korean sodan noususuhdanteen jälkeen ja jatkui aina 1990-luvulle saakka.⁵³⁴ Ajan henkeen liittyi julkisuuslain kunnioittaminen, johon liittyvä ensimmäinen laki oli vuodelta 1951.⁵³⁵ Asiajournalismi ja mielipidejournalismi erottuivat toisistaan. Median päätehtävä oli tiedonvälitys, ja mediat tavoittelivat luotettavuutta. Mediat olivat yhteisöllisiä ja foorumi lukijoilleen. Medioilla oli identiteettiä, journalistit – nimekkäätkin – olivat aina taustalla.

Lobbaukselle media oli tärkeä poliittinen areena, joten raja median ja lobbauksen välillä oli selvä ja korkea. Mediaa kannatti lobata, koska se pystyi

vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen, taustoittamaan kiistaa herättänyttä ongelmaa tai henkilöä ja antamaan sille sävyjä, painotuksia ja merkityksiä. Kauden alussa sanomalehdet ja televisio olivat mustavalkoisia, kauden lopulla värillisiä. Radiossa ja televisiossa oli vain muutama kanava. Maakuntien suurimmat sanomalehdet hallitsivat levikkialueitaan, jotka olivat vaalipiirin tai vaalipiirin puolikkaan kokoisia.

Ennen 1960-lukua mediaa hallitsivat painettu sana ja radio. Graafinen ja sähköinen viestintä eivät kilpailleet keskenään, vaan tukivat toisiaan. Tavalliselle kansalaiselle tiedonvälityksessä oli kolme keskeistä mediaa: paikallinen sanomalehti, Suomen Tietotoimisto ja Yleisradio.⁵³⁶ Ne määrittivät suomalaisten käsitykset maailmasta, politiikasta ja taloudesta. STT ja useimmat sanomalehdet olivat työnantajaliittojen tai niiden omistajapiirien valvonnassa, kun taas eduskunta valvoi Yleisradiota.

Suomen tietotoimiston (STT) perustamisajankohtana pidetään vuotta 1887, mutta sen varsinainen perustaminen tapahtui vuonna 1915. STT:tä kutsuttiin ”puoliviralliseksi uutistoimistoksi”⁵³⁷, mikä juontaa juurensa sen yhä jokseenkin tiiviiseen suhteeseen valtiovallan kanssa. Lisäksi STT:llä oli ollut merkittävä asema suomalaisessa mediakentässä, koska Yleisradion uutiset perustettiin vasta vuonna 1960. Puolivirallisuudestaan huolimatta STT:hen on aina yhdistetty ”puolueettomuus, tasapuolisuus ja luotettavuus”. Uutispalvelun lisäksi STT:n toimintaan kuuluivat myös tiedotepalvelu sekä virallisten tekstien ja virallisuonteisten lausuntojen välitys, joka korostui erityisesti sodan aikana.⁵³⁸

Suuri jakolinja oli siinä, että elinkeinoelämä pyrki 1960-luvulta alkaen edistämään kaupallista televisiotoimintaa ja vasemmisto pyrki jarruttamaan tätä kehitystä käyttämällä fooruminaan Yleisradiota, joka oli vahvan vasemmiston aktiivisessa tarkkailussa. Yleisradion johto suhtautui vastahakoisesti televisiotoiminnan aloitukseen 1950-luvulla, mutta sen oli pakko reagoida, kun Tekniikan edistämissäätiö perusti televisioaseman ja Tallinnan television lähetyksen alkoivat näkyä Suomessa vuonna 1955. Tämän jälkeenkin Ylen johtokunta pyrki pitämään television hallinnassaan. Mainosrahoitusta vastustettiin, koska sen pelättiin vaikuttavan kielteisesti ohjelmien laatuun ja television riippumattomuuteen.⁵³⁹

Keväällä 1957 perustettiin Oy Mainos-Tv-Reklam Ab (myöhemmin MTV), jonka tehtävänä oli myydä Yleltä vuokrattavaa ohjelma-aikaa. Sen omistajia olivat mainostajat, mainostoimistot ja filmiyhtiöt. Vallan keskittyminen estettiin enintään viiden prosentin osakekannalla.⁵⁴⁰ Mainos-TV oli kaupallisen toiminnan kannattajien ja sen vastustajien kompromissi. Se osoittautui

kuitenkin vähitellen Ylen toiminnan rahoittajan sekä apuyhtiön roolien lisäksi myös kilpailijaksi ja rajoitteeksi suunnittelulle.

Mainos-TV sekä teki rahaa että laajensi ohjelma-aikaa, minkä lisäksi merkittävä osa sen ohjelmatarjonnasta oli rahoitettu kaupallisesti. Se kuitenkin pyrki itsenäiseksi ja laajentamaan toimintaansa. Ylen monopoli ja mainos-rahoitteisuus olivat lisäksi merkittäviä poliittisia kysymyksiä, jotka määrittivät asemaa ja profiilia poliittisella kentällä.⁵⁴¹

Vuoteen 1965 asti uutislähetyksistä vastasi pelkästään STT. Huomion-arvoista on, ettei Ylen ajankohtaistoimintaa mielletty ”uutiseksi”, vaikka niiden perustana olivat STT:n sähkeet.⁵⁴² STT:n ympärillä käytävä keskustelu muuttui poliittiseksi, kun vuonna 1965 alettiin harkita, että kaikki radion uutislähetykset siirrettäisiin Ylelle.⁵⁴³ Vasemmistolaiset poliittiset voimasuhteet ulottuivat Ylen ylimpään johtoon asti,⁵⁴⁴ oikeiston taasen STT:hen.⁵⁴⁵ Näin syntyi konflikti parlamentaarisuuteen ja yksityisomistukseen perustuvien mallien välillä, sillä eduskunta päätti Yleisradion omistajaohjauksesta.⁵⁴⁶

Yle oli tietynlaisessa pysähtyneisyyden tilassa ennen Eino S. Revon nousua sen pääjohtajaksi (1965–1969). Presidentti Urho Kekkosen lähipiiri hoiti Revon maalaisliiton (Suomen Keskusta) kautta pääjohtajaksi tarkoituksenaan uudistaa Yleisradio. Vuosikymmen haastoi vanhat tavat ja totuudet, mikä välittyi myös suomalaisille television kautta. Repo käytti tätä ”radikalismia” ja television tuomaa näkyvyyttä hyväkseen ajaessaan muutoksia Yleisradioon. ”Reporadion” ympärillä myös kuohui poliittisesti. Revon johdossa Yle oli kiistatta ”punaisempi” kuin aiemmin, ja se oli oikeiston suurennuslasin alla. Myös suuri rakennemuutos yhteiskunnassa vaikutti keskusteluun sekä radikaalin ohjelmiston vastaanottoon. Reporadio loi joka tapauksessa paljon uutta ohjelmatoimintaa ja toi huomattavan määrän uusia ajatuksia Ylen toimintaan.⁵⁴⁷

1960-luvulla vakuutustoimintaan kielteisesti suhtautuvia mielipiteitä esitettiin aiempaa enemmän. Tunnetuin lienee ollut Reino Paasilinnan televisio-ohjelma ”Vakuutusasia on sydämen asia”. Vasemmiston vaalivoitto vuoden 1966 eduskuntavaaleissa ja niiden jälkeen muodostettu Rafael Paasion kansanrintamahallitus antoivat lisää pontta vakuutusalan sosialisointivaatimuksille. Suurennuslasin alla oli erityisesti lakisääteinen liikenne- ja tapaturmavakuutus. Sen siirtämistä valtion hoidettavaksi tutkittiin muun muassa komiteassa, johon Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto (SVK) sai esittää kaksi edustajaa.⁵⁴⁸

Jarmo Virmavirta on todennut näistä ajoista seuraavasti: ”Muistelen omaa ensimmäistä lobbauskokemusta. Erkki Seitovirta ja Heikki Malin, Vakuutus-

yhtiöiden tiedotuskeskuksesta, tulivat loppukesästä 1968 Poriin keskustelemaan Satakunnan Kansan artikkelitoimittajien kanssa vakuutusyhtiöiden sosialisoinnista. Erkki oli demari ja Heikki ainakin kallellaan. Lobbaus onnistui kovin hyvin, koska meistä tuli elinikäisiä ystäviä. Vaalirahaa jopa kokoomukselle – ei vain muutamille ehdokkaille – välittyi jonkin verran, ei paljoa, tätä tietä. Paikka jossa tavattiin, oli Juhana Herttua.”⁵⁴⁹

Puoluelehdet voidaan mieltää valtakunnallisiksi sanomalehdiksi.⁵⁵⁰ Sanomalehti on ollut merkittävä vaikuttamisväline puolueille, minkä lisäksi muun muassa poliittisten päätöksentekaelinten, lehtien johdon ja toimitusten sidonnaisuudet saattoivat olla hyvinkin tiiviitä.⁵⁵¹ Aatteellisen taustasidonnaisuuden ja puoluepoliittisten lehtien hiipuminen Suomessa viimeisen sadan vuoden aikana täytyy nähdä osana laajempaa muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa.⁵⁵² Lisäksi sanomalehtien levikin laajeneminen maakuntien ulkopuolelle edellytti suuremman lukijakunnan tarpeiden ja aatteiden palvelemista.⁵⁵³

Toisen maailmansodan jälkeen maakunnallisten sanomalehtien puolue-sidonnaisuus heikkeni tai lakkasi kokonaan, kun ne nousivat alueensa laajalevikkisimmiksi ykköslehdiksi. Moni puoluelehti lopetti ilmestymisensä jäädessään kakkoslehdiksi omalla ilmestymisalueellaan.⁵⁵⁴ Vuosien 1946–1969 aikana noin 30 puoluelehteä lopetettiin. Vuoden 2012 alussa ilmestyi enää 14 puoluelehteä, joiden yhteenlaskettu levikki oli noin kolme prosenttia sanomalehdistön yhteislevikistä. Vuoden 2012 alussa sanomalehdistä yli 93 prosenttia oli sitoutumattomia. Kustannussyistä puoluelehdet ovat myös lopettaneet painettuja alue- tai piirilehtiä ja siirtyneet voimakkaammin verkko-viestintään.⁵⁵⁵

EVA:n vuosikokous antoi vuonna 1977 toimistolleen toimeksiannon selvittää liike-elämän omaa viestintää.⁵⁵⁶ Selvityksen mukaan sanomalehdistöllä oli keskeinen merkitys ja ilmoitustulot loivat riippuvuussuhteen yrityksiin. Jos MTV:n uutisiin tai alueelliseen ohjelmatoimintaan panostettiin, kaapelitelevisio HTV:n ja sanomalehtien mainostulot saattoivat laskea.

Liike-elämän osittain tai kokonaan kustantamien lehtien numerotietojen yhteenvedon mukaan⁵⁵⁷ lehtiä oli 160 ja niiden yhteislevikki oli 7 714 000. Erityishuomiota saavat Uusi Suomi, Kauppalehti, Hufvudstadsbladet, Talouselämä ja Forum för Ekonomi och Teknik. Kustannukset olivat 51 ja tuotot 61 miljoonaa markkaa, josta elinkeinoelämän kustannusosuus oli 36 miljoonaa markkaa. Kaikki mainostulot yhteensä olivat noin miljardi markkaa. Saman selvityksen mukaan kokoomuksella oli vaikutuspiirissään viisi lehteä, joiden yhteislevikki oli 305 000, Keskustalla oli 14 lehteä, joiden yhteislevikki oli

417 000, SKDL:llä kuusi lehteä yhteislevikiltään 129 000, SKP:llä yksi lehti (26 000), SDP:llä 11 lehteä (154 000) ja SFP:llä (RKP) viisi lehteä, joiden yhteislevikki oli 46 000. Sitoutumattomia lehtiä oli 47, ja niiden levikki oli yhteensä 1 455 000. Yhteensä lehtiä oli 89 ja niiden levikki oli 2 536 000.

Aikakauslehdistön kenttä oli hyvin laaja ja sillä oli samanaikaisesti useita eri tehtäviä – samoin kuin sähköisen viestinnän kanavilla tänä päivänä.⁵⁵⁸ Vuonna 1960 Suomessa ilmestyi noin 1 700 ja vuosikymmen myöhemmin lähes 2 300 aikakauslehteä.⁵⁵⁹

Kirjankustantajia Suomessa on 200–300. 2010-luvulla Suomen Kustannusyhdistyksen kymmenen suurinta yritystä (Edita, Gummerus, Karisto, Kirjapaja, Otava, Sanoma Magazines Finland, Tammi, Weilin+Göös, WSOY ja WSOYpro) hallitsevat Suomen kustannustoimintaa.⁵⁶⁰ Merkittäviä kustantajasukuja ovat Reenpää, Salojärvet ja Erkot.

Taloudellinen tiedotustoimisto, EVA ja Etelärannan muut organisaatiot rahoittivat määrätietoisesti valikoituja medioita. MTV oli Etelärannan järjestöjen erityisessä suojelussa, ja yritysten lisäksi myös ne tukivat MTV:n toimintaa sekä sen uutisoikeuksien toteuttamista. Tärkein työkalu Etelärannassa oli TT – Taloudellinen tiedotustoimisto. Sanoma-konsernin Aatos Erkko katsoi tätä toimintaa kriittisesti. Viimeiset Erkon toimintaa koskeneet historia-teokset selittävätkin, että Helsingin Sanomat kulki omia latujaan sanomalehdistön poliittisessa vaikuttamisessa.⁵⁶¹

Infokratian aikakausi 1982–1999

Yleisradion ja maakuntalehtien valtakautta seurasi toinen vaihe, ”infokratian aikakausi”⁵⁶², uuden journalismin ja medioiden välinen kilpailu. Yleisradion uutisten monopoli televisiossa murtui kesällä 1980, kun Johannes Virolaisen kanta uutiskilpailun puolesta voitti Paavo Värysen kielteisen kannan. Asiasta päätti Yleisradion hallintoneuvosto. Tällä ajanjaksolla testattiin journalismin rajoja, mistä MTV:n uutisten lisäksi esimerkkinä on pamfletti *Tamminiemen pesänjakajat* (1981).⁵⁶³ Se oli myös paikallisradioiden aikakautta, ja Yleisradion aluetoimitukset saivat kilpailijoita. Mielipidejournalismi sai lisää toiminta-alaa. Toimittajat tulivat esiin; asiat ja mielipiteet saivat useammat kasvot. Journalismissa alettiin arvostaa näkemyksellisyyttä. Median päätehtävän eli tiedonvälityksen rinnalle tuli yhteiskunnallinen keskustelu.

Median ja lobbauksen välinen raja madaltui, koska lobbareista tuli median asiantuntijalähteitä ja toisaalta media lobbasi omia agendojaan. Mediaa kannatti lobata, koska se pystyi hankkimaan tukea edustamilleen asioille

julkisuudessa. Sanomalehtiin tuli värisivuja, väritelevisio yleistyi ja kanavien lukumäärä kasvoi.

Maria-Kaisa Aulan haastattelututkimuksen mukaan poliitikkojen ja politiikan toimittajien välisten suhteiden murros ajoittuu 1970- ja 1980-lukujen vaihteeseen. Poliitiikan toimittajista tuli aiempaa kriittisempiä, ja he ottivat etäisyyttä poliitikkoihin. Kyse oli myös toimittajasukupolven vaihdoksesta, sillä kriittisimmät toimittajat olivat alle 40-vuotiaita. Poliitiikan journalismin kannalta selviä käännekohtia olivat Leif Salménin ja Pekka Oksalan vetämät vaalitentit vuosina 1983–1987. Niitä pidettiin uuden, kriittisen journalismin perusesimerkkeinä. Toimittajat eivät myöskään itse enää osallistuneet politiikkaan yhtä selvästi. Tämän tulkittiin merkitsevän politiikan journalismin ”länsimaistumista”.⁵⁶⁴

Myös Helsingin Sanomien politiikan toimittajien kollektiivinimimerkin suojissa julkaisema *Tamminiemen pesänjakajat* oli tärkeä suunnannäyttäjä. Se aloitti uuden poliittisen journalismin tyylin, jossa politiikka nähtiin korostetusti henkilökeskeisenä valtapelinä.⁵⁶⁵ Unto Hämäläisen mukaan *Tamminiemen pesänjakajat* aiheutti pitkän kiistan poliitikkojen ja toimittajien välillä: ”Jälkikäteen voidaan arvioida, että Tamminiemen pesänjakajien kirjoittamisessa, julkaisemisessa ja jälkikeskustelussa purkautui Kekkosen pitkän valtakauden aiheuttama paine.” *Helsingin Sanomien* poliittisen toimituksen esimies Aarno Laitinen irtisanottiin, ja muut kirjan kirjoittajat, muun muassa tuleva vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen, saivat huomautuksen.⁵⁶⁶

Myöhemmin myös presidentti Koivisto yritti asettaa omia vaatimuksia joukkoviestimille. Esimerkiksi *Åbo Underrättelser* -lehdelle vuonna 1984 antamassaan haastattelussa hän esitti kielteisiä arvioita journalismin yhdenmukaistumisesta ja toimittajien liiallisesta halusta selittää ja tulkita hänen lausuntojaan. Hieman myöhemmin pääministeri Kalevi Sorsa kutsui tiedotusvälineitä ”infokratiaksi”.⁵⁶⁷

Myös teknologian kannalta infokratian aikakausi oli merkittävä vaihe. Medioiden toimintatavat ja ansaintalogiikat olivat suuressa murroksessa. Sähköinen ja graafinen media alkoivat 1980-luvulla vähitellen etsiä keskinäisiä kilpailuasetelmia ansaintalogiikoissa (mainosten myynti, uutiskilpailu).

Neuvostoliiton hajoamisprosessi johti keskusteluun suometumisesta ja itsesensuurista. Se koski myös suomalaista mediaa.⁵⁶⁸ Joukkoviestimille Neuvostoliiton arvostelu ja epäkohtien esittely olivat pitkään vaikeita asioita. Esko Salmisen mielestä suomalaisissa joukkoviestimissä hyväksyttiin etenkin 1970-luvulla ulkopoliittisen johdon luomat agendat, ja monet journalistit näkivät tehtäväkseen vaalia Suomen virallista ulkopoliittikkaa. Aroista aiheista

Sähköisten joukkoviestintävälineiden murrosvaiheita ja ilmiöitä.

1940 ja 1950	Radio yleistyy kotitalouksissa Televisiotoiminta alkaa: YLE 1957
1960	Televisio YLE:n verkossa; MTV 1957 YLE:n oma uutistoiminta, Aluetoimitukset
1970	Värillinen televisio Kaapelitelevisioverkot (HTV) Autoradiopuhelinverkko (ARP)
1980	Kaupallinen televisiokanava: MTV:n uutiset 1981 Digitaaliset radiolähetykset, Paikallisradiot Satelliittilähetykset Mikrotietokoneet NMT-verkko, Matkapuhelimet Sähköposti, faksit (ulkomailla, ei vielä Suomessa)

vaiettiin kokonaan tai niistä kirjoitettiin ”rivien väleissä”, eikä asioista enää voinut puhua niiden oikeilla nimillä. Suomalaisen journalismin käsittelytavat erosivat esimerkiksi Länsi-Saksan, Ruotsin tai Britannian lehdistön käytännöistä.⁵⁶⁹ Virallisen ulkopoliittikan tukeminen kirjattiin 1970-luvulla myös useiden sanomalehtien toimintaa ohjaaviin linjapapereihin.⁵⁷⁰

Yle oli myös osa yhteiskunnan läpileikkaavaa puoluepolitisoitumista 1970-luvulla. Lisäksi muun muassa johtopaikat Ylessä olivat kiistatta poliittisia mandaatteja. Hallintoneuvosto hamusi valtaa itselleen, mikä kavensi johtokunnan valtaa.⁵⁷¹

Ylen toiminnassa paikallisradiot olivat uusi avaus. Ylen ensimmäinen paikallisradio, Ylen aikainen, aloitti lähetyksensä vuonna 1975 ja vakinaistettiin seuraavana vuotena. Seuraavien vuosien aikana Ylen paikallisradio-toiminta laajeni, ja lopulta vuonna 1985 se joutui jo kilpailemaan kaupallisten paikallisradioiden kanssa.⁵⁷²

Hyvien suhteiden ylläpitäminen Neuvostoliittoon juontui ”virallisen ulkopoliittikan” lisäksi Suomen sisäpolitiikasta. Eduskunnan alainen ja poliitikkojen hallinnoima Yle ei voinut lähettää mitä tahansa ohjelmaa, ja etenkin sosialistimaissa Yle miellettiin Suomen viralliseksi lähteeksi. Yle pyrki myös lisäämään tietoa Neuvostoliitosta, ja lisäksi Neuvostoliitto onnistui varsin hyvin vaikuttamaan omalta kannaltaan edullisen tiedon läpipääsyyn.⁵⁷³

1980-luvulla tekniikan ja talouden muutokset ulottuivat Ylen toimintaan. Uutislähetysten myöntäminen MTV:lle oli merkittävä askel kohti Suomen televisiojärjestelmän muutosta. Se merkitsi siirtymistä pois sähköisen median monopolista.

Taloudellisella tiedotustoimistolla oli merkittävä rooli poliittisen vaikuttamisen koordinoijana ja työkaluna. Sen kautta teollisuus kanavoi HTV:n perustamisen vuonna 1973.⁵⁷⁴ Myöhemmin TT edisti paikallisradioiden syntymistä monin eri tavoin. Se osti vuonna 1985 Radio Cityn⁵⁷⁵ ja vuonna 1991 Radion Lohen osakkeita⁵⁷⁶. TT myi MTV:n osakkeet vuonna 1992, kun Kolmostelevisio oli vakiinnuttanut asemansa ja mediakilpailu oli laman oloissa erittäin kireää.⁵⁷⁷ Näissä oloissa TT pelasti vaikeuksissa olleen Radio Lohen ja sijoitti siihen eli tulevaan Classic Radioon.⁵⁷⁸

TT järjesti 1970-luvun lopulta alkaen useita tiedotus-, aineisto-, koulutus- ja verkostoitumisprojekteja, joiden valvojiksi nimettiin liike-elämän luottamushenkilöitä, yritysten toimitusjohtajia ja tiedotusjohtajia. Niiden kokonaisuutta koordinoi TT:n johtokunta, ja ylin valvonta oli Teollisuuden Keskusvaliokunnalla, jonka päätöksillä syntyivät rahoitusratkaisut. Nämä projektit loivat yhteiskunnassa keskustelua ja tukivat teollisuuden myönteistä kuvaa erityisesti nuorison, koulumaailman ja yliopistomaailman keskuudessa. Tammikuussa 1986 Teollisuuden Keskusvaliokunta antoi TT:lle ja jäsenliitoille tehtäväksi tehostaa tiedotustoimintaa, mitä varten hyväksyttiin erillisiä projekteja. Niiden koordinoijaksi tuli TT. Projektit koskivat useita yritystoiminnan kannalta keskeisiä aihealueita, kuten teollisuuden rakennemuutosta (Ari Valjakka), tulopolitiikkaa koskevaa tiedotusta (Martti Larva), työelämän jäykkyysien purkamista (Hannu-Pekka Ihatsu), verotusta (Vesa Vainio), nuoria teollisuudessa (Leif Fast), väestöä ja työvoiman tarvetta (Leif Fast), teknistä kehitystä (Tuomo Haavisto), ympäristökysymyksiä (Pekka Kivelä, Metsä-Serla), energiaa ja kansainvälistymistä (Kari Vainio sekä pkt-tiedotusta (Dennis Seligson)).⁵⁷⁹

Koroman mukaan yritysjohtoa lobbasi erityisesti TT, mutta myös EVA. Fastin kehittämisestä projekteista syntyi domaineja⁵⁸⁰, liike-elämän vaikutuspiirissä olevia pitempiaikaisia projekteja, jotka tukivat sen strategisia päämääriä. Koroman mukaan projektit vaikuttivat erityisesti yritysjohtoon yhteiskunnalliseen ajattelutapaan kahdella tavalla. Toisaalta johtajat olivat tietoisia projektien tavoitteista ja olemassaolosta yleensä, jolloin he kykenivät seuraamaan niiden menestystä yhteiskunnassa ja markkinoilla. Toisaalta he kykenivät seuraamaan niiden esittämien tavoitteiden tai ajatusten menestystä yhteiskunnallisessa keskustelussa, jolloin hekin valitsivat puolensa.⁵⁸¹

Myös Ylen ohjelmaneuvostojen asema ja tehtävät muuttuivat 1980-luvulla, ja lisäksi osa niistä lakkautettiin. Organisaatiotarkistuksia tehtiin myös talousarviouudistuksen muodossa, ja muun muassa paikallisradio ja satelliittitelevisio pakottivat Ylen pohtimaan organisaatiotaan.⁵⁸² Lisäksi Oy Kolmostelevisio Ab

aloitti kaupallisen ohjelmatoiminnan vuonna 1987 perustajinaan Yle, MTV ja Nokia.⁵⁸³

Ylen profilointikeskustelu 1980-luvun alkupuolelta johti vuoden 1990 kanavauudistukseen, jossa radio-ohjelmat jaettiin kolmelle kanavalle. Vuonna 1993 MTV:n ohjelmat siirtyivät kolmosverkkoon (MTV3-kanava) ja samalla television ykkös- ja kakkosverkot jäivät kokonaan Ylen käyttöön. Yle havitteli kahdelle televisiokanavalleen enemmän katsojia kuin yhden kanavan kaupallinen televisio, mutta ei onnistunut siinä. Seurauksena oli Yleisradiolaki. Ylen johto vaihdettiin, ja MTV sai oman valtakunnallisen toimilupansa syksyllä 1993. Vuonna 1995 Yle aloitti toiminnan internetissä.⁵⁸⁴

Globaali talous suosii suuria yrityksiä. Myös medioissa fuusioita on tehty jo pitkään. Mediayritysten keskittymistä Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa, Saksassa, Ruotsissa ja Suomessa selvittänyt Jyrki Jyrkiäinen (1994) päätyi seuraaviin tuloksiin 1980-luvun lopun tilanteesta:

- 1) Joukkoviestinnän keskittyminen alkoi länsieurooppalaisissa jälkiteollisissa yhteiskunnissa ensin kansallisesti mutta muuttui 1980-luvulla yhä kansainvälisemmäksi.
- 2) Sanomalehtimarkkinat olivat kehittyneet oligopolistiseen tai monopolistiseen suuntaan. Monopolirakenne oli nähtävissä 1980-luvulla etenkin alueellisilla, maakunnallisilla ja paikallisilla markkinoilla.
- 3) Suuret viestintäyhtiöt olivat kasvattaneet markkinaosuuksiaan ja vahvistuneet ohjaamalla toimintaansa uudelleen ja monialaistumalla multimedia-yhtymiksi, jotka kotimaan markkinoiden kylläntymisen jälkeen laajenivat pääsääntöisesti globaaleille markkinoille.⁵⁸⁵

Kehitys on sittemmin jatkunut samansuuntaisena ja herättänyt kriittistä keskustelua useimmissa Euroopan maissa, erityisesti Britanniassa, Saksassa ja Italiassa. Vaikka tarkastelujakson 1980–2000 määräävä tendenssi Euroopassa onkin ollut joukkoviestintää koskevan sääntelyn purkaminen ja markkinoiden vapauttaminen (esimerkiksi kansallisten yleisradioyhtiöiden asemaa muuttamalla), vuosituhannen vaihteessa on noussut voimakkaasti esiin myös kysymys siitä, ovatko sääntelyn purkamisen myötä kehittyneet suuryhtymät kilpailun este ja muodostuuko niiden ja politiikan välille ei-toivottuja yhteyksiä ja valtakeskittymiä.⁵⁸⁶

Talousjournalismi nousi poliittisen journalismin rinnalle. 1960-luvulla maakuntalehdet alkoivat palkata taloustoimittajia. Vasta 1980-luvulla talousjournalismi alkoi ammattimaistua.⁵⁸⁷ Helsingin Sanomat perusti vuonna 1972

talouden erikoisosaston Taloustiistain, ja Uusi Suomi sen jälkeen talouden sunnuntaisivut. Taloustiistain esikuvana olivat ruotsalaisen Dagens Nyheterin taloussivut. Samalla Helsingin Sanomat hankki yksinoikeudet yhdysvaltalaisen uutistoimisto AP:n talouspalveluun Dow Jonesiin sekä talouslehti Financial Timesin erikoispalvelut.⁵⁸⁸

Suomalaiset joukkoviestimet supistivat 1990-luvulla vakinaisten ulkomaankirjeenvaihtajien verkostoaan. Ensimmäisen suomalaisen kirjeenvaihtajan Brysseliin pestasi Turun Sanomat.⁵⁸⁹ Hetkeksi suomalaiskirjeenvaihtajien lukumäärä Moskovassa kasvoi, koska Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen akkreditointilupia ei tarvittu.⁵⁹⁰ Uuden Suomen lakkauttaminen 1990-luvun alussa sekä myöhemmin BBC:n suomenkielisen toimituksen alasajo olivat iskuja suomalaiselle ulkomaankirjeenvaihtajakulttuurille. MTV3 oli ainoa, joka lisäsi ulkomaankirjeenvaihtajiaan 1990-luvun alkupuolella, mutta myöhemmin sekin on joutunut vähentämään väkeä. Muutamat suomalaiset mediat perustivat kuitenkin 1990-luvun aikana myös uuden kirjeenvaihtajavakanssin Kiinaan, esimerkiksi Yleisradio Pekingiin vuonna 1996.

Vähitellen mediassa alettiin ymmärtää korporaatioiden ajattelutapaa, jolloin työmarkkinapolitiikasta, tulosopimuksista ja sen osapuolista tuli median kiinnostuksen ja raportoinnin kohde. Sosialismin uhka, siis tuotantovälineiden ja pankkien, vakuutuslaitosten ja apteekkien sosialisointi, helpotti. Yksityinen omistus oli päässyt myös sähköiseen median omistajaksi ja tuottajaksi.

Ammattiliittojen lobbaus uudistuu

Ammattiyhdistysliikkeeseen kuulumisen vaati yhteiskunnallista rohkeutta, sillä jäsenyys ammattiliitoissa ei ole ollut yhteiskunnallisesti täysimääräisesti legitiimi ilmiö. Se oli puolueille alisteinen. Pauli Kettusen mukaan ammattiyhdistysliike oli 1918 jälkeen jakaantumatonta työväenliikettä, ”ammattiyhdistysväkeä”. Tämän jälkeen Suomen ammattiyhdistyshistoria oli kilpailua reformistisen (sosiaalidemokraattisen) ja vallankumouksellisen (kommunistisen tai sosialistisen) suuntauksen välillä.

Reformistinen suuntaus lopulta pystyi rakentamaan ammattiyhdistysliikkeen poliittisen eheyttämisen yhdessä kansandemokraattien kanssa. Jäsenmaksuperintasopimus loi taloudellisen pohjan ammattiliittojen uudelle kehitysvaiheelle, joka lopetti kädestä suuhun elämisen ja teki ammattiliitoista legitiimin yhteiskunnallisen ilmiön, ”kansanliikkeitä”, joten jäsenyydestä kehittyi ”kansalaisvelvollisuus” ja puhuttiin jopa ”ammattiyhdistyskansalaisuudesta”.

Vakauttamispolitiikka näytti talouspolitiikalta, mutta poliittisen vaikuttamisen kannalta ammattiliitot organisoitiin täysin uudelta pohjalta osaksi työnantajien henkilöstöpolitiikkaa. Kussakin ammattiliitossa ja keskusjärjestössä poliittiset voimasuhteet määräytyivät 1970-luvulla suhteellisen vaalittavan pohjalta, mikä mahdollisti sen, että eri poliittiset suuntaukset voivat osallistua ammattiliittojen vaaleihin. Sosiaalidemokraatit, kansandemokraatit ja kommunistit olivat ammattiliittojen poliittiset pääsuuntaukset, mutta toimihenkilöiden järjestäytymisen seurauksena myös porvarilliset puolueet aktivoituivat.

Akateemisten toimihenkilöiden keskusjärjestö Akava kehittyi porvarijohtoiseksi SAK:n ja STTK:n toimiessa sosiaalidemokraattien johdossa. SAK:n kansandemokraattisjohtoisia liittoja olivat vuonna 1977 Rakennusliitto ja niukemmalla enemmistöllä Elintarviketyöläisten Liitto ja Kumi- ja Nahkatiöväen Liitto. Muissa liitoissa sosiaalidemokraatit johtivat.

Vähitellen ammattiliittojen piirissä toiminut oligarkian rautainen laki kasvatti niistä vauraita linnakkeita, joissa toimivat ihmiset alkoivat olla puolueista riippumattomia lähestyttäessä 1990-lukua.

Etujärjestöjen jäsenmääräkehitys 1945–2010.

Jäsenmäärä	1945	1955	1960	1965	1970	1980	1990	2000	2010
SAK	299 565	296 386	228 536	247 983	650 233	1 032 121	1 071 324	1 070 821	1 039 555
SAJ			53 512	105 445					
TVK	25 764	78 035	114 397	147 469	210 829	324 623	387 521		
STTK		12 000	11 000	16 000	27 349	115 200	155 452	625 077	614 600
Akava		**	**	**	42 387	162 213	278 356	390 848	552 813
MTK	52 506	265 452	345 180	388 000	411 000	300 000	250 000	179 483	153 434
Yrittäjät	17 500	36 000	53 000	50 000	53 000	67 000	79 000	84 000	112 000

Lähde: Tilastokeskus, MTK, SY

Legitimiteettiä vahvasti seikka, että vasemmiston kannatus laski eduskuntavaaleista vuodesta 1966 enemmistöasemasta (103 paikkaa) vuoden 1991 vähemmistöasemaan (67 paikkaa). Vaikka järjestäytymisaste on vastaavana ajankohtana noussut 1,9 miljoonaan ammattiliittojäseneseen, vasemmistopuolueet menettivät vuoden 1970 eduskuntavaaleissa ääniä eduskuntavaalien miljoonan äänestäjän tasosta 877 000 ääneen. Muutos on suuri, kun ottaa huomioon suurten ikäluokkien kasvamisen äänestysikäisiksi 1970-luvulla eli sen, että äänestysikäisten kokonaismäärä kasvoi lähes miljoonalla kansalaisella.

Kommunikaatio yhteisön kanssa

Ammattiliitot ovat rakentaneet ainutlaatuisen kommunikaatioprosessin työnantajien, valtiovallan ja yhteiskunnan kanssa. Tunnustamalla työnantajajärjestöt vastavuoroisesti legitimeiksi työehtosopimusten osapuoliksi työntekijäjärjestöt loivat kommunikaatioprosessin, jonka osatekijöitä työnantajiin nähden ovat muun muassa ammatillisen järjestäytymisen tuomat sopimus- ja vaikuttamisoikeudet, luottamusmiesjärjestelmä ja lakko-oikeus. Työnantajat ylläpitävät systeemiä myötävaikuttamalla jäsenhankintaan, keräämällä jäsenmaksut suoraan palkasta ja tilittämällä ne ammattiliitoille.

Vaikka jäsenmäärät ovat kääntyneet laskuun, järjestäytymisaste on edelleen korkea; lähes 70 prosenttia työikäisestä väestöstä. Ammattiliitot ovat vähitellen hankkineet asiantuntemusta ja puhevaltaa, ja työelämäkysymyksissä ne ovat merkittävin eturyhmä. Työelämästä on tullut vähitellen merkittävin politiikan ”rajaamaton aihealue”, joka on luonut mahdollisuuden puuttua moniin yhteiskunnallisiin uudistuksiin työelämän varjolla.

Ammattiliitot rakensivat työelämän taloudellista motiivia sellaiseksi, että ansiosidonnaisuudesta tuli sosiaaliturvan mittari, ei vain palkasta vaan sosiaaliturvan kokonaisuudesta. Tämä tehtiin mobilisoimalla ammattiliittojen asiantuntemus ja voima jatkuvaan neuvotteluun yhteiskunnan eri osapuolten kanssa. Neuvottelutulokset kirjattiin lopulta keskitetyiksi työehtosopimuksiksi, joissa työnantajat, työntekijät ja valtiolta sopivat osapuolten kannustimista ja palkkioista. Työelämän lisäksi asuminen, työeläke, koulutus ja ammatillinen kehittäminen sekä myöhemmin työsuhdeturva, lomat ja lopulta elinkeinojen kehittäminen kuuluivat sopimustoiminnan piiriin.

Työryhmissä ja muissa valmisteluelimissä neuvoteltiin jatkuvasti. Lisäksi ammattiliitot kehittivät aktiivisesti työelämää, työllistämistä ja työttömyysturvaa hallinnoinutta työministeriötä, työsuojeluhallitusta, työoikeutta ja muita työelämän instituutioita. Ei liene liioiteltua sanoa, että ammattiyhdistysväki kaappasi vaikutusvaltansa piiriin työelämän kehittämistä hallinnoivat instituutiot ja poliittisen valmistelun. Jos kauppa- ja teollisuusministeriö oli työnantajien intressipiiriä, työministeriö oli työntekijäjärjestöjen reviiriä. Erityisesti työeläkejärjestelmästä tuli yhä kasvava ammattiliittojen ja niiden keskusjärjestöjen reviiri (vrt. Emu-päätös jäljempänä).

Myös lakkoase ja työtaistelut olivat olennainen osa ammattiliittojen kommunikaatiota yhteiskunnan kanssa. Lakot saivat työnantajat ja yhteiskunnan muut etupiirit puntaroimaan, kuinka arvokas työntekijöiden jokin erityinen työ (junaliikenne, satamat, vientiteollisuus) tai työ yleisemmin oli.

Lakkojen lukumäärä on laskenut vuoden 1957 jälkeen tähän päivään tullessa. Tulopolitiikan aikakauden käynnistyttyä 1970-luvulla lakkoja oli vuosittain jopa 1 500 huippuvuoden ollessa 1976, jolloin oli lähes 3 000 lakkoa. Tilastoituja työpäiviä saatettiin menettää tuolloin lakkojen vuoksi yhdestä kahteen miljoonaa joka toinen vuosi. Lakkoihin osallistui vuosittain noin 400 000–700 000 työntekijää, mutta vuoden 1986 jälkeen lakkoili enää alle 200 000 henkilöä. Työtaistelujen ja niihin osallistuneiden lukumäärä on laskenut 2000-luvulla olennaisesti edellisvuosisadan tilastoista.

Työntekijät ja työnantajat ovat eri mieltä käsitteestä ”laiton lakko”. Työnantajat luokittelevat poliittiset (tuki)lakot laittomiksi, kun taas työntekijöiden mukaan ne ovat työtaisteluvoimien piirissä.

Informaatio eli politiikan sisältö

Työnantajien ja suuren yleisön näkökulmasta ammattiyhdistysliikettä johtaneet puolueet – SDP ja SKP/SKDL – tavoittelivat yhteiskuntaa, jossa tuotantovälineet otettaisiin poliittisella päätöksellä tai voimalla yhteiskunnan haltuun. Kun kommunistit luopuivat väkivaltapykälästä vuonna 1966 ja SDP sosialisoimistavoitteesta 1970-luvun lopulla, myös ammattiyhdistysliike ja ammattiliitot maltillistuivat. Vähitellen syntyi poliittinen käsite ”Hakaniemi”, jolla on tarkoitettu ammattiliittojen ja työväenpuolueiden yhteyttä vastapainona ”Etelärannalle” eli työnantajapalatsille osoitteessa Eteläranta 10. Helsingin Pitkäsilta erotti Hakaniemen ja Etelärannan muistona sisällissodan rintamalinjasta.

Ammattiliitot ovat osallistuneet poliittiseen vaikuttamiseen monin eri tavoin. Ammattiliittojen jäsenistöstä on mobilisoitu työväenpuolueiden ehdokkaita valtiollisiin vaaleihin, ehdokkaita on tuettu jäsen suosituksin, taloudellisesti ja organisoimalla kampanjointia ammattiliittojen varoista. Luottamusmiesten ja järjestötoimitsijoiden työaika on ollut myös poliittisessa käytössä. Ammattiliittojen lehtitilaukset ja niiden levikkien edistämiskampanjat ovat osa tätä työtä.

Presidentti Kekkonen valtakauden päätyttyä Mauno Koiviston valinta tasavallan presidentiksi 1982 ja uudelleenvalinta 1988 ovat olleet suuria Hakaniemen myötävaikutuksella suoritettuja poliittisia operaatioita. Koiviston valinta presidentiksi symboloi murroskautta Suomen yhteiskunta- ja taloushistoriassa, jossa agraarivaltaisen väestön vaikutus alkaa vähitellen heikentyä ja teollisuus- ja palveluvaltaisen hyvinvointiyhteiskunnan hiljainen enemmistö alkaa Hakaniemen myötävaikutuksella ohjata yhteiskunnan kehityksen

suurta linjaa. Myös ammattiliittojen kansainvälinen yhteistyö, jossa korkean järjestäytymisasteensa vuoksi suomalaiset keskusjärjestöt ovat poliittisesti ja taloudellisesti voimakkaita, on ollut tärkeä poliittisen informaation hankintakanava ja vaikuttamisväylä.

Kansainvälisessä yhteistyössä Euroopan ammattiyhdistysten liiton (ETUC) jäsenyys sekä kolmen keskusjärjestön – SAK, STTK, AKAVA – yhteistyö yhteisen Brysselin toimiston puitteissa muodosti myöhemmin tärkeän suunnan Euroopan sosiaalidialogissa. Vaikka se on Suomen korporatiivista mallia heikompi, sillä on tärkeä poliittinen merkitys, kun noudatetaan pääsääntöä, että ammattiliittoa on kuultava.

Suomessa ammattiliittojen poliittisen vaikuttamisen strateginen painopiste on siirtynyt työelämästä sisäpolitiikkaan. Ammattiliitot ovat keskittyneet markkinataloudessa turvaamaan ”taloudellista demokratiaa” (palkansaajarahastot, valtionyhtiöiden omistajaohjaus, työeläkeyhtiöiden sijoituspolitiikka ja niiden omistajaohjauksen suuret linjat). ”Taloudellinen demokratia” tarkoittaa juuri ammattiliittojen oikeutta tai mahdollisuutta vaikuttaa. Lisäksi ammattiliitot ovat 1990-luvulta alkaen tukeneet Suomen länsi-integraatiota. Hallituspolitiikka ja hallitusten kokoonpanot heijastavat ammattiyhdistysliikkeen suurta voimaa: hallituksissa SDP:llä oli keskeinen rooli Korpilammelta eli vuodesta 1977 Esko Ahon hallitukseen eli vuoteen 1991 saakka. Uuteen kukoistukseensa se nousi Lipposen ensimmäisen ja toisen hallituksen aikana.

Olipa hallituksen kokoonpano Suomessa millainen tahansa, sen on pystyttävä neuvottelemaan *työelämää edustavan poliittisen verkoston* – Hakaniemen – poliittisten linnakkeiden kanssa.

Työmarkkinapolitiikan saavutuksia

Ansiosidonnaisten etujen ja sosiaalipoliittisen lainsäädännön kehitys kuvaavat työmarkkinatoiminnan ja sopimusyhteiskunnan menestystä. Tulopolitiikan puitteissa työmarkkinayhteistyössä keskityttiin ansiokehitykseen. Yritysten yhteistyötä ja luottamusmiesten asemaa kehitettiin, ja vähitellen yhteistyö laajeni myös sosiaali-, terveys-, työ- ja koulutuspolitiikan alueille. SAK:n ja EK:n vuonna 2007 julkistamassa kirjassa *Näin on käynyt* listataan saavutuksia lainsäädännössä sadan vuoden jaksolta.

Ammattiliittojen asema yhteiskunnassa muuttui 1960-luvun epävarmuudesta ja yhteiskunnan aidon legitimitetin puuttumisen tilasta täydellisesti. Vähitellen 1980-luvulle tultaessa ammattiliitoista oli tullut kansalaisyhteiskunnan olennainen tukipilari, jota edellä on kuvattu Suomen malliksi. Hyvin-

Yhteiskuntakorporatismin aikakauden (1976–1991) lainsäädäntöuudistuksia.

Yhteiskuntakorporatismin lainsäädäntöuudistuksia	
1976	Ryhmähenkivakuutus
1977	Vuosiloman pituus 24–30 päivään, josta viikko talvilomaa.
1978	Työsuhdeturvakomitea. Työterveyshuoltolaki. Talviloma vuosilakiin. Isyysloma 12 päivää.
1979	Laki yhteistoiminnasta yrityksissä tuli voimaan. Talvilomaoikeuden laajennus.
1980	Opintovapaalaki. Äitiyspäivärahan pidennys ja vanhempainloma.
1984	Työttömyysturvalaki. Laki irtisanomismenettelystä. Ansiosidonnainen työttömyysturva. Työriitakomitea asetettiin.
1985	Hyvityssakkojen korotukset voimaan. Kirkkolain muutos, jolla arkipyhiä siirrettiin, vuoden 1992 alusta. Tehtiin vastoin STK:n ja SAK:n tahtoa. Laki kotihoidontuesta.
1986	Työmarkkinapolisääntöjä koskeva lakipaketti.
1987	Tasa-arvolaki voimaan. Aikuisopintolaki, opintovapaalain muutokset, työturvallisuuden muutokset. Työsopimuslakiin syrjintäkielto työhönotossa.
1988	Työsopimus- ja yhteistoimintalain muutokset.
1989	Työttömyysturvalain muutos. Henkilöstöraholaki.
1990	Laki henkilöstöedustuksesta yritysten hallinnossa.
1991	Ammattikoulutusraha. Irtisanomismenettelylain kumoaminen ja työsopimuslain muuttaminen. Vuosiloman säästämisjärjestelmä. Työeläkemaksujen ja työttömyysvakuutusmaksujen osittainen siirtäminen työnantajien vastuulta työntekijöille.

vointiyhteiskunnan rakentamisesta oli tullut suuri yhdistävä tekijä, joka antoi koko suomalaiselle elämänmuodolle identiteetin.

Ammattiyhdistysväen poliittinen vaikutusvalta yhteiskunnassa muuttui vähitellen reaktiivisesta proaktiiviseksi, eli yhteiskunnalliset aloitteet ja vaikutusvalta siirtyivät sen käsiin. Kuvaavaa on, että lopulta kaikki suuret puolueet alkoivat kilpailla työntekijöiden äänistä.

Presidentti Urho Kekkosen seuraajan valintaa pidettiin työväenliikkeen voittona. Vaikka Mauno Koivisto luovuttikin heti SDP:n jäsenkirjansa valituksi tultuaan, ulkopoliittikka, neuvosto- ja länsisuhteet, idänkauppapolitiikka sekä siihen liittynyt perinteinen maalaisliittolaisen ja kommunistien yhteisymmärrys alkoivat menettää merkitystään.

Ammattiyhdysliike ei enää uhannut yksityistä omistusoikeutta. Työväestön ja toimihenkilöiden vaurastuminen oli vienyt perustan kommunistien muodostamalta uhkalta.

Sisä- ja ulkopiirin lobbarit

Lobbaus Suomessa ammattimaistui sen jälkeen kun ammattijärjestöjen jäsenmaksuperintäsopimuksen toimeenpano alkoi 1970-luvulla. Kuten edel-

lä on todettu, veronvähennyskelpoisuus koski sekä työnantajia, joiden maksut laajenivat koskemaan kaikkia työnantajaliittoja, että työntekijöitä. Jälkimmäisen osalta oli syntynyt kasvava palkansaajajärjestöjen ”yhteiskunnallisten toimihenkilöiden” joukko, joka oli kouliintunut tehtäviinsä ankaran kilpailun ja valintamenettelyjen kautta. Nämä ”järjestäjät” nousivat tehtäviinsä työpaikoilta, varsinkin suurilta teollisuuspaikkakunnilta, missä pääluottamusmiesten ja luottamusmiesten asema oli tärkeä osa palkansaajien edunvalvonta-armeijaa. SAK:n ja muiden keskusjärjestöjen hallitukset, toimistot ja jäsenliittojen vastaavat organisaatiot pestasivat päätoimisia henkilöitä neuvottelemaan työehdoista ja vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Sopimuskulttuuri vaati työnantajaliittojen johtajia ja asiamiehiksi kutsuttuja henkilöitä aktiiviseen kanssakäymiseen palkansaajien ja hallinnon kanssa. Mutta sen lisäksi tarvittiin tiedotus- ja suhdetoimintamiehiä sekä asiantuntijoita, jotka pystyivät esiintymään televisiossa, radiossa ja suurissa tilaisuuksissa toimeksiantajiensa eduksi. Työnantajien liittojen jäsenyritysten kova ydin muodosti lobbauksen ”toimeksiantajien” kerroksen. Nämä koostuivat henkilöistä, jotka useiden vuosien ajan yhtäjaksoisesti osallistuivat muun muassa STK:n, TKL:n, Teollisuuden keskusvaliokunnan, TT:n ja muiden vaikuttajajärjestöjen päättävien elinten säännölliseen työhön. Lisäksi he johtivat omia yrityksiään ja usein myös osallistuivat muiden yritysten hallintoon. Vaikka toimeksiantajat eivät välttämättä tehneet vaikuttamisen jalkatyötä, he – toimiessaan päätöksenteon sisäpiirissä – olivat usein paljon paremmin informoituja kuin kansanedustajat ja puolueiden aktiivit.

Toimeksiantajien määrittelemien suuntaviivojen mukaisesti erilaiset alemmat tason lobbarit olivat jatkuvasti liikkeellä. 1980-luvulla yritysten ja järjestöjen palkkasuhteiset johtajat ja asiantuntijat, jotka hoitivat yhteiskuntasuhteita ja viestintää, lisääntyivät siinä määrin, että termi lobbari alkoi yleistyä. Moni halusi ilmaisusta eroon ja varata sen vain sopimussuhteisille lobbareille, viestintätoimistoille ja palveluntarjoajille, kuten viestintäkonsulteille, juristeille ja liikkeenjohdon konsulteille, joilla oli hyvät yhteydet päättäjiin. Oli tärkeää, että vallitsevan käsityksen mukaan tehokkaat ja menestyvät lobbarit toimivat huomaamatta taustalla. Oli vältettävä vaikutelmaa, että toimeksiantajat lobbaisivat.

Pankkien lobbarit vaikuttivat markan säätelyyn

Julkinen talous, jolla tarkoitetaan keskushallintoa, väliportaana hallintoa, paikallishallintoa ja sosiaaliturvarahastoja, ei ole ollut alijäämäinen ennen

vuotta 1990 kuin poikkeustapauksissa.⁵⁹¹ Julkinen velka oli vuosina 1940–1950 yli 24 prosenttia suhteessa bkt:hen, mutta vuosina 1960–1990 se oli noin kymmenen prosenttia.⁵⁹² Pitkäaikaiset korot olivat olleet yleensä korkeita, vuosina 1944–1992 peruskorko vaihteli neljästä prosentista yhdeksään ja puoleen.⁵⁹³ Suomen rahapolitiikan tehtävä on ollut vahvistaa kansainvälistä kilpailukykyä, jolloin markan arvoa on säädelty usein.⁵⁹⁴

Kun rahajärjestelmän vuodot lisääntyivät 1970-luvulta lähtien ja aiheuttivat painetta avata koko järjestelmä, Suomen Pankin toiminta keskittyi kolmelle alueelle. Ne olivat ulkomaisen pääoman tuonnin vapauttaminen, korkosääntelyn purkaminen sekä keskuspankin siirtyminen rahoitusjärjestelmän likviditeetin säätelyssä luottokiintiöistä ja hallinnollisesti määräytyistä koroista avomarkkinaoperaatioihin.⁵⁹⁵ Näitä toimenpiteitä lobbasivat sekä suuret (liikepankkien omistamat) teollisuusyritykset että erityisesti liikepankit, joista yhdessä Suomen Pankin kanssa tuli myöhemmin vahvan markan puolustajia. Liikepankkien johtamasta mutta koko pankkimailmaa edustavasta Suomen Pankkiyhdistyksestä kehittyi merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja.

Kotimarkkinoilla rahamarkkinoita vapautettiin seuraavasti: Pankkien lainakorkojen sääntelyä kevennettiin 1983. Pankkien rahamarkkinakartelli murtui 1984. Pankkiluottojen korkosääntely poistettiin 1986. Eräiden lainojen viitekorkoisuus sallittiin 1986 (vaihtuvakorkoisuus). Helibor-korot (Helsinki Interbank Operated Rate) otettiin käyttöön 1987. Henkilöluotto-ohjeet pankeille lopetettiin 1987. Vaihtuvakorkoisuus sallittiin kaikille lainoille 1988. Pankkien omat prime-korot (viitekorot) sallittiin 1990.

Ulkomaantoiminnoissa rahamarkkinat vapautuivat seuraavasti: Pankit saivat kattaa kaupalliset terminointisopimukset ulkomailta (1980). Pankkien sallittiin käyttää valuuttaoptioita rajoitetusti (1985). Teollisuusyritysten pitkäaikainen lainanotto ulkomailta vapautettiin (1987). Yksityishenkilöiden sijoitukset ulkomaille sallittiin (1990). Lyhytaikaiset pääomaliikkeet vapautettiin (1991). Yksityishenkilöiden lainat ulkomailta vapautettiin (1991). Ulkomaalaisomistuksen rajoitukset purettiin (1993).⁵⁹⁶

Suomen rahamarkkinoille tuli 1980-luvun aikana merkittävä määrä niin sanottua markkinarahaa,⁵⁹⁷ ja tämä ”harmaaksi rahaksi” kutsutun markkinan kasvu johti siihen, että enenevä osa pankkitoiminnasta toteutui keskuspankin rahapoliittisen sääntelyn ulkopuolella. Mielenkiintoisena yksityiskohtana tässä muutosprosessissa voidaan nostaa esiin terminologian muutos: vuonna 1983 ilmaisun ”harmaa raha” korvasi ilmaisu ”markkinaehtoinen varainhankinta”.⁵⁹⁸

Pankkien rahamarkkinakartellin vapautumisen seurauksena vuoden 1983 jälkeen markkinaraha kasvoi 15 miljardiin markkaan vuodessa, ja vuoteen

1989 mennessä se yli viisinkertaistui, kun sijoitustodistusmarkkinat oli ehditty vapauttaa. Antolainausmarkkinat kasvoivat vieläkin nopeammin. Pankkilaina, joka oli ollut niukkuutta ja pankinjohtajien vallankäyttöä, muuttui hyödykkeeksi, jota pankit alkoivat myydä.⁵⁹⁹ Kilpailu riisti pankilta kilven, jonka takaa se oli ohjannut asiakasta.

Koska Suomen Pankki oli nimenomaan ”parlamentin pankki”, rahapolitiikan sääntelyyn pyrittiin vaikuttamaan. Eduskuntaan vaikutettiin hallituksen ja Suomen Pankin pankkivaltuusmiesten kautta. Eduskunnassa oli ”säästöpankkipuolue” ja ”osuuspankkipuolue”, minkä lisäksi palkansaajilla oli omat pankkisymptiat järjestötaustan (Suomen Työväen Säästöpankki) mukaan ja työnantajilla sympatioita ja riippuvuuksia liikepankkeihin. Osuuspankit ja säästöpankit integroivat hallintoelimiinsä luottamushenkilöitä laajalta pohjalta. Liikepankit taas tarjosivat osakkuuksia, mutta se oli lopulta mahdollista liian harvoille ennen ratkaisevaa pankkisotaa 1990-luvulla.⁶⁰⁰

Lobbarit tulevat julkisuuteen

Lobbauksella oli 1980-luvulla sanana mystinen luonne, kenties siksi, että sitä ei pystytty yhdistämään tiettyyn paikkaan toisin kuin ”edunvalvontaa”, jonka osoite oli etujärjestöissä. Lobbauksen henkilöitymä oli ”lobbyistina” *Helsingin Sanomissa* vuonna 1983 esitelty KOP:n yhteiskuntasuhteista vastaava johtaja Matti Korhonen, ”Koho”.⁶⁰¹ Toimittaja Ritva Remes kirjoitti, että Korhonen on ”Veljeskunnan valioyksilö”, joka hoitaa yhteydet yhteiskuntaan. Remeksen artikkeli lienee ensimmäinen vakava yritys esitellä *lobbyismi* terminä suurelle yleisölle.⁶⁰²

Remeksen artikkeli on informatiivinen kokoelma kaikista niistä sivumerkityksistä, jotka sisältyvät mielikuviin lobbauksesta. Jutun mukaan Korhonen ei pidä termistä lobbyisti eikä yhteiskuntasuhteiden hoitamiseen viit- taavasta toimenkuvasta, mikä edellyttäisi, että suhteita pitäisi vaalia. Korhosen mukaan ”armeijan kielellä kyse on viestimiehen hommasta, yhteyksien pitä- misestä myös vastustajiin”.

Korhonen erittelee Helsingin Sanomien jutussa suljetun yhteiskunnan eturyhmien pyrkimystä vaikuttaa lainsäädäntöön järjestäytyneesti. ”Anglo- saksista lobbaamista ei tarvita Suomessa, jossa eri viranomaiset noteeraavat etujärjestöt ja elinkeinoelämän, ovenpielissä ei tarvitse roikkua. Komitea- mietintöihin pyydetään lausunnot, ja eduskunnan valiokunnat kuulevat asian- osaisia, esimerkiksi pankkilakien valmistelussa pankkeja. Pankkien järjes- täytynyttä lobbaamista hoitavat myös Pankkiyhdistys, Säästöpankkiliitto ja

Osuuspankkien Keskusliitto. Mihin kaiken tämän jälkeen tarvitaan puhelinta tai iltapäiväkahveja? Kun Korhonen sai tehtäväkseen yhteiskuntasuhteiden hoidon, katsottiin, että KOP on niin suuri möhkäle, että asiat on syytä kertoa omalla suulla, liikeyrityksen kannalta. Etelärannassa on sama taktiikka. STK ja TKL käyttävät eläviä yritysjohtajia asioista kertomiseen. Pankin on tärkeä tietää, mitä ympärillä tapahtuu. Tärkeitä on myös tiedottaa, mitä pankki suunnittelee. On yritettävä vaikuttaa taustalla ennen kuin lopulliset kannat syntyvät. Pyrimme kertomaan järkevästä kehityksestä niille, jotka luovat puitteet.”⁶⁰³

Korhonen esiteltiin osana kolmikkoa, jonka muut jäsenet olivat Nokian varatoimitusjohtaja Harry Mildh ja Taloudellisen Tiedotustoimiston toimitusjohtaja Leif Fast. Kolmikko edusti vaikutusvaltaista yhdistelmää poliittista ja taloudellista informaatiota sekä suhteita suljetun järjestelmän sisä- ja ulkopuolella. Helsingin Sanomien jutusta puuttui tieto, että todellisuudessa kyseessä oli kvartetti, johon kuului myös Kone Oy:n yhteiskuntasuhteista vastannut johtaja Seppo Jokipii.⁶⁰⁴ Hän oli Koneen omistajan Pekka Herlinin opiskelukaveri ja luottomies, jonka tehtävänä oli pitää suoria yhteyksiä poliittisiin päättäjiin ja tukea Herlinin omaa toimintaa.⁶⁰⁵

Kvartetin kokoonpano kertoo paljon aikakauden eli 1980-luvun yhteiskunnallis-poliittisesta kulttuurista ja myös yritysten edunvalvonnasta. Työntantajaleiristä Kansallispankkiin siirtynyt Korhonen edusti yhtä Suomen merkittävimmistä omistajaryhmistä, joka pyrki valvomaan etujaan avautuvassa taloudessa, muun muassa viennin rahoituksessa ja rahapolitiikassa, mutta myös suurteollisuudessa ja kokoomuksen suunnalla.⁶⁰⁶

Monialaistuva Nokia edusti vientiteollisuutta.⁶⁰⁷ Pääjohtaja Björn Westerlundin seuraajaksi tuli Kari Kairamo. Hänen johdolla elämänsä kunnossa oleva nuori työryhmä loi johtamistyylin, joka oli uutta Suomessa. Miehet paiskivat töitä, viljelivät säihkyvää huumoria, söivät, joivat, saunoivat ja tarpeen tullen riitelivät. Harry Mildh loi yksityisen sektorin lobbauksen käytännöt. Hänen ehkä tärkein saavutuksensa oli junailla Suomeen yksityisen teollisuuden ydinvoimaa 1970-luvun alussa. Mildhin periaatteista tärkeimpiä oli, että ystävyyssuhteet on rakennettava ennen kuin niitä tarvitaan. Hän haistoi nuoret kyvyt ja tutustui heihin ennen kuin heistä tuli tärkeitä.

Nokia käytti Mildhiä paljon Etelärannan visaisissa ja psykologistakin silmää vaativissa yhdistämishankkeissa. Hän istui Nokian mandaatilla Työntantajien Yleisen Ryhmän hallituksessa muun muassa puheenjohtajana ja STK:n varapuheenjohtajana. Lobbari Mildhin työnä ei ollut pelkästään juonia hankkeita eteenpäin. Hänen roolinsa oli myös välillä kovakouraisestikin estää esimiehiään munimasta.⁶⁰⁸ Mildhistä on monia anekdootteja, jotka

liittyvät ruokailuun ja vieraanvaraisuuteen, mutta myös lobbauksen eettisiin menettelytapoihin.

”Niin vähäpätöistä päättäjää ei olekaan, ettei häntä kannattaisi yrittää lahjoa”, oli Mildhin kasku saunaporukoissa.⁶⁰⁹ Nokian viestintäjohtajana toiminut Matti Saarinen muistuttaa, että ydinvoimalaan menee kaapelia, jota Mildh tuli myyneeksi tuhansia kilometrejä.⁶¹⁰

Leif Fastista on kerrottu edellä. Hän oli tämän ryhmän itseoikeutettu jäsen. Kun puhutaan lobbareista, kvartetin operatiiviset kyvyt liike-elämässä olivat paljon suuremmat kuin yhdelläkään sen yksittäisellä jäsenellä. Yhdessä se siis oli poikkeuksellisen voimakas. Ryhmä pystyi mobilisoimaan liike-elämän yrityksiä ja järjestöjä liikkeelle lavealla rintamalla.

Myöhemmin Helsingin Sanomien toimittaja Arto Astikainen loi Korhosesta superlobbarin karikatyyrin, joka sittemmin antoi suuntaa sille, kuinka ilmaisu kehittyi mielikuvien tasolla: ”Matti Korhonen tuntee kaikki Suomen tärkeät ihmiset ja melkein kaikki haluavat olla hänen kavereitaan. Päättäjä, joka ei sauno, ryyppää tai lounasta Matti Korhosen kanssa, saa melkein hävetä vähäpätöisyyttään. Korhonen kuuluu Helsingin kaikkiin keskusteluseuroihin, joissa asioita pohjustetaan. Hän istuu iltaa, syö, juo, hiihtää, saunoo, keskustele yhtä sujuvasti niin Harri Holkerin, Kalevi Sorsan kuin Paavo Värysen kanssa.”⁶¹¹

Pankin oma lobbari

Suomen Yhdyspankin lobbari Jaakko Iloniemi ei jää Korhosesta jälkeen. Iloniemi oli pitkän linjan diplomaatti, joka kuului presidenttijohtoisen Suomen ylivertaisen presidentin lähipiiriin sen strategisessa hankkeessa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksessa. Iloniemi toimi ulkoministeriön viroissa: 1971–1972 New Yorkin YK-edustuston kakkosena (Max Jakobsonin sijaisena), 1973–1975 Genevessä Etyk-suurlähettiläänä ja 1975–1977 ulkoministeriön poliittisten asioiden alivaltiosihteerinä ja sen jälkeen Suomen suurlähettiläänä Yhdysvalloissa 1977–1983. Washingtonissa ollessaan Iloniemi sai kutsun Suomen Yhdyspankkiin, suomenruotsalaisen pääoman linnakkeeseen.

Yhdyspankin yhteiskuntasuhteita oli hoidettu markkinoinnin rinnalla, mutta vuonna 1977 pankkiin perustettiin yhteiskuntasuhteiden ryhmä, jonka johtoon nimitettiin Matti Iranto. Hänen tuekseen johtokunnan sihteeristöön sijoitettiin neljän hengen tiedotusosasto. Sosialisointikeskustelu ei ole millään muotoa suomalainen erityispiirre, vaan vastaavanlaista debattia käytiin yleisesti Euroopan maissa. Keski-Euroopassa ei jääty keskustelun asteelle, vaan esimerkiksi Englannissa ja Ranskassa pankkeja sosialisointiinkin samanlaisilla

perusteilla, joihin suomalaisessa keskustelussa tukeuduttiin. Kun vielä Norjassa yhteiskunta sai nimetä liikepankkien hallintoihin edustuksensa 1970-luvun lopulla, suomalaispankeissa valpastuttiin. Kaj Bärlundin artikkeli vakuutuslaitosten ja liikepankkien sosialisoinnista Sosialistinen Politiikka-lehdessä stimuloivat toimenpiteitä. SAK, sosialistiset nuorisjärjestöt ja Työväen Urheiluliitto esittivät valtioneuvostolle vaatimuksia, jotka olivat samansuuntaisia Bärlundin esitysten kanssa. Lisäksi järjestöt vaativat valtiojohtoista teollisuutta, pääomainvestointeja yhteiskunnan ohjaukseen ja Suomen Pankin rahapoliittisen päätöksenteon siirtämistä hallituksen valvontaan.⁶¹²

Eduskunnassa ei jääty kylmäksi tälle ajattelulle, kun joukko vasemmiston kansanedustajia teki lakialoitteen siitä, että valtioneuvosto nimittäisi enemmistön liikepankkien hallintoneuvostoista. Bärlund oli ensimmäinen allekirjoittaja ja muita olivat muun muassa Niilo Hämäläinen, Ulf Sundqvist, Pirkko Työläjärvi, Tarja Halonen, Kaarina Suonio, Erkki Liikanen, Tellervo Koivisto, Liisa Jaakonsaari, Jacob Söderman, Matti Ahde ja Lasse Lehtinen.⁶¹³ Valiokuntakäsittelyssä lakialoitteen ehdotukset poistettiin.

Yhteiskunta muuttui ja poliittinen ilmapiiri kiristyi. Politiikka nousi keskeiseen asemaan yhteiskunnassa 1970- ja 1980-luvulla. Pankkien oli pakko muuttaa linjaansa. Yhteiskuntasuhteet korostuivat ja pankkien oli haettava hyväksyntää.⁶¹⁴ Iloniemen nimitys vuoden 1983 alussa oli merkittävä, sillä hänen tehtävänsä kuvattiin ilmaisulla ”edustaa pankkia tärkeimmissä koti- ja ulkomaisissa yhteyksissä”.⁶¹⁵

Iloniemi on taustaltaan sosiaalidemokraatti, mikä antoi hyvät edellytykset ylläpitää yhteyksiä Pitkäsillan molemmiin puolin. Myös elinkeinoelämän länsiyhteydet olivat Iloniemelle tuttuja. Tärkeimmät vientimaat olivat tuolloinkin Ruotsi, Saksa ja Britannia sekä Neuvostoliitto, joka jäi SYP:n intressipiirissä selvästi vähemmälle huomiolle kuin KOP:n leirissä. Iloniemi oli toisaalta presidentti Urho Kekkosen lähipiirissä, mutta hänen poliittinen ominaispainonsa nousi, koska hän kuului myös Kekkosen seuraajan, presidentti Mauno Koiviston luotettuihin.

Kun Iloniemi aloitti Suomen Yhdyspankissa, pääministeri Kalevi Sorsan enemmistöhallitus astui valtaan kevään 1983 eduskuntavaalien jälkeen. Iloniemen yhteydet päähallituspuolueeseen olivat arvokkaita, kun Suomessa ryhdyttiin arvioimaan talouden sääntelyn vapauttamista. Iloniemen verkostoon kuului myös kaksi muuta vaikuttajaa; Max Jakobson, josta tuli vuonna 1974 Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtaja, ja YK-uralla nouseva, ulkoministeriössä korkoa kasvava Martti Ahtisaari, tuleva tasavallan presidentti vuosina 1994–2000.

Myös Iloniemen verkosto, Iloniemen Klubi, kykeni luomaan elinkeinoelämän sisäpiireissä ja yhteiskunnassa ilmapiirin myös toimeksiantajalleen Yhdyspankille edulliseksi. Lisäksi se oli tiedonhankinta- ja sulatusverkosto, joka toimi vuosina 1983–1988.⁶¹⁶ Iloniemen mukaan SYP ei sanan tavanomaisessa mielessä ”lobannut”. Se tehtävä kuului Suomen Pankkiyhdistykselle, jonka jäseniä kaikki Suomessa toimivat pankit olivat. Lobbauksella Iloniemi tarkoittaa ”vaikuttamista lainsäädäntöön ja yleiseen viranomaistoimintaan”.⁶¹⁷

Yhdyspankilla oli keskeinen rooli Elinkeinoelämän valtuuskunnassa alusta alkaen. ”Yhdyspankin pääjohtaja Mika Tiivola oli Päiviö Hetemäen ohella EVA:n perustajia, ja hän toimi EVA:n puheenjohtajana Päiviö Hetemäen jälkeen vuodesta 1976 aina vuoteen 1988 saakka eli eläkkeelle siirtymiseensä asti.”⁶¹⁸ Jakobsonin mukaan ”Ilman Hetemäkeä EVA:a ei olisi syntynyt, mutta ilman Tiivolaa se ei ehkä olisi säilynyt hengissä.”⁶¹⁹ Tiivolalla oli vaikutusvaltaa Pankkiyhdistyksessä, joka maksoi vuonna 1975 noin 40 prosenttia EVA:n jäsenmaksuista ja vuonna 1986 jo 50 prosenttia aina vuoteen 1995 saakka. Vuodelle 1996 varattiin enää kolmannes EVA:n kokonaiskustannuksista, jotka putosivat 8,12 miljoonasta markasta 7,5 miljoonaan markkaan.⁶²⁰

Vahvan markan pankkilobarit olivat merkittävässä roolissa, kun Suomen markkinoita avattiin kilpailulle, pankkien sääntelyä kevennettiin, Suomea pyrittiin integroimaan Länsi-Euroopan sisämarkkinoille ja samalla maailmalla tavoiteltiin markalle vahvaa asemaa. Pankkien ja erityisesti liikepankkien välinen kilpailu sekä pankkien omistukset niin samoissa kuin kilpailevissakin teollisuusyrityksissä tekivät rintamalinjat epäselviksi vahvan ja heikon markan lobbareiden välillä.⁶²¹

Pankkien lobbareilla oli moninainen pääsy relevanttiin tietoon, joka teki heistä hyvin merkittäviä päätöksenteon kannalta. Pankissa he toimivat pankkisalaisuuden piirissä eivätkä välttämättä tienneet yksityiskohtia, mutta tiesivät kylläkin suuret linjat yritysten talouksista ja taseista. Toisaalta he olivat poliittisen valmistelun sisäpiirissä. Lisäksi heidän pankkinsa omistivat metsäteollisuusyrityksiä, joiden vientituotteiden hinnoittelussa valuutan arvolla oli keskeinen merkitys.

Jaakko Kiander onkin todennut: ”Pakkodevalvaatiosta 1991 huolimatta arvovaltatappion kärsineiden hallituksen ja Suomen Pankin päättäväisyys jatkaa vahvan markan politiikka ei horjunut. Devalvaatio ei näyttänyt ratkaisevan Suomen talouskriisiä. Korot eivät alentuneet, tuotanto supistui, työllisyys heikkeni. Viennin lasku kuitenkin pysähtyi ja se kääntyi jopa nousuun. Kotimarkkinoiden lama oli kuitenkin niin syvä, ettei viennin veto riittänyt kääntämään kansantalouden suuntaa.”⁶²²

Epäluottamuksesta vahvan markan politiikkaa kohtaan ja syvenevästä kriisistä huolimatta kiinteän kurssin ja korkeiden korkojen politiikkaa jatkettiin aina syyskuuhun 1992 asti, jolloin koko läntisen Euroopan kiinteiden kurssien politiikka joutui kriisiin. Kun Suomen markka oli yksi heikoimmista eurooppalaisista valuutoista, se kaatui ensimmäisenä globaalien valuuttaspekulaatioiden paineessa. Suomen Pankki menetti nopeasti lähes koko valuuttavarantonsa. Markka oli päästettävä kellumaan.

Vuoden 1991 devalvaation ja vuoden 1992 kellutuksen seurauksena Suomen markka devalvoitui yhteensä noin 40 prosenttia suhteessa Saksan markkaan ja Yhdysvaltojen dollariin. Devalvoituminen ratkaisi yhdellä kertaa vientiyritysten kannattavuus- ja kilpailukykyongelmat. Sekä lyhyet että pitkät korot kääntyivät jyrkkään laskuun. Inflaatio ei vastoin uhkakuvia kiihtynyt, vaan jatkoi hidastumistaan.⁶²³

Päätelmiä ja teesejä

Poliittisen vaikuttamisen eli lobbauksen tarkastelun olennaisia elementtejä ovat informaatio, taloudelliset kannustimet ja sidosryhmäsuhteiden (intressipiirien tai järjestöjen) rakentaminen.⁶²⁴ Liike-elämän poliittinen vaikuttaminen asemoitui neljälle raiteelle tulopolitiikan kaudella. Ne olivat työmarkkina-politiikka (1), rahapolitiikka (2), talouspolitiikka sisältäen finanssipoliitiikan (3) ja yhteiskuntapolitiikka (4) sisältäen myös tiedonvälityksen ja poliittisen kilpailun vaali- ja järjestöareenalla sekä eduskunnassa. Tällä jaottelulla on ollut merkitystä erityisesti EU-jäsenyyttä edeltävällä ajalla.

Työmarkkina-areenan puitteissa sovittiin työehdot ja ansiosidonnainen sosiaalipoliitiikka sekä ansiot ja hinnat. Vaikka moni on halunnut sulkea työmarkkina-asiat lobbauksen ulkopuolelle, kumpikin osapuoli on riippuvainen samoista jäsenmaksuista. Työnantajat katsovat ostavansa työrauhaa ja toimitusvarmuutta, työntekijät katsovat lunastavansa oikeuden hinnoitella osaamisensa ja työsuhteensa pitkällä aikavälillä. Riippuvuus yhteisestä ansaintalogiikasta loi suomalaisen poliittisen päätöksenteon raamit. Koska ansioperusteinen kasvu- ja jakopolitiikka olivat tulopolitiikan perusta, siitä muodostui talouspolitiikan dynamo, jota markan arvon säätelyllä korjattiin suhteessa ulkomaisiin kilpailijoihin.

Työmarkkinajärjestöjen yhteiskunnalliset toimihenkilöt muodostavatkin suurimman osan ammattimaisen lobbauksen ja poliittisen vaikuttamisen henkilöstöstä Suomessa. Heidän ravintoketjunsä alkoivat olla toinen toisistaan riippuvaisia jopa siinä määrin, että työnantajat osallistuivat valikoivasti työntekijäpuolen taloudellisten ongelmien ratkaisuun.

Poliittisella areenalla kilpailtiin vallasta, finanssipolitiikasta, määräysvallasta hallinnoissa, markkinoiden pelisäännöistä ja markan ulkoisesta arvosta. Poliittinen areena ulottui puoluejärjestöihin, valtiollisiin vaaleihin ja eduskuntaan. Silti työnantajilla oli voimakkaita poliittisia ja ideologisia tavoitteita. He halusivat saada nuoren sukupolven markkinatalousjärjestelmän ja demokratian kannalle sosialismia vastaan, vaikuttaa koulujärjestelmään ja opetuksen sisältöihin, tiedotusvälineiden omistuksiin ja toimituksiin sekä pyrkivät vaikuttamaan presidentin henkilöön ja hallituspohjan valintaan. Kolmas areena oli *media-areena*, jossa vaikutettiin tiedotusvälineiden keskusteluilmastoon, näkökulmiin ja käytettävissä olevien tosiasioiden sisältöön. Siihen Eteläranta pannonsti voimakkaasti ja tuloksellisesti murtaen Yleisradion hegemoniaa ja kehittämällä talousjournalismia omien lehtien, maakunnallisten sanomalehtien sekä valtakunnallisen sanomalehdistön yhteistyöllä.

Neljäntenä edunvalvonta-areenana olivat *markkinat*, missä teollisuuden, kaupan ja pankkien (ja erityisesti niiden omistajien tai omistajaryhmien) kilpailu määräysvallasta, omistuksista ja markkinoista oli vasta aluillaan. Suomessa etupiirit pystyivät määräämään kotimaisen kilpailun säännöt ja sen, keitä ylipäänsä päästettiin markkinoille. Lobbarit ja toimeksiantajat alkoivat jo 1970-luvulla tähyillä Eurooppaan. Sisämarkkinoista oli tulossa tärkein edunvalvonta-areena Euroopassa. Niitä seurattiin ja niiden edunvalvontaa hoidettiin pääasiallisesti yhteisten kansallisten etujen puitteissa, minkä erityisesti metsäteollisuus oli katsonut parhaaksi toimintatavaksi.

Suomessa huippujärjestöjen muodostuminen oli osa liike-elämän kaksoisstrategiaa, yhteistyöhakuista tulopolitiikkaa ja aktiivista suoraa poliittista vaikuttamista muun muassa rahoittamalla puolueita, kouluttamalla ehdokkaita, muokkaamalla median toimintatapoja sekä tukemalla mediakehitystä yritysostoin. Liike-elämän kaksoisstrategian kovimmassa ytimessä oli noin 40–50 yritys- ja järjestöjohtajaa. He olivat selvillä kokonaiskuvasta, jota avattiin valikoiden ulkopiirille. Vaikka liike-elämän huipulla oli erilaisia intressejä, suurista linjoista pystyttiin sopimaan. Yritysjohdolla oli ”näkyvä käsi” – EVA, TKL ja työnantajajärjestöt – ja ”näkymätön käsi” TT/TaT.

Työeläkeyhtiöt olivat aluksi pieniä, mutta vajaan 60 vuodessa niiden varallisuus on kasvanut yli 200 miljardiin euroon, joka vastaa Suomen vuosittaista bruttokansantuotetta. Jäsenmaksuperintäsopimuksella työnantajat ovat lähes 50 vuoden ajan keränneet noin 1–2 prosenttia palkkasummasta ja tilitäneet ne ammattiliitoille.

Suomi integroidaan Euroopan unioniin

Kilpailu markkinoista ja uusista pelisäännöistä

Kilpailuoikeus ja -politiikka on globalisaation aikakaudella entistä merkittävämpi talouskehityksen alue, kun yritykset, hallitukset ja vapaakauppa-alueet kilpailevat pelisäännöistä. Suomessa on vahva suljetun talouden perinne. Merkantilistisen perinteen rinnalla Suomi rajoitti ulkomaalaisomistusta 1939–1992, maa eli sotataloudessa 1939–1955 ja harjoitti protektionistista kauppapolitiikkaa aina 1960-luvulle saakka. Sen jälkeen alkoi integroituminen Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiseen ja vapaakauppaan.⁶²⁵

Merkantilismi oli myös eurooppalainen toimintatapa, joka erosi amerikkalaisesta. Yhdysvalloissa ryhdyttiin jo 1800-luvun lopulla noudattamaan anti-trustilainsäädäntöä, jonka tavoitteena oli edistää vapaata kilpailua ja taata kuluttajille mahdollisuus vapaaseen hinnanmuodostukseen. Euroopassa natsi-Saksan talousmalli perustui kartelleihin ja voimakkaaseen sääntelyyn, ja valtiolla oli vahva rooli.⁶²⁶

Kilpailupolitiikasta tuli yksi toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa yksi talouselämän uuden nousun kivijaloista, liberaali taloussuuntaus, jossa valtiovalta loi edellytyksiä kilpailulle ja elinkeinojen vapaudelle. Mitalilla on myös toinen puoli. Koska amerikkalaiset sijoittivat 18 Euroopan maan talouteen lahjarahaa lähes 13 miljardia dollaria (vuoden 1949 rahassa, eli vuoden 2015 arvolla noin sata miljardia dollaria), he odottivat pääsevänsä mukaan eurooppalaisiin yhtiöihin ja talousrakenteiden sisäpiireihin. Tämä vaati kilpailupolitiikkaa, jota Euroopassa yleisesti ottaen tunnettiin huonosti.

Kilpailusta tuli myös Euroopan suuren rauhanajatuksen, Euroopan hiili- ja teräsyhteisön (ECSC), Pariisin (1951) ja Rooman sopimuksen (1957) kivi-jalka. Tämä toteutettiin ”Kuutosten”⁶²⁷ puitteissa asetuksella 17/62, jossa komissio sai – ilman parlamentin tai ministerineuvoston päätöstä – oikeuden aloittaa tutkimukset kartelliepäilyistä sekä tuomita ja määrätä sakkorangais-tuksen – jopa kymmenen prosenttia yrityksen vuosiliikevaihdosta. Kilpailun ulkopuolelle jäivät erityisesti maatalous – Ranskan lobbauksen ansiosta EY:n suurimman maatalousmaan maatalous ”eristettiin” CAP:iin (Common Agriculture Policy, yhteinen maatalouspolitiikka) – sekä puolustusteollisuus, liikennesektori ja ydinenergia. Sitä vastoin hiili- ja terästeollisuutta säännel-tiin ECSC-sopimuksella vuoteen 2002 saakka, kunnes se sulautettiin osaksi SEU-sopimusta.⁶²⁸

Rooman julistuksen taustalla on vahva ideologinen, natsismin vastainen ajattelutapa ja poliittinen perinne. Öljykriisin vuoksi Euroopan taloudet joutuivat arvioimaan perusteitaan vakavasti, ja Euroopan yhteisöissä ehdo-tettiin sääntöjä suurten fuusioiden varalta, mutta ne hyväksyttiin vasta vuonna 1989.⁶²⁹ Kun Euroopan neljän vapauden periaatteen uudelleen-markkinointi käynnistyi sisämarkkinaohjelmalla, jonka tavoitteena olivat 12 jäsenvaltion yhteismarkkinat vuonna 1992, kilpailuoikeus ja siihen liittyvä sääntely olivat kehittyneet ykkösluokan välineiksi suhtautua esimerkiksi sel-laisiin markkinoihin kuin Suomi, joka oli 1980-luvun lopulla hakeutumassa Euroopan talousalueen eli EY:n ja EFTA:n muodostamien yhteismarkki-noiden jäseneksi.

Kilpailupolitiikka on sittemmin kehittynyt 1960-luvulta niin sanotusta sulautetusta liberalismista (*embedded liberalism*) uusliberalistiseen suuntaan. Sulautettu liberalismi hahmotti julkisen kansallisen kilpailuintressin, ymmärsi valtiontukia ja yritysten kartelleja ja tuki yritysten yhteistyöliittymiä kansallis-ten voimavarojen keskittämisen nimissä. Kilpailupolitiikan uusliberalistinen näkökulma alkoi painottaa kuluttajan näkökulmaa ja ”vain kilpailua”, ei enää kansallisia intressejä. Valtiontuet ja kartellit saivat osakseen voimakkaita sank-tioita, kilpailuviranomaiset painottivat rajat ylittävää yhteistyötä ja niiden it-senäisyys vahvistui samalla, kun poliittisen päätöksenteon merkitys kilpailun rajoitusten poistamisessa marginalisoitui. Toiminnan fokus siirtyi globaalien markkinoiden esteiden poistamiseen.⁶³⁰

Matti Purasjoen mukaan vapaa hinnanmuodostus oli ollut Pohjolan talouskulttuurissa vieras ajatus. ”Oli tapa toimia yhdessä. Se ei ole ollut ilkei-lyä ja vehkeilyä kuluttajia vastaan.”⁶³¹ Susanna Fellmanin mukaan sotien väli-nen kausi johti vuosina 1918–1944 kartellisoitumisen kasvuun. Hän viittaa

Ahti M. Salosen tutkimukseen, jonka mukaan säännöstely oli antanut ”piristysruiskeen kartelleille”.⁶³²

Ensimmäistä kilpailulakia (kartellilaki) vuonna 1957 vastustivat Teollisuusliiton lisäksi Suomen Puunjalostusteollisuusliitto, Suomen Tukkukauppiaiden Liitto ja Keskuskauppakamari. Kaikki elinkeinoelämän järjestöt eivät suinkaan suhtautuneet näin kielteisesti. Moni pienyrittäjäedustaja, mutta myös muutamat suuremmat toimialajärjestöt, kuten Suomen Hotelli- ja Ravintolaliitto ja Suomen Laivanvarustajain yhdistys, suhtautuivat myönteisesti. Tämä on esimerkki siitä, ettei elinkeinoelämää voida tarkastella yhtenä yhtenäisenä ryhmänä.⁶³³ Eduskunnassa käytiin kiivas keskustelu siitä, keitä laki koskisi.

Työmarkkinajärjestöt jätettiin lain ulkopuolelle, ja myös tuottajia edustava maatalous pyrittiin jättämään sen ulkopuolelle, mutta lopulta kaikki elinkeinonharjoittajat (L47/1957 2§) sisällytettiin lain piiriin.⁶³⁴ Keskeinen periaate oli kuitenkin se, että työmarkkinajärjestöt jätettiin kilpailunrajoitusten ulkopuolelle, eli kilpailusäännöt eivät koskeneet työmarkkinajärjestöjä ja niiden sopimuspiiriä. Tämä periaate sisältyi kaikkiin kilpailua koskeneisiin lakeihin, joita säädettiin tämän jälkeen.⁶³⁵

Kun vuosina 1968–1970 oli sovittu vakauttamisesta ja tulopolitiikasta, inflaatiokehitys ei talttunut. Inflaationvastainen työ vaikutti myös kilpailupolitiikkaan, koska vuonna 1971 asetettiin hinta- ja kilpailukomitea. Komitea totesi, että kilpailulaki ja hintavalvontatyö kuuluvat kiinteästi yhteen. Mietintö johti vuonna 1973 uuteen lakiin taloudellisen kilpailun edistämisestä, minkä seurauksena perustettiin elinkeinohallitus, sen yhteyteen kilpailutoimisto ja kilpailuasiamies sekä kilpailuneuvosto. Elinkeinohallitukseen perustettiin myös kuluttaja-asiamiehen virka vuonna 1978.⁶³⁶

Maa- ja elintarviketaloutta ohjattiin 1980-luvun lopulle asti ulkoisesti keskuksen poliittisin voimin, sisäisesti MTK:n voimin. Se oli myös luonut koko alan tuotanto- ja valtarakenteet sekä niitä tukevat asenteet ja ajattelutavat.⁶³⁷ Matti Purasjoen mukaan Suomen sodanjälkeinen säännöstelypolitiikka perustuikin ”antitrustimenetelmään”⁶³⁸ eli hintasäännöstelyyn, joka sellaisenaan loi tarpeen yhteistyökartelleille. Maatalous oli niukuuden oloissa hintaneuvoston asialistojen polttopisteessä. ”Käytännössä maatalousneuvotteluissa jaettiin kaupan katteet. Perustettiin maatalouden markkinointineuvosto. Sen ainoa tehtävä oli päättää ulkomaisista tuontimääristä. Esimerkiksi voin ja margariinin hintasuhde piti tasapainottaa. Säädettiin margariinivero, jotta voille voidaan asettaa korkeampi hinta. Sen takana oli Valio – maitotilojen osuuskunta.”⁶³⁹

Purasjoen mukaan hintavalvonnan luomisen ”apuna olivat firmojen fiksuimmat talousjohtajat. Se oli hintavalvonnan historian suurimpia puhalluksia.” Ajattelu rakennettiin cost-plus-periaatteelle, missä kaikki kustannukset hyväksyttiin hintoihin ja päälle lisättiin katteet. Tähän perustui elinkeinohallituksen perustaminen vuonna 1973. Sen johtoon tuli entinen valtakunnan-sovittelija Erkki Sunila.

Ratkaisu korosti hintavalvonnan yhteyttä työmarkkinaosapuoliin. Hintavalvonta merkitsi yrityksille turvaa siitä, että niiden vähimmäishintataso saavutettiin aina hintasuositusten vuoksi. Hintavalvonnessa oli *ilmoitusmenettely* (ennakkoon ilmoitettavat ja jälkimenettelyyn perustuvat), *hinnanvahvistusmenettely* merkittävälle tuotteille kuten voi (Valio), öljy (Neste), lannoitteet (Kemira), sokeri (Suomen Sokeri), *hintasulku*, jolla valtioneuvosto kielsi hinnankorotukset sekä *tutkimustoiminta*. Purasjoen mukaan Suomen kilpailupolitiikassa vallitsi 1980-luvulla ”virastosota” SAK vastaan muut. Se näkyi ekonomistipiireissä siten, että OECD:n kilpailukomiteassa keskustelujen rintamana oli kilpailu vastaan hintavalvonta. Jälkimmäinen koettiin vanhanaikaiseksi ja tuloksettomaksi.⁶⁴⁰

Pekka Hallbergin mukaan ”vuoden 1988 laki oli suuri läpimurto hintavalvonnasta kilpailun tielle, jolloin kilpailulainsäädäntö nostettiin kansantalouden elinkeinovalikoimaan ja selkeästi myös hallinto-oikeuden alalle”.⁶⁴¹ Kilpailuvirasto perustettiin vuonna 1988 kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuuteen, ja sen tehtävänä oli turvata taloudellinen kilpailu Suomessa.⁶⁴² Sitten EU-jäsenyys toi Purasjoen mukaan kilpailupolitiikalle sen kaipaamaa uskottavuutta.⁶⁴³

Viraston tuli seurata ja tutkia kilpailuolosuhteita, selvittää kilpailun rajoituksia ja niiden vaikutuksia, pitää rekisteriä kilpailun rajoituksista ja ryhtyä toimenpiteisiin, jotta vahingolliset vaikutukset poistettaisiin. Lain perusperiaate ei muuttunut, eli kilpailurikkomus ei ollut rikosoikeudellisesti rangaistavaa yhtiöiden toimivalle johdolle. Vuonna 1988 perustettiin kartelliprojekti tutkimaan ja poistamaan hintayhteistyötä toimialajärjestöjen piiristä.⁶⁴⁴ Sitä pidettiin Kilpailuviraston toiminnan keskeisenä virstanpylväänä, sillä sen tuloksena yli sata toimialajärjestöä luopui hintasuosituksistaan vuoteen 1993 mennessä. Monissa EU-jäsenvaltioissa purettiin toimialajärjestöjen hintasuosituksia komission patistamana vasta 2000-luvulla.⁶⁴⁵

Elinkeinohallituksen hintavalvonta kytkettiin osaksi tulopolitiikkaa. KytKentä merkitsi myös vahvaa sosiaalista yhteydenpitoa ekonomistien kesken.⁶⁴⁶ Harri Holkerin hallituksen ohjelmassa päätettiin ”uudistaa kilpailulainsäädäntöä ja hintavalvontajärjestelmää.”⁶⁴⁷

Useimmille teollisuudenaloille kilpailu ja vapaakauppa olivat enemmänkin uhka kuin mahdollisuus, poikkeuksena metsäteollisuus, jolla oli niistä kokemusta. Ja kaupalle kilpailu oli myös vaikea kysymys. Siksi Suomessa läntinen integraatio ja uudet sisämarkkinat – sekä sen ehtona vastavuoroisesti kilpailun avaaminen Suomessa – olivat suuri mahdollisuus mutta perinteisille ansaintalogiikoille myös merkittävä uhka.

Korporaatiot lobbaavat Suomen EU-neuvotteluissa

Luxemburgin julistus EFTA/EY-yhteistyön lujittamisesta 9.4.1984 ja Euroopan komission 14.6.1985 esittelemä Valkoinen kirja avasivat silmiä Suomessa. Teollisuuden Keskusvaliokunta päätti elokuussa 1985, että sen toimisto ryhtyy selvittämään, miten Suomi pystyisi yhtä hyvin kuin Ruotsi seuraamaan Länsi-Euroopan yhteistyökehitystä ja miten poliittisiin päättäjiin voitaisiin vaikuttaa, jotta Suomi pysyisi mukana kansainvälisessä kehityksessä.⁶⁴⁸

Vuonna 1986 Suomesta tuli EFTA:n täysjäsen. Syyskuussa 1988 Teollisuuden Keskusvaliokunta kävi laajan keskustelun integraatiokysymyksestä, jossa siihen mennessä oli toimittu menestyksellisesti, mutta minimiresursseilla. Keskustelussa esiintyi tarve pitää teollisuuden makronäkemyksellä TKL:n hallussa, mutta puheenvuoroja esitettiin myös ulkopuolisesta konsulttiavusta, sillä kentän yritykset janosivat tietoa EU-integraation vaikutuksista liiketoimintaan.⁶⁴⁹

STK kertoi perustaneensa Etelärantaan projektityöryhmän, jossa liittojen edustajat seuraavat tilanteen kehitystä. PKT-yritysten edustaja Heikki Tavela vaati saada tietää myös integraation haitallisista vaikutuksista, eikä vain myönteisistä. Casimir Ehrnrooth piti tärkeänä, että integraatioasiassa säilytetään konsensus. Työvoiman liikkuvuus on muuta kuin liberaalia pakolaispolitiikkaa. Pääomien liikkuvuutta pitää tukea. Vaikka ylikansalliseen yhteistyöhön ay-liikkeen kanssa ei pidä ryhtyä, Ehrnrooth toivoi STK:n miettivän uusia lähestymistapoja.

Teollisuuden Keskusvaliokunta valitsi 24.11.1988 pääsihteerikseen Uuden Suomen päätoimittaja Johannes Koroman koordinoimaan Etelärannan tiedotustoimintaa ja yhteiskuntasuhteita, lisäämään yhteiskuntapolitiikan seurantaan, syventämään yhteiskunnan asennekehityksen seurantaan, lisäämään pitkäjännitteistä vaikuttamista sekä valvomaan intressiyhtiöitä. Valiokunta myös suositteli Koroman valintaa TKL:n ja STK:n – kahden erillisen, mutta pääosin samoista jäsenistä koostuvien keskusliittojen – varatoimitusjohtajaksi.⁶⁵⁰

Helmikuussa 1990 Koroman käynnistämä työryhmä ehdotti, että Finnfactsin toiminnat keskitettäisiin Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Tavoitteena

oli tehostaa lehdistöyhteyksiä sekä yhteydenpitoa komission virkamiehiin ja Yhdysvaltoihin. Ulkoasianministeriö, ulkomaankauppaliitto ja liike-elämän muut järjestöt olivat tässä yhteistyössä mukana. Finnfacts ehdotettiin integroitavaksi TT:n alaisuuteen. Toimenpiteille ehdotettiin erityismäärärahoja. Kokemukset yhteistyöstä keskusjärjestöjen kanssa olivat osoittaneet, että oli pyrittävä konsensukseen. Liike-elämälle EU-jäsenyydestä oli tulossa kärkihanke, jonka voittamiseen se oli valmis panemaan kaikki panokset. Siksi yhteistyötä Hakaniemen palkansaajalinnakkeiden kanssa alettiin hahmotella.⁶⁵¹

Bergholmin mukaan työntantajien ja palkansaajien strategiset valinnat alkoivat poiketa toisistaan 1990-luvun alussa, kun Etelärannassa alkoi ”tulopolitiikan pitkien jäähyväisten” ajanjakso 1991–2007. Tulopolitiikkaa jatkui kaksi vuosikymmentä pidempään kuin Ruotsissa, jossa keskitetty sopimusmalli murtui 1980-luvulla. Tanska suuntasi kohti paikallista sopimista 1990-luvulla, ja myös Norjassa menttiin väljempään suuntaan.⁶⁵² Suomi oli jäänyt ”pohjoismaiseksi poikkeukseksi”.⁶⁵³

Markku Mansner on tulkinnut työmarkkinasuhteiden kehitystä siten, että SAK pyrki vaikuttamaan puolueiden ja erityisesti hallituksessa olevan sosiaalidemokraattisen puolueen kautta yhteiskuntapolitiikkaan enemmän kuin kaksikantaisesti työntantajien kanssa. Holkerin sinipunahallituksen työntajajakemuksia on myös se, että sosiaalidemokraattien johtamat ministeriöt (työministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö) alkoivat tuottaa esityksiä, jotka oli kirjoitettu Hakaniemessä Pitkäsillan pohjoispuolen palkansaajalinnakkeissa.⁶⁵⁴

Etelärannan lobbarit olivat patruunoiden puristuksissa: toisaalta isännät vaativat enemmän tehoja ja tuloksia vähemmillä kustannuksilla ja toisaalta lobbaus vaati keskitettyjä ratkaisuja, jos haluttiin vaikuttaa yhteiskuntapolitiikkaan ennen sosiaalidemokratteja.⁶⁵⁵ Tätä varten oli ryhdytty puuhaamaan ensin TKL:n ja STK:n yhdistämistä ja sittemmin 2000-luvulla Elinkeinoelämän keskusliiton perustamista

Toisaalta liike-elämän linnakkeiden päämajoista nähtiin jo 1980-luvun lopulla, että yritysten rooli yhteiskunnallisen vaikuttamisen kannalta korostuisi työmarkkinoiden lisäksi varsinkin kilpailun sääntelyssä ja markkinoiden avautumisessa. Näkymät eivät olleet selkeitä, mutta uhkakuvat ja mahdollisuudet tunnistettiin. Uhkakuvina nähtiin lipsahdukset ulkopoliitikassa. Neuvostoliittoa vastaan ei siis haluttu asettua, vaikka sen riski arvioitiinkin väärin.⁶⁵⁶

Mahdollisuudet tiedostettiin lännessä, ja integraatiopolitiikkaan valmistauduttiin kulissien takana, mutta talouden murros ehti yrityksissä järjestö-

kehityksen edelle.⁶⁵⁷ Etelärannassa järjestökehitystä arvioitiin jatkuvasti, ja näissä arvioissa painottuivat liiketoimien intressit. Tämä korosti TKL:n roolia, jolloin STK:n tehtävä kotikentän työrauhan turvaajana jatkui, mutta yleisellä tasolla se heikkeni ja hajautui. Toimialojen käsitykset ja olosuhteet poikkesivat toisistaan. Tilanne on sekava, totesi Kahri TKL:n työvaliokunnassa lokakuussa 1991.⁶⁵⁸

Työnantajaleirissä omistajuus, oman firman kannattavuus ja toimialan näkymät olivat ratkaisevia tekijöitä, kun Etelärannan patruunat joutuivat mukaan talouslaman näköalattomuuteen vuoden 1991 alkupuolella. Etelärannassa Neuvostoliittoon oli suhtauduttu toiveikkaasti ennen kuin clearing-kauppa romahti. Tätä asennetta voi verrata Britannian pääministeri Thatcherin optimismiin Gorbatsšovin suhteen.⁶⁵⁹ Myös Suomen liike-elämän toiminta-ajatus lepäsi kauan ETA-ratkaisun varassa, jolloin Neuvostoliiton kanssa oltai-siin puolueettomia ystäviä ja tehtäisiin kauppaa Suomen toimiessa aktiivisena ”gatewayna idän ja lännen välimaastossa”. Suomi hyötyisi välittäjän roolistaan.

Tammikuun kihlauksen 50-vuotisjuhlassa 21.1.1990 tunnelma oli kuin hautajaisissa. Juhlapuheissa oltiin varsin yksimielisiä siitä, että työehtosopi-mukset neuvotellaan tulevaisuudessa entistä enemmän liitto- ja yritystasolla. SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen puhui paikallisesta sopimisesta, joka tarvitsi yritystasoisia sääntöjä, ja STK:n hallituksen puheenjohtaja, pääjohtaja Krister Ahlströmin mielestä ”jokin uusi järjestelmä on kehitettävä vanhan tilal-le.” Keskusliittojen tehtäväksi jäisi Ahlströmin mukaan muun muassa yhteis-kunnan päätöksentekoon vaikuttaminen eli ”lobbaus” sekä jäsenliittojen ohjaus ja koordinointi työmarkkinapoliittisissa kysymyksissä.⁶⁶⁰

Naapurin järjestelmä romahtaa

Berliinin muuri murtui 9. marraskuuta 1989, minkä jälkeen Eurooppa alkoi yhdyntä poliittisesti. Itä- ja Länsi-Saksan yhdistyminen Saksaksi alkoi. Länsi-Saksa oli Euroopan talousyhteisön (ETY) jäsen. Baltian maissa oli poliittista liikehdintää. Vuonna 1990 neuvostotasavallat etsivät poliittista identiteettiään ja jopa itsenäisyyttä. Euroopan talousaluetta koskevat sopimus-neuvottelut alkoivat Brysselissä 20.6.1990, ja myös Suomi oli mukana. ETA oli EY:n komission tarjoama ”kolmas tie” sisämarkkinoille ilman poliittista ulottuvuutta.

Suomessa Holkerin sinipunahallituksen avainhenkilöt pääministeri Harri Holkeri ja ulkoasiainministeri Kalevi Sorsa olivat todenneet, etteivät Suomen puolueettomuus ja EY-jäsenyys sopineet yhteen. Jo 17.7.1989 Itävalta jätti

EY-jäsenhakemuksensa. Talous- ja rahaliiton ensimmäinen vaihe – rahamarkkinoiden täydellinen vapauttaminen – astui voimaan 1.7.1990.⁶⁶¹ Koro-
ma ilmaisi elokuussa 1990, ettei Suomi saavuta hyvää ETA-sopimusta. ”Seu-
raavan eduskunnan tehtäväksi jää päättää Suomen jäsenyydestä Euroopan
yhteisöissä.”⁶⁶² Vaalit olivat tiedossa keväällä 1991.

Torjuakseen väärät mielikuvat kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suomi-
nen joutui elokuussa 1990 lähes pakosta ilmoittamaan Helmut Kohlille ja
Margaret Thatcherille uskovansa, että myös Suomi hakee EY:n jäsenyyttä
vielä alkaneen vuosikymmenen aikana. Vuoden 1991 alussa STK:n koulutus-
rahastosta myönnettiin mittava apuraha integraatiovaihtoehtojen selvittämi-
seen. Metsäteollisuuden puheenjohtaja Carl Björnberg toivoi alkuvuodesta
1991 uudelta hallitukselta ratkaisua EY-jäsenyyteen.⁶⁶³ TKL:n hallitus päätti
lokakuussa 1991, että Eteläranta alkaa liputtaa EY-jäsenyyden puolesta.⁶⁶⁴
Asiaa perusteleva luonnos oli jo käsittelyssä kesällä Etelärannan sisäisessä
johtokunnassa.⁶⁶⁵ Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaisen haastattelu
27.8.1991 laukaisi EY-jäsenyyden valmistelun.⁶⁶⁶

Suomen poliittisen päätöksenteon kannalta presidentti päätti ulkopoliiti-
kasta hallintomuodon pykälän 33 mukaan käytännössä yksin. Presidentti olisi
voinut asettua korporaatioitakin vastaan, vaikka liikkumatila oli kapenemas-
sa. ”Suomalaisen valtio-opin” kannalta on merkityksellistä, kuinka lujaa ja
kestävää Suomen presidentin ja neuvostojohdon yhteydenpito oli. Suomi piti
kiinni yhteydestä vielä silloinkin, kun Neuvostoliiton keskeiset poliittiset
rakenteet – NKP ja KGB – olivat jo menettäneet legitimitteittensä. Vaikka
presidentti oli antanut suostumuksensa hallituksen Eurooppa-politiikalle
vuonna 1991 nimittäessään sen, turvallisuuspoliittinen prioriteetti oli yhteys
itänaapuriiin.

Pääministeri Esko Aho peri edeltäjänsä Harri Holkerin hallituksen talous-
tilanteen, jossa Suomi oli liukumassa kohti historiansa siihen saakka syvintä
talouslamaa. Mutta ulkopoliitiikassa Suomen asema oli olennaisesti muuttu-
nut. Suomen lähiympäristön poliittiset mannerlaatat liikkuvat lähes yhtä
voimallisesti kuin sodissa, mutta ilman merkittävää voimankäyttöä. Eric
Hayesin mukaan Suomen geopoliittinen asema muuttui 1990-luvun alussa
henkeäsalpaavan nopeasti.⁶⁶⁷

Suomen ja Venäjän suhteiden synty ja Neuvostoliiton romahdus ovat
olennainen episodi siitä, kuinka arvokasta ”asymmetrinen tieto” on ja kuinka
tärkeitä toiminta-alueita ”poliittinen tiedustelu” ja ”business-intelligence”
ovat. Ulkopoliittinen johto toimi Moskovan suunnalla harkitun hitaasti, vaik-
ka syksyllä 1991 ei edes tiedetty, kuka on Kremlin valtiias.

Bilateraalikaupan tulevaisuus huolestutti liike-elämää. Se oli huolissaan siitä, ettei saanut tietoa ulkoasiainministeriöstä. Liike-elämä – Nokian Stefan Widomski, Metallityöntantajien Harri Malmberg ja Rauma-Repolan Tauno Matomäki – arvosteli sitä, että Suomen Pankki tai ulkoasiainministeriö eivät riittävän ajoissa informoineet Neuvostoliiton talouden odotettavissa olevasta romahduksesta. Firmoissa Neuvostoliiton talouden laskevat ennusmerkit olivat näköpiirissä jo 1980-luvulla.⁶⁶⁸

Työnantajien ja työntekijöiden yhteinen poliittinen vaikuttaminen

Globaali markkinatalous oli murroksessa ja tulopoliitiikka oli menossa kriisiin. Työnantajat hakivat joustavuutta, yrittäjien etujärjestö kyseenalaisti koko tulopoliitikan. Ammattiyhdistysliike halusi pitää kiinni tulopoliittisesta sopimisesta.⁶⁶⁹ Taloudellinen lama, pankkikriisi ja valtion kassakriisi olivat käsillä yhdessä integraatioratkaisujen kanssa. Työnantajat vaativat ”saatanallisissa säkeissään” lokakuussa 1991 kustannusten alentamista 20–25 prosentilla. Samassa kokouksessa teollisuus käsitteli neuvostokaupan clearingin saatavien menettämisuuhkaa ja tietoja Suomen hallituksessa olevan EY-jäsenyyskannan kehityksestä.⁶⁷⁰ Markka devalvoitiin 14 prosentilla 14.11.1991.⁶⁷¹

Vaikka työnantajien mielestä työmarkkinasuhteissa olisi ollut korjattavaa, talouden rakenteiden pelastamisen rinnalla liittyminen EY:n ja rahaliiton jäseneksi alkoi vähitellen nousta Etelärannan strategiseksi tavoitteeksi. Sillä oli tahtotila maksaa tästä korkea hinta, jopa niin korkea, että Suomi jäisi ainoaksi pohjoismaaksi keskitettyjen tuloratkaisujen maana, jos palkansaajat tukisivat Etelärannan strategisia tavoitteita. Etelärannan patruunat antoivatkin Koroman mukaan täyden valtakirjan viedä Suomi EY:n ja EMU:n jäseneksi.⁶⁷² Patruunoiden tuki ei kuitenkaan ollut mikään itsestäänselvyys. Jopa Etelärannan omien piirien käännättämiseksi piti tehdä työtä yritysten jakautuessa Olli Korhosen mukaan ”Euroopan valloittajiin” ja ”maailmalta suojautujiin”. Metsäteollisuus oli vielä devalvaatioiden kannalla eivätkä pienet ja keski-suuret yritykset osanneet päätellä, mitä jäsenyys niille merkitsi.⁶⁷³

Myös SAK:n piirissä näkemys EY-jäsenyydestä alkoi kirkastua kesän 1991 aikana.⁶⁷⁴ Palkansaajat olivat kahdessa leirissä. Palkansaajat kuitenkin ratkaisivat suuren linjan. Jos olisimme olleet vastustajien kärki, EU-jäsenyys olisi jäänyt haaveeksi”, sanoo Lauri Ihalainen, SAK:n puheenjohtaja 1990–2009. Hänen mukaansa jäsenyys oli mahdollista sen jälkeen, kun ”kävi ilmeiseksi, ettei työmarkkinoiden sopimusjärjestelmästä ja sopimusten yleissitovuudesta tarvinnut luopua.”⁶⁷⁵

Koroma muistuttaa käyneensä kaksi kertaa Pitkäsillan toisella puolella puhumassa EY-jäsenyyden puolesta työntekijäjärjestöille. Ensimmäisen käynnin pääviesti 1992 oli, että tulopoliittinen yhteistyö jatkuu myös EU-jäsenyyden oloissa (Euroopan yhteisö muuttui Euroopan unioniksi vuonna 1992).⁶⁷⁶ Eteläranta ja Hakaniemi perustivat vuonna 1993 taustaryhmän, niin sanotun Strand-ryhmän, joka kokoontui SAK:n päämajan viereen rakennuksessa Hotel Strand Inter-Continentalin saunatiloissa. Ryhmä oli operatiivinen, mutta sen rooli kasvoi yhä strategisemmaksi. Kun tulopolitiikassa oltiin taloudellisen laman oloissa hyvin niukkojen tahtotilojen, suuren työttömyyden ja näköalattomuuden luomissa olosuhteissa, Strand-ryhmällä oli suuri tehtävä viedä yhteistä strategista tavoitetta eteenpäin.

Liike-elämä koki palkansaajien tuen EU-jäsenyyssratkaisulle aivan olennaiseksi. Jos Hakaniemen lobbarit eivät kokisi EU-jäsenyyttä tavoittelemisen arvoiseksi, kansa ei tukisi jäsenyyttä, varsinkin jos maanviljelijät kokisivat jäsenyyden uhkaksi eivätkä mahdollisuudeksi.⁶⁷⁷ Strandin ryhmässä sovittiin operatiivisesta yhteistyöstä, ja se oli kenties tärkein kollektiivinen informaatioväylä EU-kysymyksessä Etelärannan ja Hakaniemen välillä, vaikka sen puitteissa ei sovittukaan neuvotteluihin liittyneitä substanssiasioita.

Liike-elämän ja muiden etujärjestöjen osallistuminen integraatio-neuvotteluprosessiin käynnistyi Euroopan talousalueesta (ETA) käytyjen neuvottelujen pohjalta. Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen johti neuvotteluprosessia. Suomen eturyhmät organisoitiin osaksi neuvotteluprosessia kahdella tavalla. Suomen neuvottelutavoitteiden määrittelemiseksi ja Suomen sisäisen kannan sopimiseksi yhteistyössä eturyhmien kanssa perustettiin yli 30 valmistelujaostoa, joita puheenjohtajina johtivat neuvotteluvaltuuskunnan jäsenet. Jäsenet kutsuttiin ministeriöistä, virastoista ja etujärjestöistä, jolloin yli 500 asiantuntijaksi⁶⁷⁸ kutsuttua eturyhmien edustajaa osallistui neuvotteluprosessiin.

Vaikka tammikuun kihlausta oli hautajaistunnelmassa muisteltu tammi-kuussa 1990, Suomen eturyhmät ryhmittivät neuvotteluihin hyvin organisoituina teemakohtaisina ryhminä ”talvisodan hengessä” – etsittiin yhteistä hyvää.

Kun ETA-neuvotteluihin valmistauduttiin, edunvalvonnan asemat määriteltiin jaostoissa. Samat jaostot jatkoivat luontevasti toimintaa myös EU-jäsenyysneuvotteluissa. Ne jakautuivat 29 asiakysymykseen.⁶⁷⁹ Asiantuntijan käsite sai neuvotteluprosessin myötä uutta sisältöä. Asiantuntija ei ollut vain asiaan perehtynyt ja siihen koulutettu henkilö, vaan hänellä oli asema hallinnossa, järjestössä ja tavalla tai toisella hän oli mukana siinä päätöksentekoverkoston ketjussa, jolla oli jonkinlainen – tiivis tai löyhä – yhteys neuvottelu-

prosessiin. Alettiin puhua EU-asiantuntijoista, vaikka kysymys oli toimialojen asiantuntijoista, joilla oli merkitystä päätöksenteko- ja vaikuttamisprosessissa.

Tämän lisäksi yhteiskunnallisten piirien informoimiseksi⁶⁸⁰ perustettiin integraationeuvottelukunta, johon kutsuttiin jäseniä kansalaisjärjestöistä ja oppositiosta. Antti Kuosmanen kuvaa neuvottelukuntaa sielunhoidolliseksi organisaatioksi, jolla ei ollut mitään tekemistä neuvottelutavoitteiden kanssa.

Useimmat tätä tutkimusta varten haastatteleman henkilöitä kokivat Suomen EU-jäsenyyssratkaisun maan historian suurimpana lobbaushankkeena, joka lopulta yhdisti kansallisia voimia.⁶⁸¹ Jäsenyysneuvotteluja käytiin maaliskuun lopulta 1993 aina 12.4.1994 saakka. Hakijan oli hyväksyttävä ”klubi” sellaisenaan kuin se oli. Toisaalta hakijan oli kelvattava ”klubille.”⁶⁸²

Suomi liittyisi 12 jäsenmaata käsittävän Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995 yhdessä Itävallan ja Ruotsin kanssa. Suomi hyväksyi *Acquis Communautairen* (eli Euroopan unionin lainsäädännön) jäsenyytensä alkaessa. Käytännössä Suomi hyväksyi ”neljän vapauden periaatteen” (tavaroiden, palvelujen, pääomien ja työvoiman vapaa liikkuminen), eli yhtäläiset oikeudet kaikille eurooppalaisille (EU:n jäsenmaiden kansalaisille) EU:n sisällä, jossa ei ole rajoja. Suomen noin viiden miljoonan kuluttajan ja asukkaan kotimarkkinat muuttuisivat vuoden 1995 alussa 300 miljoonan ja lopulta vuonna 2006 yli 500 miljoonan kuluttajan sisämarkkinoiksi.

Koko EU-lainsäädäntö piti hyväksyä. Asiat käytiin läpi säädös säädökseltä jokaisen pääosaston (Euroopan komissio) johdolla. Säädöstöä oli yhteensä 60 000 painosivua. 11 000 sivua eli noin kuudennes oli jo käyty läpi ETA-neuvotteluissa. Kovimpaan helteeseen joutui maataloushallinto. Säädökset tai niiden osat luokiteltiin sitten kolmeen kategoriaan; ongelmattomiin, teknisiä mukautuksia vaativiin ja neuvotteluja vaativiin.⁶⁸³

Jäsenyysneuvotteluja käytiin hallituksen johdolla, sillä EU oli hallitusten välinen organisaatio, yhteistyöelin. Suomessa tasavallan presidentti oli tiiviisti mukana neuvotteluketjussa, koska neuvotteluja käytiin myös presidentin toimialaan liittyvistä kysymyksistä ja niitä johdettiin ulkoasiainministeriön kautta. Tasavallan presidentti asetti neuvotteluvaltuuskunnan. Tämän lisäksi valtioneuvostoon perustettiin erillinen EU-ministerityöryhmä, joka käsitteli poliittisesti vaikeimmat asiat ja valmisti hallituksen kannan kussakin suuressa asiassa.⁶⁸⁴

Ensimmäinen suuri haaste oli Suomen tavoitteiden määrittely, sillä edunvalvojat halusivat vaikuttaa Suomen neuvotteluasemiin. Nämä tavoitteet riippuivat Suomen suljetusta markkina-asemasta, joka avattiin sisämarkkinoiden kilpailulle.

Neljän vapauden periaatteen osalta tavaroiden, pääomien ja palvelujen vapaa liikkuvuus hyväksyttiin melko vaivatta. Työvoiman liikkuvuus hyväksyttiin, koska perifeeriseen Suomeen ei uskottu saapuvan halpaa työvoimaa. Koska Suomessa pääomaliikkeet oli vapautettu jo 1980-luvulla, suuria neuvottelukysymyksiä ei ollut.⁶⁸⁵

1990-luvun alussa palvelujen sääntely oli vielä kehittymätöntä (GATT:n Uruguayn kierros päättyi vuonna 1994). Liikenne-, tietoliikenne, pankki-toiminta ja arvopaperikauppa, vakuutustoiminta ja matkailu olivat tulossa sisämarkkinaohjelmaan, mutta vielä tässä vaiheessa ne eivät aiheuttaneet neuvotteluissa merkittäviä kysymyksiä.⁶⁸⁶ Suomen vaatimuksista vakuutukset olivat kuitenkin viiden tärkeimmän seikan listalla.

Pääomien vapaasta liikkuvuudesta Suomi esitti kaksi vaatimusta: siirtymä-kausi suorien sijoitusten ja kiinteistösijoitusten vapauttamiselle vuoden 1995 loppuun saakka ja mahdollisuus rajoittaa ulkomaalaisten oikeutta hankkia Suomesta omistukseensa loma-asuntoja.⁶⁸⁷ Kilpailuasiat olivat tuttuja Suomelle jo ETA-neuvotteluista, joita veti hallitusneuvos Matti Vuoria. Elinkeinoelämälle ensiarvoisen tärkeä kilpailupolitiikka oli siten saatu läpikäydyksi.⁶⁸⁸

Kilpailupolitiikka ja kilpailusäännöt Euroopan unionin ydinsäännöstä olivat tärkeä neuvottelualue. Ne koskivat ensinnäkin yritysten käyttäytymistä; kartellit, yritysten väliset sopimukset, hallitsevan aseman väärinkäyttö, fuusiot, ja toiseksi julkisen vallan toimintaa (valtiontuet, monopolit, muut erivapaudet ja julkiset hankintasäännöt). Kun nämä hyväksyttiin jo ETA-vaiheessa, Suomi avattiin kilpailulle, mikä tarkoitti elinkeinoelämässä perusteellisia muutoksia.⁶⁸⁹

Alkoholikysymys muodosti poikkeuksen, jossa Suomi omaksui tiukan asenteen (kristillisten Toimi Kankaanniemi oli alkoholiasioista vastaava ministeri) ja vaati tuonnin rajoituksia ja tukkumyyntimonopolin säilyttämistä vähittäismyyntimonopolin ohella. Lopputuloksena oli, että Suomen oli purettava alkoholin vienti-, tuonti-, valmistus- ja tukkumyyntimonopoli.

Tutkimus- ja informaatioteknologioiden periaatteet hyväksyttiin suoraan, sillä ne puolsivat EU-jäsenyyttä. Suomella arvioitiin olevan mahdollisuus jopa 600 miljoonan markan vuosittaiseen EU-rahoitukseen tietyissä tutkimusprojekteissa, mikäli niihin pystyttäisiin osallistumaan tehokkaasti. Ympäristökysymyksissä Suomen neuvottelukysymykset liittyivät radioaktiivisen jätteen maahantuontiin, säteilyturvallisuuteen, lintujen ja muiden eläimien kohteluun, uimavesien laatuun sekä nestemäisten polttoaineiden rikkipitoisuuksiin. Jälkimmäisten neuvottelupositioon vaikutti Oy Teboil Ab. Suomi sai siirtymäajat.⁶⁹⁰

Ydinvoiman raaka-ainemateriaalista neuvoteltiin poikkeus. Imatran Voiman Loviisan-voimalan polttoaine-elementit toimitettiin yksinomaan Venäjältä, jonne myös voimalan käytetty polttoaine palautettiin. Suomi sai haluamansa poikkeuksen helposti.⁶⁹¹

Työeläkkeet ja ratkaisu työeläkeyhtiöistä

Työeläkekysymykset olivat korporaatioille, työmarkkinajärjestöille ja niiden vallankäytölle elintärkeitä. Sen kautta avautuu näköala, kuinka suuria vastuita ja riskejä sosiaaliturvan pääomien hallinnointiin liittyy. Talouslama oli kaatanut säästöpankit ja yrityksiä ja jättänyt lähes puoli miljoonaa henkeä työttömäksi. Suomen Pankki otti haltuunsa Säästöpankkien Keskusosakepankki SKOP:n 19.9.1991. Sen jälkeen tapahtumat alkoivat vyöryä ja yritykset kaatua. Työttömyys nousi elokuusta 1991 toukokuuhun 1994 noin 354 000 henkilöllä. Vuoden 1994 toukokuussa työttömiä tilastoitiin 512 000, mikä oli 20 prosenttia työvoimasta. Sen jälkeen työttömyys kääntyi laskuun.⁶⁹²

Seuraava suuri ”ruumis” oli osuustoimintaliikkeen voimaa symboloinut Hankkija-Novera, joka teki konkurssin kesäkuussa 1992. Se herätti agraari-lobbyn unesta ja aiheutti suuria muutoksia osuustoimintaliikkeen ajattelussa ja sisäisessä hallinnossa.⁶⁹³ Lokakuussa 1993 EKA-yhtymä hakeutui yrityssaneeraukseen. Sen tytäryhtiö Kansa-Yhtymä Oy (sisältäen Vahinko-Kansan, Eläke-Kansan ja Henki-Kansan) julistettiin konkurssiin joulukuussa 1994.⁶⁹⁴ Ratkaisuksi tuli (työeläkevakuutus)kannan jakaminen toisille eläkeyhtiöille. Eläke-Kansan erityinen selvityspesä jakoi vakuutukset vuoden 1997 alusta viidelle suurimmalle työeläkeyhtiölle siten, että vakuutusten vastuuvelkojen yhteismäärä jakautui samassa suhteessa kuin vastaanottavien yhtiöitten vastuuvelat olivat jakautuneet vuonna 1994.⁶⁹⁵

Koko pankkijärjestelmä oli romahtanut sikäli, että pankkien luotonannossa oli 1980-luvulta alkaen poikettu kansainvälisestä vakavaraisuussäännöstä, jonka mukaan omavaraisuuden olisi pitänyt olla kahdeksan prosenttia riskipainotetusta luottokannasta. ”Asiakas ei ymmärtänyt luottoriskiä”, sanoo Ilkka J. Niemi, joka tarkoittaa tällä riskillä valuuttakurssien vaihtelua.⁶⁹⁶ Tästä seurasi, että myös liikepankit olivat myöntäneet liikaa luottoja, joiden valuuttariskit olivat laenneet 14.11.1991 devalvaatiossa ja vuonna 1992 sen jälkeen, kun Suomen markka laskettiin kellumaan.

Erityisesti Jaakko Lassilan Kansallisosakepankki KOP:n hyväuskoisuus vahvaan Suomen markkaan johti siihen, että se lopulta luisui Yhdyspankki-leirin syliin. Mika Tiivolan ja Ahti Hirvosen SYP oli koko ajan spekuloinut

markan arvolla, ja se varautui jatkuvasti devalvaatiouhkaan 1990-luvulla Björn Wahlroosin toimiessa markkinoilla näkyvänä puhetorvena. Myös Osuuspankki-ryhmä joutui turvautumaan pankkitukeen.⁶⁹⁷ Kansalaisten silmissä pankit olivat vuonna 1991 kaikkein vaikutusvaltaisoin instituutio. Eliitin mielestä pankit olivat kuudenneksi vaikutusvaltaisoin instituutio, vaikutusvaltaisimpana se piti hallitusta. Eduskunta tuli vasta sijalla kaksitoista.⁶⁹⁸

Kysymys oli myös taloudellisesta valtataistelusta Suomessa, kun Suomi neuvotteli EU-jäsenyyden ehdoistaan keväällä 1993. Työntekijän työeläkemaksu tuli osaksi tulosopimusta vuonna 1991.⁶⁹⁹ Työeläkemaksu kytkettiin tupoon erittäin haastavassa tilanteessa vahvan markan ollessa kriisissä ja Suomen talouden syöksyessä lamaan, mikä vaati devalvaatiota. Kun yliarvostettu markka oli kytketty Euroopan valuuttamekanismiin, Exchange Rate Mechanism (ERM), Teollisuuden keskusliiton puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth erosi tehtävästään 9.3.1991. Tulopolitiikan kautta työeläkeyhtiöiden poliittinen merkitys korostui, koska kaikki palkansaajat kytkeytyivät aikaisempaa voimakkaammin – eivät edunsaajina, vaan myös maksajina – osaksi työeläkepolitiikkaa. Työeläkeasioiden valmistelu oli siis hyvin merkittävä sosiaalipoliitiikan kysymys.

Sosiaalinen ulottuvuus tuli perinteisen vapaakauppakäsitteistön rinnalle 1980-luvun lopulla. Silti sosiaaliedut kuuluivat kansalliseen päätösvaltaan. Sosiaalieduilla tarkoitettiin ensisijaisesti työmarkkinoita, säädöksiä ja käytäntöjä, työperusteisia etuuksia. Ja koska ne valmisteltiin Suomessa ja päätettiin osana työmarkkinajärjestöjen yhteistyötä ja toimintaa, ne olivat kilpailulainsäädännön ulkopuolella. Vakuutustoiminta kuului perinteisesti eurooppalaisten sisämarkkinoiden alaan ja ylikansallisen sääntelyn piiriin. Sen tavoitteena oli purkaa esteet jäsenmaiden yritysten keskinäiseltä kilpailulta.

Näin kysymys työeläkeyhtiöiden asemasta oli hyvin herkkä teema 1980-luvun lopulla, kun pankkien ja vakuutusyhtiöiden pyrkimyksenä oli ottaa työeläkeyhtiöt kiinteäksi osaksi omia leirejään. Puhuttiin ”finanssitavarataloista”, jolloin SYP:n ja KOP:n kiristynyt kilpailu yhdessä säännöstelyn purkamisen myötä oli keskittämässä pankkien, vakuutusyhtiöiden ja suurimpien teollisuusyritysten kohtalot harvojen päättäjien käsiin. Kasvatvat työeläke-rahastot, jotka olivat lähes 60 prosenttia kaikesta vakuutustoiminnasta, kiinnostivat pankkeja ja muita rahoituslaitoksia.

Työeläkelait valmisteltiin komiteassa, jossa oli etujärjestöjen edustus. Työeläkelaitosten liiton perustamisen jälkeen 1960-luvun puolivälistä lähtien työmarkkinajärjestöjen eläkeneuvotteluja käytiin liiton toimitusjohtaja Juhani Salmisen koolle kutsumana. Vuonna 1975 työeläkkeiden tasokorotus

sovittiin SAK:n ja STK:n neuvotteluissa Teivo Pentikäisen johdolla. Pentikäinen johti vuosia eläkeikäkomiteaa, ja erimielisen komiteamietinnön jälkeen Juhani Salminen alkoi johtaa 1980-luvun puolivälissä työmarkkinajärjestöjen neuvotteluja varhaiseläkeuudistuksesta.

Palkansaajien työeläkemaksun valmistelun yhteydessä työmarkkinajärjestöt päättivät pyytää Kari Puroilta apua maksun yksityiskohtien selvittämisessä. Vähitellen vuoden 1992 aikana Puron ryhmän toiminta vakiintui, ja kun vuoden 1992 lopulla solmittuun tulopoliittisen sopimuksen eläkkeitä koskevaan osaan liittyi vielä erityisiä toimeksiantoja ja selvitystehtäviä, Puro alkoi seuraavan vuoden alusta tehdä systemaattisesti kokousmuistioita. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön edustaja päätettiin kutsua neuvotteluihin. Tammikuussa 1993 sovittiin, että tämä ryhmä neuvottelisi seuraavan vuoden työeläkevakuutusmaksuista. Puron työryhmästä tuli työpaja Suomen työeläkepolitiikan ja -järjestelmän uudistamiseksi, ja sen puitteissa ja johdolla työmarkkinajärjestöt sopivat asiat keskenään ja valmistelivat asiat valtiovallan käyttöön.

Kysymys oli sosiaaliturvajärjestelmän periaatteiden jatkuvuudesta. Samat neuvottelut käytiin kahteen kertaan, kun työeläkkeen ominaisuuksia avattiin 1990–1991 EFTA:n ja EY:n välisissä talouslueneuvotteluissa ja kaksi vuotta myöhemmin EU-jäsenyyseuvotteluissa. EY:n komissio lähti siitä, että työeläkevakuutus kuului henkivakuutusdirektiivien soveltamisalaan. Suomen neuvottelijat taas väittivät päinvastaista. TELA ja ETK ovat muistiossa 24.4.1990 pohtineet ulkomaisen vakuutusyhtiön oikeutta harjoittaa Suomen lakisääteistä työeläkevakuutusliikettä. Palkansaajakeskusjärjestöjen ryhmä antoi kannanoton yleensä integraatiosta 13.3.1990. Neuvottelupaperiin lisättiin tel-järjestelmäpoikkeus.⁷⁰⁰

Euroopan unionin sosiaaliturvalla on kolme pilaria: julkinen eläkejärjestelmä, yhteisrahoitteinen lisäeläkejärjestelmä ja vapaaehtoiset eläkejärjestelyt. Ensimmäinen pilari muodostaa Suomessa 98 prosenttia koko varallisuudesta. Muissa maissa kakkonen ja kolmonen muodostavat yli puolet. Jotta Suomi olisi voinut liittyä valuuttaunioniin, työeläkejärjestelmä olisi pitänyt purkaa. Sitten työeläkeyhtiöt irrotettiin vakuutusyhtiöistä. Vakuutusyhtiöt ja pankit oli pantu yhteen 1980-luvulla ristiinomistuksin. EU-jäsenyyden vuoksi vakuutusyhtiöjärjestelmä piti siis purkaa ja työeläkkeet, riskinotto ja vahinkovakuutus erottaa toisistaan.

Ovet avattiin muillekin työeläkeyhtiöille, mutta vain sillä ehdolla, että Suomen markkinoille tuleva maksaisi korkean vastuupääoman ja suostuisi työeläkkeiden takaisinmaksun yhteisvastuullisuuteen. Vakuutusyhtiö Kansan konkurssi vuonna 1994 oli opettanut järjestelmälle yhteisvastuullisuutta.⁷⁰¹

Länsimaissa peruseläketurva on julkisissa vakuutuslaitoksissa (rahastoissa) ja perusturva kattaa vain osan – usein alle kolmasosan – vakuutusturvasta, jota täydentävät ansiosidonnaiset ja vapaaehtoiset vakuutukset. Näin ollen pääosassa Eurostatin tilastoja työeläkevakuutus on yksityistalouden eikä julkisen talouden piirissä. Kansainvälisten tilastotoimistojen YK:n tilastotoimiston johdolla laatima 1993-SNA-käsikirja ei anna yksiselitteistä vastausta, vaan luokittelu jää poliittisen (tahdonvaraisen) päätöksen varaan.⁷⁰²

Suomi perusteli omaa malliaan toteamalla, että työeläkejärjestelmä on erillislainsäädännöllä järjestettyä kansallista sosiaaliturvaa. Järjestelmä on luonteeltaan pääosin jakojärjestelmä, sillä vakuutusmaksutuloista rahastoidaan vain noin neljännes. Työeläkejärjestelmää hoitavat pääosin voittoa tuottamattomat toimijat, jotka ovat konkurssiyhteisvastuussa, työeläkeyhtiöiden omistajat saavat vain rajoitetun tuoton sijoitukselleen ja vakuutusmaksut asettaa sosiaali- ja terveysministeriö.⁷⁰³

Tapani Kahri ”pitää mahdollisena” (eli ei myönnä eikä kiellä), että ulkomaisten eläkevakuutusyhtiöiden tulo Suomen markkinoille estettiin konseptiolla, jossa työeläkeyhtiöt eriytettiin omiksi (keskinäisiksi eli yksityisiksi) yhtiöiksi muusta vakuutustoiminnasta. Myös työeläkeyhtiöiden yhteiskorvausvastuu nosti kynnystä.⁷⁰⁴

Suomen neuvotteluasemia luotaessa vain yksi eturyhmä pyrki saamaan aikaan kilpailua vakuutuslalla: vakuutusmeklarit yrittivät saada tapaturvavakuutukset ja ryhmähenkivakuutukset kilpailun piiriin, mutta 8.6.1993 he olivat liikkeellä liian myöhään.⁷⁰⁵ Työmarkkinajärjestöt ja tapaturmavakuutusyhtiöt vastasivat heidän kirjeeseensä 22.6.1993 yhteisellä kirjeellä, jossa vedottiin ”jo saavutettuun” tulokseen, jonka mukaan lakisääteinen sosiaaliturva jää vahinkovakuutusdirektiivin soveltamisalan ulkopuolelle.⁷⁰⁶

Vaikka Suomi oli hyväksynyt EU:n kilpailupolitiikan peruseriaatteet jäsenyysneuvotteluissa käytännössä sellaisenaan, se onnistui neuvottelemaan työeläkejärjestelmänsä merkittävän poikkeuksen, jonka mukaan työmarkkinajärjestöjen hallitsemat eläkeyhtiöt pidettiin EU:n eläkevakuutuksien kilpailun eli henkivakuutusdirektiivin ulkopuolella.⁷⁰⁷ Antti Kuosmasen mukaan kysymys eläkejärjestelmästä oli Suomen tärkeimpiä reunaehtoja.

Poliittisen vaikuttamisen näkökulmasta TEL-ratkaisu näyttäytyy Suomen voittona valmistautumisessa talous- ja rahaliittoon sekä toisaalta työmarkkinajärjestöjen vaikutusvallan kasvuna prosessissa, jossa Suomi integroitui yhteismarkkinoihin. Erityisesti vaikutusvaltaansa kasvattivat palkansaajajärjestöt. Työmarkkinajärjestöjen hallinnoimista ja eläkevakuutusjärjestelmän muodostamista eläkevaroista tuli legitiimejä ja virallisia osia Suomen julkista

taloutta, vaikka toisaalta juridisesti järjestelmän katsottiin olevan yksityinen työeläkejärjestelmä. Jatkossa eläkevarat luokiteltiin Suomen julkisen sektorin tilastoihin.

Päätöksellä siirtää eläkevarat osaksi julkista taloutta oli lopulta ratkaiseva merkitys sille, että Suomi täytti EMU-kriteerit. Valtiovarainministeriön kansantalousosastolla pitkän uran tehneen Jorma Tuukkasen mukaan ministeriössä tiedettiin, ettei laman kourissa pyristellyt Suomi olisi pystynyt EU-jäsenyyden kynnyksellä kytkeytymään EMU:un ilman, että kansantalouden tilinpidon laskentakriteerejä muutettaisiin.

Suomen liittyttyä Euroopan unionin jäseneksi komissio alkoi epäillä, aikoo-ko Suomi harhauttaa komissiota, koska julkinen velkakin mahtui EMU-kriteereihin. Komissio kuitenkin hyväksyi sen, että työeläkejärjestelmä Suomessa noudattaa julkista tehtävää. Tuukkasen mukaan lama-aikana työ-eläkelaitokset ostivat Suomen valtion velkaa omaan salkkuunsa. Se vähensi julkista velkaamme.⁷⁰⁸

Tämä oli merkittävä tilastollinen päätös. Työeläkeyhtiöt organisoituivat keskinäisiksi ja yksityisiksi yhtiöiksi, ja samaan aikaan pankki- ja rahoitusallalla tehtiin suuria järjestelyjä. Henkivakuutus- ja vahinkovakuutusyhtiöt irrotettiin työeläkeyhtiöistä ja samalla pankkien kaavailemat finanssitalohankkeet kaatuivat kahteen tekijään. Toisaalta lama heikensi 1990-luvun Suomessa pankkien vakavaraisuutta, ja toisaalta EU-jäsenyysneuvotteluissa oli hyväksyttävä joko eurooppalainen avoin kilpailu sisämarkkinoilla tai koko finanssi-alan uudelleen järjestely.⁷⁰⁹ Jälkimmäinen kehitys oli alkanut lamasta. Kaikessa hiljaisuudessa oli luotu kansankapitalismin muoto eli työeläkevarallisuus.

Tilasto-operaatio oli merkittävä sisäpoliittisista syistä. Sixten Korkmanin mukaan se ei ollut EMU-operaatio,⁷¹⁰ mutta Raimo Sailaksen mukaan se oli sitäkin: ”Systeemi rakennettiin yksityisten yritysten toiminnan varaan eli julkinen järjestelmä oli muodollisesti ja tosiasiallisesti yksityinen. Alijäämä-kriteeri oli hallitseva tekijä päätöksenteon kannalta. Tavoitteena oli, että julkisen talouden suhde BKT:hen oli ylijäämäinen.”⁷¹¹

Kosmetiikan arvo tilastoissa oli 50 miljardia markkaa. Tilastokeskus toimii valtiovarainministeriön alaisuudessa ja poliittisessa ohjauksessa.⁷¹² Vuonna 1993 valtiontalous oli hädässä, EU-jäsenyysneuvottelut olivat kesken ja edessä oli kansanäänestys, joten tilastoilla oli merkitystä sekä jäsenyyden kannattajille että vastustajille. Jos talousmittarit olisivat osoittaneet, ettei Suomi ole EMU-kelpoinen, jäsenyyden vastustajat olisivat saaneet lyömäaseen.

Ilkka Kanerva käsittelee asiaa poliittisen toteuttavuuden kannalta. Vaikka tilastointihanke lähti liikkeelle jo 1980-luvun lopulla, tilastot ”ovat itse asiassa

olleet aivan välttämättömiä myös itse lopputuloksen kannalta”.⁷¹³ Eriävien näkökulmien taustalta heijastuu se, kuinka herkkä kysymys rahaliittoon liittyminen ja markasta luopuminen oli. Tilasto-operaatio – olipa se poliittinen tai virkamieslähtöinen – loi tulevaa EU-jäsenyyden kansanäänestystä silmällä pitäen mielikuvan taloudellisesta pohjasta, jonka mukaan jäsenyys rahaliitossa oli realismia.

Vasta vuonna 2014 valtiovarainministeriön toimesta on Talouspolitiikan arviointineuvoston raportissa voitu julkisesti analysoida valuuttaunionin jäsenyyttä, joka perustui työeläkerahastojen vivutukseen: ”Eläkerahastojen ylijäämää tarvitaan eläkevastuiden kattamiseen eikä sitä valtion eläkerahastoa lukuun ottamatta voida käyttää muun julkisen talouden alijäämän kattamiseen. Ilman eläkerahastoja rakenteellinen jäämä olisi ollut negatiivinen jo vuodesta 2004 asti ja rakenteellinen alijäämä olisi kasvanut nopeasti ylittäen 4 prosenttia vuonna 2010. Valtiontalouden sopeutustoimet ovat sittemmin pienentäneet alijäämää hieman, mutta vielä vuosina 2013 ja 2014 rakenteellinen alijäämä olisi ollut ilman eläkerahastoja 3 prosenttia.”⁷¹⁴

Yksityisalojen tel-sijoituskanta muuttui vuosina 1997–2010 merkittävästi. Yli puolet sijoituksista meni ulkomaille, kun vuonna 1997 vain alle viisi prosenttia oli ulkomaisia sijoituksia.⁷¹⁵ Kansainvälisessä vertailussa suomalaisten kotitalouksien säästämisaste onkin alhaisempi kuin EU-maissa keskimäärin. Yksi selittävä tekijä on se, että eläkesäästöjen rahastoinnista vastaavat työeläkelaitokset luetaan Suomessa julkiseen sektoriin. Työeläkerahastojen kautta tapahtuvaa eläkesäästämistä ei siten kirjata kotitalouspuolelle samalla tavalla kuin monessa muussa maassa.⁷¹⁶

Matti Hannikaisen ja Jussi Vauhkonen mukaan ”kärjistäen voi sanoa, että jos työeläkejärjestelmään lisätään markkinakilpailun elementtejä, kyseenalaistuu sen poikkeusasema suhteessa henkivakuutusdirektiiviin, ja jos taas korostetaan työeläkelaitosten yhteisvastuuta ja järjestelmän piirissä tehtävää yhteistyötä, herää epäily epätarkoituksenmukaisesta kilpailun rajoittamisesta hajautetussa sosiaalivakuutusjärjestelmässä.”⁷¹⁷

Työeläkeinstituutio on taloudellisesti merkittävä asia, ja korporatiivisen järjestelmän vaikutusvalta kasvoi, koska se oli olennainen osa EU:n liittymissopimuksen ”suomalaista mallia”. Vuosina 1975–2015 työmarkkinajärjestöjen osuus julkisista menoista nousi kuudesta prosentista 20 prosenttiin ja julkisista tuloista kymmenestä prosentista 20 prosenttiin.⁷¹⁸

Maatalousneuvottelut EU:n kanssa

EU:n yhteinen maatalouspolitiikka (CAP, Common agricultural policy) on rakentunut suuremmassa määrin suoran tuen varaan kuin Suomessa sovellettu pohjoismainen malli, jossa on tuettu ensisijaisesti tuottajahintoja.⁷¹⁹ EU-jäsenyys merkitsi Suomen integroimista Euroopan yhteiseen maatalouspolitiikkaan. Suomen maatalouspolitiikka oli 1960-luvulta alkaen yrittänyt ehkäistä ylituotantoa, josta tärkein tuote oli voi.⁷²⁰

Perusteiltaan Suomen maatalouspolitiikka oli samanlaista kuin Euroopan talousyhteisössä, mutta Suomessa tuottajahinnat olivat nousseet korkeammiksi. Sitten 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa siirryttiin järjestelmään, jossa tuottajahintojen tukeminen pääosin korvattiin suoralla tulotuella. Se oli vastoin Suomen maataloustuottajien kantaa. Jäsenyydellä oli suuri vaikutus maatalojen tulonmuodostukseen, koska tuotteista saatava hinta laskisi varsin voimakkaasti. Lisäksi vanha tukijärjestelmä poistuisi ja tilalle tulisi uusi CAP-järjestelmä, EU:n yhteinen maatalouspolitiikka. Se rakentui 1990-luvulla kolmen periaatteen varaan: maataloustuotteiden yhteismarkkinoihin, yhteisöpreferenssiin ja rahoitukselliseen solidaarisuuteen.⁷²¹

Vielä 1970-luvun alkupuolella Suomen ja EY:n tuottajahintatasot olivat lähellä toisiaan. Tätä tosiseikkaa on pidetty esimerkkinä siitä, että Suomen maatalouspolitiikka on epäonnistunut ja että maataloustuottajat ovat saaneet tavoitteensa läpi ja liian keskeisen aseman poliittisessa propagandassa.⁷²² Esko Ahon hallituksen maatalousministeri Martti Puran mukaan ”vain harvat poliitikot ymmärsivät maataloustulolain logiikan. Se oli neuvotteluprosessi, jossa palkansaaja-Suomi neuvotteli maatalous-Suomen kanssa”. Pura viittaa Maaseudun Tulevaisuudessa 10.10.1991 julkaistuun Heikki Haaviston kirjoitukseen. Oli syntymässä kolmikantaongelma. Kun maataloudesta oli sovittu kaksikantaisesti MTK:n ja valtion kesken, nyt neuvotteluihin tuli maatalouslakineuvottelukunnassa mukaan palkansaajapuoli. Suomessa oli pysyvää ylituotantoa. Tuonnista piti maksaa maailmanmarkkinahinnan ja Suomen hinnan erotus, ja viennistä sai rahaa.⁷²³

Toisen maailmansodan jälkeen teollisuusmaiden maatalouspolitiikka johti ylituotantoon ja maailmanmarkkinahinnat olivat tuntuvasti alemmat kuin Suomen, Ruotsin, Norjan tai jopa EY:n kotimarkkinahinnat. Myös Suomessa maatalouspolitiikkaa arvosteltiin. Esimerkiksi Työväen Taloudellisen tutkimuslaitoksen johtaja Heikki Oksanen päätteli, että maatalouden suoje-
lusta aiheutui 22 miljardin markan kansantaloudellinen hyvinvointitappio, joka vastasi seitsemää prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta.⁷²⁴ Risto

Volasen mukaan 1980-luvulla OECD:n laskema Suomen maatalouden tuki oli noussut 12 miljardista markasta 37 miljardiin ja samalla 12 prosentista 72 prosenttiin tuotannon arvosta. OECD laski PSE-tuen siten, että se oli maataloustuotteiden kotimaisen hintatason ja maailmanmarkkinahintojen välinen ero lisättynä budjetin maataloustukimäärärahoilla.⁷²⁵

Maatalous oli EU-jäsenyysneuvottelujen tärkein asia. Vuonna 1991 pääministeripuolue keskusta oli jakautunut kahtia sekä EU-jäsenyyden suhteen yleensä että maatalouden takia – asia koettiin koko maatalouselinkeinon säilymisen kannalta elämän ja kuoleman kysymyksenä.⁷²⁶

MTK asettui ensin jäsenyyshakemusta ja sitten jäsenyyttä vastaan. Järjestöllä oli oma toimisto Brysselissä jo syksystä 1991 alkaen.⁷²⁷ Maataloutta pidettiin epäyhtälönä; Suomen maatalouden integroimista Euroopan yhteisön maatalouspolitiikkaan ei pidetty mahdollisena.⁷²⁸ Ilman maataloustuotteiden tuottajahintatasojen suurta eroa maatalouden sopeutumisessa EY:n yhteiseen maatalouspolitiikkaan ei olisi ollut mitään järjestyttävää. Ne olivat Suomessa noin 50 prosenttia korkeammat kuin EY:ssä. Toisaalta ilman vuosien 1991–1992 devalvaatioita tilanne olisi ollut jopa paljon pahempi.⁷²⁹

Alkutuotevähenitys (ATV) toi maataloustuotteiden hinnat lähemmäksi maailmanmarkkinahintoja. Vuonna 1993 tätä tukea maksettiin 5,3 miljardia markkaa. ATV-korjatuilla hinnoilla elintarviketeollisuus osti tarvitsemansa raaka-aineet kotimaasta. Rajasuoja turvasi kotimaisen tuotannon ja elintarvikkeiden jalostuksen. Vuonna 1993 maidon ATV-tuki oli 1,85 miljardia, lihan 1,45 miljardia ja viljan 0,93 miljardia markkaa.⁷³⁰ Yksityisen teollisuuden mielestä raaka-aineiden hintojen tulisi EU-jäsenyyden myötä laskea vähintään ATV:n verran, ellei jopa merkittävästi enemmän.⁷³¹

MTK:n ja ETL:n intressit olivat monimutkainen yhtälö, jossa oli kilpailua ja yhteistyötä. Tuottajien elintarvikeyrityksistä suurimmat olivat Valio ja lihanjalostusyrietykset sekä viljaa ja öljykasveja jalostava Raisio Yhtymä, jonka suuriin omistajiin kuului muun muassa MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto.

Päätös hakea EU-jäsenyyttä kuitenkin yllätti Suomen parhaana pidetyn lobbajajärjestön MTK:n.⁷³² Järjestöllä oli merkittävää vaikutusvaltaa maa- ja metsätalousministeriössä, jonka kansainvälinen osaaminen keskittyi kehitysyhteistyöhön ja idänkauppaan.⁷³³ Valtiolta oli perehtynyt huonosti EY:n suurimpaan rahoituskoneeseen eli maatalouspolitiikkaan.⁷³⁴

MTK:ssa järjestettiin 5.12.1991 keskustelutilaisuus, jossa olivat läsnä Heikki Haavisto, Markku Nevala, Toivo. T. Pohjala, Reino Uronen ja Veli Sundbäck, jolta Haavisto kysyi kantaa Suomen EY-jäsenyyteen. Sundbäckin mukaan jäsenyyteen valmistautuminen oli otettava realiteettina ja virkamies-

valmistelu saataisiin ulkoministeriössä valmiiksi 15.12.1991. Vastaus tarkoitti, että Suomen virallinen kanta jäsenyyteen oli syntynyt. Vaikka MTK vastusti Suomen EY-jäsenyyttä, se piti sitä todennäköisenä. MTK alkoi valmistella jo syksyllä 1991 yhdessä Ahon ja hänen avustajiensa kanssa maataloudelle siirtymäkauden tukiratkaisuja 10–15 vuodeksi. Ajatus maatalouden suuresta tukipaketista oli lähinnä Esa Härmälän idea, jota oli kehitelty myös Haaviston kesällä 1991 vetämässä Pellervon Harvard-ryhmässä.⁷³⁵

MTK:n haasteena oli luoda oma kansallinen tukijärjestelmä EU-jäsenyyden varalle mieluummin pysyväksi tai edes pitkäksi siirtymäajaksi. Se merkitsi kansallista preferenssiä ja kansallista solidaarisuutta CAP:n periaatteiden valossa. Vuoden 1992 aikana MTK:n yhteydenpito Ahon hallitukseen tiivistyi, ja maaliskuussa 1992 MTK ryhtyi pohtimaan neuvottelutavoitteita.⁷³⁶

Syyskuussa 1992 Elintarviketeollisuusliiton (ETL) johtoelimet kokoontuivat useaan otteeseen luomaan alan teollisuuden kantoja, kun maatalouden ja elintarviketeollisuuden neuvottelutavoitteista neuvoteltiin Matti Vuorian vetämässä työryhmässä. ETL:n varatoimitusjohtaja Matti Hannula, jota pidettiin sosiaalidemokraattien ja siten myös ammattiyhdistysliikkeen luottohenkilönä toimialalla, selosti maatalouden ja elintarvikkeiden hintojen keskinäisiä riippuvuuksia. Niillä oli poliittinen kytkentä, jolloin elintarviketeollisuuden ”on otettava huomioon myös todennäköisyys, voiko vaihtoehto ylipäänsä toteutua”.⁷³⁷

Raaka-aineiden hinnantasausmenettely ETA-alueen kaupassa oli toteutumassa 1.7.1993 alkaen, jolloin se perustuisi todelliseen reseptiin ja Suomen ja EY:n väliseen eroon tasattavissa raaka-aineissa. ETL:n työvaliokunta oli 17.9.1992 asettanut tavoitteeksi, että ETA-menettely ulotettaisiin kaikkiin maataloustuotteisiin ja siitä käynnistettäisiin erilliset neuvottelut EY:n kanssa.⁷³⁸

Matti Hannula selosti asiaa ETL:n hallituksessa. Teollisuuden sopeutusajaksi kerrottiin viisi vuotta, vuodesta 1993 alkaen. Ansaintalogiikassa teollisuus oli jakautunut kahteen leiriin: maataloustuottajien teollisuuteen, joka hankki subventiot sisältävät raaka-aineensa omistajiltaan, ja yksityiseen teollisuuteen. Yksityinen teollisuus pyrki kilpailuttamaan raaka-ainehankintansa ja ostamaan ne tarvittaessa edullisemmin vaikka ulkomailta, minkä EU-jäsenyys mahdollistaisi. Elintarviketeollisuusliitto julkisti kantansa, että Suomessa olisi heti EY-jäsenyyden alkaessa siirryttävä EY-tasoiisiin raaka-ainehintoihin. MTK vaati 15 vuoden siirtymäaikaa elintarvikkeiden raaka-aineille EY-jäsenyyden toteutuessa.⁷³⁹

Esa Härmälän mukaan MTK ja poliittinen keskusta olivat valmistautuneet hyvin EU-jäsenyysneuvotteluihin, jos sitä vertasi muiden puolueiden

valmiuksiin agraarilobbyn intressipiirissä.⁷⁴⁰ Haaviston mukaan asia ei ollut näin, koska MTK keskittyi vastustamaan neuvottelujen aloittamista.⁷⁴¹

Se jakoi myös elintarviketeollisuuden jäsenyritykset kahteen leiriin – tuottajiin ja yksityisiin. Tuottajien omistamat yritykset, tuottajaosuuskunnat, saivat omistajahyötyä vihreästä ECU:sta, koska niiden omistajille maksettiin tuotantokorvauksia. Yksityinen elintarviketeollisuus koki vihreissä ECU:issa maksetut tuottajien saamat tuet ylihinnoitteluksi, koska niiden raaka-aineiden hinnat olisivat – ainakin siirtymävaiheen ajan – vihreän ECU:n verran kalliimpia kuin maailmanmarkkinahinta.⁷⁴² Neuvotteluhistoriat ovat kautta linjan unohtaneet vihreän ECU:n olemassaolon ennen Suomen jäsenyyttä. Kun MTK:n ja ETL:n näkemyksissä oli hintakonflikti, tietämättömyys vihreästä valuutasta kuumensi konfliktia vielä entisestään.

Suomen markka oli laskettu kellumaan 8.9.1992, ja sen arvo suhteessa ECU:un heikkeni 27 prosenttia. Tästä seurasi, että maataloustukea ja elintarvikkeiden hintoja koskevat keskustelut olivat erittäin vaikeita myös suuren yleisön kannalta. Kaikki muut olivat ulkopuolisen asemassa, kuten saattoi olla mediakin, jolle vihreän ECU:n arvo ja englanninkielinen positiopaperi olivat tuntemattomia aina elokuun 1993 loppuun asti.⁷⁴³ EU:ssa oli ollut jo 1960-luvulta alkaen käytössä niin sanottu vihreä ECU, eli maataloustukien maksuissa käytetty ”vihreä” eli korkeampi valuutan vaihtokurssi, jota vähitellen nostettiin ECU:n keskikurssia korkeammalle tasolle. Tavoitteena oli turvata EEC:n sisällä maataloustuottajien tulotaso valuuttakurssivaihteluilta.⁷⁴⁴

Keskeinen koordinoiva, mutta vähitellen heikentävä aatteellinen yhteistoimintajärjestö Pellervo-seura pyrki ennakoimaan taloudellisia ja poliittisia muutoksia. Pellervolaisen näkemyksen mukaan elintarvikeosuustoiminnan keskeinen kysymys oli, miten kyetään ylläpitämään kannattavaa maataloutta, kun kansainvälinen kauppaa vapautuu ja Eurooppa yhdentyy. Jäsenomistajat kantaisivat riskin, kun osuuskunnat etsisivät kilpailuetua, joka ylittäisi kaikki välittömät tavoitteet. Toiminnasta päättävällä johdolla olisi oltava jäsenomistajien suora tuki, kun työnjaosta päätettäisiin ja voimavarat koottaisiin. Risto Volanen toteaa: ”Käytännössä tämä merkitsee sitä, että keskusliikkeen tai osuuskuntien omistaman yrityksen hallinnon tulee olla reaalisesti jäsenomistajien ohjauksessa.” Volasen mukaan pellervolaista strategiatyötä jatkettiin osallistumalla Heikki Haaviston johdolla Harvard Business Schoolissa Michael Porterin⁷⁴⁵ kilpailustrategiaa käsittelevään seminaariin kesäkuussa 1992.⁷⁴⁶

ETL:n hallituksessa 7.1.1993 Itikka-Lihapolarin Seppo Paatelainen ja Valion Matti Kavetvuori sanoutuivat irti liiton EU-neuvottelutavoitteista. Maatalous ja elintarviketeollisuus olivat huonoissa puheväleissä. MTK:n johtokunnassa

käsiteltiin 13.1.1993 EU-neuvottelutavoitteiden täsmennetty luonnos, jonka hinnaksi arvioitiin 8,8 miljardia markkaa. Kansallinen hintapoliittinen tuki haluttiin säilyttää, EU:lle ehdotettiin viittä C-tukialuetta. Näillä alueilla pohjoismaissa kasvukausi on 190 vuorokautta. Lisäksi ehdotettiin rahoitus- ja verojärjestelyjä. MTK halusi myös säilyttää alkutuotevähennyksen (ATV) suorana tukena. Samalla MTK teki yhteistyösopimuksen EU:n jäsenmaiden maataloustuottaja- ja osuustoimintajärjestön COPA (Comité des organisations professionnelles agricoles) ja COGECA:n (Comité général de la coopération agricole de l'Union européenne) kanssa EU-jäsenyyttä edeltäväksi neuvottelujaksi. Sopimusta voidaan tulkita erityisesti MTK:n varautumisena ja valmistautumisena EU-jäsenyyteen, jolloin Heikki Haavisto näki, että oli parempi mennä EU:n jäseneksi ennen Itä-Euroopan maita.⁷⁴⁷

Tilanne alkoi kärjistyä keväällä 1993 myös keskustan sisällä. Puran mukaan MTK pelasi kaksilla korteilla, kun Väyrynen yritti kaataa hallitusta vuonna 1993. Kansalaisten mielissä Purasta oli leivottu roisto, vaikka hän katsoi tekevänsä MTK:n kanssa yhteistyötä. ”Suomalaisen klubin Sipilä-kabinetissa minulle sanottiin syksyllä 1991: me tulemme arvostelemaan hallitusta, mutta jäsenyys Euroopan yhteisöjen kanssa pitää hoitaa. Se on projekti, joka pitää viedä loppuun. MTK ei todellisuudessa vastustanut EU-jäsenyyttä, vaan otti jäsenyyden tapahtuvana tosiasiana.”⁷⁴⁸ Haavistolla on täysin eri käsitys kuin Puralla.⁷⁴⁹

Oppositiojohtaja Paavo Lipposen mukaan hallitukselta oli vaadittava ”kunnollisia tietoja EY-neuvotteluja varten tehdyistä maatalouslaskelmista, niitä kun ei siihen mennessä ollut saatu ensimmäisiäkään, vaan ainoastaan maataloustuottajien keskusjärjestön propagandalaskelmat.”⁷⁵⁰ Härmälän mukaan ”Ahon hallituspiirissä päätettiin, että asetamme kunnianhimoiset tavoitteet EU-jäsenyydelle ja että asetamme kansalliset reunaehdot. Maatalouden osalta on todettava, että ETA-sopimuksessa kansallinen maatalouspolitiikka olisi säilynyt, kun taas EY-jäsenyyden tullessa kyseeseen kansallisesta maatalouspolitiikasta olisi luovuttava.”⁷⁵¹ MTK:n strategian päälinja oli säilyttää erityiskohtelu Suomessa myös EU-jäsenyyden oloissa.

Haavisto ulkoasiainministeriksi

Alkuvuodesta 1993 keskustan sisällä alkoi kahtiajakautuminen. Ulkoministeri Paavo Väyrynen pyrki kaatamaan hallituksen, syrjäyttämään Esko Ahon ja estämään EU-jäsenyysneuvottelut. Jos Väyrynen olisi onnistunut, hän olisi voinut käydä presidentinvaalikampanjan pääministerin paikalta tammikuussa 1994.⁷⁵²

Väyrynen sanoi tehneensä vuonna 1993 kokonaisarvion poliittisesta tilanteesta. Se poikkesi paljon siitä, mitä julkisuudessa oli esitetty. Keskustassa oli suurta tyytymättömyyttä Ahon hallituksen talouspolitiikkaan. ”Mielestäni hallitus oli kaadettava ja laajennettava sitä sosiaalidemokraattien suuntaan. Vaikka määräenemmistösäännöksiä oli lievennetty, tarvittiin Ahon hallitusta laajempi pohja tekemään vaikeat poliittiset päätökset.”⁷⁵³

Väyrysen mukaan presidentti Koivisto vastusti tätä – ja Aho. Presidenttiehdokkuutta tavoitteleva Ahtisaari seuraili, miten tilanne kehittyi. Keskustan kannatus oli heikko. SDP:n kannatus lähenteli mittauksissa jopa 35 prosenttia. Presidentinvaaleilla EU-ratkaisulle olisi annettu kokonaan uusi suunta. Vaaleissa loppusuoralle pääsi lopulta kaksi EU-jäsenyyttä kannattanutta ehdokasta (Rehn ja Ahtisaari).⁷⁵⁴ Väyrysen ajattelu kulki seuraavanlaisia ratoja: Jos presidentinvaalien loppuvaiheessa tammikuussa 1994 olisi ollut kaksi ehdokasta, jotka olisivat olleet eri mieltä EU-jäsenyydestä, Suomi ei olisi tehnyt jäsenyyspäätöstä ja hänestä olisi tullut presidentti.⁷⁵⁵

Esko Aholla oli vuorokausi aikaa löytää Väyrysen sijaan uusi ulkoministeri. Haavisto suostui lopulta nopeasti. Haaviston mukaan kyseessä oli yksinomaan pääministerin neuvokkuus, mutta toisaalta nimitys nähtiin muissa eturyhmissä siten, että agraarilobby saisi sanoa EU-ratkaisussa viimeisen sanan. ”Jos olisin kieltäytynyt Ahon tarjouksesta, hän olisi voinut tyrmätä kritiikkini jäsenyyden ehdoista ja vedota siihen, että oli tarjonnut minulle mahdollisuutta neuvotella jäsenyysehdoista. Näin, että Euroopan unioni lisäsi turvallisuuttamme”, kertoo Haavisto, jonka mukaan Väyrysen suunnitelmassa oli sosiaalidemokraattien ja keskustan hallitus.⁷⁵⁶

Presidentti Mauno Koiviston mukaan ”Haaviston nimi oli ilmeinen yllätys niin Väyrykselle kuin kaikille muillekin. Yllättävä se oli minullekin, ja kun Aho esitti, että ratkaisu tehtäisiin ennen Väyrysen lehdistötilaisuutta, ajattelin, että katos poikaa.”⁷⁵⁷

Väyrysen mukaan Haavisto oli ollut siihen saakka EU-jäsenyyden tiukka vastustaja. Tuottajien johtajalla ei voinut olla virallisesti muuta kantaa. Haavisto oli jyrissyt esimerkiksi Aholle 7.10.1991 Kesärannassa järjestetyssä aamuneuvottelussa, että hänen kantansa on EI. Väyrynen toteaaakin: ”Haaviston ryhtyminen keväällä 1993 ulkoministeriksi merkitsi minun kannaltani katsottuna sitä, että Haavisto luopui periaatteistaan päästessään ministeriksi”⁷⁵⁸ Poliittisesti Haavisto oli Aholle ”namupala”. Hän oli MTK-taustansa vuoksi keskustassa vähintään yhtä hyvä EU-jäsenyyden takuumies kuin Väyrynen, ehkä jopa parempi. Kehen viljelijät luottaisivat enemmän kuin pitkäaikaiseen järjestöjohtajaansa? Oli päivänselvää, ettei Haavisto

suosittelisi EU-jäsenyyttä, jos jäsenyysehdot muodostuisivat hänestä kohtuuttomiksi.⁷⁵⁹

Jos hallitus olisi syystä tai toisesta kaatunut, EU-jäsenyysneuvottelut olisivat joutuneet vaikeuksiin. Neuvottelutulosta olisi ollut vaikea hyväksyä kansanäänestyksessä. Ajoiko MTK EU-jäsenyyttä kaksilla korteilla, kuten Pura sanoo? Härmälän mukaan ”noin sen voi sanoa, mutta meille oli tärkeää, että EU-jäsenyys ei saa kaatua maatalouteen. Helsingissä ja Brysselissä selostin asiaa MTK:n puheenjohtajan ominaisuudessa toteamalla, että MTK:n kanta EU-jäsenyyteen on ’sectoral-no’.”⁷⁶⁰

Kaappasiko MTK hallinnon?

Käytännössä MTK otti ajajan paikan EU-jäsenyysneuvotteluissa Haaviston hahmossa. Kaikki neuvotteluja koskeva olennainen informaatio, valmisteluaineisto ja osallistuminen strategiseen päätöksentekoon oli nyt Haaviston käsissä. MTK otti haltuunsa Suomen neuvottelijoiden ”maatalousasiantuntijuuden”. Haavisto ei tätä käsitystä hyväksy, vaan katsoo toimineensa keskustapuolueen jäsenenä Ahon pyynnöstä.⁷⁶¹ Sen sijaan Haaviston mukaan ”lobauksessa kaikkein merkittävintä on se, että päättäjillä on oikeat tiedot. Päättäjät tekevät yllättävän vähillä tiedoilla päätöksiä. Tämän takia vastuullinen lobbaus on positiivinen asia. Yhteinen maatalouspolitiikka, elintarvikehuolto ja ylituotanto ovat kaikki asioita, joissa ongelma on ollut siinä, että ei olla tunnettu päätöksentekoon vaikuttavia faktoja.”⁷⁶²

Haaviston ja neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtajan, ulkomaankauppa-ministeri Pertti Salolaisen välille kehkeytyikin jännite, joka kuvaa myös heidän taustavoimiensa asenteita. Salolaisen mukaan Suomi ei olisi voinut liittyä EU:n jäseneksi ilman maatalousratkaisua, joka tyydytti Haavistoa ja MTK:ta.⁷⁶³ ”Haaviston nimityksellä oli merkittäviä vaikutuksia. Maatalouskysymyksiin saatiin neuvottelujen johtoon mies, joka hallitsi ne suvereenisti. Ja toisaalta neuvotteluja arvostelevalta vietiin hampaat suusta”, sanoi pääministeri Aho, joka keväällä 1993 oli keskellä hallituskriisiä.⁷⁶⁴

Kun Haavisto oli valittu ulkoasiainministeriksi toukokuussa 1993, EY-neuvottelujen maatalousjaostolle jaettiin maatalouden tukilaskelmia. Niiden kokonaistaloudellisia vaikutuksia arvioitiin suhteessa noin seitsemän miljardin markan EY-jäsenmaksusuuteen, jota kuvattiin tulonsiirroksi ”ulkomaille”. ”Toisaalta vaihtotasetta vahvistaisivat EY:n meille maataloustuotannon laajuuden perusteella maksamat tulonsiirrot.”⁷⁶⁵ Muistiossa pohdittiin maatalouden tukia kahden päävaihtoehdon valossa, joita olivat EY-jäsenyys ja toisaalta

vallitseva tukijärjestelmä, joka ei ollut EY:n yhteisen maatalouspolitiikan piirissä. Muistiossa esitetyn käsityksen mukaan ruuan kuluttajahinnat alenisivat 15 prosenttia, mutta tuottajahinnat 50 prosenttia. EY-vaihtoehtossa maataloustuen kokonaistarve olisi 6,6–8,6 miljardia.

EY-neuvottelutavoitteiden haarukkaa pohdittiin ”omavaraisuustasolla” ja ”maksimitasolla”, jolloin jälkimmäinen sisälsi idean vientituesta. EY:n yhteisen maatalouspolitiikan perusteiden muuttaminen nähtiin ”varsinaisena” neuvottelutavoitteena, mikä olisi tarkoittanut 1,3–1,6 miljardia markkaa pohjoista tukea. ”Muu tuki kuuluu jo nykyisiin EY:n tukijärjestelmiin”. Muistiossa myös todetaan, että valtiovarainministeriön ja maa- ja metsätalousministeriön käsitykset maatalouden kustannustasoista poikkesivat toisistaan.

MTK:n historiateoksen mukaan ”Ulkomministeriön tahdosta maatalousneuvotteluiden virkamiesten vetäjäksi valittiinkin MTK:n mies agronomi Esa Härmälä. Hän toimi silloin pääministeri Esko Ahon erityisavustajana ja oli aiemmin toiminut Suomen edustustossa Brysselissä, joten hän oli niitä harvoja, joilla oli EY:n maatalouden tuntemusta. Härmälän tueksi valjastettiin nopeasti laaja maatalousvirkamiesten ja -tutkijoiden joukko. Maa- ja metsätalousministeriö pystytti kansliapäällikkö Reino Urosen alaisuuteen erityisen projektiorganisaation, jonka vetäjäksi tuli maatalous- ja metsätieteiden tohtori Paavo Mäkinen, hänkin kansainvälisiä maatalousosaajia ja sittemmin MTK:n toiminnanjohtaja.”⁷⁶⁶

Elintarviketeollisuusliiton (ETL) toimitusjohtaja Pekka Hämäläinen toteasi liittonsa työvaliokunnan jäsenille toukokuussa 1993 huolensa siitä, missä toimialan tavoitteet määritellään ja miten elintarviketeollisuuden tavoitteet suhteutuvat maatalouden tavoitteisiin, jotka laaditaan maa- ja metsätalousministeriössä. ETL:n neuvottelutavoitteet laadittiin kauppa- ja teollisuusministeriön ja ulkoasiainministeriön kanssa tehtävässä yleisluontoisessa positiopaperissa, joka sisälsi tasavertaiset kilpailuedellytykset, teollisuussuojan, raaka-ainekysymykset vapaakauppasektorin osalta ja rakennetukiasiat.⁷⁶⁷ Raaka-ainekysymykset tarkoittivat mahdollisuutta tuoda kotimaisia halvempia raaka-aineita, koska niitä oli subventoitu. Näin kilpailu- ja kauppa-asioita valmisteleva kauppa- ja teollisuusministeriö ja EU-neuvotteluja johtava ulkomministeriö alkoivat valmistella elintarviketalouden ratkaisua.

Suomen ja EU:n maatalousneuvottelut olivat draamaa, jossa oli viisi näytöstä. Ensimmäinen kesti jäsenyysneuvottelujen aloittamisesta toukokuuhun 1993, jolloin Haavistosta tuli ulkoasiainministeri. Kesään 1993 mennessä EU:n komissio oli tutkinut, miten *acquis* eli yhteisöläinsäädäntö soveltuu Suomen maatalousjärjestelmään. Kuosmanen kuvaa prosessia

poikkeukselliseksi ja intensiiviseksi, ja siinä oli säädös säädökseltä ja pykälä pykälältä pystyttävä osoittamaan, mitkä olivat Suomen maatalouden erityisongelmat.⁷⁶⁸ Tutkinnan päätyttyä Suomi esitti kaikkiaan 130 neuvottelupositiota, ja kaikkiaan hakijamaiden Suomen, Itävallan ja Ruotsin positioita maataloudessa oli yli 400.

Kevään 1993 aikana yksityisen elintarviketeollisuuden piirissä syntyi ajatus vaikuttaa hallituksen neuvottelupositioon. Ryhmään kuuluneet yritykset eivät voineet erota Elintarviketeollisuusliitosta, mutta niille rajasuoja oli erittäin merkittävä kysymys. MTK:n ja ETL:n erilaiset tavoitteet johtivat siihen, että ne joutuivat hintakonfliktiin. Yksityisessä teollisuudessa maataloustuet tunnettiin paljon huonommin kuin tuottajien omistamassa teollisuudessa (Raisio, Valio, LSO, Atria). Siksi yksityisellä puolella konflikti koettiin paljon merkittävämmäksi kuin tuottajien teollisuudessa. Lopulta erimielisyys pelkistyi niihin raaka-aine- ja valmisvarastoihin, jotka olivat teollisuuden omaisuutta liittymishetkellä. Miten niiden arvo ja niistä maksettava tuki sovittaisiin? Yksityiset teollisuusyritykset organisoituivat Elintarvikeryhmä 93 -nimiseksi vaikuttajaryhmäksi, joka vei elintarvikkeiden hintakeskustelussa vaihtoehtoisen informaation ensin hallituspuolueiden avainhenkilöille ja sitten julkisuuteen kesäkuussa 1993.⁷⁶⁹

MTK leimasi ryhmän petteureiksi, koska MTK:n mukaan oli ilmoitettu etukäteen, että Suomi hyväksyy EU:n hintatason.⁷⁷⁰ Ryhmän yhteydenotot poliittiseen ja hallinnolliseen eliittiin, mitä palkansaajaliike ja oppositio tukivat, johtivat hallituksen neuvotteluposition täsmentymiseen, mikä riitti yksityiselle teollisuudelle. Suomi ilmoitti 25.8.1993 kantansa ulkoministeriön tiedotteella: neuvotteluissa Suomi lähtisi hintasopeuttamisesta niin sanottujen liittymistasausmaksujen (ACA) avulla. Niissä oli erilaisia tukimuotoja elintarviketeollisuudelle ja rakennekehitystukea sekä alkutuotannolle että jalostukselle.⁷⁷¹ Samuli Skurnikin mukaan myös pellervolainen teollisuus pohti ”akkirysäys”-mallia (Harvard Finn COOP Case) ja informoi siitä muun muassa pääministeri Lipposta 3.5.1994.⁷⁷²

Käytännössä Suomi ilmaisi hyväksyvänsä maailmanmarkkinahintatason, jota MTK kutsui kertarysäykseksi. Ulkoministeriön tiedotteessa ja tiedotuksessa ei viitattu sanallakaan vihreisiin ECU:ihin. Sen sijaan hallitus julkisti vain korporaatioiden sisäpiirille sekä maa- ja metsätaloutta ja valtiontaloutta edustaville neuvottelijoille Suomen varsinaisen neuvotteluposition, joista oli kaksi eri englanninkielistä dokumenttia: ”Agriculture” ja ”Animal health and zootechnics (0350.30)”. Positiopaperin käyttämät valuuttakurssit olivat 1 ECU = 6,46 FIM ja 1 green ECU = 7,80 FIM.⁷⁷³

ETL:n hallituksessa käytiin keskustelu, jonka yhteenvedon mukaan ”todettiin positioissa otetun huomioon teollisuuden tarpeet”. ETL:n hallitus totesi, että neuvottelujen tulokset ratkaisevat jatkotoimenpiteiden tarpeen. Samoin todettiin, että ETL:n tavoite siitä, että vapaakauppatuotteiden tasavertaiset kilpailuedellytykset eivät vaarannu, on pidettävä jatkossakin esillä, vaikka siitä ei ole mainintaa positioissa.⁷⁷⁴

Vaikka Elintarvikeryhmä 93:n jäsenyritykset ilmaisivat ulkoministeriön tiedotteen jälkeen tukevansa hallituksen uusia tavoitteita, yksityisen elintarviketeollisuuden ja tuottajien omistaman teollisuuden välille oli syntynyt juopa.⁷⁷⁵ ”Vaikka ryhmä oli pieni, sen menettely pystyi vaikuttamaan siihen, että Suomea ei neuvotteluissa aina otettu täysin vakavasti, koska oli tullut toisenlaista tietoa”, kertoo MTK:n historiateos.⁷⁷⁶

Salolainen ja Haavisto esiintyivät ETL:n seminaarissa 30.8.1993. Se oli Elintarvikeryhmä 93:n aloitteesta järjestetty informaatiotilaisuus elintarvikela-
alan sidosryhmille. Näkemyserojen sulamista heijastelevat puheenvuorot eivät tulleet yrityksistä tai järjestöistä, vaan valtioneuvostosta. Salolainen ilmaisi ajavansa kuluttajien etua, joka olisi Suomen etu. Hän asettui varauksin kannattamaan yksityisten yritysten hintalaskelmia, mutta korosti erityisesti sitä, että ”en ole käsitellyt kaikkia elintarvikkeiden kuluttajahintoihin vaikuttavia muutoksia seikkoja, kuten valuuttakurssien muutoksia.”⁷⁷⁷

Haavisto puolestaan ilmaisi ajavansa koko Suomen etua. Hänen mukaansa osa elintarviketeollisuudesta ei ollut ymmärtänyt liittymistasausmaksujen käyttöä siirtymäkauden aikana. Ne olivat jatkoa hinnanerokorvauksille, joita kannettiin viennissä ja tuonnissa. ”Mitään todellista ongelmaa ei synny, jos nykyinen hinnanerokorvausjärjestelmä tavallaan ajetaan alas siirtymäkaudella kertarysäyksen sijasta.”⁷⁷⁸

Suomen neuvottelupositio elintarviketeollisuudessa syntyi lopulta kesien 1992 ja 1993 välisenä aikana, jolloin yksityinen teollisuus ei aluksi ollut selvillä, alenisivatko maatalouden raaka-aine- ja tuottajahinnat maailmanmarkkinatasolle, kuten se oletti perustaan tietonsa kansainvälisiin markkinatietoihin ja ulkomaisiin asiakasyhteyksiin. Yksityinen teollisuus ei ollut samalla tavalla sisäpiirissä kuin tuottajat, joiden omistama osuustoiminnallinen elintarviketeollisuus oli poliittisen valmistelun sisäpiirissä. Siksi tuottajilla oli käytössään tiedot paitsi MTK:sta ja ETL:sta myös hallinnosta (Aho, Härmälä, Haavisto, Pura, Väyrynen) ja COPA/COCEGA:sta. Se myös käytti hyväkseen poliittisia olosuhteita jäsenyyden riippuessa hyvin paljon maatalousväestöstä.⁷⁷⁹

”Nyt tämä basaari on siivottava”

Draaman toinen näytös alkoi syksyllä 1993, kun neuvoteltiin pohjoisesta tuesta ja CAP-reformin soveltamisesta Suomeen. Niihin kuuluivat myös ACA-järjestelmänliittymistasausmaksut.⁷⁸⁰ Risto Volanen kertoo sopineensa ennen kuin Haavisto lähti ulkoministeriksi, että osuustoimintajohtaja jatkaa työssään valmistautumista EU-jäsenyyteen ja kritisoi sitä vapaa-aikanaan illat ja viikonvaihteet. ”Kun syyskuussa 1994 onnistuin kohtuullisesti Ylen suuresa EU-väittelyssä, ulkoministeri Haavisto soitti seuraavana aamuna ja kiitti: ’Mitä suurempi vastustus tulee, sitä paremmat ehdot saamme.’”⁷⁸¹

Draaman kolmas näytös esitettiin syksyllä 1993, kun varsinaiset neuvottelut käynnistyivät ja komission 24.11.1993 hyväksymä muistio – EU:n sisäinen asiakirja – päättyi myös suomalaisten käsiin. Muistiossa alue- ja rakennepolitiikka sekä maatalous kaikkine ongelmineen käsiteltäisiin yhtenä kokonaisuutena. Muistion päätelmät olivat Suomelle suuri pettymys. Komissio näytti olevan valmis ratkaisemaan Suomen maatalouden ongelmat vain siellä, missä maataloutta ei enää harjoitettu – poronhoitoalueilla ja niiltä jonkin verran etelään. Draaman kolmannessa näytöksessä esiintyi poliittista vaikuttamista valtionpäämiestä myöten, ja nyt myös MTK:n entisellä puheenjohtajalla oli ulkoministerinä pääsy presidentin puheille. Hallituksen koko poliittinen arvovalta pantiin peliin, ja merkittäviä olivat myös kokoomuksen suorat yhteydet Saksan kristillisdemokraatteihin (CDU:n Helmut Kohliin).⁷⁸²

Antti Kuosmasen mukaan näihin aikoihin EU:n puolella alettiin ilmeisesti ensimmäistä kerran varsinaisesti oivaltaa, että Suomelle maatalous oli todella vakava ongelma. ”Kun lisäksi oli vuoden 1993 lopulla julkaistu mielipidetutkimuksia, joissa jäsenyyden vastustajilla oli pitkästä aikaa enemmistö, alkoi Brysselissä levitä käsitys, että neuvotteluja Suomen kanssa ei saataisi-kaan päätökseen yhtä nopeasti kuin Ruotsin ja Itävallan kanssa.”⁷⁸³

Draaman neljäs näytös oli neuvottelutulos 27.–28.2.1994. Kun maratonistunto 25.2.1994 Kreikan Eurooppa-ministeri Theodoros Pangaloksen johdolla alkoi, maatalousneuvottelujen 134 kohdasta oli sovittu 53, mutta ne olivat kaikkein vähämerkityksellisimpiä Suomen kannalta. Komissio piti lähtökohtana välitöntä maatalouden hintasopeutusta, mihin erät jäsenmaat lisäksi Suomea rohkaisivat. Monipolviset istunnot johtivat tunteiden purkauksiin ja sekoiluun eri puolilla pöytää.⁷⁸⁴ Suurlähettiläs Erkki Liikanen oli ehdottanut aiemmin Brysselissä mahdollisuutta kansalliseen tukeen, jolla korvattaisiin viljelijöiden tulonmenetykset, kun LFA:ta olisi sovellettu koko

maassa ja ympäristötuet sallittu täysimääräisinä. Kuosmasen mukaan asteittainen hintasopeutus ”kuoli lopullisesti sinä iltana” 27.2.1994.⁷⁸⁵

Vasta kun Saksan ulkoministeri Klaus Kinkel saapui paikalle, neuvottelujen johto siirrettiin EU:n troikalle. Belgian ulkoministeri Willy Claes, komission puheenjohtaja Jacques Delors ja Saksan ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Hans von Ploetz sekä komission pääsihteeri David Williamsen ja apulaispääsihteeri Carlo Trojan edistivät kukin tahoillaan sovun syntymistä.

Paikalle saatiin myös liittokansleri Helmut Kohlin ulkopoliittinen avustaja Joachim Bitterlich. Kohl halusi tiedon neuvottelujen edistymisestä kahden tunnin välein, ja Kinkelin tiedettiin puolestaan tokaisseen, että ”nyt tämä baasari on siivottava”.⁷⁸⁶ Käytännössä Suomen maatalouslobby onnistui neuvottelemaan EU:ssa ainoana jäsenmaana kansallisen tukiohjelman, sillä muissa maissa kansallista maataloustukea ei enää saanut maksaa. Kuosmanen luonnehtii tätä maatalouden neuvottelutulosta jäsenyysneuvottelujen tärkeimmäksi asiakirjaksi, joka oli vain vajaat kaksi liuskaa.⁷⁸⁷

EU esitti maatalouden turvalauseketta eli mahdollisuutta korvata kansallisella maataloustuella unionin maataloustuen ulkopuolelle jäävien alueiden pahoissa vaikeuksissa olevien maatilojen tulonmenetyksiä. Pysyvää pohjoista tukea tarjottiin 85 prosentille viljelyalasta. Hintasopeutuksessa päädyttiin välittömän sopeutuksen, niin sanotun äkkirysäyksen malliin.⁷⁸⁸ Kuosmasen mukaan ”kaikilla sanoilla ja välimerkeilläkin oli raskaasti ladattu merkitysisältö”.⁷⁸⁹

Draaman viides näytös käsitteli kansallista tukea. Komissiossa neuvottelutulokseen suhtauduttiin kriittisesti ja se hermostutti suomalaiset pääministeri Ahoa myöten. Mutta jälkikäteen komissiolla oli aihetta loukkaantua siitä, että kansallinen tukipaketti valmisteltiin ilman konsultointia komission kanssa. Yleisesti ajateltiin, että poliittisen ratkaisun jälkeen sopimuksen sisältö olisi ollut valmis. Alkoi kaikkien aikojen jälkilypsy ja kiistely siitä, mitä poliittisella tasolla oli sovittu ja tarkoitettu. Komissio juristeineen oli kaataa poliitikkojen työn keskeisimmät ja merkittävimmät kohdat.⁷⁹⁰

MTK:n järjestöhistorian näkemyksen mukaan ”EU joutui antamaan lopulta oikein julistuksen, jossa se ilmoitti, että päätös, jonka mukaan koko Suomen LFA-tuki on vuoristotukea, on ainutkertainen, eikä mikään muu maa voi siihen vedoten parantaa tukijärjestelyään. Suomi sai siis poikkeuksen, jonkalaista ei sallittu muille.”⁷⁹¹

Ensimmäinen maataloustuloratkaisu, jossa EU oli mukana...

Ministeritasolla neuvottelut saatettiin päätökseen 30.3.1994. Sopimus oli kuitenkin lähetettävä vielä Euroopan parlamentille, ja kiistely jatkui 12.4. saakka. Suomi valitsi jäsenyyden, ja maatalous oli lopulta neuvottelujen valokeilassa kipein kohta. MTK kykeni Brysselissäkin tekemään historiallisen iltalypsyn – aivan kuten Suomessakin. Elinkeinoelämälle EU-jäsenyys oli sukupolven kestänyt strateginen tavoite, josta se oli valmis maksamaan lähes mitä hyvänsä. Agraarilobby – osana elinkeinoelämän edunvalvontasysteemiä – osasi hinnoitella omat tavoitteensa ja onnistui lopulta siinä poikkeuksellisen hyvin.⁷⁹²

Ratkaisussa CAP-tuki maksettiin kokonaan EU:n varoista. Suomi lobbasi Pori–Lappeenranta-linjaa ja sai artiklan 141 tuen tämän alueen eteläpuolelle. Sen lisäksi pysyvää pohjoista 142-artiklan tukea maksettaisiin kansallisista varoista.⁷⁹³ Suomen käsityksen mukaan sekin olisi pysyvää eikä 12-vuotista, vaikka komissio on kiistänyt, että tuki olisi pysyvää. Siipikarja, sianliha, puutarhatuotteet ja vihannekset ovat tuen piirissä. EU:n kautta saadaan muuta tukea, hehtaaritukea ja kotieläintukea. EU:ssa oli ollut tavoitteena harmonisoida tätä tukea. Pura korostaa MTK:n taitavuutta: ”Miten osattiinkaan laskea, että saadaan samat rahat takaisin. MTK osasi laskea ja vaikuttaa. Jäsenyydestä hyötyi tiedeyhteisö ja aluepolitiikka, koska kolme neljänestä niiden budjeteista meni maatalousalueille.”⁷⁹⁴

Haaviston mukaan EU-jäsenyys olisi ollut sekä elinkeinoelämän että maan kannalta suotavaa, mutta se maataloudelle ja syrjäalueille se olisi ollut kohtalokas. Erot luonnonolosuhteissa olivat merkittävä kysymys. EU:n maatalouspolitiikka perustui siihen, että kasvukausi kestää 250 päivää, kun se Suomessa etelärannikollakin oli vajaat 190 päivää ja esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan eteläosassa vain 160 päivää.⁷⁹⁵ ”Yritin neuvotella hyvän ratkaisun, ja siksi oli aluksi sitouduttava jäsenyyden hakemiseen, jotta siitä voitaisiin kunnolla neuvotella.”⁷⁹⁶

Veli Sundbäckin mukaan ”EU-ratkaisua ei olisi syntynyt, ellei olisi tullut maataloussopua. Kansallista maataloustukea ryhdyttiin maksamaan koko Suomen alueella, mikä on Heikki Haaviston ansiota, koska hän nousi oman alueensa yläpuolelle. Hän pystyi näkemään suuret kansalliset intressit maatalousintressien sijaan. Epäilemättä Suomen maataloudelle olisi ollut edullista, ettei EU:hun olisi liitytty. Neuvotteluissa syntyi uusi innovaatio alue-rahoituksessa, harvain asuttujen alueiden tuki, kriteerinä väestötiheys per neliökilometri. Suomi onnistui ujuttamaan tämän sopimuksiin ja näin tuki saatiin neuvotteluissa läpi.”⁷⁹⁷

”Lobbaus merkitsee minulle sanana sitä, että lobbari yrittää nypätä hihas-ta päätöksentekijää. Lobby on eteinen. Päätöksenteko tapahtuu kabinetissa. Minun ajattelussani lobbari eli edunvalvoja on samassa huoneessa, missä päätöksenteko tehdään. En kokenut olleeni MTK:n puheenjohtajana niinkään lobbaaja, vaan päättävä. Lobbaaja ja lobbaus vievät ajatukseni ostopalveluihin”, pohtii Esa Härmälä suhtautumistaan lobbaukseen.⁷⁹⁸

Hänen mukaansa olennaista oli, että maatalousratkaisulle saatiin kansalliset tuet ja reunaehdot. Hallituksen piirissä sovittiin riittävät rahat kansalliseen maataloustukeen ja viljelijöiden sosiaaliturvan vahvistamiseen. Kysymys oli noin kolmesta miljardista markasta vuodessa (270 miljoonaa ECUa). Härmälä muistuttaa, että ”lisäksi sovittiin verolaista, jossa hyväksyttiin maatalousverotuksessa sovellettu sopeutumisvähennys, jolloin kannattavien tilojen oli mahdollista tehdä verovähennys lainojen koroista ja *lyhennyksistä* (kursivointi tekijän).”⁷⁹⁹

Hallitus valmisti kansallisen tukipaketin, jonka arvoksi tuli kaikkiaan noin 15 miljardia markkaa. Siitä kotimaista budjettitukea vuodelle 1995 oli noin 11 miljardia ja EU:n budjetista neljä miljardia markkaa, minkä lisäksi EU:n vientituki olisi voinut olla miljardi markkaa. SAK arveli maatalouden maksavan yli 20 miljardia markkaa.⁸⁰⁰

Kesäkuussa 1994 keskustan puoluekokouksessa puolue valitsi Ahon uudelleen puheenjohtajaksi ja hyväksyi EU-jäsenyyden periaatekannanottona.⁸⁰¹ Kiistely kansallisesta tukipaketista ei päättynyt edes EU-jäsenyyteen. Pertti Salolainen oli joutunut hallituksessa konfliktiin valtiovarainministeri Iiro Viinasen kanssa ja ilmoitti eroavansa vuonna 1994 kokoomuksen puheenjohtajan tehtävästä. Sauli Niinistö valittiin Salolaisen seuraajaksi 27.8.1994.⁸⁰² MTK otti ylimääräisessä liittokokouksessaan Esa Härmälän ehdotuksesta 3.9.1994 virallisen vastustavan kannan EY-jäsenyyteen. Kokouksessa läsnä oli myös ulkoministeri Heikki Haavisto.⁸⁰³ Vihreästä ECU:sta päätettiin luopua 14.12.1994. Vain harvat tiesivät koko asiasta, ja mahdollisesti vasta loppukesästä 1994. Järjestelmä lakkasi olemasta voimassa 31.1.1995. Järjestelmän muutoksen johdosta maksettiin suuri kertakorvaus, joka oli balsamia maataloudelle.⁸⁰⁴

Yllä oleva esitys ei ole läheskään täydellinen kuvaus siitä, kuinka eturyhmät, erityisesti MTK, pystyivät kaappaamaan hallinnon asiantuntemuksen ja toimivallan käyttöönsä. Se kuitenkin osoittaa, että politiikan pyöröovella oli suuri merkitys. Maatalous oli kokoaan suurempi poliittinen realiteetti, kun Suomen EU-jäsenyyttä hyväksyttiin. Ja toisaalta agraarilobby todisti pystyvänsä poliittiseen vaikuttamiseen sekä Suomessa että Brysselissä

Kansanäänestys, Eurooppalainen Suomi ja eduskuntakäsittely

Neuvottelutulos Suomen EU-jäsenyydestä syntyi huhtikuussa 1994. Sen pohjalta valtioneuvosto päätti järjestää kansanäänestyksen jäsenyydestä 16.10.1994, ennen Ruotsia (13.11.) ja Norjaa (28.11.). Lisäksi Ahvenanmaa äänesti EU-jäsenyydestä erikseen 20.11.1994. Valtioneuvoston kanslia jakoi EU-tiedottamiseen kymmenen miljoonaa markkaa, jotka valtioneuvoston päätöksellä jaettiin tasaisesti jäsenyyttä puoltavien, vastustavien ja neutraalisti suhtautuvien tahojen kesken.⁸⁰⁵ KYLLÄ-kampanjan nimeksi tuli ”Parempi vaihtoehto – Eurooppalainen Suomi”. EI-kampanjan nimeksi tuli ”Itsenäinen Suomi – Paras vaihtoehto”.

Jäsenyyttä kannattavan kampanjaorganisaation takana olivat enemmistöt kolmesta suurimmasta puolueesta – keskusta, SDP ja kokoomus – sekä RKP.⁸⁰⁶ Mukana oli myös koko työmarkkinakoneisto; SAK, STTK, AKAVA sekä kaikki työnantaja- ja yrittäjäjärjestöt. Ratkaisevaa oli palkansaajien tuki. Myös valtamedia kannatti jäsenyyttä Helsingin Sanomien johtamana.⁸⁰⁷

Kuten edellä on jo todettu, EVA oli teettänyt jo 1980-luvulta lähtien kansalaismielipidettä luotaavia tutkimuksia Suomen osallistumisesta Euroopan integraatioon.⁸⁰⁸ Työnantajapuolen viesti oli, että työnantajajärjestöt haluavat sopia työehdoista yhteistyössä suomalaisten palkansaajajärjestöjen kanssa myös Euroopan unionin jäsenyyden vallitessa, ja tällöin työnantajat olisivat valmiit panostamaan taloudellisesti myös palkansaajaliikkeen EU-kampanjointiin.⁸⁰⁹ Liike-elämän voimakasta sitoutumista vahvisti se, että useat merkittävät suomalaiset yritykset tukivat taloudellisesti Eurooppalaisen Suomen toimintaa ja julkaisivat logonsa jäsenyyttä edistävissä julkaisuissa.⁸¹⁰

Jäsenyyttä vastustava kansanliike EI EU:lle oli hajanainen ryhmittymä, jonka joukossa oli SDP:n, vasemmistoliiton, vihreiden, keskustan ja kristillisen liiton EU-vastaisia voimia.⁸¹¹ Järjestön johtoon nousi vihreiden Eero Paloheimo sekä MTK:laisista muun muassa keskustan Risto Volanen ja Timo Kaunisto sekä kokoomuksen Pertti Hemmilä. Tuomo Martikaisen mukaan ”Yhteiskampanjaan osallistui myöhemmin yhteensä 14 ei-ryhmää”.⁸¹²

EI EU:lle -kampanja ei käsitellyt maatalouteen liittyviä kysymyksiä. Tätä taistelua johti MTK, joka piti maatalouselinkeinon ääntä esillä sekä maan hallituksessa että laajalla kansalaisvaikuttamisellaan. MTK käytti omaan EU-jäsenyyttä vastustavaan kampanjaansa neljä miljoonaa markkaa. Maataloustuottajille erillinen EI-kampanja oli ”käsien pesua”. Useat haastateltavat ovat todistaneet, että järjestössä EU-jäsenyyden hyviä puolia pidettiin kokonaisedun kannalta huonoja suurempina, mutta jäsenyyttä vastustaneita viljelijäjäseniä

oli palveltava. Esa Härmälä toteaaakin, että ”Heikki Haaviston on täytynyt nähdä, kuinka heikkoja jäsenyyden vastustajat lopulta olivat, ja siksi MTK:n arvovaltaa ei pantu kokonaisuutena peliin.”⁸¹³ Haaviston mukaan ”oli yllätys, että EU-jäsenyyden vastustajat olivat lopulta niin heiveröisiä: kommunistit, eräät kristilliset piirit ja maatalous. Tämän porukan varaan ei voinut rakentaa yhtenäistä vastustusta. Kansanäänestyksessä oli vastustajia enemmän kuin olin arvioinut. Merkittävää oli, että valtalehdistö oli jäsenyyden kannalla.”⁸¹⁴

Eurooppalainen Suomi kannatti EMU:a jo vuonna 1994: ”Kun EMU toteutuu, korkoerot eri maiden välillä häviävät. Suomen jäsenyys EU:ssa ei ehkä välittömästi vaikuta korkoihin, mutta yhteinen tavoite yhtenäistää pitkällä aikavälillä EMU:n kolmannen vaiheen yhteydessä myös korot.”⁸¹⁵ Lupaus alemmasta korkotasosta, jos EU-jäsenyys toteutuisi, oli merkittävä myyntiväittämä.

Pääministeri Esko Aholla oli suuri rooli, sillä hän kantoi poliittisen vastuun hallituksen linjasta. Merkittävää tukea hän sai MTK:n puheenjohtajuudesta ulkoministerin tehtävään ryhtyneeltä Heikki Haavistolta. MTK olikin ratkaisevassa asemassa kokonaisuuden kannalta. Se onnistui jakamaan poliittisen voimansa tarkoituksenmukaisesti sekä jäsenyyden vastustamiseen että jäsenyysehtojen valmisteleamiseen. Haaviston läpikulku politiikan pyöröovesta vahvisti jäsenyyden valmistelua ja jäsenyysneuvotteluja ja toisaalta agraarilobbyin vaikutusvaltaa omien etujen ajamisessa myös Brysselissä.

Jäsenyyden kannattajat saivat 1 620 726 ääntä (56,89 prosenttia) ja vastustajat 1 228 261 (43,11 prosenttia) ääntä. Äänestysprosentti oli 70,79.⁸¹⁶ Äänestys oli neuvoa-antava. Näin hallitus pystyi jakamaan vastuuta päätöksestä kansalaisille ja tukeutumaan siihen. Lopullisen päätöksen teki eduskunta 18.11.1994 äänin 152–45. Pääministeripuolue keskustan 55:stä edustajasta 24 äänesti vastaan.⁸¹⁷

Kohti lännen arvoyhteisön kovaa ydintä

Kun Suomi liittyi Euroopan unioniin, maan sosiaalinen järjestys muuttui. Suomi siirtyi suljetusta valtiokeskeisestä kotimarkkinayhteiskunnasta eurooppalaisiin sisämarkkinoihin, joiden säätelyä leimasi eurooppalainen yhteisömurros ja laajentuminen. Myös edunvalvonnan toimijoiden kilpailu muuttuivat. Vuodesta 1995 vuoteen 2007 12 jäsenmaan sisämarkkinat muuttuivat 27 maan markkinoiksi, kilpailu lisääntyi, yritysten lukumäärä kasvoi ja yritysten välinen kilpailu lisääntyi myös edunvalvonnassa. Suomi luovutti vuonna 1995 kauppapolitiikan Euroopan unionille.⁸¹⁸

Sosiaalisen järjestyksen eli yhteisön kehitystä kuvaavan tarkastelun pohjana ovat eurooppalaiset periaatteet, ja esimerkkinä niistä voidaan mainita

Euroopan parlamentin ja komission hyväksymät julkisten asioiden toimitajien eettiset säännöt.⁸¹⁹ Esimerkiksi sopii myös *corporate governance* eli hyvä hallintotapa, yrityskulttuuri, jota tukevat sen ”ekosysteemi”, avustavat palvelut, esimerkiksi rahoitus, tilintarkastus, kirjanpito, henkilöstövalinta, viestintä ja muut liikkeenjohdon palvelut, joiden ansaintalogiikka perustuu yritysten, niiden omistajien ja toimivan johdon tarpeisiin.⁸²⁰

Muistelmissaan Paavo Lipponen kertoo, että ”pääministeri Esko Aho kutsui minut tiistaina 21. maaliskuuta 1995 Kesärantaan saunomaan ja keskustelemaan hallitustilanteesta. Aho ilmoitti puolueensa olevan valmis rakentamaan hallitusyhteistyöhön ja tarjoutui itse valtiovarainministeriksi. Aho olisi varmasti ollut pätevä valtiovarainministeri, eikä häneltä puuttunut vastuuntuntoa. En tuossa hyvähenkisessä tapaamisessa ottanut kantaa hallituskumppaneiden valintaan. Aho kertoi keskustelustamme julkisuuteen: Jos SDP:n ja keskustan välillä oli ollut sota, se oli lyhyt, ja nyt ohi.”⁸²¹

Myös Paavo Värynen korostaa, että Aho tuki Lipposen monia pyrkimyksiä ja myötäili tämän politiikkaa.⁸²² Lipposen hahmossa Suomen operatiiviseksi johtajaksi oli nousemassa tannerilainen sosiaalidemokraatti, jonka hallitus sai huomenlahjaksi työmarkkinajärjestöjen poliittisen tuen.⁸²³ Myös tasavallan presidentiksi valittiin sosiaalidemokraatti; ei pitkää linjaa ja yhä-kautta edustanutta Kalevi Sorsaa, vaan ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyölinjan ykkösmies ja YK-diplomaattina maailmalla tunnettu Martti Ahtisaari. Ylin valtiovalta ja hallinto olivat Suomessa Mauno Koiviston presidenttikaudella siirtyneet sosiaalidemokraattien haltuun.⁸²⁴

Lipposen hallituksen syntyä edelsi sarja taustakeskusteluja. Hallitukseen otettiin SAK:n sosiaalidemokraattien ja SDP:n puoluesihteerin Markku Hyvärisen vaatimuksesta Vasemmistoliitto. Sen piti ennakkoon hyväksyä Lipposen 15 miljardin markan säästöohjelma. Näin vasemmisto antoi laajan tuen Lipposen hallitukselle.⁸²⁵

Keväällä 1995 syntyneen Paavo Lipposen I hallituksen ohjelma heijasteli Suomen uutta poliittista asemaa. ”Hallitus toimii yhteistyön ja luottamuksen vahvistamiseksi koko yhteiskunnassa, erityisesti työmarkkinaosapuolten ja etujärjestöjen kanssa.” Sauli Niinistön mukaan ”keskustelu siitä, johtiko unioniin liittyminen velvollisuuteen liittyä myös EMU:un, oli lähinnä akateemista. Tosiasiassa Suomelle oli jäänyt vapaat kädet.”⁸²⁶

Lipposen toisen hallituksen ohjelma vuonna 1999 pyrki edelleen Euroopan päätöksenteon ytimiin ja painotti myös kolmikantayhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa.⁸²⁷

Kohti valtioneuvostojohtoista järjestelmää

Suomen liittyminen EU:hun ei ollut ainoa eikä ehkä tärkeinkään syy sille, että perustuslakiuudistus sai hahmonsa vuoden 1998 aikana. Perustuslakiuudistuksen juuret ulottuvat kauemmas. Ennen uudistusta Suomen perustuslaki koostui neljästä vuosina 1919–1928 annetusta laista.⁸²⁸ Siksi perustuslaki ei ollut johdonmukainen tai selkeä, varsinkin, kun siihen oli aikojen saatossa tehty monia erillisiä uudistuksia.⁸²⁹ Jo vuonna 1970 valtioneuvosto asetti valtiosääntökomitean valmistelemaan valtiosäännön kokonaisuudistusta. Uudistusta ei syntynyt, mutta seuraavina vuosikymmeninä perustuslakia ajantasaistettiin useaan otteeseen erillisellä lainsäädännöllä: esimerkiksi vaalikaudella 1991–1995 hyväksyttiin 28 perustuslakia muuttanutta lakia.

Kasvanut erillisuudistusten määrä oli kytköksissä erityisesti ETA- ja EU-jäsenyyteen. Lisäksi esimerkiksi vuonna 1991 uudistettiin presidentin vaalitapa ja tiettyjä valtaoikeuksia.⁸³⁰ Kiihtynyt uudistustahti ja usein nopealla aikataululla tehty valmistelu rapauttivat entisestään perustuslakijärjestelmän johdonmukaisuutta, mikä puolestaan korosti tarvetta valtiosäännön perinpohjaiselle uudelleenkirjoittamiselle.⁸³¹

Poliittisen vaikuttamisen näkökulmasta perustuslakiuudistus oli merkittävä muutos toimintaympäristössä. Se merkitsi legitimaatiota pääministerijohtoiselle poliittiselle järjestelmälle. Presidentti Mauno Koivisto pidättyi presidenttikausillaan 1982–1994 käyttämästä erityisesti sisäpolitiikassa kaikkea sitä valtaa, mitä presidentillä oli. Suomen EU-jäsenyyden (1995) vuoksi pääministerin valta ja rooli korostuivat Eurooppa-neuvostossa, jossa Suomea edustaa pääministeri.

Valtioneuvoston poliittista merkitystä korostaa se, että myös muut ministerit toimialansa vastuullisina päättäjinä edustavat Suomea neuvoston muissa kokouksissa. Kun EU-asoiden valmistelu kuului pääministerin toimivaltaan, vanhan perustuslain mukaista presidentin valtaa ulkoasioissa siirtyi pääministerille ja muille ministereille, mikä heikensi ulkoasiainministeriön valtaa ja merkitystä EU-asoiden valmistelussa ja vahvisti valtioneuvoston kanslian asemaa. EU-jäsenyyden myötä myös ulkoasiat siirtyivät osin pois ulkoasiainministeriöltä. Muiden ministeriöiden merkitys omien asioiden kansainvälistä yhteistyötä koskevissa valmisteluasioissa ja päätöksenteossa korostui. Euroopan unionin päätöksenteko- ja valmisteluelimistä tuli tärkeitä lobbauksen ja yhteydenpidon kohteita. Euroopan parlamentin, komission, talous- ja sosiaalikomitean sekä alueiden komitean kokouksista tuli lobbareille vartio-, tiedonhankinta- ja vaikuttamisfoorumeita, joilla oli seurattava asioiden kehittymistä.⁸³²

Guy-Erik Isakssonin mukaan Suomessa parlamentarismi on vahvistunut ja toisaalta mukautunut EU-järjestelmään. Eduskunta on ottanut presidentiltä hallituksen muodostamisvallan. Myös EU-asioissa eduskunnan yhteys asioiden valmisteluun ja toisaalta EU-asioiden käsittelyyn on vahvistanut eduskunnan ja sen valiokuntien asemaa, joka on kenties vahvempi kuin missään muussa EU-jäsenvaltiossa.⁸³³

Pääministeri on Suomen EU-politiikan kiistaton johtaja.⁸³⁴ Pääministerin aseman vahvistumisen myötä lisää valtaa on saanut myös valtioneuvoston kanslian EU-osasto eli aiempi EU-sihteeristö, joka vastaa Eurooppa-neuvoston kokousten kansallisesta valmistelusta, avustaa pääministeriä ja huolehtii kansallisen EU-valmistelujärjestelmän toimivuudesta. Olennainen osa kansallista valmistelujärjestelmää on Suomen pysyvä EU-edustusto, joka toimii linkkinä unionin toimielinten ja ministeriöiden välillä.⁸³⁵ Muiden työtehtäviensä ohella Suomen pysyvä edustaja ja hänen sijaisensa sekä edustuston asiantuntijavirkamiehet tekevät epävirallista vaikuttamistyötä komission ja Euroopan parlamentin sekä muiden jäsenvaltioiden edustajien suuntaan. Nämä henkilöt ovat keskeisiä toimijoita Suomen EU-vaikuttamisessa, sillä heillä on tarvittavat henkilöverkostot Brysselissä sekä ajantasaisin tieto vallitsevasta neuvotteluasetelmasta.⁸³⁶

Työeläkeyhtiöiden ratkaisulla oli myös yhteys talous- ja rahaliittoon (EMU), vaikka asia eteni etäällä työeläkeyhtiöihin liittyvästä julkisesta keskustelusta. Nämä asiat ovat talouslaman ja EU-jäsenäänestyksen jälkeisen Suomen merkittävin taistelu taloudellisesta ja poliittisesta vallasta.

EMU – Talous- ja rahaliitto pähkinäkuoressa

Pankkikriisin, talouslaman ja EU-jäsenyysneuvottelujen aikana loppuvuodesta 1991 syntyi myös ajatus ”työnjako-opista”. Finanssipolitiikasta vastaisi hallitus, rahapolitiikasta Suomen Pankki ja työmarkkinajärjestöille oli varattu pienempi rooli. Ajatuksen takana oli pääministeri Aho. Lamaa torjuttiin tällä työnjaolla, jota sitten sovellettiin uuteen talouspolitiikkaan.⁸³⁷

Rahaliitto oli poliittinen tavoite, joka oli osa Maastrichtin sopimusta. Ensimmäisessä vaiheessa tavoitteena oli yhdenmukaistaa rahamarkkinoita sisämarkkinoilla. Toisessa vaiheessa luotaisiin yhteinen talouspolitiikka, joka parhaiten takaisi vakaan ja tasapainoisen talouskehityksen. Kolmas vaihe käsittäisi yhteisen valuutan euron ja Euroopan keskuspankin.⁸³⁸

Pääministeriehdokas Paavo Lipponen sanoi 22.9.1994 Suomen ulkomaankauppaliiton tilaisuudessa, että ”tavoitteena on liittyä rahaliittoon alusta

alkaan.”⁸³⁹ Se oli osa EU:n jäsenyyttä, joka oli pääministeriksi keväällä 1995 nousseelle Lipposelle prioriteetti.⁸⁴⁰ EU-jäsenyysneuvottelujen ja kampanjoinnin aikana oli syntynyt henkinen tahtotila, jossa varsinainen politiikan aloite oli Hakaniemessä ja Etelärannassa.⁸⁴¹ Nämä hieman jälkikäteen tehdyt tulkinnat ovat ymmärrettäviä, sillä poliittiset voimat, joita eturyhmät olivat kasvattaneet, tukeneet ja rahoittaneet, kävivät ankaraa sisäistä kamppailua politiikan suunnasta ja vallasta.

Esko Ahon mukaan kyse oli jäsenyys­sopimuksen tulkinnasta: se ei velvoittanut liittymään valuuttaunioniin.⁸⁴² Perustusvaliokunta oli mietinnössään 7.10.1994 samalla linjalla: ”liittymissopimus ei vielä voi merkitä sitoutumista osallistua talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen.”⁸⁴³ Antero Jyränki viittaa Erkki Tuomiojaan, joka täsmensi kokonaisuutta kansanäänestyksen tuloksella: se olisi voinut olla päinvastainen, jos EU-valinta olisi käsitetty sitovana ja lopullisena ratkaisuna myös EMU:un menosta.⁸⁴⁴ Arvo Myllymäen mukaan talous- ja rahaliittoa koskevalle valtiosääntövaraumalle ei löydy tukea sopimusasiakirjoista.⁸⁴⁵ Ahon hallituksen valtiovarainministeri Iiro Viinanen kannatti EMU-ratkaisua, sillä se olisi vienyt ahneelta elinkeinoelämältä mahdollisuuden keinotella epäisänmaallisesti devalvaatiolla.⁸⁴⁶

EU:n jäseneksi pyrkivä maa ei tietenkään voinut kyseenalaistaa näin keskeistä EU:n tavoitetta, joten ainoastaan myönteinen kanta EMU:un oli mahdollinen. Kun neuvottelut EMU:sta aloitettiin virallisesti 9.11.1993, Kuosmasen mukaan Suomi oli valmis myös päättämään ne saman tien.⁸⁴⁷ Talous- ja rahaliiton⁸⁴⁸ lähentymiskriteerit olivat:

- 1) Inflaatio saa olla enintään 1,5 prosenttiyksikköä yli kolmen parhaiten suoriutuneen jäsenmaan inflaation.
- 2) Julkisen talouden, jolla tarkoitetaan keskushallintoa, väliportaan hallintoa, paikallishallintoa ja sosiaaliturvarahastoja, alijäämä ei saa ylittää kolmea prosenttia bruttokansantuotteesta.
- 3) Julkinen velka saa olla enintään 60 prosenttia bruttokansantuotteesta.
- 4) Jäsenmaan on oltava ERM -valuuttakurssimekanismeissa vähintään kahden vuoden ajan.
- 5) Pitkäaikaiset korot saavat olla enintään kaksi prosenttiyksikköä yli kolmen inflaatioasteeltaan alhaisimman jäsenmaan pitkän aikavälin korkotason.⁸⁴⁹

Korkeat pitkät korot olivat Suomelle ongelma. Suomen tilastoja paransi se, että työeläkkeet laskettiin mukaan julkiseen talouteen. Julkisen talouden alijäämä oli Suomelle ongelma. Jos työeläkkeet eivät kuuluisi julkiseen talouteen,

Suomi ei olisi ollut EMU-kelpoinen. Ja jos EMU-kriteerejä ei olisi ollut mahdollista täyttää, hallituksen politiikka ei olisi ollut uskottavaa. Toisaalta, jos kriteereillä ei olisi ollut merkitystä, rahaliitolta olisi puuttunut uskottavuus kuten myös EU-jäsenyydeltä.⁸⁵⁰

Etelärannan ja Hakaniemen ”huomenlahja” Lipposelle

Pääministeri Lipponen halusi Suomen kansantalouden uudistuvan ja monipuolistuvan rahaliitosta huolimatta. Hän toivoi yritysten vahvistavan taseitaan ja kertoi palkansaajien turvaksi suunniteltavan puskurirahastoja, joilla huolehdittaisiin laskukausista. Tämä miellytti työnantajia, jotka katsoivat saavuttaneensa strategiset tavoitteensa.

Työmarkkinoiden keskusjärjestöt lähettivätkin 9.4.1995 hallitustunnustelija Paavo Lipposelle talouspolitiikasta ”huomenlahjaksi” kutsutun yhteisen kannanoton: ”Työmarkkinajärjestöt voivat rauhoittaa inflaatio-odotuksia sekä vaikuttaa myönteisesti talous- ja työllisyyskehitykseen asettamalla yhteisen inflaatiotavoitteen ja mitoittamalla palkkaratkaisunsa tavoitteen kanssa yhteensopiviksi.”⁸⁵¹

Järjestöt korostivat, että työttömyyden vähentäminen vaatii pitkäaikaista ja kestävää talouskasvua, jonka keskeisiä edellytyksiä ovat inflaation hallinta, alhainen korkotaso ja valtion velkaantumisen pysäyttäminen. Samoin ne omalta osaltaan sitoutuivat inflaatiota hillitseviin tulosopimuksiin. Ne myös esittivät, että työmarkkina-asioiden muutokset tulisi valmistella kolmikantaisesti. Tämä takaisi perustan inflaatiota hidastavalle politiikalle ja korkotason alenemiselle. Toisaalta kannanotto tuki finanssipolitiikan tavoitteita julkisen talouden vakauttamiseksi sekä kasvun ja työllisyyden kohentamiseksi. Järjestöt toimivatkin vuodesta 1995 lähtien aina vuoteen 2007 näiden periaatteiden mukaisesti solmimalla kuusi verrattain maltillista tulosopimusta, joista viisi oli keskitettyä.⁸⁵²

Lipposen mukaan huomenlahja oli merkittävä poliittinen signaali, joka näkyi hallituksen ohjelmassa ja antoi pohjan valuuttaunioniin liittymiseen tähtäävälle politiikalle.⁸⁵³ Taustalla oli myös EU-kampanjoinnissa syntynyt sinipuna-yhteistyön ilmapiiriä luonut tunnelma sekä kiristyneet henkilösuhteet.⁸⁵⁴

Valtiovarainministeriö esitti hallituksen puheenjohtajaneuvottelussa 22.11.1995 kannanottoa, jonka mukaan Suomi pyrkii ryhmään, jossa olevat maat siirtyvät ensimmäisinä EMU:n kolmanteen vaiheeseen. Muistiossa todetaan, että rahaliiton jäsenyyden pohjana ovat vuoden 1997 taloudellista tilaa koskevat tiedot ja arviot.⁸⁵⁵

Lipposen hallitusten valtiosihteerinä ja valtioneuvoston kanslian päällikkönä vuosina 1995–2003 toimineen Rauno Saaren mukaan Lipposen ja työmarkkinajärjestöjen johtajien keskinäiset yhteydet olivat tiiviitä, luottamuksellisia ja säännöllisiä. Saaren mukaan Koroma ja Kahri tapasivat hänet ja Raimo Sailaksen 20.12.1995 Etelärannassa aamukahvilla, jolloin Koroma informoi teollisuuden ja Ruotsin teollisuuden keskusteluista EMU-asiassa. Wallenbergien järjestämässä seminaarissa esiintynyt Saksan liittokansleri Helmut Kohlin neuvonantaja Mikael Sturmer oli arvioinut, että rahaliiton synty saattaa siirtyä 1–3 vuodella. Siinä Saksa ja Ranska eivät voisi antaa periksi. Hollanti tekisi esityksen aikatauluista. Sen sijaan Skandinaviska Enskilda Bankenin ekonomisti Klaus Eklund oli sanonut, että Ruotsin poliittiset syklit olivat sekaisin. EMU-asiassa ei ollut selviä rintamia. Ruotsi toivoi jatkoaikaa Suomen tavoin.⁸⁵⁶

Rauno Saaren mukaan palkansaajien etujärjestöt suhtautuivat varauksellisesti EMU-jäsenyyteen vuosina 1995 ja 1996, koska asiasta ei vielä ollut riittävästi tietoa ja työllisyyden pelättiin heikentyvän. Lipponen oli todennut talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa 2.2.1996, että oli pyrittävä tilanteeseen, jossa Suomi voi valita sisäänmenon ja ulosjäännin välillä.⁸⁵⁷ Helmikuussa hallitus päätti uusista leikkauksista valtion menoihin, jotta Suomi täyttäisi kaikki EMU:n lähentymiskriteerit ensimmäisten joukossa. Päätökset valmistelivat Lipponen ja helmikuussa valtiovarainministeriksi nimetty Sauli Niinistö valtionvarainministeriön virkamiesjohdon (Sailas, Åkerholm, Virtanen, Hetemäki) avulla.

Hallitus leikkasi kuntien valtionosuuksia miljardilla markalla, supisti muita menoja 700 miljoonalla, päätti kerätä lisätuloja myymällä vuosittain valtion omaisuutta miljardilla markalla ja luopui aikeista alentaa ruuan arvonlisäveroa.⁸⁵⁸

Rahaliittopäätöksen lobbaus oli jo käynnissä

Valtiojohdolla oli käsikirjoitus, jolla EMU-jäsenyys ratkaistaisiin, mutta toteutus vaati poliittista tahtoa ja eturyhmien myötävaikutusta, osallistumista päätöksentekoon. Ratkaisuun paimensivat pääministeri Lipponen ja valtiovarainministeri Niinistö. Eturyhmien vaikutustyön keskiöön tulivat työmarkkinajärjestöt huomenlahjan turvin. Puron työryhmän merkitys kasvoi ratkaisua etsittäessä. Ahon ”työnjako-oppi” alkoi valjeta, kun ymmärrettiin, että rahaliiton myötä Suomen Pankki muuttuisi Euroopan Keskuspankin sivukonttoriksi. Pankkien rooli omistajina ja rahoittajina oli romahtanut talouslaman seurauksena.

Palkansaajien talousviisaiden ei tarvinnut tehdä suuria oivalluksia ymmärtääkseen, että kansakunnan työeläkevarallisuus oli vaarassa ja tuli uhrata suurten poliittisten päämäärien hyväksi. Mutta ketkä tulevaisuudessa istuisivat tämän rahakirstun, Suomen merkittävimmän sijoitusvarallisuuden vartijoina? Ja miten sisämarkkinoilla pitäisi sijoittaa? ⁸⁵⁹ Edessä oli paljon työtä työeläkeyhtiöiden hallinnon uudistamiseksi ennen lopullisia ratkaisuja rahaliiton reunaehdoista.

Kari Puron mukaan palkansaajien tultua vuonna 1992 työeläkkeen maksajiksi syntyi luonteva vaatimus vahvistaa palkansaajien asemaa työeläkeyhtiöiden hallinnossa, jossa työmarkkinajärjestöt jo olivat mukana, mutta keskinäisille yhtiöille ominainen maksuosuuden suuruus näkyi myös äänivaltana hallinnossa. ⁸⁶⁰ Puron työryhmä ja Puro keräsivät työmarkkinaosapuolten keskinäisen luottamuspääoman poliittiseksi energiaksi, joka kapitalisoitiin EMU-ratkaisussa korporaatioiden vallankäytöksi. Näin suomalaiseen omistajuuteen ja omistajaohjaukseen luotiin uusi sosiaalinen järjestys, EU-korporatismi.

Tammikuussa 1996 työmarkkinajärjestöt sopivat yhteisestä valmistautumisesta EMU-päätökseen ja tuottivat yhteisen tutkimuksen ”Työmarkkinat EMU:ssa”, jota Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA ja Palkansaajien tutkimuslaitos PT yhdessä valmistelivat. ⁸⁶¹ Näin taustatyölle saatiin julkinen rooli, jota oli vaikea kyseenalaistaa.

Lipposen ensimmäisen hallituksen sosiaali- ja terveysministeriö asetti eduskunnan varapuhemies Matti Louekosken selvitysmieheksi valmistelemaan esitystä työeläkeyhtiöiden uudesta lainsäädännöstä. ⁸⁶² Puron työryhmässä sovittiin, että hallitusneuvottelijoihin vaikutettaisiin siten, että ”valtiovarainministeriön ehdotusta ei ryhdytä vakavasti käsittelemään.” ⁸⁶³ Puro kuitenkin korostaa, että työryhmä ei katsonut voivansa käsitellä hallintokysymyksiä, koska sen jäsenet olivat työeläkeyhtiöiden hallinnoissa vastuullisissa tehtävissä. Tästä syystä Louekosken saamalla toimeksiannolla oli hyvät perusteet. ⁸⁶⁴

Käytännössä Louekosken selvitystyö tehtiinkin tiiviissä yhteistyössä Puron työryhmän eli työmarkkinajärjestöjen kanssa. ⁸⁶⁵ Se oli nimenomaan poliittista yhteistyötä, jonka laajakantoisuus avautui vain harvoille työeläkkeistä kiinnostuneille ”sosiaalipoliitikoille”. Tavanomaisen käsityksen mukaan sosiaalipoliitikot olivat ”sosiaalitätejä”, jotka huolehtivat päivähoidosta, sairaanhoidosta ja terveyskeskuksista ja aiheuttivat vain kustannuksia. Työeläkkeiden hallinnon ja sijoitustoiminnan tulevaisuus oli kuitenkin talouselämän raskaimman sarjan päätöksentekoa, jossa pankkiirit, teollisuusjohtajat ja heidän hallinnollinen rälssinsä (asianajajat, tilintarkastajat, liikkeenjohdon konsultit) jäivät nyt valmistelun ulkopuolelle.

Louekoski jakoi selvitystyön kolmeen kohtaan: työeläkeyhtiöille oli laadittava uusi lainsäädäntö, työeläkevarojen sijoitustoiminta oli linjattava ”elinkeinoelämän tukemiseksi ja työllisyyden parantamiseksi” ja oli kehitettävä työeläkeyhtiöiden valvontaa.⁸⁶⁶ Perimmäisenä kysymyksenä oli aina ollut kysymys siitä, kuka omistaa eläkevarat. Taustakeskusteluissa kummitteli myös mahdollisuus, että työeläkevarat sosialisoidaan esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen hallintaan pois vakuutetuilta ja työnantajilta.⁸⁶⁷

Louekosken luonnostelema laki työeläkeyhtiöistä, johon hän oli saanut konsultaatiota Puron työryhmältä, eteni hallituksen esitykseksi, joka annettiin eduskunnalle vuoden 1996 lopulla. Lakiesityksellä haluttiin lisätä yhtiöiden itsenäisyyttä pankkeihin ja henki- ja vahinkovakuutusyhtiöihin nähden samoin kuin korostaa palkansaajien eli vakuutettujen asemaa yhtiöiden hallinnossa. Eläke-Kansasta saadut kokemukset näkyivät siinä, että toimitusjohtajan asemaa haluttiin vahvistaa.⁸⁶⁸ Toimitusjohtajan nimittämiseen tai erottamiseen säädettiin kahden kolmasosan määräenemmistö yhtiön hallituksessa.⁸⁶⁹

Myös työmarkkinajärjestöjen edustusta vahvistettiin työeläkeyhtiöiden hallinnoissa. Yksityisen sektorin eläkelaitosten rahastoitujen eläkevarojen suhde bruttokansantuotteeseen oli vuosina 1995–1998 noin 35 prosenttia bruttokansantuotteesta.⁸⁷⁰ Näin työmarkkinajärjestöjen merkitys suomalaisen omistajuuden edunvalvojana nousi ratkaisevaan osaan, kun poliittiset puolueet määrittelivät linjauksiaan Suomen jäsenyyteen Euroopan rahaliitossa. Puron mukaan ”konstellatio on edelleen työnantajien hallussa”, sillä puolet hallinnon edustuksesta tulee yrityksistä, jotka ovat maksaneet eläkkeet. Lisäksi työmarkkinajärjestöjen edustuksesta puolet on työnantajien puolelta.⁸⁷¹

Työeläkejärjestelmää muutettiin – hallitusohjelman mukaisesti – yhteisymmärryksessä työmarkkinajärjestöjen kanssa: sosiaali- ja terveystieteiden puheenjohtaja Jouko Skinnari kuvasi ”varmasti asioiden oikean laidan” avatessaan täysistunnon puheenvuoronsa viittaamalla Louekosken ”neuvottelemaan ehdotukseen viime keväältä”.⁸⁷² Laki astui voimaan 1.5.1997, jonka jälkeen ”suuret vakuutus konsernit eivät enää ole kiinnostuneita eläkeyhtiöistä entiseen tapaan, sillä lainmuutosten jälkeen niiden vaikutusvalta eläkemiljardeihin on vähentynyt.”⁸⁷³

Ministeri Jouko Skinnari (SDP) kiisti demareiden jo sopineen vakuutusvalvonnan uudelleenjärjestelystä. Skinnarin tiedettiin kuitenkin neuvotelleen vakuutus- ja pankkivalvonnasta demariryhmässä, johon kuuluivat sosiaali- ja terveysministeri Sinikka Mönkäre, Suomen Pankin johtokunnan jäsen Matti Louekoski ja Pohjola-ryhmään kuuluvan eläkeyhtiö Ilmarisen toimitusjohtaja Kari Puro. Ryhmä ajoi mallia, jossa pankki- ja rahoitusalan valvonta

pysyisi Rahoitustarkastuksessa. Vakuutusvalvonta jäisi sosiaali- ja terveysministeriöön, mutta erilliseksi yksiköksi. Näin vakuutusalan lainsäädäntö ja valvonta erotettaisiin toisistaan. Yhteistyö Rahoitustarkastuksen kanssa kohtuisi nimittämällä sekä vakuutusvalvonnalle että Rahoitustarkastukselle (Rata) sama johtokunta.⁸⁷⁴

Helsingin Sanomat kertoi Louekosken puhuneen mallin puolesta ahkerasti erilaisille vaikuttajaryhmille eduskuntaryhmistä toimittajiin. Björn Wahlroos ehdotti vakuutusvalvonnan sekä Rahoitustarkastuksen yhdistämistä uudeksi finanssitarastukseksi, joka toimisi valtioneuvoston alaisuudessa. Wahlroosin näkemykset saivat odotetusti hyvin ristiriitaisen vastaanoton noin viideltäkymmeneltä lausunnonantajalta. Pankkipuolella sitä kannatettiin, mutta vakuutusosalalla eläkeyhtiöiden hallinnossa mukana oleva ay-väki ja yhtiöiden nokkamiehet panivat esityksen lyttyyn. Työeläkkeitä pidettiin sosiaalipoliittisena kysymyksenä eikä vain sijoitusten hallinnointina. Skinnaarin mukaan ”ei tämä mikään pikkujuttu ole, sillä nyt on kyse yli 100 miljardista markasta ja niiden valvonnasta.”⁸⁷⁵

Palkansaajajärjestöjen tavoitteena ”oli estää työeläkevarojen liukuminen finanssimarkkinoille”. Tällä ehdolla ne suostuivat jakamaan Eläke-Varman ja Eläke-Sammon vakuutuskannat sekä perustamaan Varma-Sammon ja Eläke-Fennian. Marraskuussa 1997 tehdyssä sopimuksessa asetettiin kolme ehtoa: molemmista eläkeyhtiöistä oli tehtävä keskinäisiä, palkansaajille oli yhtiöjärjestyksellä turvattava äänivalta yhtiökokouksessa, ja hallituksen varapuheenjohtajuus oli annettava palkansaajajärjestön edustajalle.

Eläkeyhtiöt sitoutuivat olemaan vastustamatta diffuusiolainsäädännön valmistelua, jos alan keskittyminen entisestään sitä vaatisi. Sampo-ryhmän suurremontti vaikutti myös koko työeläkealan siirtymiseen kohti keskinäisen yhtiömuodon hallintomallia. Myös Ilmarisesta tuli vuonna 1998 keskinäinen yhtiö. Se oli osa Pohjola-ryhmän remonttia, jossa työeläkeyhtiö Ilmarinen nousi tytäryhtiöstä omistajaksi. 1990-luvulla Pohjola oli ajautunut syvälle Kansallisosakepankin kriisiin, ja monopolivisten vaiheiden seurauksena SYP:n ja KOP:n fuusiosta Meritaksi syntynyt pankki fuusioitui loppuvuodesta 1997 Nordbankenin kanssa Merita-Nordbankeniksi ja lopulta Nordeaksi. Ilmarisesta tuli uusi työeläkejättiläinen, jonka toimitusjohtaja Kari Purosta tuli toinen keskeinen henkilö, joka hallinnoi yksityistä työeläkevarallisuutta. Useat työeläkefuusion avainhenkilöt palkittiin uusilla merkittävillä työ- tai luottamustehtävillä tai heidän vaikutusvaltansa kasvoi muuten.⁸⁷⁶

Työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen yhteisymmärrykselle oli olemassa myös objektiivinen taloudellinen pakko, jos hallitus aikoi taittaa niskan

talouslamalta ja lisäksi täyttää rahaliiton kriteereistä julkisen velan enimmäisehdon. Louekosken ja Puron työryhmän työmarkkinayhteistyö johti siihen, että työeläkejärjestelmästä oli tulossa valtion velan rahoittaja. Yritysten takaisinlainaus ei enää alenevan koron vuoksi ollut kilpailukykyinen vaihtoehto markkinoilta saatavalle rahoitukselle. Vähitellen Puron työryhmän linjaukset hyväksyttiin Etelärannassa.⁸⁷⁷

Sosiaalidemokraatit tulevat EMU:n taakse

SAK ei enää pyrkinyt ulosmittaamaan tuottavuuden kasvua ja ulkomaisten hintojen nousua palkankorotuksina vakiinnuttaakseen työn ja pääoman välisen tulonjaon. Se sitoutui Suomen Pankin inflaatiotavoitteeseen ja siihen, että työvoimakustannusten nousu pidettäisiin enintään muiden Länsi-Euroopan maiden tasolla.⁸⁷⁸ Taustalla olivat laman myötä muuttuneet arvot ja asenteet.

Sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen sisällä heräsi huoli työttömyydestä ja työttömien aktivoinnista. Asialla olivat eri vaiheissa erityisesti helsinkiläiset sosiaalidemokraatit (muun muassa Erkki Tuomioja, Ylermi Runko, Tarja Halonen, Arja Alho ja Tapio Bergholm). Huolen seurauksena SDP:ssä ryhdyttiin painottamaan työllisyyttä, koska parempi työllisyystilanne alentaisi korkotasoa ja vakauttaisi rahan arvon koko EU:n alueella.⁸⁷⁹ SDP:ssä vallitsi vielä erimielisyys rahaliitosta – erityisesti Helsingissä.

Lipposen hallituksen veroministeri Arja Alho on väitöskirjassaan tulkinut, että hallitus päätti Suomen EMU-jäsenyydestä käytännössä jo 16.6.1995. Sami Outisen mukaan juuri työllisyysyistä sosiaalidemokraattiset päätöksentekijät eivät vielä kesäkuussa 1995 olleet päättäneet lopullisesti asiasta. Rahaliittojäsenyyttä kannattanut Lipponen katsoi vielä 14.11.1996 SDP:n puoluehallituksessa, että puolue ei ollut ratkaissut kantaansa rahaliittoon ja hallitus oli katsonut, että Suomen oli oltava valmis päättämään asiasta puoleen tai toiseen vasta, kun kysymys tulisi ajankohtaiseksi.⁸⁸⁰

Sama teema oli ollut esillä eduskunnassa SDP:n ammattiyhdistyspoliittisessa toimikunnassa 20.12.1995, jolloin toimikunta oli arvioinut Saaren muistiinpanojen valossa, että rahaliitolla on ”marginaaliset vaikutukset Suomen talouspolitiikan linjaan”. Lipponen oli ay-toimikunnassa todennut, että ”nyt mennään näin, kysymyksessä on yhteinen riski.” Pääministerin virka-asunnolla Kesärannassa 28.12.1995 oli pääministerin ja avustajien pitämässä neuvonpidossa syntynyt näkemys, että asiasta saataisiin valtioneuvostoon tilannearvio tammikuussa 1996.⁸⁸¹

Talousneuvostossa 6.3.1996 SAK:n Lauri Ihalainen kysyi pääministeriltä: ”Onko todella viisasta varautua siihen, että EMU tulee?” Lipponen vastasi, että jos Suomi jää EMU:n ulkopuolelle, se jää myös ydin-Euroopan ulkopuolelle. ”EMU:n ulkopuolella ollaan enemmän alisteisia Saksan ja Venäjän suhteiden vaihteluille kuin EMU:n sisällä”, Lipponen totesi Ihalaiselle.⁸⁸²

Alkukesästä hallituksessa alkoi jo olla helpottunut tunnelma. ”Urakka on takana. Säästäväisyys on arkipäivää”, Lipponen sanoi hallituksen iltakoulussa 29.5.1996.

Heinäkuussa 1996 Suomen Pankin uudeksi johtokunnan jäseneksi valittiin yksimielisesti Matti Louekoski, joka oli toiminut eduskunnan varapuheemiehenä. Eduskunnassa Louekoski oli profiloitunut pankkilainsäädäntöön, työeläkejärjestelmään ja pankkivalvontaan liittyneiden kysymysten asiantuntijana.⁸⁸³ Louekosken esitysten pohjalta olikin jo lainsäädännön valmistelu lähtenyt liikkeelle kaikessa hiljaisuudessa.

Talousneuvostossa 14.8.1996 Niinistö pystyi jo sanomaan, että EMU-kriteerit eivät ole ongelma Suomelle. ”Sosiaalirahastojen ja kuntatalouden ylijäämää auttavat.”⁸⁸⁴ TT:n työvaliokunta linjasi 19.8.1996 suunnittelukokouksessaan ERM:n ja EMU:n lähiajan tärkeimmäksi toiminnan painopisteeksi ja samalla rahaliittoon liittymistä pidettiin keskeisenä strategisena kysymyksenä.⁸⁸⁵

Suomen Pankin johtokunta esitti 11.10.1996 Suomen markan kytkentää ERM:iin. Johtokunta perusteli päätöstä tarpeella täyttää rahaliiton kriteerit, jotta voidaan varmistaa mahdollisuus liittyä EMU:n kolmanteen vaiheeseen. Mikäli Suomi ei olisi kytkenyt valuuttaansa, ovi olisi sulkeutunut ensimmäiseltä vaiheelta.

Markka kytkettiin Euroopan valuuttakurssimekanismiin ERM:iin kurssilla 3,04 suhteessa Saksan markan keskikurssiin, mikä tarkoitti ECU:n arvolla 5,80661. Pankkivaltuustossa keskustan Olavi Ala-Nissilä, Anneli Jäätteenmäki ja Mauri Pekkarinen sekä Esko Seppänen äänestivät ERM-kytkentää vastaan.⁸⁸⁶

Lipponen saattoi kertoa SDP:n puoluekokouksessa kesäkuussa 1996, että hallitus ja työmarkkinajärjestöt olivat sopineet edellisen kuukauden aikana siitä, miten Euroopan rahatalous- ja rahaliittoon tuli varautua: ”EMU:un osallistuminen edellyttää kolmikantaperiaatteen noudattamista. Sehän on eurooppalaista politiikkaa, ja tämä eurooppalainen linja jälleen kerran tullaan vahvistamaan Firenzen huippukokouksessa juhannuksena. Ensisijaisesti työmarkkinaosapuolten kesken on kehitettävä palkanmuodostusta ja sopimusjärjestelmää sekä etsittävä muita puskureita myös yritys- ja alakohtaisesti.”⁸⁸⁷

Sosiaalidemokraatit halusivat nostaa työllisyyden yhdeksi perusteluksi, miksi Suomen kannatti liittyä rahaliittoon. Sami Outisen mukaan lokakuussa

1996 komission puheenjohtaja Jacques Delorsin työllisyysvaatimusta tulkittiin väärin: ”Lähestymiskriteeriksi työttömyyden osalta tulisi saada +/- kaksi prosenttia siihen osallistuvien maiden keskiarvosta, koska Suomi olisi suljettu tällä ehdolla pois rahaliitosta. Lipponen oli sanonut Delorsin tarkoittaneen, että EMU ei olisi vain rahapoliittinen unioni, vaan sen piti tavoitella myös korkeaa työllisyyttä.”⁸⁸⁸

Lipposen johdolla sosiaalidemokraatit olivat siirtymässä ”kolmannelle tielle”, jota Britannian New Labour Tony Blairin johdolla edusti. Anthony Giddensin mukaan eri maiden kolmannen tien politiikkojen ydinajatuksia olivat muun muassa seuraavat: valtion yhteiskunnan rooli ei saisi enää kasvaa, talouden hallinta oli lievennettävä valtiolliseksi säätelyksi, kansalaisten oikeuksien ohella oli korostettava myös velvollisuuksia ja osaamiseen sekä työmarkkinoiden joustavuuteen oli panostettava.⁸⁸⁹

Outinen katsoo, että Lipponen vei Suomea mukaan kahteen uusliberalistiseen projektiin – rahaliittoon ja EU:n sisämarkkinoihin – ja että toisaalta kummallakin päätöksellä pyrittiin rajoittamaan globalisaation vaikutuksia Suomeen. Sen sijaan Outisen mukaan valtionyhtiöiden yksityistäminen edusti uusliberalistista politiikkaa: ”Vaikka jo tannerilaisen politiikan perusteisiin oli kuulunut monetarismin kanssa yhdensuuntainen tiukka inflaationvastainen talouspolitiikka taloudellisesta laskusuhdanteesta ja työttömyyden kasvusta huolimatta, viimeistään rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen johti sosiaalidemokraattien sopeutumiseen entistä markkinaehtoisempaan politiikkaan.”⁸⁹⁰

Sosiaalidemokraatit luopuivatkin vähitellen työllisyydestä poliittisena prioriteettina, ja EMU-vakaudesta tuli 1990-luvulla Lipposen valtakauden ase työttömyyttä vastaan. Lipponen jätti jälkeensä arvostelijoita, joiden vaikutus näkyi kauan, mutta palkansaajajärjestöt asettuivat vähitellen hänen politiikkansa tukijoiksi.

Liike-elämä lobbaa rahaliiton puolesta

Etelärannan poliittisen tiedustelun mukaan EMU:lta puuttui EU-Suomessa poliittinen kannatus. Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnassa Jukka Koivisto arvioi 4.10.1995, että HVK (hallitusten välinen konferenssi EU:n kehittämisestä), EMU ja europarlamentin vaalit vaikuttavat kansalaiskeskustelun asialistaan. Koiviston mukaan EU-keskustelua ei voinut jättää vain vastustajien tantereeksi: ”On todennäköisesti mahdotonta saada kansalaisten enemmistöä kannattamaan esimerkiksi Suomen EMU-jäsenyyttä. EU-viestinnän tavoite onkin nähtävä hieman toisella tavalla: on pyrittävä vahvistamaan

kansalaisten myönteistä perusvirettä EU-jäsenyyttä kohtaan. Samalla on huolehdittava siitä, ettei vastustus esimerkiksi EMU-jäsenyyttä kohtaan kasva sellaiseksi kansalaisliikkeeksi, että 'kansalaismielipide' on esteenä asiasta päättämislle eduskunnassa.”⁸⁹¹

Johannes Koroma kertoo olleensa tiiviisti yhteydessä Lauri Ihalaiseen ja hänen kauttaan laajemminkin SAK-liittojen johtoon. SAK oli varovaisen myönteinen jäsenyydelle, mutta huolissaan epäsymmetrisistä shokeista. Toinen vaikea asia oli jäsenyyden ja siihen liittyvän kiinteän valuuttakurssin myötä poistuva mahdollisuus korjata ylisuurten palkankorotusten aiheuttama kilpailukyvyyn heikkeneminen devalvaatiolla.

Koroman mukaan ”Laurin suhtautuminen oli kaksijakoista. Toisaalta hän myönsi tarpeen päästä EU-markkinoille ja ymmärsi myös devalvaatioiden kaksijakoisuuden, joka edellytti ’omaa liikkumavaraa’ tilanteessa, jossa devalvaatio ei enää ollut mahdollinen. Tätä liikkumavaraa päädyttiin rakentamaan EMU-puskureilla.”⁸⁹² Näin valtiovallalle päätettiin esittää EMU-puskureita. Niihin kerättäisiin ”ylimääräisiä” varoja, joilla voitaisiin tilapäisesti alentaa pahan päivän tullen työeläkemaksuja.

Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunta teki 23.10.1996 Suomessa pidettyjen ensimmäisten Euroopan parlamentin vaalien jälkeen johtopäätöksen, että ”tulos heikensi mahdollisuuksia tehdä päätös rahaliittoon liittymisestä kansallisesti yksituumaisesti.” TaT:n tietojen mukaan rahaliiton vastustajiksi ilmoittautui 56 prosenttia kansalaisista. Miehet suhtautuivat naisia suopeammin. ”Vaikka eduskunta tekisikin päätöksen talous- ja rahaliittoon liittymisestä ensi vuoden lopulla, EMU säilyy sisäpoliittisena kiistan aiheena ensi vuosituhannen alkuvuosiin saakka.” Keskustelussa painotettiin, että SAK:n johdon suhtautuminen EMU:un on myönteinen.”⁸⁹³

Kesäkuun 12. päivänä pidetyssä iltakoulussa valtiovarainministeri Sauli Niinistö raportoi EMU:n valmistelusta: päätöksentekomenettely testattaisiin eduskunnassa. Liittymispäätös tarvittaisiin. Valtiovarainministeriö ja oikeuskansleri katsoisivat säädökset.”⁸⁹⁴

TaT:n hallitus sai käyttöönsä 23.10.1996 EMU:n viestintästrategian ”500 päivää EMU-ajan alkuun”, jossa päätöksentekoprosessista todettiin, että hallitusmuodossa oleva niin sanottu markkapykälä ”ei sinänsä ole este rahaliittoon osallistumiselle. Ko. pykälää muutetaan aikanaan muun hallitusmuotouudistuksen yhteydessä.” Strategiapaperissa arvioitiin, että ERM-kytkentä oli yksi syy EMU-vastustajien menestykseen Euroopan parlamentin vaaleissa.

Erityisesti Etelärantaa huolestutti Esko Seppäsen menestys. Jos vasemmistoliitto lähtisi hallituksesta, SDP:n johdon olisi entistä vaikeampaa pitää

puolueen heterogeenista eduskuntaryhmää kurissa. TaT arvioi keskustan pelaavan sisäpolitiikassa yhä selkeämmin EMU:lla. SDP oli jakautumassa ay-demareihin ja puoluedemareihin. Kysymys oli ”aidosti kriittisestä suhtautumisesta, joka liittyy vientiliittojen vallan vähenemiseen EMU-olosuhteissa.” Muistiossa todetaan, ettei ammattiyhdistysliikkeestä enää olisi operaattoriksi EMU-kampanjoinnissa ja että tavoitteeksi oli otettava, että 40 prosenttia kansalaisista hyväksyy yhteisen rahan.⁸⁹⁵

Korporaatioiden arvovalta valjastettiin edistämään EMU-ratkaisua ja se sai lisäpontta arvovaltaisesta asiantuntijaryhmästä. Valtioneuvosto asetti niin sanotun professorityöryhmän eli EMU-asiantuntijaryhmän 28.11.1996 johtajanaan Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja Jukka Pekkarinen. Ryhmän tarkoituksena oli kanavoida poliittisten voimien ja etujärjestöjen näkemykset EMU:sta raporttiin, joka olisi jatkokeskustelujen tausta-aineistona. Työryhmästä tuli vaikuttamisareena, joka loi pohjan kansalliselle tarkastelulle ja keskustelulle.

Työryhmä otti työskentelynsä pohjaksi kolme vaihtoehtoista strategiaa:

- a. Talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen siirtyminen ensimmäisten maiden joukossa. Näin Suomi siirtyisi yhteiseen rahapolitiikkaan ja saisi oman edustajansa Euroopan keskuspankin (EKP) neuvostoon.
- b. Ulkopuolelle jääminen ja oman valuutan kelluttaminen. Oman rahapolitiikan harjoittaminen on tässä vaihtoehdossa mahdollista, mutta valuuttakurssi ei ole enää, toisin kuin säännösteltyjen pääomaliikkeiden ja erikseen päätettyjen devalvaatioiden aikana, riippumaton talouspolitiikan lisäväline.
- c. Liittyminen kolmannen vaiheen myötä käynnistyvään uuteen valuuttakurssijärjestelmään (ERM 2), missä on kaksi vaihtoehtoa: oma valuutta voi kellua laajojen tai kapeampien vaihteluvälien rajoissa.⁸⁹⁶

Professorityöryhmä oli ilmoittanut tutkivansa A-vaihtoehdon ja jättävänsä sivuosaan kaksi muuta vaihtoehtoa. Toukokuussa 1997 julkaistun raportin mukaan merkittävien haaste tulevaisuudessa Suomelle olisivat kaikissa toimintavaihtoehdoissa ”epäsymmetriset häiriöt” eli shokit, jotka tulisivat yllättäen ja rahapolitiikasta riippumatta.⁸⁹⁷

TT:n työvaliokunta kävi korkean tason kokousmatkalla Brysselissä, missä se kiirehti komissiolle EMU-ratkaisua. Ecofinin pääjohtaja Sixten Korkman esitti suomalaisille pessimistisimmän käsityksen EMU:sta.⁸⁹⁸ Todellinen poliittinen tahtotila rahaliiton jäsenyydestä syntyi vasta kesällä 1997. Lipponen

sanoi talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa 4.3.1997, että Ruotsin kansainvälinen asema muuttuisi: teollisuus siirtyisi heti pois kruunukaupasta, kun ECU tulisi. ”EMU-ratkaisut Suomessa tehdään 1998 puolella. Puskurirahastot tarvitaan, kaksi- ja kolmikantaneuvotteluihin on valmiutta! Ruotsin jääminen rahaliiton ulkopuolelle on kiusallista.”⁸⁹⁹

TT:n toimitusjohtaja Koroma perusteli 10.3.1997 Helsingin Työväentalolla pidetyssä Palkansaaaja ja EMU -seminaarissa EMU-päätöstä neljällä argumentilla: devalvaatiot tulisivat kansalaisille kalliiksi, EMU toisi matalan inflaation, työmarkkinajärjestelmän perusteet sekä yleissitovuus säilyisivät. ”On parempi istua vaunussa kuin juosta perässä”, Koroma sanoi ja kehotti palkansaaajia hyppäämään EMU-junaan.⁹⁰⁰

Huhtikuussa 1997 TT:n työvaliokunta hyväksyi periaatteet työmarkkinapoliittisten tavoitteiden uudistamiseksi. Niitä oli valmisteltu työryhmissä jo puolen vuoden ajan. TT:n arvion mukaan Suomessa työvoimakustannukset olivat nousseet 25 vuoden aikana enemmän kuin muissa maissa, mutta EMU asettaisi terveet rajat finanssipolitiikalle ja velkaantumiselle. TT pani merkille, että ay-liikkeen järjestäytymisaste oli Suomessa maailman huippua, ja siitä syystä sen poliittinen vaikutusvalta kasvoi. TT hyväksyi myös idean puskurirahastoista, jotka pehmentäisivät rahaliiton taloudellisia shokkeja.⁹⁰¹

Professorityöryhmän raportin pääperustelu oli turvallisuuspoliittinen. ”Kaikki vaihtoehdot edellyttävät pysyvää muutosta suhteessa Suomessa sodanjälkeisinä vuosikymmeninä noudatettuun, rahoitusmarkkinoiden säännösteilyyn perustuneeseen talous- ja työmarkkinapolitiikan linjaan, jonka sisäiset jännitteet purkautuivat nopeana inflaationa ja suurina devalvaatioina.”⁹⁰² Raportin mukaan EU-maiden keskinäisten valuuttojen vakaus puolsi laajaa rahaliittoa. Korkea työttömyys nostettiin Suomen erityisongelmaksi. Laman synnyttämässä talouden häiriötilassa reaali-palkkoja ei voitaisi sopeuttaa nopeasti ilman kansallista järjestelmää, ”jonka avulla tilannetta voidaan seurata ja tehdä tarvittaessa nopeasti ehdotukset tuotantokustannuksiin puuttumiseksi. Sen puitteissa voidaan koordinoida muitakin talouspoliittisia ratkaisuja.”⁹⁰³

Työmarkkinajärjestöt ottivat 22.5.1997 kantaa työmarkkinoiden tuleviin toimintaperiaatteisiin: ”Mahdollinen rahaliitto ei muuta suomalaisen yhteiskunnan työmarkkinatoiminnan perusrakenteita, mutta vaatii aitoa sopeutumista, niin rahaliitossa kuin sen ulkopuolellakin. Talous- ja rahaliiton EMU:n muodostaminen ja yhteiseen rahaan siirtyminen nähdään yleisesti jo toteutuneen integraatiokehityksen jatkeena. Euroopan sisämarkkinoiden luomisen ja yhteisen rahan käyttöönoton tavoitteena on eurooppalaisen tuotannon kilpailukyvyyn parantaminen.”⁹⁰⁴

Kannanotossa ryhmityttiin devalvaatiota vastaan ja kannalle, jossa ”julkisen talouden alijäämää rajoittavaa mahdollista EU:n vakaus- ja kasvusopimusta sovellettaessa Suomen erityisolosuhteet voidaan ottaa huomioon”. Kannanotossa talouspolitiikan tavoitteiksi määriteltiin kasvun edistäminen, työllisyyden parantaminen, kilpailukyvyn ylläpitäminen, matala inflaatio ja velan hallinta Suomen EMU-ratkaisusta riippumatta.

Kesällä 1997 rahaliittoa kannattaneet työmarkkinajärjestöt pääsivät yhteisymmärrykseen suurista linjoista: työmarkkinoiden kolmikantaista yhteistyötä oli jatkettava, EMU-puskurit oli luotava työeläkeyhtiöiden yhteyteen ja työeläkeyhtiöiden varojen käyttöä oli hallittava keskinäisellä yhtiömuodolla, jota työnantajat ja eläkeyhtiöt olivat vastustaneet Lex Louekosken valmistelussa. Työeläkeyhtiöiden hallintomallin taustalla oli kyse paljon hallintoa suuremmista asioista: työeläkeyhtiöiden yhtiömuodoista, hallinnosta ja sijoitusvarojen käytöstä.

Uhkakuva epäsymmetrisistä shokeista oli yleinen useimpien etujärjestöjen rahaliittopohdinnoissa. Varsinainen ajatus puskurirahastoista syntyi kuitenkin Puron työryhmässä. Aluksi pohdittiin vain puskurivaroja ilman, että oli ajatus rahaston hallinnasta. Kun omasta rahapolitiikasta oltiin luopumassa rahaliiton eduksi, rahastoa ajateltiin tarvittavan pahojen päivien varalle. Rahaston muoto ja yhteys työeläkevaroihin syntyivät sitten työryhmässä 1996–1997.⁹⁰⁵

Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunta arvioi 14.8.1997 EMU:n tilannetta mielipidetutkimusten valossa: vastustajia oli 41 prosenttia ja kannattajia 37 prosenttia. Eduskunnassa tehtävän EMU-päätöksen kannattajien lukumäärä oli noussut, mutta TaT arveli, ettei kansalaismielipiteen enemmistöä saada EMU:n kannalle.⁹⁰⁶

Lopulta 17.11.1997 työmarkkinajärjestöt allekirjoittivat EMU-puskureita koskevan sopimuksen, jonka pohjatyö tehtiin Puron työryhmässä.⁹⁰⁷ Sopimus koostui kahdesta osasta: niistä periaatteista, joilla tasattaisiin suhdannevaihtelujen aiheuttamaa työeläkemaksun heilahtelua, ja niistä, joilla vakiinnutettaisiin työttömyysturvamenot ja tasoitettaisiin maksuheilahteluja 1.1.1999 alkaen.

Työeläkejärjestelmän tasausvastuuta käytetään puskurina. Puskuri muodostuu työttömyysturvarahaston tuottojen ja menojen erotuksesta. Suhdannepuskurin enimmäismäärä on säädetty laissa. Se voi olla enintään viisi prosenttia työttömyysmenoista. Vuoden 2013 lopussa työttömyysturvapuskuri oli 700 miljoonaa euroa. Puskurin laskennallinen enimmäiskoko oli 1 300 miljoonaa euroa. EK ei ole ”virallisesti” hyväksynyt 2,5 prosentin sääntöä ”normiksi”.

Puron mukaan puskureiden purkamisesta – siis siitä, miten vakavan häiriötilan kohdalla puskuriin kerättyjä varoja voidaan käyttää – ei sovittu riittävän tarkasti. Lopputulos oli sen verran epämääräinen, että vielä tänäänkään osapuolet eivät ole päässeet siitä yhteisymmärrykseen. Palkansaajat ovat nostaneet puskureiden hyödyntämisen kynnyksen hyvin korkeaksi. Työnantajien näkemys kynnyksestä on paljon matalampi.⁹⁰⁸

EMU-ratkaisu viedään läpi eduskunnassa

Päätös rahaliitosta lopulta jakoi eikä yhdistänyt poliittisia voimia, vaikka selvä enemmistö oli asian takana. Rivit rakoilivat ehkä siksi, että asia oli monimutkainen, keskustelua kävi lähinnä eliitti ja eduskunta otti lopulta vastuun asiassa.

Brysselin suomalaislobbareiden näkökulmasta EMU-ratkaisu oli herkkä asia. Oli olemassa suunnitelma, jota osa tuki ja osa ei. EMU:n kiinnityskurssin vaikutus oli negatiivinen. Se oli huonompi kuin toivottiin eli markan kurssia pidettiin liian heikkona suhteessa Saksan markkaan. Tapani Kahrin tehtyä palkansaajien kanssa sopimuksen sovittiin EMU-puskureista. Brysselin työnantajalobbareiden mielestä se näytti siltä, että työväenliike sai rahaa. EMU:n merkitys oivallettiin vasta viiveellä. Vaikka näkemyseroja ilmenikin, työmarkkinajärjestöjen edustajat Brysselissä sopivat, että EU-asioissa vaikuttamista komissioon, parlamenttiin ja Helsinkiin koordinoidaan. Tätä seurasi Suomen EU-puheenjohtajuuskausi, ensimmäinen laatuaan, mitä verrattiin valmistelujen puolesta olympialaisiin.⁹⁰⁹

Hallitus ja keskustan johto kävivät 3.6.1997 neuvottelun EMU-ratkaisusta. Keskusta asetti hallitukselle kaksi ehtoa: Suomi voi jäädä suppean EMU:n ulkopuolelle (jolloin myös Britannia, Ruotsi ja Tanska jäisivät sen ulkopuolelle) ja eduskunnan on voitava aidosti päättää asiasta.⁹¹⁰ Sen jälkeen hallituksen ja opposition näkemykset alkoivat loitontua toisistaan. Keskusta alkoi rakentaa työreformiohjelmansa, josta tuli vuoden 1999 eduskuntavaalien keskeinen teema.⁹¹¹

Työreformista tuli EMU-ratkaisun poliittinen vaihtoehto eikä kannanotto Suomen markasta, josta lopulta puhuttiin yllättävän vähän. ”Lobbauksen yksi sääntö on, että jos sulla on ongelma, silloin on jo myöhäistä”, kertoi Eero Heinäluoma Helsingin Sanomissa 5.12.1997. Tuloratkaisua enemmän Heinäluomaa huolestutti keskustan työreformi. ”On tiedettävä, kuinka pitkälle keskusta on sitoutunut tähän reformiin.” Reformin ydin oli, että pienille yrityksille luotaisiin oma työehtosopimusmallinsa, joka poikkeaisi alan yleisestä

sopimuksesta. SAK:n mielestä se olisi ollut paluuta torppariaikaan, jolloin työntekijät olivat yksin isäntänsä armoilla.⁹¹²

Rahaliiton epäilijöille keskustan kannanotto oli näkyvä yhteenvedo. Epäilijöihin kuuluivat muun muassa metsäteollisuus, maataloustuottajat ja heidän sidosryhmänsä sekä suuri yleisö, joka keskusteli asiasta eturyhmien kautta. Keskustan mukaan Suomen olisi kannattanut jäädä ”ei-optimaalisen” valuutta-alueen ulkopuolelle, koska EU:n eteläiset jäsenvaltiot kuuluisivat siihen. Suomi voisi liittyä ”optimaaliseen valuutta-alueeseen”, jossa mukana olisivat ainakin Britannia ja Ruotsi, jos hallitus takaisi realistisen sopeutumisohjelman. Se vaatisi alueellista tasapainoa, jota hallitus nyt horjutti. EU:n aluepolitiikkaa olisi kehitettävä siten, että se hyödyttäisi koko Suomea.

Keskusta myös esitti, että työmarkkinoiden rakenteita olisi pitänyt muuttaa, koska työmarkkinat eivät joustaneet. Keskustan erityinen kriteeri rahaliiton jäsenyydelle oli, että työttömyys oli saatava alemmas. Koska EMU-kriteerien näkökulmasta Suomen julkinen sektori oli liian kallis, keskusta pelkäsi myös sosiaalisten turvaverkkojen repeilevän.⁹¹³

Hallitusryhmien puheenjohtajat kokoontuivat 22.12.1997 Smolnaan, jossa käsiteltiin EMU:n päätöksentekomenettelyä. Vaihtoehtoina oli laki tai tiedonanto. Rauno Saaren muistiinpanojen mukaan valtiovarainministeri Niinistö sanoi: ” (...) Perususkoni on, että lakiesitys pannaan perustuslakivaliokuntaan ja siellä markan sääätämisyjärjestys muuttuu perustuslakikysymykseksi. Siellä tulee iso sekaannus.” RKP:n Ole Norrback totesi ”lain antavan enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa asiaan. Ryhmille pitää selvittää, että asian hoidon kannalta tiedonanto on helpommin hallittava.” Saaren mukaan pääministeri sanoi, että ”oppositio on valinnut linjansa. Nyt on kyse siitä, annetaanko sille mahdollisuus maksimoida revitys kansallisista käsityksistä ja sekoittaa niitä. Laki on tiedonantoa selkeästi sekavampi ja muutosesitysalttiimpi malli.”⁹¹⁴

Antero Jyrängin mukaan Lipposen hallitus piti periaatteellisesti kiinni siitä, että päätösvalta rahaliittoasiassa säilyi eduskunnalla. Ohjelmassaan hallitus pyrki siihen, että Suomi täyttäisi talous- ja rahaliiton lähentymiskriteerit, jotta myöhemmin Suomi voisi liittyä EMU:n kolmanteen vaiheeseen, jos eduskunta niin päättäisi.⁹¹⁵ Hallitus antoi 18.2.1998 eduskunnalle tiedonannon rahaliittoon liittymisestä. Keskustan puheenjohtaja Esko Aho arvosteli hallitusta siitä, että se torjui keskustan vaatiman neuvoa-antavan kansanäänestyksen rahaliiton jäsenyydestä ja toi eduskunnalle vain tiedonannon. Valtiovarainministeri Sauli Niinistö arvosteli Ahoa ennen näkemättömästi uskonpuutteesta suomalaisten mahdollisuuksiin. Ahon mukaan 1990-luvun

alussa ansantuotteen romahdus olisi ollut kaksinkertainen ilman devalvaatiomahdollisuutta.

Aho kysyi hallitukselta, onko sillä käsitystä, miten tällaisessa häiriötilanteessa toimitaan. Lipponen totesi, että Ahon selän takana on devalvaatiokortti ja halu jäädä rahaliiton ulkopuolelle. Aho vastasi, että Lipponen on pahanthahtoinen, eikä Aho tarkoittanut devalvaatiota. Lipponen tuoitui keskustan kannoista ja syytti sitä pimeästä pelottelusta.⁹¹⁶ Hallituksen tiedonanto (24.2.1998) sai äänestyksessä 17.4.1998 ääniä 135, opposition ehdotus neuvotantavasta kansanäänestyksestä 61.⁹¹⁷ Euroopan keskuspankki EKP aloitti toimintansa 1.6.1998.⁹¹⁸

Opposition mukaan Lipposen hallitus vei tiedonannon varassa eduskunnassa läpi liittymisen rahaliittoon voimassa olleen perustuslain 72 §:n vastaisesti.⁹¹⁹ Päätös rahaliitosta tehtiin valtioneuvostossa, ja korporaatiot tukivat sitä lisäksi määräysvaltaansa työeläkeyhtiöissä, jotka saivat hallinnoitavakseen lisävaroja (EMU-puskurit) ja joista tuli valuuttaunioniin liittymisestä mahdollisesti aiheutuvien taloudellisten shokkien tärkeimmät puskurit. Eduskunnassa perustuslain uudistus oli käynnistynyt vuonna 1995, kun perustusvaliokunta⁹²⁰ oli suositellut valtiosäännön kokonaisuudistusta. Se oli eduskuntakäsittelyssä rinta rinnan EMU-päätöksen valmistelun kanssa, jolloin uusi perustuslaki ei enää tuntenut Suomen markkaa.⁹²¹

Ahon mukaan vuonna 1998 olisi ollut mahdollisuus erilliseen päätökseen. ”Liittymissopimus ei velvoittanut Suomea liittymään euroon, ja asiasta olisi pitänyt säätää lailla. Kannatukseltaan poikkeuksellisen suuri hallitusrintama ja korporatiivinen tuki mahdollistivat EMU-päätöksen. Kun EU-jäsenyyssratkaisulla luotiin uutta, EMU-ratkaisulla sementoitiin vanha korporatiivinen systeemi. Ammattiyhdistysliike sai hyvityksenä työelämän paikallaan polkemisen. Ei ollut ihme, että (Matti) Putkonen kutsui työreformia pelottavaksi.”⁹²²

Politiikan ja talouden sisäpiirien kehät leikkaavat toisensa

Kolmikantainen yhteistyö ei ollut vain Lipposen I hallituksen ohjelmajulistus, vaan aito rahoituspohja ja poliittinen kivijalka, jonka varassa hallitus lopulta alkoi viedä rahaliittoon liittymiseen tähtäävän periaatepäätöksen eduskunnan harkittavaksi. Siinä oli hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyön paikka, joka vei kansalaisten huomion pois muun muassa työeläkevarojen hallinnon uudistamisesta.

Valtion omistajaohjausyksikössä työskennelleen Samuli Haapasalon mukaan Suomi ei olisi täyttänyt EMU:n lähentymiskriteereitä ilman uutta

omistajapolitiikkaa. Kaikki linkittyy yhteen – euron piilovaikutus, työttömyyden lasku, talouskasvu, omaisuuden myynti. Kyky maksaa valtion velkoja perustui vahvasti valtionyhtiöiden myynnistä saatuihin tuloihin.⁹²³

Työeläkeyhtiöt sijoittivat vuosina 1996–2000 noin neljä viidesosaa sijoituspääomistaan valtion obligaatioihin.⁹²⁴ Yksityisalojen TEL-sijoituskanta muuttui jaksolla 1997–2010 merkittävästi. Yli puolet sijoituksista meni ulkomaille, kun vuonna 1997 vain alle viisi prosenttia oli ulkomaisia sijoituksia.⁹²⁵ Työeläkeyhtiöiden takaisinlainaus hupeni 1990-luvun alun noin 60 prosentista alle viiteen prosenttiin, kun taas joukkovelkakirjalainat, sijoitus- ja rahamarkkinalainat sekä osakkeet ja muut instrumentit kasvoivat lähelle 80 prosenttia työeläkeyhtiöiden sijoituksista.⁹²⁶ Vuoden 1994 jälkeen työnantajat ovat maksaneet vain 75 prosenttia työntekijöiden työeläkemaksuista.⁹²⁷

Raimo Sailas kritisoi syntynyttä työeläkkeiden kokonaisrakennelmaa. ”Ilmeisen kysymyksenalainen TEL-ratkaisu oli, koska se oli pakollinen, lakisääteinen ja jossa etuustasosta päättää eduskunta. Tästä seurasi, että TEL-maksusta neuvoteltiin linjalla STM-VNK, ja valtioneuvostossa se kävi vain raha-asiainvaliokunnassa, ei yleisistunnossa. TEL-maksun suuruus on kuitenkin veroluontoinen päätös, jolla on vaikutusta muihin sosiaalietuuksiin. STM puolestaan oli se ministeriö, jonka sidosryhminä olivat työmarkkinajärjestöt.”⁹²⁸

Lipposen ensimmäisen hallituksen lyhytaikainen oikeusministeri Jussi Järventaus (kokoomus), joka oli virkavapaalla Suomen Yrittäjien toimitusjohtajan tehtävästä, sanoi maakuntalehtien julkaisemassa haastattelussa toukokuussa 1998, että ”etujärjestöillä on liikaa valtaa parlamentaarisessa järjestelmässä. Tuo valta on viety eduskunnalta.”⁹²⁹ SAK:n osastopäällikkö Eero Heinäluoma (SDP) vastasi Järventaukselle, että Järventaus ei osoita virkatoimissaan ministerille kuuluvaa tasapuolisuutta. Heinäluoma piti Järventauksen näkemystä etujärjestöjen liiasta vallasta tekohurskaana.⁹³⁰

Seppo Riskin mukaan työmarkkinapolitiikka on kovinta lobbaamista silloin, kun vaikutetaan eduskuntaan. Eduskunta pakotetaan hyväksymään sellaisenaan järjestöjen kirjoittamia papereita, joista hallitus ja etujärjestöt ovat sopineet. Tupojen lopettaminen ei suinkaan johda helpompaan työmarkkinapolitiikkaan. Työmarkkinajärjestöt ovat vuosikymmenten aikana ”uineet” sisään poliittiseen eliittiin hyvin tehokkaasti. ”Vahvat järjestöt ovat pitkälti peräsimestä, hallitus kyydissä.”⁹³¹

Järventauksen ja Heinäluoman debatti jää todisteeksi siitä, että yrittäjät kokevat työmarkkinayhteistyön *rent-seekinginä*, joka on ylimääräinen kustannus. Riskin arvio vahvistaa, että korporaatiot tietävät hyvin arvonsa, voimansa ja vaikuttavuutensa.

Lipposen hallitusten valtiovarainministeri Sauli Niinistön mukaan kysymys oli sovun merkityksestä, jotta yhteiskuntarauha saatiin pidettyä poikkeusolosuhteissa. ”EMU:un ryhtymisessä ei käytetty paljon voimaa, sen sijaan jälkihoidon rooli oli merkittävä. SAK:lla oli iso rooli EMU:n yleisen hyväksyttävyyden kannalta. EMU oli mielenkiintoinen, koska yleensä edunvalvontaa hoidetaan ennen ratkaisua, tässä tapauksessa myös ja erityisesti ratkaisun jälkeen.” Niinistö sanoi suhtautuvansa lobbaukseen ilmiönä periaatteessa kriittisesti, mutta joukkoedunvalvontaan hyväksyvästi.⁹³²

Niinistön mukaan ”EMU:ssa ei ollut suurta ongelmaa”. Devalvaatiot olivat pakon sanelemia 1990-luvulla. EMU:n myyntiprosessi jatkui hallituksen EMU-päätöksen jälkeen. ”Ei ollut merkittävää, että devalvaatiosta päästiin eroon.” Vuonna 1997 Niinistön mukaan oli tärkeää, että eurolle syntyi uskottavuus, koska Japani ja Yhdysvallat eivät siihen uskoneet. Euro alkoi vaikuttaa jo ennen kuin se otettiin käyttöön. (1992–1997). Suomi oli IMD:n (International Institute for Management Development) kilpailukykytilastossa 20. sijalla. Julkinen talous oli tasapainossa, ja vuonna 2001 työttömyys oli puolittunut. Euroon liittymiseen piilovaikutus antoi edellytykset nopeaan talouskasvuun. Suomi ei esimerkiksi voinut ennakolta arvella, miten Nokia asiasta hyötyisi.⁹³³

Työehtojen yleissitovuus, joka mainittiin edellisessä luvussa korporatiivisen järjestelmän peruskivenä, sai uuden vahvistuksen Lipposen hallituskausilla.⁹³⁴ Nyt se ei enää syntynyt etujärjestöistä huolimatta eduskunnassa tilapäisellä enemmistöllä, vaan etujärjestöjen vahvasti lobbaamana. Työsopimuslakia pidetään työelämän perustuslakina, jonka uudistaminen lähti liikkeelle työsopimuslakikomiteassa jo Esko Ahon hallituksen toimesta.⁹³⁵ Komiteatyö kesti viisi vuotta. Sen taustalla SAK ja TT työskentelivät epävirallisessa valmistelussa työmarkkinajärjestelmän keskeisintä lakia.

Yleissitovuuden määritelmä oli ratkaiseva kysymys, ja SAK:n lobbarina Eero Heinäluoma pyrki selvittämään, mihin keskusta todella tähtäsi työreformillaan.⁹³⁶ Laissa yleissitovuuden vanha määritelmä ”yleiseksi katsottava” korvattiin uudella muotoilulla ”edustavana pidettävä sopimus”.⁹³⁷ Työmarkkinajärjestöistä oli tullut yhteiskunnallisia tukipilareita, mitä ne eivät vielä olleet vuonna 1970. Vaikka yritys ei olisikaan järjestäytynyt työnantajaliittoon, sen oli noudatettava aina yleissitovaksi määriteltyä työehtosopimusta. Samalla oli säädettävä, voiko järjestäytymätön yritys käyttää joustomahdollisuuksia, joita oli kirjattu moniin työehtosopimuksiin.⁹³⁸ Uuden lain perusteella työmarkkinajärjestöt sopivat, että yksittäisen työehtosopimuksen yleissitovuus vahvistetaan riippumattomassa lautakunnassa, jonka asettaa valtioneuvosto.⁹³⁹

Yrittäjäjärjestö tarjosi näkemystä, että paikallinen sopiminen lieventäisi yleissitovuutta. Alkoi kilpailu yrittäjien kannatuksesta. Maaliskuussa 1999 pidetyissä eduskuntavaaleissa keskusta arvosteli Lipposen hallituksen politiikkaa työreformillaan. Työsopimuslain uudistaminen ja yleissitovuus olivat Kari-Pekka Tiitisen johtaman työsopimuslakikomitean käsittelyssä, ja sen esityksiä odoteltiin seuraavalle hallituskaudelle. Ehdotuksen viimeistelivät SAK:n Kirsti Palanko, TT:n Hannu Rautiainen ja Seppo Tiitinen. Komitea tarvitsi lisää aikaa, jota se myös sai.⁹⁴⁰

Keskusta kilpaili yrittäjien kannatuksesta kokoomuksen kanssa. Hallituksessa kokoomuksen puheenjohtaja Niinistö tuki joitakin yrittäjäjärjestön esittämiä tavoitteita eikä hyväksynyt kaikkia työmarkkinajärjestöjen sopimia periaatteita. Lasse Laatusen mukaan lain perusteluissa ymmärrettiin yrittäjien tarpeita, mutta lakiteksti pysyi komitean ehdotuksen eli SAK:n ja TT:n mukaisena.⁹⁴¹ SAK arvosteli Lipposta. Niinistö ja esittelevä ministeri Tarja Filatov pääsivät yhteisymmärrykseen, ja hallitus vei uudistuksen läpi. Yleissitovuudesta tuli nyt aiempaa täsmällisempi, mutta virallisena tulkintana esitettiin, ettei yleissitovuuden käsite ole todellisuudessa laajentunut.

Ratkaisussa Lipposen ja Niinistön roolit nousivat keskeisiksi tavalla, jota Risto Uimonen luonnehti Helsingin Sanomissa Lipposen ja Niinistön Ky:ksi, kommandiitti-yhtiöksi, jossa he olivat vastuunalaisia yhtiömiehiä.⁹⁴² Hallitus ei halunnut ajautua törmäyskurssille ay-liikkeen kanssa. Sen sisäpiiri haki rakentavaa kompromissia Kari-Pekka Tiitisen esitystä puolustaneiden järjestöjen ja Suomen yrittäjien välille, kuten Uimonen kirjoitti kesäkuussa 2000.⁹⁴³ Lopulta alettiin puhua kaikkien aikojen kompromissista, jossa ”kaikki voittivat”.⁹⁴⁴

Työehtosopimusten yleissitovuutta ja muita työsopimuslainsäädäntöä koskevaa kokonaisuutta ei olisi voitu viedä läpi eduskunnassa ilman Lipposen hallituksen taustalla vaikuttaneita työmarkkinajärjestöjä, joiden asema vahvistui raha- ja valuuttaunioniin liittymisen yhteydessä. Työsopimuslainsäädännön uudistaminen oli sinetti korporatistien fundamenttien vahvistamisessa.

Päätelmiä ja teesejä

Etujärjestötutkimuksessa jäsenyyttä ja hakuprosessia on tutkittu vähän. Maiju Wuokko todistelee, että länsi-integraatio oli liike-elämän pitkäaikainen strateginen tavoite, mutta hänen tutkimuksensa päättyy 1990-luvun vaihteeseen. Olli Korhosen tutkimus vuosilta 1984–1994 todistaa samaa mutta kuvaa yksityiskohtaisesti ja tarkasti taustalla ollutta monipuolista vaikuttamista ja

**SOPIMUS PERIAATTEISTA, JOILLA TYÖELÄKEVAKUUTUS- JA
TYÖTTÖMYYSTURVAMAKSujen MUUTOKSIA
SUHDANNEVAIHTELUISSA TASATAAN SEKÄ KANNANOTTO
YRITYSKOHTAISTEN SOPEUTUMISKEINOJEN LISÄÄMISEKSI**

2 (2)

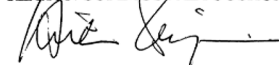
Lisäksi allekirjoittaneet työmarkkinajärjestöt pitävät tärkeänä, että työyhteisöissä kaikkien osapuolten kesken arvioidaan EMUn vaikutuksia työyhteisön toimintaan.

Helsingissä 18. marraskuuta 1997

AKAVA ry.

KIRKON SOPIMUSVALTUUSKUNTA

KUNNALLINEN TYÖMARKKINALAITOS

PALVELUTYÖNANTAJAT ry.

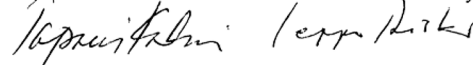
SUOMEN AMMATTILIITTOJEN KESKUSJÄRJESTÖ SAK ry.

TOIMIHENKILÖKESKUSJÄRJESTÖ STTK ry.

TEOLLISUUDEN JA TYÖNANTAJAIN KESKUSLIITTO ry.

TYÖELÄKELAITOSTEN LIITTO

LIITTEET

1. Muistio periaatteista, joilla tasataan suhdannevaihtelujen aiheuttamaa työeläkemaksun heilahtelua
2. Keskeiset periaatteet työttömyysturvamenojen rahoituksen vakiinnuttamiseksi ja maksuheilahtelujen tasoittamiseksi 1.1.1999 alkaen
3. Henkilöstörahasotot sekä muut yrityskohtaiset vapaaehtoiset EMU-puskurit

Puskurisopimus sinetöi eturyhmien poliittisen yhteisymmärryksen euroon siirtymiseksi ja markasta luopumiseksi. Tämä oli hallituksen selkänöja luopua markan arvon säätelystä, rahapolitiikasta, jolloin finanssipolitiikka ja työmarkkinapolitiikka tulivat Suomessa tärkeimmiksi talouden ja politiikan instrumenteiksi.

orientoitumista länteen. Korhonen myös osoittaa työmarkkinajärjestöjen keskeisen roolin mielipiteen muodostamisessa, erityisesti jäsenäänestyskampanjassa. MTK:n roolin Korhonen kuittaa yksiselitteisen kielteisesti, vaikka agraarilobby rakensi kaksoisstrategian – puhui yhtä ja teki toista, kuten tässä teoksessa todistetaan. Se oli osa politiikan pyöröoven ilmiötä.

Olli Rehn totesi tutkimuksessaan vuonna 1996, että korporatiivinen työmarkkinayhteistyö on Suomessa tullut tiensä päähän. Rehn tarjosi uutta konsensusta korporatismille ja ounasteli, että tuloillaan oleva ratkaisu valuuttaunionista saattaisi hajottaa uudelleen kansakunnan tahtotilaa.

Järjestöhistoriat tulkitsevat integraatoratkaisut pääosin omien järjestöjen voittoina. Mikko Vesa ja Pentti Rahola rakentavat MTK:sta selviytymistaistelun sankarin. Palkansaajapuolelta puuttuu integraatiota analysoiva historia. Viralliset historiankirjoitukset sivuuttavat diplomaattisesti suuret kiistat: Antti Kuusterä ja Jukka Tarkka kirjaavat Suomen Pankin historiassa valuuttaunioniin liittyvät kiistakysymykset diplomaattisesti. Valtiovarainministeriön historia jättää valuuttaunionin käsittelemättä: laskutapa muuttui markasta euroon.⁹⁴⁵

Neuvotteluissa mukana olleiden muistikuvat kertovat, että politiikan sisäpiirillä oli strateginen tavoite saada Suomi jäseneksi. Eturyhmät kilpailivat ja sovittelivat etujaan. Maatalouden toimintaa jäsenyyden tavoittelijat luonnehtivat jopa ”epäitsekkääksi”, vaikka kokonaiskuvaa tarkasteltaessa ymmärrettäänkin, ettei jäsenyyttä ehkä olisi voitukaan viedä läpi kansanäänestyksessä, jos MTK:n puheenjohtajalle ei olisi annettu keskeistä roolia ulkoasiainministerin salkun haltijana. Maatalouden erillisjärjestelyt olivat kuitenkin riittävä hintalappu, kuten Vesa ja Rahola sanovat.

Ilkka Ruostetsaaren eliittitutkimukset ovat osoittautuneet ajankohtaisiksi Suomen integraatoratkaisuja tarkasteltaessa. *Mesokorporatismi* eli toimialojen edunvalvonta vahvistui esimerkiksi energia- ja metsäteollisuudessa. Lisäksi Ruostetsaaren kuvaama *minikorporatismi* – yritystason suora edunvalvontayhteys hallitukseen – pääsee oikeuksiinsa integraatoratkaisun kuvauksissa.

Ruostetsaaren mukaan suuryritysten vaikutusvalta on ollut vuosina 1991 ja 2001 kansalaisten mielestä suurempaa kuin eduskunnan, mutta vuosina 2001 ja 2011 hallitus on saanut kärkisijan. Eliittien mielestä pankkien valta väheni ja eduskunnan valta kasvoi 2000-luvulle tultaessa ja vain hallituksella on enemmän valtaa kuin eduskunnalla. Kansalaisten mielestä työmarkkinajärjestöjen valta on heikentynyt, mikä on myös eliittien käsitys, joskin työnantajajärjestöjen asema on pysynyt ennallaan.⁹⁴⁶ Matti Hannikainen ja Jussi Vauhkonen osoittavat, että työeläkeratkaisu oli jäsenyyden ja valuuttaunionin

kannalta elintärkeä. Yksi viidestä prioriteetista, kuten Kuosmanen todistaa. Väitöskirjassaan Olli Rehn esittää oivalluksen, ettei komission näkökulma ollut työmarkkinasuhteissa (*labour*), vaan elinkeinoissa (*production*). Rehn teki merkittävän havainnon, että EU-areenoilla liike-elämän vaikuttamisen intressit liittyivät liiketoimintaan, tuotekehitykseen, markkinoiden säätelyyn ja kauppapolitiikkaan.

Eturyhmillä oli paljon hävittävää. Niiden oli arvioitava, mitä EU:n ”klubin sääntöjen” mukainen jäsenyys tarkoittaisi Suomelle ja toisaalta, miten ne pysyisivät vaikuttamaan Suomen jäsenyysneuvotteluihin. Koska neuvottelupositoiden eli -asemien sisällä aito kilpailu yritysten välillä oli kuitenkin lopulta vain rajallista, neuvottelupositioista päättäminen oli liike-elämän etujen näkökulmasta erityisen tärkeää. Hienosäätöä kyllä riitti, kuten Kuosmasen laaja esitys ilmentää, mutta työeläkeratkaisu ja maatalous olivat raskaan sarjan poliittisia ratkaisuja. Ne synnyttivät korporaatioiden eliitin piirissä yhteisen tahtotilan jäsenyysratkaisulle, jolle oli hankittava neuvoa-antavassa kansanäänestyksessä enemmistö ja joka oli vietävissä läpi eduskunnassa.⁹⁴⁷ Suomessa äänestysprosentti oli 74, Ruotsissa 82,4, Norjassa 88,6 ja Itävallassa 82,3.⁹⁴⁸

Suomessa joka neljäs äänestäjä ”nukkui”. Suuria jäsenmääriä kattaville etujärjestöille kansanäänestys oli testi. Etelärannassa ymmärrettiin, että yhteistyö palkansaajajärjestöjen kanssa oli ratkaiseva edellytys EU-ratkaisulle, jossa työväestö ja maatalousväestö muodostivat merkittävän osan äänestäjäkunnasta. Koska liike-elämä oli valmis jatkamaan kolmikantaista tulopoliittista sopimista ja oli sittemmin talous- ja rahaliiton jäsenyyden valmistelussa valmis vahvistamaan ammattiliittojen asemaa työeläkerahastoissa, poliittinen luottamus ja yhteistyö vahvistivat korporatiivista valmistelua ja päätöksentekoa. Sisäpiirien henkilösuhteilla oli suuri merkitys, kun luottamuspääomaa kasvatettiin. Pohja sille tehty jo edellisellä vuosikymmenellä.⁹⁴⁹

Taloudellisen tiedotustoimiston ja Talouspalvelun organisoimien koulutusryhmien päättäjät olivat nousseet kansanedustajiksi, osa ministereiksikin, ja rannalle jääneetkin olivat vaikuttajia mediassa, järjestöissä ja liike-elämässä. EU- ja EMU-ratkaisut kapitalisoivat näihin poliittisiin sukupolviin tehdyt investoinnit. Poliittinen eliitti tunsu toisensa. Muodostui sisäpiiriryhmiä: Kairamon–Väyrysen ryhmä, Puron työryhmä, Ryhmä Strand ja lopulta työeläkerahastojen uudet hallinnot, joihin korporaatioiden eliitti sai lakisäateisen statuksen. Olli Korhonen todistaa tätä myös ”Eurooppa-ryhmien” avulla. Ammattiliittojen EU-asiantuntijat – integraatiojaostojen asiantuntijajäsenet – toivat päätöksenteon valmisteluun uuden erikoisryhmän, jonka erityisosaamista oli länsi-integraation merkitys omalle toimialalle.⁹⁵⁰ Korporatiivinen

tahtotila tärkeimpien poliittisten ja taloudellisten toimijoiden kesken loi poliittisen pohjan hakeutua osaksi läntisen Euroopan taloudellista integraatiota, missä korporatiivinen puhevalta vahvistui.

Suomen katse siirtyi Pietarin–Moskovan suunnalta Brysseliin. EMU-ratkaisu oli Euroopassa signaali Suomen poliittisen johdon tahtotilasta kuulua EU:n ytimeen. Sen katsottiin korvaavan NATO-jäsenyyden, joka ei ole tämän teoksen kohde, mutta johon useat haastateltavat ovat viitanneet. Lipposen mukaan Suomi vietiin tasavertaiseksi kumppaniksi Euroopan ytimiin, EMU-jäsenyyttä hakeneen mutta kansanäänestyksessä valtuudet menettäneen Ruotsin symbolinen etumatka Pohjolassa kurottiin umpeen, mutta NATO-jäsenyyttä ei tavoiteltu.

Suomessa muiden kuin huippujärjestöjen ulkopuolinen poliittinen vaikuttaminen koettiin edunkärkynäksi, *lobbaamiseksi*, kun taas työmarkkinayhteistyö edisti ”suomalaisten hyvinvoinnin rakentamista”. Korporatismi vahvistui EU-jäsenyydessä – ainakin lyhyellä aikavälillä. Kun pankkien asema heikkeni Suomessa, omistajaohjaus ja rahoitus muuttuivat. Eduskunnan valta kutistui ja korporaatioiden valta kasvoi. Koska eduskunnan huomio keskittyi EU-asioihin, sen asema vahvistui. Keskustan ”työreformi” oli rahaliiton lapsi.

Suomen työmarkkinamalli poikkesi vuoden 1998 jälkeen Itävallan, Ruotsin ja Norjan malleista. Suomi valitsi kypsän korporatistimin ja EMU:n, kun taas Ruotsi hylkäsi molemmat. Itävallan korporatismia laimensi vähäisempi ammatillinen järjestäytymisaste. Itävalta teki korjausliikkeen vuonna 2006 ottamalla sosiaalikumppanuuden perustuslakiinsa.

Suomalaisen edunvalvontasysteemin kehitysvaiheita.⁹⁵¹

1917–1940	Työntajat eivät neuvottele työehtosopimuksista; neuvottelukielto.
1939–1944	Sotatalous; Tammikuun kihlaus 1940, Suojeluskuntasopimus.
1944–1955	Sodanaikaiset valtalait voimassa. Valvontakomissio 1944–1947, sotakorvaukset 1944–1952, Porkkalan tukikohdan rasitus 1944–1956
1956–1967	Yleislakosta nelikantaiseen sopimiseen; liittokorporatismi
1968–1991	Tulopoliitiikan aikakausi – yhteiskuntakorporatismi.
1992–	EU-korporatismi; EU- ja EMU-jäsenyyden politiikka.

Suomeen syntyi EU-korporatismi, jollaiseksi erityisesti hallituskausia 1995–2003 voi kutsua. EMU-ratkaisu kärjisti Samuli Skurnikin kuvaamien talousnapojen ääripäiden omien intressien kehittymistä. Globaalinapa alkoi vetää puoleensa omistajia, sijoittajia ja perinteisiä sidosryhmiä – muun muassa palkansaajia – luoden uutta yrityskulttuuria. Nokiasta tuli tämän kehityksen

symboli. Toisaalta erityisesti Suomi-navan piti sopeutua ja valmistautua asymmetrisiin shokkeihin, tuleviin yllätyksiin.

Työreformia pelättiin, koska se tulkittiin saavutettujen etujen hylkäämiseksi. Oli odotettavissa, että Suomi-napa ryhmittyisi puolustukseen. EMU-ratkaisun kaikkia puolia on ollut vaikea hahmottaa, eikä liike-elämä halunnut tehdä numeroa voitostaan, josta se maksoi kalliin hinnan sitoutumalla EU-korporatismiin. EMU oli EU-jäsenyyshankkeen jatko eikä erillinen poliittinen projekti. Etelärannan strategian onnistumisesta kertoo sekin, etteivät kaikki ole vieläkaan ymmärtäneet, kuinka se kasvatti vaikutusvaltaansa, vaikka eliittitutkimus kertoo toista. Korporaatioiden vaikutusvalta laajeni omistamisen alueelle työeläkerahastojen merkityksen kasvaessa ja pankkien omistajavallan kaaduttua.

Liike-elämän strategiat uudistuivat omistajavaihdosten seurauksena, kun ulkomailta tulevat sijoitukset vapautuivat sääntelystä. Suomalaisyrietykset kansainvälistyivät: toisaalta valloitettiin sisämarkkinoita ja toisaalta liittouduttiin ulkomaisten yritysten kanssa.

Moniääninen omistajuus

Sosialismin pelosta omistajaohjaukseen ja suomalaiseen omistajuuteen

Omistamisen poliittinen merkitys muuttui ja kasvoi siirryttäessä sodanjälkeisestä Suomesta aikakauteen, jossa suljetut markkinat avautuivat asteittain vapaakaupan ja länsi-integraation seurauksena. Toisin kuin Andrei Ždanov oli vaatinut, Suomen taloutta ei integroitu neuvostojärjestelmään. Vielä 1980-luvulla liike-elämä pelkäsi, että yhteiskunta sosialisoi yksityistä omaisuutta ja tuotantovälineitä (lääketehtaat, apteekit, vakuutuslaitokset, suuret teollisuuslaitokset, liikepankit).

Esimerkiksi kuvaputkihanke VALCO vei uskottavuuden valtion omistuspohjalta elektroniikka-alalla.⁹⁵² Lopulta liike-elämä vapautui näistä peloistaan, kun se koki päässeensä aatteiden sodassa voitolle sosialismista.⁹⁵³ Sen sijaan suuri yleisö pelkäsi ennen EU-jäsenyysneuvotteluja, että saksalaiset ostavat Suomen kesämökkikit.⁹⁵⁴

Omistajuudesta alkoi Suomessa kehittyä merkittävä tekijä, kun ulkomaista omistajuutta koskeneet rajoitukset asteittain poistuivat Suomen lainsäädännöstä ja ulkomainen omistus muuttui täysin vapaaksi vuoden 1994 alusta.⁹⁵⁵ Suljetuilla kotimarkkinoilla rajasuoja oli ollut monille kilpailuvaltti, joka murtui, kun Suomi liittyi EU:n jäseneksi.⁹⁵⁶ Vasta EU-jäsenyys teki omistajuudesta poliittisesti merkittävän kysymyksen.⁹⁵⁷

Samuli Skurnikin mukaan Suomen taloudessa kahdesta navasta alkoi tulla todellisuutta. Maatalouden rakennemuutos näkyi pienyritysten määrän kasvuna, ja tilastoissa 1980-luvulta alkaen yhden hengen yritykset ja pienyritykset muodostavat merkittävän suuren joukon. Pienten ja keskisuurten yritysten roolin korostuminen oli myös kansainvälinen ilmiö. Lisäksi osuustoiminnalla

oli perinteisesti merkittävä omistajarooli.⁹⁵⁸ Myös arvopaperisäästäminen lähti nousuun, mikä näkyy tarkasteluajanjaksolla 1990–2011. Maatalouden rakennemuutokseen vaikutti sekin, että yritykset vapautettiin myyntivoittojen verotuksesta viiden vuoden omistamisen jälkeen.⁹⁵⁹ Kun vielä rahoitusmarkkinoita vapautettiin ja pankkien omistukset vähenivät merkittävästi, omistaminen kävi helpommaksi Suomessa.⁹⁶⁰

Kahtatoista eurooppalaista valtiota koskevasta tutkimuksesta käy ilmi, että Suomen valtion omistusosuus on yksi korkeimmista; 27,6 prosenttia. Otantaan kuului sata suurinta yritystä kustakin maasta. Valtion suurta osuutta voi selittää sekin, että Suomi teollistui myöhään.⁹⁶¹ Esko Ahon hallitus aloitti toimintansa poikkeuksellisen vaikeassa tilanteessa keväällä 1991. Suomen pankkijärjestelmä oli kriisissä ja pankit käytännössä varattomia Suomen Pankkia lukuun ottamatta. Kilpailuilla markkinoilla toimivat yritykset tarvitsivat rahaa. Enää ei ”sosialisoitu”, vaan valtionyhtiöitä alettiin myydä heti, kun markkinatilanne sen salli. Vuoden 1991 lopulla Ahon hallitus päätti, että valtion omistus kaikissa teollisissa ja energiayhtiöissä siirrettäisiin keskitettyyn omistajaohjaukseen.⁹⁶²

Yksityistämisestä alettiin käyttää Ahon hallituksen kaudella uutta pehmeämpää nimitystä ”omistusohjelman laajentaminen”. Näin pyrittiin siihen, ettei yksityistäminen saisi Suomessa samanlaista negatiivista kaikua kuin Britanniassa Margaret Thatcherin osittain epäonnistuneiden yksityistämishankkeiden seurauksena. Yksityistäminen haluttiin depolitisoida.⁹⁶³

Valtionyhtiöiden myynnistä saadut tulot menivät 1990-luvulla valtionvelan maksuun, mutta sen lisäksi myyntituloja käytettiin ”uusteollistamiseen” ja työllistämiseen elinkeinopolitiikan kautta. Lipposen hallitus perusti Teollisuus-sijoituksen, ”rahastojen rahaston”, johon myyntituloja ohjattiin ja jonka tehtäväksi tuli sijoittaa niitä edelleen pääomasijoitusrahastoihin.⁹⁶⁴ Lisäksi Suomeen syntyi pääomasijoitusyhtiöitä ja niiden rahastoja hallinnoivia yhtiöitä, jotka toivat omistajakeskusteluun ”sijoittajanäkökulmaa”.⁹⁶⁵

Kaksi johtavaa liikepankkia (KOP ja SYP) esitti keskeistä osaa omassa vaikutuspiirissään sekä osakemarkkinoilla että listaamattomissa yrityksissä. Perinteisesti pankit olivat omistaneet merkittävästi suomalaisyrityksiä. Kaksi ryhmittymää erottui joukosta omistustensa laajuuden ja järjestelyjensä monimutkaisuuden vuoksi: KOP–Pohjola ja SYP–Teollisuusvakuutus (Teva). Seuraavaksi suurimmat ryhmittymät yritysten määrällä mitaten olivat ”maatalouspäämaryhmä” (johon kuuluivat OKO ja Tapiola), Skop-ryhmä, ”Ay-ryhmä” (johon kuuluivat Elanto, Kansa ja STS) sekä viimeisenä valtionyhtiöistä koostuva ”julkisen sektorin ryhmä”. Vuonna 1986 maan 20 suurimman

teollisuusyrityksen joukossa oli 12 sellaista yhtiötä, joissa valtaa käytti koalition, johon kuului joko pankki tai vakuutusyhtiö tai molemmat. Lainanantajina pankit käyttivät enemmän valtaa kuin niiden ääniosuus yhtiössä olisi muutoin edellyttänyt.⁹⁶⁶

Pankkien ei edes välttämättä tarvinnut omistaa osakkeita voidakseen käyttää valtaa suomalaisyrityksissä, koska yrityksillä oli vakava puute pääomasta. Koska rahamarkkinat olivat 1970- ja 1980-luvulla huomattavan alikehittyneet, pankit olivat ainoa lähde, josta rahaa oli saatavissa. Riippumatta siitä, saavuttivatko pankit valta-asemansa tietoisesti vai ajautumalla siihen, ne eivät epäroineet hyödyntää sitä. Sekä SYP:n että KOP:n ylin linjajohto toimi aktiivisesti lukuisten yhtiöiden hallitusten jäsenenä. Säilyttääkseen valta-asemansa suomalaisyhtiöissä pankit käyttivät vaikutusvaltaansa myös lobbaamalla lainsäätäjien suuntaan. Vaikka Suomen verotusjärjestelmä tarjosi vuosina 1970–1985 voimakkaita kannustimia osakerahoituksen käyttöön, suomalaisyritykset rahoittivat toimintaansa enimmäkseen pankkilainoilla.⁹⁶⁷

KOP:n ja SYP:n valtapiiirit muistuttivat japanilaista keiretsu-järjestelmää tai saksalaista ”main bank” -rakennetta. Todennäköisesti näiden valtakeskittymien vuoksi piensijoittajilla ei ollut kovin suurta kiinnostusta osakesijoittamiseen. Osakemarkkinoita pidettiin sisäpiiriläisten klubina, missä piensijoittajien asioilla ei juuri ollut painoarvoa. Omistus oli keskittynyt harvojen käsiin, ja koska nämä harvat eivät myyneet osakkeitaan, markkinat eivät houkutelleet piensijoittajia. 1970-luvulla noin puolella Helsingin Pörssiin listautuneista yhtiöistä oli osakas, jonka omistusosuus ylitti 25 prosenttia. Noin 20 prosentilla yhtiöistä oli omistaja, jonka osuus ylitti 50 prosenttia.⁹⁶⁸

Suomen osakemarkkinat olivat kehittymässä vaiheeseen, jossa niillä alkoi olla merkitystä yritysrahoituksessa, ja tämä tapahtui jo ennen Nokian menestyksen vuosia. Arvopaperikaupan ja -sijoittamisen edistämiseksi perustettiin vuonna 1985 Pörssisäätiö.⁹⁶⁹ Osakemarkkinoiden kokonaisarvon ja BKT:n välinen suhde muuttui 9,2 prosentista 42,3 prosenttiin vuosina 1985–1994. (Ruotsissa vastaava muutos samalla aikavälillä oli 29,6–72,1 prosenttia.) Nokialla ja IT-sektorin räjähdysmäisellä kasvulla alkoi myös olla tuntuja vaikutuksia osakemarkkinoilla. Kun verrataan Suomen kasvulukuja Saksan, Ison-Britannian ja Ruotsin osakemarkkinoiden kehitykseen, Nokian ja IT-kuplan vaikutus Suomen osakemarkkinoihin näkyy selvästi. Suomessa osakemarkkinoiden arvo oli yli 250 prosenttia bruttokansantuotteesta vuosina 1998–2001. Verrokkimarkkinoista Ison-Britannian ja Ruotsin markkinoita pidetään yleisesti markkinavetoisina talouksina, kun taas Saksa nähdään pankkivetoisena maana, jossa julkisilla osakemarkkinoilla on näitä vähäisempi rooli.⁹⁷⁰

Kun osa Suomen pankeista siirtyi eri tavoin ulkomaiseen omistukseen, osuuspankkiryhmän asema ja merkitys suomalaisena pankkina ja suomalaisten omistajien rahoittajana kasvoi. Vahvat alueelliset osuuskaupat ja -pankit olivat merkittäviä alueellisia toimijoita, joiden hallinnossa oli paljon poliittisia päättäjiä. Osuustoiminnan ja paikallisen päätöksenteon suhteet herättivät keskustelua. Osuustoiminta muodostaa vastapainon osakeyhtiötyyppiselle omistamiselle.⁹⁷¹

Osuustoiminnallisuus muodosti merkittävän tekijän suomalaisessa talouselämässä. Osuustoiminta organisoitui muun muassa Pellervo-seuraksi, Osuuspankkijärjestöiksi, vakuutusosuuskunniksi, elintarvike- ja muiksi tuottajaryhmiksi sekä osuuskaupoiksi (SOK ja Tradeka). Kaikkiaan Suomessa oli noin kahdeksan miljoonaa osuuskunnan jäsentä, eli täysi-ikäiset suomalaiset kuuluivat ainakin kahteen osuuskuntaan. Osuustoiminnallisen yritystoiminnan yhteenlaskettu liikevaihto oli vuonna 2010 yli 35 miljardia euroa, ja sen palveluksessa oli 100 000 henkilöä. Osuustoiminnassa otettiin käyttöön vuonna 1989 markkinointitermi ”asiakasomistaja”. Osuustoiminnallinen strategia eriytyi erilaisiin pankki- ja vakuutustoimintoihin (SOK ei ole enää Pellervon jäsen, ja sillä on omat pankkitoimintonsa) sekä maa- ja metsätalouteen. Suomessa on lähes 700 000 metsänomistajaa, kun mukaan lasketaan myös yhteisomistustilojen osakkaat.⁹⁷²

Ulkomaiset yritykset

Ulkomaisista sijoituksista tuli amerikkalainen ilmiö 1970-luvulla, ja sillä oli kahtia jakautuneessa maailmassa poliittinen sisältö. ”Amerikkalaisen mallin” mukaisella monikansallisella yhtiöllä oli juridinen pääkonttori Yhdysvalloissa ja sijainti asemamaassa, jonne yhtiö ja sen omistajat olivat verkottuneet.⁹⁷³ ”Amerikkalainen malli” sai jatkoa ”eurooppayhtiöstä” ja EU:n uusista sisämarkkinoista, jotka antoivat uuden positiivisen merkityksen kansainvälistymiselle.⁹⁷⁴ Vuoteen 1980 mennessä suorien sijoitusten ulosvirran kanta suhteessa bruttokansantuotteeseen oli 4,8 prosenttia maailmantaloudesta, mikä on merkittävästi vähemmän kuin vuonna 1914.⁹⁷⁵

Kylmän sodan päätyttyä talousyhteistyö idän ja lännen välillä alkoi elpyä ja kahtia jakautuneen maailman välinen muuri alkoi murtua. Osakeyhtiön kehityksessä oli tapahtunut dramaattinen murros 1990-luvulle tultaessa; monikansallisia yrityksiä oli maailmassa lähes 30 000, kun niitä oli ollut ensimmäisen maailmansodan alkaessa vuonna 1914 noin 3 000. Vuoteen 2000 mennessä monikansallisten yritysten lukumäärä kaksinkertaistui 63 000:een.

Vuonna 2000 maailman suurimpien talouksien joukossa oli 53 monikansallista yritystä ja 47 valtiota.⁹⁷⁶ Tuolloin monikansallisilla yrityksillä (63 000) oli 821 000 ulkomaista tytär- ja alayhtiötä ja ne palkkasivat 90 miljoonaa työntekijää (yli 20 miljoonaa kehittyvissä maissa), maksoivat palkkoja 1 500 miljardia dollaria, tuottivat 25 prosenttia maailman kansantuotteesta ja maksoivat maailman hallituksille 1 200 miljardia dollaria veroja.

Vuonna 2000 maailman 63 000 monikansallisesta yrityksestä tuhat suurinta yritystä tuotti 80 prosenttia kaikesta teollisuustuotannosta.⁹⁷⁷ Monikansallisten yritysten kehitys on ollut 40 viime vuoden aikana räjähdysmäistä. Yhdistyneet kansakunnat suositteli vuonna 1973 termiä ”ylikansallinen yritys” (*transnational corporation*). Sillä haluttiin välttää kielteiset konnotaatiot, jotka yhdistettiin sanaan ”multinational”, ”monikansallinen”.⁹⁷⁸

Vuoteen 2013 saakka Suomesta investoitiin enemmän ulkomaille kuin ulkomailta Suomeen. Kun vuonna 1992 Suomessa oli 500 suurimman yrityksen joukossa vain 38 ulkomaalaisten omistamaa yritystä, vuonna 2017 niitä oli jo 240. Vuonna 2010 Suomessa oli ulkomaalaisia tytäryhtiöitä jo noin 4 400.⁹⁷⁹

Suomen 500 suurimman yrityksen tunnuslukuja ja omistusten jakautuminen 1990–2010.

Suomen 500 suurinta yritystä	1990	1995	2000	2005	2010
Liikevaihto M EUR	96311	120954	248094	294924	224430
TOP 20 yritysten liikevaihto	46329	56923	126619	141379	159375
Listan alimman yrityksen liikevaihto	0,7	25,7	50,1	67,2	82
Henkilöstö (Suomi+ulkomaat)	726004	642848	878251	963049	1058350
Nettotulokset yhteensä	921	5768	13354	11374	10128
Omistusten jakautuminen					
Ulkomaalaisomisteiset	30	40	100	186	190
Perheomisteiset			130	111	114
Valtionyhtiöt				17	39
Pörssi- ja muu hajaomistus				186	157

Lähde: Talouselämä, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos

Vuonna 1993 kaikki pääomatulot asetettiin samalle viivalle, kun käyttöön otettiin 25 prosentin tasavero ja hyvitysmalli, joka poisti pääomatulojen kaksinkertaisen verotuksen.⁹⁸⁰ Suomeen syntyi kaksi veronmaksajatahoa, ulkomaiset ja kotimaiset sijoittajat, mikä aiheutti erilaisia odotuksia veropolitiikkaan.

Suomi ei ollut erityisen vetovoimainen talous, joka olisi ollut ulkomaisten yritysten valtausten kohteena. Mutta uhka joutua tytäryhtiötaloudeksi – pääkonttoreiden rengeiksi – tiedostettiin politiikan ja talouden eliiteissä, mistä lisää tuonnempana. Siksi korporaatioiden jäsenmaksujen maksajissa – yrityksissä – tapahtuvat omistusten muutokset vaikuttivat olennaisesti siihen, millaista politiikkaa ne tulevaisuudessa haluaisivat.

Kairamon Nokiasta Ollilan Nokiaan

Nokia oli merkittävä suomalainen teollisuusyritys jo ennen talvisotaa, mutta vuonna 1980 se oli seitsemänneksi ja vuonna 1989 jo kolmanneksi suurin yritys.⁹⁸¹ 1980-luvun lopulle tultaessa siitä oli tullut kansainvälinen teollinen monialayritys – suomalainen harvinaisuus. Matti Vanhasen mukaan ”Nokia on ollut keskeinen osa suomalaista yhteiskuntaa yli sata vuotta, joten sen on ollut pakko olla kiinnostunut myös yhteiskunnan dynamiikasta ja erityispiirteistä.”⁹⁸² Nokia on yhteiskunnallis-taloudellisessa merkittävytydessään hyvä esimerkki edelläkävijäyrityksestä, jonka perässä muut yritykset ovat tulleet.⁹⁸³

Tulopolitiikan kaudella Nokialla oli suuri merkitys liike-elämän politiikassa vaikuttamisessa. Nokialla oli tärkeä rooli teollisuusyrityksenä vahvan metsäteollisuuden rinnalla ja yhteistyökumppanina. Se oli merkittävä vaikuttaja, kun Olkiluotoon rakennettiin Teollisuuden Voima Oy:n ydinvoimala teollisuuden yhteishankkeena.⁹⁸⁴

Nokia oli kansainvälinen teollinen monialayhtymä, jonka strategiaa kehitettiin uudelleen. Kari Kairamo kuului 1980-luvulla Suomen Eurooppa-politiikan käynnistäjiin. Hän oli myös puheenjohtajana TKL:ssä, joka lobbasi Suomea Euroopan talousalueen jäseneksi.⁹⁸⁵ Kairamo oli myös Ilkka Suominen, Paavo Väyrysen ja Christoffer Taxellin vuonna 1987 tekemän hallitus-sopimuksen kummisetä⁹⁸⁶ ja ensimmäinen suomalainen Euroopan teollisuuden vaikutusvaltaisimpien yritysjohtajien lobbausryhmässä ERT:ssa, joka perustettiin vuonna 1983.⁹⁸⁷ Myös ERT:n kokoonpanossa näkyy Nokian pitkän linjan vaikutusvalta, sillä Nokia pääsi rakentamaan yhteyksiä Euroopan hallintoihin ja hallituksiin.⁹⁸⁸ Nokia vaikutti merkittävästi myös teknologia-yhteistyöhön.⁹⁸⁹

Nokia joutui johtajakriisiin vuonna 1988, kun yrityksen johtaja Timo H. A. Koski kuoli sydänkohtaukseen 8.4.1988 ja Kari Kairamo teki itsemurhan 11.12.1988. Simo Vuorilehdon (1988–1990) ja Kalle Isokallion (1990–1992) jälkeen toimitusjohtajaksi tuli Jorma Ollila. Yhtiössä käytiin omistajien, toimialojen ja johtajien välinen kilpa johtajuudesta ja yhtiön tulevasta strategiasta.

Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014.

Yritys / liikevaihto	1980	1989	1994	2000	2014
1. Neste	13.4	34.9	49.2	180.6	Neste Oil 15.0
2. Kesko	11.8	29.5	30.2	77.4	Nokia 12.7
3. SOK	7.9	17.9	28.6	65.6	Stora Enso 10.2
4. OTK	6.0	17.9	27.1	57.0	UPM 9.9
5. Hankkija	5.8	12.0	18.9	44.7	Kesko 9.1
6. Valmet	4.9	11.8	17.7	37.5	OP-Ryhmä 7.6
7. Nokia	4.5	11.3	16.7	32.9	Kone 7.3
8. Enso-Gutzeit	4.1	11.0	14.4	24.1	SOK 7.3
9. Rauma-Repola	3.9	10.8	11.7	23.5	Microsoft Mob 7.1
10. A. Ahlström	3.3	10.8	11.2	23.1	Outokumpu 6.8
11. Valio	3.3	10.3	10.8	23.1	Sampo 6.6
12. Shell	2.8	8.7	10.4	22.0	Ilmarinen 5.7
13. Kemira	2.7	8.4	10.1	21.6	Varma 5.5
14. Outokumpu	2.7	8.2	9.8	20.9	Metsä Group 5.0
15. Wärtsilä	2.6	7.5	8.6	19.7	NEOT 4.9
16. IVO	2.6	7.3	8.3	16.4	Wärtsilä 4.8
17. Yhtyneet Paperit.	2.6	7.3	8.3	16.1	Fortum 4.8
18. Esso	2.5	7.1	7.7	16.1	St Group 4.4
19. Metsäliitto	2.4	6.4	7.6	15.5	Elo 4.1
20. Rautaruukki	2.3	6.3	7.6	15.1	Nordea Henkivakuutus 3.9

Luvut 1980, 1989, 1994 ja 2000 kyseisen vuoden miljardina markkina ko. vuoden nimellisarvossa ja vuoden 2014 luvut miljardina euroissa.

Ollila vei voiton.⁹⁹⁰ Nokia oli noussut talousvaikeuksistaan huolimatta Suomen toiseksi suurimmaksi yritykseksi vuonna 1994. Vuonna 2000 se nousi maan suurimmaksi yritykseksi, kunnes vuonna 2013 Nokia jakautui kahtia Microsoftin ostaessa sen matkapuhelintuotannon.⁹⁹¹

Nokia oli ollut ”tasapainotalo”, jossa Kansallisosakepankki ja Suomen Yhdyspankki kilpailivat omistajavallasta.⁹⁹² Omistajastrategian puute antoi toimivalle johdolle paljon liikkumatilaa. Nokia oli ”sekatavarakauppa”, jolla oli monta toimialaa. Strategiat laadittiin kolmesta viiteen vuotta eteenpäin, mitä ei enää pidetä strategisena ajattelutapana. Asiaan kiinnitti huomiota väitöskirjassaan Nokian elektroniikkadivisioonan informaatiojärjestelmien johtaja Timo H. A. Koski, jonka mukaan yrityksellä oli kolme kilpailukykytekijää: omistajastrategia, liiketoiminnan johtamisen strategia ja organisaation kehittämisstrategia.

Koski teki radikaalin johtopäätöksen, että Nokian on vaihdettava omistajiaan voidakseen toteuttaa menestyksellisesti liikkeenjohdon strategiaa.⁹⁹³ Nokian pääjohtaja Kairamo oli omaksunut tuon ajattelutavan, mutta ei ehtinyt toteuttaa strategiaa. Kairamo halusi vaikuttaa Suomen menestykseen ja yhteiskuntakehitykseen, kun taas 1990-luvulla maailmanlaajuisen tietoliikennealan kilpailuun ryhtynyt Nokia ei enää pitänyt Suomea yhteiskuntavaikuttamisen painopisteenä.⁹⁹⁴

Omistamisen alueella Ollila onnistui Nokian rahoitusjohtajana saamaan George Sorosin Nokian yhdeksi omistajaksi opiskelutoverinsa Pentti Kourin avulla.⁹⁹⁵ Yhteiskunnallisesti kyvykäs Ollila oli kerännyt luottamuspääomaa rahoittajien ja omistajien piirissä ja nousi siten Nokian toimitusjohtajaksi ja myös hallituksen puheenjohtajaksi. Matti Vanhasen mukaan Ollilasta tuli Nokian suurin vallankäyttäjä, vaikkei hän ollut suuri omistaja.⁹⁹⁶ Ollilasta tuli talouden ”näkyvä käsi”, joka yritysjohtajana kaappasi vallan yhtiössä, koska hänestä tuli ulkomaalaisomistajien luottomies, isäntärenki, joka toimi tulkkina ulkomaalaisomistajien (80 prosenttia Nokian osakkeista 1999) ja yhtiön liiketoiminnan välillä.⁹⁹⁷

Ollilan mukaan vaikuttamisen painopiste oli ulkomailla ja kansainvälisessä liiketoiminnassa, ei kotimaassa. Suomessa Nokia alkoi erottua muusta teollisuudesta edelläkävijänä. Markkinoiden vapautuminen yhdessä uusien käytäntöjen kanssa muuttivat järjestöjen tehtäviä ja hallituksen harjoittamaa sääntelyä. Sellainen ei suju ilman kipupisteitä. ”Nokia toi uusia käytäntöjä Suomeen ulkomailta ja sovelsi niitä muilta lupaa kysymättä (kysyttyään ensin juristeilta) omaan toimintaansa. Monet näistä käytännöistä ovat itsestäänselvyyskiä nykyään, mutta silloin aiheuttivat monenlaista ärtymystä”, Ollila toteaa.⁹⁹⁸

Ollilan Nokia jätti merkittävän jäljen paitsi Suomen taloushistoriaan myös erityisesti maailman tietoliikennehistoriaan. Keskeinen rooli taloudessa, teknologiassa ja sääntelyssä tekee Nokiasta ainutlaatuisen suomalaisyrityksen, koska liiketoiminnassa on ollut tarve kansainväliseen yhteistyöhön hallitusten, niiden perustamien instituutioiden, valtioliittojen, järjestöjen, rahoituslaitosten ja tiedusteluelinten välillä.

Juha-Antti Lamberg, Arjo Laukia ja Jari Ojala tutkivat kaiken Nokiasta kirjoitetun suomalaisen ja kansainvälisen yrityskirjallisuuden 1990-luvulta alkaen. Aineisto jakautui johtamiskirjallisuuteen, yritystarinoihin ja akateemiseen tutkimuskirjallisuuteen. Keskeistä löydöksissä oli, ettei aineistossa ollut lainkaan kritiikkiä, koska Suomessa Nokiaa pidettiin johtamisen esimerkkinä yritysmaailmassa, yliopistoissa ja jopa sotilasjohtamisessa. He jäivät pohtimaan, kuinka paljon yritysjohtamisen viestintä, kirjoittajien tausta sekä pääsy sisäiseen ja ulkoiseen yritysaineistoon olivat vaikuttaneet kirjoitteluun Nokiasta.⁹⁹⁹

Ville Laamanen, Lamberg ja Eero Vaara tutkivat yrityskirjallisuudessa esitettyjä selityksiä Nokian menestymisestä ja epäonnistumisista ja tekivät neljä havaintoa. Johtajanvaihdokset sisälsivät aina vanhan johdon kriittistä arviointia, vaikka Kairamon ja Ollilan hahmot olivat yritystarinoissa poikkeuksellisen sankarillisia. Ensimmäinen havainto oli, ettei Nokiasta löytynyt – toisin kuin tapaus Enronissa – eettisiä rikkeitä tai vakavia menettelytapavirheitä. Toiseksi Nokian tarinan luonnollinen perusta oli mustavalkoinen kertomus menestyksestä ja epäonnistumisesta. Kolmanneksi johtajanvaihdosten yhteydessä etsittiin syntyipukkeja ja keskusteltiin menneisyyden virheistä. Nokian entisten toimitusjohtajien epäonnistumiset nähtiin myös poliittisesti motivoituina, jolloin ne olivat tarinoina paljon kiistanalaisempia kuin onnistumiset. Ja neljänneksi tästä seurasi, että Nokiassa johtajien ja muiden vaikuttajien oli työssään otettava huomioon yrityksen menneisyys.¹⁰⁰⁰

Globaalia lobbausta

Jaakko Aspara, Lamberg, Laukia ja Henrikki Tikkanen tutkivat Nokian strategian muutosta 1990–1996 ja liiketoimintayksiköiden toimintamallien rooleja. He määrittelevät kolme liiketoimintakulttuurin vaihetta, joiden vuorovaikutus ja kilpailu johtivat lopulta Jorma Ollilan johtaman Nokian strategian voittoon (NokiaCorp95).¹⁰⁰¹ Nokian yhtymäjohtoon (NokiaCorp87, Kari Kairamo) ja Nokian matkapuhelindivisioonan (NokiaMobile87, Jorma Ollila) välillä oli tärkeitä siltoja ja tapauksia, joilla on ollut merkitystä Ollilan

nousulle Nokiassa ja sen ”mahdottomalle menestykselle”. Nokia panosti kansainvälistymiseen, rahoitukseen, teknologiaaajentumiseen yritysostoilla ja kansainvälisiin yhteyksiin. Lisäksi se seurasi tarkoin kehitystä Euroopassa ja pyrki hyödyntämään uutta teknologiaa erityisesti elektroniikkateollisuudessa. Ollilan johdolla Nokia valitsi strategiakseen matkapuhelimet ja langattomat verkot.¹⁰⁰²

Vaikka Kari Kairamo oli visionääri, Nokia ei ollut ainoa suomalainen tietoliikennealan kehittäjä.¹⁰⁰³ Pohjoismaiset teleoperaattorit tekivät pääosan yksityiskohtaisemmasta työstä langattomien verkkojen parissa, ja tässä työssä Suomessa Posti- ja lennätinhallituksella (Tele) oli keskeinen rooli. Se teki yhteistyötä pohjoismaisten teleoperaattoreiden kanssa, ja tältä pohjalta luotiin pohjoismainen matkapuhelinstandardi NMT, Nordic Mobile Telephone.¹⁰⁰⁴ Matkapuhelinten, verkkojen ja niitä tukevien keskusten tärkeitä tuotekehittäjiä ja kumppaneita olivat myös Nokian suuret asiakkaat eli suomalaiset puhelinoperaattorit, erityisesti Tele.¹⁰⁰⁵

Nokialla oli jalokivi, digitaalinen puhelinkeskus DX 200, jonka kehitystyöhön kului 50 000 henkilötyövuotta.¹⁰⁰⁶ Tämän digitaalisen puhelinkeskuksen kehitystyö oli aloitettu jo vuonna 1970 valtion omistamassa Televassa, joka yhtiöitettiin vuonna 1976. Kun Nokia osti osan Televa Oy:stä vuonna 1981, puhelinkeskus käytännössä siirtyi Nokian hallintaan.¹⁰⁰⁷ Se oli perusta Nokian teknologiselle ja kaupalliselle nousulle yhdeksi maailman johtavista tietoliikenneyrityksistä. Puhelinkeskuksilla on ollut ratkaiseva rooli teleoperaattoreiden teknologisen kehityksen suunnan ja laadun kannalta. Heikki Hakalin toteaaakin: ”Kun teleoperaattori on ostanut puhelinkeskuksen, se on merkinnyt samaa kuin bakteerin istuttaminen ihmiseen. Se leviää kuin tauti.”¹⁰⁰⁸ Sari Baldaufin mukaan verkot olivat tietoliikennejärjestelmän ydin ja aivot.¹⁰⁰⁹ Kun 1970-luvun lopulla siirryttiin digitaalisiin keskuksiin, koko puhelinala muuttui. Seuraava murros olivat langattomat verkot, jotka merkitsivät uutta infrastruktuuria, tietoliikennekulttuuria ja säätelyä toimialalle.¹⁰¹⁰ Sitten tuli internet.

Nokian johtokuntaan valittiin 1.2.1996 kansainvälisistä ja yhteistyösuhteista vastaavaksi johtajaksi Veli Sundbäck, joka oli pitkän linjan diplomaatti ja Suomen ykkösvirkamies ETA- ja EU-jäsenyysneuvotteluissa. Sundbäck oli kauppapolitiikan tärkein suomalainen asiantuntija, jolla oli yhteyksiä ympäri maailmaa.¹⁰¹¹

Ollilan mukaan lobbauksen määrittelyssä on yksi harha: ”Sitä voi kutsua amerikkalaisen ja nokialaisen käsityksen eroksi. Amerikassa lobbaus kuvastaa sitä porukkaa, joka hengaa auloissa lähellä päätöksentekoa, jotta he voisivat

vaikuttaa päätöksiin toimeksiantajien asioissa. Nokia toimi itse ilman välikäsiä suoraan.” Tätä Ollila perustelee sillä, ettei Nokia voinut luottaa Teollisuuden eikä Suomen Työnantajien Keskusliittoon eikä myöskään Etelärantaan. ”Meidän piti itse määritellä tavoitteemme tietotekniikan ja teknologian alalla, mitä ajamme, ja tästä seurasi, että meidän piti tehdä itse se, mitä Amerikassa annettiin toimeksiannolla välikäsilä. Liiketoimintajohtajamme olivat vastuussa myös lobbaamisesta. Vasta, kun menimme maailmalle, tarvitsimme lisää apua näiden asioiden jalkauttamisessa. Se, että teimme itse edunvalvonnan, oli Nokian juttu.”¹⁰¹²

Suomessa oli kaksi suurta tekijää, jotka tarvitsivat vientitakuuta: laiva-kaupat ja Nokia. Jälkimmäisen asiakkaiden verkkokaupat saivatkin Suomen valtion vientitakuut, kun kauppaan neuvotellut rahoitusehdot vastasivat OECD:n vientiluottosopimuksen mukaisia ehtoja. Tämän merkittävän kauppallisen selkänäojan pieni Suomi pystyi antamaan teollisuudelleen, joka pystyi tarjoamaan asiakkaalleen paitsi teknologian myös rahoituksen.¹⁰¹³ Tällaiset järjestelyt eivät tietenkään ole kilpailijamaissa tuntemattomia, mutta mikäli instrumenttia ei olisi ollut, kauppvoja olisi jäänyt tekemättä. Kaupat olivat suuria – 20–200 miljoonan euron verkkoratkaisuja.

Sundbäckin mukaan ”oli tärkeää aikaansaada Nokian verkoille vientiluottoja, jotka piti järjestellä asiakkaille. Maariskit olivat suuria.”¹⁰¹⁴ Operaattori-asiakkailla oli kiire saada suuret investoinnit takomaan heti rahaa, joten ne hankkivat kokonaistoimituksia.¹⁰¹⁵ Nokian ensimmäisiä henkilökaappauksia Suomen hallinnosta oli Tekesin pääjohtaja Juhani Kuusi.¹⁰¹⁶ Nokia hyötyi myös Suomen suhteellisesti ottaen pienistä mutta Nokian kannalta merkittävistä julkisista tutkimus- ja kehityspanostuksista sekä panostuksista insinööri-koulutukseen.¹⁰¹⁷

Sundbäckin mukaan ”ennen kuin verkkoja myydään, lobataan”. Maailmalla verkkojen myynnissä oli kaksi kehitysporasta 1980-luvulla: ensin valtioiden monopolien säätelemää tietoliikennealaa alettiin vapauttaa Euroopassa, toiseksi syntyi langattomien verkkojen maailma. Maailman kuparivarat eivät olisi riittäneet nykyisenlaajuiseen langalliseen verkkoon. Langallisen ja langattoman maailman murros oli yllättävän tärkeä seikka. Kyse oli myös neitseellisestä alueesta, kun langattomia puhelimia ja verkkoja alettiin myydä. Kilpailtiin parhaasta standardista.¹⁰¹⁸

Kilpailu keskittyi neljään eri standardiin: NMT (Nordic Mobile Telephone), GSM (Global System for Mobile Communications), CDMA (Code Division Multiple Access) ja TDMA (Time Division Multiple Access). Sundbäckin mukaan Eurooppa otti käyttöönsä NMT:n ja GSM:n, kun taas

Yhdysvallat otti kaksi jälkimmäistä. Kunkin maan viranomaiset hyväksyivät yhden standardin ja omat yhteenliittymät (puhelinalan järjestöt). Kiinassa GSM hyväksyttiin 1990-luvun lopulla standardiksi paikallisten ja amerikkalaisten standardien lisäksi. Sundbäckin mukaan Philips, Alcatel, Siemens, Eriksson ja Nokia osallistuivat standardien kehitystyöhön.

EU:n komission jäsenenä toiminut Erkki Liikanen korostaa tietoyhteiskuntaohjelmia, jotka olivat GSM-standardin taustalla, kun Nokia, Ericsson, Siemens ja Alcatel tekivät yhteistyötä tutkimuslaitosten kanssa. Alan yritykset olivat usein yhteyksissä myös komissioon. Komission on helpompi toimia, kun eurooppalaisilla yrityksillä on sama näkemys.¹⁰¹⁹

Sundbäckin mukaan langattomien verkkojen ja puhelinten lobbaus oli helppoa, koska ne olivat hyödyllisiä ja niistä oli etua koko maailmalle. Se helpotti varsinkin alikehittyneiden maiden elämää. ”Kansallisten puhelinmonopolioiden rinnalle tuli yksityisiä puhelinoperaattoreita. Molemmat halusivat kauppaa ja luoda uusia bisneksiä. Merkittävää oli, jos oli suhteita. Monet uudet operaattorit katsoivat standardeja uteliaana ja kriittisesti.”¹⁰²⁰ Nokian tavoite oli, ettei EU:ssa hyväksyttäisi Nokian intressien vastaisia standardeja ja toimintaohjelmia.¹⁰²¹

Liikasen mukaan telekommunikaation sääntelyn purkaminen oli tärkeä asia. Kilpailu lisääntyi, uudet toimijat pääsivät markkinoille ja palvelujen hinnat laskivat. Se oli kuluttajien ja tietoyhteiskunnan kannalta tärkeää, mutta toki Nokia myös uutena pelurina hyötyi entisten monopolimarkkinoiden avaamisesta. Vanhat telemonopolit panivat yleensä hanttiin.¹⁰²²

Kehitystyön yhteiskunta- ja teknologiapoliittisiksi areenoiksi muodostuivat tietoliikennealan yritysten omat järjestöt. Niitä perustettiin 1990-luvulta lähtien säätelemään toimialaa, koordinoimaan teknologiayhteistyötä ja edistämään alan edunvalvontaa.¹⁰²³ ”On hyödyllistä ymmärtää toimialan kieltä, eli politiikan on hyvä ymmärtää elinkeinoelämän kieltä ja elinkeinoelämän on hyvä ymmärtää politiikan ja hallinnon kieltä. Kun Nokian johto tapasi EU:n hallintoa, vuorovaikutteista yhteyttä (yhteistä kieltä) ei aluksi löytynyt.”¹⁰²⁴

Soneran toimitusjohtajana vuosina 1999–2003 työskennelleen Harri Kuposen mukaan ”Nokialla oli lobbauksessa tietoliikennealalla täysi ilmaherruus. Soneraakin pidettiin Nokian jatkeena, eikä päinvastoin, ja jatkuvasti piti oikoa, että näin ei ole. Todellisuudessa koko Suomi oli valjastettu Nokian auttamiseksi.” Firmat käyttivät satoja miljoonia markkoja vaikuttamiseen, messuihin, valtuuskuntiin. Erityisesti lobattiin GSM-standardia, mihin toimialan puitteissa käytettiin kaikkiaan yli sata miljoonaa euroa.¹⁰²⁵ Suomessa Carl-Gustav Lindénin mukaan Nokian harjoittama lobbaus viivästytti 3G:n

eli kolmannen polven verkkojen leviämistä, koska Nokia vastusti operaattoreiden hintoja alentaneita subventioita 3G-puhelimille – toisin kuin muualla maailmassa.¹⁰²⁶

Nokia myi vuosina 1989–2001 langattomat verkot 106 teleoperaattorille 47 maahan.¹⁰²⁷ Verkkojen maailmanvalloitus merkitsi sitä, että Nokialla oli mahdollisuus vaikuttaa tietoliikennekulttuuriin, jolloin yrityksen vaikutusvalta alkoi laajentua Suomen (1989) lisäksi verkkoihin Euroopassa, Aasiassa ja myös Amerikoissa.¹⁰²⁸ Nokian toimintaa voi luonnehtia hyvin päättäväiseksi, ellei jopa voimakkaaksi. Edellä haastatteluihin perustuvat erilaiset sävyt kertovat voimasta, jota myös asiantuntemus tarjoaa. Nokian talousluvut puolestaan kertovat, että yhtiöllä oli ainutlaatuiset resurssit hallita asiantuntijatietoa kapealla ja uudella teknologiasektorilla, jossa kilpailu kiristyi koko ajan.

Nokian lobbauksen asialista Suomessa ja kansallisosakkeen rooli

Ollilan mukaan dogmina oli, että Nokia ei ole eri mieltä Etelärannan kanssa, mutta toisaalta hän kertoo, että ”en ollut erityisen aktiivinen Etelärannan käyttäjä”. Etelärannassa ei edes ymmärretty Nokian uuden ajattelutavan synnyttämää asialistaa. Ollilan mukaan yhtiön oli itse asetettava tavoitteet omia etujaan ajatellen. Kolme asiaa nousi kärkeen: Valtion piti panostaa teknologiaan (kehitysvarat) ja teollisuuden palvelukseen oli saatava korkeasti koulutettua väkeä. Myöhemmin näiden lisäksi alettiin korostaa henkilöverotuksen merkitystä.¹⁰²⁹

Poliitikot sanovatkin, että Nokia tai Ollila ei koskaan pyytänyt rahaa.¹⁰³⁰ Ollila tapasi sekä pääministeri Lipposen sekä valtiovarainministeri Niinistön kahden kesken marraskuun lopulla 1996. Ollila sanoo kertoneensa, että Nokia oli päättänyt pitää keskeiset pääkonttoritoimintonsa Suomessa ja vahvistaa tuotekehitystoimintoja Suomessa, jossa niistä oli silloin yli 75 prosenttia. ”Meillä ei ollut mitään vaatimuksia tai ehtoja, eikä sellaisia nykyjohto tulisi koskaan esittämäänäkään. Toivoimme vain kahta asiaa: ettei Nokiaa tulla tästä päätöksestä ’rankaisemaan’ ja että tasavallan hallitus vilpittömästi omalta puoleltaan pyrkii huolehtimaan *kansainvälisen yritystoiminnan toimintaedellytyksistä Suomessa*.”

Pitkät keskustelut tuottivat tulosta. Aivan tammikuun 2000 alussa, yhteisessä aamiaispalaverissa Kesärannassa, Ollila sai Lipposen ja Niinistön vahvistuksen veroprogressiotaulukon asteittaisesta korjaamisesta ja järkevästä tukien porrastamisesta.¹⁰³¹

Sen sijaan Nokia valjasti Etelärannan tukemaan yhtiön tavoitteita. Jos vuonna 1996 henkilöverotusta ei ymmärrettykään, jo seuraavana vuonna

TT:ssa valmisteltiin Nokiaa myötäileviä linjauksia.¹⁰³² Nokian lakiasiaintohtaja Ursula Ranin ja muu johto vaikuttivat liike-elämän järjestöjen yhtiöoikeudelliseen ja veropoliittiseen ajatteluun. Nokian ajattelutapa kehittyi vähitellen Etelärannassa viralliseksi ajatteluksi, vaikka arvostelijoitakin oli.¹⁰³³

Lindénin mukaan Nokian yhteiskuntavaikuttaminen on ollut esimerkkinä suomalaisyrityksille. Nokia on liittynyt vaalirahoitukseen kolmella tavalla: tukemalla suoraan ehdokkaita, toimimalla esikuvana vaalirahoittajille ja luomalla menestyksellään kampanjoihin käytettävissä olevaa varallisuutta.¹⁰³⁴ Tämä on nähtävä vieläkin laajemmin. Nokian taloudellinen menestys oli niin merkittävää ja vaikutti suomalaisten kotitalouksien elämään niin monin tavoin, että yhtiön menestyksestä tuli aidosti kansallinen kysymys. Siksi Nokista tuli tabu, jota ei voitu julkisesti vastustaa.¹⁰³⁵ EK:n verolinjauksissa ei toimittu vastoin Nokian tahtoa.¹⁰³⁶ Nokian vahva osake yhdisti suomalaiset yritykset ja järjestöt, joiden omaisuudet kasvoivat Nokia-salkun avulla.¹⁰³⁷ ”Mikä oli hyvää Nokialle, oli hyvää Suomelle.”¹⁰³⁸

Nokian kasvu siivitti Suomea ylös talouslamasta. Nokiasta muodostui yritys, joka antoi suomalaisille lopulta aiheen olla ylpeitä maailmalla.¹⁰³⁹ Taloudellisesti Nokia kasvoi vuosina 1995–2005 niin suureksi, että sen menot olivat lähes yhtä suuret kuin Suomen valtion budjetti. Sen merkitys valtion tulonmuodostuksessa oli suurempi kuin luvut näyttävät: Nokialla oli Suomessa vain noin puolen miljardin euron liikevaihto, mutta se työllisti Suomessa 18 000–24 000 henkilöä. Nokian alihankintaverkosto koostui merkittävistä pk-yrityksistä, joiden kasvu yllätti niiden omistajat.¹⁰⁴⁰

Alihankintateollisuus tuotti enemmän liikevaihtoa Suomessa kuin itse Nokia eli 1,35 miljardia euroa vuonna 1999.¹⁰⁴¹ Alihankintayritysten omistajat, Sohlbergit, Piipot, Paanaset ja monet muut, vaurastuivat. Heistä tuli Etelärannassa pienten ja keskisuurten yritysten yhteistyössä Nokian ja Jorma Ollilan aktiivisia tukijoita mutta liiketoiminnassa renkejä, jotka joutuivat taipumaan päämiehensä, asiakkaansa, tahtoon.¹⁰⁴²

Nokian hallitus hyväksyi jo vuonna 1996 Suomessa uudenlaisen optiojärjestelmän, mikä teki monista nokialaisista monimiljonäärejä. Kukaan ei osannut arvata Nokian osakkeen hinnan rakettimaista nousua. Optiojärjestelmän tarkoituksena oli sitoa lahjakkaat henkilöt työskentelemään jatkossakin Nokiassa. Syntyi käsitys, että usean kohdalla se vaikuttiakin päinvastaisesti: Monet lähtivät monimiljonääreinä pois, ja vain harvat olisivat jatkaneet eläkeikään saakka Nokian palveluksessa. Ollilan mukaan Nokiassa tämä asia tutkittiin vuonna 2004: vain kuusi tai seitsemän henkilöä Nokian optiojärjestelmään kuuluneesta 5 000 henkilöstä olisi jättänyt yhtiön. Nokian osakekurssi laski

vuoden 2000 jälkeen, ja käsitys yhtiön ennen eläkeikää jättäneistä koskee vain vanhempia työsuhteita.¹⁰⁴³

Nokialaiset nousivat vähitellen Suomen sadan eniten ansaitsevan henkilön joukkoon, kun optiopalkkiot alkoivat toteutua 1999–2000.¹⁰⁴⁴ Viimeistään se avasi suomalaiset huomaamaan, kuinka merkittävä yritys Nokia Suomessa oli.¹⁰⁴⁵

Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014.

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Liikevaihto (mrd. euroa)	1,9	3,7	6,2	30,4	34,2	42,4	12,7
Liikevaihto Suomessa (mrd. euroa)	0,7	1,1	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3
Työntekijöitä (1000)	27,6	37,3	31,9	60,3	58,9	129,4	57,6
Työntekijöitä Suomessa (1000)	21,4	18,1	17,8	24,4	23,5	19,8	6,9
Valtion budjetin menot (mrd. euroa)	14,3	23,7	33,4	33,0	37,5	49,9	54,2
Nokian liikevaihdon osuus budjetista (%)	13,0	15,7	18,5	92,1	91,2	85,1	23,5
Maksetut yhteisöverot yhteensä (milj. euroa)*			130,0	1784,0	1281,0	443,0	432,0
Maksetut yhteisöverot Suomeen (milj. euroa)*			98,3	1109,2	528,4	126,0	0,0
Osuus yhteisöveron tuotosta (%)			4,6	14,5	10,3	2,8	0,0

Lähde: Nokia Oyj:n vuosikertomukset, Tilastokeskus ja valtion talousarvioesitykset.

* Vuoden 2014 Nokia Oyj tuloverot muualla kuin Suomessa konsernitilinpäätöksen mukaan. Suomeen maksetut tuloverot ovat verottajan julkaisemia tietoja.

Nokiaa seurattiin myös ulkoministeriön lehdistökatsauksissa: ”Kehityksen varjopuoli on se, että Nokian aseman järkkyminen aiheuttaisi väistämättä shokin koko Suomen taloudelle. (...) ja Suomessa osa Nokian monilukuisesta alihankkijaverkostosta oli ajautunut 2000-luvulla vaikeuksiin.”¹⁰⁴⁶

Nokian oli pidettävä toisaalta yhteyksiä sijoittajiinsa, joista merkittävä osa oli amerikkalaisia sijoitusrahastoja, toisaalta asiakkaisiin ja erilaisiin julkisiin toimijoihin, hallituksiin, viranomaisiin ja järjestöihin, yliopistoihin, tutkimuslaitoksiin, pankkeihin sekä henkilöstöön. Nokia oli kansainvälinen osake, joka oli tunnetumpi kuin Suomi. ”Tukholma, Lontoo, Frankfurt, Pariisi, New York. Näihin pörssiin mentiin.” Näin Nokian päätöksenteosta tuli neutraalimpaa kuin suhteessa yhteen markkinaan ja yhteen valtioon. Asiat piti perustella sijoittajille ja sijoittajan näkökulmasta. Puolet Nokian sijoittajista on amerikkalaisia, mikä näkyy Nokian yritysviitekehityksessä. Iso kysymys lopulta oli, kuinka paljon suomalaisilla oli euroja kiinni Nokiassa.¹⁰⁴⁷

Nokia loi suomalaisille identiteettiä, mutta toisaalta Ollilan kontrollisuus, kovaotteisuus ja yksityiskohtiinkin tarvittaessa ulottunut johtamistapa joutuivat arvostelun kohteeksi myöhemmin, kun Dream Team eli Ollilan

johtoryhmä Nokiassa oli hajonnut.¹⁰⁴⁸ Poikkeuksen myötäkarvaan teki myös sähköisen viestinnän tietosuojalaki (HE 48/2008/vp), joka astui voimaan 1.1.2009 mutta jota valmisteltiin Nokian johdon ohjauksessa jo 2000-luvun alusta lukien.¹⁰⁴⁹ Lakiesityksen sisältämällä ehdotuksilla oli tarkoitus parantaa teleyritysten, lisäarvopalvelun tarjoajien ja yhteisötilaajien mahdollisuutta huolehtia viestintäverkkojen ja -palvelujen tietoturvasta. Lakiesitys ristittiin Lex Nokiaksi. Yhdessä laskevien talouslukujen kanssa sen merkitys Nokian yritysmielikuvalla Suomessa alkoi muodostua kohtalokkaaksi. Lex Nokian pitkä valmistelu-aika kertoi myös siitä, että se oli todennäköisesti yksi ensimmäisistä lakiesityksistä, joiden lobbauksessa Nokia kohtasi näkyvää ja voimakasta vastustusta. Nokian argumentointia ei enää löytynyt Helsingin Sanomista.¹⁰⁵⁰

Kansalaisjärjestö Effin (Electronic Frontier Finland) mukaan Suomen hallitus toteuttaa kiltisti Nokian tahtoa EU:n ohjelmistopatentteja koskevassa direktiiviehdotuksessa. Internetkäyttäjien vapauksia ajava Effi pitää ohjelmistopatentteja pienyritysten, käyttäjien ja avoimen lähdekoodin ohjelmistojen kehitystyön vastaisina.¹⁰⁵¹

Kaksien korttien kulttuuri merkitsi 1970-luvun kaksoisstrategian paluuta liike-elämään: oli näkyvä käsi, jonka sankaritekoja kiiteltiin, mutta lisäksi oli näkymätön käsi, joka vaikutti erityisesti liike-elämän tahtotilojen muodostumisessa ja heijastui poliittiseen päätöksentekoon.

Nokialandian ilmapiiri muuttui. Suomea ja suomalaisia ei enää johdettu-kaan vain insinöörimäisen rehellisellä ”management by perkele” -kulttuurilla, vaan oli syntynyt kaksien korttien kanssa pelaamisen ilmapiiri. Toisaalta alihankkijat, yhteistyökumppanit ja liike-elämän pääjoukko puhuivat kasvokkain ja julkisuudessa arvostavasti Nokiasta ja pyrkivät hyötymään kaikista sen toimista. Monet kiinteistö-, yrityshautomo- ja kehityshankkeet saivat tukea ja arvostusta siksi, että jokin Nokian yksikkö oli siinä mukana tai sen väitettiin tulevan mukaan. Tämä ilmapiiri aistittiin myös Nokiassa, eikä se voinut luottaa kaikkien suomalaisten kumppaneidensa vilpittömyyteen.¹⁰⁵²

Edellä mainittu jännite auttaa ymmärtämään, mistä yleinen käsitys Nokian ylivertaisesta vaikutusvallasta ja lobbaamisesta Suomessa on peräisin. Suomi kaipasi 1990-luvun laman jälkeen Nokian kaltaista menestystä. Silloin oli helppo olettaa, että kun yhtiön käyttämä resepti näytti toimivan, kannatti toimia samoin ilman Nokian lobbaamistakin.

Kilpailu omistajaohjauksesta ja suomalaisesta omistajuudesta

Suomen EMU-ratkaisun aattona, 14.4.1998, Königstedtissä pidettiin keskustelutilaisuus pääministeri Lipposen ja valtiovarainministeri Niinistön johdolla. Teemoina olivat EMU ja suomalainen omistajuus. Lipponen halusi pohdintaa siitä, miten kotimaisen omistuksen asema kehittyy ja mitkä seikat saattaisivat vaikuttaa siihen. ”Eläkevarojen rooli on varmasti keskeinen. Paikallaan on myös pohtia, mikä on ulkomaisten omistajatahojen Ruotsin ja Saksan kiinnostus suomalaisiin yrityksiin.”¹⁰⁵³

Keskustelussa todettiin, että yritysjärjestelyt esimerkiksi metsäteollisuudessa ovat olleet hyviä. Suomessa oli 5–10 yritystä, joilla oli mahdollisuus olla globaalissa kilpailussa merkittäviä tekijöitä. Nokian ulkomaalaisomistajien roolin kasvu pantiin merkille tulevana trendinä. Vakuutusyhtiöiden merkitystä korostettiin; niissä 100 markan sijoituksella saatiin 1 100 markan vaikutusvalta ja puhevaltaa monissa muissa yrityksissä, joita vakuutusyhtiö omisti. Tätä kautta ne olivat erityisessä asemassa suomalaista omistusta ajatellen. Omistuksen todettiin kasvattavan merkitystään, ja politiikan ja talouden päättäjillä katsottiin Suomessa olevan mutkattomat puhevälit. Työeläkeyhtiöiden kasvava rooli suomalaisomistajina pantiin merkille. Tuloverotuksen keventäminen, pörssisijoittamisen kannustaminen ja ulkomaisten osaaajien asettuminen Suomeen koettiin tavoitteiksi, jotka kaikki olivat olleet Nokian poliittisella agendalla.¹⁰⁵⁴

Königstedtin kokousta seurasi 16.4.1998 TT:n työvaliokunnan kokous, jossa käsiteltiin muun muassa teollisuuden investointien skenaarioita, suomalaisen yritysten omistusta, suhtautumista yritysjohtoon optioihin ja työntekijöiden osallistumista Eurooppa-yhtiöiden hallintoon. TT:n työvaliokunnalle kerrottiin, että tehdasteollisuuden pääomakanta ei ollut kasvanut 1990-luvulla kertaakaan, mutta tuotanto oli saavuttamassa tason, joka oli 40 prosenttia korkeampi kuin vuonna 1990.

TT päätti, että sen on syytä toimia kotimaisen omistuksen edistämiseksi seuraavasti: ”Erityisesti TT:n tulisi osallistua toimiin työeläkelaitosten osakesijoitusten esteenä olevien säännösten väljentämiseksi mm. pitkäaikaisten vastuiden osalta. TT:n tulisi edistää myös kansankapitalismia ja torjua uhkaamassa olevia verotuksen kiristyskäyttöä käyttäen lisäargumenttina kiristysten kielteisiä vaikutuksia kotimaiselle omistukselle.” Optioista puhuttaessa TT:n työvaliokunnassa nähtiin uhkana, että syntyisi vaikutelma, jonka mukaan teollisuuden menestys johtaisi yritysjohtoon saalistukseen, yritysjohtolla olisi heikko kyky luoda yhteenkuuluvuuden tunnetta ja talouspolitiikkaakin

tehtäisiin liiaksi kansainvälistyneiden yritysten ehdoin. Suuntaa oli muutettava ja panostettava pieniin palveluyrityksiin ja julkiseen sektoriin.¹⁰⁵⁵

Königstedtin neuvottelun jälkeen syntynyt tahtotila sai ilmaisunsa 11.5.1998 EVA:n kevätkokouksessa, jossa presidentti Martti Ahtisaari puhui ”suomalaisesta omistajuudesta”. Hän kehotti liike-elämää kehittämään suomalaista omistajuutta, jossa tarvittiin kotimaista pääomaa ja hyvää suomalaista omistajakulttuuria. Hän kuvasi myös tytäryhtiötalouden riskejä, jos päätöksenteko ja päättäjät olisivat Suomen ulkopuolella. Uuden pääoman olisi löydyttävä kotimaisista instituutioista ja kotitalouksista, ei valtiolta. Ahtisaari kuvasi pankkien omistusten purkautumisen ja sen, että ”monta mahdollisuutta kansallisen omistuksen järjestämiseen on menetetty.”¹⁰⁵⁶

Ahtisaaren mukaan eläkerahoja olisi voinut sijoittaa suomalaisyrityksiin, jos ne olisivat olleet kilpailukyisiä muihin sijoitustuottoihin verrattuna. Hän muistutti hyvinvointiyhteiskunnasta, jonka perustaa oli vahvistettava, ja ilmaisi näin tyytyväisyytensä kolmikantaisen sopimispolitiikan jatkuvuudelle. ”Avoimessa taloudessa ei voi noudattaa suljetun talouden pelisääntöjä. Tasa-puolisuus ja päätösten avoimuus ovat taloudellisen päätöksenteon keskeisiä periaatteita. Voimme menestyä vain olemalla kilpailijoitamme parempia”, Ahtisaari sanoi.

Puheen taustalla oli sama ajattelu kuin TT:n työvaliokunnassa 16.4.1998. Ulkomaiseen omistukseen voi reagoida kahdella tavalla: sitä voi rajoittaa tai sen kanssa voi liittoutua. Korporatiivinen yhteistyö Suomessa sekä politiikan ja talouden sisäpiiritietojen hallinta antavat tehokkaat välineet.

Pyrkimys saada valtaa yrityksissä ei ole kaukana pyrkimyksestä vaikuttaa poliittisesti. ”Suomi oli kuin Klondike”, vaikka maassa ei ollutkaan 1990-luvun alussa kulta-aarteita tai suuria varallisuuksia. Suomi houkutteli sijoittajia yritysvaltauksiin kehittymättömän hallintotapansa johdosta.¹⁰⁵⁷ Hallinnon heikoin lenkki oli kokemattomuus omistajaohjauksessa – siis vallankäytössä yrityksissä.¹⁰⁵⁸ 1980-luvun lopulle asti valtionyhtiöissä valtaa käyttivät muodollisesti hallintoneuvostot, joilla oli täysi yhtiöoikeudellinen päätösvalta.

Todellisuudessa valta valtionyhtiön kehittämisestä oli toimitusjohtajalla, jonka antamien tietojen varassa ja esitysten pohjalta hallintoneuvostojen jäsenet (pääasiassa kansanedustajia) tekivät päätöksiä. Vaikka hallintoneuvosto oli periaatteessa omistajan etua yhtiökokousten välillä valvova elin, siitä muodostui käytännössä useimmiten toimitusjohtajan tuki ja kanava, jota pitkin yhtiön toiveet saatettiin ministeriön ja eduskunnan tietoon, eikä päinvastoin. Hallintoneuvostojärjestelmä siis pönkitti valtionyhtiöiden toimitusjohtajien vahvaa asemaa suhteessa omistajaan.¹⁰⁵⁹

Kari Puron mukaan työeläkeyhtiöiden ja valtiovallan muodostaman suomalaisen omistajuuden voimaryhmän vaikutusvalta näkyi pörssiyhtiöissä siten, että Varmalla, Ilmarisella ja valtion omistajaohjauksella on yhdessä edustus jokaisen Helsingin pörssiin listatun pörssiyhtiön nimitysvaliokunnassa. Kun tarvittaessa liittouduttiin yhtiöstä riippuen säätiöiden tai yksityisten sijoittajapiirien kanssa, lopputuloksena oli hyvin todennäköisesti enemmistö tai määräysvalta.¹⁰⁶⁰ Merkittävää on se, että tällöin voitiin vaikuttaa kokoonpanoihin, joista omistajat sitten yhtiökokouksissa valitsivat hallitusten jäsenet. Tätä koalitiota on pidettävä esimerkkinä ”näkymättömästä kädestä”.

Tuohon aikaan valtion omistajaohjausta johti virkamiehenä Markku Tapio, jonka mukaan valtion omistajapolitiikan muotoutuminen, omistajaohjauksesta käyty laajempi yhteiskunnallinen keskustelu ja valtion esimerkki omistajana käynnistivät Suomessa varsinaisesti omistajapolitiikasta ja omistajuudesta käytävän keskustelun. Seuraavat seikat vaikuttivat siihen, että yksityisyritysten johto kaappasi 1990-luvulla valtaa omistajilta: Omistajavallan linna-ke eli pankkijärjestelmä romahti (SYP:n ja KOP:n leirit yhdistyivät lähes konkurssin partaalla ja SKOP joutui konkurssiin). Ulkomaista omistusta rajoittavia säädöksiä poistettiin. Nokia menestyi ja muun muassa Jorma Ollila nousi vaikutusvaltaiseksi keihäänkärjeksi.¹⁰⁶¹

Varsinainen sysäys itsesäätelyn edistämiseen tuli suuren murroksen – talouslaman 1991–1996 – aiheuttamasta hallitusten jäsenten vastuullisuudesta, kun pankkikriisin seurauksena haettiin erityisesti säästöpankkien, mutta myös muiden pankkien hallitusten jäseniä vastuuseen, myös rikosoikeudelliseen. Aluksi vallalla oli puolustuksen väittämä, että hallitukseen valitut henkilöt eivät voineet olla tietoisia yksityisistä liiketoimista ja niiden aiheuttamista riskeistä ja että heidät oli valittu pankkien luottamuselimiin vain markkinointiin liittyvistä syistä. Tämä argumentointi kaatui siihen, että yhtiöiden hallitusten jäsenet ovat osakeyhtiölain mukaan vastuussa yhtiön toiminnasta ja vastuista, ja tältä pohjalta heitä myös tuomittiin korvauksiin.¹⁰⁶²

Mikko Mäenpään mukaan työeläkeyhtiöiden hallituksissa palkansaajien edustajille avautui ajan myötä kokonaiskuva omistuksista ja sijoituksista. Yksittäisiin sijoituskohteisiin ei ollut suoraa yhteyttä, mutta hallituksen määriteltäessä sijoituspolitiikan suuntaviivat jäsenet pystyivät halutessaan vaikuttamaan asioihin.¹⁰⁶³

Vuoteen 2000 mennessä Suomeen oli syntynyt omistajayhteisö, jonka osapuolet olivat valtio valtionyhtiöiden omistajaohjauksen kautta ja työmarkkinajärjestöjen edustajat työeläkeyhtiöiden hallinnoissa. Se ratkaisi valuuttaunionipäätöksen, synnytti uuden akuutin rahoitusmallin (työeläke-

yhtiö osti valtion joukkovelkakirjalainoja) eläkesijoituksiin ja muodosti uuden, omistamiseen painottuneen verkoston liike-elämän ja politiikan välille.

Vaikka tämä korporatiivinen ryhmä ei aina jaa yhteistä tapauskohtaista strategista näkemystä, sen keskinäinen solidaarisuus, josta 14.4.1998 Königstedtissä käydyt keskustelut olivat esimerkki, on muodostanut pohjan suomalaiselle omistajaohjaukselle ja omistajuuden ympärillä vallitsevalle yhteiskunnalliselle ajattelulle.

Suomessa olisi vaikea edistää tämän omistajaeliitin etujen vastaisia poliittisia päämääriä. Vaikka kyse oli vain kymmenestä Suomen suurimmasta yrityksestä, niiden 563 miljardin markan yhteisliikevaihto edusti 38 prosenttia Suomen 500 suurimman yrityksen liikevaihdosta.¹⁰⁶⁴

Suomen 10 suurimman yrityksen päättäjät 1998.

Yhtiö	Liikevaihto (563,4) markkaa	Toimitusjohtaja	Hallituksen puheenjohtaja	Hallituksen jäseniä
Nokia	180,6	Jorma Ollila	Jorma Ollila	Iiro Viinanen, Vesa Vainio, Jouko K. Leskinen
Stora Enso	77,4	Jukka Härmälä	Claes Dahlbäck	Raimo Luoma, Paavo Pitkänen
Fortum	65,6	Mikael Lilius	Matti Vuoria	Heikki Pentti, Erkki Virtanen
UPM	57,0	Juha Niemelä	Tauno Matomäki	Jouko K. Leskinen, Martti Ahtisaari, Jorma Ollila, Vesa Vainio
Metsäliitto	44,7	Antti Oksanen	Arimo Uusitalo	Antti Oksanen, Carl Björnberg
Kesko	37,5	Matti Honkala	Matti Kallio	Keijo Suila, Maarit Näkyvä
Sampo	32,9	Jouko K. Leskinen	Jukka Härmälä	Björn Wahlroos, Paavo Pitkänen, Eino Keinänen
Varma-Sampo	24,1	Paavo Pitkänen	Georg Ehrnrooth	Björn Wahlroos, Mikko Mäenpää, Esa Swanljung, Lasse Laatonen, Arto Ojala...
Outokumpu	22,0	Jyrki Juusela	Gerhardt Wendt	Pekka Tuomisto, Liisa Joronen, Heimo Karinen
Ilmarinen	21,6	Kari Puro	Heikki Hakala	Lauri Ihalainen, Johannes Koroma, Eero Heliövaara

Yritysten ulko- ja sisäpiirit

Björn Wahlroos korostaa yrityksen hierakkisuutta ja sitä, että osakkaiden suuri enemmistö ei osallistu operatiiviseen toimintaan, vaan yritysjohto on vastuussa hallitukselle ja hallitus omistajille.¹⁰⁶⁵ Siksi informaatio yrityksen sisällä tai poliittisessa päätöksenteossa on arvokasta. Se suodatetaan kollektiiviseksi totuudeksi tai valheeksi sisäpiirin ehdoilla ja siten, että informaation

ulkopuolella olevat hyväksyvät menettelyn ja luottavat siihen. Usein menestys perustuu luottamukseen sisäpiirin ja ulkopiirin välillä. Sijoittajasuhdeviestinnällä (*investor relations*, IR) onkin ollut erityisen suuri vaikutus yritysten toimintatapoihin, koska Suomessakin arvopaperimarkkinalaki alkoi säädellä julkisten yhtiöiden tiedottamista.¹⁰⁶⁶

Dialogi sidosryhmien kanssa jaetaan erilaisiin yleisöihin: IR:n lisäksi tunnetaan *public relations* (PR) eli vaikuttaminen suureen yleisöön (ulkopiiri). PA eli *public affairs* (myös *government relations*, GR) painottaa vaikuttamista ”asioissa” julkiseen valtaan ja PR suhteita muihin sidosryhmiin, esimerkiksi kuluttajiin ja henkilöstöön. Yritysjohdon sisäisessä hierarkiassa on ollut merkityksellistä, hallitseeko yrityksen viestintää IR, PA vai PR. Tiedon symmetrialla on tässä suuri merkitys.¹⁰⁶⁷ Toiset tietävät, toiset eivät. Esimerkiksi Jyrki Jokinen käsittelee väitöskirjassaan lobbausta strategisen johtamisen välineenä, jolloin lobbaus on yläkäsite, strateginen väline.¹⁰⁶⁸

Otto Lerbingerin mukaan yritysten ostovoimaa politiikan markkinoilla säätelee niiden omistajien ja johdon ahneus, joka on vuorovaikutuksessa poliittisten päättäjien halukkuuteen suosia yritysten tarjoamia toimintamalleja, tuotteita ja säätelystä.¹⁰⁶⁹ Yritysten kilpailussa kunnianhimon määrä, voimavarat ja kyky käyttää niitä vaihtelevat.

Pörssiyritykset voidaan jakaa kahteen päätyyppiin: yhtiöihin, joissa omistus on hajautunut ja toimiva johto käytännössä määrää yhtiön asioista, ja yhtiöihin, joissa suuromistajilla on hallussaan niin iso omistusosuus, että ne pystyvät kontrolloimaan yritystä. Alan kirjallisuudessa käytetään nimityksiä *insider-* ja *outsider-järjestelmä*, joilla tarkoitetaan määräysvaltapohjaisia ja markkinapohjaisia ratkaisuja. *Insider-järjestelmässä* omistus on tyypillisesti keskittynyt niin, että yhtiössä on merkittävän suuria osuuksia omistavia osakkaita. Nämä suuromistajat ovat suoraan edustettuna hallituksessa, joka valvoo johtoryhmää. On myös tilanteita, joissa määräysvaltaa käyttävä omistaja toimii myös yrityksen toimitusjohtajana.

Outsider-järjestelmässä osakkeenomistus on hajautunutta ja omistajat käyttävät valtaansa hallitusnimityksissä ja äänestämällä johdon tekemistä konkreettisista esityksistä. Koska hajautunut omistus johtaa käytännössä siihen, että johto pystyy pitkälle kontrolloimaan yrityskokouksessa äänestettävistä asioista, toimivan johdon voidaan katsoa päättävän yhtiön asioista. Lisäksi johto voi aktiivisesti vaikuttaa uusien hallituksen jäsenten valintaan ja kerätä ääniä omille ehdokkailleen. Vakaa toimivan johdon valta-asemaan perustuva järjestelmä edellyttää, että laki suo johdolle tähän tarvittavat valtuudet ja oikeudet.¹⁰⁷⁰

Ruotsissa ja Suomessa sääntely on hyvin samankaltaista. Molempien maiden lainsäädäntö antaa merkittävästi valtaa yhtiökokouksille. Yhtiökokous voi kummassakin maassa halutessaan erottaa hallituksen. Hallitus taas voi puolestaan vaihtaa yhtiön toimivan johdon. Tästä seuraa, että taho, jolla on yhtiökokouksessa enemmistö, voi viime kädessä määrätä yhtiön asioista.¹⁰⁷¹ Koska Suomessa ulkomainen omistus oli kokonaan avattu, siitä tuli uusi vaikuttamisen areena, eikä vähiten valtion ja kuntien omistamissa yrityksissä.

Suomessa valtion omistajaohjauksen kehityksellä on ollut esimerkin voima koko yrityskenttään.¹⁰⁷² Ensin valtio linjasi omistajaohjauspolitiikan suunnan ja toimintatavat. Vasta sen jälkeen liike-elämä laati suosituksia toimintavoistaan.¹⁰⁷³ Markku Tapion mukaan valtio on aina ollut ”merkittävä kasvollinen omistaja”, jollei valtion omistuksesta ole luovuttu kokonaan. Kauppa- ja teollisuusministeriön linjauksen mukaan omistajat tekevät yhtiökokoukselle esityksen yhtiön hallituksen jäsenistä. Aiemmin esityksen teki usein yhtiön entinen hallitus. ”Tästä syystä valtion omistamiin pörssiyhtiöihin perustettiin omistajien nimitysvaliokunta, mikä oli aluksi vastoin Etelärannan linjaa ja pörssin ohjeistuksia. Koska Ollila ei omistajien nimitysvaliokuntaa hyväksynyt, niin sitä ei hyväksynyt myöskään EK.”¹⁰⁷⁴

Ollila pitää Tapion tulkintaa virheellisenä: ”Olen aina ollut johdonmukaisesti anglosaksisen *corporate governance* -ajattelun kannattaja, eli minusta Iso-Britannia ja USA edustavat parasta mallia. Siihen ei kuulu omistajien nimitysvaliokunta, joka on tullut Suomeen Ruotsin valtion ja Wallenbergien tukeman mallin kautta. EK:n suuntaan olen kysyttäessä edustanut aina kantaa, että Suomessa ei ole syytä kiinnittää säännöstöä kummankaan mallin yksipuoliseen tukemiseen.”¹⁰⁷⁵

Tapion mukaan ei ole ihme, että syntyy kuppikuntia, jotka ajavat omia intressejään. Koska valtionyhtiöiden on sallittu – muiden yhtiöiden tavoin – järjestäytyä työnantajajärjestöön, niiden ylimmällä johdolla on varmasti ollut ristikkäisiä paineita valtion ja Etelärannan linjausten välillä. Omistusta koskevat ratkaisut valmisteltiin ministeriövetoisina. Konsultteja käytettiin neuvonantajina, mutta ehdotukset talouspoliittiselle ministerivaliokunnalle ja valtioneuvostolle valmisteltiin nimenomaan ministeriössä yhtiön tilanne ja markkinanäkymät huomioon ottaen.¹⁰⁷⁶ Sen sijaan Torkel Tallqvistin mukaan yksikin konsultti voi olla niin kyvykäs ja vaikutusvaltainen, että hänellä on mahdollisuuksia lumota yrityksen omistajat ja toimiva johto.¹⁰⁷⁷

Vuonna 1997 Keskuskauppakamari ja Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliitto laativat ensimmäiset ohjeistukset hyvästä hallintotavasta. Ensimmäisen koodin mukaan ”Suomen lainsäädännössä tai alemman asteisissa

normeissa ei ole määräyksiä siitä, miten yhtiössä tulisi sisäisesti määritellä hallitukselle asetetut tehtävät.¹⁰⁷⁸ Toisessa koodissa vuonna 2003 hallituksen tehtävä määriteltiin tarkemmin: ”Hallituksen tehtävänä on edistää yhtiön ja kaikkien osakkeenomistajien etua. Hallituksen jäsenet eivät edusta yhtiössä heitä jäseneksi ehdottaneita tahoja.”¹⁰⁷⁹ Tämä suositus uudistetaan myös vuoden 2008¹⁰⁸⁰ ja vuoden 2010 koodissa.¹⁰⁸¹

Jaakko Kianderin mukaan tämä voidaan tulkita ja on myös ainakin valtiomistajan osalta tulkittu niin, että merkittävänkään omistajan nimeämä hallituksen jäsen ei saisi edustaa nimittäjänsä, vaan pikemminkin kaikkien osakkeenomistajien yhteisiä intressejä. Tällöin yrityksen toimiva johto laatii agendan ja hallitus reagoi siihen. Ruotsissa suuromistajat nimeävät hallituksen jäsenet, jotka ovat tiiviissä yhteistyössä omistajatahon kanssa. Omistaja taas pohtii, mikä on omistettavan firman etu. Ruotsalaiset omistajat näyttävät toimivan strategisemmin kuin suomalaiset.¹⁰⁸² Kysymys on asymmetrisen tiedon hyödyntämisestä ja siihen liittyvästä vallankäytöstä.¹⁰⁸³

Vasta vuonna 2008 laadittu koodi suositteli, että ”Toimitusjohtajaa ei tule valita hallituksen puheenjohtajaksi. Toimitusjohtajan valitsemista hallituksen puheenjohtajaksi on rajoitettu, koska hallituksen velvollisuutena on valvoa toimitusjohtajaa. Yhtiön on pyrittävä jakamaan toimitusjohtajan ja hallituksen puheenjohtajan vastuualueet selkeästi siten, ettei päätöksentekovalta yhtiössä jää tosiasiallisesti yhden henkilön käsiin. Pääsääntöisesti tämä edellyttää sitä, että toimitusjohtaja ei toimi hallituksen puheenjohtajana. Erityiset olosuhteet, kuten yhtiön toimiala, toiminnan laajuus tai erityinen kehitysvaihe taikka omistajakunnan rakenne voivat kuitenkin olla perusteena roolien yhdistämiselle.”¹⁰⁸⁴

Kun esimerkiksi Jorma Ollilan ja Björn Wahlroosin vaikutusvaltaa arvioidaan juuri hyvän hallintotavan näkökulmasta, korostuu heidän roolinsa omistajina. Aluksi he toimivat johtavina agentteina omistajien ja rahoitusmaailman välissä, sitten vähitellen heidän omistustensa arvot, vaikutusvaltansa ja luottamuspääomansa omistajien ja sijoittajien keskuudessa kasvoivat ainutlaatuisiksi. Sen kautta kumpikin sai myös vaikutusvaltaa poliittisessa päätöksenteossa ilman, että heidän oli suoraan osallistuttava siihen. Koska Etelärannan keskusjärjestöt perustuivat yritysten päätöksentekoon toimialajärjestöissä, Ollilan ja Wahlroosin vaikutusvalta heijastui tarpeen mukaan myös liike-elämän järjestöjen päätöksentekoon, minkä mahdollisti useat sisäpiiriasemat, mikä puolestaan tuotti informaatioylioimaa. Yksityiset omistajat ja sijoittajat olivat omia intressejään ajatellen yleensä askeleen tai kaksi edellä valtiota, ja erikseen tässä mainittakoon Björn Wahlroos.¹⁰⁸⁵

Omistajayrittäjät aktivoituvat liike-elämän vaikuttajiksi

Pienten ja keskisuurten yritysten käsite luotiin Euroopan yhteisöissä vuonna 1974, kun komissio alkoi Euroopan investointirahaston puitteissa suunnata lainoja ja tukea pienille yrityksille. Euroopassa suuryritysten vastustus oli voimistunut, minkä taustalla olivat muun muassa Vietnamin sota ja monikansallisten, amerikkalaisperäisten yritysten arvostelu. Kansalliset hallitukset päättivät, miten ne halusivat määritellä yritykset, joita ne halusivat tukea. Euroopan tasolla lainsäädäntöä syntyi kuitenkin vasta vuonna 1996, kun annettiin ensimmäinen direktiivi pienistä ja keskisuurista yrityksistä.¹⁰⁸⁶

Vanhon sukuyritysten ja keskisuurten omistajayrittäjien piirissä pohdittiin 1990-luvun alussa verotusta ja omistamista – sukupolvenvaihdoksia, yritysmyyntejä, omistamiseen liittyviä hallintokysymyksiä ja rahoitusta. Kokeimuksia haettiin Britanniasta (Unquoted Companies Group, UCG), Sveitsin Lausannesta (International Institute for Management Development, IMD) ja Ruotsista (Bonnierit). Muun muassa Fazerit, Ahlströmit, Hartwallit, Pauligit, Jouhkit ja Pentit vaihtoivat Suomessa kokemuksia keskusteluistaan ja opiskelustaan IMD:n perheyrityskursseilla.

Joukko suomalaisia perheyrityksiä kokoontui 25.10.1996 keskustelemaan tulevaisuudesta Peter Fazerin tilaaman raportin pohjalta.¹⁰⁸⁷ Raportissa hahmoteltiin perheyritysten omistajaongelmia, esimerkiksi verotusta. ”Yleisesti voidaan sanoa, että 1980-luvulla yhteiskunta suosii osakkeiden myyntiä, eli luopumista yrityksestä, kun vuoden 1988 loppuun saakka osakkeiden myynti oli verovapaata myyntivoittoa koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Tähän liittyvä siirtymäkausi jatkui aina vuoteen 1992 saakka.”¹⁰⁸⁸ Etelärannan järjestöjen katsottiin myötäilleen hallitusten päälinjaa.

”Perinteinen vaikuttaminen” ei riittänyt perheyrityksille, joiden oli lähesyttävä asioita ”Mäkisen Autokorjaamon” perspektiivistä eikä ”20 perheen” näkökulmasta. Tavoitteeksi raportissa asetettiin pyrkimys aikaansaada selkeä käänne veropolitiikassa perheyritysten eduksi, luoda päättäjien keskuuteen vahva tietämys perheyritysten ongelmista, luoda perheyritysten edunvalvontaan strateginen jatkuvuus sekä minimimitavoitteena estää verotuksen kiristytminen vaalikaudella 1999–2003.¹⁰⁸⁹ Espoon Hanasaressa 30.5.1997 viitisenkymmentä perheyritystä perusti Family Business Network Finlandin. Vuonna 1999 yhdistys muutti nimensä Perheyritysten liitoksi (PL).¹⁰⁹⁰

Perheyritysten liitto onnistui saamaan sanan ”perheyritys” Paavo Lipposen toisen hallituksen ohjelmaan.¹⁰⁹¹ Juridisena tai poliittisena käsitteenä perheyritystä ei tunnettu missään Euroopan maassa, Suomesta puhumattakaan.¹⁰⁹²

Ennen vuoden 2003 eduskuntavaaleja PL otti aktiivisesti yhteyttä oppositiossa olleeseen keskustaan, joka maatilojen sukupolvenvaihdotukset hyvin tuntevana puolueena otti perheyritysten asian omakseen.¹⁰⁹³ Matti Vanhasen hallituksen kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen asetti liiton ehdotuksesta perheyritystyöryhmän, jonka tehtäviksi annettiin laatia ehdotus ”perheyrityksen määritelmäksi, selvittää perheyritysten määrää, koko [-luokka], toimialarakenne ja merkitys Suomen taloudelle ja alueelliselle kehitykselle sekä arvioida, miten perheyritysten asema Suomessa asettuu kansainvälisessä vertailussa.”¹⁰⁹⁴

Keväällä 2004 Teollisuuden ja Työnantajain keskusliitto (TT) ja palvelualoja edustava Palvelutyönantajat (PT) jäsenliittoineen yhdistettiin Elinkeinoelämän keskusliitto EK:ksi.¹⁰⁹⁵ Tavoitteena oli luoda elinkeinoelämälle ”yksi ääni”. Minkä politiikan hyväksi liike-elämän ”yksi ääni” ryhmittäisi kotimaisen korporatiivisen linnakkeen ympärillä? Jorma Ollilaa oli pyydetty kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi keväällä 1999 ja keskustan presidenttiehdokkaaksi kesällä 2003.¹⁰⁹⁶ Vuonna 2004 hän ryhtyi EVA:n puheenjohtajaksi, ja EVA:n hallitukseen nousivat Christoffer Taxell (uuden EK:n puheenjohtaja), Björn Wahlroos ja Bengt Holmström.¹⁰⁹⁷ EVA:n hallituksessa pankkien, vakuutusyhtiöiden ja myös työeläkeyhtiöiden hallinnossa mukana olevat vaikuttajat ottivat vahvan roolin. EVA:n uusi tuleminen oli tosiasia, kun vielä EU-jäsenyyden jälkeen sitä oltiin ajamassa säästöliekille ja osaksi ETLA:a.¹⁰⁹⁸

Yritysten omistusten hajautuessa ja ulkomaalaisomistuksen kasvaessa Etelärannan oli yhä vaikeampaa muodostaa yhteinen tahtotila, koska suurten yritysten päätöksenteossa Helsingillä ja Suomella ei enää ollut entistä roolia korporatiivisen järjestelmän puolustamisessa. Vaikka EK näytti muodostuvan voimakkaaksi keskusjärjestöksi, paljon voimakkaammiksi muodostuivat sen jäsenliitot – teknologiateollisuus, kauppa, palvelut, metsäteollisuus ja kemiateollisuus.¹⁰⁹⁹

Syksyllä 2004 EK, PL ja Suomen Yrittäjät (SY) päättivät perustaa Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunnan (SONK), joka aloitti toimintansa vuoden 2005 alussa ja jota edelsi näiden järjestöjen välinen yhteistyö yritysverouudistukseen vaikuttamiseksi. Ehdottamalla SONK:n muodostamista Perheyritysten liitto pyrki verkottumaan sekä Etelärannassa että yrittäjäjärjestössä vuonna 2003 hyväksytyn strategiansa pohjalta.¹¹⁰⁰

Perheyritystyöryhmän raportissa ehdotettiin, että yritysvarallisuus vapautettaisiin perintö- ja lahjaverosta. Samoin ehdotettiin toimenpiteitä yritysten eliniän, kasvun ja kehityksen turvaamiseksi sekä perheyritysten tilastointia, joka olisi mahdollista perheyrityksen uuden määritelmän pohjalta.¹¹⁰¹ Määritelmä

muotoiltiin siten, että mahdollisimman moni yritys Suomessa (ja vastaavasti muissa kansallisissa tilastoissa) voisi halutessaan olla perheyritys. Toisaalta yritysten lukumääriä kuvaava taulukko¹¹⁰² osoittaa, että yritysten kokonaismäärä oli kasvanut vuoteen 2005 mennessä yli 230 000:een.

Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilöstöt kokoluokittain.*

Yrityksen työntekijämäärä	Lukumäärä	%	Kertymä	Henkilö- määrä	%	Kertymä
Vähintään 1 000	99	0,04	99	282 378	21,5	282 378
500–999	159	0,07	258	112 211	8,6	394 589
250–499	306	0,13	564	107 914	8,2	502 503
100–249	840	0,36	1 404	130 962	10,0	633 465
50–99	1 455	0,63	2 859	99 928	7,6	733 393
20–49	4 884	2,10	7 743	145 273	11,1	878 666
10–19	8 347	3,59	16 090	111 001	8,4	989 667
5–9	16 569	7,13	32 659	106 357	8,1	1 096 024
0–4	199 646	85,94	232 305	216 220	16,5	1 312 244

* Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta SONK 2006, 12.

Yritysten lukumäärä on kasvanut merkittävästi sodanjälkeisellä kaudella. Toisaalta keskisuuria ja suuria yrityksiä, jotka työllistivät yli 50 henkilöä, oli vain 2 859. Tämä yritysjoukko oli Etelärannan kovaa ydintä ja työllisti 733 393 henkilöä. Yrittäjäjärjestön jäsenyrityksiä kuvaa paremmin alle 49 henkilöä työllistävien yritysten lukumäärä: 288 797. Ne työllistivät 578 851 henkilöä. Perheyritykset sijoittuvat kumpaankin yritysryhmään.¹¹⁰³

Yhteistyö komission korkeiden suomalaisvirkamiesten (Erkki Liikanen, Olli Rehn) kanssa johti siihen, että komission yritys- ja teollisuustoiminnan pääosasto perusti vuonna 2007 perheyritystyöryhmän.¹¹⁰⁴ Perheyrityksistä tuli virallisesti komission sosiaalidialogin osapuoli. Suomessa hallitus helpotti perheyritysten sukupolvenvaihdoksia ja lievensi niiden tulevien omistajien eli perillisten verotusta. Verohuojennusten saajien piiriä laajennettiin 20 prosentin omistususuudesta kymmenen prosentin omistususuuteen vuonna 2000 ja 2004¹¹⁰⁵.

Perheyritykset korostivat keskusteluissa ammattiliittojen kanssa, että Perheyritysten liitto ei ole työmarkkinaosapuoli, mutta perheyritykset kunioittavat työmarkkinayhteistyötä, koska ne ovat järjestäytyneet työnantaja-liittoihin. PL antoi yhdessä SAK:n kanssa vuonna 2004 yhteisen tiedotteen, jolla pohjustettiin verouudistuksia.¹¹⁰⁶ STTK:n kanssa annettiin yhteinen lausuma perintöveron poistamisesta kokonaan alkuvuodesta 2007.¹¹⁰⁷ Varallisuus-

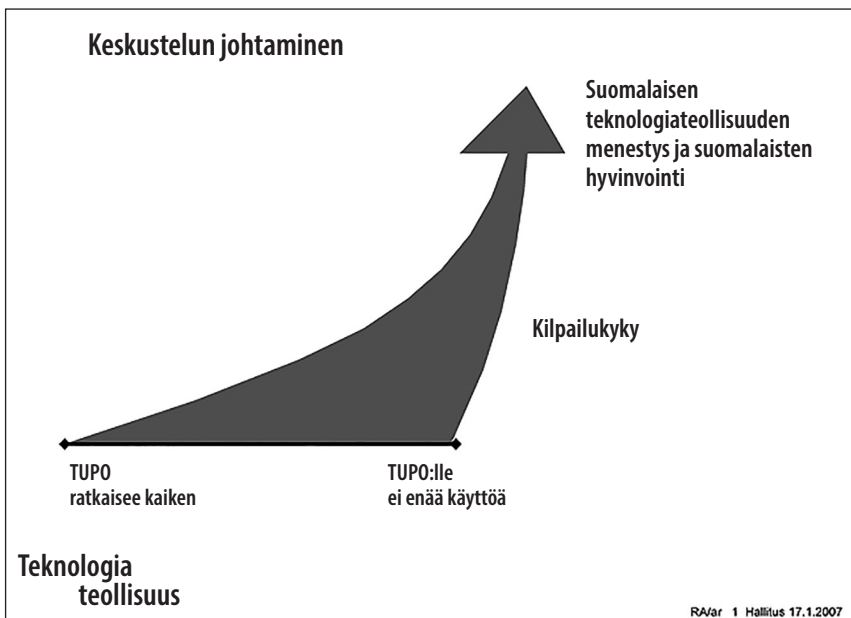
veron poistamisesta oli käyty keskusteluja jo vuonna 2002 ennen vaaleja keskustan edustajien kanssa. Hallitusohjelmaan vuonna 2003 sisältyi laaja kirjaus verouudistuksista, joiden arkkitehteja keskustassa olivat muun muassa professori Heikki Niskakangas ja kansanedustaja Olavi Ala-Nissilä.¹¹⁰⁸ Kesällä 2003 pääministerin sihteerin Timo Laaninen neuvoi perheyriityksiä ottamaan Etelärannassa varallisuusveron esille verouudistuksia koskevan keskustelun yhteydessä. Suomi oli verovalituksen takia luopumassa avoimien verojen -järjestelmästä, minkä hallitus ilmaisi perustaessaan 19.6.2001 verotyöryhmän, joka julkisti raporttinsa syksyllä 2002. Osana yhteisö- ja pääomaverotuksen rakennuudistusta siirryttäisiin yhtiön jaetun voiton kaksinkertaiseen klassiseen osinkoverojärjestelmään.¹¹⁰⁹ Samaan aikaan Suomi puolusti kannetta ja avoimien verojen -järjestelmän säilyttämistä Euroopan unionin tuomioistuimessa (CJEU), jonne verovalituksen oli tehnyt yksityishenkilö.¹¹¹⁰ EU-tuomioistuin päätti, että Suomen verolainsäädäntö syrji ulkomaisia omistajia, ja sen perusteella avoimien verojen -järjestelmä päätettiin luopua.¹¹¹¹

Tulopoliittisen kokonaisratkaisun yhteydessä syksyllä 2004 sovittiin, että varallisuusverosta luovuttaisiin. PL:n edustajat olivat käyneet keskusteluja asiasta erityisesti SDP:n ja myös SAK:n kanssa. Pääministeri Vanhanen kannatti ehdotusta, jonka mukaan tulopoliittisen kokonaisratkaisun yhteydessä vero poistettaisiin, jotta Eteläranta saataisiin hyväksymään tulopoliittinen sopimus. Ratkaisu syntyi, ja samalla perheyriitysten omistajat saivat merkittäviä verohyötyjä.¹¹¹² Varallisuusvero kumottiin tuloratkaisun yhteydessä vuonna 2004¹¹¹³, ja sen sai vähentää osinkotulojen verotuksessa vielä vuoden 2005 verotuksessa. Lisäksi perintö- ja lahjaveroa kevennettiin yleisesti vuonna 2007.¹¹¹⁴ Kataisen hallitus kuitenkin korotti suurten perintöjen verotusta 20 prosenttiin, mikä kohdistui erityisesti suurten perheyriitysten omistajiin.¹¹¹⁵

Omistajuutta edistävä neuvottelukunta SONK julkisti keväällä 2006 poliittisen ohjelmansa, jossa elinkeinoelämä ryhtyi yhteiseen rintamaan edistämään ”vastuullista omistajuutta”.¹¹¹⁶ Rintaman yhtenäisyys oli kulissi: korporatiivinen omistajaohjaus koki yksityisen omistajaohjauksen (perheyriitykset ja yrittäjät) ja osuustoiminnan uhkaavan Etelärannan uuden keskusjärjestön valta-asemaa. Neuvottelukunta järjesti valtioneuvoston kanssa yhteisen seminaarin kesäkuussa 2006.¹¹¹⁷ SONK laati yhteistyössä pääministeri Vanhasen esikunnan kanssa ”yrittäjyyden ja omistajuuden politiikkaohjelmahdotuksen”, jolla oli tarkoitus pohjustaa hallitusohjelmatyöskentelyä eduskuntavaalien 2007 jälkeen. Se luovutettiin pääministerille maaliskuussa 2007.¹¹¹⁸ Myös EK ja palkansaajien keskusjärjestöt tarjosivat hallitusohjelmaneuvoiteluihin ”työelämän ja yrittäjyyden politiikkaohjelmaa”. Paineet tulivat SAK:n

suunnalta.¹¹¹⁹ Hallitusohjelman yhdeksi politiikkaohjelmaksi tuli työelämä: omistajavuoropuhelu jäi korporatiiviselle yhteistyölle alisteiseksi. Tässä vaiheessa myös Etelärannan rivit olivat hajoamassa.

Teknologiateollisuus ry:ssä oli vuonna 2006 päätetty kehittää työmarkkinastrategiaa paikallisten työehtosopimusten pohjalta.¹¹²⁰ Työtaistelujen määrä oli kolminkertaistunut vuodesta 1995, mikä huolestutti maan hallitusta. Vuonna 2005 laittomiksi koettuja lakkoja oli ollut jo 120.¹¹²¹ Antti Herlinin johdolla Teknologiateollisuuden hallitukselle oli valmisteltu ”Projekti Suomi”, jonka keskiössä oli työn hinta Suomessa. Kustannukset olivat liian korkeat ja työ oli muuttanut itään – Kiinaan, Intiaan ja Venäjälle, joita pidettiin houkuttelevina markkinoina.

Elinkeinoelämän keskusliiton suurin jäsenliitto Teknologiateollisuus otti keskusliitolta pois johtajuuden Etelärannassa kieltäytymällä keskitetyistä tuloratkaisuista. Tällä kuvalla argumentoitiin ”Projekti Suomen” logiikkaa. Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 17.1.2007.

Teknologiateollisuudessa tulopolitiikkaa eli keskitettyä ratkaisua ei enää pidetty mahdollisena vuoden 2007 alussa. Edellä mainitussa Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirjassa on yhteenvedo-ohje keskustelusta, jossa

on vältettävä tulopoliittisen neuvottelun muotoa (keskitetty vai liittokohtainen).¹¹²² Jäsenille siis luotiin kuva, ettei tulopolitiikalle ollut enää käyttöä, koska kilpailukyky oli heikentynyt.¹¹²³ Syksyllä Teknologiateollisuus hyväksyi strategian, jossa pääsäännöksi tuli yritysکوhtainen sopiminen. Asian julkisti jo huhtikuussa 2007 liiton toimitusjohtaja Martti Mäenpää, ja Helsingin Sanomat julkisti asian siten, ettei EK:lla enää jatkossa olisi oikeutta tehdä keskitettyjä tulosopimuksia.¹¹²⁴

Käytännössä EK joutui ristipaineeseen: omistajavuoropuhelu koettiin osittain vaihtoehdoksi työmarkkinayhteistyölle, ei sen täydentäjäksi. Eduskuntavaalien tulos maaliskuussa 2007 muutti hallituspohjan punavihreästä sinivihreään, jolloin perustettiin liike-elämän – yritysjohtajien ja yrittäjien – tavoitteleva elinkeinoministeriö ja liike-elämä sai myös haluamansa yliopistorahoituksen ja yliopistojen omistajaohjauksen. Etelärannan kanssa yhteiselo vuosikymmeniä harjoittanut kauppa- ja teollisuusministeriö yhdistettiin Hakaniemen palkansaaialinnakkeista tulneiden asiantuntijoiden miehittämään työministeriöön. Näin EU-korporatismille syntyi oma ministeriö. Yrittäjät eivät saaneet omaa ministeriötä, eivätkä politiikkaohjelmaa. ”Politiikkaohjelmat olivat myönnötyt sidosryhmille, jotka jäivät ohjelmassa nuolemaan näppejään,” toteaa Jyri Häkämies.¹¹²⁵

Syksyllä 2007 terveydenhoitoalan työtaistelu, jota oli edeltänyt valtiovarainministeriksi nousseen kokoomusjohtaja Jyrki Kataisen kampanjointi ”Sari Sairaanhoidajan” puolesta, johti julkisen sektorin merkittäviin palkankorotuksiin. Niiden kohdentamisesta terveysalalla syntyi kuitenkin kiista.¹¹²⁶

Jorma Ollilan mukaan vuoden 1992 sisämarkkinasopimukset viittasivat siihen, että kolmikanta olisi ollut ”siirtymävaiheen juttu”. Keskitetyt sopimukset eivät olleet Nokialle Suomessa ongelma, koska yrityksen tuottavuus oli jatkuvasti parempi kuin muun teollisuustuotannon keskimäärin. Suomen palkkaratkaisut olivat Nokian kannalta maltillisia, koska sen oma tuottavuuskehitys oli niin vahva. Siksi sen oli helppo antaa periksi jossakin periaatteessaan ja siirtää lopullista kantaansa keskitettyihin sopimuksiin vuodella tai kahdella.

Syyskuun lopussa 2007 keskitetyt työehtosopimukset päättyivät ja niitä seurasivat liittokohtaiset sopimukset. Tie niihin oli työnantajien mukaan kivenen. Ollila toteaa: ”EK:n piirissä ei silloin tajuttu prosessin kokonaisuutta, miten liitosopimukset lopulta rakentuvat, ja yllätys tuli siinä, että Kemianliitto sai 16 prosentin palkankorotuksen 2,5 vuodelle. Valitsemamme ratkaisun periaatelinja oli oikea, mutta se oli huonosti implementoitu. Syntyi ajattelu-

tapa, että EK:lla ei tule olla vahvaa mandaattia tulopolitiikassa. Keskitettyjen sopimusten vaikutusvaltaa ja toimialuetta pitäisi pystyä vähentämään.”¹¹²⁷

Teknologiateollisuuden puheenjohtajana 2005–2006 toimineen Antti Herlinin mukaan ”yleissitovuus oli mennyt. Palkansaaja voi sen ostaa, mutta ei työnantaja, mistä esimerkkinä ovat laittomat lakot.”¹¹²⁸ Kehitys kuitenkin osoitti, että oli syntynyt korporaatioiden piirissä veljeskunta, vaikuttamisesta toimeentulonsa ja valtansa ammentava verkosto, joka oli etääntymässä omistajista. Sille elinkeinoministeriö oli merkittävä liittolainen.

Päätelmiä ja teesejä

Yritykset ja niiden omistajat pyrkivät vaikuttamaan kaikkiin keinoin kilpailu-edellytyksiinsä. Omistussuhteet Suomessa muuttuivat ulkomaalaisomistuksen myötävaikutuksella paljon merkittävämmiin kuin etujärjestötutkimuksessa ja lähiajan taloushistoriassa on pantu merkille. Työnantajien historioissa ilmiö sivuutetaan, kun kuvataan edunvalvontaa. Työeläkerahastoista tuli myös korporaatioiden omistajaohjauksen informaatioväyliä, ja työnantajien työmarkkinajohtajien rooli tuli uusien hallintokoodien kautta aikaisempaa enemmän julkiseen tarkasteluun – edustivathan rahastot merkittäviä suomalaisia pääomia.

Ulkomaalaisomistuksen rajoitusten täydellinen poistuminen muutti korporaatioiden jäsenyritysten eli liike-elämän valtasuhteita ja hierarkioita. Toisaalta yritysten johdon rooli korostui, koska se edusti omistajia. Toisaalta omistajuudesta tuli ulkomaisen omistajaohjauksen seurauksena yhteiskunnallinen areena.

Nokian johto hankki ulkomaisen pääoman luottamuksen ja mandaatin Suomessa. Nokian ja metsäteollisuuden myötä ulkomaiset hyvän hallintotavan käytännöt kehittyivät Suomessa valtio-omistajan tehdessä aloitteita monissa asioissa. Nokiasta tuli tietoliikenneteknologian esimerkki, joka osoitti ulkomaiselle pääomalle, että Suomeen kannatti tulla. Nokia ei sataprosenttisesti luottanut Etelärantaan, jota se toisaalta liittojen toimivan johdon ja omistajayrittäjien käsityksen mukaan ohjasi, mutta joka Nokian johdon käsityksen mukaan edusti vanhaa teollisuutta ja sen toimintatapoja.

Nokia onnistui luomaan sääntöjä, joilla sen toimintaa arvioitiin. Suuryritysten omistuksissa siirryttiin määräysvaltaomistajien maailmasta hajautettujen omistusten maailmaan. Tämä korostaa omistajaohjauksen linjauksia ja eettisiä toimintasääntöjä, jotka ovat yhteiskuntapoliittisesti ja demokratian sekä omistusoikeuden kannalta tärkeämpiä kysymyksiä kuin lyhyen tähtäimen

taloudelliset hyödyt. Suljettuihin kotimarkkinoihin eli yhteiskuntakorporatismiin verrattuna EU-korporatismiin aikakausi korostaa yritysten läpinäkyvyyttä.

Ketkä siten ovat omistajia korporatismeissa? Kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta. Korporatismiin puolustajat kuitenkin kannattavat tulonjakopolitiikkaa ja sitä, että asioista sovitaan ennalta suomalaisten sisäpiirissä. Tullevaisuudessa korporatiivinen toimintatapa jakaa liike-elämää, koska erilaisten etujen sovittelu ei enää ole yhtä yksinkertaista kuin ennen EU-jäsenyyttä.

Kun tulopolitiikan perusta alkoi järkkäyä Suomessa, alkoi kilpa kahden globaalin voimatekijän – työmarkkinasuhteiden (*labour*) ja elinkeinon (*production*) – välillä, johon Olli Rehn viittaa väitöskirjassaan. Elinkeinopolitiikasta tuli yrityksille merkittävä poliittinen kilpailuareena sekä globaalisti että sisämarkkinoilla EU:ssa. Toisin kuin monissa EU:n kilpailijamaissa, Suomessa yritysjohto on riippuvainen ammattiliittojen elinkeinopoliittisista näemyksistä, joita ne voivat esittää hallituksen kolmikantaisissa työryhmissä. Muissa EU-maissa palkansaajien edustajien vaikutus elinkeinopolitiikkaan tapahtunee ensisijaisesti oman työpaikan kautta ilman suoraa systemaattista sisäpiirisuhdetta politiikan ja hallinnon valmisteluun. Suomen Posti on tästä synkkä esimerkki.

Uusi sisäpiiri EU-korporatismissa

Brysseliin!

Suomen politiikkaan oli 1990-luvulla syntynyt uusi areena: Bryssel eli Euroopan unionin päätöksenteon keskus. Suomella oli Brysselissä kolme diplomaattista edustustoa: Suomen suurlähettiläs Belgian kuningaskunnassa, Suomen pysyvä edustaja Euroopan unionissa ja Suomen edustaja Pohjois-Atlantin puolustusliitto NATO:ssa.

Etelärannan edustajat kävivät jo 1950-luvulla kokouksissa Brysselissä, kun STK liittyi vuonna 1952 Euroopan Teollisuusjärjestöjen Neuvostoon (CEIF, Council of European Industrial Federations). Business and Industry Advisory Committeeen (BIAC) huomioitsijaksi STK tuli 1960-luvun alussa ja täysjäseneksi vuonna 1969. Vuonna 1974 STK ja TKL:n edeltäjä Suomen Teollisuusliitto liittyivät EEC:n teollisuuden järjestöjen yhteiseen organisaatioon UNICE:hen (Union des Industries de la Communauté européenne). Lisäksi Brysselissä toimi vuodesta 1974 alkaen suomalaisten työnantajajärjestöjen perustama edustusto Representation de l'Industrie et des employeurs Finlandais (RIF), joka oli vahvistus Suomen Teollisuusliiton harjoittamaan seurantatyöhön Brysselissä.¹¹²⁹ Ensimmäinen suomalaisyritys, joka oli mukana vaikuttamassa EU:ssa, oli Nokia.¹¹³⁰

Brysselistä oli tullut ”neuvostoareenaa” läpinäkyvämpi ja demokraattisempi politiikanteon paikka, johon kaikki – kannattajat ja vastustajat – olivat voineet osallistua jo ennen Suomen EU-jäsenyyttä. Jos pyrki vaikuttamaan politiikkaan, piti lähteä Brysseliin – tai ainakin olla selvillä siitä, mitä sieltä oli tulossa.

Suomalaiset puolueet pitivät Länsi-Euroopan puolueisiin melko aktiivisesti yhteyttä jo 1970-luvulla. SDP:n yhteydet sosiaalidemokraattisiin veljes-

puolueisiin olivat säännöllisiä ja aktiivisia jo ennen EU:n kehitystä. Sosiaalidemokraatit olivat johtavissa asemissa useissa Länsi-Euroopan maissa kuten Saksassa, Ruotsissa ja Tanskassa.¹¹³¹ Kristillisdemokraattiset ja keskustaoikeistolaiset puolueet olivat 1960-luvulta alkaen toimineet Interparty-yhteistyössä (Pohjoismaat, Britannia, Saksa, Itävalta) ja kristillisdemokraattien yhteistyössä (Nouvelles Équipes Internationales, NEI), jotka yhdistyivät Euroopan Kansanpuolueeksi (European People's Party). Sen edeltäjään Euroopan Demokraattiseen Unioniin (European Democrat Union, EDU) Kansallinen Kokoomus liittyi vuonna 1978.¹¹³²

Ilkka Suomisella, Kalevi Sorsalla ja Paavo Lipposella oli henkilösuhteet Saksaan ja Ruotsiin. Suurten puolueiden suhteet Eurooppa-puolueisiin – Sosialistit, European People's Party EPP, Alliance des démocrates et des libéraux pour l'Europe, ALDE ja muut – kehittyivät 1980-luvun aikana, kun kansallisten puolueiden yhteistyötä oli kehitettävä ylikansalliseksi, jotta Euroopan parlamentin päätöksentekomenettely olisi mahdollista. Näiden puolueverkostojen kautta suomalaipuolueet saivat informaatiota EU:sta.

Justin Greenwoodin mukaan ammattilaisten eli asiamieslobbareiden määrä kolminkertaistui Brysselissä ja Strasbourgissa vuodesta 1987 vuoteen 1990,¹¹³³ mikä oli seurausta vuonna 1987 voimaan astuneesta yhtenäisasiakirjasta.¹¹³⁴ Greenwood on koonnut yhteen tilastoja useammasta eri lähteestä, joihin perustuen voidaan todeta, että eurooppalaisten etujärjestöjen lukumäärä oli kasvanut vuosina 1959–2005 sadasta 2 600:aan, joka on Euroopan komission ilmoittama luku.¹¹³⁵

Daniel Guèguenin mukaan perinteisen edunvalvonnan rakenteet alkoivat muuttua, kun avoin ylikansallinen poliittinen areena tarjosi mahdollisuuksia uusille toimijoille ja eturyhmille. Useissa Euroopan maissa yritykset säätelivät kilpailua, valvoivat suljettuja markkinoita ja sopivat markkinoille pääsyn ehdoista kansallisten järjestöjen kautta. Strateginen lobbaus alkoi kukoistaa yhteismarkkinoiden luomisen kaudella vuosina 1988–2005. EU:ta kehitettiin ranskalais-saksalaisen yhteistyön varassa Jacques Delorsin johdolla. Järjestöt ja yritykset riensivät Brysseliin, jossa niiden strateginen yhteistyö Delorsin komission kanssa käynnisti uuden lobbauskulttuurin ja kommunikaation Euroopan integraation toimiessa kasvualustana uusille poliittisille vaikuttamistekniikoille.

Yritysten kilpailulle oli ominaista kyky luoda ratkaisuja, joihin järjestöt eivät pystyneet. Tuottajat ja kuluttajat saattoivat etukäteen sopia sääntelystä, lakiesityksestä tai ohjeesta, jota voitiin tarjota kaikkialle sisämarkkinoille.¹¹³⁶ Olli Rehn korostaa, että Brysselissä lobatessaan liike-elämä ei hakenut yhteyttä

työmarkkinoihin vaan tuottajan roolia ja että EU:lla ei ollut korporatiivista kompetenssia.¹¹³⁷

Vuonna 1971 Washingtonissa oli 175 lobbaria. Vuonna 2017 heitä oli yli 10 882.¹¹³⁸ Vastaava kehitys on nähtävissä myös Brysselissä: kun kaupungissa oli vuonna 1980 noin 200 lobbaria, vuonna 2017 heitä oli 11 315.¹¹³⁹ Todellisuudessa toimialan palveluksessa olevia on ainakin kaksin- tai kolmikertaisesti, koska kaikkia henkilöitä ei rekisteröidä.

Jukka Ahtelan mukaan kilpailupolitiikka on esimerkki EU:n voimasta: ”Ei ole oivallettu, kuinka kova ase se on. Finnmap oli laillinen kartelli, mutta eipä enää. Volvo-Scanian *case* ja Tukon *case* herättivät paljon keskustelua firmoissa ja Etelärannassa. Suomessa EU:n kilpailupolitiikkaan iskostui negatiivinen leima. Koetimme herätellä Eteläranta kymppiä. Ei oikein onnistunut.”¹¹⁴⁰

Ennen 1990-luvun loppua Suomessa ei ollut EU-politiikkaa. EU-jäsenyyden kampanjaväsymys näkyi. Korporaatiot olivat mukana Union des Industries de la Communauté européenne (UNICE) ja European Trade Union Confederationissa (ETUC). ”Jäsenyyden arkipäivä oli lausuntojen kirjoittamista, mitä mieltä Suomen hallitus oli jostakin aihealueesta. Lobarit eivät pitäneet sitä hohdokkaana. EMU ja sisämarkkina-ajattelu ja ’suuren käsikirjoituksen sisältö’ alkoivat avautua EMU-ratkaisussa. Sen jälkeen tulivat laajentuminen, lähialueeturvallisuus, Balkan ja Afrikka”, Ahtela toteaa.¹¹⁴¹

Suomen malli ja vaikuttamisreitit

Anna Hyvärinen painottaa väitöskirjassaan ”Suomen mallia”: OECD:n vuonna 2010 laatimassa paremman sääntelyn maatutkimuksessa Suomen järjestelmän erityisiksi vahvuuksiksi katsotaan pääministerin vahva rooli unioniasioiden yhteensovittamisessa, viikoittain kokoontuva EU-ministerivaliokunta ja se, että eduskunta osallistuu kansallisten neuvottelukantojen muotoiluun suuren valiokunnan kautta.¹¹⁴²

Varsin usein Suomen täsmällisen kannan muuttuviin neuvottelutilanteisiin päättävät vastuuvirkamies yhdessä esimiestensä ja toimivaltaisen ministerin kanssa. Julkisista asiakirjoista ei käy ilmi Brysselissä käytävien lainsäädäntö-neuvotteluiden kulku, koalitioiden muodostuminen tai jäsenvaltioiden esittämät kannat. Asiantuntijahaastattelut eivät liioin ole aukoton tapa selvittää Suomen EU-vaikuttamisen tehokkuutta suhteessa muihin toimijoihin, sillä henkilöillä on taipumus yliarvioida edustamansa tahon vaikutusta neuvotteluissa.¹¹⁴³

Suomen vaikutusvalta vaihtelee suuresti politiikan alasta ja jopa lainsäädäntöhankkeesta toiseen. Pelkkä sisäänpääsy systeemiin ei takaa mitään. Sisäänpääsypisteiden lisäksi lobbarilla täytyy olla henkilökohtaisia suhteita unionin päättäjiin ja virkakoneistoon, eli niin sanottu ”access”. Näitä henkilökohtaisia suhteita ei kuitenkaan korosteta eikä tuoda julkisuuteen, joten monet lobbaustutkimukset jäävätkin yleisemmälle, kuvailevalle tasolle. *Access* menee pelkkiä henkilökohtaisia suhteita syvemmälle, koska vaikuttamisen kohteelle on tarjottava toimintamalli, joka johtaa yhteistyöhön.¹¹⁴⁴

Suomalaisen vaikuttamismallin kannalta Nokian esimerkin lisäksi Etelärannan vaikuttamiskulttuuri loi perustan suomalaisten sidosryhmien toimintatavalle Brysselissä. Jukka Ahtela toteaa: ”Olimme ennen jäsenyyttä lobbareita. Tultuamme EU-jäseneksi olimme asiantuntijoita. Lobbarit olivat tuolloin ulkopuolisia. Esimerkiksi käy kauppapolitiikka.”¹¹⁴⁵ ETA-neuvottelujen aikana Suomen neuvottelijoille ei luovutettu EU:n yhteisen kauppapolitiikan sisäiseen käyttöön tarkoitettuja aineistoja, koska he olivat ulkopuolisia. Toinen esimerkki on henkivakuutusdirektiivi. Ahtela kertoo olleensa yllättynyt, kuinka perusteellisen hyvin EU:n neuvottelijat tunsivat Suomen järjestelmän. ”He pyörittivät meitä. He lobbasivat minut, enkä minä heitä! TEL-asian mitta-kaava selvisi minulle vasta myöhemmin.”¹¹⁴⁶

EU:n päätöksentekoon voi vaikuttaa periaatteessa kolmea eri reittiä pitkin. Ensimmäinen on niin sanottu kansallinen reitti, jolloin eturyhmä pyrkii vaikuttamaan päätöksentekoon kansallisessa valmistelussa ja saamaan kantansa kansalliseksi ehdotukseksi EU:ssa. Toinen reitti kulkee eurooppalaisten kattojärjestöjen kautta, jolloin eturyhmä hyödyntää kansainvälistä verkostoaan ja pyrkii saamaan kantansa läpi Brysselissä komission valmisteluun EU-tasolla. Kolmantena reittinä ovat suorat yhteydet komissioon ja parlamenttiin, jolloin aloite voi tulla niiden suunnalta.¹¹⁴⁷ Kun tämä kertautuu useamman jäsenen kautta ja suorana vaikuttamisena, reittejä on useampia, mikä koskee erityisesti suuria maita ja yrityksiä. Jos asiasta ollaan yhtä mieltä, EK lobbaa BE:n rinnalla, ja jos siitä ollaan eri mieltä, EK lobbaa BE:n ohi.¹¹⁴⁸

Suomalaiset elinkeinoelämän vaikuttajat kokevat kansallisen reitin käytön tehokkaimmaksi, vaikka muun muassa Greenwood pitää sitä melko tehottomana. Marjo Lahtisen mukaan suomalaisella valtiovallalla ja elinkeinoelämällä on kansainvälisesti verrattuna tiiviit ja epämuodolliset suhteet, jolloin lobbaus painottuu kansalliseen reittiin. ”Valtio esittää kysyntää tarjoamalla EK:lle roolia EU:n valmistelussa, johon EK vastaa tarjonnalla.”¹¹⁴⁹

Keskeisiä vaikuttamisresursseja ovat äänimäärä neuvostossa, jäsenmaan talouden koko, veto-oikeus silloin, kun päätöksentekosääntönä on yksimielisyys,

institutionaaliseen asemaan perustuva valta (muun muassa neuvoston puheenjohtajuus), kuuluminen unionin ”ytimiin”, sisällöllinen asiaosaaminen, neuvottelutaito ja henkilöverkostot, poliittinen informaatio muiden toimijoiden kannoista ja jäsenvaltion valtiosääntöisestä järjestelmästä johtuvat rajoitteet (muun muassa valtiosääntötuomioistuin, kansallinen parlamentti).¹¹⁵⁰

Vaikuttamiselle avautuu otollinen tilanne, kun komissiossa laaditaan lainvalmistelua edeltävää asiakirjaa (vihreä kirja, valkoinen kirja, tiedonanto). Tehokas vaikuttaminen komission esitykseen edellyttää, että hallituksen edustajat tuntevat komission organisaation ja sisäiset menettelyt. Mahdollisia kontaktihenkilöitä komissiossa on paljon: hankkeen vastuuvirkamies ja hänen esimiehensä, samassa pääosastossa työskentelevät suomalaiset virkamiehet sekä asianomainen komission jäsen esikuntineen. Yhteydet suomalaiseen komission jäseneen ja hänen esikuntaansa ovat osa Suomen vaikuttamisstrategiaa, vaikka kyseinen jäsen ei tietenkään edusta hallitusta.

Kun tällaisen analyysin perusteella vaikutetaan Suomelle ongelmallisiin kohtiin säädöksessä, kansallisella täytäntöönpanolla on huomattavasti paremmat edellytykset. Tätä täytäntöönpanoa kutsutaan myös kansalliseksi soveltavaksi lainsäädännöksi. Kun Suomesta vaikutetaan Euroopan unionin parlamenttiin, voidaan kuitenkin havaita puutteita. Taustalla voi vaikuttaa se, ettei ministeriöissä parlamentin työskentelytapoja tunneta riittävän hyvin. Parlamentissa asioiden valmistelu on erilaista kuin neuvostossa, sillä päätökset perustuvat poliittisten ryhmien välisiin kompromisseihin ja koalitioihin.¹¹⁵¹

Murroskaudesta ”gold-platingiin”

Aluksi Suomessa ei pystytty vaikuttamaan EU-asioiden valmisteluun. Jukka Ahtela kertookin: ”Saimme monet komission paperit UNICE:n kautta. Siitä seurasi, että Eteläranta oli valovuoden edellä myös valtion virkamiehiä suhteessa tietoon, mitä meillä oli komissiosta.”¹¹⁵² Valtioneuvoston kanslian rooli EU-asioiden suunnittelussa alkoi korostua vasta vuoden 1999 jälkeen, kun hallitusten välisiä konferensseja alettiin valmistella. Toinen esimerkki valmistelusta on palveludirektiivi 2002 ja sen vihreä asiakirja. Komissio antoi sen kansalliseen valmisteluun.¹¹⁵³

Vuonna 2004 EU laajeni ja mukaan tuli kymmenen uutta jäsenmaata, ja näin unionista tuli aivan toisenlainen yhteisö kuin mihin Ruotsi, Itävalta ja Suomi olivat vuonna 1995 liittyneet. Vuodesta 1999 lähtien Brysselissä vaikuttanut Petri Lahesmaa kertoo, että into vaikuttaa Brysselissä kesti kymmenen vuotta (1995–2005). Sitten alkoi hiipuminen. Uusia lainsäädäntöhankkeita ei

enää seurata intensiivisesti eikä analysoida. Uhkat nähdään helposti, mahdollisuudet huonosti. Palkansaajajärjestöjen poliittinen vaikuttaminen EU:ssa ei ole enää merkittävää, vaikka ne haluavatkin yhä, että lakien valmistelu olisi kolmikantaista. Järjestöt ovat aktiivisia Euroopan talous- ja sosiaalikomiteassa ja maakunnat vaikuttavat Euroopan alueiden komiteassa (European Committee of the Regions).

Petri Lahesmaan mukaan firmojen ”vetäytyminen on tosiasia: FiCom, kauppakamarit, metsäteollisuus. Firmat puolestaan sanovat, etteivät ne tarvitse omia lobbareita, vaan ne toimivat järjestön kautta. Myös EU-edustustossa on tapahtunut asennemuutos. Liikasen aikana oli dialogia liike-elämän kanssa, nyt se puuttuu. Komissaarien verkkosivuilla ilmoitetaan, keitä lobbareita eli eturyhmiä he tapaavat.”¹¹⁵⁴

Piia-Noora Kaupin mukaan EU-jäsenyys on vaikuttanut Suomeen muun muassa siten, että sääntely on moninkertaistunut, yhtiöraportointi on kehittynyt ja poliittisessa päätöksenteossa otetaan huomioon tapauskohtaisesti enemmistöt. EU on ajanut läpinäkyvyyttä lobbaukseen, kun taas Suomi ei ole vielä yhtä läpinäkyvä. Kaupin mukaan Suomessa on arvioitava, mitkä ovat kansallisia edunvalvontatahoja, koska asioihin vaikuttamiseksi on pakko lobata poliittisten päättäjien ohella myös muiden jäsenvaltioiden edustajia. Lobbaus on muuttumassa arkipäiväisemmäksi. Se on osa EU-lainsäädännön toteutusta.¹¹⁵⁵

Pääministeri Matti Vanhasen hallitus teetti vuonna 2008 EU-vaikuttamiselvityksen, jonka johtopäätös oli, että Suomen pitää vaikuttaa aktiivisemmin EU-asoiden varhaisessa valmisteluvaiheessa eri toimielimissä, erityisesti Euroopan komissiossa. Valmisteluun on luotava uudenlainen henki. On vaikutettava eikä vain reagoitava. Halutaan asioita eikä vain sopeuduta.¹¹⁵⁶ Selvityksen henki perustuu hallituksen ja sidosryhmien vahvaan vuoropuheluun. Vaikka selvityksessä ei eksplisiittisesti suosita korporaatioita, se rakentuu ajatukselle, että voimakkaimmat sidosryhmät eli korporaatiot ovat EU-vaikuttamisen kannalta olennaisia tekijöitä Suomen kansallisessa EU-vaikuttamisessa. Kärjistäen voisi sanoa, että korporaatioiden lisäksi Suomen aktiivisuus on muutaman suuren yrityksen varassa: Nokian sekä metsä- ja energiateollisuuden.

EU:n laajentuessa ja kehittyessä poliittisen vaikuttamisen areenat ovat kaksisuuntaisia. Kansallista aloitetta tai näkemystä edistetään toisaalta vaikuttamalla EU:n tulevaan lainsäädäntöön ja toisaalta EU-säädösten kansallisen täytäntöönpanoon. Virkamiehet laativat perusmuistioihin alustavat näkemykset, jotka jäävät usein lopullisiksi kannoiksi. Virkamiehiin on siis vaikutettava

ennen kuin he tarttuvat kynään.¹¹⁵⁷ EU-asioissa ilmaisulla *gold-plating* eli ”ylisäättely” tarkoitetaan sellaista EU-lainsäädännön kansallista täytäntöönpanoa, joka ylittää direktiivin asettaman vähimmäistason. Direktiivin kohteina olevista asiakokonaisuuksista siis säädetään jäsenvaltiossa tiukemmin kuin direktiivissä edellytetään.¹¹⁵⁸

Tätä ylisäättelyä voi sanoa eräänlaiseksi EU-aikakauden myöntyvyydeksi, jolla Suomi ”hyvänä EU:n jäsenvaltiona” osoittaa solidaarisuuttaan yhteisölainsäädännölle, kuvitteelliselle eurooppalaiselle yhteisöllisyydelle. Direktiivin täytäntöönpanossa on kolme perusvaihtoehtoa: 1) kirjoitetaan direktiivin sisältöä vastaavia uusia kansallisia säännöksiä, 2) sisällytetään direktiivi sellaisenaan kotimaiseen sääntelyyn (sanasta sanaan) tai 3) viitataan kansallisessa lainsäädännössä siihen, mitä direktiivissä on säädetty.¹¹⁵⁹

Suomen EU-vaikuttamisen haasteina pidetään ajoitusta ja politiikan reaktiivista luonnetta.¹¹⁶⁰ Suomen vaikuttaminen ei ole järjestelmällistä, koska vakiintuneet tavat eivät ole vielä kehittyneet. Komissaareihin ei olla yhteyksissä riittävän varhain.¹¹⁶¹ OECD:n vuoden 2010 Suomen lainsäädäntötoiminnan maatutkimuksessa todettiin, että Suomen vahvuus on pitkäaikainen ja vakiintunut kuulemisperinne, eli käytännössä yleensä säädösehdotuksista seuraa lausuntomenettely.¹¹⁶²

Julkisuuslainsäädäntö muuttui vuonna 1999

Työmarkkinajärjestöt ja niiden tärkeimmät yritykset muodostivat poliittisen valmistelun sisäpiirin, jota julkisuuslaki suojeli vuoteen 1999 saakka. Suomen EU-jäsenyys merkitsi avoimuutta ja muutosta hallinnon ajattelutapoihin, ja jäsenyydestä seurasi uutta hallintokulttuuria. Suomen perustuslaki takaa oikeuden saada tieto viranomaisten julkisista asiakirjoista¹¹⁶³, ja julkisuuslaki toteuttaa tätä perusoikeutta.¹¹⁶⁴ Ennen julkisuuslain uudistusta vuonna 1999 viranomaistoiminta ei käytännössä ollut aina julkista. Perustuslain pykälän 22 mukaan ”julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen”. Perusoikeuksien ja julkisuuden toteuttaminen ovatkin viranomaisten yleisiä velvollisuuksia.¹¹⁶⁵

Perustuslain pykälän 12 toisen momentin mukaan julkisuus koskee kaikkia ”viranomaisen hallussa” olevia asiakirjoja ja muita tallenteita. Julkisuuslain määrittelemät tallenteet jaetaan kirjallisiin asiakirjoihin ja sähköisiin tallenteisiin.¹¹⁶⁶ Viranomaisen hallussa olevan tiedon tallentamis- ja säilyttämis- tai käyttämisellä ei ole merkitystä julkisuussäätelyn kannalta eikä myöskään sillä, onko viranomainen laatinut asiakirjan vai onko se sille toimitettu.

Asiakirjoiksi ei sen sijaan lueta suullisesti esitettyjä viestejä.¹¹⁶⁷ Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun (10.12.2001 T 3077) mukaan viranomaisen tallentama suullinen käsittely on asiakirja.

Ei-asiakirja (*non-paper*) on viranomaiselle toimitettu tai viranomaisten laatima asiakirja, jota ei tästä huolimatta pidetä viranomaisen asiakirjana. Ei-asiakirjat ovat tallenteita, ”joiden julkisuutta ei voida perustella julkisuusperiaatteella.” Jotta asiakirja katsotaan viranomaisen laatimaksi, sen täytyy olla verrattain viimeistelty.¹¹⁶⁸ Mikäli asiakirja on muistiinpanojen tai luonnoksen asteella, sitä ei pidetä viranomaisen asiakirjana ennen kuin se on annettu esiteltäväksi tai muuta asian käsittelyä varten.¹¹⁶⁹ Muistiinpanoa pidetään ei-asiakirjana, jos se on luonteeltaan alustava ja selkeästi epävirallinen.¹¹⁷⁰ Raja ei-asiakirjojen ja valmistuttuaan julkisiksi tulevien viranomaisten asiakirjojen välillä ei ole selkeä, mutta perustana voi pitää julkisuusmyönteistä asiakirjakäytäntöä.¹¹⁷¹

Täysimääräinen julkisuusperiaatteen soveltaminen alkaa asiakirjan tultua julkiseksi. Asiakirjasta tulee yleensä julkinen silloin, kun ”se valmistuu tai se saapuu viranomaiselle”. Asiakirjan tiedot tulevat julkiseksi viimeistään silloin, kun asiassa on tehty päätös.¹¹⁷² Viranomaisten laatimasta muistiosta, pöytäkirjasta ja muusta vastaavasta hallintopäätöksen käsittelyä varten valmistelusta asiakirjasta tulee julkinen, kun valmistelun kohteena ollut päätös on allekirjoitettu.¹¹⁷³

Julkisuuslain piiriin kuuluvat myös viranomaisen sisäiseen työskentelyyn laaditut asiakirjat, jos ne täytyy liittää arkistoon.¹¹⁷⁴ Viranomaisen laatima asiakirja, johon sovelletaan julkisuuslakia, ei voi jäädä pysyvästi ei-julkiseksi. Asiasta tulee yleensä julkinen siinä vaiheessa, kun sen käsittely päättyy ja sitä käytetään asiakirjoihin, ”joiden julkiseksi tulemisesta ei ole nimenomaista säännöstä.”¹¹⁷⁵

Perustuslain pykälän 12 toisen momentin mukaan ”Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta”. Tämä tarkoittaa sekä tiedonsaantioikeutta että viranomaisen velvollisuutta antaa tieto. Tiedonsaantioikeus sisältää myös oikeuden käyttää tai olla käyttämättä saatua tietoa. Vanhan lain ollessa voimassa asiakirja oli yksilöitävä ”riittävän täsmällisesti”, jolloin viranomaisella olevasta asiakirjasta (*asiakirjakohtaisuus*) sai tiedon. Uuden lain myötä viranomaisen palvelu- ja neuvontavelvollisuus ovat laajentuneet.¹¹⁷⁶

Julkisuuslain luku 6 sisältää säännökset asiakirjojen salassapidosta. Jos muutoin salassa pidettävässä asiakirjassa on julkisia osia tai osuuksia, puhutaan *osajulkisuudesta*. Salassapitovelvoite ei koske asiakirjan osaa tai osia, jotka ovat julkisia. Julkisuuslain pykälän 10 mukaan viranomaisen on annettava

tieto salassa pidettävän asiakirjan julkisesta osasta, ”jos se on mahdollista niin, ettei salassa pidettävä osa tule tietoon.” Joissain tapauksissa kuitenkin jo pelkkä tieto asiakirjan olemassaolosta voi olla salassa pidettävä.¹¹⁷⁷ Viranomaisen täytyy antaa tieto asiakirjan julkisesta osasta, vaikka osa asiakirjasta olisi salassa pidettävä.¹¹⁷⁸ Tämän lisäksi viranomaisella on yleinen velvollisuus tuottaa ja jakaa tietoa.¹¹⁷⁹ Tallentamismuodosta riippumatta vaitiolovelvollisuus koskee myös pelkkää tietoa.¹¹⁸⁰

Vanha julkisuusperiaate painottaa yhteiskunnan vaihtelevuutta ja siitä kumpuavaa viranomaisen harkintavaltaa, kun taas nykyisessä korostuvat kansalaisten ja viranomaisten yhtäläisyys ja siten yhdenvertainen sekä laeva julkisuuden periaate.¹¹⁸¹ Huomattava osa vuosien 1951 ja 1999 välillä voimassa olleen julkisuuslain säädöksistä on 1930-luvulta. Vuoden 1951 laissa julkisuus oli oikeus tai mahdollisuus saada tietoja asiakirjoista, mikäli niitä pyydettiin. Laki oli muodostettu ajatukselle viranomaistoiminnan tehokkuudesta, jota ei ”turhaan häiritty”. Julkisuusperiaate rakentuikin vanhassa laissa ”vastataan jos kysytään -periaatteen” varaan.¹¹⁸²

Julkisuuslainsäädäntöä pyrittiin uudistamaan useaan kertaan 1970-luvun alkupuolelta lähtien, mutta muutossyritykset kaatuivat kokonaan tai osittain. Tämä johti vaikeuksiin hallita julkisuusnormistoa.¹¹⁸³ Asko Hynninen toteaa väitöskirjassaan Olli Mäenpään haastattelun (8.10.1999) perusteella, että julkisuuslain uudistus viipyi kahdesta syystä. Ensinnäkin viranomaistiedon tallennusmenetelmät muuttuivat huomattavasti 1980- ja 1990-luvuilla, minkä lisäksi jotkin viranomaiset, esimerkiksi Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö, hidastivat toiminnallaan salassa pidettävän alueen supistamista.¹¹⁸⁴

1990-luvun alussa Timo Vuortama ja Lauri Kerosuo totesivat, että ”viranomaistoiminta on Suomessa periaatteessa julkista”. Ennen nykylakia avoimuus ei ollut käytännössä mahdollista ilman, että viranomainen toimi kansalaisen ja hallinnon välissä.¹¹⁸⁵ Viranomaisen tehtävä julkisuutta toteuttaessa jäi julkisuusperiaatteen ulkopuolelle.¹¹⁸⁶ Toisin kuin uudessa, vanhassa laissa ei ollut *velvollisuutta* antaa asiakirjatietoja suullisesti. Lisäksi vanhan lain mukaan tietojen luovuttamisesta ei saanut aiheutua *kohtuutonta haittaa ja vaivaa* viranomaiselle. Tämä on tarkoittanut laajaa viranomaisen harkintavaltaa sekä myös tilaisuutta salailuun.¹¹⁸⁷

Uudessa julkisuuslaissa hallinnolla on sekä oikeus että velvollisuus tukea tiedonsaantia ja tiedottaa, mikä on päinvastaista verrattuna vanhaan lakiin. Viranomaisen on oltava aktiivinen kansalaisen pyytäessä tietoa, jolloin tiedonsaannin edistäminen toteutuu. Jotta tiedottamisvelvollisuus toteutuu, tietoa on myös jaettava oma-aloitteisesti, vaikkei sitä erikseen pyydetä.¹¹⁸⁸

Uuden (1999) ja vanhan (1951) julkisuuslainsäädännön pääkohtia vertaillaan alla olevassa taulukossa. Sen perusteella eturyhmät onnistuivat pääsemään ennen uutta lakia viranomaistiedon sisäpiiriin. Keskeinen kysymys on päätösten valmistelu, jolloin ulkopiirissä olevat eivät saa niistä mahdollisesti minkäänlaista tietoa, vaikka valmistelu koskisikin kyseistä eturyhmää. Sen sijaan sisäpiirissä olevat eturyhmät pääsevät valmisteluun osallistuessaan käsittelemään ”keskeneneräistä viranomaistietoa”, joka ei ole julkista, ja vaikuttamaan siihen ennen muita.

”Vanhan” (1951) ja ”uuden” (1999) julkisuuslain vertailua.¹¹⁸⁹

Muutoksia	”Vanha julkisuuslaki” (1951)	”Uusi julkisuuslaki” (1999)
Asiakirjakohtaisuus	Asiakirjan yksilöiminen ”riittävän täsmällisesti”.	Tietopyyntö yksilöitävä ”riittävästi”.
Harkintavalta	Viranomaisella laaja harkintavalta. Salassapito perustui lakiin, ja vaitiolovelvollisuus saattoi perustua asian laatuun tai viranomaisen määräykseen.	Viranomaisen harkintavalta supistui. Kansalaisten ja viranomaisten yhtäläisyys ja yhdenvertaisuus sekä laava julkisuuden periaate.
Tiedottamisvelvollisuus	”Vastataan jos kysytään -periaate”.	Oikeus ja velvollisuus tukea tiedonsaantia sekä tiedottaa oma-aloitteisesti.
Avoimuus	Virkamies välikätenä kansalaisen ja hallinnon välissä.	Merkittävä osa viranomaisten asiakirjoista internetissä.
Tietojen antaminen	Ei kohtuutonta haittaa ja vaivaa viranomaiselle.	Viranomaisella palvelu- ja neuvontavelvollisuus. Velvollisuus antaa tieto asiakirjasta myös suullisesti.
Etukäteisjulkisuus	Valmisteluasiakirjat ei-julkisia vielä asian käsittelyn päättymisen jälkeen.	Valmisteluasiakirjat julkisia, kun päätös asiassa on tehty.

Kenties tärkein seikka tiedotusvälineiden osalta uudessa laissa oli se, että etukäteisjulkisuutta laajennettiin. Vanhan lain mukaan valmisteluasiakirjat olivat ei-julkisia vielä asian käsittelyn päätyttyäkin, jolloin niistä sai tietoja vain viranomaisen luvalla.¹¹⁹⁰ Vuoden 1999 julkisuuslakia koskevissa perusteluissa sen sijaan todetaan, että ”kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien kannalta olennaista on, että tietoja voidaan saada mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ennen lopullisen päätöksen tekemistä”¹¹⁹¹

Uudessa laissa myös viranomaisten harkintavaltaa on rajoitettu. Aiemmin salassapito perustui lakiin, mutta vaitiolovelvollisuus saattoi perustua asian laatuun tai viranomaisen määräykseen.¹¹⁹²

Salassapitoa koskevat normit julkisuuslain luvuissa 6 ja 7 ovat laajoja ja tulkinnanvaraisia. Tämä synnytti epäilyjä siitä, että lähes mikä tahansa asia tai tieto voitiin salata jollakin perusteella. Tiedonhankinta on myös saattanut

johtaa tilanteeseen, jossa toimittajia painostetaan lopettamaan tiedon etsintä tai perumaan asiankirjapyyntö.¹¹⁹³

Teknologinen kehitys laukkasi julkisuuslainsäädännön uudistamisen edellä. Vaikka tiedonvälityksen teknologiat, kanavat ja ansaintalogiikat ovat periaatteessa lisänneet julkisuutta, tiedon määrällinen kasvu on saattanut rajoittaa tiedonvälityksen mahdollisuuksia supistaa salatun ja ei-julkisen tiedon piiriä. Toisaalta uusi julkisuuslaki ja kilpailu tiedosta ovat lisänneet asioiden, päätöksentekoprosessien ja valmistelun läpinäkyvyyttä. Julkisuuslainsäädännön kehitys ”todistaa”, että vuoteen 1999 saakka korporaatiot olivat tiedonsaannissa etuoikeutetussa sisäpiirissä. Esimerkiksi journalistit ottivat samoihin aikoihin etäisyyttä politiikkoihin. Tästä kertoo sekin, että toimittajayhdistyksen nimi muutettiin Poliittisista toimittajista Poliitiikan toimittajiksi.¹¹⁹⁴

Uudessa laissa on rajoitettu myös viranomaisten harkintavaltaa. Aiemmin salassapito perustui lakiin, mutta vaitiolovelvollisuus saattoi perustua asian laatuun tai viranomaisen määräykseen. Tiettyjen asiakirjojen julkisuutta tai salassapitoa oli julkisuuden pääsäännöstä huolimatta usein vaikea päätellä. Tämä taas johti vanhan lain aikaan perusteettomaan salassapitoon tai tiedon saannin pitkittymiseen.¹¹⁹⁵

Viranomaisten hallinnoimista aineistoista voi olla hyvin hankala saada kokonaiskuvaa. Ei-julkinen aineisto käsittelee usein liikesalaisuuksia tai asiakirjassa esiintyvien henkilöiden yksityisyyttä, terveydentilaa tai taloudellista asemaa. Salassapito saattaa olla myös oleellinen osa viranomaisen toimintoja, esimerkiksi puolustusvoimien kansallista turvallisuutta koskevia ei-julkisia tietoja. Viranomaiset pitävät pääosin rajanvetoa julkisen ja ei-julkisen aineiston välillä vaivattomana. Julkisuuden arviointia esiintyy lähinnä silloin, kun arvioidaan yksittäisen valmisteluaineiston muuttumista julkiseksi. Viranomaisten päämääränä on tehdä vähintään luottamuksellisesta osasta aineistoa julkinen versio. Julkisen ja ei-julkisen välinen raja on joka tapauksessa tapauskohtaista.¹¹⁹⁶

Heikki Kuutti (2011) on tutkinut julkisuusperiaatetta. Asiakirjoista, jotka eivät ole vielä julkisia, annetaan tietoja usein hyvin vähän. Salassapidon perusteita ei pidetä kovin vakiintuneina, ja lisäksi salailun arvellaan olevan ajoittain turhan innokasta, vaikka se ei olisi tarpeellista. Mahdottomana ei ole pidetty sitäkään, että asiakirjapyyntöjen jälkeen kyseisiä tietoja olisi merkitty salassa pidettäviksi. Kuten edellä todettiin, tarvetta salassapitoon perustellaan etenkin yksityisyydensuojalla.¹¹⁹⁷

Viranomaiset ovat mieltäneet tiedotustoiminnan aiempaa systemaattisemmaksi, oma-aloitteisemmaksi ja monitahoisemmaksi. Asiaa tutkinut

Kuutti toteaa, että toiminnan on mielletty myös muuttuneen vuosien varrella ”julkisuuspakoilusta” ”julkisuushakuiseksi”. Lisäksi viranomaiset ovat kokeneet, että hyvät suhteet mediaan ja oma-aloitteinen tiedottaminen kuuluvat heidän julkisuuskuvaansa.¹¹⁹⁸

Viranomaisaineistolla voi olla huomattava merkitys journalistien työlle. Hektisessä uutistytössä on yleistä, ettei viranomaisten oma-aloitteisesti antamille tiedoille ehditä hakea muita sisältöjä. Tällöin jutuissa korostuvat viranomaisten itse antamat tai heidän haastatteluissa mainitsemansa seikat.¹¹⁹⁹ Haasteita viranomaisaineistojen käytölle asettavat myös toimittajien tietämättömyys siitä, minkälaisia aineistoja viranomaiset hallinnoivat. Lisäksi ongelmallisena pidetään tietojen kokonaishahmottamista; sitä, mitä kaikkea tietoja aineistoista on ylipäättään mahdollista pyytää.

Heikki Kuutin tutkimuksessa esiin nousi myös epätietoisuus siitä, onko kaikkea viranomaistoimintaan liittyvää ja journalistisesti kiinnostavaa tietoa sittenkään dokumentoitu. Toimittajat eivät välttämättä tunne viranomaisten kirjaamistapoja niin perusteellisesti, että voisivat arvioida, salataanko jokin julkinen asiakirja tietoisesti. Ongelmalliseksi koettiin myös epävirallisten keskustelujen kirjaamattomuus, etenkin kuntahallinnossa.¹²⁰⁰

Tietoja pyytävän henkilöllisyys ei saisi vaikuttaa siihen, luovutetaanko julkisia tietoja. Tietopyynnöt ovat kuitenkin vuorovaikutustilanteita, jolloin tosiasiaa esimerkiksi toimittajan tuntemisella tai viranomaisen persoonalla voi olla merkitystä. Toisinaan viranomaiset ovat pyrkineet vaikuttamaan luovuttamiensa tietojen käyttöön sekä kyselleet niiden käyttötarkoitusta, vaikka heillä ei olisi harkintavaltaa tietojen luovuttamiseen. Asiakirjojen ja niiden sisällön julkisuutta on myös hallinnoitu tietojen julkistamisen mahdollisten myönteisten tai kielteisten vaikutusten perusteella.¹²⁰¹ Kuutin tutkimuksessa todetaan, että viranomaisia pidettiin entistä järjestelmällisempinä, joskin myös teknisellä kehityksellä ja ammattitiedottajien taidoilla oli vaikutusta.¹²⁰²

Ennen Suomen EU-jäsenyyttä hallinnollinen ja taloudellinen eliitti on ollut etulyöntiasemassa tiedon saatavuuden kannalta. Asymmetrinen tieto – se, että toiset tietävät enemmän kuin toiset – kuvaa hyvin yhteiskunnallisen vaikuttamisen eriarvoisuutta. Etujärjestöjen edustajat ovat olleet asymmetrisen tiedon piirissä: hintoja muodostavissa kartelleissa, valmistelukomiteoissa sekä valtion ja elinkeinoelämän yhteistoimintoja säätelevissä elimissä.

Tiedonvälityksen kehitys EU-jäsenyyden aikakaudella

Julkisuuslain muutosten rinnalla uusi teknologia – satelliittikanavat, langattomat verkot, internet ja siellä tuotettavat palvelut – muutti tiedotusvälineiden ansaintalogiikkaa. Painetun viestinnän tuotteet ja jakelukanavat ovat menettäneet ainakin 15 viime vuoden aikana markkinaosuuksiaan, ja lisäksi kaupan jakelutiet ovat alkaneet muuttua.

Sähköisten joukkoviestintävälineiden murrosvaiheita ja ilmiöitä.

1990	Nelonen-televisiokanava Satelliittikanavat Erikoisradiot Radio-ohjelmat digitaalisessa muodossa internetin kautta GSM-verkko ja GSM-matkapuhelin Internet yleistyy
2000 ja 2010	Digitaaliset maanpäälliset televisiolähetykset 3G- ja 4G-verkot Teknologian digitalisoituminen Verkkomedia Kauppa verkkoon Sosiaalinen media: Wikipedia, blogit, Facebook, Twitter, Google Älypuhelimet

Joukkoviestintämarkkinat Suomessa vuosina 1960 ja 2010.

	1960	2010	Muutos
	%	%	%
Päivälehdet (4–7 -päiväiset)	36	22	-14
Muut sanomalehdet	4	3	-1
Ilmaislehdet	1	2	+1
Aikakauslehdet	25	16	-9
Kirjat*	14	13	-1
Hakemistot ja suoramainonta	4	7	+3
Painettu viestintä yhteensä	84	64	-20
Televisio**	6	23	+17
Yksityiset radiot		1	
Verkkomedia		5	
Sähköinen viestintä yhteensä	6	29	+23
Tallenneviestintä yhteensä***	11	7	-4
Kaikki yhteensä M€ vuoden 2010 rahassa	832	4 291	+ 3 459
Joukkoviestintä/BKT, %	2,0	2,4	+0,4

* Sisältää multimediataallenteiden myyntiä.

** Sisältää Yleisradion julkisen palvelun radiotoiminnan.

*** Sisältää äänitteet, videot (DVD ja VHS) sekä elokuvateatterit.

Lähde: Tilastokeskus, Joukkoviestintä- ja kulttuuritilastot Saurin ja Picardin 2012 mukaan.

Vuonna 2016 Yleisradion budjetti oli 490 miljoonaa euroa. Euromääräinen markkinointiviestintä on ollut laskussa vuodesta 2010 lähtien. Vuonna 2014 markkinointiviestinnän volyymi oli 2,914 miljardia euroa. Mediamainontaan käytettiin 1,176 miljoonaa, suoramarkkinointiin 707 miljoonaa, myynninedistämiseen 602 miljoonaa ja markkinointiviestinnän suunnitteluun 383 miljoonaa euroa. Jälkimmäisessä luvussa ovat mukana viestintätoimistot.¹²⁰³ Puhtaasti viestintään keskittyneitä suunnittelutoimistoja on korkeintaan viidennes kaikista markkinointiviestintätoimistoista. Yksinomaan yhteiskunnalliseen viestintään ja lobbaamiseen keskittyneitä toimistoja on kymmenkunta. Yleinen trendi on integroitu markkinointiviestintä, jossa kuitenkin viestinnän omistukset ovat muuttuneet monista eri syistä.

Suuri haaste on siinä, että esimerkiksi Googlen, Applen ja Microsoftin kaikki palvelumyynti ei sisälly näihin tilastoihin. Myös tietoliikenneoperaattorien liikevaihdot ja ICT-alan tilastot ovat monitulkintaisia.¹²⁰⁴ ICT-markkinoiden maailmanlaajuinen volyymi on 3,74 biljoonaa dollaria, mutta Suomen markkinan kokoa alan etujärjestö ei kerro.

Julkisuuslainsäädännön kehitys kuitenkin todistaa, että aina vuoteen 1999 saakka korporaatiot olivat etuoikeutetussa sisäpiirissä. Ja vaikka laki on muuttunut, lakien valmistelussa korporaatioiden asema ei ole heikentynyt. Kuitenkin media-alan murros on pakottanut myös ne kilpailemaan sisäpiiritiedosta, joka ei enää ole ainoastaan kansallista vaan myös kansainvälistä ja maailmanlaajuisia. Yritysten lisäksi myös valtiot kilpailevat tiedosta. Se muuttaa myös asymmetrisellä tiedolla käytyä kilpailua.

Korporatiivisen valmistelun sisäpiiri

Julkisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut 35 prosentista lähes 60 prosenttiin vuodesta 1975 vuoteen 2014.¹²⁰⁵ Luvut kuvaavat myös julkisen päätöksenteon taloudellista merkittävyyttä.

Komitealaitos käsitti vuosittain 150–470 komiteaa, ja niiden määrä kasvoi vuodesta 1940 vuoteen 1978. Komiteoiden kokoonpanoissa etujärjestöjen rooli alkoi kasvaa siten, että työmarkkina- ja maatalousjärjestöillä oli niissä 60–70 prosenttia kaikista edustajista.¹²⁰⁶ Voitto Helander pitää komitealaitoksen kautta vaikuttamisen lisäarvona sitä, että ”kontaktipinta laajeni” ja hallinto-eliitti ja järjestöeliitti lisäsivät yhteistyötään. ”Parlamentaarisen järjestelmän rinnalle kehittynyt korporatiivinen tulopolitiikan osajärjestelmä on selväpiirteisesti heikentänyt parlamentaarisen järjestelmän ohjauskykyä”, Helander totesi vuonna 1979.¹²⁰⁷

Markku Temmes toteaa komitealaitoksesta seuraavaa: ”Jo autonomian ajalta lähtien valtion komitealaitos oli ollut merkittävä väline uudistusten ja lainsäädännön valmistelussa. Hyvinvointivaltion kiihkeimpänä rakentamisen aikana valmistelua varten asetettuja valtion komiteoita tai toimikuntia saattoi olla vuosittain toiminnassa sadasta kahteensataan. Pysyvämmät neuvottelukunnat, jotka niinikään kuuluvat valtion komitealaitokseen, huolehtivat pysyvämmän valtionhallinnon sidosryhmäsuhteista. 1990-luvulla valtion komitealaitos menetti lähes kokonaan merkityksensä ministeriötason ad hoc -valmistelussa. Tilalle ovat tulleet ministeriöiden itsensä asettamat työryhmät ja selvityshenkilöt tai pitäytyminen normaaliin virkavalmisteluun. Syynä on ollut manageriaalisen tehokkuuden tavoittelun ohella se, että näin ministeriöiden ei tarvitse viedä hankkeidensa valmistelua koskevia suunnitelmia liian aikaisin valtioneuvoston yhteiseen käsittelyyn. Valmistelu on saattanut kehittyä tehokkaammaksi ja järjestelyiltään joustavammaksi, mutta samalla sen laatutaso tai ainakin eri tahojen mahdollisuus osallistua siihen on saattanut heikentyä.”¹²⁰⁸

Vuonna 1972 työskenteli 172 komiteaa, mutta vuonna 1994 komiteoita oli enää 12. Valmistelu siirtyi työryhmiin, joita vuonna 1972 oli 113 ja vuonna 1994 jo 380. Olennaista valmistelulle on kolmikantaisuuden kasvu. Valtiotalouden tarkastusvirasto¹²⁰⁹ tutki hallinnon valmistelua ja laati kehityksestä taulukon 1999–2001.¹²¹⁰ Rakenteellinen ohjaava tekijä on ollut poliittisen valmistelun haltuunotto – askel askeleelta. Vähitellen työmarkkinaosapuolet synnyttivät neuvottelu- ja valmistelumekanismeja, joissa niiden asioita valmisteltiin valtioneuvoston asettamissa komiteoissa ja työryhmissä kahdenväliseen neuvotteluun perustuen. Vuosina 1997–2013 hallituksella on ollut käytettävissä vuosittain noin 300 työryhmää, joiden kokoonpanojen enemmistön muodostavat työmarkkinaosapuolet. Näiden valmisteluprosessien kautta työmarkkinajärjestöt ja agraarilobby ovat ottaneet haltuunsa hallituksen poliittisen valmistelun.

Vuonna 2013 Helsingin Sanomat pyysi Valtiokonttorilta listauksen niistä ihmisistä ja organisaatioista, jotka ovat osallistuneet ministeriöiden uudistushankkeisiin ja lainvalmistelutyöhön vuosina 1997–2013. Työryhmjäsenyyksiä tai lausuntoja oli lähes 140 000. Tästä aineistosta on irrotettu etujärjestöjen toimintaa kuvaava 14 000 nimen aineisto.¹²¹¹ Helsingin Sanomien selvityksen mukaan ministeriöissä edustettuina olleet yhteistyötahot voidaan luokitella seuraavasti:

Edustukset hallituksen asettamissa työryhmissä 1997–2003.

elinkeinoelämä	5 850
palkansaajat	3 068
maatalous	1 699
lapset ja nuoret	333
muut	2 824
(Yhteensä 13 774; 77 prosenttia = elinkeinoelämä, palkansaajat ja maatalous)	

Ministeriöiden työryhmien jäsenet ja lausunnot jakautuivat vuosina 1997–2013 seuraavasti:

Ministeriöiden työryhmien jäsenet ja lausunnot 1997–2003.

	Jäsenet	Lausunnot (per vuosi)
Työ- ja elinkeinoministeriö	2 052	128
Sisäasiainministeriö	1 717	107
Oikeusministeriö	1 640	102
Valtiovarainministeriö	1 640	102
Kaupp- ja teollisuusministeriö	1 530	96
Maa- ja metsätalousministeriö	1 474	92
Sosiaali- ja terveysministeriö	1 414	88
Opetus- ja kulttuuriministeriö	999	63
Ympäristöministeriö	806	50

Laskelmista voidaan päätellä, että etujärjestöt, erityisesti työmarkkinajärjestöt ja agraarilobby, vaikuttavat aktiivisesti ministeriöiden ja samalla hallituksen poliittiseen valmisteluun. Niiden osuus kaikista kontakteista on 77 prosenttia. Kun 16 vuoden tutkimusjaksolla (1997–2013) kontakteja on ollut 13 774, työmarkkinajärjestöjen ja agraarillobbyn edustajat ovat noin 15 vuoden jaksolla (= 180 kuukautta) olleet tekemisissä hallinnon kanssa jatkuvasti eli keskimäärin 60 kertaa kuukaudessa.

Myöhempi akateeminen tutkimus tukee tätä tulosta. Anne Maria Hollin¹²¹² aineistoa on jalostanut Mika Vehka, jonka mukaan palkansaajien ja elinkeinoelämän järjestöt edustavat vähintään puolta kaikista järjestöjen sidosryhmistä.¹²¹³ Vaikka Vehkan mukaan pääsy valmisteluun ei ole sama asia kuin vaikutusvalta, niillä on usein erittäin vahva yhteys.¹²¹⁴ Vehka toteaaakin: ”Palkansaaja- ja elinkeinoelämän järjestöillä esimerkiksi voidaan nähdä selvästi vahvempi kokonaisedustus niillä hallinnonaloilla, joilla käsitellään eniten näiden järjestöjen ’omia kysymyksiä’, kuten työhön, elinkeinoihin tai

yrittämiseen liittyviä asioita.”¹²¹⁵ Tämä korostuu myös silloin, kun intressiryhmät osallistuvat Suomessa EU-asioiden valmisteluun. Intressiryhmistä vahvimmin edustettuina ministeriöiden EU-jaostoissa ja yleisemmin EU-valmistelussa ovat sosiotaloudellisia intressejä edustavat suuret kattojärjestöt, joilla on myös perinteisesti ollut vahva ja vaikutusvaltainen asema kansallisen politiikan valmistelussa.¹²¹⁶

Poliittisen valmistelun keskeinen murroskohta on vuosi 1995, jolloin Paavo Lipposen hallituksen ohjelmassa mainittiin kolmikantainen valmistelu. Aikaisemminkin hallitusohjelmien laadinnassa konsultoitiin sidosryhmiä ja niiden joukossa myös työmarkkinaosapuolia, mutta ohjelmat olivat ennen vuotta 1995 lyhyitä ohjelma- ja suuntajulistuksia.¹²¹⁷

Vuoden 1995 jälkeen työmarkkinajärjestöt ovat toimittaneet yhteiset tavoitteet hallitusohjelmaneuvotteluihin, ja hallitusohjelmissa on mainittu, että hallitus sitoutuu kolmikantaiseen valmisteluun.¹²¹⁸ Sen merkittävin ”sosiaalinen instituutio” on talousneuvosto, jonka merkitys kolmikantaisena talouspolitiikkaa koordinoivana ja konsultoivana elimenä korostui. Talousneuvostosta vuonna 1966 annettu asetus antaa sille väljän ja selkeän tehtävän: ”Neuvoston tulee tarkastella maan taloutta ja lähinnä sen pitkän ajan kehitysmahdollisuuksia sekä sitä, miten voitaisiin saavuttaa mahdollisimman nopea ja tasainen taloudellinen kasvu korkean työllisyyden, vakaan hintatason ja tyydyttävän maksutaseen tasapainon olosuhteissa. Neuvoston tehtävänä on myös tarkastella maan tuotantovarojen tehokasta hyväksikäyttöä edistävää talouspolitiikkaa.”¹²¹⁹

Käytännössä talousneuvosto on kolmikantaan kuuluvien järjestöjen ja valtiovaltaa edustavien päättäjien ja virkamiesten säännöllinen yhteydenpitofoorumi. Kokouksissaan talousneuvosto on jatkuvasti yhteydessä pääministerin johdolla tapahtuvaan politiikan valmisteluun. Kyseessä on sosiaalista pääomaa luova prosessi.¹²²⁰

Talousneuvostolla on ollut johtava keskustelufoorumin rooli, kun Suomen taloutta on integroitu osaksi Euroopan unionia ja globaalia taloutta. Sillä on ollut myös merkitystä sekä tulopolitiikassa että Suomen irtautumisessa 1990-luvun alun lamasta.

Pekka Singon mukaan talousneuvosto voi tarjota hallitukselle arvokkaan mahdollisuuden ”sparrata” politiikkalinjauksia ja arvioida tulevan politiikan vaikuttavuutta. Tätä mahdollisuutta hallituksen voidaan katsoa myös säännöllisesti hyödyntäneen. Edellä kuvatussa ”sparrauksessa” aloitteentekijä on hallitus ja etujärjestöille jää melko passiivinen rooli kertoa, miten niiden edustamat tahot reagoivat suunniteltuun politiikkaan. Käytännössä etujärjestöille

kuitenkin tarjoutuu samalla tilaisuus vaikuttaa politiikan muotoutumiseen eli niin sanotusti lobata hallitusta. Mikäli hallitus ei avoimesti (parlamentarismiin vedoten tai muista syistä) ole halukas ottamaan vastaan neuvoja, lobbaus voi olla epäsuoraa.

Edelleen Singon mukaan voidaan katsoa, että koska lobbausta eli eritressitahojen pyrkimystä vaikuttaa talouspolitiikkaan tapahtuu joka tapauksessa (ja kaikissa maissa), voi olla monessa suhteessa parempi, että tällaiselle vaikuttamiselle tarjotaan *institutionaaliset ja kontrolloidut puitteet*. Talousneuvoston nykyinen ministeripainotteinen kokoonpano tarjoaa lobbaukselle hyvät edellytykset, koska kaikki hallituspuolueet ovat siellä edustettuina. Se, että neuvostossa ovat läsnä myös muut asianosaiset ja asiaa tuntevat tahot, vahvistaa osaltaan päätöksentekijöille välitettävän tiedon kontrollia. Sinko laskee vahvuudeksi myös sen, että kaikki potentiaalisesti lobattavat tahot eli eri hallitusryhmät ja talousasioista vastaavat ministerit saavat käsillä olevasta asiasta yhdenmukaisen kuvauksen.¹²²¹

Sinko esittelee talousneuvoston toimintaa arvioineen asiantuntijaryhmän loppuraporttia, jossa korostetaan sekä muodollista että epämuodollista vuorovaikutusta hallituksen edustajien ja etujärjestöjen välillä jo asioiden valmisteluvaiheissa. Hallituksen johto tapaa ”säännöllisesti työnantajien ja työntekijäjärjestöjen johtoa eli ns. työmarkkinaseitsikköä”.¹²²²

SAK:n päälobbarin tittelin sai Helsingin Sanomilta vuonna 1997 Eero Heinäluoma, joka avasi työryhmä- ja komiteatyöskentelyn merkitystä. ”Sulla voi olla vaikka 15 muistiota, mutta se ei ole mitään, ellet saa asiaa julkisuuteen.” Hän vierastaa nimitystä lobbari. ”Sillä on Suomessa kielteinen kaiku. Me puhumme yhteiskuntavaikuttajasta. 1940-luvulla toimitsija oli titteliltään järjestäjä. Jos saisin valita, se olisi kaikkein paras.” Lobbarin työ on keskustelua ja kuuntelua. ”Valtaosa informaatiosta täytyy hankkia ihmisiltä suoraan, se ei ole aina paperilla. Monet tahot, esimerkiksi Suomen Pankki, myös haluavat pitää SAK:n ajan tasalla. Pitää osata ennakoida ja tarjota asiaan myös ratkaisu”, Heinäluoma sanoo.¹²²³ Miia Jaatinen puolestaan on todennut, että ”demokraattinen lobbaus” on avointa ja suvaitsevaista, jolloin päätöksentekoa voidaan alistaa myös ulkopuoliselle valvonnalle.¹²²⁴

Tietoa on myös osattava jakaa. Tiedon kätkeminen ja jakaminen on osa poliittista vallankäyttöä ja vaikuttamista. Salassa pidettävällä tiedolla on eräänlainen ”parasta ennen” -ominaisuus eli se myös vanhenee. Mitä arkaluonteisempi asia on, sitä pidempi on vanhenemisaika. Puolueilla on ollut liike-elämän poliittisessa vaikuttamisessa tärkeä rooli luottamuksellisena kanavana ja informaatioväylänä.

Ottaen huomioon edellä taustoitettut kohokohdat on Suomen ruotsalainen kansanpuolue (RKP) ollut kenties tärkein puolue, joka on kuljettanut tietoa valtioneuvoston linnasta Etelärantaan ja erityisesti metsäteollisuuden kabinetteihin. RKP:n läheisiä yhteyksiä liike-elämän poliittisiin tavoitteisiin taustoittaa Pär Stenbäck.¹²²⁵ Suomenruotsalaiset ministerit ovat olleet useimpien hallituskokoonpanojen vakiokalustoa: 30.11.1975 alkaen RKP:llä oli ministerinsä kaikissa hallituskokoonpanoissa kevääseen 2015 asti, jolloin muodostettiin Perussuomalaisen tuella Juha Sipilän hallitus.¹²²⁶

Keskustapuolue (eli nykyinen Suomen Keskusta) oli tärkeä yhteyskanava Etelärannan ja valtioneuvoston linnan välillä, mutta vielä tärkeämpi oli puolueen yhteys Tamminiemeen ja Presidentinlinnaan Mariankadulle 1956–1981.¹²²⁷ Kuten edellä on jo kerrottu, tulopolitiikan kauden alkaessa sosiaalidemokraattien ja Etelärannan välille syntyi strateginen yhteys, sosiaalidialogi, jolla oli suuri poliittinen merkitys.¹²²⁸ Tämän yhteyden varaan rakennettiin Suomessa vuodesta 1968 alkaen kaikki suuret poliittiset ja liike-elämän kannalta tärkeät linjaukset kuten EU-jäsenyyssratkaisu ja EMU-jäsenyys.

Yhteistyö jatkui strategisesti merkityksellisenä aina vuoden 2003 alkuun saakka. Sen jälkeen yhteys on ohentunut. Sitä on korvannut toisaalta keskustasta, mutta erityisesti kokoomus. Sen yhteys Etelärantaan oli vuosina 1968–1995 olennaisesti ohuempi ja vähemmän strateginen kuin SDP:n ja keskustan. Harri Holkerin hallituksen (1987–1991) ja Etelärannan kommunikaatio toimi huonosti.¹²²⁹ Kokoomuksesta oli kehittymässä keskiluokan ääniä tavoitteleva työväenpuolue, joka kilpaili toimihenkilöiden, muiden palkansaajien ja kasvavan yksinyrittäjäväestön äänistä.¹²³⁰

Yritysten edunvalvontajärjestöt

Tässä luvussa on tarkasteltu Etelärannan järjestöjä, yrittäjäjärjestöjä, kauppakamarilaitosta ja agraarilobbyn pääjärjestöä MTK:ta. Kaupan, palveluiden, teollisuuden ja työnantajien toiminnan volyymin saa yleiskuvan 20 vuoden jaksolta oheisesta taulukosta¹²³¹, joka osoittaa, että jäsenmaksutulot ja järjestöjen voimavarat ovat laskeneet 274 miljoonasta eurosta noin 120 miljoonaan euroon. Yritysten edunvalvonta on kansainvälistynyt, joten niiden kustannukset eivät näy taulukon luvuissa. Lisäksi yritysten oma edunvalvontatyö erityisesti suurissa yrityksissä on kasvanut. Kertynyttä omaisuutta on säätiöity: esimerkiksi Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton säätiöllä on 137 miljoonaa euroa ja Teknolohiateollisuuden 100-vuotisjuhlasäätiöllä 116 miljoonaa euroa.¹²³²

**Työnantajayhteisön (Eteläranta) jäsenmaksutulot 1990–2010,
1000 euroa vuoden 2013 rahassa.**

EK-yhteisön tulot	1990	1995	2000	2005	2010
Teollisuus ja työnantajat TT	62,892	25,174	24,700	.	.
Kauppa ja palvelut PT, KKL	11,214	8,437	11,090	.	.
Keskusjärjestöjen osuus yhteensä (EK)	74,106	33,611	35,790	35,583	29,794
Prosenttia kokonaistuloista	30	29	28	27	25
EK-yhteisön kokonaisjäsenmaksutulo	274,021	115,896	127,823	131,788	119,177

Lähde: Elinkeinoelämän keskusliitto.

Suomen Yrittäjien tulokertymä vuonna 2010 oli suuresta jäsenmäärästä huolimatta vain seitsemän miljoonaa euroa. Yrittäjäjärjestön taseen arvo samana vuonna oli seitsemän miljoonaa euroa, josta oman pääoman osuus oli neljä miljoonaa euroa.¹²³³ Eräs yksityiskohta on pantava merkille EU-jäsenyyksikautta edeltävältä ajalta: EVA tuki Suomen Yrittäjien edeltäjää Suomen Yrittäjäjärjestöjen Keskusliittoa (SYKL) taloudellisesti.¹²³⁴ Suomen Yrittäjien keskusjärjestön osuus yrittäjäjärjestön kokonaistuloista on noin 25 prosenttia. Tällöin yrittäjäjärjestöjen kokonaistulot olisivat olleet vuoden 2010 osalta noin 28 miljoonaa euroa.

Lakkotilannetta ajatellen Suomen Työntajain Keskusliiton taloudellinen asema oli heikko: 1970-luvulla päätettiin perustaa erillinen puskurirahasto, jonka pääomaksi tuli kolme miljoonaa markkaa. Rahaston merkitys oli lähinnä periaatteellinen, mutta sen pääoma kasvoi, koska sitä käytettiin vähän. 1980-luvun alussa perustettiin Pohjoismaisten työnantajaliittojen yhteinen lakkovakuutusyhtiö, jonka toiminta alkoi vuonna 1985 Luxemburgissa.¹²³⁵

Kauppakamarilaitoksen tulokertymä on vuositasona (2010) noin 20 miljoonaa euroa käsittäen alueelliset kauppakamarit ja keskuskauppakamarin. Keskuskauppakamarin vuositulot ovat 4,5 miljoonaa euroa. Keskuskauppakamarin taseen arvo on 8,6 miljoonaa, josta oman pääoman osuus on 6,7 miljoonaa euroa.¹²³⁶

Maa- ja metsätaloustuottajain toiminta on kahta edellistä laajempaa. Sekä yrittäjien että maanviljelijöiden jäsenmaksut ovat verotuksessa vähennyskelpoisia, mutta kokonaisuudesta niiden osuus on pieni, noin viisi prosenttia kaikkien jäsenmaksuvähennysten kokonaismäärästä vuonna 2013, eikä se käytettävissä olevien tilastojen valossa ole koskaan ollut tätä korkeampi.¹²³⁷ MTK:n ilmoittama jäsenmaksutulo vuonna 2010 on ollut 7,1 miljoonaa euroa ja taseen oma pääoma 107 miljoonaa euroa. Vaikka MTK:n jäsenmäärä on laskenut, liiton tase on vahvistunut. EK:n jäsenliittojen ja taustalla olevien säätiöiden taseet ovat suurempia kuin MTK:n tase.¹²³⁸

MTK:n tunnusluvut 1985–2010, euroissa vuoden 2013 rahassa.

MTK:n tunnusluvut 1985–2010	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Jäsenmaksut	1 106 243	1 457 200	1 522 025	1 497 406	1 782 396	2 117 665
Jäsenmaksut yhteensä sisältäen tuottajayhdistykset ja MTK-liitot				5 500 000	6 500 000	7 100 000
Jäsenmäärä	305 754	268 481	213 777	179 483	160 717	146 201
Tase:	16 966 383	36 261 685	41 536 567	111 081 482	126 987 600	136 917 145
– oma pääoma	10 396 274	23 278 056	30 809 253	90 465 520	98 349 633	107 549 855
– vieras pääoma	6 570 109	12 983 621	10 727 314	20 615 963	28 637 966	29 367 290

Lähde: MTK

Edellä olevasta voidaan päätellä, että EK-yhteisön, kauppakamarilaitoksen, yrittäjäjärjestöjen ja MTK:n tuottajayhdistysten ja liittojen yhteenlaskettu tulokertymä oli noin 174 miljoonaa euroa vuonna 2010.

Palkansaajajärjestöt

Tätä teosta varten on tutkittu palkansaajajärjestöjen yleistä tulonmuodostusta ja varallisuuden kehitystä vuosina 1990, 2000 ja 2010. Lähdeaineistona ovat olleet järjestöjen tilinpäätöstiedot. Pyrin selvittämään, miten palkansaajajärjestöjen voimavarat ovat kehittyneet ja miten henkilöstöä on integroitu korporaatioiden yhteistyöhön.

Tutkimusresurssien vuoksi rajaan tarkastelun vain 30:een vuonna 2014 jäsenmäärältään suurimpaan järjestöön.¹²³⁹ Tarkasteluun on sisällytetty kolmen keskusjärjestön jäsenjärjestöjä: kymmenen Akavan, yksitoista SAK:n ja kuusi STTK:n jäsenliittoa sekä keskusjärjestöt. Ensisijaisina tietolähteinä on käytetty julkisia arkistoja sekä järjestöjen sähköisiä julkaisuja.

Suomalaisilla järjestöillä ei ole ollut velvollisuutta toimittaa tilinpäätöksiään patentti- ja rekisterihallituksen ylläpitämään rekisteriin yritysten tavoin. Siksi ammattiliittojen tilinpäätöksiä on pyydetty suoraan järjestöiltä. Aineistoa kerätessä kävi ilmi, että kaikki ammattiliitot eivät halua antaa tietoaan tutkijoille.¹²⁴⁰ Kirjanpitolakia uudistettiin vuonna 2016. Uuden lain mukaan suurten yhteisöjen on toimitettava tilinpäätöksensä patentti- ja rekisterihallitukselle.¹²⁴¹

Tutkituista kolmestakymmenestä järjestöstä kolmetoista kieltäytyi toimittamasta tai jätti toimittamatta pyydetty tiedot. Kolme kieltäytynyttä järjestöä (Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT, Suomen lähi- ja perushoitaja-liitto SuPer sekä Akavan Erityisalat) ei perustellut vastaustaan tai vetosi

vakiintuneisiin toimintatapoihin.¹²⁴² Kymmenen tiedot toimittamatta jättänyttä järjestöä (JHL, Paperiliitto, Puu- ja erityisalojen liitto, Ammattiliitto Pro, Erityisalojen Toimihenkilöliitto ERTO, Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto JYTY, Palkansaajajärjestö Pardia, Talentia sekä Tradenomiliitto TRAL) eivät reagoineet aineistopyyntöihin, vaan vetosivat esimerkiksi kiireeseen tai jättivät sovitun vastaisesti tiedot toimittamatta. Kahdeksan järjestöä (SAK, Teollisuusalojen ammattiliitto TEAM, Rakennusliitto, STTK, AKAVA, Insinööriliitto IL, Suomen Myyntimiesten Keskusjärjestö SMKJ sekä Tekniikan Akateemiset TEK) toimitti pyydettyjä talouslukuja suoraan, ilman asiakirjalähdettä. Lisäksi yhdeksän järjestöä toimitti tietoja sisältäneitä asiakirjoja (Metallityöväen Liitto, Hotelli ja Ravintolahenkilökunnan Liitto, PAM, Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU, Suomen Elintarviketöläisten Liitto SEL, Sähköalojen ammattiliitto, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ, Suomen Ekonomiliitto SEFE, Suomen Lakimiesliitto, Suomen Lääkäriliitto).

Verotuksessa tehtävät ammattiliittojen jäsenmaksuvähennykset lisääntyivät palkkojen kasvun myötä 199 miljoonasta eurosta (vuonna 1985) 624 miljoonaan euroon (vuonna 2013).¹²⁴³ Vähennyksen tehneitä henkilöitä oli vuonna 2013 kaikkiaan 1 986 588. Kerättyjen asiakirjalähteiden perusteella näyttää siltä, että palkansaajajärjestöjen tapa ilmoittaa taloustietoja on muuttunut: 1990-luvun alkupuolen asiakirjoissa taloustietoja ei pääsääntöisesti käsitellä. Sen sijaan 2000-luvun puolella ne liitot, jotka julkaisevat taloustietojaan esimerkiksi toimintakertomuksissa, julkaisevat yksityiskohtaisesti niin tulos- kuin tasetietojakin. Tämä pätee vain niihin järjestöihin, jotka julkaisevat taloustietoja.

Ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennykset verotuksessa.

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Vähennyksen tehneitä	1 554 529	1 570 951	1 725 982	1 856 184	1 920 026	1 965 721	1 986 588
Vähennyksen määrä yht.*	198 980	300 239	442 859	451 957	510 391	588 993	624 390

* 1000 euroa vuoden 2013 rahan arvolla.

Ammattiliiton suopea suhtautuminen aineistonkeruuseen ei välttämättä johtanut kaivattujen tietojen löytymiseen. Saadut asiakirjat eivät lopulta sisältäneet kaivattuja taloustietoja, vaan vain toimintakertomuksen ilman tilinpäätöstä. Seuraavan sivun taulukossa (Palkansaajajärjestöjen tilinpäätös-aineistot)¹²⁴⁴ listataan tarkasteluun sisällytetyt järjestöt keskusjärjestöittäin.

Palkansaajajärjestöjen tilinpäätösaineistot.

	Vastaus tietopyyntöön	Arkistolähteet
SAK	Tiedot järjestöltä*	
Rakennusliitto	Tiedot järjestöltä	Kansan Arkisto 2010
TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto	Tiedot järjestöltä	
<i>Kemianliitto</i>		
<i>Viestintäalan ammattiliitto</i>		
Metallityöväen liitto	Asiakirjat järjestöltä ¹	
PAM	Asiakirjat järjestöltä	
<i>Liikealan ammattiliitto</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Kiinteistötyöntekijäin liitto</i>		
<i>Teknisten ja erikoisammattien liitto</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Hotelli ja Ravintolahenkilökunnan Liitto</i>	Asiakirjat järjestöltä	
Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU	Asiakirjat järjestöltä	
<i>Postiliitto</i>		Työväen Arkisto 1990, 1995 ja 2000
<i>Postin toimihenkilöliitto</i>		
Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL	Asiakirjat järjestöltä	Kansan Arkisto 1990, 1995, 2000 ja 2005
Sähköalojen ammattiliitto	Asiakirjat järjestöltä	
Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT	Kieltäytyi	
JHL	Ei toimittanut	
<i>Kunta-alan ammattiliitto KTV</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Valtion ja erityispalvelujen liitto VAL</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Valtion yhteisjärjestö VTY</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
Paperiliitto	Ei toimittanut	Työväen Arkisto 1995
Puu- ja erityisalojen liitto	Ei toimittanut	
STTK	Tiedot järjestöltä	
Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer	Kieltäytyi	
Ammattiliitto Pro	Ei toimittanut	
<i>Ammattiliitto Suora</i>		
<i>Toimihenkilöunioni</i>		
Erityisalojen Toimihenkilöliitto ERTO	Ei toimittanut	
Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto JYTY	Ei toimittanut	
Palkansaajajärjestö Pardia	Ei toimittanut	
Tehy	Ei toimittanut	
AKAVA	Tiedot järjestöltä	Toimihenkilöarkisto 2000 ja 2005
Insinööriliitto IL	Tiedot järjestöltä	
Suomen Myyntiemiesten Keskusjärjestö SMKJ	Tiedot järjestöltä	
Tekniikan Akateemiset TEK	Tiedot järjestöltä	
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ	Asiakirjat järjestöltä	
Suomen Ekonomiliitto SEFE	Asiakirjat järjestöltä	
Suomen Lakimiesliitto	Asiakirjat järjestöltä	
Suomen Lääkäriliitto	Asiakirjat järjestöltä	
Akavan Erityisalat	Kieltäytyi	Toimihenkilöarkisto 1990, 1995 ja 2000
Talentia	Ei toimittanut	
Tradenomiliitto TRAL	Ei toimittanut	

* Järjestöjen toimittamat asiakirjat tutkimuksen tekijään hallussa.

Palkansaajajärjestöistä saadut vajaatkin taloustiedot osoittavat, että niille on kertynyt huomattavaa varallisuutta. Vuosina 1990–2010 niiden tutkittavien järjestöjen, jotka toimittivat taloustietonsa tai joiden taloustiedot olivat selvitettävissä,¹²⁴⁵ varallisuus eli taseen loppusumma on yli kaksinkertaistunut 377,4 miljoonasta eurosta 796,8 miljoonaan euroon. Otanta vastaa vuoden 2015 jäsenmäärässä 898 293 ammattiliiton jäsentä kaikkiaan 2 204 905 jäsenestä eli noin 40 prosenttia kaikkien palkansaajajärjestöjen kokonaismäärästä.¹²⁴⁶

Tällä perusteella voidaan arvioida palkansaajajärjestöjen varallisuuden kasvaneen vuodesta 1990 vuoteen 2010 noin 900 miljoonasta eurosta vähintään kahteen miljardiin euroon. Samalla aikavälillä voidaan arvioida palkansaajajärjestöjen bruttotulojen kasvaneen noin 490 miljoonasta eurosta 670 miljoonaan euroon.¹²⁴⁷ Järjestöjen tulonmuodostus perustuu pääasiassa jäsenmaksuihin, jotka ovat verovähennyskelpoisia.

Lukuja voi verrata verohallinnon tilastoon työmarkkinayhdistysten jäsenmaksutuloista, jotka ovat vähennyskelpoisia. Sen mukaan ammattiyhdistysten verovähennyksen kokonaiskertymä siis kasvoi vuodesta 1985 vuoteen 2013 noin 198 miljoonasta eurosta 624 miljoonaan euroon. Vähennyksen tekijöiden määrä kasvoi samana ajankohtana 432 059 verovelvollisella.

Ammattiliittojen jäsenmäärä on kuitenkin vuoden 2005 jälkeen kääntynyt laskuun, joten yksi selittävä tekijä on ollut ammattiliitoista riippumattoman Yleisen työttömyyskassan (YTK) jäsenmäärän kehitys. Vuonna 2010 noin 16 prosenttia palkansaajista, jotka hyödynsivät työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksuvähennystä verotuksessa, ei kuulunut ammattiliittoon.¹²⁴⁸ Siitä huolimatta ammattiliittojen legitimitetti on Suomessa poikkeuksellisen vahva verrattuna muihin OECD-maihin.

Tammikuussa 2018 Ilta-Sanomat uutisoi ammattiliittojen keskusjärjestöjen ilmoittaneen pienempiä jäsenmääriä Euroopan ammatilliselle yhteistyöjärjestölle kuin mitä järjestöjen jäsenmääräksi on ilmoitettu Suomessa. Jäsenmäärät ovat maksuperusteita, ja suomalaisliitot ovat halunneet ilmaista vain ”työssäkäyvät” jäsenet erotuksena ”edunvalvonnan piirissä” olevista jäsenistä ja siten maksaa pienempiä maksuja Brysseliin. Ilta-Sanomien mukaan SAK:lla oli työssäkäyviä jäseniä 627 000, STTK:lla 335 000 ja Akavalla 428 000, kun taas edunvalvonnan piirissä SAK:lla oli 985 000, STTK:lla 520 000 ja Akavalla 613 000 jäsentä.¹²⁴⁹

Kansainvälisessä vertailussa myös Ruotsi ja Itävalta ovat korporatiivisia järjestelmiä, joiden ammatilliset järjestäytymisasteet poikkeavat merkittävästi toisistaan – ja myös Suomen tasosta. Kun Suomessa ja Ruotsissa yli

75 prosenttia palkansaajista kuuluu ammattiliittoihin ja työttömyyskassoihin, Itävallassa luku on 30 prosenttia.¹²⁵⁰

Alla olevassa taulukossa on vertailtu Ruotsin ja Itävallan palkansaajien järjestöjen jäsenmaksuja ja järjestäytymisastetta.¹²⁵¹ Ruotsissa ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennyskelpoisuus verotuksessa lakkautettiin vuonna 2006, jolloin noin neljännesmiljoona jäsentä jätti ammattiliitot, mutta osa on palannut takaisin.¹²⁵² Liittyessään ammattiliittoon ruotsalainen palkansaaja liittyi aikaisemmin automaattisesti myös Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen jäseneksi, ellei hän nimenomaisesti kieltäytynyt sen jäsenyydestä.¹²⁵³

Ruotsin ja Itävallan palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut.

Organisaatio	Vuosijäsenmaksu		Jäseniä (milj.)	Järjestäytymis- aste
	Keskim. €	Yht. milj. €		
Ruotsi		2161		85
LO, Landsorganisation i Sverige	840	1 260	1,50	
TCO, Tjänstemännens Centralorganisation	480	576	1,20	
SACO, Sveriges Akademikers Centralorganisation	500	325	0,65	
Itävalta		420		30
ÖGB, Österreichischer Gewerkschaftsbund	350	420	1,20	

Lähteet: Mikael Nilsson, LO; Oliver Roepke, ÖGB

Ruotsissa korporatiivinen kehitys onkin ollut laskusuunnassa. Anna-Karin Hedlund korostaa Ruotsin kehittyneen suuntaan, missä työmarkkinajärjestöjen rinnalle on tullut paljon muuta lobbausta, jota harjoittavat yritykset, erilaiset eturyhmät ja ajatuspajat.¹²⁵⁴ Itävallassa työmarkkinajärjestöillä on ollut perustavaa laatua oleva rooli ”sosiaalikumppanuudessa”. Vuonna 2006 hallituskoalitio eli kansanpuolue (ÖVP) ja sosiaalidemokraatit (SPÖ) muuttivat federaation perustuslakia sisällyttämällä ”sosiaalikumppanuuden” perustuslailliseksi toimintatavaksi. Näin ollen korporatismi Itävallassa sai perustuslaillisen vahvistuksen, minkä rinnalle syntyi uusi yksityinen lobbaustoimiala 2000-luvun alusta lukien. Uusi lobbausta säätelevä lainsäädäntö astui voimaan vuonna 2013.¹²⁵⁵ Ruotsin palkansaajien jäsenmaksuihin sisältyy työttömyysvakuutusmaksu.¹²⁵⁶

Järjestöjen tilinpäätöstietoja koskeva selvitys antaa aihetta muutamaan päätelmään. Ensinnäkin työnantajajärjestöjen tilinpäätökset eivät ole helposti saatavissa, ja joidenkin palkansaajajärjestöjen tilinpäätöksiä on suorastaan mahdotonta saada nähtäväksi. Ne eivät ole tarjolla edes ammattiliittojen jäsenille. Useat merkittävät ammattiliitot kieltäytyvät luovuttamasta tilinpäätös-

tietoja, vaikka niiden jäsenmaksutulot ovat verovähennyskelpoisia ja siten verrattavissa verohallinnon tiedoista saatavaan yleiskuvaan. Elinkeinoelämän keskusliitto ei antanut tilinpäätöksiään, vaikka auttoikin kokonaislaskelmassa. Patentti- ja rekisterihallitus antoi tiedot kesällä 2017.

Selvityksen perusteella ammattiliittojen vuosittainen taloudellinen toiminta oli liikevaihdoksi kuvattuna noin 650 miljoonaa euroa vuonna 2013. Keskimäärin ammattiliittojen jäsenet maksavat vuodessa noin 295 euroa jäsenmaksua.

Toiseksi tilinpäätöstietojen perusteella ammattiliittojen taseet ovat vahvoja: niiden omavaraisuusaste on yli 50 prosenttia ja joidenkin jopa 90 prosenttia. Taseissa näkyvät luvut kuvaavat kirjanpitoarvoja, eivät käypiä arvoja, jotka ovat yleensä kirjanpitoarvoja korkeammat. Taseista voidaan päätellä, että ammattiliittojen yhteenlaskettujen taseiden kirjanpitoarvo on vähintään kaksi miljardia euroa, mutta todellinen arvo voi olla merkittävästi suurempikin.

Kolmanneksi palkansaajajärjestöjen yhteenlaskettu taloudellinen järjestövoima on noin kolme kertaa yritysten muodostamaa yhteistä jäsenmaksukertymää suurempi. Yhdessä palkansaajajärjestöt ovat Suomessa ainutlaatuisen voimakas ”toimiala”. Kun ammattiliittojen yhteistuotoista vähennetään työttömyyskassamaksut, vuosittaiseen edunvalvontaan jää yli 470 miljoonaa euroa.¹²⁵⁷

SAK:n johtaja Matti Tukiaisen mukaan ”kaikki jäsenmaksutulot, joita ammattiliitot saavat, käytetään edunvalvontaan”.¹²⁵⁸ Toisaalta SAK:n puheenjohtaja Lauri Lylyn mukaan kaikkia jäsenmaksutuloja ei käytetä poliittiseen vaikuttamiseen.¹²⁵⁹ Myös työnantajien Johannes Koroma toteaa, ettei työnantajienkaan jäsenmaksutuloja käytetä kokonaan poliittiseen vaikuttamiseen.¹²⁶⁰ Tätä dilemmaa on vaikea ratkaista, koska järjestöjen tilinpäätökset eivät ole julkisia. Niin kauan kuin tilanne on tämä, tulkitsen että palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut käytetään sataprosenttisesti edunvalvontaan sen jälkeen, kun työttömyysturvamaksu on vähennetty.

Palkansaajien edunvalvontakassa on yli neljä kertaa suurempi kuin eduskunnan ja puolueiden yhteenlasketut toimintavarat, jotka ovat noin 100 miljoonaa euroa. Korporaatioilla eli työmarkkinajärjestöillä on siis yli kuusinkertainen ylivoima eduskuntaan ja puolueisiin verrattuna. Tätä taustaa vasten vaalirahoitus on korporatioiden resursseissa vähäpätöinen kustannuserä, mutta niillä on mahdollisuus suosia ehdokkaita.¹²⁶¹

Neljänneksi voidaan todeta, että Suomessa käytetään rahaa lobbaamiseen eli poliittiseen vaikuttamiseen ja edunvalvontaan vuodessa noin 120 euroa asukasta kohti, ja ne rahat ovat vähennyskelpoisia yritysten ja henkilöiden verotuksessa. Järjestelmän piirissä on pääosa yrityksistä eli noin 18 000

Työttömyyskassojen jäsenmaksut 2011–2013.*

Työttömyyskassa	2013	2012	2011
Ammatinharjoittajien ja yrittäjien työttömyyskassa	2 136 512	2 063 624	2 717 276
Erityisalojen Toimihenkilöiden Työttömyyskassa – Arbetslöshetskassan för Tjänstemän i Specialbrancher	2 614 741	2 597 811	3 024 808
Erityiskoulutettujen työttömyyskassa Erko	4 546 759	4 402 615	4 177 390
IAET-kassa	14 353 409	14 694 586	14 134 872
Ilmailu- ja Rautatiekuljetusalan Työttömyyskassa	907 451	910 643	946 078
JATTK-työttömyyskassa	1 726 535	1 479 412	1 507 637
Journalistien ja esittävien taiteilijoiden työttömyyskassa	1 786 652	1 552 833	1 274 149
Julkis- ja yksityisalojen työttömyyskassa – Offentliga och privata sektorns arbetslöshetskassa	3 185 224	3 066 568	3 048 413
Julkisten ja hyvinvointialojen työttömyyskassa	10 956 660	11 076 788	10 970 650
Kuljetusalan Työttömyyskassa	5 882 129	5 213 178	4 523 446
Lakimiesten työttömyyskassa	515 651	478 414	448 334
Lääkärien työttömyyskassa	433 482	404 493	340 042
Maa- meri- ja metsäalojen työttömyyskassa – Land- sjö och skogssektorens arbetslöshetskassa	1 147 668	1 135 253	1 139 380
Metallityöväen Työttömyyskassa	18 761 108	19 875 562	21 006 475
Myynnin ja markkinoinnin ammattilaisten työttömyyskassa – Arbetslöshetskassa för försäljar- och marknadsförarproffsen	1 887 657	1 687 640	1 703 094
Opettajien Työttömyyskassa	6 802 102	6 521 496	6 550 395
Palvelualojen työttömyyskassa – Servicebranchernas arbetslöshetskassa	13 445 335	13 509 040	12 527 643
Paperityöväen Työttömyyskassa	3 996 946	3 558 506	3 214 887
Posti- ja logistiikka-alan työttömyyskassa	1 918 248	1 502 013	1 192 779
Puualojen työttömyyskassa	5 876 348	5 435 972	5 638 199
Rakennusalan työttömyyskassa – Byggbranschens arbetslöshetskassa	10 122 644	10 245 264	9 743 105
Suomen Elintarviketyöläisten Työttömyyskassa – Finlands Livsmedelsarbetares Arbetslöshetskassa	2 754 776	2 472 959	2 437 591
Suomen Yrittäjäin Työttömyyskassa	4 986 002	4 634 409	4 266 750
Super työttömyyskassa	4 115 485	4 046 453	3 926 892
Sähköalojen työttömyyskassa – Elbranchernas arbetslöshetskassa	2 582 984	2 895 291	2 750 878
Teollisuusalojen työttömyyskassa	5 715 382	5 929 522	6 013 636
Terveystenhoitoalan työttömyyskassa – Hälsovårdens arbetslöshetskassa	3 725 255	3 613 333	3 510 770
Työttömyyskassa Finka	1 619 061	1 573 662	1 480 495
Työttömyyskassa Pro – Arbetslöshetskassan Pro	8 604 821	8 942 942	9 106 240
Työttömyyskassa Statia	1 966 319	1 961 183	1 555 907
Vakuutusväen Työttömyyskassa	638 263	682 456	679 294
Yleinen työttömyyskassa YTK – Allmän arbetslöshetskassa YTK	33 239 728	31 791 624	30 848 101
Yhteensä	182 951 336	179 955 543	176 405 607

* Dima Matjushinin, finanssivalvonta, sähköpostiviesti tekijälle 22.4.2014. Tekijän hallussa.

työnantajayritystä, noin 65 000 maatilaa, yli 115 000 yrittäjää sekä yli kaksi miljoonaa veronmaksajaa. Julkisesti saatavien tietojen valossa Yhdysvalloissa lobbaukseen käytetään rahaa 2,7 miljardia euroa vuodessa, eli noin yhdeksän euroa asukasta kohti.¹²⁶²

Tätä tutkimusta varten laskettiin myös vuoden 2015 kesällä EU:n avoimuusrekisteriin kirjautuneiden noin 8 000 toimijan ilmoittamat toimintabudjetit, jotka ne ovat kohdistaneet vaikuttamiseen EU:n instituutioissa. Kokonaisarvoksi saatiin 1,1 miljardia euroa, jota on pidettävä eräänlaisena vähimmäislukuna. Rekisteriin kirjautuneet toimijat ilmaisevat toimintabudjettinsa ja Brysselissä toimivien henkilöidensä lukumäärän, mutta kustannukset eivät kata kotimaisia kustannuksia tai kaikkia kustannuksia Brysselissä. Siksi rekisteriä on tältä osin pidettävä puutteellisenä. Suomesta Brysseliin oli 30.4.2016 mennessä kirjautunut 106 toimijaa eli juridista henkilöä.

Korruptio suomalaisen tapaan

Korruptiolla tarkoitetaan valta-aseman väärinkäyttöä henkilökohtaisen edun saamiseksi. ”Toimivallan mukainen korruptio” tarkoittaa lahjuksen saajan toimintaa asemassaan tavalla, joka helpottaa tai nopeuttaa asian käsittelyä ja ratkaisua. ”Toimivallan vastaisella korruptiolla” tarkoitetaan toimintaa, jossa henkilö lahjasta vastaan harjoittaa toimintaa, johon hänellä ei ole valtuuksia.¹²⁶³

Toukokuussa 2005 Euroopan unionin korruptionvastaisista toimista vastaava virolaiskomissaari Siim Kallas vaati europarlamentin edustajilta ja Brysselin noin 15 000 lobbarilta selkeitä ja avoimia pelisääntöjä. ”Jos saisimme lobbausta selvemmäksi, luottamus päätöksentekoon paranisi. Lobbaus ei ole negatiivista, sillä erilaisia mielipiteitä on aina kuultava. Mutta meidän on saatava tästä selkeä kuva”, Kallas sanoi medialle ”läpinäkyvyysaloitteesta”.¹²⁶⁴ Komission valmisteleva aloite päättyi lopulta Euroopan parlamentin käsittelyyn, jossa loppuraportin sai tehtäväkseen suomalainen europarlaamentaarikko Alexander Stubb.¹²⁶⁵ Kirjassaan *Bryssel myyty: Lobbausparatiisin kauppiaat* (2016) Jaana Kivi väittää, että Stubb loi vain vapaaehtoisen lobbausrekisterin ja esti laatimasta pakollista lobbausrekisteriä, vaikka Euroopan parlamentin enemmistö sitä kannattikin.¹²⁶⁶

Suomen itsenäisyyspäivän jälkeen oikeusministeriö julkaisi Euroopan neuvoston korruptionvastaisen toimielimen GRECO (Group of States against Corruption) suositukset: ”GRECO on antanut Suomelle toimenpidesuosituksia puoluerahoituksen valvonnasta sekä lahjonnan kriminalisointiin liittyvästä lainsäädännöstä ja lainkäytöstä. Puoluerahoituksen valvonnan osalta

GRECO antoi kymmenen suositusta. Se suositteli muun muassa valvonnan riippumattomuuden merkittävää vahvistamista, ja, että puolue- ja vaalirahoitusta koskevilta ilmoituksilta vaadittaisiin nykyistä suurempaa tarkkuutta ja että viranomaiset tarkastaisivat ilmoitukset nykyistä perusteellisemmin. Rahoitusta koskevien säännösten rikkomisesta määrättävien sanktioiden tulisi olla tehokkaita.”¹²⁶⁷

Vuoden 2007 hallitusohjelmaneuvoittelujen jälkeen tiedotusvälineiden antaman kuvan valossa yhteiskunnallisessa keskustelussa oli syntymässä kaksi journalistista tutkimuslinjaa: vaalirahoitus¹²⁶⁸ ja lobbaus¹²⁶⁹. Vaalirahoitus käänsi huomion pois työmarkkinajärjestöjen lobbauksesta.

Ilta-Sanomat julkaisi 2.12.2007 analyysin Kehittyvien maakuntien Suomi-yhdistyksestä (KMS), jonka pieni liikemiesryhmä oli perustanut joulukuussa 2006. Yhdistyksen tarkoitus oli vaikuttaa järjestelmällisesti vuoden 2007 eduskuntavaaleihin rahoittamalla merkittäville summilla valikoituja ehdokkaita lähes kaikissa vaalipiireissä ja puolueissa. Tukea saaneet poliitikot edustivat valtakunnan huippua.¹²⁷⁰

Keskustan puoluesihteerinä vuosina 2006–2010 toimineen Jarmo Korhosen mukaan KMS perustettiin alun perin tukemaan Sauli Niinistön presidentinvaalikampanjan varainkeruuta.¹²⁷¹ Keskustan eduskuntaryhmän puheenjohtaja Timo Kalli ilmoitti 8.5.2008 Yleisradion A-studiossa rikko-neensa tietoisesti vaalilakia, kun hän jätti ilmoittamatta yli 1 700 euron vaalilahjoitusten antajien nimet, koska laissa ei ole säädetty ilmoittamatta jättämiselle rangaistusta.¹²⁷²

Vaikka vaalirahoitusta käsiteltiin julkisuudessa monta viikkoa, työmarkkinajärjestöjen vaalirahoitus ei tarkentunut.¹²⁷³ Teollisuuden ja työnantajain TT:n säätiö julkisti jakamiaan vaalitukia.¹²⁷⁴ Palkansaajajärjestöjen vaalituista julkistettiin hajatietoja.¹²⁷⁵

Pääministeri Matti Vanhanen ilmoitti 23.12.2009, että hän luopuu keskustan puheenjohtajuudesta.¹²⁷⁶ Kesäkuussa 2010 Vanhanen valittiin Perheyrittysten liiton toimitusjohtajaksi.¹²⁷⁷ Heidi Hautalan mielestä entisen pääministerin Matti Vanhasen pikapäätös siirtyä lobbaustehtäviin osoitti ”piittämättömyyttä eettisistä pelisäännöistä”. Karenssivaatimuksen taustalla on se, että entisellä ministerillä saattaa olla tietoa, jonka hyödyntäminen voi vääristää kilpailua. Eturistiriita voi syntyä myös siitä, että entinen pääministeri voi etujärjestön edustajana pyrkiä vaikuttamaan hänen aikanaan valmistelussa olleisiin asioihin.¹²⁷⁸ Keskuskauppakamarin johtaja Pentti Mäkisen mielestä huomioon tulisi silti ottaa myös se, että ministeri ei saa virkansa jätettyään minkäänlaista taloudellista kompensaatiota.¹²⁷⁹

KMS:n vaalirahoitus ja sen taustayhtiön Nova Groupin avainhenkilöt saivat syytteet, ja niiden myötä alkoi kesäkuussa 2011 oikeusprosessi, joka johti rangaistuksiin.¹²⁸⁰

Vähän korruptoitunut valtio

Kesäkuussa 2011 komissio ja Euroopan parlamentti allekirjoittivat sopimuksen, jossa ne ilmaisivat noudattavansa yhdessä läpinäkyvyysrekisterin periaatteita.¹²⁸¹ EU:n jäsenmaissa lobbauksen sääntely on kuitenkin ollut hyvin vaihtelevaa ja eritahtista.¹²⁸²

Lobbauksen sääntely EU:n jäsenmaissa.

Jäsenmaa	Lobbausta koskevaa lainsäädäntöä	Eettinen säännöstö lobbareille	Läpinäkyvyysrekisteri lobbareille
Itävalta	Kyllä, vuodesta 2013	Kyllä, laissa säädetty	Kyllä, pakollinen
Kroatia	Ei	Ei	Vapaaehtoinen, itsesääntely
Tšekki	Ei	Itsesääntely	Ei
Tanska	Ei	Itsesääntely	Ei (oli 2012)
Suomi	Ei	Itsesääntely (2012)	Ei
Ranska	Kansalliskokouksen säännöt 2004	Hyväksymä	Kyllä, vapaaehtoinen
Saksa	Liittopäivien työjärjestys	Ei	Vapaaehtoinen liittopäiviä lobbaaville
Irlanti	Lobbauslakiesitys 2014 (kesken)	Sisältyy lakiesitykseen	Tulee pakolliseksi
Italia	Ei	Itsesääntely	Ei
Latvia	Ei	Itsesääntely (2012)	Ei
Liettua	Lobbauslaki 2001	Lobbareiden eettinen koodi	Kyllä, pakollinen
Alankomaat	Parlamentin työjärjestys 2012	Ei	Pakollinen parlamenttia lobbaaville
Puola	Lainsäädäntö 7.3.2006	Ei	Kyllä, pakollinen
Romania	Ei	Itsesääntely (2010)	Kyllä, vapaaehtoinen
Slovenia	Lainsäädäntö 2011	Itsesääntely	Pakollinen, lainsäädännössä
Espanja	Ei	Itsesääntely	Ei
Ruotsi	Ei	Itsesääntely (2005)	Ei
Britannia	Lobbauksen läpinäkyvyyslaki 2013	Ei	Pakollinen (tulossa)

Lähteet: EU Transparency Register, Briefing December 2014. Euroopan parlamentin verkkosivut, WWW-dokumentti.

Transparency Internationalin (TI) mukaan lobbauksen sääntelyä on vain kuudessa tutkituista 25 EU-maasta, lainsäädäntöä vain kahdessa maassa. Suomi on yksi 19 maasta, joista lobbauksen julkinen sääntely puuttuu lähes kokonaan. Erkki Laukkanen toteaa: ”Ja mitä pyöröovi-ilmioon tulee, niin

kahdeksassa maassa ei ole minkäänlaisia karensseja. Lopuissa 17 maassa on, mutta yleensä varsin lyhyitä ja ehdollisia. Poikkeus säännöstä on Norja, jossa virkamiesten karensseista on säädetty lailla jo vuodesta 2005 lähtien.”¹²⁸³

TI:n mukaan lobbauksen sääntelyä mitataan kolmella tekijällä, joita ovat avoimuus, lahjomattomuus ja osallistumisen yhdenvertaisuus päätösten valmisteluun.¹²⁸⁴ Nämä kolme tekijää jaetaan vielä yksityiskohtaisemmin kymmeneen tekijään, joilla lobbausta voidaan mitata.¹²⁸⁵ Tutkimus tehtiin 19 EU:n jäsenmaasta, mutta korruptioindeksin kärkimaat, siis maat, joissa Transparencyn mukaan on hyvin vähän korruptiota, kuten Suomi, Ruotsi ja Tanska, eivät kuulu selvityksen piiriin.

Avoimuutta (tai läpinäkyvyyttä) mitataan neljällä tekijällä: 1) mahdollisuudella päästä käsiksi julkiseen tietoon, 2) lobbareiden rekisteröinnillä, 3) lobbareiden tekemien erehdysten tai rikkomusten julkisella kirjaamisella ja sanktioilla sekä 4) niin sanotulla lainvalmistelun jalanjäljellä (*legislative footprint*).¹²⁸⁶

Kuten edellä on todettu, erityisesti korporaatioilla, joiden edustajat ovat osallistuneet komiteoissa ja hallinnon asettamissa työryhmissä asioiden ja erityisesti lainsäädännön valmisteluun, on ollut etuoikeus saada valmistelussa olevaa sisäpiiritietoa. Juuri tässä asiassa Suomessa olisi mietittävä, suosiiko järjestelmä korporaatioita.

Lobbareiden rekisteröimisellä pyritään läpinäkyvyyteen eli siihen, että lobbareiden ja viranomaisten vuorovaikutus olisivat julkisen valvonnan alaisia. Koska Suomessa lobbareita ei ole määritelty, heitä ja niitä ei voi rekisteröidä, eikä siten erehdyksiä ja rikkomuksia kirjata eikä niistä rangaista, jollei lakia ole rikottu. Lobbareilla on siis kohtuullisen hyvä työrauha. Myöskään viranomaiset eivät julkista kontaktejaan lobbareihin aktiivisesti, joskin eduskuntakäsittelyssä lakiesityksiin merkitään niiden valmisteluun valiokuntakuulemisessa osallistuneet tahot.

Lahjomattomuutta mitataan neljällä tekijällä: 1) seuraamalla henkilöliikennettä politiikan pyörooivessa, 2) viranomaisten ja 3) lobbareiden eettisillä ohjeistuksilla ja 4) lobbareiden itsesääätelyjärjestelmällä. Lahjomattomuudella tarkoitetaan TI:n menetelmässä rehellisyyttä, selkeätä ja täytántöönpanokelpoista eettistä säädöstöä lobbareille ja viranomaisille, joiden molempien on sitä noudatettava. Yritysten, järjestöjen ja hallinnon verkostot kehittyvät ja monimutkaistuvat, joten niiden seuranta on kasvava ongelma.¹²⁸⁷

Suzanne Mulcahyn tutkimus lobbauksen säätelystä EU:n jäsenmaissa on yleisluontoisempi kuin TI:n raportti vuodelta 2015.¹²⁸⁸ Se osoittaa, että EU:n jäsenmaissa lobbausta säädellään yleisesti ottaen vain vähän, joskin kontrolli

on lisääntynyt viime aikoina. Suomi on vähäisen säätelyn maa ja itse asiassa varsin liberaali. Lobbaus on kaikkialla ollut kasvussa, joten sen seurantakin on lisääntynyt.¹²⁸⁹ Epäterveet menettelytavat ja erilaiset epäortodoksiset toimintatavat ovat lisääntyneet, ja siksi keskustelu lobbauksen eettisistä menettelytavoista, itesäätelystä ja säätelystä lainsäädännöllä on yleistynyt.¹²⁹⁰

Edunvalvontafoorumissa laadittiin ehdotus alkuvuodesta 2012 ”yhteiskuntavaikuttamisen eettiseksi menettelytapasäännöiksi Suomessa”.¹²⁹¹ Edunvalvontafoorumin suositus eettisestä koodista hyväksyttiin SAK:ssa pidetyssä kokouksessa keväällä 2012.¹²⁹² Suositus oli ehdotus neuvottelupohjaksi, jossa valtioneuvosto ja eduskunta olisivat julkisen vallan neuvotteluosapuoli ja jonka työn käynnistäisi oikeusministeriö.

Suomessa lainvalmistelussa on todettu, että epäasiallinen lobbaus tulisi erottaa ”tavanomaisesta lobbaamisesta”, jota ei ole määritelty.¹²⁹³ Myös epäasiallisen lobbauksen määrittelyssä on ongelmia. Ongelman laajuutta kuvaa Helsingin Sanomien aika ajoin lobbausta kriittisesti kuvaavat kirjoitukset 1980-luvulta nykypäivään.¹²⁹⁴ Erkki Laukkasen mukaan lobbaamisen ja vallankäytön välinen suhde ”on muuttunut tavalla, jota me emme tällä hetkellä osaa kunnolla edes sanallisesti kuvata. Me kykenemme kyllä keskustelemaan eräistä lobbaamisen piirteistä, mutta emme lobbaamisen kokonaisuudesta.”¹²⁹⁵

TI:n Suomen alaosasto Transparency Suomi (TS) perustettiin 27.10.2003. Sen toiminnan painopisteitä ovat korruptio Suomessa, harmaa talous, hyvä veli -verkostot, ilmiantaminen, korruptio kunnissa, lahjonta, lobbaaminen, luottamusaseman väärinkäyttö, korruptio urheilussa, media ja korruptio yrityksissä. Yhdistyksen jäsenmaksutuotot ovat alle 10 000 euroa, mutta järjestö sai vuonna 2012 avustuksia noin 80 000 euroa, josta puolet TI:lta. Vuosina 2011–2015 ulkoasiainministeriö on rahoittanut kehitysyhteistyövaroista TI:in toimintaa noin 800 000 eurolla vuodessa.¹²⁹⁶

Vuonna 2014 TI:n vuosibudjetti oli 26,85 miljoonaa euroa, josta lahjoituksia oli 26 707 753 euroa. Suomi kuuluu TI:n suurimpiin lahjoittajiin.¹²⁹⁷ Suomi on vuodesta 1995 julkaistuissa CPI:n (Corruption Perception Index) tilastoissa ollut viiden parhaan eli ”vähiten korruptoituneiden” maiden joukossa.¹²⁹⁸ Ammatillinen järjestäytymisaste on korkea Norjassa, Tanskassa, Ruotsissa ja Suomessa. Kolme viimeksi mainittua ovat myös suuria TI:n rahoittajia. Niitä ei ole tutkittu lainkaan, kun kysymys on ollut poliittisen vaikuttamisen läpinäkyvyyden, osallistumisen yhdenvertaisuuden ja rehellisyyden toteutumisesta.¹²⁹⁹

Transparency Suomen puheenjohtajana vuosina 2013–2014 toimineen Erkki Laukkasen mukaan Suomen hyvä maine perustuu lähinnä poliisin,

**Korruptiivisuus, lobbauksen säätely ja ammatillinen järjestäytyminen
eräissä maissa Transparency Internationalin mukaan 2015.**

Maa	CPI-sijoitus 2015	Järjestäytymis- aste	Läpinäkyvyys	Rehellisyys	Yhdenvertaisuus
Tanska	91	67	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Suomi	90	67	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Ruotsi	89	68	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Hollanti	87	19	25	38	39
Norja	87	53	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Sveitsi	86	18	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Saksa	81	19	13	25	30
Britannia	81	27	34	51	46
Belgia	77	51			
Irlanti	75	32	48	38	31
Ranska	70	8	24	30	27
Viro	70	6	24	27	35
Portugali	63	21	13	19	37
Puola	62	16	29	26	43
Liettua	61	..	48	40	62
Kypros	61	..	7	21	23
Slovenia	60	21	58	58	48
Espanja	58	15	10	35	17
Tšekki	56	13	19	38	30
Latvia	55	..	28	43	48
Slovakia	51	17	21	23	34
Unkari	51	10	8	17	18
Italia	44	33	11	27	22
Bulgaria	41	..	13	25	38
Itävalta	75	29	34	42	43
USA	76	10	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu

CPI = Corruption Perception Index.

oikeuslaitoksen, armeijan ja koulutusjärjestelmän varaan. Pisteet poliittisille puolueille, liike-elämälle, medialle ja eduskunnalle ovat pienentyneet. Noin puolet suomalaisista pitää näitä valtainstituutioita nykyään joko melko tai erittäin korruptoituneina. Jos korruptio määritellään viranomaisten lahjonaksi, kuten useimmat suomalaiset edelleen tekevät, Suomelle riittää CPI:n takaama paikka maailman vähiten korruptoituneena maana. ”Jos korruptio määritellään valta-aseman väärinkäytöksi, joko yksityisen tai porukan hyödyksi, fokus on rakenteellisessa korruptiossa. Sanapari, joka mielessäni on pyörinyt, on hyperkorporatismi”, Erkki Laukkanen toteaa.”¹³⁰⁰

Lobbareiden typologiat ja politiikan pyöröovi

Mikäli halutaan tarkastella politiikan pyöröoven liikennettä, on pyrittävä määrittelemään lobbari – poliittinen vaikuttaja.¹³⁰¹ Euroopan komissio määritteli lobbaajat läpinäkyvyyssaloitteessaan vuonna 2005 näin: ”Lobbaamisella tarkoitetaan tässä vihreässä kirjassa kaikkea toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan Euroopan unionin politiikan muotoutumiseen ja toimielinten päätöksentekoon.” ”Lobbaajilla tarkoitetaan tällaista toimintaa harjoittavia henkilöitä, joita toimii erilaisissa organisaatioissa, kuten yhteiskuntasuhteiden parissa työskentelevissä konsulttitoimistoissa, lakiasiantomistoissa, kansalaisjärjestöissä, ajatushautomoissa, yritysten omissa lobbausyksiköissä ja ammattiyhdistyksissä.”¹³⁰² Suomessa lobbausta tai lobbareita ei ole määritelty, joten pyöröoven liikennettä ja toisaalta ”tavanomaista lobbausta” on vaikea määritellä.¹³⁰³

OECD:n selvitykset lobbauksen sääntelystä kertovat, kuinka merkittävästä asiasta on kysymys. Vuonna 2009 tehdyssä ensimmäisessä selvityksessä etsittiin näkökulmia ja suhtautumistapoja lobbaukseen ja sen sääntelyyn.¹³⁰⁴ Vuonna 2012 tehdyssä OECD:n toisessa selvityksessä todettiin, ettei lobbauksesta ole määritelmällistä yhteisymmärrystä ja että sen sääntelyllä on suuri merkitys päätöksenteon läpinäkyvyydelle.¹³⁰⁵ Raportissa päädytään suosittelemaan kaikkien ammattimaisten eli korvausta (säännöllinen palkka tai epäsäännöllinen palkkio) saavien lobbareiden rekisteröimistä.

OECD:n kolmas selvitys osoitti, että kansallisten hallitusten yleinen luottamus kansalaistensa keskuudessa on heikentynyt ja että sillä on yhteys ”poliittisen prosessin läpinäkyvyyteen”. Tämän johdosta selvityksessä keskeiseksi nousi OECD:n suosima periaate, että kaikki sidosryhmät ovat yhdenvertaisessa asemassa. Kaikilla sidosryhmillä on siis oikeus päästä vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoprosessiin eli lobbauksen sääntelyyn. Selvityksessä välitettiin tarve uudistaa poliittisen prosessin läpinäkyvyyttä, jotta kansalaisten luottamus hallitusten aikomuksia kohtaan vahvistuisi. Lobbauksen identifiointi ja parhaisiin käytäntöihin perustuva lobbauksen sääntely nousivat selvityksen politiikkasuosituksiksi.¹³⁰⁶

OECD:n ja EU:n kehitystä seurattiin myös Euroopan neuvostossa, joka antoi 22.3.2017 jäsenmaille suosituksen säädellä lobbausta lainsäädännöllä. Suosituksessa lobbaus määritellään rakenteelliseksi ja organisoiduksi vaikuttamiseksi julkiseen päätöksentekoon, jolloin henkilövaikuttaminen jää toissijaiseksi. Lobbaajalla tarkoitetaan myös juridista henkilöä.¹³⁰⁷

Lobbaajan määrittelyssä voidaan vertailla esimerkiksi Britannian, Irlannin ja Itävallan lobbausrekistereitä. Britanniassa vain sopimussuhteisten

konsulttien ja alan yritysten on rekisteröidyttävä, toisin kuin esimerkiksi heitä palkkaavien järjestöjen, viranomaisten tai yritysten lobbaajien ja edunvalvojien ei tarvitse rekisteröityä.¹³⁰⁸ Irlannissaakaan lobbaaja ei ole vain henkilö, vaan myös juridinen henkilö tai organisaatio, mutta toiminta rajataan toimeksi-antajiin, joiden palveluksessa on yli kymmenen henkilöä. Lobbaajia ovat myös toimeksisaajat, joiden palveluksessa on yli kymmenen henkilöä, samoin edustukselliset elimet eli yhteisöt, joilla on vähintään yksi palkallinen työntekijä, ja asianajotahot, joilla on vähintään yksi työntekijä päätoimisesti edunvalvonnassa tai toimiston haltijana. Irlannissa lobbaajaksi määritellään myös jokainen henkilö, joka vaikuttaa maankäytön kehittämiseen tai kaavoitukseen.¹³⁰⁹

Itävallassa määritelmä on monimutkaisempi. Lobbaajia eivät ole vain henkilöt, vaan heidät jaetaan sopimussuhteisiin, etupiirejä edustaviin, henkilökohtaisiin etujaan edustaviin, yrittäjätoimintaa harjoittaviin ja eturyhmiä edustavien liittojen lobbaajiin. Lobbaajiksi luetaan myös alueet, osavaltiot ja niiden liitot.¹³¹⁰

Siten jo näissä maissa tulkinta poikkeaa esimerkiksi OECD:n, EU:n ja Euroopan neuvoston omaksumista lobbausmääritelmistä, jotka ovat hyvin lähellä toisiaan. Määritelmillä on yhteys siihen, miten eturyhmille sallitaan oikeus tulla kuulluksi. Euroopassa kansalliset lobbauksen määritelmät poikkeavatkin toisistaan merkittävästi.

Politiikan pyöröoven merkitys kasvaa

Korruption oikea merkitys – valta-aseman väärinkäyttö – sekoitetaan usein lahjontaan. Työmarkkinajärjestöt eivät koe olevansa lobbaajia, koska ne haluavat olla yhteiskunnallisen säätelyn ylä- tai ulkopuolella. Esimerkkinä tästä on EK:n ylimmän luottamushenkilön käsitys politiikan pyöröovesta vuonna 2012: ”Ensinnäkin en koe, että EK olisi mikään lobbarijärjestö. Se edustaa elinkeinoelämää ja muodostaa sen mielipiteen. Lobbaus on siinä mielessä väärä sana, että Häkämiehen tehtävänä on puolustaa elinkeinoelämän ajatusmaailmaa. En näe siinä mitään ristiriitaa siihen tehtävään, missä hän on aikaisemmin ollut.” Näin EK:n puheenjohtaja Ilpo Kokkila kommentoi elinkeinoministeri Jyri Häkämiehen nimitystä EK:n toimitusjohtajaksi syksyllä 2012.¹³¹¹ Kysyttäessä miten EK:n entinen puheenjohtaja käsittää lobbauksen, hän kirjoittaa: ”Kaikessa liiketoiminnassa lobbaus on oleellinen osa nykyajan päätöksentekoa. Ilman aktiivista tiedottamista päätöksiä tehdään helposti väärin tosiasioiden pohjalta.”¹³¹²

Esimerkiksi Euroopan parlamentin 485 entisen jäsenen urapoluista tehdyn tutkimuksen mukaan 171 siirtyi työelämään, mistä 51 rekisteröityi EU:n läpinäkyvyysrekisteriin. Vastaavasti 27 komission jäsenestä 15 rekisteröityi. Siksi EU:n hallinnossa keskustellaankin karenssiajoista, ja komissaarien karenssia ehdotetaan pidennettäväksi 18 kuukaudesta kolmeen vuoteen ja parlamentin jäsenten karenssia kuudesta kuukaudesta kahteen vuoteen.¹³¹³ EU:n instituutioiden palveluksessa oleviin noudatetaan karenssisäännöstöä, jonka mukaan komission virkamiehet eivät voi suoraan siirtyä yksityisen sektorin palvelukseen.¹³¹⁴

Ranskassa pyöröovea säätelee kolmen vuoden karenssiaika.¹³¹⁵ Japanissa tunnetaan käsite *amakudari*, joka tarkoittaa, että korkeat virkamiehet siirtyvät ”sivistyneesti pois taivaista” ministeriöiden alaisiin yrityksiin tai virastoihin, eivätkä he saa ottaa vastaan työtä yrityksistä, joiden kanssa he ovat olleet tekemisissä viisi vuotta ennen eläkkeelle siirtymistään.¹³¹⁶ Yhdysvalloissa Honest Leadership and Open Government Act (2007) valvoo siirtymisiä hallinnosta lobbaustoimialalle, jolloin siirtyvän on odotettava vähintään vuosi. Jos hän aloittaa välittömästi uudessa tehtävässä, se ei saa liittyä aikaisempaan tehtävään.¹³¹⁷ Tämän lain ensimmäisessä luvussa asetetaan tavoitteeksi sulkea politiikan pyöröovi politiikan ja elinkeinoelämän välillä.

Britanniassa hallinnosta voi siirtyä yksityiselle sektorille, jolloin Advisory Committee on Business Appointments (ACOPA) antaa asiasta lausunnon. Virasta siirtyvä virkamies voidaan asettaa tietyssä tilanteessa riippumattoman arvion kohteeksi. Vaikka käytäntöä on arvosteltu keinotekoiseksi, se kuitenkin kertoo, että siirtymien arvostelu koetaan kiusalliseksi.¹³¹⁸ Suomessa virkamieseettinen toimikunta ehdotti vuonna 2014 toimenpiteitä, jotka osittain liittyvät politiikan pyöröoven säätelyyn.¹³¹⁹

Politiikan pyöröovesta kulkeneet nostavat suurimmaksi lobbaushankkeeksi EU-jäsenyyden ja rahaliiton. Nämä asettavat myös lobbaamiselle erittäin korkeita ammatillisia vaatimuksia ja kriteereitä: tarvitaan asioiden huolellista valmistelua, tutkimus- ja kartoitustoimintaa, ennakkoon käytäviä luottamuksellisia taustakeskusteluja, avoimuutta, luotettavuutta ja rehellisyyttä pidetään hyvin tärkeinä ammatillisina ominaisuuksina. Pyöröovesta kulkeneiden mielestä lobbaus on positiivista toimintaa, oleellinen osa poliittista prosessia. Heidän mukaansa julkisen ja yksityisen sektorin ja eri työtehtävien välillä olisi oltava enemmän liikkuvuutta ja politiikan hallinnon ja yritysten rekrytointikanavien pitäisi olla monipuolisempia. Erityisesti nokialaiset korostavat, että moni lobbari Nokiassa teki kyllä muitakin töitä.

Merkille pantavaa on, että pyöröovesta kulkeneet eivät pitäneet aktiivisesti lobbaukseen liittyviä menettelytapasääntöjä, identtifoitumista, rekisteröitymistä

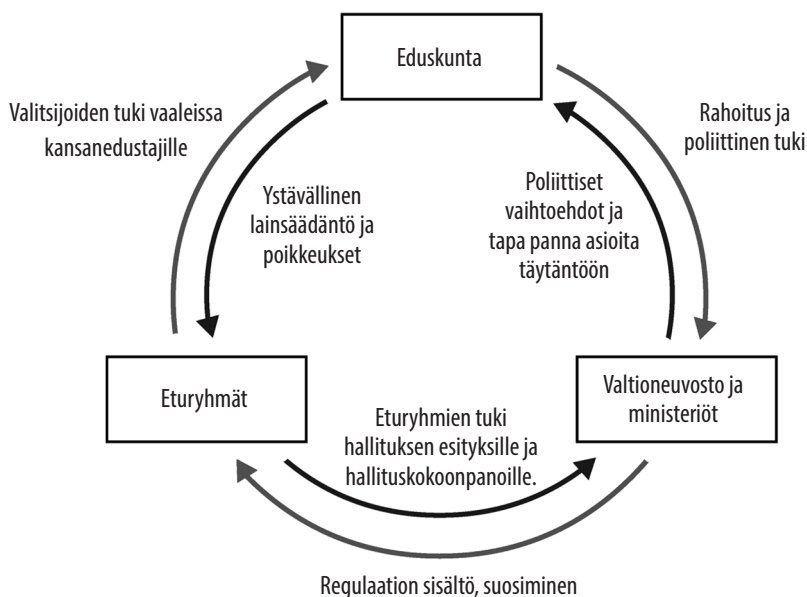
tai politiikan pyöroöven seuranta ongelmia. Voidaan päteellä, että erityisesti korporaatioiden eliitillä ei ole mikään kiire ajaa suomalaista läpinäkyvyyssalotetta.

Joidenkin lobattavien mukaan Suomen EU-jäsenyys ei ollut lobbausta vaan suuri kansallinen poliittinen hanke. Jotkut vetävät selvän rajan ”joukkoedunvalvonnan” ja ”lobbauksen” välille: edellistä eli etujärjestöjen vaikuttamista pidetään hyväksyttävänä toimintana. Sen sijaan yksittäisen yrityksen, tuotteen ja palvelun vaatiman sääntelyuudistuksen edistämistä pidetään kapea-alaisena ”edunkärkyntänä”. Kuten edellä on käynyt ilmi, jotkut yritykset, kuten Nokia ja työeläkeyhtiöt, ovat kuitenkin onnistuneet välttämään tällaisen leiman.

Haastatellut henkilöt välttivät pohtimasta kestityksiä, ajankäyttöä ja -viettoa esimerkiksi hiihto-, metsästys-, vaellus- ja kalastusretkiä Suomen luonnossa, vaikka useimmat työmarkkinajärjestöt omistavat vapaa-ajan majoja ja kiinteistöjä tällaisiin tarpeisiin.¹³²⁰

Palkansaajien johtajat kaipaavat patruunoita, joilla oli suuret valtuudet omiltaan sekä kykyä ja halua sopia palkansaajien kanssa asioista. Toisaalta palkansaaja johtajat näkevät nykyisen EK:n puheenjohtajavaihdoksen mahdollisuutena. Puheenjohtajavaihdos alkaa siitä, kun EK:n vaalivaliokunnan puheenjohtajaehdokas julkistetaan lokakuussa. Loppuvuosi ennen toimikauden alkua koetaan palkansaajapuolella aikana, jolloin tuleva puheenjohtaja kuuntelee muita herkillä korvalla. EK:n puheenjohtajuus koetaan merkittävänä luottamustehtävänä, koska hän voi myös muuttaa EK:n toimiston ja toimitusjohtajan ajattelua.¹³²¹

Useat haastateltavat kiinnittivät huomiota siihen, että valtioneuvoston työskentelytapa on EU-jäsenyyden aikana muuttunut siilomaiseksi. Valtioneuvosto tekee vähän suuria yhteisiä linjauksia, jotka sovitaan yleensä hallitusohjelmassa. Tämä poliittinen ohjaus on erityisesti EU-jäsenyyden aikana kaapattu korporaatioiden vaikuttamisalueeksi, jossa ne pystyvät vaikuttamaan vahvasti ennakkovalmisteluun. Ministeriöistä ja niiden sidosryhmistä on tullut reviierejä, jotka tarvittaessa jopa kilpailevat keskenään ja joilla on omat ulkosuhteet (EU-valmisteluprosessi ja sitä kautta kanta yhteisiin sisämarkkinoihin). Koska kauppapolitiikka on perussopimuksessa delegoitu EU:lle ja koska EU:lla on yhteinen ulkopoliitiikka, myös ulkoasiainministeriön suvereeni rooli taloudellisten ulkosuhteiden koko laajuudessaan on ohentunut ”korkean tason” ja kahden välisten suorien suhteiden edistämiseksi. Siiloutuminen on kansainvälistänyt ministeriöitä, hallintoja ja toimialojen valmisteluprosesseja.

Politiikan pyöröoiven yleisiä periaatteita. Kuva: Anders Blom.

Pyöröovi-ilmiö ei ole henkilökysymys, vaan politiikan rakenteellinen kysymys, jonka kanssa on elettävä. Mutta miten? Se on tulevaisuuden haaste.

Suomessa toimivilla ulkomaalaisilla yrityksillä ei ole edustusta EK:n ja sen toimialaliittojen hallinnoissa, joissa puhutaan vain suomea. Kielimuurin vuoksi ulkomaalaisyritysten johdon ja edustajien on toimittava agenttiansa kautta. Edellä on osoitettu, kuinka omistajaohjauksessa syntynyt agenttiverkosto välittää informaatiota molempiin suuntiin. Poliittisen ohjauksen kannalta on merkittävää, että ulkomaalaisomistajat ovat suomalaisessa edunvalvontasysteemissä ulkopuolisia ja riippuvaisia agenteistaan. Nämä riippuvuudet ovat omistuksia, asiakas- ja palvelusuhteita sekä myös poliittista vallankäyttöä, joka perustuu asymmetriseen tietoon. EK:n suurten suomalaisyritysten suppeasta eliitistä on muodostunut suomalaista liike-elämää edustava sisäpiiri.

Lobbarit luokkakuvassa

Suomessa lobbaria ei siis ole vielä määritelty. Luokittelu voi kuitenkin helpottaa suomalaisten lobbareiden tunnistamista. Suomessa lobbarit voidaan jakaa kuuteen luokkaan, joita ovat toimeksiantajat, luotetut, palkkasuhteiset, sopimussuhteiset, asiantuntijat ja vapaaehtoiset. Luokittelu on osin hierarkkinen.

Toimeksiantajat päättävät järjestöissä niiden poliittisista tavoitteista. Yrityksissä he ovat vastuussa liiketoiminnoista ja niiden vaatimusten mukaisesta poliittisesta vaikuttamisesta. Toimeksiantajat edustavat yritysten omistajia ja johtoa sekä järjestöjen johtohenkilöitä, joten esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen keskeiset luottamushenkilöt ovat lobbareita. EVA:n, Taloudellisen tiedotustoimiston ja monien edunvalvontajärjestöjen hallitusten jäsenet tai ainakin niiden puheenjohtajistot täyttävät toimeksiantajan kriteerit. Toimeksiantajat eivät välttämättä itse operoi, mutta he antavat lobbaukselle legitimitetin sekä lobbareille budjetin ja mandaatin.

Korporaatioissa toimeksiantajia ovat olleet erityisesti merkittävien järjestöjen luottamushenkilöt. Tällaisia henkilöitä ovat STK:n hallituksen, Teollisuuden Keskusvaliokunnan, Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliiton hallituksen työvaliokunnan, Taloudellisen tiedotustoimiston hallituksen, Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen ETLA:n hallituksen ja Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n työvaliokunnan jäsenet. Myös Maataloustuottajain Keskusliiton hallituksen työvaliokunnan, Keskuskauppakamarin hallituksen, Suomen Yrittäjien hallituksen työvaliokunnan ja Perheyrittysten liiton hallituksen jäsenet ovat olleet enemmän tai vähemmän toimeksiantajan roolissa, kun kysymys on ollut liike-elämän lobbauksesta, poliittisesta vaikuttamisesta.¹³²²

Myös palkansaajajärjestöjen luottamushenkilöt ovat lobbauksen toimeksiantajia. Työntekijäjärjestöjen liitto- ja keskusjärjestöjohtajat ovat esimerkkejä toimeksiantajista, osa ministereistä ja kaikki luotettuja. Lista on liian laaja tähän erikseen liitettäväksi. Osa palkansaajajärjestöjen luottamushenkilöistä on kokopäivätoimisesti palkallisessa luottamustehtävässä, mutta merkittävä osa luottamushenkilöistä ei saa palkkaa ammattiliitolta. Suurten työpaikkojen luottamusmiehet ovat palkansaajajärjestöissä päättävissä elimissä ja asemansa puolesta ”viimeisiä irtisanottavia”.

Luotetut voivat kulkea politiikan pyöröovesta sisään päätöksentekoeleimiin, myös valtioneuvostoon ja ottaa vallan ja vastuun. Luotettujen myös halutaan kulkevan pyöröovesta, koska samalla heidän mukanaan kulkee ulos hallinnosta strategista ja salaista tietoa, poliittista läpäisyvoimaa ja verkostojen hallintakompetenssia. Luotetuimmat ovat raskaan sarjan päättäjiä, joilla on omat esikuntansa ja asiantuntijansa. Toisinaan he ovat myös puoluejohtajia, jolloin heidän toimintaansa liittyy kokonaisen puolueen ajattelutapaa ja parlamentaarista voimaa.

Esimerkkejä luotetuista, jotka ovat siirtyneet hallinnosta lobbausorganisaatioon, ovat suurlähettiläät Max Jakobson (1974) ja Jaakko Iloniemi (1983), STM:n kansliapäällikkö Kari Puro (1992), ulkoministeriön valtiosihteeri Veli

Sundbäck (1996), valtiovarainministeri Suvi-Anne Siimes (2003), maa- ja metsätalousministeri Kalevi Hemilä (2003), pääministeri Matti Vanhanen (2010) ja elinkeinoministeri Jyri Häkämies (2012).

Luotetuiksi voidaan kutsua myös lobbareita, jotka nousevat hallintoon ja jopa valtioneuvoston jäseniksi ratkaisemaan juuri oman toimialansa kannalta merkittävää asiakokonaisuutta. Esimerkkeinä ministerilobbaajista ovat STK:n Päiviö Hetemäki (valtiovarainministerinä ja pääministerin sijaisena kummasakin Teuvo Auran hallituksessa vuosina 1970 ja 1971–1972 sekä Suomen Pankin johtokunnan jäsenenä 1971–1978), MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto (Ahon hallituksen ulkoasiainministeri 1993–1994), KOP:n johtaja Matti Korhonen (Holkerin hallituksen valtiosihteeri 1990–1991), TKL:n toimitusjohtaja Timo Relander (Ahon hallituksen valtiosihteeri 1991–1995), oikeusministeri Jussi Järventaus (1998) ja STTK:n pääsihteeri Leila Kostiainen (2007, Vanhasen toisen hallituksen poliittinen valtiosihteeri) ja Lauri Ihalainen (työministeri 2011–2015).¹³²³

Poliittiset erityisavustajat ja poliittiset sihteerit¹³²⁴ ovat luotettujen suurin joukko, joskin heistä vain osa edustaa eturyhmiä ja osa poliittisia puolueita. Euroopan unionin jäsenyyden myötä myös Suomessa on syntynyt uusia tehtäviä ja uusia politiikan pyöroovia hallinnon ja eturyhmien välille. Enemmän tehtäviä, vahvemmat verkostot.

Palkkasuhteessa olevat lobbarit ovat tärkein kategoria. Heidät on pestattu järjestöihin tai yrityksiin edustamaan tai hoitamaan päätoimisesti yhteiskuntasuhteita, sidosryhmiä ja viestintää tai tiettyä politiikkasektorin asiantuntemusta. Heillä on järjestön tai yrityksen merkittävyydestä riippuen suuri mandaatti. Harry Mildh, Seppo Jokipii, Sari Baldauf ja Susan Fan ovat esimerkkejä yritysten – Nokian ja Koneen – vaikutusvaltaisista toimihenkilöistä, jotka ovat myös lobbanneet hallituksia ja valtioita.

Järjestöjen palveluksessa olevat päätoimiset henkilöt ovat muodostaneet perinteisesti suomalaisen lobbarin prototyypin, ”järjestäjän”, ”yhteiskunnallisen toimihenkilön”, joka tekee jalka- ja ajatustyötä. Esimerkkejä tähän teokseen haastatelluista henkilöistä, jotka ovat olleet palkkasuhteessa, ovat Timo Laatonen, Tapani Kahri, Leif Fast, Johannes Koroma, Juhani Ristimäki¹³²⁵, Jukka Koivisto, Matti Tukiainen, Pertti Parmanne, Arto Ojala, Lauri Ihalainen, Eero Heinäluoma, Mikko Mäenpää, Risto Piekka ja Markku Lemmetty. Järjestöissä ammattiliittojen ja niiden keskusjärjestöjen puheenjohtajia, liittosihteereitä ja toimitsijoita sekä työnantajaliittojen johtajia, asiamiehiä ja asiantuntijoita alettiin kutsua Helsingin Sanomien nimitysuutisissa 1980-luvulla lobbareiksi.

”Etujärjestöjohtajat ovat avainhenkilöitä Suomen neuvotteluyhteiskunnassa. Kullakin on takanaan oman joukon paine. Kullakin on edessään muiden eturyhmien vastapaine. Heidän tehtävänsä ei ole pelkästään huolehtia oman eturyhmän pyrkimyksistä, vaan myös siitä, ettei vastakkaisista etupyrkimyksistä syntyvä kitka johda kaiken jumiutumiseen tai tuhoisiin yhteentörmäyksiin. He ovat rajujen paineiden alla kuulalaakereita, jotka huolehtivat siitä, että koneisto pyörii.”¹³²⁶

Luotettujen piiri kattaa siis toimeksiantajat, jotka luottavat valintoihinsa, ”luotetut”, palkkasuhteiset toimihenkilöt ja erityisavustajat, joilla on verokirja jossakin kolmikannan organisaatiossa ja jotka voivat luottaa siihen, että verokirja saa luottamusleiman politiikan pyörövesta kuljettaessa. Suomessa tätä luottamuksen taikapiiriä voi kutsua veljeskunnaksi, vaikka sen piirissä on yhtä lailla naisiakin.

Veljeskunta syntyi tammikuun kihlauksessa, jalostui tulopolitiikassa yhteiskuntakorporatismiksi ja uudistui EU-jäsenyyden jälkeen EU-korporatismiksi. Veljeskunnan taikapiirin luottamusta alkoi kuitenkin rapauttaa raha ja se seikka, että liike-elämän kilpailu laajeni myös omistajuuden alueelle eli Suomen kansallisten rajojen ulkopuolelle.

Sopimussuhteiset lobbarit ovat uusi ja kasvava lobbareiden kategoria. He ovat esimerkiksi asianajotoimistojen valikoituja juristeja, tilintarkastajia sekä liikkeenjohdon ja viestintätoimistojen konsultteja, joiden toimeksiannot sisältävät yhteiskunnallista suunnittelua, vaikuttamista ja poliittista asiantuntijatyötä.¹³²⁷ Veikko Puskala, Pekka Kivelä ja Kim Nyberg ovat esimerkkejä ensimmäisistä sopimussuhteisista lobbareista.

Asiantuntijalobbareiden kategoria on kiistanalainen. Asiantuntijat eivät yleensä halua harteilleen lobbarin viittaa. Mutta on olemassa selkeä ryhmä asiantuntijoita, joita syystä tai toisesta jatkuvasti kuullaan jonkin politiikkasektorin asiantuntijana. Vaikka tällainen asiantuntija olisikin päteväytynyt juuri kyseisellä alalla, hänen nousunsa julkisuuden kiintotähdeksi ja kysytyksi asiantuntijaksi voi perustua myös poliittiseen valintaan ja henkilön edustamaan taustaryhmään. Esimerkkejä asiantuntijoista ovat Veronmaksajain Keskusliiton asiantuntijat, taloudellisten tutkimuslaitosten ekonomistit ja useat professorit, joilla on edunvalvonallinen sidosryhmä toimeksiantajana eli sivukustantaja tai poliittinen viiter ryhmä.

Oma lukunsa ovat vapaaehtoiset lobbarit. He muodostavat lukumääräisesti lobbareiden suurimman ryhmän, jonka käyttövoimana on usein henkilökohtainen vakaumus ja oma etu.¹³²⁸

Korkein hallinto-oikeus antoi eduskunnan vierailijatietojen julkisuutta koskevassa valituksessa päätöksen, että vierailulistat ovat julkisia asiakirjoja,

ja kumosi eduskunnan kansliatoimikunnan 18.12.2014 tekemän salauspäättöksen. KHO:n päätöksen mukaan ”nyt julkista valtaa sekä viranomaisten toimintaa tarkkailevien kansalaisten ja järjestöjen on mahdotonta arvioida lobbaamisen laajuutta ja vaikutusvaltaa, eikä siihen ole mahdollista vastata, saati puuttua. Tämä on omiaan kaventamaan mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan kehittämiseen.”¹³²⁹

Toisaalta asia on monimutkainen. Perustuslain pykälässä 29 todetaan, että kansanedustaja ”on velvollinen toimessaan noudattamaan oikeutta ja totuutta. Hän on siinä velvollinen noudattamaan perustuslakia, eivätkä häntä sido muut määräykset.” Vaalilupaukset eivät siis sido häntä. Jos kansanedustaja ei voi eduskuntatalossa tavata julkisuudelta salassa ketä hyvänsä henkilöä tai valitsijoitaan, päätös on omiaan saamaan kansalaiset kaihtamaan eduskunnassa käymistä. Jos se olisi mahdollista vain lobbareille, eikä eduskunta ole määritellyt termiä, ei läpinäkyvyydestä oikein voi puhua. Siksi olisikin sovitettava yhteen sekä vierailulistojen julkisuus että avoimuusrekisteri, ja kansanedustajien riippumattomuuden tulisi olla painava argumentti.

Vastatessaan kansanedustaja Jari Myllykosken kirjalliseen kysymykseen vierailijalistojen julkisuudesta (18.10.2017) oikeusministeri Antti Häkkänen teki eron eduskunnan valtiopäivätoiminnan ja hallintotoiminnan välillä mutta totesi samalla, ettei julkisuuslain sääntöjä voi soveltaa kansanedustajiin, jotka eivät ole viranomaisia. Lopuksi ministeri tarjosi eduskunnalle ratkaisijan roolia, kun se harkitsee ”lobbarirekisterin” tarpeellisuutta. Näin ministeri ilmaisi – kenties tietämättään – valtioneuvoston piirissä olevaa kantaa, jossa puhutaan ”lobbarirekisteristä”, eikä ”avoimuusrekisteristä”.

Viestinnän asiantuntijat omistajien ja yritysjohton apuna

Kun omistukset muuttuivat, omistajat alkoivat vähitellen herätä. Siihen vaikutti myös vuonna 1988 laadittu *avoir fiscal* -verouudistus, joka oli voimassa vuosina 1990–2004. Järjestelmää myös väärinkäytettiin, kunnes reiät tilkittiin. Keinotekoisten tasekauppojen myynti väheni.¹³³⁰ Omistajaohjausta ja omistajien edunvalvontaa alettiin kehittää, ja samanaikaisesti kehittyi lainsäädäntö sekä ulkomailla että Suomessa. Arvopaperimarkkinayhdistys perustettiin vuonna 1995. Yritysten hallituksiin etsittiin uusia jäseniä.

Yritysten uuden päätöksenteon merkityksen oivaltaneet henkilöt perustivat ammattitaitonsa, maineensa ja hyväksyttävyytensä vahvistamiseksi yhteistyöryhmiä ”hallitusammattilaisille”, kuten DIF:n¹³³¹ ja Boardmanin.¹³³² Niistä kehittyi yritysten nimitysvaliokunnille, omistajille ja yhtiöiden johdolle

eräänlainen tarjousluettelo henkilöistä, jotka olivat käytettävissä hallitustehtäviin ja hallitusten tarvitsemiin asiantuntijatehtäviin.¹³³³

Arvopaperimarkkinayhdistys toimii arvopaperimarkkinalain 11 luvun 28 pykälän mukaisena toimielimenä ja hallinnoi ostotarjouskoodia, joka sisältää julkisia ostotarjouksia koskevia suosituksia. Yhdistys hallinnoi myös Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia.¹³³⁴ Se toimii Keskuskauppakamarin yhteydessä. Keskuskauppakamarille oli muodostunut keskeinen rooli yritysten edunvalvonnassa sikäli kuin se koskee yritysten välisiä kauppatapoja, hyviä käytäntöjä, sovittelua ja kiistojen ratkaisemista neuvottelumenettelyillä käräjäoikeuden välttämiseksi sekä muun muassa tilintarkastusta, kiinteistönvälitystä, ulkomaankaupan yhtenäisasiakirjoja ja rahoitusta.¹³³⁵

Viestinnän huippuammattilaisten mukaan ”lobbaus oli ollut 1970-luvulta saakka ’hys hys’ -ilmiö.”¹³³⁶ Se liitettiin työmarkkinajärjestöihin ja ylimmän yritysjohdon kompetenssiin. Kun sijoittajasuhteet, ympäristö- ja vastuukysymykset lisäsivät yritysten tiedotustaakkaa, yritysjohto tarvitsi uusia viestintätyökaluja, joilla pystyi kommunikoimaan molempiin suuntiin.

Suomessa oli 1980-luvulla kymmenkunta tiedotustoimistoa ja puolensataa tiedottajaa yksityisillä markkinoilla. Sitten alettiin puhua viestintätoimistoista, joita vuonna 2014 oli yli 70. Vuonna 2014 viestintäalalla työskenteli yli 4 000 konsulttia, yrittäjää ja viranhaltijaa. Anu Kantola ja Lotta Lounasmeri kutsuvat työkenttää ”promootioyhteiskunnaksi”, jonka konsultit ovat ajatusjohtajia ja ammattilaisia.¹³³⁷ Markkinointiviestinnän kokonaismarkkinat olivat vuonna 2012 noin 500 miljoonaa euroa. Viestintätoimistojen osuus tästä on alle viidenneksen mutta kasvussa.¹³³⁸

Viestintätoimistojen strateginen merkitys muuttui 1990-luvun suuren omistuksellisen murroksen kautta ja on vahvistunut 2000-luvulla. Ensinnäkin niistä tuli yritysten välisen kilpailun tiedusteluyksiköitä, koska ne tuottivat epävirallista tietoa markkinoista, yhteiskunnan päätöksenteosta ja julkisen sanan ajattelutavasta. Epävirallisen ja valmisteltavana olevan tiedon merkitys kasvoi 1990-luvun lopulla. Toisaalta omistajalle ja yritysjohdolle soitto viestintätoimistosta oli paljon pienempi julkisuusuhka kuin soitto toimittajalta, joilla on oman mediansa asettama määräaika julkistaa hankkimansa uutistieto. Viestintätoimistot etsivät roolia, ja uusille palveluille oli tilaa. Viestintätoimistot nousivat asianajotoimistojen ja tilintarkastusyhteisöjen rinnalle strategiseksi neuvonantajiksi ja pääsivät käsiksi yrityksen asymmetriseen, salassa pidettävään tietoon.

Toiseksi viestintätoimistot pääsivät ylimmän yritysjohdon neuvonantajina käsiksi myös sisäpiiritietoon aikaisemmin kuin mainostoimistot, joten ne

ottivat mainostoimistoilta strategisen roolin yritysten viestinnän neuvonantajina. Ajattelutapaa edisti Puolustusvoimien pääesikunta, jossa siirryttiin jo 1980-luvulla proaktiiviseen ja vaikuttavaan tiedotusstrategiaan. Sen mukaan tiedottajien tuli olla osa sodanjohtoa, jotta nämä osasivat tiedottaa oikein ja oikeaan aikaan. Tiedotusalan kertausharjoitukset, naisten integroiminen asepalvelukseen ja yhä tehokkaampi maanpuolustuskurssien toteuttaminen edistivät ajattelutavan leviämistä hallinnossa ja yrityselämässä.

Mainostoimistot olivat asiakkaidensa ”ideologisia toimijoita”, joista osalla oli yhteys ylimpään yritysjohtoon, mutta suurimmalla osalla ei ollut. Mainostoimistot keskittyivät hallitsemaan maksettua mainontaa mutta eivät hahmottaneet, että maksetun ja toimitetun median välinen jyrkkä raja-aita oli murtumassa teknisesti, tuotannollisesti ja kaupallisesti median ansaintalogiikkojen muuttuessa. Mainostoimistot halusivat alistaa viestintätoimistot kuten medioiden toimitukset – päättää niiden hinnoittelusta, ansainnasta ja informaatioprosesseista, joista ne yleensä tiesivät liian vähän.

Kolmanneksi viestintätoimistoista tuli journalistisen taustatiedon tuottajia. Lopulta niiden aineistot olivat journalistisesti hyvin kilpailukykyisiä, jolloin ne usein syrjäyttivät toimituksen omat aineistot uutiskilpailussa.

Koska kilpailun kiristytessä tiedontuotanto muuttui yrityksissä viestintälähtöiseksi, taustatiedot ja pohjatyö tehtiin yhä enemmän viestintälähtöisesti. Kun tiedosta tuli tuote tai palvelu, jota pystyttiin markkinoimaan, mainonta ja markkinointi astuivat kuvaan, mutta vasta kehitysprosessin loppu- eikä alkupäässä. Tämä pakotti toimitukset kuuntelemaan aiempaa nöyremmin viestintätoimistoja, joiden aineistot oli yleensä 1980-luvulla heitetty ros-koriin.

Toimituksissa, joiden resurssit alkoivat olla laskusuunnassa 1990-luvulla, viestintätoimistojen aineistot helpottivat asioihin paneutumista ja uutisten tuotantoprosesseja. Lopulta dialogi toimitusten ja viestintätoimistojen välillä muuttui loitontumisesta ja hyljeksinnästä yhteistyöksi.

Neljänneksi viestintätoimistot olivat ketteriä ja innokkaita omaksumaan uusia viestintäteknologioita ja ansaintatapoja (verkkosivut, verkkolehdet, uutiskirjeet, tietopankit, sidosryhmäkisterit, verkkoprofiloinnit, verkossa olevan tiedon manipulointi), jolloin ne syrjäyttivät mainostoimistoja entisestään.

Mainostoimistot olivat yllättävän konservatiivisia arvioimaan uutta julkaisuohjelmateknologiaa (*desktop publishing*) ja perehtymään digitaaliseen toimintatapaan ja verkkoviestintään. Neuvostoliitossa sähköposti oli kaupallisessa käytössä aikaisemmin kuin Suomessa. Vaikka Suomessa otettiin käyttöön runsaasti erilaisia tietoliikennealan sovellutuksia, suomalainen viestintä-

kulttuuri oli hyvin insinöörikeskeistä. Kun Suomessa tietoliikenneverkot avatiin kilpailulle vuosina 1995–1998, strategiaksi valittiin teleoperaattoreiden oikeus kilpailla rinnakkaisilla verkoilla.

Toinen vaihtoehto oli, että olisi perustettu yhteinen kaupallinen verkko-yhtiö, johon kaikilla palveluja myyvillä olisi ollut yhdenvertainen pääsy. Ruotsissa toteutetaan tätä mallia. Suomen ratkaisusta seurasi, että operaattorit investoivat verkkorakentamiseen eivätkä palveluihin. Suomen huikea etumatka alan teknologiakehityksessä alkoi kaventua.

Viidenneksi jotkut viestintätoimistot keskittyivät talous- ja sijoittajasuhdeviestintään, jolle kasvava ulkomaalaisomistus sekä arvopaperimarkkinalain kehittyminen 1990-luvulta alkaen loivat kysyntää. Sijoittajasuhdeviestinnästä tuli talousviestinnän päälinja. Useat listaamattomat yritykset alkoivat matkia listattuja pörssiyhtiöitä ja niiden tiedotusvelvollisuuksia. Koska arvopaperimarkkinalain tuntemus ja sen kiihtyvän muutoksen seuraaminen olivat vain harvojen osaamisaluetta, talousviestinnän luovuus kärsi pysähtyneisyydestä.

Talousviestinnästä tuli valikoitujen erikoistoimistojen alaa, ja yritykset rekrytoivat laskentatointa ymmärtäviä viestintätaitoisia työntekijöitä. Talousjohtajista ja lakiasiaintoimistojen johtajista, jotka ymmärsivät uutta arvopaperimarkkinalainsäädäntöä, tuli usein viestintäpäälliköiden esimiehiä, jolloin jälkimmäiset ajautuivat strategiassa marginaaliin. Sijoittajasuhdeviestinnän vaikutus pörs-siin listattujen yritysten viestintäkulttuuriin yhdenmukaisti yritysviestinnän arvomaailmaa ja toimintatapoja.

Kuudenneksi yhteiskuntavastuusta tuli hyve 1990-luvulla varsinkin ympäristökysymyksissä, sijoitustoiminnan periaatteissa ja yritysten läpinäkyvyyden korostamisessa. On esimerkiksi seurattu hiilijalanjälkeä ja verojalanjälkeä. Yhteiskuntavastuusta tuli yritysten arvoja kuvaava ilmiö. Viestintätoimistot joutuivat erikoistumaan. Markkinointiviestintä kehittyi strategiseksi brändin rakentamiseksi, jolla viestintätoimistot kilpailivat mainostoimistogurujen niin sanotun luovan ajattelutavan kanssa.

Seitsemänneksi viestintätoimistot saivat yhteiskunnallisia ja poliittisia tehtäviä, koska yritysten yhteistyö etujärjestöissä harvoin tyydytti yksittäistä johtavaa yritystä. Etujärjestöissä jäsenyrityksistä pikemminkin kehittyi saman alan kilpailijoita, jotka eivät enää voineet sopia toimialajärjestöissä markkinasäännöistä ja hinnoista. Sen seurauksena useilla toimialoilla johtavat yritykset alkoivat kilpailla keskenään ja palkkasivat avukseen viestintätoimistoja poliittiseen tiedusteluun, viestintään ja suoraan vaikuttamiseen.¹³³⁹

Korporaatioiden, yritysten, poliittisten päättäjien ja median välimaastoon syntyi vuonna 2017 ”veljeskuntaa” palveleva ”alusta”, ”lobbauksen helvetin-

kone”, Toinen Aatos Oy:n kustantama ”Mustread.fi” -verkkojulkaisu. Sen liikeidea perustuu päättäjien ja vaikuttajien yhteisöllisyyteen sekä natiivimainontaan (tekstiin, jossa on vain aavistus journalistista toimitustyötä ja pääosa asiakkaan maksamaa julkaistavaa sisältöä).¹³⁴⁰ Matias Turkkila kutsuu Mustreadia lobbauskoneeksi, joka sopivasti valittujen asiantuntijoiden lausuntoja nostamalla pönkittää ”lobbareiden viestiä”. Tällaisia ansaintaan perustuvia alustoja (tapahtumat, julkaisut ym.) syntyy vaikuttajaviestinnän aloitteesta.

Eduskunnan pääsihteerinä toimineen Seppo Tiitisen mukaan Suomessa poliittisen vaikuttamisen kehityssuuntaa ei ole osattu hahmottaa. Hänen mielestään poliittinen vaikuttaminen on palannut 1970-luvulle, jolloin eduskunta oli kumileimasin, työmarkkinajärjestöjen ja vahvan presidentin työkalu. Aiemmin vaikuttajatahot antoivat kollektiivisesti informaatiota valiokunnille, eduskuntaryhmille ja komiteoille.

Tiitisen mukaan ”nyt myös korporaatiot ja niiden jäsenyritykset käyttävät aikaisempaa enemmän yksityisiä lobbausfirmoja, jolloin kansanedustajat tulevat yksilöllisemmin otetuiksi hallintaan. Tässä on kenties suurin muutos 2000-luvulla. Yksityiset firmat ovat liikkeellä.”¹³⁴¹ Ja viestintätoimistot voivat myös valloittaa yritysjohdon ajattelutavan ja arvomaailman.

Taloudellisesti mitattuna viestintätoimistot eivät kuitenkaan uhkaa korporaatioiden asemaa. Viestintätoimistoja, joiden palveluvalikoimaan voi kuulua myös vaikuttajaviestintää, on eräässä ajankohtaisessa selvityksessä identifioitu 19 kappaletta. Vuonna 2015 niiden yhteenlaskettu liikevaihto oli 38 miljoonaa euroa, 38 miljoonaa vuonna 2016 ja 43 miljoonaa vuonna 2017.¹³⁴² Pääosa niiden palveluista – arviolta ainakin puolet – on tavanomaista viestintää ja vain osa julkisuudessa suurta kohua aiheuttanutta lobbausta. Mutta selvä muutos on tapahtunut. Viestintätoimistot ovat liikkeellä leveällä rintamalla, ja toimialaa pitävät kiinnostavana entiset pääministerit, entiset suuryritysten johtajat ja pankkiirit. Myös akatemian piirissä toimii tahoja, jotka tarjoavat palveluja yhtiöidensä ja jopa yhdistystensä kautta.

Kysymys on asymmetrisen tiedon kapitalisoimisesta. Ilmiönä yksityinen lobbaus on tärkeämpi kuin sen taloudellinen arvo, jota on erittäin vaikeata määrittellä, koska yksityiset lobbaajat eivät halua identifioitua yhteiskunnallisiksi tai poliittisiksi vaikuttajiksi. Tämä ei tietenkään koske entisiä pääministereitä tai vastaavia.

Myös yritykset varjelevat näitä tietoja, ja nekin tiedot, joita ne pakotetaan julkistamaan, ilmoitetaan mahdollisimman pieninä. Silti niiden käyttämät taloudelliset resurssit voivat olla 3–5 kertaa suuremmat kuin mitä ne maksavat

järjestöilleen jäsenmaksuja. Tämän valossa yritysten yhteiskuntasuhteisiin käyttämät varat, jotka sisältävät järjestöjen jäsenmaksut ja alihankintakustannukset, ovat vuositasolla Suomessa noin 350–700 miljoonaa euroa. Näistä varoista suurin osa kanavoidaan erilaisten järjestöjen kautta.

Viestintätoimistot ovat vain pieni osa konsultointitoimialasta. Suomessa sen liikevaihto on 1,8 miljardia euroa ja se työllistää 18 000 henkilöä (2017). Ruotsissa ala on yli kymmenkertainen Suomeen verrattuna.

Suomen EU-korporatismi odottaa uutta sääntelyä

Vallankäytön ja päätöksenteon läpinäkyvyydessä on vielä tekemistä: korporaatioiden erikoisasema poliittisessa valmistelussa on ratkaiseva seikka, ja se on tärkein suomalaista poliittista kulttuuria ilmentävä tekijä, jos haluaa vaikuttaa päätöksentekoon. Vasta viime vuosina lainvalmistelun julkisen jalanjäljen seurantaa on kehitetty.¹³⁴³ Kyseisissä palveluissa ei vielä määritellä, mitä lobbauksella tarkoitetaan ja ketkä ovat lobbareita.

Suomen poliittisen vaikuttamisen sääntelystä voi esittää yhteenvedon alla olevalla taulukolla, joka asemoi myös lobbaamiseen liittyvää hiljaista tietoa. Taulukko perustuu TI:n ja Suzanne Mulcahyn tutkimuksiin (2014–2017).

Poliittisen vaikuttamisen regulatiivisuus Suomessa 2011.

Läpinäkyvyys	Lahjomattomuus (rehellisyys)	Osallistumisen yhdenvertaisuus
1. Korporaatioilla on erioikeus päästä valmistelussa olevaan tietoon, lainsäädäntövalmistelu on vain osittain läpinäkyvää.	5. Poliitiikan pyöroöven seuranta ja sanktiointi puuttuu julkisen ja yksityisen sektorin väliltä.	9. Korporaatioita suosivat konsultaatio- ja osallistumisjärjestelmät hallitsevat julkisten asioiden valmistelua.
2. Ei ole lobbareiden rekisteröinti-järjestelmää, eikä yleisesti hyväksyttyä määritelmää lobbareista.	6. Virkamieseettiset ohjeet ovat kehitteillä.	10. Asiantuntija- ja neuvonantaja-järjestelmien jäsenyysperiaatteet suosivat korporaatioita.
3. Ei ole olemassa lobbareiden tekemien rikkomusten sanktiointia ja julkista kirjaamista.	7. Lobbareiden eettiset ohjeet on luotu, mutta ei jalkautettu.	
4. Rajalliset tai puutteelliset mahdollisuudet seurata viranomais-toimintaa ja lainvalmistelun julkista jalanjälkeä.	8. Lobbareiden itsesääntelyjärjestelmä puuttuu.	

Suomalaiset järjestöt, yritykset, yhdistykset, alueet, kunnat, uskontokunnat ja vastaavat rekisteröityvät kernaasti Euroopan avoimuusrekisteriin. Mutta Suomessa puhutaan ”lobbarirekisterin” tarpeellisuudesta, jolloin katse

käännetään tarkoituksellisesti tai tietämättömyyteen perustuen pois korporaatioista eli työmarkkinajärjestelmästä.

Lahjomattomuus ja rehellisyys ovat vielä keskeneräisiä kysymyksiä. Poliitiikan pyöröovesta keskustellaan lähinnä kustannusmielessä ja kysytään, aiheuttaisivatko karenssit ylimääräisiä kustannuksia julkiselle sektorille. Sen sijaan nykyistä tilannetta, jossa julkiset menot ja velat ovat kasvaneet historiallisen korkeiksi, ei yhdistetä lainkaan korporatiivisuuteen, puhumattakaan siitä, että sen yhtenä aiheuttajana voisi olla korruptiivisuus.

Virkamieseettisiä ohjeita on kehitetty, mutta pyöröoven ongelmaa ei ole korporaatioissa edes koettu ongelmaksi. Lobbareille sovittiin vuonna 2011 eettiset ohjeet (Edunvalvontafoorumi), mutta vain harvat ovat ne allekirjoittaneet. Myös Viestinnän ammattilaiset ry (ProCom) tarjoaa omaa rekisteriään, mutta molemmilta puuttuu yhteiskunnallinen legitimitetti. Koska Edunvalvontafoorumi ei ole kovin edustava, itsesääntelymenettelyä on ainakin sen valossa pidettävä puutteellisenä. Koodin rikkomisesta seuraa vain maineen menetys.

Vaikka osallistumisen yhdenvertaisuudessa onkin tapahtumassa muutos, työmarkkinajärjestöjen ja niiden toimialaliittojen edustajilla ja asiantuntijoilla on edelleen etuoikeus tulla kuulluiksi muita paremmin. Tämän pääsäännön rinnalla yritykset ja etujärjestöt kilpailevat keskenään. Viime kädessä valtiovallan käsissä on ratkaista, mikä on kansallinen etu, ja kansanedustajat kantavat siitä poliittisen vastuun. Nyt tässä kilvassa ovat mukana myös ainakin joidenkin EU:n jäsenmaiden eturyhmät, yritykset ja hallitukset sekä komissio, jotka tarjoavat omia julkishyödykkeitään sisämarkkinaratkaisuiksi. Suomalaisviranomaisilla ei ole tarjolla samantapaista eettistä koodia kuin Euroopan instituutioiden viranomaisilla. Myös korporaatioiden sisäisessä vallankäytössä valikoidut yritykset nousevat sisäpiiriin, kuten Nokian tapausesimerkki Suomessa todistaa.

Niin kauan kuin eduskunta jättää määrittelemättä lobbauksen ja lobbarit, se sallii myös korporaatioiden säilyttää etuoikeutensa – sisäpiiritiedot valmis-telussa ja politiikan pyöröoven vapaan liikenteen. Olennainen osa legitimi-teettiä on oikeus vähentää työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksu verotuksessa. Sen merkitys on periaatteellinen ja taloudellinen. Korporaatioiden lobbaukseen eli poliittiseen vaikuttamiseen käytetään Suomessa yhtä kansalaista kohden yli 120 euroa vuodessa, mihin ei ole laskettu kaikkia yritysten käyttä-miä varoja. Kutakin kansanedustajaa kohden Suomessa käytetään siis lobbaa-miseen rahaa vähintään 3,22 miljoonaa euroa vuodessa.

Veljeskunnan perintö

Etujärjestötutkimuksessa sisäpiirin käsite on jäänyt vähemmälle huomiolle. Ilkka Ruostetsaari on kuitenkin nostanut eliittitutkimuksessaan sisäpiirin käsitteen tarkastelun keskiöön. Eliitin käsitteen avulla sisäpiiri on hahmoteltu järjestelmällisemmin kuin järjestöhistorioissa tai taloushistorioissa, joissa korostuvat merkittävien henkilöiden roolit. Markku Mansner tuo esiin Etelärannan palkkajohtajien urapolut esimerkkeinä vaikutusvallasta. Matti Hannikaista ja Jussi Vauhkosta lukuun ottamatta tutkimuksessa ei ole kuitenkaan kiinnitetty vielä huomiota etujärjestöjen johtajien hallitusasemiin, eikä siihen, miten etujärjestöt tai niiden johtajat ovat vaikuttaneet työeläkeyhtiöiden sijoituspolitiikkaan tai vallankäyttöön suomalaisen omistajuuden linnakkeena.

Järjestöhistorioissa näkökulma on keskittynyt pääpiirteissään siihen, miten jäsenyritysten aktiivit ovat vaikuttaneet ja miten järjestöjen hallitukset ovat löytäneet ratkaisuja, varoja ja valvoja toimintaan. Taloushistoriat ja muistelmät vahvistavat käsityksiä sisäpiireistä ja luottamuksellisista keskusteluista. Itse asiassa kovan luokan lobbaaminen onkin luottamuskysymys, minkä voi havaita Fastin, Jakobsonin, Kahrin, Koiviston, Koroman, Pietiäisen ja Tarkan kirjoituksista.

Sisäpiirit luovat luottamusta, koska niissä testataan tarjolla olevan informaation merkityksellisyys ja hyödyllisyys prosessin jatkon kannalta. Kenties niiden suurin näkyvyys ja merkitys liittyvät maineeseen: Lasse Laatonen ja Arto Nieminen tuovat tämän hyvin esiin analysoidessaan henkilösuhteiden merkitystä kolmikannan kulisissa. Niitä on vahvistettu Suomen luonnossa erilaisilla retriiteillä, vetäytymispalavereilla ja korkean paikan (pohjoisen) seminaareilla. Liittojen lomatoiminta ja kiinteistösijoitukset kertovat siitä, että järjestöillä on runsaasti majoitus-, koulutus- ja kylpyläkapasiteettia näihin tarkoituksiin, mutta enää niitä ei käytetä kuten ennen.

Valitsijoilleen vastuussa olevat päätöksentekijät voivat hyödyntää informaatiota ja niiden esittäjien mainepääomaa. Lopputulos ratkaisee, koska varsinkin eurooppalaisessa järjestelmässä on tarpeen vahvistaa olemassa olevia suhteita ja informaatiovirtoja, ei heikentää tai rikkoa niitä. Amerikkalaisessa järjestelmässä taas painotetaan tilannetta ja yhden asian tai päätöksen läpivientiä mutta sielläkin luottamus on pääomaa. Itse asiassa se poliittinen vaikuttaminen ja todellinen mainepääoma, jolla Suomen hallinto, yritykset ja järjestöt vaikuttavat EU:n instituutioissa, on marginaalissa sekä tutkimuksessa että keskustelussa yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta.

Suomessa onkin kiinnitetty niukasti huomiota siihen, miten politiikan sisäpiiri muodostuu, vaikka ammattipoliitikkojen uraa pidetään elämäntehtävänä. Tutkimuksessa ei ole kuitenkaan ole huolestuttu sisäpiireistä eikä siitä, että poliittisen päätöksenteon avoimuus on rajallista. Vasta viimeaikaisessa viestintätutkimuksessa on puututtu läpinäkyvyyden rajallisuuteen. Väitöskirjassaan *Päätöksenteon avoimuus ja medioituminen Suomen konsensusdemokratiassa* (2016) Juho Vesa on todennut, ettei ministeriöiden ja valtioneuvoston asettamien työryhmien työstä saa tietoa. Vesan ja Anu Kantolan (2016) selvitys *Kuka pääsee mukaan? Miten järjestöjen ääni kuuluu lakien valmistelussa* (2016) osoitti, että järjestöjen piirissä EK, Kuntaliitto ja MTK koetaan supervaikuttajiksi, jotka ovat lähempänä tietoa kuin muut.

Väitöstutkimukseeni haastatellut henkilöt edustavat poliittisen vaikuttamisen ja päätöksenteon eliittiä. Yhteenvetona haastateltavien näkemyksistä voidaan tehdä se johtopäätös, että sisäpiirejä on useita ja niillä on hierarkia. Poliitiikan pyöröoiven liikennettä on seurattu vain mediassa. Korporaatioiden avainhenkilöt, hallinnon ja politiikan eliitti ovat kulkeneet pyöröovesta molempiin suuntiin.

1990-luvulta alkaen talouden sisäpiirille syntyivät sisäpiirisäännöt, mutta politiikan ja hallinnon osalta ne ovat vielä keskeneräisiä. Kummassakin on tapahtunut suuria muutoksia sen jälkeen, kun Suomi liittyi EU:n jäseneksi vuonna 1995. Silti korporaatiot ovat vahvistuneet koko tutkimusjaksolla 1968–2011. Puute pyöröoiven julkisesta seurannasta tulisi korjata lähitulevaisuudessa osana läpinäkyvyysremonttia.

Korporatiivisessa järjestelmässä eliitillä on merkittävä rooli, koska se on EU:n instituutioista saatavan poliittisen informaation ensimmäisiä suodattajia. Julkisuuslain valossa suomalaiset korporaatiot olivat osa hallinnollista valmistelutyötä ja osa viranomaistoimintaa, koska merkittävä osa politiikan valmistelusta tapahtui korporaatioiden myötävaikutuksella – kolmikantaisesti. Kolmikantaisen yhteiselämän runkona ovat valmisteluelimet, jotka valtioneuvoston asettamina tekevät työskentelystä ”virallista”. Vanhan julkisuuslain aikaan se oli jopa salaista, nyt se on periaatteessa avointa, mutta ei vielä julkista.

Talousneuvostosta kehittyi korporatiivisen politiikan koordinaatiofoorumi, joka luo talouspolitiikalle arvopohjaa ja tunnelman. Talousneuvosto seurasi finanssipolitiikkaa ja työmarkkinapolitiikkaa. Työmarkkinajärjestöjen tuki oli hallitukselle vuosina 1995–2003 erityisen tärkeä toimintaedellytys.

Korporaatioiden jäsenmaksutulot ja omaisuudet karttuivat yleisen hyvinvoinnin kasvun ja ansiosidonnaisen edunvalvonnan pohjalta. Korporaatioiden

taloudelliset voimavarat olivat kasvaneet jo 1980-luvulla suhteissa puolueisiin niin suuriksi, että merkittävydestään huolimatta vaalirahoitus on korporaatioiden voimavaroihin verrattuna vähäinen tekijä.

Sivun 254 taulukosta käy ilmi, että pelkästään Etelärannan EK-yhteisön budjetti oli 274 miljoonaa euroa vuoden 2013 rahan arvoon muutettuna, mistä se laski talouslaman ja ilmeisesti myös vuoden 1992 keskusjärjestö-uudistuksen seurauksena (STK ja TKL yhdistyivät TT:ksi) 116 miljoonaan euroon vuonna 1995. Tätä ei ole huomioitu tutkimuksessa eikä edes journalismissa, mutta toisaalta Johannes Koroma ei peittele sitä, että toimeksiantajayritykset saivat edunvalvonnassa pienemmällä rahalla tehokkaampia tuloksia. Tästä voidaan päätellä, että yrityksillä on ollut yhä kasvava tarve suoraan poliittiseen vaikuttamiseen ja ostettuihin asiantuntijapalveluihin kotimaassa ja ulkomailla. Etujärjestöt saivat kilpailijoita, ja yritysten omien intressien priorisointi alkoi olla kehityksen suunta.

Korporaatioiden taseet ovat vahvoja. Parhaimmillaan järjestöt pystyvät kattamaan toimintakulunsa sijoitustuotoillaan. Siksi on mahdollista, että joissakin järjestöissä piilee aikapommi, koska niissä ei enää makseta täysiä jäsenmaksuja (vrt. Teknologiateollisuus). Suurimpien ammattiliittojen toiminta oli vuonna 2016 tappiollista, mikä katettiin sijoitustuotoilla.¹³⁴⁴ Vaikka sijoitustuotot kattoivat osan alijäämästä, tulokset jäivät tappiolle.

Korporaatioiden yhteenlaskettu kokonaistulojen vuositaso on ylivoimainen investointi yhteiskunnallis-taloudelliseen vaikuttamiseen ja edunvalvontaan. Onkin pohdittava, miten tutkimuksessa olisi painotettava tätä suhteessa puolueisiin, vaaleihin, instituutioihin ja mediaan. Pitäisikö järjestöjä läpivalaista enemmän? Pitäisi!

Edellä olevaa taustaa vasten esimerkiksi Kehittyvien maakuntien Suomen (KMS) yritys saada Suomeen vuonna 2007 mieleisensä hallitus ja myötemielisiä kansanedustajia ei ollut lainkaan realistinen hanke. KMS oli järjestelmässä ulkopuolinen, se oli liikkeellä liian myöhään ja liian pienillä voimavaroilla. Ehkä KMS ei alun alkaenkaan ymmärtänyt korporatiivisen järjestelmän kokonaisuutta ja tuli astuneeksi sen varpaille.

Eliittien ja politiikan sisäpiirin instituutio on korporatiivinen järjestelmä, jolla on ollut merkittävä tiedollinen ylivoima ja etulyöntiasema poliittisten päätösten valmistelussa. Pääosa eturyhmien ulkopiiristä ja suomalainen media olivat 2000-luvulle saakka lojaaleja sisäpiirille.

Korporatiivisella järjestelmällä on suuret voimavarat, jotka perustuvat jäsenmaksujen verovapauteen ja sen varassa lepäävään henkilökohtaiseen etuun. Se on lakisääteistä ja ansiosidonnaista ja perustuu tulonjakopolitiikkaan.

Eduskunta, hallituksen poliittinen valmistelu ja korporatiivinen järjestelmä ovat avautumisen haasteen edessä, mutta voimavaroissa ja läpinäkyvyydessä on epäsuhta. Korporaatioiden ylivoima on merkittävä, mikä on eduskunnan kannalta ongelma.

Päätelmiä ja teesejä

Suomessa lobbausta koskeva eettinen keskustelu on yli kymmenen vuotta jäljessä Brysseliä ja Washingtonia.¹³⁴⁵ Vaalirahoituskohu vei päähuomion Suomen korruptiokeskustelussa. Suomesta puuttuu julkinen, kaikki eturyhmät kattava keskustelu, jonka ”läpinäkyvyyssaloitteen” tehnyt Euroopan komissio käynnisti vuonna 2005. Matti Vanhasen hallitus (2007–2010) käsitteli demokratia-aloitteissaan läpinäkyvyyden parantamista muttei lobbaamista osana poliittista prosessia. Työmarkkinajärjestelmä ja sen myötä syntynyt korporatiivinen päätöksenteko voitaisiin altistaa julkiselle tarkastelulle kuten mikä tahansa lobbaus. Epäkohtien poistamiseksi itsesäätely ei riitä vaan tarvitaan uutta lainsäädäntöä. Suomesta kuitenkin puuttuu lobbauksen määritelmä, joten lobbareita ei voida kirjata rekisteriin.

Rent-seeking on Suomessa osa korporatiivista järjestelmää. Korporaatioiden eliittiä koskeva yleiskuvaus on sopusoinnussa Ruostetsaaren tutkimustulosten kanssa. Suomella lienee edessään korporatiivista valtaa koskeva läpinäkyvyyskeskustelu. Tämä heijastuu myös tutkimukseen, jossa politiikan ja talouden – mutta myös muun tutkimuksen – oppituolien yli tehtävälle yhteistyölle voi asettaa yhä suurempia odotuksia.

Poliittinen vaikuttaminen on murroksessa. Sitä ilmentää korruptiivisuuden ympärillä tehtävä tutkimus ja käynnissä oleva läpinäkyvyyden lisäämiseen tähtäävä keskustelu sekä KHO:n päätös 510/2017, jossa kiinnitetään huomiota lobbaamisen seurantaan. Suomalaisista lobbareista esitettyä typologiaa voidaan soveltaa myös kansainvälisessä tutkimuksessa. Lobbarit eivät ole pieni joukko politiikan ”palkkasotureita”.

Suomessa on meneillään lobbausta eli poliittista vaikuttamista koskeva identiteettikriisi. Saavutettujen etujensa perusteella korporatiot eivät ole kokeneet, että niitä koskevat samat pelisäännöt kuin muitakin. Kriisi ulottuu myös korporaatioiden sisälle, koska kolmikantaista sopimisjärjestelmää arvostellaan. Siksi kysymys on ”veljeskunnan” perinnöstä.

Etelärannan ja Hakaniemen korporatiiviset linnakkeet ovat 2010-luvulla joutuneet kokemaan talouden asymmetriset shokit ja järjestäytymään uusiin kilpailuasetelmiin. Elinkeinoelämän keskusliitto ei enää ole entisensä: Metsä-

teollisuus erosi EK:sta vuonna 2016. ”Haluamme mennä eteenpäin, uusiutua ja menestyä”, tiivistää UPM:n toimitusjohtaja Jussi Pesonen, jonka mukaan ero johtui siitä, että ”Metsäteollisuus haluaa jäsenilleen tehokkaampaa, laadukkaampaa ja kohdennetumpaa edunvalvontaa. Jo se, että otetaan yksi kerros (EK) pois meidän viestinviennessä, parantaa laatua.”¹³⁴⁶ Metsäteollisuus on esimerkki toimialasta, joka tarvitsee myös vahvaa edunvalvontaa EU:n päätöksenteossa.

Kuinka ”auringonlaskun alasta” tuli ”blue industry”...

”Narratiivi on se sana”

Tässä luvussa käsitellään veljeskunnan ja EU-korporatistien toimintaa nykyajassa. Tarkastelun kohteena on vuosisatoja vanha toimiala, laivanrakennus. Sen onnistunut uudistuminen vaati epäsuoraa lobbausta, joka muutti hallituksen linjaa. Ja toisaalta telakoiden omistus oli suomalaisen omistajaohjauksen mestariluokka, jossa hallitus vaihtoi telakan ulkomaisen omistajan.

”Narratiivi on se sana. Se on enemmän kuin tarina. Poliitikassa kilpailevat narratiivit. Eivät päättäjät ehdi lukea ja omaksua suuria määriä tilastoja ja faktaa, niin paljon kuin olisikin tarvetta sille. Narratiivit kilpailevat, narratiivi ratkaisee.” Näin puhui vasta nimitetty positiivisen rakennemuutoksen selvitysmies Esko Aho Turussa 30.3.2017, kun hallitus oli asettanut hänet selvittämään Varsinais-Suomen rekrytointeja ja työvoiman liikkuvuutta helpottavia keinoja – ”positiivista rakennemuutosta”.¹³⁴⁷

Tätä vaihetta oli edeltänyt seitsemän laihaa vuotta, ”äkillinen rakennemuutos”, jonka kohteeksi telakkateollisuus oli joutunut finanssikriisin 2008 jälkeen. Helsingin Sanomien artikkeli ”Salainen operaatio STX – kuinka telakkateollisuus pelastettiin keinoja kaihtamatta” (18.1.2015) oli narratiivi ministeri Jan Vapaavuoren sankaruudesta.¹³⁴⁸ Hallituskumppanit Jutta Urpilainen, Lauri Ihalainen ja Paavo Arhinmäki kirjoittivat Helsingin Sanomien mielipidepalstalla 23.6.2015, että ”vasemmistopuolueet ajoivat koko ajan linjaa, jossa Turun telakalle pitää pyrkiä löytämään uusi enemmistöomistaja, ja tätä tukemaan valtio voi lähteä osaomistajaksi. Elinkeinoministeri Vapaavuori sen sijaan sanoi pitkään, ettei valtio voi lähteä telakalle omistajaksi.”¹³⁴⁹

Hallituksella ei kuitenkaan ollut telakkateollisuudesta eikä meriteollisuudesta sen täsmällisempää näkemystä kuin että se oli ”auringonlaskun ala”. Telakkateollisuus hiipuisi mailleen kuin laskeva aurinko –luovaa tuhoa ei edes tarvitsisi vauhdittaa.¹³⁵⁰ Oli vain pelattava aikaa. Juuri sen hallitus halusi jättää kertomatta. Mutta varsinaissuomalaisten lobbaus Turun kaupungin johdolla yhdessä ammattiliittojen, alihankintayrittäjien ja lopulta alan teollisuuden sekä poliittisen opposition tuella (keskusta ja perussuomalaiset) johti siihen, että hallituksen oli arvioitava telakkateollisuuslinjansa uudelleen.

Kahden vaalikauden poliittinen perintö

Korporatiivinen sosiaalinen järjestys Suomessa alkoi murentua, kun liike-elämän omistukset muuttuivat. Etelärannassa alkoi eriytymiskehitys. Liian harvat yritysjohtajat ymmärsivät, että toimialat ja yritykset alkoivat kilpailla tosissaan. Suurten suomalaisyritysten omistuksia alkoi siirtyä ulkomaalaisten käsiin. Omistusten siirroissa ja aktivoituneessa valtion, kuntien ja työeläkeyhtiöiden ”omistaja-ohjauspolitiikassa” suomalaiset välikädet, hallitusammattilaiset, tilintarkastajat, asianajajat ja uusien ulkomaisten, korkeiden palkitsemisjärjestelmien piirit muodostivat uuden päättäjäverkoston. Sen välityksellä uusien omistajien yritykset asemoituivat uudelleen valtiojohtoisessa, korporatiivisessa markkinataloudessa.¹³⁵¹ Tätä voi kutsua kaverikapitalismiksi – ainakin pienessä maassa.

Heikki Paloheimo kuvasi sitä näin: ”Päätöksenteko on liian jäykkää: Suomea ei kyetä sopeuttamaan avoimeen talouteen, jossa ei voida käyttää kansallista valuuttakurssipolitiikkaa. Eikä finanssipolitiikalla pystytä ostamaan työmarkkinarauhaa samaan tapaan kuin menneinä vuosikymmeninä. Myös liittokohtaiset ratkaisut ovat usein liian jätkeä: kansainvälisen kilpailun vuoksi sekä yritysten menestysmahdollisuuksissa että työllistämis- ja palkanmaksukyvyssä on suuria eroja saman teollisuusalan sisälläkin.”¹³⁵²

Pitkän sinipunakauden jälkeen kokoomus meni oppositioon vuonna 2003, ja Matti Vanhasen hallitus aloitti heinäkuussa 2003 tiellä, joka edelleen vahvasti korporatismia. Sitä vauhdittivat kasvuluvut, joiden mukaan Suomea pidettiin yhtenä kilpailukykyisimmistä maista. Usko ”Suomen malliin” alkoi hiipua, kun Kataisen hallitus kohtasi Euroopan finanssikriisin.¹³⁵³

Finanssikriisi, Jorma Ollilan valtakauden päättyminen Nokiassa, Tarja Halosen presidenttikauden päättyminen ja teollisuuspoliittisen murroksen kärjistyminen osuivat samaan ajanjaksoon. Perinteisen teollisuuden tarina ei kiehtonut. Toisaalta yksityinen pääoma ei ollutkaan lyönyt itseään läpi – ei yrittäjyyden, ei arvopaperisäästämisen eikä perheyrittysten muodossa.

Sen sijaan yhteiskunnallisesti ohjattu ja tuettu liiketoiminta alkoi nostaa uuden elinkeinoministeriön myötä päätään: innovaatiopolitiikka, startupit, *Slush*, Team Finland sekä elyt ja avit (elinkeino- ja aluehallintovirastot) olivat esimerkkejä ”jakovaran” elinkeinopolitiikasta ja sääntelystä, josta innostuivat erityisesti porvarilliset poliitikot. Säännöstelypolitiikan taustalla olivat myös ”hallitusammattilaiset”. Työmarkkinajärjestöjen superministeriön ja omistaja-ohjauksen yhteentörmäyksiä olisi edessä.

Nokian entisten johtajien yhteiskunnallinen kysyntä kasvoi. Yritysmaailmaan siirtyi paljon hyvin palkittuja ja varakkaita insinöörejä, joiden ”sateentekijän kykyihin” uskottiin. Teollisuudessa merkittävät suomalaisyritykset olivat puolestaan hakeutuneet Kiinaan, Etelä-Amerikkaan, Intiaan ja Venäjälle, jossa ne työllistivät jo lähes puoli miljoonaa henkilöä.¹³⁵⁴

Vuoden 2007 vaaleissa kokoomus otti harteilleen työväenpuolueen viitan. Sen yksi vaaliteema, ”Sari Sairaanhoidaja”, vei lopulta vuoden 2008 työmarkkinaneuvottelut siihen, että julkisen sektorin liittokohtaisten ratkaisujen tason määräsi sairaanhoidajien tasokorotus. Kokoomus käytti kuviteltua sairaanhoidaja Saria poliittisena vaalitäkynä, mutta Tehyn johdolla terveydenhoitoala taisteli itselleen suuret palkankorotukset.¹³⁵⁵ Kun Tarja Halosen kaudet tulivat täyteen, kokoomuksen ehdokas Sauli Niinistö julisti vuoden 2012 presidentinvaaleissa olevansa ”työväen presidentti”. Liike-elämä oli arvostellut Halosen vienninedistämistoimintaa, vaikka se kärkkäsi presidentin vientivaltuuskuntien paikkoja.¹³⁵⁶

Matti Vanhasen toista hallitusta (2007–2010) odotti kaksi suurta vastoin käymistä. Lehman Brothers -pankkiiriliike hakeutui syksyllä 2008 yritys-saneeraukseen, mikä laukaisi finanssikriisin.¹³⁵⁷ Euroopan neuvoston GRECO:n tutkimusmatkan raportti Suomesta syksyllä 2007 käynnisti vaalirahoitus-kohun alkuvuodesta 2008.¹³⁵⁸ Se horjutti pääministeri Vanhasen luottamusta omiensa keskuudessa. Jouluaatoksi 2009 hän ilmoitti, ettei ole käytettävissä keskustan puheenjohtajavaalissa vuonna 2010.¹³⁵⁹

Finanssikriisi oli ensimmäinen ”asymmetrinen taloudellinen shokki”, joita EMU-päätöksen valmistelussa ennakoitiin ja joita varten EMU-puskurit luotiin. Korporatismi oli suurissa vaikeuksissa: miten shokkiin pitäisi reagoida? Säätytalolla toukokuussa 2007 valtiovarainministeriö (Raimo Sailas), Suomen Pankki (Erkki Liikanen) ja Sitra (Esko Aho) varoittivat hallitusneuvottelijoita siitä, että ”rahaa ei ole” jaettavaksi julkiselle sektorille. Vanhasen hallitus päättyi vaalikauden aikana kolmen miljardin euron ”jakovaraan”. Valtiovarainministeriön mukaan jakovara oli ”miinus kaksi miljardia euroa”.¹³⁶⁰ Syksystä 2008 alkaen Suomessa käynnistyi elvytyspolitiikka, joka lisäsi julkista velkaa

noin kahdeksalla miljardilla eurolla vuodessa, vaikka myös kuluja leikattiin. Vuodesta 2009 vuoteen 2016 julkinen velka kasvoi noin 60 miljardia euroa.¹³⁶¹

Yhdysvalloista alkanut finanssikriisi tuli Eurooppaan, kun vuonna 2009 paljastui, että taloudelliset tilastonsa väärentänyt Kreikka ei selviytyisi 360 miljardin euron veloistaan. Euromaat (EKP) ja maailman valuuttarahasto (IMF) järjestivät Kreikalle tukea taloudellisilla takuilla (vakuudet), joiden hallinnoimiseksi perustettiin Euroopan rahoitusvakausväline (ERVV) vuonna 2010.¹³⁶² Se (myöhemmin Euroopan vakausmekanismi, EVM) perustuu 80 miljardin euron maksettuaan pääomaan ja enintään 620 miljardin euron korotusvaluuttoihin. Sen lainantakyky on 500 miljardia euroa. Suomen osuus on 1,2 prosenttia ja takausvastuut noin 12 miljardia euroa.

Kun EVM luotiin, käynnistyivät spekulatiot euron hajoamisesta, ja tilanne kärjistyi vuoden 2012 puolivälissä. Pääomaa pakeni euroalueelta ja valtiolainojen markkinakorot kohosivat voimakkaasti Espanjaa ja Italiaa myöten. Jopa Euroopan keskuspankki (EKP) ja EU-komissio pelkäsivät tuolloin toisissaan euron hajoamista, vaikka tuomitsivatkin moiset pelot perusteettomiksi tuomiopäivän profetioiksi.¹³⁶³

Euroopan komissio laati linjauksen, kuinka finanssikriisistä selviydyttäisiin: vähän tuottaviin tai tuottamattomiin toimialoihin ei kannattanut suunnata valtion tukiaisia. Kokoomuksen ryhmäpuheenvuorossa (28.6.2011) Jan Vapaavuori totesi seuraavaa: ”Kaiken perustana on kilpailukyvyyn vahvistaminen ja kestävä talouskasvun tukeminen. Hallituksen keskeisenä johtotähtenä on oltava kasvuorientoituneen politiikan harjoittaminen. Suomeen investoiminen ja täällä toimiminen on oltava houkuttelevaa kaikenkokoisille yrityksille. Kyse on sekä suotuisan liiketoimintaympäristön luomisesta että positiivisen tunnelman aikaansaamisesta.” Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajana kesäkuussa 2011 aloittanut Jan Vapaavuori kannusti ”hallitusta törmäkkäästi käyttämään kaikkia käytössä olevia välineitä kestävä kasvun vauhdittamiseksi.”¹³⁶⁴ Valtioneuvoston tiedonannossa eurokriisistä Vapaavuori jatkoi (19.7.2011): ”Kokoomuksen eduskuntaryhmä pitää ikävänä, inhottavana ja vastenmielisenä sitä, että me suomalaiset joudumme olemaan mukana tukemassa muiden Euroopan maiden horjuvia talouksia. On väärin, että muiden virheisiin ja laiminlyönteihin täysin syyttöminä voimme joutua maksumiehiksi.”¹³⁶⁵

Uusliberaalien katseet Suomessa kääntyivät vuosisataiseen toimialaan, jota alettiin kutsua auringonlaskun alaksi. Mistä tämä nimitys? Kyseessä olivat suomalaiset telakat, erityisesti Turun, Helsingin ja Rauman telakat, jotka 2008 siirtyivät norjalaisilta korealaisten omistukseen. ”Kokoomus onkin myös

perinnesosialismin ja kansallisromanttisen impivaaralaisuuden väkevä vastavoima. (...) Arvostamme suomalaisia hienoja perinteitä ja kunnioitamme historiaamme, mutta me emme keskeisten kilpailijoidemme tavoin takerru menneisyyteen ja menneisyyden ratkaisuihin, vaan katsomme rohkeasti eteenpäin.”¹³⁶⁶ Näin Vapaavuori lausui kokoomuksen puoluekokouksessa Rovaniemellä 15.6.2012.

Tulilinjalle Suomessa joutuivat telakoiden laivakauppojen rahoitusperiaatteet, joita alettiin pitää epäterveinä valtiontukina. Auringonlaskun narratiivi oli alkanut elää erityisen vahvana kokoomuslaisen nuoren poliittikopolven keskuudessa. Kokoomus olikin vähiten telakkateollisuutta ymmärtävä puolue, ja sille nokialainen innovaatiopolitiikka ja uusi teknologia olivat lähempänä sydäntä kuin metalliteollisuuden rautakourat. Elinkeinoministeriön viranomaisohjaus upposi kokoomuspoliittikkoihin kuin kuuma veitsi voihin. Tämä oli meriteollisuuden poliittinen asema finanssikriisin iskiessä.

”Suomi on saari”

Suomessa laivanrakennusala on elänyt sitkeästi satoja vuosia, ja aina se on ollut vaikeuksissa. Itämereltä pääsee Suomeen vain Tanskan salmien kautta. Maareitti Ruotsista on pitkä. Idässä Suomi rajoittuu Venäjään, jossa on Pohjois-Euroopan suurin metropoli, vuonna 1703 perustettu Pietari – venäläisen, joskin Hollannista opitun laivanrakennuksen tyysija.

Pohjanmaalla ja Etelä-Suomessa on rakennettu puulaivoja jo 1300-luvulta alkaen. Turussa laivoja rakennettiin jo keskiajalla, ja Raumalla oli laivaveistämö jo 1500-luvulla. Turun Aurajoen suulle syntyi pieniä laivaveistämöitä, joista vuonna 1741 toimintansa aloittanut Åbo Gamla Skeppswarf oli ensimmäisiä telakoita, joista nykyiset yhtiöt ovat sittemmin kehittyneet. William Crichton & Co Ab, joka oli toiminut nimellä Cowie & Ericsson vuodesta 1842 lähtien, osti Åbo Gamla Skeppswarfin vuonna 1889 ja jatkoi nimellä Aktiebolaget Crichton, mutta teki konkurssin vuonna 1913.

Vuonna 1889 yhtiöstä erotettiin Turun Veneveistämö rakentamaan huvi-veneitä ja pienaluksia. Ab Vulcan oli saanut alkunsa vuonna 1874 nimellä Turun Konepaja, jonka tilalle tuli Carl Johan Korsmanin niin sanottu Uusi Konepaja vuonna 1884. Ab Crichton-Vulcan Oy:ksi telakat muuttuivat vuonna 1924. Kone- ja Siltarakennus Oy omisti vuonna 1931 Crichton-Vulcanista 98 prosenttia, mutta vuonna 1935 Oy Wärtsilä Ab osti vaikeuksissa olevan Crichton-Vulcanin ja vuonna 1939 Aurajoen toisella rannalla sijainneen Androsin (Andrée & Rosenqvist). Wärtsilästä tuli merkittävä teräs- ja kone-

pajayhtymä, joka sai tilauksia muun muassa merivoimilta (sukellusveneet, panssarilaivat) ja 1930-luvulla jopa Neuvostoliitolta. Telakoilla oli ollut yhteyksiä ja kauppasuhteita Pietariin.¹³⁶⁷

Helsingfors Skeppsdocka perustettiin vuonna 1865 Helsingissä. Myös tällä telakalla oli talousvaikeuksia, mutta vuonna 1904 Venäjän meriministeriö tilasi siltä torpedohävittäjiä. Kone ja Silta osti telakan vuonna 1926, ja vuonna 1938 se siirtyi Wärtsilän omistukseen.

Raumalla purjealuksia rakennettiin aina purjelaivakauden päättymiseen saakka, mutta toisen maailmansodan jälkeen telakat elvytettiin toimittamaan sotakorvauslaivoja. Rauma-Raahe Oy, myöhemmin Rauma-Repola, ja Hollming Oy olivat sotakorvausalustoimittajia, jotka yhdistettiin vuonna 1991 Finnyards Oy:ksi.

Wärtsilä ja Valmet yhdistettiin vuonna 1986 Wärtsilä Meriteollisuudeksi, joka teki konkurssin 23.10.1989. Konkurssipesä oli Suomen historian suurin ja jätti pahat arvet kansalliseen muistiin. ”Musta Pekka” jäi kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suomisen käteen: konkurssi jätti trauman politiikkaan, erityisesti hallintoon ja talouteen.

Martin Saarikankaan aloitteesta perustettiin Masa-Yards Oy jatkamaan telakan toimintaa. Yhtiö aloitti Helsingin telakalla. Norjalainen Aker Maritime osti vuonna 1998 Finnyardsin, josta tuli Aker Finnyards Oy. Norjassa Aker ja Kvaerner olivat yhdistyneet, ja vuonna 2006 telakat olivat samalla omistajataholla. Norjalainen varakas liikemies Kjell Inge Røkke oli hankkinut omistukseensa osan Akerista ja määräysvallan siinä. Kvaerner Masa-Yards Oy ja Aker Finnyards Oy olivat yhdistyneet vuonna 2004 uudeksi Aker Finnyards Oy:ksi. Molemmat yhtiöt olivat tuolloin saman norjalaisyhtiön, Aker ASA:n, omistuksessa. Se oli syntynyt norjalaisen Kvaernerin ja Aker Maritimen sulautumisesta. Kesäkuusta 2006 lähtien yhtiön nimi oli Aker Yards Oy.

Telakkateollisuuden ja valtion yhteydestä

Telakat ovat olleet tärkeitä sekä suurille että pienille valtioille. Laivastot ovat olleet valtioiden suuruuden perusta. Yli 70 prosenttia maapallon pinta-alasta on vettä ja merta. Jo ennen globaalia kauppaa merenkululla oli ratkaiseva rooli valtioiden kehitykselle. Siksi laivanrakennuksella on aina kysyntää.

Pietarin strateginen merkitys Venäjälle perustui merenkulkuun ja pääsyyn Atlantille. Hollannin kauppalaivat, satamat ja merentakainen kauppa avasivat Euroopalle uudet mantereet. Yhdysvaltain sotilasvoima perustuu ainutlaatuisen vahvaan sotalaivastoon. Britannian, Ranskan, Japanin ja Kiinan suur-

valta-asemat pohjautuivat vahvoihin laivastoihin. Globalisaation aikakaudella merenkulun, laivanrakennuksen ja logistiikan osaamiselle on kasvava kysyntä.

Mutta ala on herkkä. Esimerkiksi Yhdysvallat halusi pysyä puolueettomana Euroopan sodassa vuonna 1939, joten se vuokrasi Britannialle 50 hävittäjä-alusta Karibian ja Newfoundlandin tukikohtia vastaan – eikä halunnut lähteä sotaan, johon sen sitten vei joulukuussa 1941 Japanin hyökkäys Pearl Harborin laivastotukikohtaan. Myös Neuvostoliitto, Ranska ja Kiina saivat liisautapua Yhdysvalloilta. Merimahti Britannia oli laiminlyönyt laivanrakennuksensa. Toisen maailmansodan jälkeen Kansanyhteisön merivalta oli sammumassa. Intian irtautuminen kansanyhteisöstä ja itsenäistyminen vuonna 1948 symboloi tätä.

Telakoiden laivatilauksilla, kuten sota- ja vartioalusten rakentamisessa, on usein poliittinen ulottuvuus. Suomi toimitti sotakorvauksina Neuvostoliitolle vuosina 1947–1952 noin 500 laivaa, jotka Suomen valtio maksoi ja rahoitti verovaroin. Tämän jälkeen neuvostokaupan aikana laivoja rakennettiin vieläkin enemmän, mutta niiden hinnoittelussa oli sellaiset katteet, että sotakorvausten voi sanoa tulleen maksetuksi takaisin. Tätä kompensoi Neuvostoliitosta tuotavan öljyn edullinen hinta. Laivanrakennuksessa valtiontuot, rahoitus ja omistus ovat työkaluja, joita käytetään edelleen kansainvälisessä kilpailussa.

Telakkojen ympärille syntyikin yhteisöllisyyttä, jota Meriteollisuusyhdistys ry:n puheenjohtaja Jorma Eloranta, Kvaerner-Masa Yardsin viimeinen toimitusjohtaja kaipasi eduskuntavaalien alla 19.2.2003 Helsingin Sanomissa julkaisutussa puheenvuorossa.¹³⁶⁸ Jäljempänä esitetyt seikat perustuvat Elorannan yhä ajankohtaiseen tekstiin, vaikka kirjoituksesta on jo neljä vaalikautta.

Elorannan mukaan kauppalaivojen rakentaminen on jakautunut neljään maaryhmään, jotka ovat Japani, Etelä-Korea, Kiina ja Länsi-Eurooppa. Yhdysvallat on menettänyt kilpailukykynsä kauppalaivojen tuotannossa. Aasian markkinaosuudet ovat kasvaneet yli 60 prosentin ja Länsi-Euroopan pienentynyt 20–25 prosentin tasosta. Vuonna 2002 Länsi-Eurooppa sai uusista tilauksista vain kymmenen prosenttia. ”Volyymin lisäksi myös painopisteet ovat muuttuneet. Länsi-Euroopan osuus on pysynyt korkeana huipputekniikkaa vaativissa laivoissa, kuten matkustajalaivoissa, ruoppaajissa, kaasulaivoissa ja eräissä kemikaalilaivoissa. Laivanrakennuksen huipputuotteista, risteilyaluksista, rakennetaan edelleen EU-maissa yli 90 prosenttia”, kirjoitti Eloranta.

Markkinaosuudet siirtyivät Kaukoitään, mikä johtui suurelta osin sikäläisten maiden epäterveistä kilpailukeinoista. Ne suosivat kotimaista teollisuutta, siirsivät sen riskejä valtiolle ja tarjosivat erikoisrahoitusjärjestelyjä telakoille ja niiden asiakkaille. Elorannan mukaan markkinaosuuksien ”anastaminen”

johti Kaukoidän laivanrakentamisen aidon kilpailukyvyyn vahvistumiseen. EU:n ja Etelä-Korean telakkateollisuudet kiistelivät pitkään Korean telakoiden toimintatavoista. EU:n selvitysten mukaan ne vääristivät globaalia kilpailua. Usean vuoden neuvottelujen jälkeen EU oli päättänyt viedä kiistan Maailman kauppajärjestön WTO:n ratkaistavaksi.¹³⁶⁹ EU:n kanne ei kuitenkaan ollut menestyskäs.¹³⁷⁰ Näkemysero Korean ja EU:n välillä jäi voimaan.

Laivakauppojen maksuehdot alkoivat kehittyä takapainoisiksi, jolloin maksuerät rasittivat asiakasta parhaimmillaan vasta loppuvaiheessa ennen kuin laiva luovutettiin. Se oli kansainvälisen kilpailun tulosta, koska maksu- ja rahoitusehdoilla kilpailtiin voimakkaasti. Tämä tietysti aiheutti Finnveralle painetta riskinottoon, koska se lisäsi telakan rakennusaikaisen rahoituksen tarvetta ja siten myös siihen myönnettyjen takuiden määrää. Myös asiakkaalle myönnettyjen toimituksen jälkeisten lainojen ehdoissa Finnvera joutui vastaamaan kilpailijamaiden edullisen rahoituksen ehtoihin ottamalla suurempaa riskiä loppuasiakkaasta.

Aasiassa telakoiden asiakkailleen tarjoamat rahoitusehdot ovat olleet vieläkin asiakasystävällisempiä (jopa sadan prosentin maksu vasta luovutuksessa, sadan prosentin takuukate, laina-aikojen pituus ja niin edelleen). Tämä äärimmäisyys ei ole kuitenkaan noussut risteilijäkaupoissa merkittäväksi ongelmaksi, koska Suomen telakoiden pääasialliset kilpailijat ovat toistaiseksi olleet eurooppalaisia.

Elorannan mukaan ”EU:ssa sallittiin pitkään suoran tuotantotuen maksaminen telakoille. Tämä määriteltiin prosentteina kauppojen eli tuotannon arvosta. Järjestelmä lopetettiin vuonna 2000.” Vuoden 2002 lopulla, kun EU joutui viemään Korea-kiistansa WTO:hon, hyväksyttiin tilapäisenä vastatoimenpiteenä enintään kuuden prosentin subventio rajoitetuksi ajaksi kolmelle laivatyyppille, ei kuitenkaan matkustaja-aluksille. ”Eräissä maissa – ei kuitenkaan Suomessa – on linjana, että myönnetään kaikki mahdolliset tuet, joita ei nimenomaan ole kielletty”, kirjoitti Eloranta, jonka mukaan EU oli osoittautunut voimattomaksi.

Vaikka Neuvostoliiton-kauppa romahti, Suomen laivarakennusteollisuus selvisi markkinamuutoksista olosuhteisiin nähden erittäin hyvin. 2000-luvun alussa Suomen telakkateollisuuden osuus oli noin kahdeksan prosenttia koko Länsi-Euroopan telakkateollisuudesta. Kokonsa puolesta Suomen telakkateollisuus on samalla tasolla kuin esimerkiksi Ranska. Suurempia ovat Saksan, Italian ja Espanjan telakkateollisuudet. ”Väestömäärään suhteutettuna Suomi on maailman toiseksi suurin ja Euroopan suurin laivanrakennuskansakunta”, Eloranta totesi.

Suomessa rakennettavien kauppalausten kotimaisuusaste on erittäin korkea, yli 80 prosenttia. Ulkoistaminen on tehokasta, ja esimerkiksi suurta matkustajalaivaa rakennettaessa telakan suora panos on ainoastaan neljännes laivan kustannuksista. Tämä rakennemuutos on vaatinut toimittaja- ja alihankintaverkoston nopeaa kehittymistä. Suomessa on nyt verkosto, joka palvelee telakkateollisuutta Euroopan- ja jopa maailmanlaajuisesti ja joka on kehittynyt Suomen oman telakkateollisuuden strategioiden ja toiminnan seurauksena.

Suomalaisen laiva-alan laitevalmistajien ja alihankintateollisuuden yhteenlaskettu liikevaihto on suurempi kuin telakoiden liikevaihto. Valtion teollisuuspolitiikassa keskeisiksi ovat Elorannan mukaan nousseet telakkatoiminnan käyttöpääomarahoitusta ja toimitusten luototus asiakkaille sekä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotuki teollisuudelle. Suomen laivanrakennusalan tarvittiin vastaavat rahoitusmahdollisuudet ja -kustannukset kuin EU-maissa olevilla kilpailijoilla. ”Tämän selkeän periaatteen käytännön toteuttaminen tuntuu olevan käsittämättömän vaikeaa”, kirjoitti Eloranta.

Laivanrakennusalan kilpailevat sekä yritykset että valtiot oman laivanrakennuskustannuksensa voimin. Vaikeassa markkinatilanteessa korostuu myös se, miten eri maiden julkiset sektorit suhtautuvat laivanrakennusalaan. ”Tässä tilanteessa tarvitaan alan yritysten, valtiovallan ja telakkakaupunkien aktiivista yhteistoimintaa ja tahtoa, jotta ala pysyisi kilpailukykyisenä. Suomessa tämän suhteen on vielä paljon tehtävissä, mutta aika alkaa käydä vähiin”, linjasi Eloranta vuonna 2003.¹³⁷¹

Suomi globaalissa kilpailussa

Maaliskuun 2003 eduskuntavaalien jälkeen norjalainen Kjell Inge Røkke esitti Suomen hallitukselle uhkavaatimuksen: Suomen valtion oli tultava Aker Finnyardsiin merkittäväksi omistajaksi tai vaihtoehtoisesti toiminnan takajaksi, muuten hän lopettaisi kaikki omistamansa suomalaiset suurtelakat. Uhkavaatimuksen taustalla oli telakkateollisuuden vaikea suhdannetilanne ja Røkken halu luopua vähitellen telakkateollisuudesta.¹³⁷²

Aker Finnyards Oy, sen norjalainen emoyhtiö Aker Yards ASA, Suomen valtio ja Finnvera Oyj allekirjoittivat niin sanotun raamisopimuksen, jolla turvattiin Aker Finnyardsin rakennusaikainen rahoitus. Myös yhtiön rakentamien alusten ostajaluottorahoitus turvattiin Finnveran myöntämällä valtion takuilla ja muulla rahoituksella edellyttäen, että hanke on takuukelpoinen. Norjalainen emoyhtiö sitoutui pitämään Aker Finnyardsin oman pääoman riittävällä tasolla ja noudattamaan pidättyvää osinkopolitiikkaa.

Helsingin Sanomien mukaan ”norjalaismiljardööri hankki takuut Masa-Yardsille. Norjalaismiljardööri Kjell Inge Røkke teki kannattavan pikavisiitin Suomeen. Vierailun päätteeksi allekirjoitettiin sopimus, joka helpottaa olen- naisesti norjalaisten omistaman telakkayhtiön Kvaerner Masa-Yardsin alus- rahoitusta vuoteen 2010 asti.”¹³⁷³ Työ- ja elinkeinoministeriön merenkulkuun ja telakoihin erikoistuneen korkean virkamiehen Risto Paaerman mukaan valtio onnistui jäämään omistuksen ulkopuolelle, mutta koska sopimus oli salainen, siitä voitiin antaa tulkintoja, jotka eivät tarkkaan ottaen vastanneet sen sisältöä. ”Sopimus loi kuitenkin jonkinlaisen erityissuhteen Suomen val- tion ja telakkayhtiö Aker Finnyardsin välille.”¹³⁷⁴ Suomeen oli tullut jo run- saasti ulkomaalaisten omistamia yrityksiä, joiden tarkoituksperistä ei ollut varmuutta ja jotka tunsivat huonosti, jos lainkaan, suomalaista korporatiivista päätöksentekoa.¹³⁷⁵

Maailman Kauppajärjestö WTO teki vuonna 2005 ratkaisunsa Etelä- Korean ja EU:n välisessä telakkatukikiistassa. Asia oli ollut vireillä vuosia. WTO määräsi Etelä-Korean lopettamaan 90 päivässä laittomat laivanrakennuksen tuet eli yksilölliset ennakkomaksutakuut ja laivan ostajalle tarkoitetut rakennus- aikaiset lainat. EU väitti, että Etelä-Korean hallitus tuki Daewoo Shipbuilding and Marine Engineering -yritystä, Hyundai Heavy Industries/Hyundai Samho Heavy Industries -yhtyrityshmää ja STX/Daedongia järjestämällä uudelleen niiden rahoituspohjan ja uudet yritysraenteet mukaan lukien omistukset, joita tuettiin veroeduilla, Etelä-Korean vienti- ja tuontipankin (KEXIM) pää- omatuki- ja takausjärjestelyin sekä laivanrakennuksen rahoitusvälineillä.

WTO:n päätös heijasteli voimakasta Korean valtion ja suuryritysten väli- seen mesokorporatiiviseen yhteistyöhön perustuvaa politiikkaa, jossa hallitus tuki chaebileja.¹³⁷⁶ Koreaa onkin pidettävä valtiojohtoisena markkinataloutena. Suuryrityksissä on vahvoja ammattiliittoja, ja valtio valvoo, rahoittaa ja takaa suuryritysten toiminta. Vastavuoroisesti suuryritysten omistajaryhmittymät tukevat poliittista johtajuutta Koreassa.

Suomessa Wärtsilän laivanrakennusperinteitä oli jatkanut Metran omista- ma Wärtsilä Diesel, joka rakensi dieselmootoreita laivoihin, voimalaitoksiin ja teollisuudelle. Metra ja Italian valtion omistama telakkayhtiö Fincantieri sopivat vuonna 1996 Fincantierin omistaman New Sulzer Dieselin ja Wärtsilä Dieselin fuusiosta. Uuden yhtiön nimeksi tuli Wärtsilä NSD. Vuonna 1997 yhtiön Turun-tehtaan moottoreiden tuotanto oli 800 megawattia (henkilöstö 600) ja Italiassa sijaitsevan Triesten tehtaan tuotanto 250 megawattia (hen- kilöstö 1800). Laajaa mutta vanhanaikaista ja alityöllistettyä Triesten tehdas- ta uudistettiin suomalaisvoimin. Tämä johti siihen, että jälleen Wärtsiläksi

nimetty yhtiö päätti vuonna 2004 keskittää suurten 46-kokoluokan mootto-reiden tuotanto yhteen paikkaan, Triesteen. Turun uudenaikainen ja tehokas tuotanto päätettiin lopettaa. Operaatiota johti Wärtsilän konsernijohtajaksi vuonna 2000 nimitetty Ole Johansson.¹³⁷⁷

Toinen esimerkki globaalin kilpailun vaikutuksista Suomen telakoihin oli merivoimien miinanetsintäalusten rakentaminen. Kolmen Katanpää-luokan aluksen rakentaminen annettiin kilpailuttamisen tuloksena vuonna 2006 italialaiselle Intermarinelle. Joulukuussa 2005 eduskunnan kyselytunnilla kansanedustaja Martin Saarikangas eli ”Telakka-Masa” (kok) piti päätöstä pudottaa pois kotimainen telakka ”pöyristytävänä ja epäisänmaallisena”. ”Merivoimien esitys asiasta on tehty virkavastuulla ja perustuu hintaan sekä telakan kykyyn toimittaa tämänkaltainen alus”, selosti puolustusministeri Seppo Kääriäinen (kesk). Hän huomautti jyrkkään sävyyn, että Aker Finnyards oli vertailussa seitsemäs, joten sitä ei voitu ”poliittisella päätöksellä” nostaa kolmen parhaan joukkoon.¹³⁷⁸

Euroopan telakkayhtiöiden johtajat kokoontuivat Roomassa toukokuussa 2005 keskustelemaan STX:n ostosta, kun ranskalainen lentotukialuksia valmistava telakka siirtyi osin korealaiseen omistukseen. Laivanrakentajien eurooppalaisen yhteistyöjärjestön pääsihteeri Reinhardt Luken sanoi, että WTO:lta puuttui selkeä linjaus siitä, että laivanrakennuksen kansainväliset standardit hyväksyttäisiin OECD:n edellyttämässä muodossa.¹³⁷⁹ Laivanvarustajien puheenjohtaja Nicola Coccian mukaan olisi virhe jättää eurooppalaiset telakat ilman tukea.¹³⁸⁰

Maaliskuussa 2008 telakkayhtiö Aker Yards myi Nikolajevin, Wismarin ja Warnemunden telakoiden enemmistön Venäjän valtion hallitsemalle sijoitusyhtiölle FLC Westille. Telakat omistavan hallintayhtiön osake-enemmistön kauppahinta oli 292 miljoonaa euroa. Saksan hallitus tuki pankkikonsortiota, joka rahoitti kaupan 190 miljoonalla eurolla.¹³⁸¹

Aker pysyi Aker Yards Ukraine Holdingin vähemmistöomistajana 30 prosentin osuudellaan. Hallintayhtiö toimi Norjassa. Se omisti ukrainalaisen Nikolajevin telakan ja molemmat saksalaiset telakat. Kaupan ulkopuolelle jäi samaan Aker Yardsin ryhmään kuulunut Florön telakka Norjassa.¹³⁸² STX Europesta tuli STX Groupin divisioona vuoden 2009 alussa.¹³⁸³ Elokuussa 2009 Venäjän asevoimien yleisesikunnan komentaja kenraali Nikolai Makarov ilmoitti Venäjän ostavan Ranskasta kaksi helikopteritukialusta ja rakentavansa Pietarissa kolme alusta näiden kahden mallin pohjalta.¹³⁸⁴

Telakkatuet kirjattiin Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelmaan vuonna 2003: ”Hallitus suhtautuu kielteisesti suorien tuotantotukien käyttöön EU:n

telakkateollisuuden tukemiseksi. Suomalaisten telakoiden kilpailukyvyyn turvaamiseksi hallitus varautuu kuitenkin EU:n eräille alustyypeille hyväksymän väliaikaisen tukimekanismin käyttöön.”¹³⁸⁵ Tällainen oli Suomessa vuonna 2008 käyttöön otettu innovaatiotuki, joka saattoi olla jopa 20 prosenttia aluksen innovaatioita sisältävistä kustannuksista. Se korvasi alusten kauppahintaan perustuneen tuotantotuen, joka oli viime vaiheessa jopa kuusi prosenttia.

Ensimmäisestä Oasis-luokan suurristeilijästä kertyi innovaatiotukea 18 miljoonaa euroa, kun aluksen kauppahinta oli lähes miljardi euroa. Kaikkiaan vuosina 2008–2014 Suomessa myönnettiin innovaatiotukea 17 laivanrakennushankkeelle yhteensä 86,3 miljoonaa euroa.¹³⁸⁶ Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelmassa 19.4.2007 ei kuitenkaan mainita sanallakaan telakoita, meriteollisuutta, eikä laivanrakennusta.¹³⁸⁷

Lehtitietojen mukaan suomalaistelakoilla kiisteltiin sisäisesti uusista tilauksista kiivaastikin, ja telakoiden työväki varoitteli yhtiön johtoa tilausten ahnehtimisesta. Toisaalta laivojen valmistuksessa hyvät ja huonot ajat seuraavat jyrkästi toisiaan, ja siksi tilauksen hylkääminen on kova päätös johtajalta, jolta edellytetään mahdollisimman hyvää työllisyyttä telakoille ja pitkää tilauskantaa. Jokaista laivatilausta oli julkisuudessa juhlittu kuin maaotteluvoittoa.¹³⁸⁸

Telakkayhtiö Aker Yardsin uudeksi toimitusjohtajaksi nimitettiin norjalainen Torstein Dale Sjøtveit. Hän korvasi maaliskuussa 2008 potkut saaneen suomalaisen Yrjö Julinin, joka ehti olla telakkakonsernin ohjaksissa vajaan vuoden. Julin erotettiin, koska konsernin tulos heikkeni rajusti.¹³⁸⁹ Martin Landtmanista tuli kesällä 2008 korealaisten johtaman STX:n Suomen-johtaja.¹³⁹⁰

Eurooppalainen yhteistyöhanke ajaa karille

Keväällä 2009 tuli julki Ranskan presidentti Nicolas Sarkozyn ehdotus yhdistää eurooppalaiset telakat (Suomi, Ranska, Italia, mutta ei Saksa). Helsingin Sanomat (7.4.2008) liputti vapaakauppaa: ”Vapaan kaupan vastaisuutta nostatetaan vähintään yhtä usein poliittisista kuin aidoista taloudellisista syistä. Yhdysvaltojen vaaleissa on helppo rakentaa yksioikoinen logiikka, jossa tuonti on kotimaisen työn uhka. Euroopassa nähdään vaaran tulevan rajojen takaa: Venäjä aikoo kaapata eurooppalaiset energiayhtiöt vallan välikappaleikseen, ja kehittyvien valtioiden rahastot liikkuvat ostamassa yrityksiä rajattoman luottonsa turvin. Hyvä esimerkki tästä ajattelusta oli Italiassa ja Ranskassa noussut häly siitä, että korealainen STX-telakkayhtiö on hankkinut 40 prosentin omistusosuuden Akerista, minkä vuoksi mantereen tärkeimmät laivan-

rakentajat pitäisi yhdistää yhdeksi italialaiseksi telakaksi mahdollisten valtausyritysten estämiseksi.¹³⁹¹

Paaerman mukaan Norjan kieltäytyttyä Ranska ja Suomi, joiden telakat olivat Akerin omistuksessa, jatkoivat neuvotteluja keskenään. Suomea kiinnosti vain risteily- ja matkustajalaivojen rakentaminen. Suomi ei myöskään halunnut, että valtio omistaisi telakat suoraan, vaan esimerkiksi Teollisuus-sijoituksen kautta. Lisäksi Suomi edellytti, että yksityisellä johtavalla ankkuri-omistajalla olisi yhtiössä operatiivinen johto.¹³⁹² Matti Vanhanen kertoo, ettei hän innostunut asiasta. Diplomaattisista syistä virkamiesten annettiin käydä jatkokeskusteluja.¹³⁹³

Ranska sopi STX-Groupin kanssa järjestelystä, jossa Ranskan valtio hankki yhdeksän prosentin osuuden ranskalaisesta Chantiers de l'Atlantique -yhtiöstä, jolloin yhdessä Alstomin kanssa ranskalaiset omistivat 34 prosenttia STX Groupin omistukseen siirtyvästä yhtiöstä. Ranskan yhtiölain mukaan se antoi mahdollisuuden veto-oikeuteen tietyissä päätöksissä (vähemmistösuoja).¹³⁹⁴

Chantiers de l'Atlantique on ranskalaisen laivanrakennuksen ylpeys, joka on ollut mukana monissa Ranskan historian merkkihetkissä. Ranskassa ei ollut 1800-luvulla lainkaan kokemusta metallisten alusten rakentamisesta ennen kuin niitä alettiin rakentaa St Nazairen telakalla 1850-luvulla. Ranskan matkustaja-alusylpeys Normandie laskettiin siellä vesille vuonna 1931.

St Nazaire oli ainoa Atlantin rannikon telakka, jossa natsien suuret taistelulaivat, kuten Bismarck ja Tirpitz, voitiin huoltaa. Kaupunki pommitettiin lähestulkoon raunioiksi, mutta kolme sukellusveneiden huoltobunkkeria säilyi vahingoitta. Telakan suuret sulkuportit estivät tehokkaasti alusten kulun merelle sota-aikana. 1950-luvulla telakalla alettiin rakentaa suuria öljytankkereita. Sen kuiva-allas on 415 metriä pitkä ja 66 metriä leveä. Niiden jälkeen rakennettiin kaasutankkereita muun muassa Malesiaan sekä Cunard Linen uusin Queen Mary 2 vuonna 2000. Lisäksi telakka sai tilauksia Ranskan merivoimilta, joiden aluksista suurimmat, muun muassa lentotukialus Foch ja Mistral-luokan maihinnousualukset, valmistettiin pääosin siellä.¹³⁹⁵

Norjalaisen telakkayhtiö Aker Yardsin suuomistajaksi nousseen eteläkorealaisen STX-konsernin hallituksen puheenjohtaja Duk-Soo Kang kävi Suomessa kohteliaisuusikäynnillä ja tapasi työ- ja elinkeinoministeri Mauri Pekkarisen (kesk). Aker Yards oli Oslon pörssissä noteerattu telakkayhtiö, jonka osakkeista STX osti 39 prosenttia ja nousi siten yhtiön suurimmaksi omistajaksi.¹³⁹⁶

Euroopan unionin komissio tutki kauppaa tarkasti, koska sen mukaan vahvan omistajan mukaantulo saattoi vaikuttaa kilpailuun risteilijämarkkinoilla. Komissio ei kuitenkaan löytänyt huomautettavaa. Kang vakuutti

korealaisten sitoutuvan vahvasti telakkateollisuuden kehittämiseen sekä Suomessa että muissa maissa, joissa Aker toimii. Kang painotti yhtiönsä olevan teollinen pitkäaikainen sijoittaja. Pekkarinen kertoi vakuuttuneensa tapaamisesta siitä, ettei Suomen telakoilla ollut uuden omistajan taholta pelättävää. Päinvastoin hän uskoi, että korealaiset osasivat arvostaa suomalaista laivanrakennustaitoa.¹³⁹⁷

Talousvaikeuksiin joutunut Røkke myi Akerin telakat korealaisille vuonna 2008. Apua hän sai Norjan hallitukselta, joka osti 30 prosenttia yhtiön holding-osakkeista. Suomen telakat päättyivät vuonna 2008 korealaisen chaepolin omistukseen. STX:n Suomen-yhtiön nimi muuttui 16.9.2009 STX Finland Oy:ksi. Suomalaisyhtiön markkinointinimi oli jo marraskuusta 2008 lähtien ollut STX Europe. Se sopi rakentavansa Sovkomflotille ja Rosmorportille kahdeksan offshore-alusta. Kaupat tulivat Norjaan ja Suomeen. Jäänmurtaja-kauppa meni Helsingin telakalle.¹³⁹⁸

Arctech Helsinki Shipyard Oy perustettiin joulukuussa 2010, kun STX Finland ja venäläinen United Shipbuilding Corporation (USC) allekirjoittivat yhteisyrityssopimuksen. Viikkoa myöhemmin venäläinen varustamo Sovkomflot tilasi kaksi monitoimijäänmurtajaa Arctechilta. Venäläiskaupan kummitsetänä toimi Kai Paananen, jolla on henkilökohtaiset suhteet presidentti Vladimir Putinin lähipiiriin ja erityisesti Sergei Frankiin, Sovkomflotin pääjohtajaan.

Ratkaisua valmistellut STX:n toimitusjohtaja Martin Landtman sai yllättäen potkut heinäkuussa 2010.¹³⁹⁹ Venäjällä oli julkistettu suuri meriohjelma, johon sisältyivät muun muassa kauppalaivaston uudistaminen, energiateollisuuden arktisilla alueilla tarvittavat erikoisalukset, jäänmurtajat ja huoltoalukset sekä satamien kehittäminen. Erityisesti haluttiin hyödyntää Koillisväylää ja kehittää Itämeren alueella Ust-Lugan satamaa.

Landtman oli käynnistänyt keväällä 2010 yhteistyön Eurofacts Oy:n kanssa sen jälkeen, kun hänet oli sivuutettu Elinkeinoelämän keskusliiton valitsemasta kauppavaltuuskunnasta, joka tapasi maaliskuussa 2010 pääministeri Putinin Pietarissa Konstantinovskin palatsissa. Tapaamisen oli järjestänyt presidentti Tarja Halonen.¹⁴⁰⁰

Venäjän ja telakkateollisuuden yhteistyö

Idänkaupan suhteet kuvaavat hyvin suomalaisen korporatistmin vallankäyttöä. Kesällä 2003 Suomen liike-elämän edustajat tapasivat Suomessa Mihail Hordovskin, jota ulkoasiainministeriössä pidettiin tulevana Venäjän johtajana

ja Putinia vain väliaikaisena ilmiönä Boris Jeltsinin sekavan presidenttikauden jälkeen. Eurofacts oli julkistanut kesällä 2003 asiakkailleen täysin päinvastaisen arvion, jonka mukaan Putin tarttuisi hyvin voimakkaasti vallan kahvaan ja jatkaisi presidenttinä toisen kauden, ellei pitempäänkin.¹⁴⁰¹

Esimerkki Jorma Ollilan kiinnostuksesta ja kyvystä hallita asymmetristä tietoa on Suomen Venäjän-suhteiden, erityisesti taloussuhteiden, hoito. ”Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) pyynnöstä Jorma Ollila kokoaa ja johtaa Suomen elinkeinoelämän valtuuskuntia tapaamisissa Venäjän poliittisen johdon kanssa. Tässä hän tukeutuu EK:n sekä East Officen (EO) osaamiseen.” Fortum, Sanoma ja eräiden muiden suomalaisyritysten ylin johto perustivat vuonna 2008 kauppakamari East Officen (EO). Pyrkimyksenä oli muodostaa keskusteluyhteys Venäjän poliittiseen johtoon.¹⁴⁰²

	ULKOASIAINMINISTERIÖ Valtiosihteeri	HEL5959-22
10.04.2008		
Vuorineuvos Jaakko Rauramo		
The East Office of Finnish Industries c/o Sanoma WSOY		
Vilte		
Asia ULKOASIAINMINISTERIÖN ASIAINTUNTIAJAJÄSEN "THE EAST OFFICE OF FINNISH INDUSTRIES" - YRITYKSEN HALLITUKSEEN		
Viitaten kirjeeseen 14.3. 2008 ulkoasiainministeriö ilmoittaa asiantuntijajäseneksi "The East Office of Finnish Industries" -yrityksen hallitukseen kauppapoliittisista asioista ja talousyhteistyöstä vastaavan alivaltiosihteeri Pekka Huhtaniemen. Ministeriö on selvittänyt myös oikeuskanslerin kannan asiantuntijajäsenyyteen eikä omalta puoleltaan näe esteellisyyttä.		
Pertti Torstila Valtiosihteeri		

Kopio ulkoasiainministeriön kirjeestä Sanoma-konsernin Jaakko Rauramolle. Vienninedistämistuki voi olla taloudellista ja poliittista. Venäjään liittyvän ulko- ja taloussuhteita koskevan sisäpiiritiedon ja poliittisen tuen Venäjän-kaupassa yksityinen yhtiö sai, kun ulkomaankaupasta vastaava alivaltiosihteeri nimettiin ko. yhtiön hallitukseen asiantuntijajäseneksi 2008. Tekijä sai kirjeen ulkoasiainministeriöstä.

Ollilan myötävaikutuksella EO, joka on yksityinen osakeyhtiö, hankki Venäjän poliittisten taloussuhteiden vuoropuhelun portinvartijan roolin muun muassa tukeutumalla ulkoasiainministeriöön ja eräiden EK:n suurten jäsenyritysten vaikutusvaltaan.¹⁴⁰³ ”Päinvastoin kuin Suomalais-venäläinen kauppakamari, East Office on ulkopuolisilta suljettu liiga, joka ei kaipaa uusia jäseniä eikä julkisuutta.”¹⁴⁰⁴ Helsingin Sanomien mukaan ”East Office on saanut puolivirallisen aseman Suomen ja Venäjän kauppasuhteiden hoidossa. Se on kuin modernisoitu versio muinaisesta Suomen ja Neuvostoliiton välisestä talouskomissiosta, jota johti parikymmentä vuotta Suomen Ahti Karjalainen ja Neuvostoliiton puolelta Nikolai Patolitšev.”

Suomen kannalta Government Relations -toiminnan eli hallitussuhteiden ydin on valtion ja elinkeinoelämän luonteva yhteistyö Venäjän kanssa eri tasoilla. René Nybergin mukaan ”Venäjän poliittisen johdon ja Suomen teollisuuden tapaamisten vakiintuminen olisi merkittävä saavutus. Sen varmistaminen edellyttää paitsi tapaamisten huolellista valmistelua myös Suomen valtionjohdon jatkuvaa tukea.”¹⁴⁰⁵ Nyberg toteaa, että suppea joukko yrityksiä on päässyt ylimmän valtiojohdon siunauksella asymmetrisen tiedon piiriin.¹⁴⁰⁶

Kun Vladimir Putin osoittautui ”todelliseksi tsaariksi”, myös pääministerin virassa, Suomen liike-elämän huippujohto alkoi lobata voimakkaasti Suomen hallitusta nostaakseen Venäjän-kaupan korkealle sen agendalla. Tämä näkyi sittemmin Jyrki Kataisen hallituksen ohjelman poikkeuksellisen myönteisissä Venäjään kohdistuvissa yhteistyölinjauksissa.¹⁴⁰⁷

Nokian parhaat päivät olivat takana, mutta sen suomalaisiin johtajiin luotettiin maan nuorentuneessa poliittisessa johdossa. Nokian Dream Team, Ollila ja hänen verkostonsa, saivat useita tehtäviä Suomen hallituksilta. Nokian menestys ja lobbaukseen käytetty energia johtivat siihen, että vaikka Nokian tuloksentekokone oli jo hiipunut ja Nokian osakkeen kurssi oli laskenut merkittävästi, pääministerit Matti Vanhanen ja Jyrki Katainen luottivat Nokian entisen johdon kykyihin. He saivat paljon merkittäviä projektitehtäviä tai vaikutusvaltaisia rooleja, joiden avulla Suomen uskottiin nousevan finanssikriisin kuopasta. Nokian entistä johtoa kuunneltiin, mutta telakkateollisuutta paljon vähemmän.

Entisen pääministeri Esko Ahon jälkeen Sitran yliasiamieheksi valittiin vuonna 2008 Mikko Kosonen, Nokian strategiajohdon jäsen. Aho siirtyi Nokiaan päälobbariksi Veli Sundbäckin jälkeen. Kososen ensimmäinen suuri lanseeraus oli Sari Baldaufin johdolla 29.4.2010 syntynyt raportti ”Elinvoima uudistumisen edellytyksenä”.¹⁴⁰⁸ Baldaufin työryhmän työskentelyn idea

perustui siihen, että entisten nokialaisten ympärille integroitiin uuden ja merkittävänä pidetyn liiketoiminnan edustajia, joiden yhteistyön uskottiin tuottavan uusia innovaatioita.

Matti Vanhasen hallituksen ulkoasiainministeri Alexander Stubb valitsi 6.9.2008 Jorma Ollilan maabrändivaltuuskunnan puheenjohtajaksi. Sen tehtäviin kuuluivat strategisten päävalintojen määrittely, ydinsisältökysymykset, arvovaltapalvelut ja verkostoituminen sekä hankkeen seuranta ja ohjaaminen. Maabrändihankkeesta vastaa ulkoministeriön johtama Finland Promotion Board, jonka jäseninä ovat keskeisimmät Suomea kansainvälisesti ja ammattimaisesti markkinoivat toimijat eli ulkoministeriö, Matkailun edistämiskeskus, työ- ja elinkeinoministeriö, Invest in Finland, Tekes, Finpro, Taloudellinen tiedotustoimisto/Finnfacts, Finnair ja Metsäsäätiö.¹⁴⁰⁹ Kyseessä ovat julkisen vallan toimijat, joiden Etelärantaa edustavat kumppanit mobilisoitiin luomaan Suomelle uutta, Nokian menestystä jatkavaa identiteettiä. Maabrändityöryhmän raportti ”tehtävä Suomelle” sisälsi sata tehtävää suomalaisille, esimerkiksi presidentille, ulkoministeriölle, yrittäjille ja koulupihojen suunnittelijoille.¹⁴¹⁰

Maabrändäyksen jälkeen Nokian jättänyt ja Kone Oyj:n toimitusjohtajaksi siirtynyt Matti Alahuhta sai luottamustehtävän 22.8.2011 ulkomaankauppa- ja eurooppaministeri Alexander Stubbilta. Alahuhtan johtama työryhmä ehdotti 19.1.2012 uutta taloudellisten ulkosuhteiden verkostoa: ”Työryhmän keskeinen johtopäätös on, että Suomen taloudellisten ulkosuhteiden ja taloudellisten etujen tehokas edistäminen edellyttävät nykyisen toimintamallin uudistamista. Toiminnalta edellytetään nykyistä suurempaa strategisuutta ja pitkäjänteisyyttä. Verkosto on saatava toimimaan asiakaslähtöisesti ja yhtenäisesti, yhteisten tavoitteiden eteen. Vaikuttamisen on myös oltava nykyistä huomattavasti laaja-alaisempaa. Erityisen suurta huomiota on kiinnitettävä siihen, miten voidaan tukea pk-yritysten kansainvälistymistä ja näiden kasvamista globaaleiksi menestyjiksi”, sanoi Alahuhta julkistamistilaisuudessa.¹⁴¹¹

Nokian ydinjohtoon kuulunut Pekka Ala-Pietilä sai työ- ja elinkeinoministeriöltä (Jyri Häkämies) toimeksiannon: hänet pestattiin puheenjohtajaksi ”digitaalisen talouden tulevaisuutta” pohtineeseen ICT 2015 -työryhmään, jonka tavoite oli selvä: saada aikaan uutta kasvua Suomessa.¹⁴¹² Jorma Ollilalla oli vielä aikaa sitoutua liikenne- ja viestintäministeriön niin sanottua kilometriveroa pohtineen työryhmän puheenjohtajaksi, olihan hän toiminut muun muassa Ford-yhtymän hallituksessa vuosina 2000–2008. Oikeudenmukaista ja älykästä liikennettä -työryhmän loppuraportti julkistettiin 16.12.2013.¹⁴¹³

Nokian yhteiskuntasuhteista vastaavaksi johtajaksi valittu Esko Aho oli Teknologiaateollisuuden hallituksen ja työvaliokunnan jäsen vuosina 2009–

2012.¹⁴¹⁴ Nokialaiset olivat hyvin edustettuina myös valtionyhtiöiden hallinnossa: Pekka Ala-Pietilä (Solidiumin hallituksen puheenjohtaja 2011–2015), Jorma Ollila (Outokumpu Oyj:n hallituksen puheenjohtaja 2013–2018), Olli-Pekka Kallasvuo (TeliaSoneran hallituksessa 2013–), Sari Baldauf (Fortumin hallitus 2011–), Mikko Kosonen (Sitran yliasiamies 2008–), Pekka Soini (Tekesin pääjohtaja 2012–2017 ja Business Finlandin toimitusjohtaja 2018 alkaen), Lauri Kivinen (Yleisradion toimitusjohtaja 2010–2018), Arja Suominen (Finnair Oyj:n viestintäjohtaja 2011–).

Nokiasta tuli monessa mielessä esikuva suomalaiselle liike-elämälle. Jorma Ollilasta tuli yksi Suomen yrityshistorian menestyksekkäimmistä liikemiehistä, jolla on ollut ainutlaatuisen merkittävä kansainvälinen ura. Suomalaisen liike-elämän arvomaailman ja yhteiskunnallisen toimintakulttuurin kehittämisessä Nokia tuli suunnannäyttäjäksi, jolla on ollut paljon annettavaa sekä yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa, kansainvälistymisessä että yritysten hallintotavan kehityksessä. Nokian vetovoiman muodostanut kaverikapitalismi ja osaamis pääoma jättivät merkittävän perinnön politiikan, talouden ja teknologian maastoon.¹⁴¹⁵

Äkillisen rakennemuutoksen toimiala

Suomen telakat eivät siis olleet hyvässä kunnossa, kun Eurooppa oli vajoamassa finanssikriisiin jälkeiseen taantumahan. Valtioneuvosto nimesi joulukuussa 2010 meriteollisuuden äkillisen rakennemuutoksen toimialaksi vuosiksi 2010–2012. Taantumahan pahoin kurittama suomalainen telakkateollisuus sai apua valtion budjetista ja EU:lta. Valtioneuvoston päätöksen arveltiin avaavan alan yrityksille uusia tukihanoja. Rakennemuutosrahoja ei aiemmin ole tällä tavoin osoitettu koko toimialalle, vaan niitä on kohdennettu paikallisemmin.

Laivanrakennus alalla toimii STX-telakan 900 alihankkijayritystä, jotka sijaitsevat eri puolilla Suomea. Vain alihankkijoille tarjottiin tukea hankkeisiin, joissa etsitään uusia asiakkaita, uusia tuotealueita tai muutoin uutta selviytymisstrategiaa, kun laivanrakennuksen tilauskanta oli hiipumassa. Lisäksi tuettiin työntekijöiden uudelleen koulutusta. Työ- ja elinkeinoministeriön kehitysjohtaja Jukka Mäkitalo on todennut, että itse STX-telakka ei voinut hakea tukea, ainoastaan alihankkijat.¹⁴¹⁶

Näin Suomi tuki telakkateollisuutta epäsuorasti. Kilpailijamaissa tukea annettiin myös suoraan – esimerkiksi Ranskassa valtion omistajuudella (STX St Nazaire) ja suosimalla erityisesti sota-alusten hankinnoissa omaa teollisuutta. Kuten aiemmin tässä teoksessa on jo esitetty, tätä Suomen direktiivien

noudattamispolitiikkaa voidaan kutsua ”gold-platingiksi”, jolloin EU:n päätöksiä noudatetaan täysimääräisesti silloinkin, kun kilpailijat eivät niitä noudata.

Tällä ratkaisulla oli selvä viestinnällinen ja poliittinen signaali: telakka-teollisuus joutui poikkeuksellisesti puolustamaan mainettaan nuoremmalle sukupolvelle, josta oli tullut uuden teknologian kuluttaja ja joka ei nähnyt telakoiden ja meriteollisuuden olevan edelläkävijöitä uudessa teknologiassa. Telakoista tuli maineeltaan epämoderni toimiala, jonka suomalaiset rautakourat haluttiin saatella hautaan. Hyvää tarkoittaen koko meriteollisuudelle löytiin valtioneuvoston arvovallalla kriisialan leima.

Lloydsin merenkulkua seuraavan Lloyd’s Listin arvio Euroopan telakka-teollisuuden näköaloista oli loppukesästä 2010 tyly: ”Aurinko laskeutuu Euroopan laivanrakennusteollisuudelle. On vaikea tutkia Euroopan unionin laivanrakennuksen tilannetta ilman havaintoa, että Bryssel on heittänyt pyyhkeen kehään. Vaikka ’auringonlasku’ on kestänyt alalla yli vuosikymmenen, tällä kertaa ei ole epäilystäkään siitä, että sääntelyviranomaiset haluavat lopettaa alusten rakentamisen. Euroopan parlamentin jäsenten kritiikki ja komission virkamiesten myötätuntoiset sanat eivät voi salata sitä, että teollisuudesta on tullut palvelukaupan uhri. Lopulta on jäljellä vain vähän työpaikkoja ja ääniä laivanrakennuksen puolesta, ainakin kansallisella tasolla. Viimeisin merkki siitä, että hallitukset eivät halua tukea laivanrakennusteollisuudelle, löytyy lukemalla EU:n ja Etelä-Korean uutta vapaakauppasopimusta.”¹⁴¹⁷

Turun telakka menetti helmikuussa 2011 hartaasti odotetun jättitilauksen ja pääasiakkaansa Royal Caribbean Cruisesin saksalaiselle Meyer Werftin telakalle. Nokian rakennemuutosten varjoon jäänyt uutinen saattoi tietää tuhansien työpaikkojen menetystä ja telakkatoiminnan loppumista ainakin Turussa.¹⁴¹⁸ Keväällä 2011 Lloyd’s List oli julkistanut tiedon, jonka mukaan eurooppalaisten pankkien laivarahoitussopimusten arvo oli yhteensä yli 200 miljardia euroa.¹⁴¹⁹ Landtman oli valistanut keväällä 2009 päättäjiä siitä, että puolet kaikista laivakaupoista kaatuu puutteelliseen rahoitukseen.¹⁴²⁰ STX:n Suomen-toimitusjohtaja Juha Heikinheimo irtisanottiin 20.4.2011 – vain viikko vaalien jälkeen.

Kataisen hallituksen ohjelmasta telakkayhtiön sidosryhmäselvitykseen

Telakkateollisuuden kannalta vuoden 2011 hallitusohjelmaneuvoittelut olivat erittäin hankalat. Hallituskokoonpano oli vähällä karata pääministeriehdokas Jyrki Kataisen käsistä, kun neuvottelut keskeytyivät sosiaalidemokraattien

ulosmarssiin. Kun Katainen sai neuvottelijat uudestaan koolle, oli vaikea sanoa, johtiko päähallituspuolue kokoomus enää hallituksen päälinjaa.

Hallitusohjelmasta tuli kompromissien kokoelma. Telakoiden kannalta oli pantava merkille kaksi kirjausta. Ensinnäkin hallitusohjelmassa painotettiin Venäjä-yhteistyötä: ”Suomi vahvistaa tiiviitä, laaja-alaisia ja monentasoisia kahdenvälisiä suhteita Venäjän kanssa. Hallitus toimii aktiivisesti EU:n Venäjän-politiikan kehittämisessä. Suomi tukee Venäjän lähentymistä Eurooppaan ja integroitumista kansainväliseen sopimusjärjestelmään. Hallitus edistää Suomen ja Venäjän välistä molemminpuolista vastavuoroisuuteen perustuvaa liikkuvuutta. Suomi tukee EU:n tavoitetta viisumivapauden edistämisestä Venäjän kanssa EU:ssa sovittujen ehtojen pohjalta. Suomi valmistautuu viisumivapauteen mm. rajavalvontaa kehittämällä. Suomi tukee myös kansalaisyhteiskuntatason yhteistyötä Suomen ja Venäjän välillä. EU:n ja Venäjän välistä opiskelijavaihtoa pyritään laajentamaan.”¹⁴²¹

”Venäjä on kasvava markkina-alue suomalaisten yritysten investoinneille sekä investointitavaroiden ja palveluiden viennille. Suomi toimii aktiivisesti kaupan esteiden poistamiseksi ja investointihalukkuuden vahvistamiseksi. Venäjän WTO:n tuleva jäsenyys parantaa liiketoimintaedellytyksiä. Suomen ja Venäjän välistä innovaatioyhteistyötä parannetaan. Suomi voi toimia kansainvälisenä liiketoimintakeskuksena Venäjälle tai Venäjältä Euroopan Unioniin.”¹⁴²²

Toiseksi Itämeri-yhteistyö, merenkulun edistäminen ja telakat saivat kirjaukset, joiden varaan pystyi rakentamaan tulevaa toimintaa: ”Telakateollisuuden ja meriklusterin tulevaisuuden varmistamiseksi jatketaan ympäristö- ja innovaatioinvestointituen maksamista uusille rakennettaville energia- ja ympäristötehokkaille aluksille. Tukien rinnalla tarvitaan laajaa keinovalikoimaa, johon kuuluu muun muassa kansallista rahoitusta ja takauksia, EU:n laivanrakennustukipäätösten jatkamista ja valtion tilauksia suomalaisilta telakoilta.”¹⁴²³

Eurofacts oli STX Finlandin toimeksiannosta avustanut yhtiötä viestimään hallitusohjelman neuvottelijoille telakan ja toimialan intresseistä seuraavaa vaalikautta varten. Elokuussa 2011 STX:n suomalaisjohto (Jyrki Heinimaa) ja uusi toimitusjohtaja Su-jou Kim sopivat Eurofactsin kanssa yhteiskunnallisesta neuvonnasta ja vaikuttajaviestinnästä. Alkuvuodesta 2011 Eurofacts Oy sai myös toimeksiantoja Turun kaupunginjohtolta edunvalvonnan tukemisessa valtakunnallisessa päätöksenteossa: tunnin juna-hanke syntyi kasvuvyöhykeajattelusta (Turku–Helsinki–Pietari), jolla lähdettiin liikkeelle.

Telakan toimeksiannosta Eurofacts suoritti loppuvuodesta 2011 kevääseen 2012 sidosryhmäselvityksen. Sen tavoitteena oli luoda kokonaiskuva siitä, miten telakkayhtiön sidosryhmät ymmärsivät telakan tavoitteet ja tarpeet. Sidosryhmäselvitykselle ei kuitenkaan löytynyt telakkajohdosta tarvittavaa aikaa ja sitoutumista, sillä monet ”päälle kaatuvat” asiat edellyttivät toimenpiteitä ennen kuin kokonaiskuva oli syntynyt.

Selvitys kuitenkin avasi telakan monikerroksista yrityskulttuuria. Ylin johto eli omassa kahtiajakautuneessa maailmassaan. Yhtiön korealaisjohto oli chaebolin valvonnassa. Se raportoi suoraan puheenjohtaja Kangille ja hänen managereilleen. Kangilla oli luottomies keskeisissä tulosyksiköissä. Suomessa se oli Kim, jota suomalaiset johtajat eivät arvostaneet. Kim oli samalla STX Europen johtaja, jonka oli kuitenkin virallisesti työskenneltävä linjaorganisaatiossa osana konsernin hierarkkista järjestelmää. Kimillä ei myöskään ollut operatiivista roolia talouskysymyksissä.

Kielimuurikin oli rasite. Kang ei puhunut englantia. Hänen mukanaan liikkui aina tulkki. Siksi Kangin tapaamiset ja keskustelut olivatkin jatkuvaa edestakaista kääntämistä. Ne olivat hierarkkisia ja usein Kangin yksinpuhelua. Suomalaisen oli vaikea ymmärtää useiden korealaisten puhumaa englantia.

Suomalaisjohto vastasi telakan kaikista operaatioista ja myynnistä. Korealaisen ja suomalaisen johtamisen erot kärjistyivät. Helsingin, Turun ja Rauman telakat olivat kaikki omia työpaikkojaan, joissa oli omat yrityskulttuurinsa. Erillisyhtiöiden – esimerkiksi hyttitehdas Piikkiössä – ja alihankkijoiden (mm. Wärtsilä, Kone) yhteistyö kuitenkin sujui tehokkaasti. Telakan työyhteisöt olivat hajallaan ja itsenäisiä, joten kokonaiskuvan hahmottaminen oli haasteellista. Useimmat olivat kiinnostuneita vain omasta suorituksestaan.

Telakan suomalaisjohto (Jyrki Heinimaa, Jari Anttila, Timo Suistio, Esko Mustamäki) koki, että sidosryhmäselvitys oli tarpeellinen. Sen rinnalla Kim toivoi yhteiskunnallis-taloudellista tiedustelua – myös Venäjän suunnalla – ja toimenpiteitä, joilla yleinen päätöksenteon ilmapiiri laivakaupoissa saataisiin myönteisemmäksi. Viestinnän ja yhteiskuntasuhteiden resurssit olivat niukat. Systemaattista toimintatapaa ei ollut. Korealaiset eivät tunteneet eivätkä ymmärtäneet, miten korporatiivinen eli työmarkkinavetoinen päätöksenteko Suomessa toimii.

Sidosryhmäselvitykseen haastateltiin sisäiset ryhmät, alihankintakumppaneita, hallintoa ja poliittisia toimijoita. Selvitys raportoitiin vasta kesäkuussa 2012 johtoryhmälle. Sisäiset sidosryhmät (johto, toimihenkilöt, pääluottamusmiehet, alihankkijayrittäjät) pitivät telakkayhtiön vahvuuksina teknologiajohtajuutta, suomalaista innovaatio-osaamista, erityisesti arktista osaamista,

joka korosti juuri Helsingin telakan kiinnostavuutta esimerkiksi viranomaisten suunnalla, sekä projektinjohdon osaamista ja verkostoja.

Telakkayhtiön suomalaisjohdossa luotettiin, että kauppatilanteessa päättäjät saataisiin hereille. Heikkouksina nähtiin kehitysinvestointien tahtotilan puuttuminen, niukat resurssit, yhtiön kasvottomuus useiden johtajavaihdosten jälkeen, Helsingin telakan omistusrakenne, jossa kumpikaan osapuoli (korealaiset ja venäläiset) eivät ottaneet täyttä vastuuta ”mistään”. Korealaiseen omistajaa suhtauduttiin Suomessa hyvin varauksellisesti, ja yhtiön riippuvuus ulkoisesta rahoituksesta ja tuista koettiin rasitteeksi. Sisäiset sidosryhmät näkivät uhaksi sen, että epäonnistumiset voisivat tuhota koko telakkayhtiön.

Ulkoiset sidosryhmät – poliittiset päättäjät ja hallinto – kokivat saavansa tietoa ensisijaisesti mediasta, eivät suoraan. Silti ulkoiset sidosryhmät kokivat olevansa melko hyvin perillä asioista. Laivakauppojen yhteydessä tietoa tuli runsaasti. Ulkoisten sidosryhmien mukaan vahvuuksia olivat osaaminen, erityisesti risteilijät, jäänmurtaajat ja offshore, teknologian hyödyntämiskyky, hyvä alihankintaverkosto, Venäjän naapuruus ja yhteistelakka Helsingissä, kansainvälinen omistus ja rooli osana suurta konsernia sekä talvimerenkulun osaaminen.

Heikkouksina ulkoiset sidosryhmät pitivät heikkoa taloudellista riskinottoa, päätöksentekoa muualla kuin Suomessa, korkeaa kustannustasoa ja heikkoa taloudellista menestystä. Uhkatekijäksi nousi kysymys, mitä tapahtuu, jos kiinnostus laivanrakennukseen loppuu. Telakkayhtiön johdolla oli yhteinen käsitys siitä, että Etelärannassakaan (EK ja Teknologiateollisuus) meriteollisuutta ei pidetty merkittävänä vienti- ja innovaatioalana, vaan se oli jäänyt täysin Nokian ja muun tietoliikenneteknologian jalkoihin. Meriteollisuusyhdistystä ei koettu vahvaksi työkaluksi, koska Teknologiateollisuudessa, joka oli järjestönä telakkaan verrattavissa oleva toimija, pientä yhdistystä ei arvostettu. Se näkyi yhdistyksen vaatimattomissa resursseissa.

Yhtiön suomalaisjohto myönsi, että sidosryhmäselvitys vahvisti heidän pelkonsa ja tarpeensa. Ulkoiset sidosryhmät eivät olleet selvillä telakoiden arjesta ja todellisuudesta. Niiden tiedot olivat lopulta olennaisesti heikkommat kuin uskallettiin toivoa. Erityisesti nuoremman polven poliitikot ja pääosa viranomaisista eivät tienneet, mistä telakkateollisuudessa oli kysymys. Elinkeinoministeriössä telakat olivat harvojen osaamisaluetta. Erityisen kriittisiä olivat kokoomuksen nuoret poliitikot. Nuoret hallituksen erityisavustajat olivat asialle suorastaan allergisia – poikkeuksena Kai Mykkänen (jonka syyskuussa 2012 korvasi Pete Pokkinen).

Myös Varsinais-Suomen päättäjät olivat poikkeus. Heille Turun telakka oli keskeinen maakunnan työllistäjä. Keskustassa ja perussuomalaisissa oli myönteistä asennoitumista, mutta se perustui oppositioasemaan. Useat viittasivat pitkään elinkeinoministerinä toimineeseen Mauri Pekkariseen, jonka suvereenin aseman vuoksi muut keskustalaiset olivat jättäneet teollisuuspolitiikan hänelle. Vihreät ja Jutta Urpilaisen lähipiirin sosiaalidemokraatit suhtautuivat telakoihin periaatteessa myönteisesti, mutta käytännön asioissa kriittisesti. Sidosryhmäselvityksen rinnalla käynnissä olleet tapaamiset hallinnon ja rahoitusalan edustajien kanssa kertoivat siitä, että telakoita ei pidetty vetovoimaisina.

Selvityksen erityispäätelmäksi nousikin seuraava toteamus: Laivanrakennusteollisuutta tuetaan kaikissa yhteiskunnissa. Teollisuuden tukeminen on säänneltyä. Euroopan finanssikriisin johdosta protektionismi on lisääntynyt. Valtiovallan ja STX Finlandin välille on syntynyt yhteistyösuhde. Vanhempi sukupolvi ymmärtää ja hyväksyy valtiontuet, erityiskohtelun teollisuuspolitiikassa, huoltovarmuuden, mutta nuorempi polvi ei tiedosta klusterin koko ansaintalogiikkaa ja arvoketjua.

Liikkeellä oltiin liian myöhään. Ystäviä alettiin etsiä vasta silloin, kun oltiin hädässä. Meriteollisuus oli menettänyt kokonaisen poliittisen sukupolven.¹⁴²⁴

Elokuussa 2011 tuore ulkomaankauppaministeri Alexander Stubb vieraili Turussa kaupungin vieraana ja majoittui Villa Soliniin kaupunginjohtaja Aleksi Randellin vieraana. Vierailu tarjosi mahdollisuuden perehdyttää Stubb telakkayhtiön tuleviin laivakauppoihin ja niiden rahoitustarpeisiin. Turun telakan johtaja Jari Anttila esitteli Stubbille noin neljän miljardin euron laivakauppanäkymän – Oasis 3:n ja sen optiolaivan Oasis 4:n sekä TUI-risteilijäalukset. Stubb kuunteli, mutta vaikutelmaksi jäi, ettei hän perehtynyt asiaan. Stubb kuitenkin lupasi tukea kauppvoja ja ilmaisi olevansa ”täysin kartalla” telakan tarpeista. ”Mä hoidan tän...”, hän sanoi hyvästellessään telakkamiehet. Mutta kaikki tilaisuuteen osallistuneet aistivat sen, että laivakauppoja enemmän Stubbia kiinnosti hänen juoksureittinsä Turun Pitkäsalmen rannalla.

Oasis 3:n miljardikauppa menetetään Ranskaan

Pitkäaikainen rahoitussopimus ministeriön, Finnveran ja telakkayhtiön kesken oli peräisin Mauri Pekkarisen ministerikaudelta vuodelta 2003.¹⁴²⁵ Työ- ja elinkeinoministeriössä puhalsivat uudet tuulet vuoden 2011 hallitusratkaisun jälkeen. Ministeriön johtoon elinkeinoministeriksi tuli Jyri Häkämies Kotkasta ja työministeriksi kansanedustaja Lauri Ihalainen, joka oli toiminut 1990-luvun

alusta lähtien SAK:n puheenjohtajana eläkkeelle siirtymiseensä saakka. Häkämies oli yhdistetyn elinkeinoministeriön perustamisen todellinen arkkitehti vuoden 2007 hallitusohjelmaneuvoittelussa.

Myös ministeriön virkamiesjohto oli murroksessa. Laivakauppoja ja merenkulkua hoitaneet virkamiehet olivat jääneet tai jäämässä eläkkeelle. Kansliapäällikkö Erkki Virtanen alkoi jäädä kahden vahvan ministerin puristukseen. Merenkulkua, telakoita ja rahoitusta tuntenut Risto Paaermaa, joka oli hävinnyt sosiaalidemokraattien sisällä korkean viran, oli siirtymässä eläkkeelle. Paaermaa tuli Finnveran hallituksen varapuheenjohtajaksi 2012 ja jatkoi hallituksessa asiantuntijajäsenenä vielä 2013–2014. Hän edusti telakoita ymmärättävää linjaa Finnverassa, jonka asenne STX:n suomalaisjohdon käsitysten mukaan alkoi kiristyä.

Suuret laivat – pienet piirit

Telakkayhtiön suomalaisjohto oli yhteiskunnallisesti kokematon ja varovainen, mutta liiketoiminnassa realistinen ja rohkea. Se tiesi, että korealaiset pelasivat omaa peliään ja tarvittaessa kilpailuttivat laivakaupoissa Ranskan, Suomen ja Norjan telakat. Tätä Heikinheimo ja Landtman korostivat päättäjiä tavatessaan. Kun offshore-aluksia Norjan telakalla valmistanut STX Offshore & Shipbuilding¹⁴²⁶ myytiin vuodenvaihteessa 2012–2013 Fincantierille, STX Europe koostui enää Ranskan ja Suomen telakoista.

Vaikka Su-jou Kim ei ollutkaan STX Europen ykkösmies, luhistuvassa laivanrakennusimperiumissa hänen asemansa vahvistui. Keväällä 2012 näistä asioista tiesivät Suomessa vain telakan johdon ja Finnveran avainhenkilöt. He tiesivät myös STX:n Euroopan-telakoiden heikon rahoitustilanteen sekä sen, että STX:n pääyhtiön velkojen takaaja Korean kehityspankki KDB, korealaisen keskusjohtoisen markkinatalouden sydän, ei antanut lupaa pääomittaa Euroopan telakoita. Finnveran linja kiristyi laivakauppojen rahoittamisessa kesällä 2012, kun oli aihetta odottaa, että Norjan telakoiden myymisestä saatuja rahoja voitaisiin sijoittaa takaisin Eurooppaan.¹⁴²⁷

Kang oli ollut Suomessa aktiivinen. Hän kävi Helsingissä ja Turussa elokuussa 2011, jolloin kaupunginjohtaja Aleksi Randell antoi apua telakkayhtiölle sen tavoitteiden edistämiseksi. Turun talousalueella telakkayhtiön merkitys ymmärrettiin. Ilkka Kanervan johtamaa Varsinais-Suomen liittoa oli informoitu perusteellisesti telakan tarpeista ja pulmista. Kanerva joutui luopumaan maakuntaliiton puheenjohtajuudesta oikeusjutun johdosta, jolloin hänen paikalleen tuli kansanedustaja Petteri Orpo. Molemmat seurasivat aktiivisesti

telakkayhtiön asioita, mutta Orpo sai maakuntaliiton puheenjohtajana merkittävän roolin alueen puhemiehenä eduskunnassa ja kokoomuksen sisällä.

Turun talousalueen edunvalvonnassa operatiivisen roolin otti Randell, joka oli ollut viestintäministeri Suvi Lindénin erityisavustaja 2007–2008. Randell valittiin Turun kaupunginjohtajaksi vuonna 2010 Mikko Pukkisen siirtyessä EK:n toimitusjohtajaksi. Myös Randellin vaikutus Varsinais-Suomen liitossa näkyi, koska usein hän muistutti kaupungin maksavan puolet liiton tuloista.

Randellista tuli vähitellen telakkayhtiölle erittäin tärkeä tukija, jolla oli yhteydet kaikkiin keskeisiin päättäjiin presidentistä alkaen. Randell onnistui myös luomaan joukkuehengen eri poliittisten voimien välille, mikä oli Kataisen monipuoluehallituksen sisäisen konfliktiherkkyyden valossa merkittävä voimavara. Randell oli tärkeä toimija, kun telakkayhtiön ykkösmies Kang kävi Suomessa tapaamassa tasavallan presidentti Tarja Halosta Kultarannassa elokuussa 2011.

Turun kaupunginjohtajan ammattitaitoiset elinkeinojohtaja Niko Kyynäräinen ja protokollapäällikkö Mika Akkanen osasivat luoda puitteet, joilla ilmapääpiiri telakkayhtiön ja valtiovallan ymmärryksen kasvamiselle alkoi vahvistua.

Telakkayhtiön johtajat olivat liikkeellä kuitenkin liian myöhään. Korealaiset kehittivät omalla suunnallaan suoraa yhteistyötä Venäjän vahvan miehen, Rosneftin pääjohtaja Igor Setšinin kanssa. Pietarin talousfoorumissa 2012 Kang tapasi Setšinin lisäksi presidentti Niinistön ja elinkeinoministeri Häkämiehen. Venäläisten tapaamisiin STX Finlandin suomalaisjohtoa ei otettu mukaan.

Arktinen yhteistyö oli Suomelle strateginen kysymys. Suomen Arktinen Seura pantiin vireille jo vuonna 2010. Seuran hallituksen puheenjohtajaksi tuli telakkayhtiön raumalainen johtaja Timo Suistio ja valtuuskunnan puheenjohtajaksi Esko Aho.

Torstaina 23.8.2012 Kang saapui Suomeen pohjustaakseen laivakauppoja. Illallisella Helsingissä STX:n johtajiston kanssa tunnelma oli odottava. Mitä Suomen hallitus sanoisi? Keskustelussa Kang kannusti ja piiskasi johtajiaan viemään suuret laivakaupat yhteisymmärryksessä hallituksen kanssa onnelliseen päätökseen. Kaikki firmassa tiesivät, että yhtiön taloustilanne oli heikko ja että konsernin saneerausohjelma oli käynnissä. Ilmassa leijui myös sisäinen kilpailu: jollei Turun telakka saa tilauksia, ne voisivat mennä St Nazairen telakalle.

Seuraavana aamuna tapasin elinkeinoministeriön toisen ministerin Lauri Ihalaisen ministeriössä kahden ennen Kangin virallista tapaamista. Hän sanoi haluavansa kauppojen onnistuvan, mutta telakkayhtiön pitäisi vahvistaa

pääomaansa. Ihalainen ja Kang edustivat kumpikin äidinkielellään eli heille kummallekin piti tulkata asia kahteen kertaan. Ministeriön neuvotteluhuone täyttyi osapuolten edustajista. Ministereiden ja poliittisten avustajien lisäksi paikalla oli korkeita virkamiehiä ja Finnveran edustajat.

Elinkeinoministeri Häkämies luki Kangin johtamalle delegaatiolle paperista ministeriön kannan. Sen mukaan STX:n piti pääomittaa Suomen-yhtiötään. Häkämies saattoi viedä pohjan koko keskustelulta: korealaiset menivät takalukkoon. Kang oli kuin koulun kokeessa epäonnistunut oppilas, jota opettaja torui huonosta suorituksesta. STX:n johtajat tajusivat, että Kang menetti kasvonsa alaistensa edessä. Se oli pahinta mitä aasialaisen yrityskulttuurin kannalta voi pääjohtajalle tapahtua. Kang valitti yhtiönsä tilannetta ja kertoi Euroopan maiden tukevan Suomea suopeammin telakoi-taan. Paradoksi oli siinä, että tämä tulkittiin ministeriössä uhkaukseksi. Se kertoo, kuinka kaukana osapuolet olivat toisistaan.

Kang oli niin vaikeassa tilanteessa, että hän olisi ollut valmis myymään Suomen telakat tai ainakin neuvottelemaan niistä, jos Suomen hallitus olisi asettanut ehtoja ja ilmaissut valmiutensa toimia strategisena väliaikaisena omistajana. Suomalaisjohdon ideana oli muuttaa 72 miljoonan euron konserni-lainat pääomalainaksi, mitä Kang ei ollut hyväksynyt. Pallo jäi yhtiön suomalais-johdolle, jolla oli vastassaan yhä epäyhtenäisempi Suomen hallituksen ”jouk-kue”. Telakan suomalaisjohto olisi ollut ikionnellinen, jos valtio olisi puuttunut telakkaan jollakin aktiivisella toimenpiteellä.

Telakkayhtiön tärkein asiakas oli Royal Caribbean Cruise Line RCCL, jonka meripuolen varatoimitusjohtaja on turkulaissyntyinen Harri Kulo-vaara. Toisen amerikkalaisen risteily-yhtiön Carnival Cruise Linesin laivojen teknisestä operoinnista vastaava johtaja oli Martin Landtman. Lisäksi varus-tamoissa työskentelee edelleen useita suomalaisia tärkeissä tehtävissä (esi-merkiksi RCCL:n uudisrakentamisprojektien valvojana Juhani Pitkänen ja Carnivalin uudislaivasegmentin vastaavana Bo-Erik Blomqvist). Aiemmin nämä yritykset olivat myyneet laivoja varustamoille, joten tämä on hyvä esi-merkki pyöröovi-ilmiöstä liike-elämässä. Näin ollen asiakkaat olivat suo-malaisille hyvin tuttuja ja alan piirit lopulta pieniä huolimatta suurista liike-vaihdoista ja aluksista. Tämä fakta ei tavoittanut poliitikkoja.

Varustamoyhtiön edustaja sanoi yhtiön tehneen systemaattisesti työtä Suomen telakoiden kanssa. ”Asiakasvaikutuksemme on ollut ja on suuri. Os-tamme paljon laivoja. Tunnumme Suomen laivanrakennusalan hyvin yksityis-kohtaisesti. Omistajat ja johtajapolvet vaihtuvat, mutta laivanrakennusteollisuus on säilynyt ja kehittynyt.”

Haastattelussa RCCL:n Harri Kulovaara kertoi myös, että ”hallitukselta ja sen neuvonantajilta puuttui käsitys suuresta kuvasta. Ei ollut sitoutumista teollisuudenalaan, joka oli toiminut Suomessa yli 300 vuotta. Ei nähty suhdanteita, eikä ymmärretty niitä. Meidän rooliamme asiakkaana ei ymmärretty. Haluan verrata sitä ydinvoimarakentamiseen prosessi- ja suuruusluokkamielessä. Laivanrakennusteollisuus on perustunut kumppanuuksiin, luottamukseen ja voittajajoukkueeksi pyrkimiseen. Siinä on suuri asennoitumisero, kun telakkoja verrataan Arevan ja Siemensin onnistumisiin Suomessa.”¹⁴²⁸

Ministeriössä oli syntynyt tulkinta valtiontukisäännöistä. Valtion rahoitusjärjestelyt olivat mahdollisia vain, jos yhtiöön saataisiin yksityistä omaa pääomaa. STX Finlandissa tätä kutsuttiin rahoitusneuvotteluissa ”mätsäämiseksi” (*matching*), yhteensovittamiseksi. Tältä osin työ- ja elinkeinoministeriö argumentoi, että valtiontukisääntöjen mukaan valtio ei voinut osallistua telakoiden tukemiseen, mutta argumentit eivät sellaisenaan kieltäneet matching-periaatteen soveltamista. Kustannusarviolaskelmia tehtiin useita, ja niissä narratiivit kilpailivat ankarasti: Finnvera maalaili suuria kustannuksia, telakka oli altavastaaja. Telakan kassan piti kestää myös ennakoimattomia riskejä 50–70 miljoonan euron arvosta.

Marraskuussa 2012 valtioneuvoston omistajaohjausyksikkö ja työ- ja elinkeinoministeriö antoivat konsulteille tehtäväksi selvittää telakkaratkaisuun liittyvää kokonaisuutta ja omistajakysymyksiä. Ratkaisun taustalla oli monta eri tekijää, koska ajatus toimeksiannoista syntyi jo ennen Jan Vapaavuoren nimitystä elinkeinoministeriksi. Tehtävänä oli varmistaa, että valtio-omistaja oli ajatellut myös omistajia, joten muiden – rahoitusta selvittävien – konsulttien työstä syntyi rahoittajapiireissä ja valikoiduissa medioissa ”hiljaista tietoa”. Erään konsultin mukaan toimeksiantaja neuvoi kertomaan valtion toimeksiannosta alihankintayrityksille, jotta näille syntyisi vaikutelma, että valtio pohtisi asiaa, vaikka vuoden 2012 aikana asia ei ollut työ- ja elinkeinoministeriössä esillä. Sen sijaan ministeriö oli vaatinut pienentämään telakoiden kapasiteettia, jotta kannattamaton toiminta päättyisi.

Lokakuussa 2012 STX Finlandin hallituksessa käsiteltiin kahdesti kapasiteetin alasajoa. Se koski tarkalleen ottaen Rauman telakan toimintojen alasajoa vastauksena ministeriön vaatimaan kapasiteetin leikkaukseen.¹⁴²⁹ Päätös sulkea telakka kokonaan tehtiin vasta kesäkuun ja syyskuun 2013 välisenä aikana tehtyjen konsulttiselvitysten ja rahoittajien kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen. Yhtiön johdolle oli valtaosin kuitenkin selvää, että selvitys telakan alasajosta johtaisi Rauman telakan sulkemiseen, jollei Raumalle saataisi nopeasti uutta tilausta. Tämä ehto ei toteutunut yrityksistä huolimatta. Yhtiöllä

oli aiesopimus tanskalaisen lauttavarustamon uudesta matkustajalautasta, mutta sille ei saatu rahoitusta, mikä oli seurausta yhtiön kokonaistilanteesta ja ministeriön tavoitteesta leikata kapasiteettia.

Vaikka Finnvera haluaa korostaa riippumattomuuttaan valtioneuvostosta, se oli valtiovallan ohjausväline. Finnvera on sataprosenttisesti valtion omistama, ja valtioneuvosto nimittää sen hallituksen työ- ja elinkeinoministeriön esityksestä. Jotta Finnvera olisi voinut myöntää Oasis 3:n rakennusaikaisen rahoituksen (60 prosenttia aluksen arvosta), telakkayhtiön olisi pitänyt järjestää omaa rahoitusta 220 miljoonaa euroa, josta 90 miljoonaa olisi ollut omaa pääomaa tai niin sanottua alisteista rahoitusta ja 130 miljoonaa muuta yleistä käyttöpääomarahoitusta. Telakan johtajien mukaan Finnveran vaatimustaso lähes kaksinkertaistui keväästä syksyyn 2012.

Finnveran ehtojen mukaan sulkutilille oli talletettava asiakkaan maksamat ennakkomaksuerät, kunnes yhtiö itse oli rahoittanut vastaavan määrän aluksen rakennuskustannuksista. Tämä lisäsi yhtiön rahoitustarvetta 50 miljoonaa, mistä tuli julkisuudessa tunnettu kiistakysymys. Tämän johdosta telakkayhtiö pyysi valtiolta lainaa. STX Europe antoi sitoumuksen pääomittaa telakkaa 35 miljoonalla eurolla vuoden 2012 loppuun mennessä ja lisäksi kymmellä miljoonalla huhtikuun 2013 loppuun mennessä.¹⁴³⁰ STX Finlandin suomalaisjohdon ideana oli muuttaa emokonsernin lainat STX Finlandin omaksi pääomaksi.

Jan Vapaavuori ei ministeriksi tullessaan kenties tiennyt telakkakysymyksestä sitäkään, mitä Orpo tiesi varsinaissuomalaisena kansanedustajana. Työ- ja elinkeinoministeriön virkamiehet antoivat Vapaavuorelle taustatietoja kaksi päivää ennen ministerivalaa, joka tapahtui 16.11.2012. Telakkakysymys oli heti hänen työpöydällään odottamassa, mutta siellä oli myös Talvivaara ja muita vaikeita elinkeinopoliittisia asioita, kuten Fennovoima. Hallitusryhmien kesken oli voimakkaita jännitteitä, hallitusohjelma oli todellakin kompromissi.¹⁴³¹ Telakkateollisuuden tukemisen ”laajasta keinovalikoimasta” puhuttiin hallitusohjelmaneuvoitteluisissa kesällä 2011, ja termiä käyttivät nimenomaan poliittiset ryhmät, eivät virkamiehet.¹⁴³² Mutta joulukuussa 2012 tähän ei enää ollut valmiutta.

Ville Niinistön mukaan hallituksessa oli kolme linjaa: kokoomus oli valmis telakan hiljaiseen alasajoon ja vastusti sitä, että valtio ryhtyisi telakan omistajaksi, kun taas vasemmistoliitto ja sosiaalidemokraatit olisivat olleet halukkaita omistamaan STX Finlandia – keveimmin ehdoin kuin vihreät ja RKP. Virkamiehillä oli erittäin kielteinen kanta yhteistyöhön telakan kanssa. Poliittinen valtiosihteeri Jouni Hakala oli keskeisessä roolissa.¹⁴³³ Vapaavuoren

mukaan ”valitsemalla sen, ketä asiantuntijaa milloinkin kuullaan ja kuulostellaan, käytetään siksi valtavasti valtaa. Ihmisiä asiantuntijatkin ovat.”¹⁴³⁴ Siksi STX Finland antoi myös valikoitujen poliittisten avustajien (TALPO, VNK) käyttöön tietoja kustannusarvioista.

Finnverassa oli lopulta valmiutta luopua sulkutilin vaatimuksesta, mutta TALPO:ssa ei. Siksi Finnveran esittelijä TALPO:ssa vaihtui marraskuussa 2012. Poliittisista erityisavustajista Sirkku Linna ja Pete Pokkinen osallistuivat kaikkiin TALPO-kokouksiin, joissa laivakauppoja käsiteltiin. Telakka oli saanut ehdolliset myönteiset rahoituspäätökset Varmasta, Garantiasta, Nordeasta, Eläke-Fenniasta ja KEVA:sta. Ehto oli, että valtio hyväksyisi STX Finlandin rahoitusehdotuksen, jossa olisi ”matching”.

Valtiovarainministeri Jutta Urpilaisen mukaan hänet ”asia saavutti vasta talpossa” eli loppuvuodesta 2012. ”Ammattiyhdistysliike ja Varsinais-Suomi halusivat tukea telakkaa. TEM:in virkamiehet antoivat talpossa kuvan, että kysymyksessä on auringonlaskun ala. Koin suoranaista painostusta – Antti Rinne ja Riku Aalto olivat liikkeellä, ja minua arvosteltiin siitä, että veljeilen kokoomuksen kanssa. Mutta pääasiallisesti yhteyksiä hoitivat avustajani Tage Lindberg ja Ville Kopra. EU:n rahoituskriisi vei pääosan energiastani.”¹⁴³⁵

Kaksi narratiivia – ministeriön ”aurionlaskun ala” ja Turun ”blue industry”

Petteri Orposta tuli Vapaavuoren jälkeen kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja, ja hän oli mukana ministeriryhmän kokouksissa. Orpon mukaan hän ei saanut ryhmäjohtajana riittävästi tietoa siitä, mitä hallituksessa oli telakka-asiassa tekeillä. ”Siksi Varsinais-Suomessa katsottiin jo marraskuulla 2012, että olisi paikallaan perustaa telakkatyöryhmä edistämään ratkaisua. Ehdotuksen tästä teki minulle telakan neuvonantaja.”¹⁴³⁶ ”Kenelläkään ei ollut käsitystä siitä, että hallituksessa oltiin todella ajamassa telakkaa alas”, sanoo telakan operatiivinen johtaja Jari Anttila, josta tuli kesällä 2012 ratkaiseva henkilö laivakauppaneuvotteluissa.¹⁴³⁷

STX:n varatoimitusjohtaja Jyrki Heinimaa jätti telakan syyskuussa 2012 siirryttyään Hollming Oy:n konsernijohtajaksi. Vielä lokakuussa Heinimaa oli mukana rahoitusneuvotteluissa konsulttina, mutta 1.10.2012 telakan rahoitusasiat siirtyivät rahoitus- ja talousjohtaja Maija Heikkilälle. Anttilan mukaan valtion palkkaaman konsultin toiminnasta syntyneitä tietoja jaettiin telakalle vain hyvin niukasti, vasta tammikuun 2013 lopulla.¹⁴³⁸

Kun varustamo sai marraskuun lopulla tiedon Suomen hallituksen kielteisestä kannasta, se käynnisti neuvottelut STX:n Ranskan-telakan kanssa. Tämä oli Anttilan tiedossa. Puheenjohtaja Kang lähetti pääministeri Kataiselle 4.12.2012 kirjeen, jossa hän vakuutti STX:n hyväksyvän kaikki Suomen hallituksen ehdot.¹⁴³⁹ Suomen hallituksessa ei kuitenkaan luotettu Kangiin.

Jari Anttilan mukaan STX Finlandin suomalaisjohto jäi vaikeaan rakoon: Kataisen ja Vapaavuoren kirjeessä STX:n puheenjohtaja Kangille 14.12.2012 kirjoitettiin siihen sävyyn, että Suomen valtio ”tekee kaikkensa”, jotta Oasis 3 rakennettaisiin Suomessa.¹⁴⁴⁰

Kun Anttila oli palannut Miamista RCCL:n neuvottelusta Helsinkiin, olimme sopineet yhteismatkan Helsingistä Turkuun perjantaina 14.12.2012. Samana aamuna hallitus oli torjunut telakan rahoittamisen. Avoinna olivat TUI-varustamon keväällä 2011 tilaamien Mein Schiff 3:n ja 4:n rahoitus, mutta julkisuudessa puhuttiin vain Oasis 3:sta ja sen optiosta. Tapaamispaikka oli Espoon keskuksessa, josta lähdimme autolla kohti Turku. Anttila kertoi, että RCCL:n rahoitusjohto aikoi mennä seuraavalla viikolla Pariisiin tapaamaan Ranskan hallituksen ja vientitakuulaitoksen edustajia.

Automatkan aikana oli ratkaistava, saisiko suuri yleisö tietää sen, minkä poliittinen eliitti oli tiennyt jo hyvän aikaa: hallitus ei aikonut rahoittaa laiva-kauppoja. Päätöstä pohdittiin, kunnes maakuntarajan kohdalla Anttila päätti kertoa asian Yleisradion uutisille ja Turun Sanomille. Anttilan mukaan ilman tätä julkistamisratkaisua mahdollisuudet saada rahoitusratkaisu uudelleen arvioitavaksi edes TUI:n alusten osalta olisivat olleet heikot. Kaksi puhelinsoittoa käynnisti loppuvuotta hallinneen julkisuuden.

Yleisradion uutiset kertoi asiasta lauantaina 15.12.2012. Tämän jälkeen tilannetta seurattiin julkisuudessa päivittäin. Hallitukseen pyrittiin vaikuttamaan. Vapaavuori ja Anttila tapasivat 17.12.2012. Anttila jäi siihen käsitykseen, että vielä olisi mahdollisuuksia.¹⁴⁴¹

Puhemies Eero Heinäluoma totesi Turun Sanomille 1.12.2012, että susilaumassa on ulvottava susien lailla. ”Jos asettuu puhdasoppiseksi, voi olla lampaan kohtalo”, hän sanoi ja neuvoi hallitusta tukemaan telakkaa.¹⁴⁴²

Talouspoliittinen ministerivaliokunta totesi 21.12.2012:

- Valtio on valmis kehittämään meriteollisuuden toimintaedellytyksiä ja on sitoutunut myötävaikuttamaan ajankohtaisten alustilausten saamiseen Suomeen kaikin käytettävissä olevin keinoin.
- Innovaatiotuen osalta ehdotetaan tässä tarkoituksessa seuraavaan lisätalousarvioon korotettuna maksimimäärää eli 28,3 milj. euron määrärahaa

Sanctuary-hankkeelle edellyttäen, että käynnissä olevat neuvottelut johtavat aluksen tilaukseen ja että yhtiön taloudellinen tilanne on esitetystä annettaessa sellainen, että tuki voidaan sille laillisesti myöntää.

- Jo yhtiön hankalasta taloudellisesta tilanteesta ja siitä seuraavasta valtiontukiriskistä johtuen valtion osallistumiselle telakan rahoitusjärjestelyyn rahoittajaroolissa ei voida katsoa olevan edellytyksiä. On todennäköistä, että valtion rahoitustoimenpiteet arvioitaisiin komission toimesta telakka-yhtiön huonontuneen taloudellisen tilanteen takia pelastus- ja rakennemuutostuen valtiontukisäännön pohjalta. Jos toimenpidettä ei tässä tapauksessa notifioitaisi etukäteen, siihen liittyvä oikeudellinen riski olisi erittäin suuri. Toisaalta, jos toimenpide notifioitaisiin komissioon, siihen liittyvä prosessi olisi ajallisesti vaikeasti yhteen sovitettavissa käsillä olevaan neuvottelutilanteeseen. Jos tuki hyväksyttäisiin, olisi myös todennäköistä, että yhtiön toimintaa rajattaisiin komission määrittelemien sopeuttamiseen liittyvien ehtojen nojalla. Lisäksi linjaus jatkaa jo elokuussa talouspoliittisen ministerivaliokunnan päättämää painotusta omistajavastuun lisäämisestä, jonka mukaan vastuu pääomittamisesta ja rahoituksen järjestämisestä kuuluu ensisijaisesti STX Finland Oy:n pääomistajalle.
- Valtuutetaan pääministeri tai elinkeinoministeri ilmoittamaan STX-konsernille (sekä tarvittaessa tilaajavarustamo RCCL:lle) kirjeitse, että valtio ei ym. syistä voi osallistua telakan rahoitusjärjestelyyn. Sen sijaan todetaan, että telakan ponnistelut yksityisen lisärahoituksen järjestämiseksi ovat tuotaneet tulosta, ja ollaan varsin lähellä kokonaismäärää, joka vaaditaan Finnveran näkökulmasta yhtiön rahoituskelpoisuuden turvaamiseksi. Tässä yhteydessä valtio tuo esiin valmiutensa korottaa Sanctuary-hankkeelle myönnettyä innovaatiotukea noin 8 miljoonalla eurolla... [Tekstiä salattu]. Tässä yhteydessä vedotaan STX-konserniin, jotta se voisi vielä entisestään lisätä omistajavastuutaan suomalaisyhtiöstä sekä ostajavarustamoon (RCCL), jotta se käyttäisi mahdollisuutensa järjestellä uudelleen ennakkomaksuja ja joustaa tätä kautta jonkin verran alustilauksen rahoitusehdoista.
- Olettaen, että STX Finland Oy:n tasetta ja likviditeettiä saadaan riittävästi vahvistettua valtiosta ja Finnverasta riippumattomalla yksityisellä rahoituksella, sekä ottaen huomioon alushankkeen/alushankkeiden työllisyys- ja aluetaloudelliset vaikutukset, ko. alushankkeilla on katsottava olevan sellaista elinkeinopoliittista merkittävyyttä, joka perustelee Finnveran normaalia korkeamman riskinoton.
- Varaudutaan käynnistämään erityinen meriteollisuuden kilpailukyky-ohjelma, jonka avulla alan kilpailukyvyyn kehittämistä voidaan edistää

- kohdennetuin panostuksin. Tässä yhteydessä asetetaan laajapohjainen Meriteollisuus 2020 -työryhmä, joka valmistelee ehdotukset meriteollisuuden uudistumista ja kilpailukykyä vahvistaviksi toimenpiteiksi.
- Ilmoitetaan talouspoliittisen ministerivaliokunnan linjaukset STX Finland Oy:lle.
 - Työ- ja elinkeinoministeriö seuraa tilannetta ja raportoi tarvittaessa asiasta talouspoliittiselle ministerivaliokunnalle.¹⁴⁴³

Päätöstä luettiin kahdella eri tavalla. Vapaavuori korosti, että hallitus oli ”kai-kin käytettävissä olevin voimin” sitoutunut toimimaan telakan hyväksi. Kun rahoituspäätöksen esteenä olivat ”pelastus- ja rakennemuutostuen valtiontukisäännöt”, samat säännöt koskevat myös innovaatiotukea, jolloin sen myöntäminen oli vain symbolinen ele.¹⁴⁴⁴ Olennaista oli, että ”matching” puuttui. Hallitus ei luottanut telakan rahoitusehdotukseen, mutta poliittisista syistä suurelle yleisölle asia kerrottiin siten, että hallitus oli tehnyt kaikkensa. Se, mitä elinkeinoministeri sai aikaan seuraavien kolmen kuukauden aikana, osoitti, että vasta vuodenvaihde avasi ministerin silmät.

RCCL ja STX Europe (Ranska) tiedottivat, että Oasis 3:n tilauksen voitti Ranskan St Nazairen telakka. ”Tilaus ratkesi lopulta siihen, että STX Francen taloudellinen tilanne on huomattavasti parempi kuin STX Finlandin.” ”Ranskan hallitus auttoi meitä niin, että Coface-takaukset myönnettiin muutamassa viikossa sen jälkeen, kun aloitimme neuvottelut varustamon kanssa”, sanoi telakan johtaja Laurent Castaing. Turun telakan pääluottamusmies Jari Aalto sanoi talouspoliittisen ministerivaliokunnan päätöksiä ”taitavaksi kusetukseksi”.¹⁴⁴⁵

Telakkaa kohdeltiin rahoitusratkaisussa kuten ensiasunnon ostajaa pankissa ennen kuin valtiontakaukset otettiin käyttöön: vaatimus omasta pääomasta nostettiin niin korkeaksi, ettei lainanhakijalla ollut koskaan mahdollisuutta saada lainaa.¹⁴⁴⁶ Hallituksen päätös 21.12.2012 merkitsi telakkayhtiön koko rahoitustilanteen kriisiä, koska samalla päätöksellä vietiin pohja pois TUI-risteilyalusten rahoitukselta. Ankaran EU-tulkinnan seurauksena yhtiötä ei saisi lainkaan rahoittaa, ei tukien eikä vienninrahoituksenkaan osalta. Tästä tulkinnasta, joka oli hallituksen oma, se piti aktiivisesti kiinni.

Hallituksen kanta jäädyytti telakan kaiken rahoituksen, myös TUI-alusten. TUI-rahoituksen kaatuminen selvisi virkamiehille tammikuussa 2013, kun telakan kassakriisi oli näkyvissä.

Joulun jälkeen syntynyt hämmennys ja pettymys pakottivat uuden elinkeinoministerin muuttamaan toimintatapaansa. Erityisavustaja oli aamulla

kello 6 herättänyt ministerin ja kertonut, että Royal Caribbean (RCCL) tilaa Oasis kolmosen Ranskasta, ei Suomesta. Miljardikaupan menetys oli julkisuuspommi, vaikka asia oli ollut tiedossa jo ennen joulua.¹⁴⁴⁷ Entinen telakkajohtaja, vuorineuvos Martin Saarikangas sanoi Yleisradiolle, että ”hallitus tuhosi telakat”. RCCL ilmoitti, että alus rakennetaan Ranskassa STX:n telakalla: tarjous oli hinnaltaan vastustamaton... Perussuomalaiset ilmoittivat tekevänsä telakasta välikysymyksen. Vapaavuoren mukaan valtio oli mukana ”kaikilla mahdollisilla ja käytettävissä olleilla keinoilla” tukemassa alustilauksen saamista Turkuun.¹⁴⁴⁸

Vapaavuori kuvasi tilannetta painostamiseksi. ”Julkinen painekin oli poikkeuksellisen kova telakkayhtiön ryhdyttyä kaikista kauppatavoista poiketen vuotamaan julkisuuteen valikoituja osatotuuksia käynnissä olleista neuvotteluista. Telakkayhtiö neuvonantajineen pyrki varsin hävyttömästi luomaan julkista painetta hallitukselle hyväksyä jotain sellaista, jonka olimme ilmoittaneet olevan mahdotonta.”¹⁴⁴⁹ Tämä narratiivi pääsi Turun kauppakamarin satavuotishistoriikkiin seuraavassa muodossa: ”Tarkoituksena oli painostaa hallitusta: jos se kieltäytyisi sinänsä pienestä summasta, se tuhoaisi sananmukaisesti Suomen telakkateollisuuden ja sen mukana tuhannet työpaikat.”¹⁴⁵⁰ Juuri tästä monet ovat Vapaavuoren kanssa täysin eri mieltä.

Meriteollisuus ry:n toiminnanjohtaja Merja Salmi-Lindgren korostaa, että ”juuri meriteollisuus nosti asian julkisuuteen. Lähetimme Helsingin Sanomien yleisöosastolle vetoomuksen päättäjille, koska risteilykauppa oli suuressa vaarassa. Erityisesti telakan alihankkijat ymmärsivät tilanteen vakavuuden.” Yhdistys oli jo 13.12. lähettänyt myös pääministerille kirjeen, jossa vedottiin poliittiseen päätöksentekoon meriteollisuudelle tilausten varmistamiseksi.¹⁴⁵¹

Mutta liikkeelle eivät lähteneet vain työnantaja- ja yrittäjäryhmät, vaan myös ammattiyhdistysliike. Sen kiinnostusta telakan laivakauppojen kohteluun valtioneuvostossa nosti salailu ja toisaalta telakoiden julkinen arvostelu mediassa. Telakan neuvonantajana Eurofacts kiinnitti erityistä huomiota siihen, että telakan henkilöstö ja niiden ammattiliitot olisivat perillä kokonaiskuvasta ja asioiden kulusta. *Ammattiliitoista tuli media.*

Ministeri Vapaavuori ei halunnut kommunikoida, eivätkä hänen avustajansa – toisin kuin yleensä kriittisissä tilanteissa on Suomessa ollut tapana – edes halunneet kuunnella vaihtoehtoisia näkemyksiä. Näin ollen Vapaavuoren ministeripesti alkoi arrogantilla yleisvaikutelmalla. Kun Jyri Häkämies siirtyi EK:n toimitusjohtajaksi ja erosi ministerin tehtävästä, Vapaavuorelle siirtyi Häkämiehen perintönä ainakin kolme hankalaa ja keskeneräistä kysymystä: Talvivaara, Fennovoima ja telakka.

Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Riku Aalto ihmetteli, miksi Vapaavuori suorastaan loukkaantui, kun ammattiliitot esittivät hänelle suosituksia ja toiveita siitä, että valtio pelastaisi telakan. ”En kokenut lainkaan toimitaamme painostukseksi”, sanoo Aalto.¹⁴⁵² Urpilainen sanoo, että ammattiliitot käynnistivät hänen lähtölaskentansa SDP:n puheenjohtajan paikalta, kun telakan rahoitus ei järjestynyt loppuvuodesta 2012.¹⁴⁵³ Eduskunnan puhemies Eero Heinäluoma olikin ainoa valtiovallan edustaja Viking Gracen luovutustilaisuudessa, joka pidettiin 11.1.2013 Turussa STX:n telakalla. Myös Varsinais-Suomen liitto aktivoitui ja perusti Varsinais-Suomen telakkatyöryhmän tammi-kuussa 2013. Sen puheenjohtajaksi tuli Petteri Orpo.¹⁴⁵⁴

Orpo lähetti kannattajilleen Varsinais-Suomessa 2.1.2013 kirjeen, jossa hän totesi: ”Jotain jäi kuitenkin harmittavasti puuttumaan. Talouspoliittinen ministerivaliokunta teki yksimielisesti kielteisen päätöksen telakan vielä hake-
masta 50 miljoonan pääomalinasta. En tunne kaikkia päätöksen taustalla olevia asioita, koska ne ovat liikesalaisuuksien piirissä, eikä hallitus ole voinut niitä vielä kertoa. Samasta syystä viime hetken vaikuttaminen ratkaisun löytä-
miseksi oli vaikeaa.

Olenkin vaatinut päätöksen avaamista, jotta asiaa voi kunnolla arvioida. Menen ensi tiistaina eduskunnan talousvaliokunnan kokoukseen, minne mi-
nisteri Vapaavuori tulee kertomaan päätöksestä. Jotakin voi päätellä siitä, että kaikkien kuuden hallituspuolueen ministerit, jotka ovat talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa, olivat yksimielisesti päätöksen takana. Pidän aivan selvänä sitä, ettei kyse ole ollut vain lainan myöntämisestä, vaan isommista syistä. En tiedä ketään, joka vain ilkeyttään haluaisi ajaa meriteollisuuden alas. Haluan kuitenkin kuulla perustelut päätökselle. Mitä avoimemmin asia käy-
dään läpi, sen parempi. Meriteollisuus EI OLE AURINGONLASKUN ALA SUOMESSA.”¹⁴⁵⁵

Kuten Johannes Koroma ja Eero Heinäluoma edellisissä luvuissa ovat korostaneet, kaikkea ei panna paperille, eikä kaikkea kerrota suoraan. Aamu-
lehti oli kuitenkin 23.11.2012 kirjoittanut, että SAK:n pelimerkkinä on raamisopimuksen jatko. Se ei lehden mukaan kiinnostanut EK:ta.¹⁴⁵⁶ Vaikka kaikki osapuolet kiistävätkin asian kysyttäessä, sisäpiirissä tiedetään, että Jyrki Kataisen hallituksessa oli painetta saada aikaan jatko raamisopimukselle vuoden 2014 alusta. Se oli hallitukselle strateginen kysymys, jolla oli yhteys telakkaratkaisuun.

EK oli saanut marraskuussa 2012 uuden puheenjohtajan – vuorineuvos Ilpo Kokkilan – ja toimitusjohtajaksi Jyri Häkämiehen, jonka sopimus syntyi lokakuun lopulla. Turun kaupunginjohtajan paikalta EK:n toimitusjohtajaksi

valittu Mikko Pukkinen irtisanottiin lokakuun alussa 2012. EK:ssa tehtiin merkittävä uudelleenarvio, ja Kokkilan mielestä oli tärkeää jatkaa raamisopimusta. Työnantajat kokivat liittokohtaiset ratkaisut kalliina, terveydenhoitoalan työtaistelun erityisen epäkiitollisena ja EK:n toimintakyvyn heikkona. Häkämies olisi uuden politiikan edustaja EK:ssa.

Pääministerin kannalta telakkaratkaisusta oli tulossa paljon suurempi kysymys kuin miltä se oli vaikuttanut joulukuussa 2012. Hallituksen sisäinen koheesio alkoi heikentyä ja ulkoinen paine kasvoi ja alkoi haitata ammattiliittojen ja työnantajajärjestöjen välejä. Valtiovarainministerin puheenojohtajapaikka oli uhattuna – liikkeellä olivat suuret ammattiliitot, eivätkä ensimmäistä kertaa.

Kokonaiskäsitys syntyi liian myöhään

Teollisuusneuvos Janne Känkänen nimitettiin elinkeinoministeriön innovaatio-osaston ryhmäpäälliköksi keväällä 2012. Ylijohtaja Petri Peltonen tuli hänen esimiehekseen elinkeino- ja innovaatio-osaston osastopäälliköksi. Känkäsen mukaan joulukuussa 2012 alettiin ymmärtää, kuinka suuri kysymys telakkaratkaisu lopulta oli. Hänen mukaansa asiakkaat olivat saaneet telakan talouden miinukselle ja oli syntynyt ”rakenteellinen alikate”, koska asiakkaat olivat niin vahvoja toimijoita verrattuna Suomeen ja telakkaan.

Asiakkaalle laivakauppa oli täysin läpinäkyvä ilmiö, mutta valtiolle tai telakalle asiakkaat eivät olleet yhtä läpinäkyviä. Miinuspuolia oli kolme: yhtiön lyhytaikainen rahoitus oli heikko, valtiontukisäännöt ja niiden tulkinnot Suomessa olivat este ja STX:n omistajan tulevaisuus oli epävarma. Känkäsen mukaan asiakkaat maksoivat laivoista liian vähän ja omistaja oli liian heikko. Känkäsen mukaan ”kriittisen debatin vaihe oli marras-joulukuussa”.¹⁴⁵⁷

Tässä debatissa aktiiviseksi osoittautui sekä Häkämiehen että Vapaavuoren erityisavustaja Pete Pokkinen. Hänestä oli tullut yksi keskeisimmistä kokoomusavustajista, kun kokoomuksen ministeriryhmän pääavustaja Jussi Kekkonen siirtyi elokuussa 2012 viestintätoimisto Milttonin vaikuttajaviestinnän alayhtiön toimitusjohtajaksi.¹⁴⁵⁸ Kekkonen pystyi yleensä tarkastelemaan asioita maltillisesti ja myös ”hallintoalamaisen” kannalta. Pokkinen katsoi asioita vain siitä valta-asemasta, josta hän ruhtinasta palveli.

Useat kokoomuksen avustajat olivat kadottaneet horisontin – valta sokaisi. Se olisi tuhoisaa ruhtinaan kannalta. Vapaavuoren mukaan Pokkinen on ”nuori mies, jolla iästään huolimatta on hyvä organisointikyky, pettämätön pokeri ja paineensietokyky sekä loistava pelisilmä. Henkilö, jonka kanssa sparrasin

eniten.”¹⁴⁵⁹ Kekkonen aikana kokoomus vielä keskusteli ikävistäkin asioista sidosryhmiensä kanssa. Kun Kekkonen jätti hallituksen, tyyli muuttui.¹⁴⁶⁰

Alihankintayrittäjät, ammattiliitot ja varsinaissuomalaiset eturyhmät eivät suinkaan ajatelleet loppuvuodesta 2012 teollisuuspolitiikan linjaa, kuten Helsingin Sanomien Paavo Rautio vielä 31.5.2018 arvosteli kolumnissaan. Päinvastoin nämä eturyhmät taistelivat elämästä ja kuolemasta, mitä Helsingissä ei vielä ymmärretty, saati uskottu. Raution leimaamien ”kiristäjien” ja ”painostajien” mielestä teollisuuspolitiikan todistustaakka oli valtiolla, joka oli vuosikymmeniä rahoittanut miljardien laivakauppoja. Nyt se oli yhtäkkiä lopettamassa rahoituksen käytännössä koko toimialalta ilman perusteluja.

Työ- ja elinkeinoministeriössä uskottiinkin, että jos Häkämies olisi jatkanut ministerinä, päätös Oasis 3:n ja TUI-laivojen rahoittamiseksi olisi lopulta tehty joulukuussa 2012. Jouni Hakala palasi Suomen Teollisuussijoitukseen rahoitusjohtajaksi. Uudeksi poliittiseksi valtiosihteeriksi kutsuttiin 5.12.2012 Marja Rislakki Brysselistä EU:n pysyvän edustajan (COREPER) sijaisen paikalta.¹⁴⁶¹ Teollisuussijoitukseen palasi mies, joka ”vahvimmin vakuutti minut siitä, että lainaa ei kaikista paineista huolimatta pidä myöntää”, kuten Vapaavuori luonnehti Hakalaa.¹⁴⁶² Teollisuussijoitus oli tärkein hallituksen pääomitusinstrumentti, minkä Hakala toki tiesi.

Vapaavuoren lähipiiri ymmärsi vuoden 2013 ensimmäisinä päivinä, mitä kello oli lyönyt. Valtion omistajaohjauksen konsultit saivatkin valmiiksi 13.1.2013 luottamukselliseksi merkityn Suomen Meriteollisuus -tausta-aineiston, johon oli valtio-omistajaa varten koottu meriteollisuuden kokonaiskuva. Talouspoliittiselle ministerivaliokunnalle oli vuoden 2012 aikana jaettu tausta-aineistoa, joka on merkitty pöytäkirjoihin salaiseksi ja yksilöity dokumentteina, mutta hallituksen avainministereiltä puuttui tällainen ulkopuolisen tahon tutkimukseen perustuva kokonaisvaltainen näkemys.¹⁴⁶³

Aineistossa arvioitiin, että Suomen meriteollisuuden kokonaisliikevaihto oli vuositasolla kuusi miljardia euroa, että meriteollisuusverkostoon kuului 450–600 yritystä ja että toimiala työllistäisi 18 500 henkilöä. Verkoston riippuvuus telakasta oli aineiston mukaan vähentynyt viiden vuoden jaksolla. STX Finland oli kuitenkin kattanut lähes 90 prosenttia Suomen telakkateollisuuden liikevaihdosta.¹⁴⁶⁴ STX Finlandin lähihistoria oli tappiollinen, mutta tappiot tulivat pääosin Rauman ja Helsingin telakoilta, kun taas Turun telakan projektit eivät olleet tappiollisia. Kymmenen maailman kahdestatoista suurimmasta risteilijästä ja 60 prosenttia kaikista maailman jäänmurtajista oli rakennettu Suomessa. Suomen laivanrakennusteollisuus oli synnyttänyt useita

itsenäisesti toimivia globaaleja yrityksiä (Wärtsilä-laivamoottorit, Marioff, GS-Hydro, Rolls-Royce-ruoripotkurit, ABB-Azipod, Steerprop, Deltamarin). Suurimmat telakan alihankkijayritykset olivat ABB, Kone, Wärtsilä ja YIT.

Edelleen aineiston mukaan koko STX-konsernin ja STX Finlandin taloustilanne oli heikko ja yhtiö oli ”todennäköisesti” Korean kehityspankin ohjauksessa, mikä myös osaltaan rajoitti ulkomaisten tytäryhtiöiden pääomittamista. STX Finlandin rahat loppuisivat ennen helmikuun 2013 loppua, ellei TUI-alusten rahoitusta saataisi järjestetyksi. STX:n emoyhtiön aikeista STX Finlandin suhteen ei ollut tietoa ja oli jopa mahdollista, että korealaiset ajaisivat alas telakkatoiminnan Suomessa tai antaisivat toiminnan mennä konkurssiin.¹⁴⁶⁵

Aineiston mukaan emoyhtiö tutki kolmea vaihtoehtoa: kummankin TUI-aluksen valmistus siirrettäisiin Ranskaan tai Koreaan (STX:llä on toimitus-takaus, *performance bond*), arktinen osaaminen siirrettäisiin korealaisen emoyhtiön suoraan omistukseen ja Rauman telakka myytäisiin. Vaikka siirrot kuulostavat länsimaisittain epärealistisilta, aasialaiset ajattelevat asiasta toisin. Hyvin todennäköisesti arktinen osaaminen olisi siirretty, jollei sitä olisi voitu estää.

Aineistossa suositeltiin harkittavaksi seuraavia toimenpiteitä: Aker Arctic Technologyn (AAT) osakekirjat otettaisiin pantiksi ulkovartioaluksen (valmiusaste 16 %) ennakkomaksuja vastaan, muodostettaisiin konsortio, joka ostaisi AAT:n osakkeet, etsittäisiin kokonaisvaltaista ratkaisua Arctech Helsinki Shipyardin (AHS) kanssa, josta Venäjän valtion omistama yhtiö United Shipbuilding Corporation omisti jo puolet. Rauman telakan myyntiä ei pidetty realistisena.

Aineistossa lähdettiin siitä oletuksesta, että STX:n emoyhtiö ei sijoittaisi STX Finlandiin. Se kyllä muistettiin, että vuonna 2008 Ranskan valtio sijoittaessaan STX Ranskaan huolehti siitä, että valtiolla oli osakassopimuksella päätöksentekovalta yhtiössä. Tämän johdosta ehdotettiin, että korealaisten päätöksentekomahdollisuuksia STX Finlandissa tulisi rajoittaa, kuten Ranskassa. Päävaihtoehtona ehdotettiin, että löydettäisiin oman ja vieraan pääoman rahoitusjärjestely, jossa ei olisi suoraa osakeomistusta. ”Oman ja vieraan pääoman ehtoiset lainainstrumentit ovat lähes poikkeuksetta räätälöitävissä kuhunkin rahoitustilanteeseen sopivaksi.”

Toisena ratkaisuna ehdotettiin, että etsittäisiin suomalainen konsortio, joka olisi valmis sijoittamaan STX Finlandiin. Kolmantena vaihtoehtona oli STX Finlandin myyminen kokonaan ulkopuoliselle taholle. Neljäs vaihtoehto olisi koota valtio-omistajan ympärille sijoittajakonsortio (esimerkiksi Varma, Garantia, Eläke-Fennia jne.).

Aineistossa arvioitiin, että viimeisen viikon aikana julkisuus oli olennaisesti vaikeuttanut telakan asemaa ja rahoitusjärjestelyn läpiviemistä. Siksi pidettiin mahdollisena, että oli ajauduttu tilanteeseen, jossa ei olisi muuta vaihtoehtoa kuin valtion suora omistus, mikäli telakkatoimintaa haluttaisiin jatkaa Suomessa.

Sekä valtioneuvoston sisällä että sen ulkopuolella koettiin, ettei valtioneuvosto ollut kertonut kaikkea sidosryhmille edes sisäpiirissä ja että ministerin motiiveja ei ymmärretty tai niihin ei uskottu. Keskeinen sisäpiirin vedenjakaja oli kokoomuksen sisällä, kun Petteri Orpo ja monet varsinaissuomalaiset vaikuttajat kokivat, että heidän keskusteluyhteytensä puolue-toveriinsa, elinkeinoministeriin, oli heikentynyt olennaisesti.

Myös hallituksen sisällä rakoili. Ministerit Urpilainen ja Päivi Räsänen jättivät kumpikin talouspoliittisen ministerivaliokunnan kokouksessa omat salatut muistionsa.¹⁴⁶⁶ Hallituksen kaikki ministerit eivät suinkaan olleet elinkeinoministerin linjan takana yksituumaisesti. ”Vasemmistopuolueet ajoivat koko ajan linjaa, jossa Turun telakalle pitää pyrkiä löytämään uusi enemmistöomistaja, ja tätä tukemaan valtio voi lähteä osaomistajaksi. Elinkeinoministeri Vapaavuori sen sijaan sanoi pitkään, ettei valtio voi lähteä telakalle omistajaksi”, vasemmistoministerit kirjoittivat eduskuntavaalien 2015 jälkeen.¹⁴⁶⁷

Helsingin Sanomat tiesi kertoa – ministeriöstä annettujen tietojen pohjalta – että ”telakoiden tulevaisuus on pienemmissä erikoisaluksissa, esimerkiksi tutkimukseen ja jäänmurtoon suunnitelluissa laivoissa. Sitä pitää rohkaista, sillä suomalaisten risteilijädinosaaurusten aika päättyy”.¹⁴⁶⁸ Kauppalehden Kaija Ahtela kertoi Korean kehityspankin ottavan STX:n emoyhtiön haltuunsa.¹⁴⁶⁹ Helsingin Sanomien Paavo Rautio totesi, että Suomi voi vain hävitä telakkakilpailussa.¹⁴⁷⁰

Suomi päätti tehdä EU:n komissiolle kyselyn telakkatuista. Sillä tähdättiin Ranskan ratkaisun selvittämiseen.¹⁴⁷¹ Kyselyllä yritettiin peitellä sitä, että Suomenkin päätökset liikkuvat EU:n yritystukia koskevan säännösten kannalta vähintäänkin tulkinnanvaraisella alueella. Innovaatio- ja ympäristötukien myöntämisessä on kysymys samoista lakipykälistä. ”Kaikki voitava” oli valkoinen valhe, puolitotuus tai vain yhtä totta kuin se, että telakan taloudellinen tilanne sallisi mainitut yritystuet. EU:n komission perään Suomen hallitus ei tässä asiassa enää huutanut, eikä komissio ole vastannut Suomelle.¹⁴⁷²

Lopulta Meriteollisuus toimitti eduskunnan talousvaliokunnalle aineiston, jossa vaadittiin TUI-alusten tilausten varmistamista ja telakoiden pelastamista: ”Oasis 3 -tilauksen menettäminen Ranskaan oli kova isku Suomen meriteollisuudelle. Pettymys ei ole kuitenkaan lamauttanut alan yrityksiä,

jotka ovat jo kääntäneet katseensa tulevaisuuteen. Lyhyellä aikavälillä tärkeintä on TUI-risteilijöiden rahoituspaketin varmistaminen. TUI-tilauksen myöntäminen merkitsisi kuoliniskua suomalaiselle laivanrakennukselle.”¹⁴⁷³

Epätietoisuutta oli monessa kysymyksessä, koska hallituksen oma viestintä sakkasi. Se oli julistanut TALPO:n päätökset salaisiksi elokuusta 2012 alkaen, jolloin sosiaalidemokraattien rivit alkoivat repeillä. Ammattiliitot eivät ymmärtäneet, tienneet, eivätkä käsittäneet, mitä niiden edustajat olivat hallituksessa tekemässä. Palkansaajien uskoa ei lisännyt edes se, että ”niinkin kokenut ministeri kuin Lauri Ihalainen” oli työministerinä.¹⁴⁷⁴ Turun telakan vasemmistoliittolainen pääluottamusmies Jari Aalto erosi vasemmistoliitosta¹⁴⁷⁵, koska koki ministeri Paavo Arhinmäen (vas.) valehdelleen hänelle vuoden 2012 lopulla telakan rahoituksen järjestymisestä.¹⁴⁷⁶

Tämän lisäksi hallituksen ja myös Vapaavuoren pääsäryksi oli muodostumassa Talvivaaran kaivoshanke Kainuun Sotkamossa.¹⁴⁷⁷ Jarmo Aaltonen kirjoitti Helsingin Sanomissa 18.2.2013: ”Ministeri [Heidi] Hautala perusteli valtion mukaan tuloa ympäristösyillä: Valtion on yhtenä tärkeänä omistajana otettava vastuu siitä, että ympäristövahingot hoidetaan ja siihen tarvitaan heti pääomaa, ministeri perusteli. Hautala painotti, että rahat eivät tule valtion budjetista, vaan päätös osakeantiin sitoutumisesta on tehty Solidiumissa puhtaasti kaupallisin perustein. Solidiumin raha on siis eri rahaa kuin valtion budjettiraha, vaikka omistaja onkin sama. Kun telakkayhtiö STX pyysi joulun alla valtiolta 50 miljoonan euron lainaa, hallitus viittasi toiveelle kintaalla, vaikka summalla väitettiin pelastettavan jopa 20 000 miestyövuotta. Valtiovallan logiikkaa oli vaikea puolustaa STX:n Turun-telakan työmiehille. Oliko erona vain se, että STX oli korealainen, Talvivaara suomalainen?”¹⁴⁷⁸

Kataisen hallitus vanhoikin EU:n, innovaatioiden, ICT:n ja startupien, Venäjä-yhteistyön sekä Team Finlandin nimeen. Nyt se joutui selittämään eduskunnan talousvaliokunnalle hankalaa telakka-asiaa heti loppiaisen jälkeen, kun eduskunta oli lomalla. Entinen ja kokenut elinkeinoministeri Mauri Pekkarinen (kesk.) oli valiokunnan puheenjohtaja, eikä hänelle kannattanut mennä puhumaan mitä hyvänsä. Pekkarinen tunsii laivakaupparahoituksen ja telakat Vapaavuorta paremmin kahden vaalikauden elinkeinoministerikokemuksellaan (2003–2007 ja 2007–2011). Pekkarinen esitti näkemyksensä, että valtio on saatava omistajaksi STX:ään, koska tilanne oli muuttunut niin paljon.¹⁴⁷⁹

Eurofacts, joka oli telakan neuvonantaja, oli joutunut 20-vuotisen historiansa ehkä vaikeimman tehtävän eteen. Sen piirissä oli jo loppukesästä oivallettu, että asiakkaan rivit olivat sekaisiin. Asiakas ei kertonut sille kaikkea eivätkä

poliittiset päättäjät pitäneet yhtiön toimintaa merkittävänä. Toisin kuin jälkikäteen Helsingin Sanomissa (18.1.2015) väitettiin, Eurofacts Oy ei ollut telakan rahoitusmallin kehittämisessä neuvonantaja, vaan malli syntyi telakan johdon käymien rahoitusneuvottelujen pohjalta.

Telakkayhtiön sisällä kuilu korealaisjohdon ja suomalaisjohdon välillä kasvoi koko ajan. Korealaiset saivat myös valtiovallan suunnalta tuntea, etteivät he olleet omistajina ihannetyyppejä. Kun Häkämies oli siirtynyt EK:n toimitusjohtajaksi, Eurofactsissa oli aika päätyä arvioon, että sen tulisi ottaa askel taaksepäin eikä puolustaa asiakasta niin aktiivisesti.

Epäsuoran vaikuttamisen väylät (julkisuus) korostuivat, koska asiakasvarustamon, telakkayhtiön omistajan ja valtiovallan suhteet olivat menossa konfliktiin ministerin erityisavustajan antaessa aktiivisesti taustainformaatiota medialle syksyllä 2012. Olikin syytä epäillä jo alkuvaiheessa syksyä poliittisen johdon evästäneen Finnvera siten, että telakan omaa pääomaa oli aina pidettävä riittämättömänä. Telakan omistajan olisi siis sijoitettava yhtiöön lisää pääomaa. Toisaalta varustamoyhtiöiden ja telakkayhtiön suhdetta pidettiin ministeriössä liian intiiminä, asiakkaat (varustamo ja sen suomalaiset) tiesivät liikaa telakasta ja rakennettavien laivojen kustannusrakenteista.

Hallitus kamppaili samaan aikaan Euroopan finanssikriisin ja poliittisen uskottavuuskriisin kanssa. Hallituksen muodostaminen oli ollut työn ja tuskan takana. Lopulta Jyrki Katainen oli suostunut yhteistyöhön sosiaalidemokraattien, vasemmistoliiton ja vihreiden kanssa. Yhdessä nämä puolueet pystyivät hinnoittelemaan osallistumisensa hallitusyhteistyöhön varsin korkeaksi.

Ministeriöihin oli pestattu lisää poliittisia valtioshteereitä ja erityisavustajia, mikä kasvatti hallintoviranomaisten ja poliittisen johdon välille kehittyvää kuilua asioiden valmistelussa. Virkamiehet ministeriöissä sanoivat, ettei poliittinen ohjaus ole aiemmin ollut näin voimakasta. Ja poliitikot sanoivat, että virkamiehet kieltäytyvät esittelemästä asioita – useista eri syistä.

Ministeriöiden nurkkakuntaisuus, hallituksen ja hallituspuolueiden sisäiset konfliktit sekä erityisesti perussuomalaisten kannatuksen kasvu kertoivat politiikkaa seuraaville, että hallituksessa oli vaikeata. Myös EK oli käymistilassa. Pukkisen ajolähtö ja Häkämiehen nopea pesti suoraan elinkeinoministeriöstä Etelärantaan kertoivat työnantajaleirin politiikan muutoksesta. Häkämies oli EK:n uuden puheenjohtajan Kokkilan valinta, kun taas hänen edeltäjänsä Johansson sanoi irti Pukkisen lokakuun ensimmäisellä puoliskolla 2012.

Kokkilalla oli tahdonvoimaa ja vahva talouselämän kokemus rakentamisesta Suomenlahden kaikilla rannoilla. Lisäksi hän oli tärkeä kokoomuksen

taloudellinen kummisetä, kenties kokoomuslaisin vaikuttaja Etelärannassa sitten Päiviö Hetemäen. Etelärannassa palattiin arvioon, että raamisopimus olisi sittenkin parempi kuin liittokohtainen linja. Ja Hakaniemessä oli nähty, että EK:n puheenjohtajan vaihtumisjakso kaksi tai kolme kuukautta ehdokkuuden ilmoittamisesta toimikauden alkuun eli tammikuuhun – oli käytettävä hyödyllisesti. Uusi puheenjohtaja saattoi tehdä merkittäviä uusia linjauksia, ja usein uudet puheenjohtajat olivat alussa vastaanottavaisia uusille ideoille.

Helsingin Sanomat arvioi loppiaisenä 2013, että hallitus oli menettänyt ammattiyhdistysliikkeen tuen.¹⁴⁸⁰ Itse asiassa hallitus oli menettänyt tai menettämässä kaikkien työmarkkinaosapuolten luottamuksen. Kummankin osapuolen päämajoissa – Etelärannassa ja Hakaniemessä – seurattiin huolestuneina hallituksen sisäistä hajaannusta, jossa puolueet olivat linnoittautuneet omiin ministeriöihinsä edistämään omia tavoitteitaan. Tämän sisäpiiritiedon Häkämies vei Etelärantaan marraskuussa 2012.

Kokkila halusi keskitetyn tuloratkaisun ja oli valmis maksamaan siitä enemmän kuin edeltäjänsä, joka oli keskitetyt sopimukset vuonna 2007 kaataneen Teknologiateollisuuden miehiä. Kokkilalla oli aikaa ohjata kädestä pitäen kehitystä, joka johtaisi kaivattuun työmarkkinasopuun, työllisyys- ja kasvusopimukseen elokuussa 2013.¹⁴⁸¹ Ja toisaalta pääministeri halusi vakautta ja lopettaa velaksi elämisen, mikä edellyttäisi työmarkkinavakautta sekä sopimista finanssi- ja työmarkkinapolitiikan raameista. Pääministeri saikin valtiovarainministeri Urpilaista pois kampeavien suunnasta viestejä, että telakkayhtiön alasajo johtaisi työmarkkinaselkkauksiin ja veisi pohjan raamisopimuksen jatkolta. Tätä Katainen ei halunnut.

Pekkarisen ja Vapaavuoren dialogi

Tammikuun 2013 aikana käynnistyneet keskustelut puolueiden välillä loivat lisää paineita löytää ratkaisu telakkateollisuuden pelastamiseksi. Toimiala, jota ei enää pidetty edes kannattavana tai hyväksyttävänä liiketoimintana, alkoi luoda nahkaansa poliittisen prosessin seurauksena. ”Mediamylläkkä on ollut kova. Telakoilla on oma mystinen sädekehänsä. Ja toki menetetty tilaus oli suuri.” Näin Vapaavuori pohdiskeli loppiaisenä 2013 blogissaan, jossa hän totesi, että ”jos STX:n Turun-telakan talous olisi ollut riittävän terveellä pohjalla ja kilpailukyky huipussaan, ja jos telakan omistaja vielä olisi riittävästi sitoutunut sen kehittämiseen, ranskalaiset eivät koskaan olisi edes päässeet tarjouskisaan mukaan.”¹⁴⁸² STX kilpailutti Suomen ja Ranskan telakat ja hallitukset RCCL:n myötävaikutuksella.

Varustamoyhtiö RCCL:n päämajassa Miamissa huolestuttiin asioiden käänteestä Suomessa. Varustamoyhtiössä tehtiin arvio, että Suomen hallituksen toiminta vaaransi myös TUI-varustamon alusten (Mein Schiff 3 ja 4) rakentamisen. RCCL:n edustajat aktivoituivat Helsingissä vuodenvaihteen 2013 jälkeen.

Talousvaliokunnan puheenjohtaja Mauri Pekkarinen teki shakkitermein mestarisiirron ja otti poliittisen aloitteen käsiinsä eduskunnassa kutsumalla koolle kokouksen telakasta, koska hallitus oli vetänyt pohjan pois telakka-yhtiön rahoitukselta.¹⁴⁸³ Hallituksen päätökset olivat syntyneet joulun pyhien alla, jolloin yhteiskunnallinen paine asiassa kasvoi, vaikka kansalaiset viettivät lomia ja pyhiä.

Hallituksen ja opposition linjausten etsintä alkoi. Siihen tarvittiin vielä paljon julkisuutta ja taustakeskusteluja. Kahden elinkeinoministerin – kokeuttomman istuvan ja kokeneen entisen – blogikirjoittelu kuvaa kehitystä. Vapaavuoren mukaan ”tähänkin ajankohtaiseen telakka-asiaan liittyy paljon liike- ja pankkisalaisuuksia. Se on monella tapaa harmi, koska tämän takia useimmat julkiseen keskusteluun osallistuvat eivät voi tietää kaikkia asiaan vaikuttavia tosiasioita. Ja ne taas, jotka tuntevat faktat, eivät voi niitä kertoa. Osin tämän takia tapauksen ympärillä liikkuu paljon huhuja, väitteitä, spekulatioita ja jopa ns. asiantuntijakommentteja, joista varsinainen asiantuntijuus usein loistaa poissaolollaan. Toisaalta pitää ymmärtää, että liike- ja pankkisalaisuus ovat itsessään tärkeitä peruspilareita markkinoiden toiminnassa, ja että niillä suojataan monia tärkeitä ja systeemin toiminnan kannalta jopa elintärkeitä arvoja. Myös erilainen psykologinen sodankäynti on kovaa. On selvää, että huhumyllyyn tuotetaan aika ajoin myös tarkoituksellisesti väärää informaatiota. Varsinkaan asiantuntijakommenttien antaminen tältä pohjalta ei ole kovinkaan asiantuntevaa.”¹⁴⁸⁴

Valtiovarainministeri Jutta Urpilainen totesi 9.1.2013, ettei valtion pidä ostaa STX:ää, koska huonosti menestyvää yhtiötä ei pidä lähteä pelastamaan. Helsingin Sanomat tiesi myös kertoa – hallituksen avustamana – että STX ei kiinnosta eläkeyhtiöitä. Heinäluoma kannusti Viking Gracen luovutustilaisuudessa valtiota toimeliaisuuteen ja ehdotti kansanliikettä taistelemaan telakkaosaamisen puolesta. Heinäluoman mielestä meriteollisuus oli pidettävä elinvoimaisena Suomessa.¹⁴⁸⁵ Myös puoluesihteeri Reijo Paananen (SDP) vaati valtiota aktivoitumaan telakkateollisuuden pelastamiseksi. Ja Helsingin Sanomien mukaan telakka oli vararikon partaalla.¹⁴⁸⁶

Sunnuntaina 13.1.2013 entinen elinkeinoministeri ja talousvaliokunnan puheenjohtaja Mauri Pekkarinen kirjoitti blogissaan arvioivansa, että ”hallitus

oli valmis takauksiin ja innovaatiotukeen Akerin aikaisten hankkeiden tapaan, lähes maksimaalisesti.” Pekkarinen totesi, että hallitus oli tulkinut pääomallain ”lain ja EU:n valtiontukisääntöjen vastaiseksi. Näin saattaa, mutta vain saattaa olla.” Hänen mielestään hallitus teki ”selvän virheen”, kun se ei viimeistään kesällä 2012 reagoinut siihen, että koko asetelma oli muuttunut. Hallitus ei valinnut ”aktiivisen telakkaomistajan roolia”, vaikka sellainen oli tarjolla. Tällöin olisi ollut paremmat mahdollisuudet ratkaista Oasis 3:n ja kahden tilatun TUI-aluksen rahoitus. ”Näitä laivoja ei rakenneta Ranskassa halvemmalla kuin Suomessa. Viimeistään nyt hallituksen pitäisi herätä ja varmistaa telakkateollisuuden tulevaisuus maassa”, Pekkarinen totesi.

Pekkarinen myös kehotti valtiota ottamaan vahvan ”teollisuuspoliittisen roolin”. Oli syytä tunnustaa, että ”loistoristeilijöiden rakentamisen osaaminen” oli suomalaisten strateginen vahvuus. ”Olen varma, että STX:n telakatoiminnot Suomessa ovat kaupan, kunhan oikea ostaja löytyy. Nyt on koottava valtion ja alan suomalaisten yritysten konsortio, joka varmistaa yhteisomistajuudellaan telakkateollisuuden ainutkertaisen verkoston ja tuhansien työpaikkojen säilymisen Suomessa. Ellei näin menetellä ja pian, telakkateollisuus vetäytyy maasta ja Ranska vie pitemmän korren. Se olisi valtava menetys koko meriteollisuudelle.”¹⁴⁸⁷

Hallitus asetti 11.1.2013 Meriteollisuus 2020 -työryhmän pohtimaan alan yleistä tulevaisuutta. Sen toimeksiantoon ei sisällynyt telakkakysymystä. Työryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin Wärtsilän entinen toimitusjohtaja Ole Johansson, jonka uskottavuus, ainakin Turun seudulla, oli kärsinyt aikaisemmin mainitun Wärtsilän Turun-tehtaan sulkemisen yhteydessä. Hän ilmoittikin kysyttäessä kantanaan, että ”valtion ei pidä lähteä telakan omistajaksi”.¹⁴⁸⁸

”Talousvaliokunta pitää tärkeänä, että hallitus tekee lainsäädännön asettamissa puitteissa kaikkensa akuutin telakkatilanteen ratkaisemiseksi elinkeinopoliittisesti kestävällä tavalla siten, että satojen alan yritysten verkosto ja alan osaamisen säilyminen Suomessa kyetään turvaamaan. Tähän liittyen valiokunta pitää lyhyellä aikavälillä tärkeänä, että hallitus pyrkii EU:n valtiontukisäädösten puitteissa tekemään kaikkensa TUI-varustamon tilausten rahoituksen järjestämiseksi. Pidemmällä aikavälillä valiokunta katsoo, että valtiovallan on tarpeen kartoittaa kaikki vaihtoehdot, jotta risteilyalusten valmistustoiminta voi jatkua Suomessa. Tämä edellyttää aktiivisia neuvotteluja sekä telakkayhtiön että laivan rakentajien suuntaan sen selvittämiseksi, miten suomalaisen laivanrakennuksen kannattava toiminta kyettäisiin jatkossa turvaamaan. Valiokunta katsoo myös, että valtion on kattavasti kartoitettava vahvaa teollista toimijaa mahdollisen uuden telakkajärjestelyn varalle. *Lähtö-*

kohtana valiokunta pitää yksityisen teollisen toimijan vetovastuuta, mutta valtion ei tule tässä vaiheessa sulkea mitään järjestelyvaihtoehtoa, kuten valtion osamistajuutta tai muita valtion rahoitusjärjestelyjä, pois.”¹⁴⁸⁹

Näin eduskunta päätti tukea ja ohjeistaa hallitusta ryhtymään tarvittaessa omistajaksi ja ainakin rahoittajaksi. Kesän 2012 neuvotteluasetelmasta tilanne oli muuttunut Suomen hallituksessa: se olikin valmis tekemään ensimmäisen siirron.

Ratkaiseva päivä

Lopulta 14.1.2013 aamupäivällä Vapaavuori, Pokkinen, teollisuusneuvos Jarmo Väisänen valtion omistajaohjauksesta, Känkänen ja Peltonen, omistajaohjauksen ylijohdaja Pekka Timonen ja joukko asiantuntijoita kokoontuivat tarkastelemaan, mitä telakka-asiassa todella voisi tehdä. Vapaavuori sanoi tuntevansa toimialan, ”tilanne on selvillä”, mutta Sunshine-aluksen tilauksen menetys vuonna 2011 ei ollutkaan ministerin tiedossa. Pekka Timonen veti linjaa: telakan rahoituskuoppa pitää täyttää, vasta sitten päästään kohtaan ”tulevaisuus”. Hänen mukaansa Rauma ei menisi kaupaksi, jos STX pääs-tettäisiin konkurssiin. Korealaiset siirtäisivät TUI-alukset pois, jäljelle jäisi ”nollatyökanta”, joka tarkoittaisi vain kustannuksia. Lisäksi Timonen muistutti hyttitehtaan olevan elintärkeä osa Turun telakan risteilyalusliiketoimintaa. Sen pitäisi kulkea kaupassa mukana tiivisti. Timonen muistutti myös Wärtsilän konkurssin kaaoksesta, joka työ- ja elinkeinoministeriön oli syytä muistaa. ”On epäselvää, mitä konkurssipesältä voi ostaa.” Tämä oli ratkaiseva virkamieskannanotto valtion omistajaohjauksesta, jossa ministerinä oli vihreiden Heidi Hautala.

Vapaavuoren mukaan TUI-alusten pelastaminen olisi ollut startti telakka-teollisuuden pelastamiselle; valtion ei pitänyt pelastaa vain pelastamisen takia. Oli löydettävä teollinen partneri, ja valtion osittainen omistus olisi mahdollinen. Teollisuussijoitus voisi sijoittaa mutta Solidium ei. Vaikka Suomen telakka myytäisiin, STX:n pelurit eivät poistuisi markkinoilta. Timosen mielestä arktisella puolella venäläistä omistusta ei pidetty mahdottomana. Rauman telakkaa ei Vapaavuoren mukaan kannattanut ottaa edes ilmaiseksi. Turun telakan arvo oli hänen arvionsa mukaan nolla. Sille jouduttaisiin hankkimaan pääomaa. Timonen halusi tietää, mikä on telakan koko arvo.¹⁴⁹⁰

Vapaavuori kertoi, että he kokoontuisivat ”omalla porukalla” vielä samana päivänä, ja sitten vuorossa olisi lisää toimeksiantoja ja selvitystyötä. Käytännössä päivä oli käänne telakan kohtalossa. Valtion eri edustajat päättivät

selvittää vaihtoehdot telakan pelastamiseksi. Julkinen paine pelastaa telakat kasvoi koko ajan. Alkoi uusi kilpajuoksu julkisuuden kanssa. Telakkayhtiön pelastajiksi joulukuussa ilmoittautuneiden kannalta olennaista oli saada mahdollisimman paljon asioita julkisiksi, kun taas hallituksen kommunikaatiolle olennaista oli hallita muiden saamia faktoja eli säädellä julkisuutta ja pitää salaiseksi julistetut aiheet mahdollisimman laajoina.

Aamulehden mukaan puolet kansasta syytti hallitusta telakkatappiosta.¹⁴⁹¹ Helsingin Sanomat teetti oman mielipidemittauksensa, jonka mukaan 43 prosenttia vastaajista vastusti valtion mukaantuloa telakkayhtiön omistajaksi, 38 prosenttia oli valtion omistuksen kannalla ja 19 prosenttia ei osannut vastata.¹⁴⁹²

Jo 15.1.2013 hallitus oli antanut ”työ- ja elinkeinoministeriölle valtuudet neuvotella valtion puolesta Aker Arctic Technology Oy:öön (STX Finland Oy:n pääosin omistama Helsingin Vuosaarella sijaitseva arktisen teknologian suunnitteluyhtiö) ja tarvittaessa erikseen päätettävistä STX Finland Oy:n muihin osiin liittyvistä omistusjärjestelyistä, joilla turvataan arktisen merenkulun ja muun meriteollisuuden osaamisen säilyminen ja edelleen kehittyminen Suomessa. Ensisijaisesti tavoitellaan ratkaisua, joka takaa, että löydetään valtiosta riippumaton yhtiö (tai sen muihin osiin liittyvän) osaamisen säilymisen ja edelleen kehittymisen Suomessa takaava omistuspohja.”¹⁴⁹³ Myös hallituksen päätös tukea 20 miljoonalla eurolla meriteollisuuden alihankkijoita oli ensisijaisesti toimenpide, jolla alihankintayrittäjät yritettiin ostaa hiljaiseksi keskellä hallituksen poliittista kriisiä.

Perussuomalaisten Timo Soini kuvasi tilannetta kansalliseksi katastrofiksi ja totesi hallituksen munanneen perusteellisesti. Oppositiojohtaja Juha Sipilä (kesk.) totesi hallituksen kuihduttavan suomalaiset telakat. Turun ja Rauman kaupungit jopa ilmoittivat olevansa valmiita ryhtymään telakkayhtiön väliaikaisiksi omistajiksi.¹⁴⁹⁴

Telakkayhtiö oli uppoamassa. Elinkeinoministeriön Petri Peltonen ja Janne Känkänen saivat tammikuun lopulla telakkayhtiön suomalaisjohdolta tiedon, että todennäköisesti rahat loppuisivat 16.2.2013. Talouspoliittinen ministerivaliokunta linjasi 1.2.2013, että STX Finland Oy:n lisärahoitusneuvotteluja jatketaan. Valtio kannustaisi korealaisomistajaa pääomittamaan omistamansa telakkayhtiö ja TUI-laivojen tilaajaa joustamaan rahoitusehdoista, minkä lisäksi innovaatiotukea myönnettäisiin ja rahoitusvajetta katettaisiin luopumalla omaisuuseristä (maat ja arktinen yksikkö)

Toiseksi päätettiin edistää ”uuden kestävän omistuspohjan syntymistä suomalaiselle telakkatoiminnalle tavoitteena löytää vahva teollinen omistaja, joka voi uudistaa risteilyalustuotannon kestävästi kannattavaan suuntaan.”

Samalla päätettiin valmiudesta perustaa erillinen projektiorganisaatio TUI-alusten rakentamiseksi.¹⁴⁹⁵ Tässä vaiheessa luotiin operatiivinen valmius pelastaa telakkayhtiö konkurssilta, jota kohti syksyn 2012 tapahtumat olivat yhtiötä vääjäämättä vieneet.

Mutta markkinat ja kansalaisyhteiskunta eivät tienneet hallituksen tahtotilan kääntyneen 180 astetta tammikuun ensimmäisellä viikolla. Puhemies Heinäluoman peräänkuuluttama palkansaajaliikkeen, alihankintayrittäjien ja meriteollisuuden sekä Varsinais-Suomen ja Turun edunvalvojien muodostama kansanliike koki tekevänsä telakkateollisuuden pelastustyötä. Kuten tällaisissa olosuhteissa yleensä käy, keskustelu ei ollut enää kenenkään käsissä. Tällöin elinkeinoministeriössä kuitenkin alettiin oivaltaa, että telakan pelastaminen strategisella omistamisella tulisi paljon halvemmaksi kuin alkuperäinen ajatus, jonka mukaan telakan annettaisiin mennä itseksensä konkurssiin.

Perussuomalaisten välikysymys

Perussuomalaiset tekivät 8.2.2013 välikysymyksen, johon toinen oppositio- puolue keskusta ei yhtynyt. Jari Lindströmin allekirjoittamassa välikysymyksessä todetaan: ”Hallituspuolueet ovat väittäneet, että rahoitus evättiin, koska sen antaminen STX Finlandin telakalle olisi ollut EU-säädösten vastaista. Tätä on vaikea pitää uskottavana selityksenä, sillä maailman lukuisille eri rahoitusinstrumenteille olisi varmasti ollut keinot räätälöidä rahoituspaketti, joka olisi täyttänyt kaikki EU-säädökset ja taannut STX Finlandille risteilijätilauksen. Ainoa mikä puuttui, oli poliittinen tahto hallitukselta rahoituksen järjestämiseksi. Suomen olisi luovuttava tavasta tulkita direktiivejä tiukimmalla mahdollisella tavalla ja harjoittaa tässä suhteessa Suomelle parempaa, isänmaallista, talouspolitiikkaa.”¹⁴⁹⁶

Välikysymyksessä viitataan myös 3.11.2011 päivättyyn valtion omistajapolitiikkaa koskevaan valtioneuvoston periaatepäätökseen: ”Valtion aktiivisella omistajapolitiikalla tuetaan kasvua ja työllisyyttä edistäen näin yhteiskunnan kokonaisuutta. Omistajapolitiikalla voidaan tukea hallittua elinkeinorakenteen uudistamista ja yhteiskunnallisesti kestävää kehitystä ottaen huomioon myös työntekijöiden aseman turvaaminen muutoksessa.” Tämän jälkeen välikysymyksessä todetaan: ”Hallitus ei ole STX Finlandin tapauksessa noudattanut edes omaa periaatepäätöstään. Valtion omistajapolitiikassa on tarvittaessa kyettävä siirtämään ideologia sivuun ja tehtävä käytännöllistä, isänmaallista omistajapolitiikkaa. Jos tähän kyetään Yhdysvalloissa, on siihen kyettävä myös Suomessa.”¹⁴⁹⁷

Välikysymyskeskustelussa helmikuussa perussuomalaisten Jari Lindström arvosteli voimallisesti hallituksen teollisuus- ja omistajapolitiikkaa: ”Koska kaikilla on tuoreessa muistissa STX-jupakka, pohdimme, ottaakohan kukaan Suomessa enää vakavasti suomalaisen teollisuuden menestystä ja tulevaisuutta. Ollaanko tässä salissa sitä mieltä, että valtiolla on vain sivustaseuraajan rooli, vai mikä on? Tämän vuoksi olemme tehneet välikysymyksemme. Emme luota hallitukseen. Sen talouspolitiikalta on pudonnut pohja pois.” Hallituspuolueet ovat useaan otteeseen perustelleet Suomen osallistumista euroalueen konkurssikypsien valtioiden tukemiseen sillä, että näin turvataan epäsuorasti samalla Suomen taloutta ja työpaikkoja. Nyt kun olisi ollut mahdollista pelastaa Suomen taloutta ja työllisyyttä suoralla toimenpiteellä ja vain murto-osalla siitä, mitä on uhrattu konkurssikypsien valtioiden ja ulkomaalaisten pankkien pelastamiseen, hallituksen kanta oli kielteinen. Väkisin tulee ajatelleeksi, olisiko menettely ollut toinen, jos pyytävänä osapuolena ei olisi ollut telakka Suomen Turussa vaan pankki Ateenassa.”

Vaikka talousvaliokunnassa oli jo ennen välikysymysäänestystä tarkoitus sopia yhteisymmärrykseen perustuva lausuma, kaikki puolueet halusivat profiloitua keskustelussa. Niin myös Vapaavuori jatkoi joulukuun lopun linjalla: ”Välikysymys pohjautuu väitteeseen siitä, ettei hallitus joulukuussa tukenut STX Finlandia. Julkinen keskustelu on melko yksioikoisesti ajautunut kysymykseen, miksi valtio ei turvannut laivatilasta 50 miljoonan euron sijoituksella. Ensinnäkin valtiovalta oli tukemassa laivatilasta kaikkien aikojen suurimmalla panostuksella, yli 40 miljoonan euron innovaatiotuilla ja valtion omistaman erityisrahoituslaitos Finnveran 600 miljoonan euron rahoitusvastuilla. (Timo Soini: Niin, olivatko ne yritystukia?) Valtion tekemä ratkaisu perustui näkemykseen yhtiön taloudellisesta tilanteesta, jonka osalta olennaista oli muun muassa heikoksi arvioitu pitkän aikavälin kilpailukyky, huono kannattavuus, kansainvälisesti epäterve tuotannonala, heikoksi katsotun omistajan haluttomuus panostaa telakkaan sekä edelleen huonontunut yhtiön taloudellinen tilanne, sekä tästä seuraavaan valtioneuvoston tukien peruuttamiseen, joka arviomme mukaan olisi johtanut tueksi arvioidun rahoituksen takaisinperintään yhtiöltä ja huonoimmassa tapauksessa vahingonkorvausvastuuseen valtiota sekä päätöksen tehneitä päättäjiä vastaan. Toiseksi, kysymys ei ollut siitä, että vielä tämän ennätystuen lisäksi olisi tarvittu juuri 50 miljoonaa euroa, eikä edes siitä, että se olisi ollut lainaa. Todellisuudessa rahoitusvaje oli huomattavasti suurempi, ja mikä vielä olennaisempaa, kellään ei ollut tietoa siitä, kuinka paljon piikki olisi vielä voinut kasvaa.”

Sosiaalidemokraattien Antti Lindtman tuki epäsuorasti Vapaavuorta, mutta kertoi, mitä palkansaajaliikkeessä ajateltiin: ”STX:n korealainen omistaja on

esimerkki huonosta omistajasta, joka ei arvosta suomalaista työtä ja osaamista. Onkin mahdotonta ajatella, että tällaisen omistajan vanhat laskut kuitattaisiin veronmaksajien rahoilla. Nyt jos koskaan tarvitsemme kansallista rintamaa telakoiden ja koko meriteollisuuden alihankintaverkoston työpaikkojen turvaamiseksi. TUI-tilaukset on varmistettava, ja valtion on oltava valmis kokoamaan sinivalkoisten omistajien yhteenliittymä telakoiden pelastamiseksi. Meriteollisuuden kasvunäkymät ovat arktisessa osaamisessa ja offshore-rakentamisessa, mutta alan sydän on risteilijöiden rakentaminen. Ilman sydäntä on vaarassa, että ruumis kuihtuu.”

Lopulta Vapaavuori päätyi kiittämään Pekkarista ja Timo Soinia: ”Kaikki juristit, joita olemme asiassa kuulleet, sanovat, että se on sama, olisiko se laina tai omistajuus. Molemmat olisivat siinä tilanteessa olleet yhtä laittomia.” ”Mitä tulee tulevaisuuteen, niin tältä osin haluan kiittää edustaja Pekkarista ja hänen johtamaansa talousvaliokuntaa siitä, että päädyitte yksimieliseen lausuntoon siitä, miten tästä eteenpäin, myös, edustaja Soini, teidän ryhmänne.” Lindtman kysyikin oppositiolta ja kokoomukselta: ”... oletteko nyt valmiita toimimaan talousvaliokunnan yksimielisen kannan mukaan (puhemies ko-puttaa) ja kokoamaan sinivalkoisen yhteenliittymän telakoiden pelastamiseksi?” Vapaavuori vastasi: ”valtio on joulukuusta saakka ollut aktiivinen ja aloitteellinen, toiminut monella taholla ja monessa tasossa tässä asiassa.”

Pekkarinen korosti, että kyseessä on myös ideologinen asenne. ”Vielä kerran, ministeri: En minä uskalla väittää, että kannattavan toiminnan edellytykset löytyvät, mutta se, että te ideologisista syistä suljette tämän mahdollisuuden (omistamiseen) kokonaan pois, on väärin. Se on väärin.” Turussa tiedettiin jo, että omistusjärjestelyissä oltiin lähdetty liikkeelle. Siksi Petteri Orpo puhui suuressa salissa: ”Tiedän, että ministeri Vapaavuori tekee laajalla rintamalla valmistelutyötä löytääkseen ratkaisun avaimia.”

Hallitus sai luottamuslauseen 15.2.2013 äänin 103–67.¹⁴⁹⁸ Näin oli syntynyt kokonaan uusi tilanne. Valtio teki täyskäännöksen sekä omistajuuteen että rahoituksen laillisuuteen liittyvässä kannassaan. Se, mikä oli juristi Vapaavuoren mukaan ollut ”laitonta”, muuttui lailliseksi omaisuusserien myyntijärjestelyillä. Muodostettiin projektiryhmä, jossa korealaiset olivat vain muodollisesti mukana. Telakan suomalaisjohto siirtyi käytännössä valtion johtaman asiakasryhmän eli alusten tilaajien alaisuuteen. Tämä perustui Suomen hallituksen, STX Europe AS:n, STX Finland Oy:n, TUI Cruises GmbH:n ja Finnvera Oyj:n hyväksymään yhteisymmärryspöytäkirjaan (MoU).¹⁴⁹⁹

Valtion kielteinen rahoitusasenne oli saanut kaikki muut rahoittajat odotamaan. Valtio taas odotti STX:n emoyhtiön pääomitusta. Nyt valtio tekikin

ensimmäisen siirron. Valtio päätti ostaa korealaisen STX:n Turun-telakan maa-alueet ja vuokrata ne takaisin telakalle. Kaupan arvo oli 23,5 miljoonaa euroa. Lisäksi valtio antoi telakalle innovaatiotukena 31 miljoonaa euroa, ja omistaja STX lupasi lisärahoitusta Turun telakalle. Näillä toimenpiteillä voitiin rakentaa telakalta tilatut kaksi suurta risteilijää. Alusten tilaaja, saksalainen TUI-varustamo, myönsi myös joustoa rahoitukseen.¹⁵⁰⁰ Tässäkään vaiheessa Meyer ei ollut edes idean tasolla telakan tuleva omistaja.

Turun Sanomat kertoi 3.4.2013, että uutistoimisto Reutersin tietojen mukaan rahoittajat yrittivät ratkaista STX:n kohtalon vielä sen viikon aikana. Korealaisten asiantuntijoiden mukaan todennäköisin vaihtoehto oli, että STX:n pääomistaja, valtion omistama Korean kehityspankki (KDB), kokoaisi omistusrypään, joka ottaisi vastuulleen STX:n.¹⁵⁰¹

Yhtiön korealaisjohto, jolla oli ollut vähän vaikutusvaltaa Suomessa ja Koreassa, oli menettänyt kasvonsa Suomessa, koska ei ollut pystynyt ajoissa pääomittamaan yhtiötä korealaisvaroin. Yhtiön suomalaisjohto oli menettämässä asemiaan: kun Rauman telakka uhattiin sulkea ja Helsingin telakka näytti siirtyvän venäläisomistukseen, telakoiden johto ryhtyi toimiin pelastaakseen *oman* telakkansa. Kukin aloitti omat neuvottelunsa jo loppuvuodesta 2012. Turun telakka oli joutumassa valtion ja asiakkaiden sekä rahoituslaitosten pihteihin. Mutta kaikilta suunnilta alkoi kantautua tietoja, että telakoiden toiminta olisi pitkällä aikavälillä pelastettu – Raumaa lukuun ottamatta. Rauman kaupunki päätti ostaa telakan ilman varmuutta merivoimien tilauksista (Laivue 2020). Kaupunginjohtaja Kari Koski oli rohkea mies, jolla oli kaupungin luottamushenkilöiden tuki takanaan.¹⁵⁰² Edelleen arktinen näköala, yli 350 laivan ja 80 miljardin euron kysyntäpotentiaali Venäjältä, oli Suomen hallituksen toiminnan motiivi ja arvio.¹⁵⁰³

Helsingin Sanomien ja Kauppalehden kanssa toisenlaisia faktoja tarjosivat vain Turun Sanomat ja Yleisradion uutiset. Kun poliittinen yhteisymmärrys helmikuussa 2013 oli saavutettu, Eurofactsin toiminta STX:n asiassa oli aika päättävä. Telakka oli otettu Suomen valtion ja asiakkaiden määräysvaltaan, ja telakkatoiminta lopulta pelastui, vaikka mitään varmuutta ei vielä pitkällä aikavälillä ollut. Mutta valtiovallan näkemys oli ratkaisevasti muuttunut, ja sen oli aiheuttanut epäsuoralla vaikuttamisella aikaansaatu poliittinen paine.

Lopulta ”meriteollisuus” oli julkisella keskustelulla myyty päättäjille, jotka ostivat uuden poliittisen voimasanan. Se korvasi sanan ’telakka’. Meriteollisuudesta oli kehityksessä käsite, poliittinen voimasana ”stiiknafuulia”, jonka avulla auringonlaskun alana pidetystä telakkateollisuudesta tehtiin hyväksyttävä toimiala.

Ole Johanssonin ”Meriteollisuuden kilpailukyky 2020” -työryhmästä tuli areena, jossa meriteollisuudesta tehtiin hovikelpoinen, valtion tukema teollisuudenala. Johansson kertoo vaikuttuneensa, kuinka voimallisesti ja yhte-näisenä Turun seutu esiintyi. Turkulaiset puolestaan näkivät Johanssonin miehenä, joka ei sallinut puhuttavankaan siitä, että valtio omistaisi telakoita. Johanssonin työryhmästä¹⁵⁰⁴ tuli narratiivien kilpailuareena, jossa varsinais-suomalaiset jäsenet kokivat joutuvansa kilpaan toinen käsi sidottuna, jotta puheenjohtajalla olisi ylivoima. Telakkaa ei saanut käsitellä. Jos se kaatuisi, työttömyysuhka oli poikkeuksellisen korkea.

Varsinais-Suomen ELY-keskuksen kehittämispäällikkö Esa Lindqvist arvioi, että 3 000 työttömän laivanrakentajan ansiosidonnainen työttömyysturva vuositasolla maksaisi 55 miljoonaa euroa ja menetetty tulovero valtiolle oli 18 miljoonaa euroa. Kunnallisveroja menetettäisiin yhdeksän miljoonaa.¹⁵⁰⁵ Turun talousalueella luotiin kaupungin johdolla meriteollisuusohjelma, jota alettiin vyöryttää Helsingin suuntaan Varsinais-Suomen telakkatyöryhmän tuella. Vastakkain olivat ”auringonlaskun ala” ja ”blue industry”.

Tämä jännite todistaa, kuinka pieni piiri tiesi jo käynnissä olevasta työstä, jossa valtio oli ottamassa telakoiden omistusjärjestelyt johtoonsa. Toisin kuin turkulaiset kuvittelivat, Johansson ei kuulunut tähän piiriin.

Työryhmä ei kuitenkaan pitänyt risteilijöitä strategisena menestystekijänä. Sen näkemys alan kehityksestä oli hyvin pessimistinen. Työryhmä suositteli, että Suomi pyrki arktisen osaamisen suurvallaksi ja panostaisi arktisen öljyn-torjunnan keskukseen, nopeuttaisi kotimaisia alustilauksia, parantaisi meri-teollisuuden imagoa, satsaisi koulutukseen ja tutkimukseen sekä Jones Actin kumoamiseen EU:n ja Yhdysvaltain välisten vapaakauppaneuvottelujen yh-teydessä.¹⁵⁰⁶ Jälkimmäinen tehtävä annettiin ulkoasiainministeriölle. Yhdys-valtain lain mukaan ”merikuljetukset Yhdysvalloissa kahden pisteen välillä on tehtävä aluksilla, jotka on rakennettu, miehitetty, omistettu ja rekisteröity (liputettu) Yhdysvalloissa.”¹⁵⁰⁷

Vilkaisu karttaan paljastaa, että Jones Act on geopolitiittista protektio-nismia. Mutta Johanssonin mietinnössä ei vielä mainittu sanaparia ”blue industry”. Se lanseerattiin narratiivikilpailuun Turun kaupungin ja seudun elinkeinotoimen yhteisponnistuksena, joka dokumentoitiin visuaalisesti näyttävään alueelliseen kilpailukykyohjelmaan ”Turku Seas 2020”. Ohjelma oli seurausta maakunnan telakkatyöryhmän perustamisesta. Tästä alueellises-ta yhteistyöstä syntyi uutta dynamiikkaa lähes 800-vuotiaan Turun imagolle Suomessa.¹⁵⁰⁸

Bernard Meyerin perheyrittys ostaa Turun telakan

Korealaiset vastustivat myyntiä aina kevääseen 2013 saakka. Tilannetta selkiinnyttivät useat tekijät: yhteisymmärrysasiakirja rahoituksesta laadittiin helmikuussa, STX:n Euroopan-telakoiden (St Nazaire, Turku, Rauma ja Helsinki) toiminnot jatkuivat ja Norjan telakoista luovuttiin. STX:n emoyhtiö ilmoitti 2.5.2013 myyvänsä Suomen telakat, mihin ministeri Vapaavuori kommentoi: ”valtio on valmis menemään mukaan telakan osaomistajaksi.”¹⁵⁰⁹ Pääministeri Katainen sanoi, että omistajanvaihdos oli iso mahdollisuus.¹⁵¹⁰

Elinkeinoministeriö pestasi toukokuussa 2013 Advium Corporate Finance Oy:n Janne Larman ja asianajotoimisto Castrén & Snellmanin Pekka Jaatisen valmistelemaan STX Finlandin haltuunottoa. Jaatinen oli liikkeellä jo vuoden 2013 alusta projekti Koliksi nimetyssä STX Finlandin omistusjärjestelyjä koskevassa hankkeessa.¹⁵¹¹

Vapaavuori kertoo keskustelleensa telakkaratkaisusta kymmenien elinkeinoelämän korkeimpien päättäjien kanssa. Nämä pitivät harjoitusta toivottomana, koska olivat yleisen narratiivin vankeja, mutta kehottivat keskittymään olennaiseen: jäänmurtajiin ja risteilijöihin. ”Idea ja aloite Suomen valtion ja saksalaisen Meyer Werftin yhyttämislle tulikin rapakon takaa.” Amerikkalaisvarustamoille oli siis tärkeää ylläpitää riittävää kilpailua telakoilla. Toiseksi Turun telakka sopi Meyerin laajentumissuunnitelmille, koska Meyerin perhe piti uhkana kiinalaisten laajentumista laivanrakennusosalalla – myös Euroopassa. Ja kolmas tekijä oli alan osaamisen keskittyminen Varsinais-Suomeen.¹⁵¹²

Jari Anttilan mukaan aloite Turun telakan ostamiseksi syntyi Bernard Meyerin ja RCCL:n varatoimitusjohtaja Harri Kulovaaran keskustelujen pohjalta. Kulovaaran tiedetään ideoineen tätä jo jonkin aikaa suppeissa laivanrakennuspiireissä, mutta hanke ei ollut vielä realistinen. Keväällä 2013 Kulovaara otti yhteyksiä Suomeen, koska havaitsi mielialojen muuttuneen. Hän myös tunsu suomalaiset toimijat, toisin kuin Meyer. Vapaavuori ja Kulovaara tapasivat Suomessa keväällä 2013, välikätenä oli ylijohtaja Petri Peltonen.¹⁵¹³

Varsinais-Suomen maakuntajohtajana tuolloin toiminut Juho Savo muisteli keskustelua Peltosen kanssa Turun telakkamontussa 23.5.2013 Mein Schiff ykkösen kolinlaskutilaisuudessa: ”Oleellista keskusteluissamme oli peruspositiivinen suhtautuminen laivanrakennusalan kehitysmahdollisuuksiin Turussa. Tarkimmin muistiin jäi toteamus, että jos kaikki se mitä nyt tiedetään alan kehitysmahdollisuuksista olisi ollut aikaisemmin tiedossa, niin päätökset olisivat kyllä voineet olla toisenlaisia... Keskustelijalle jäi sellainen mielikuva, että TEM:n tiukkaa linjaa vähän kuin pyydeltiin anteeksi.”¹⁵¹⁴

Tuossa vaiheessa venäläiset olivat vielä vahvasti omistajavaihtoehtona mukana telakkajärjestelyssä.

Kun Suomen hallituksessa näkemys oli muuttunut – eli että valtio voi omistaa telakkaa edes väliaikaisesti – STX Finlandin hallitusta vahvistettiin asiakkaiden ja rahoittajien edustajilla. Nordean Norjan shipping-yksikön edustaja Carl Steen tuli hallitukseen RCCL:n edustajana. Finnveran ja Nordean edustajaksi tuli teollisuusneuvos Lauri Ratia.¹⁵¹⁵ RCCL esitteli Ratian myöhemmin syksyllä 2013 Meyerille. Ratian mukaan RCCL:n varatoimitusjohtaja Harri Kulovaara oli ratkaiseva henkilö, kun Meyer ja Suomen valtio löysivät toisensa.¹⁵¹⁶

Juuri Ratia myös käänsi suomalaisten katseet uusien omistajien etsinnässä venäläisistä saksalaisiin ja arktisesta liiketoiminnasta risteilijöihin. Venäläisomistus oli pitkään aito vaihtoehto Suomen telakoille; arktinen strategia oli hurmannut valtiovallan, jäänmurtajaperinteellä oli kannatusta ja Venäjän talousnäkymät olivat rohkaisevia, koska Suomessa erityisesti liike-elämän kyky arvioida Venäjän yhteiskunnallis-taloudellista kehitystä oli heikentynyt. Myös Kataisen hallitus oli tässä virityksessä.¹⁵¹⁷

STX:n hallituksen kokouksessa 7.6.2013 todettiin, että STX ei ollut rahoitus-sopimuksen mukaisesti yrittänyt mitenkään toteuttaa edellytettyjä säästöjä ja rakennemuutosta. Steen ja Ratia sopivat, että STX taivutellaan hyväksymään ulkopuolinen konsultti, joka analysoi yhtiön tilanteen ja laatii ohjelman toimista, joilla yhtiön jatkamiselle luodaan edellytykset.¹⁵¹⁸

Tehtävään palkattiin Roland Berger, joka aloitti työnsä heinäkuun alussa 2013 kuuden konsultin voimin. STX:n kanssa sovittiin, että perustettaisiin ohjausryhmä. Siihen kuuluivat hallituksesta heidän lisäksi Ratia, jolle myös annettiin valtuudet johtaa käytännön työtä. Vuoden 2013 kesäloimat peruttiin, ja koko kesä tehtiin töitä muutosten ja mahdollisten myytävien omaisuuserien tunnistamiseksi.

Ensimmäinen väliraportti pankeille annettiin 20.8.2013. Lopullinen raportti, niin sanottu ”bankable case”, tarvittavista rakennemuutoksista esitettiin pankeille ja työ- ja elinkeinoministeriölle 13.9.2013. Ensimmäisessä raportointitilaisuudessa Nordean edustaja kysyi, kuinka monta työpaikkaa menetetään, jos myös Turun telakka pannaan kiinni. Hänelle vastattiin, että ainakin 5 000.

Ilman rakennemuutosohjelmaa ja sen tiukkaa läpivienttiä neuvottelu-edellytyksiä Meyerin kanssa ei olisi ollut. Kyse oli isosta toimenpideohjelmasta, jonka Ratia ja Anttila veivät läpi. Päätökset tehtiin Su-jou Kimin myötävaikutuksella. Ohjelmaan kuului 13 työvirtaa, joissa oli 1 660 toimenpidettä ja organisaation ja henkilöstön uudelleenjärjestelyjä.

Syyskuussa 2013 STX Euroopan talousjohtaja vakuutettiin Aker Arcticin myynnin välttämättömyydestä. Tämän lisäksi neuvoteltiin uusi realistisempi eli alhaisempi hintataso, josta käynnistettiin neuvottelut. Ne saatiin päätökseen marraskuussa 2013, ja Teollisuussijoitus osti STX:n osuuden Aker Arcticista. Korealaiset yrittivät kesällä 2013 myydä sitä myös venäläisille. Ratialla oli merkittävä rooli läpimurrossa.

Tästä alkoi 15 kuukautta kestänyt neuvotteluprosessi. Valtiojohtoisen rahhoittajan pihdeissä STX ehti lopettaa Rauman telakan syksyllä 2013. Työ- ja elinkeinoministeriön virkamiehet – erityisesti Peltonen ja Känkänen – sekä Ratia valtiovoimien edustajana (yhdessä Carl Steenin kanssa) veivät Turun telakan johtajan Jari Anttilan kanssa läpi omistajavaihdosta. Sen lisäksi Mein Schiff 3 rakennettiin ennätysajassa, mikä oli suomalaisille työntekijöille kunniakysymys.

Alusta pitäen oli selvää, että Meyerit eivät halunneet Rauman telakkaa. Venäläinen vaihtoehto oli mukana STX:n Finlandin omistusratkaisussa, mutta se ei ollut realistinen. Yhtymäkohta oli Helsingin telakka, jonka STX ja OSK omistivat puoliksi. Vain Aker Arcticista neuvoteltiin. Siksi oli tärkeää vakuuttaa STX siitä, että Rauman telakka oli suljettava, jotta Turku pelastettaisiin. Korealaiset eivät lähtökohtaisesti sitä halunneet, vaan useita välimuotoja käytiin läpi. Tämä vaati Steenin ja Ratian kykyä taivutella työntekijöiden ja toimihenkilöiden edustajat hallituksessa tämän hankalan ratkaisun taakse. Silloin myös päätettiin, että Rauman telakka-alueesta rakennuksineen, koneineen ja laitteineen pyritäisiin luopumaan. Neuvottelut Rauman kaupungin johdon ja Jari Anttilan välillä käytiin alkuvuodesta 2014 Ratian tukissa taustalla.

Päätös Rauman telakan sulkemisesta tehtiin STX Finlandin hallituksessa loka-marraskuussa 2013. Sitä ennen Ratia, Jari Anttila ja Roland Berger kävivät esittelemässä rakennemuutosraportin ja toimenpideohjelman syyskuussa 2013 Miamissa RCCL:n korkeimmalle johdolle, jolta saatiin periaatteellinen tuki ohjelmalle.¹⁵¹⁹

Lokakuussa 2013 Harri Kulovaara otti yhteyttä Ratiaan ja ehdotti tapaamista Bernard Meyerin kanssa Meyerin telakalla Papenburgissa. Vierailu toteutui lokakuun lopulla. Tapaamisessa keskusteltiin muun muassa valtion mukaantulon mahdollisuudesta, Turun telakan arvioidusta hinnasta, välittömästä investointitarpeesta sekä siitä, että Rauman telakka ei missään nimessä voinut olla osa järjestelyjä. Välittömästi matkan jälkeen Ratia tapasi Jan Vapaavuoren ja suositteli hänelle käyntiä Papenburgissa Bernard Meyerillä tapaamassa. Näin tärkeä suora suhde valtion ja Meyerin välillä saatiin aikaan.

Ensitaapaamisen jälkeen Meyereiden kanssa käytiin alustavia keskusteluja marras-joulukuussa 2013, sillä STX:n emoyhtiö ei vielä tällöin ollut päättänyt lopullisesti Turun tai Euroopan telakoiden myynnistä. Turun osalta myyntipäätös syntyi 2.5.2013 tehdyn periaatepäätöksen jälkeen vasta monivaiheisessa prosessissa. Joulukuussa 2013 Ratia tapasi investointipankin edustajat. Kevään 2014 aikana syntyi ratkaisu sen jälkeen, kun Vapaavuori kävi Koreassa STX:n omistajien luona tasoittamassa tietä myynnille. Varsinaiset neuvottelut käytiin toukokuusta syyskuuhun 2014, ja niissä mukana oli Meyerin lisäksi Teollisuus-sijoitus Oy, josta tuli 30:llä prosentillaan vähemmistöomistaja. Ratia oli neuvottelujen taustavoimana elinkeinoministeriön ja Teollisuussijoituksen suuntaan. Neuvottelut johtivat tulokseen, ja sopimukset allekirjoitettiin 18.9.2014.

Vapaavuoren rooli telakkateollisuuden pelastajana kehittyi siten, että hän onnistui muuttamaan omat näkemyksensä ”auringonlaskun alasta” ja rakentamaan toimintatavan, jolla korealaiset myivät Suomen telakat. Vapaavuori kirjoittaa itse lokakuun lopulla 2013: ”Maailman 12. suurimpana taloutena Korea on suuri peluri millä markkinalla tahansa, mihin maa osallistuu. Aivan erityisesti Suomea pitäisi kuitenkin koskettaa se, että Korealla on perinteikäs ja maailmanlaajuisesti vahva meriteollisuuden osaaminen. Mittakaavaa kuvastanee se, että Suomessa ongelmiansa vuoksi otsikoissa oleva STX-konserni on Koreassa maan neljänneksi suurin telakkayritys. Suurin toimija Hyundai on liikevaihdoltaan lähes kymmenen kertaa suurempi kuin STX. Silti STX on Suomesta katsottuna valtava konglomeraatti, josta Suomen toiminta on vain pieni palanen.”¹⁵²⁰ Tätä on verrattava siihen, mitä ministeri Jyri Häkämies sanoi Kangille 24.8.2012 Aleksanterinkadulla, jossa Kang vedettiin alaistensa nähden kölin alta.

Kang joutui syytteeseen Koreassa muun muassa STX:n varojen väärinkäytöstä, ja hänet vangittiin keväällä 2014 ja tuomittiin vankilaan kuudeksi vuodeksi. Tuomio muuttui korkeimmassa oikeudessa olennaisesti lievemmäksi, ja Kang vapautettiin lokakuussa 2015.¹⁵²¹ Korean kehityspankki oli ottanut STX:n haltuunsa vuoden 2013 toisella puoliskolla.

Marraskuussa 2013 Vapaavuori tarjosi STX Finlandia Meyreille.¹⁵²² Joulukuussa 2013 Suomen valtio tarjosi ostettavaksi sata prosenttia STX Finlandin osakkeista. Kaupalla vältettäisiin yhtiön konkurssi ja järjestettäisiin väliaikainen rahoitus.¹⁵²³ Loppiaisenä 2014 talouspoliittiselle ministerivaliokunnalle esitettiin toimintamalli, jossa Suomen valtio edustajanaan Teollisuussijoitus Oy ja Meyer Werft GmbH ostavat suhteessa 30/70 STX Finlandin osakkeet.¹⁵²⁴

STX Finlandin rahoitus oli ollut täysin valtiosta riippuvainen. *Auringonlaskun alan* tarinan kannalta oli syytä osoittaa, että ranskalainen Oasis 3 oli

tappiollinen. Meyer ja Suomen hallitus sopivat yhteistyöpöytäkirjassa 9.1.2014 toimintaperiaatteista STX Europen maksukyvyttömyystilanteen varalta ja STX Finlandiin liittyvästä yhteisestä investoinnista.¹⁵²⁵

Maaliskuussa 2014 työ- ja elinkeinoministeriö informoi hallitusta, että telakoiden näkymä oli vielä epäselvä. Korealaiset viivyttelivät. Alusten rakentaminen oli liian hidasta. Meyer ei ollutkaan valmis investoimaan, jos telakalla ei ollut tilauksia. Pelättiin konkurssia. Muistion perusteella Meyerin risteilyalusnäkemys tuli esille. ”Meyerin tavoitteena lienee hankkia käyttöönsä lisäkapasiteettia, taata mahdollisuus megasuurten risteilyalusten rakentamiseen ja siten turvata oma kansainvälinen markkina-asemansa pitkällä aikavälillä.”¹⁵²⁶

Kesäkuun 18. päivänä 2014 – yksi yö kokoomuksen puoluekokouksen jälkeen – hallitus hyväksyi STX:n omistuksen, investoinnit ja niiden rahoituksen Teollisuussijoituksen avulla yhteistyössä Meyerin perheen kanssa. Tavoitteena oli lopulta löytää ”vahva teollinen omistaja, joka voi uudistaa risteilyalustuotannon kestävästi kannattavaan suuntaan.”¹⁵²⁷ Valtio oli tullut runsaskätisesti vastaan löydettyään teollisen omistajan. Varustamot (RCCL ja TUI sekä Tallink) ja valtio toivat uudelle omistajayhteisölle alustilauksia, mikä tietenkin oli ostajan (Meyer) tavoite. Talouspoliittinen ministerivaliokunta hyväksyi omistajaehdot, lisärahoituksen, innovaatiotuet, laivakauppoihin liittyvät takaukset ja telakan maa-alueen vuokranalennukset markkinaehtoin.¹⁵²⁸

Ratian rooli taustalla oli ollut merkittävä. Hän oli valtion luottomies, jota telakka ja ministeriö oli kaivannut kipeästi. Hän kertoi, että ”informoimme myös kaikki osapuolet talvella 2014 niin sanotun *last ship effectin* kustannuksista, jotka arvioitiin yhteistyössä Roland Bergerin kanssa noin 100 miljoonan euron suuruisiksi. Tämä osaltaan edesauttoi neuvottelujen liikkeelle lähtöä, vaikka viiveellä.”

Mitä tämä tarkoitti? Sitä, että telakan sulkeminen jättäisi valtion käteen todellisuudessa ”viimeisen laivan vaikutukset”. ”Last ship effect” tarkoittaa viimeisen rakenteilla olevan aluksen ylimääräisiä rakentamisaikaisia kustannuksia, jotka johtuvat muun muassa työtehon laskusta ja materiaalihankintojen kustannusten noususta. Tällainen laskelma tehtiin Mein Schiff 3:n osalta. Kun alus olisi rakennettu, telakka olisi todennäköisimmin ajettu alas. Omistajamuutos tietenkin muutti kuvion täysin.¹⁵²⁹ Ratia arveli, että Oasis 3:n osalta vaikutus olisi ollut kaksinkertainen.

Kokonaisratkaisun johdosta annettiin asetus Teollisuussijoituksesta, jolloin tarkennettiin, että 20 miljoonaa ylittävät sijoitukset on vietävä talous-

poliittisen ministerivaliokunnan päätettäväksi.¹⁵³⁰ Syyskuussa 2014 STX:n Turun-telakan myynti saksalaiselle Meyer Werftille ja Suomen valtiolle varmistui, kun Saksan kilpailuviranomainen hyväksyi kaupan. Turun telakan nimeksi tuli Meyer Turku Oy, ja sen toimitusjohtajana aloitti Jan Meyer. STX Finland omisti puolet Hietalahden telakan omistavasta Arctech Helsinki Shipyardsista, joka ei kuulunut Meyer Werftille myytyyn osaan STX Finlandista. Venäläiset ostivat loput osakkeet Helsingin telakasta (Arctech Helsinki Shipyard) STX:ltä joulukuussa 2014.

Vaikka jälkikäteen tämä näyttää kovin johdonmukaiselta, sitä se ei ollut. Hallituksen päämäärätön teollisuuspolitiikka tarvitsi kipeästi uuden narratiivin, sillä ”auringonlaskun alan” argumentti ei enää menestynyt politiikassa, eikä Helsingin Sanomissa ostettu enää kritiikittömästi elinkeinoministerin sille tarjoamaa tarinaa.

Helsingin Sanomien toimittaja Petri Sajari teki 5.8.2014 tietopyynnön ministeriölle valtion ja telakkayhtiön liiketoimintakauppaa 4.8.2014 koskevasta päätöksestä.¹⁵³¹ Korkein hallinto-oikeus oli Sanoma Finland Median valituksen johdosta päättänyt, että asiakirjat ovat julkisia liiketoimintasalaisuuksia lukuun ottamatta. Ja koska työ- ja elinkeinoministeriö ei harjoita liiketoimintaa, pääosa asiakirjoista oli julkisia.¹⁵³² KHO:n päätös 625/2016 rajasi vieläkin kapeammaksi ”auringonlaskun alan” narratiivia. Vaikka Sajari ”hävisi” jutun, KHO julkisti päätöksessään koko kaupan dokumentaatio-luettelon ja useimmat dokumentit.

Yli puolitoista vuotta kestänyt hallinto-oikeuden prosessi osoitti, että elinkeinoministerillä oli aivan oma narratiivinsa, joka muuttui tiedon kasvaessa. Narratiivilla ministeri tavoitteli lisää poliittista valtaa. Sen lisäksi hän kykeni – mitä on arvostettava korkealle – muuttamaan mielipiteensä. Rautio kirjoitti 31.5.2018, että ”journalismissakin tehtiin virheitä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa kerrottiin STX:n sekasorron aikana (4.5.2013), että ’Suomessa valmistettavien risteilyalusten aika päättyy’. Tuossa tekemäsäni pääkirjoituksessa rakennettiin koko alan pitkän aikavälin näkymät suhdanteen ja Suomen toimintojen näkymät yhden yhtiön perusteella. Onneksi olimme väärässä.”¹⁵³³

Kataisen hallituksen politiikka ajautuu umpikujaan

Telakkakysymys ei ollutkaan yhdentekevä Suomen yleisen poliittisen tilanteen kehityksen kannalta. Perussuomalaisten ja Suomen keskustan kannatuksen kasvussa telakka-asialla oli tärkeä rooli. Jyrki Kataisen hallitus jätti merkittävän

jäljen Suomen taloushistoriaan. Vaalikauden aikana Suomi velkaantui lisää 38 miljardia euroa.¹⁵³⁴ Velka oli vuoden 2015 jälkeen 133 miljardia euroa ja ylitti kriittisen EMU-kelpoisuuskriteerin eli 60 prosenttia bruttokansantuotteesta. Kansantuote oli jäänyt polkemaan paikoilleen vuoden 2010 tasolle.

Kataisen hallitus ilmensi Suomessa yleistä poliittista kriisiä, josta ei vielä kukaan ole kokonaan toivuttu. Kuten kaikissa OECD-maissa, luottamus hallituksiin oli ollut pitkään laskussa.¹⁵³⁵ Suomessa puolueiden sisällä oli suuria ristiriitoja, jotka saattoivat olla jopa merkittävämpiä kuin puolueiden väliset konfliktit. Myös työmarkkinajärjestöjen toimintaympäristö muuttui, kun Eteläranta ensin vuonna 2007 luopui keskitetyistä tuloratkaisuista ja sitten vuonna 2011 kuitenkin teki raamisopimuksen, jota tarkistettiin elokuussa 2013.

Tulopoliittisen koneiston ulkopuolella kolmikantaista sopimista kritisoi- tiin kuitenkin entistäkin enemmän, mistä ehkä merkittävin huomio oli Osmo Soininvaaran ja Heikki Hiilamon julkinen kannanotto kolmikantajärjestelmää vastaan huhtikuussa 2011.¹⁵³⁶ He vaativat eduskunnalle oikeutta päättää perusturvasta. Kolmikannan fundamentit ovat vielä olemassa, mutta niiden poliittinen kannatus on heikentynyt. Heikki Paloheimon mukaan hallitukses- ta oli tullut äänetön yhtiömies euron aikakaudella, jolloin Suomi luopui raha- politiikasta ja valitsi finanssi- ja työmarkkinapolitiikan ohjausvälineiksi raha- ja valuuttaunioniin liittymisen.¹⁵³⁷

Hallitusten toimintakyky kolmikannassa onkin ollut vaihtelevaa 2010-lu- vulla. Perussuomalaisista tuli suurin työväenpuolue vuoden 2015 eduskunta- vaaleissa, minkä lisäksi työreformia vuosina 1995–1999 voimallisesti ajanut Suomen keskusta palasi takaisin vallan kahvaan sitten vuoden 2011 edus- kuntavaalien. Perussuomalaisten sisään oli jo vuoden 2011 vaaleissa syntynyt maahanmuuttoa ja EU-jäsenyyttä vastustava siipi, halla-aholaiset, jotka kaap- pasivat vallan puolueessa kesäkuussa 2017.

Omistajaohjaus haastoi korporatistimin

Sosiaalidemokraattien sisällä ammattiyhdistysväen ja yleispuolueajattelua edustavan modernimman puolueväen välillä oli jo pitkään kytenyt linjaeri- mielisyyksiä. Tannerilaisuus, joka puolueessa oli ollut nousussa Paavo Lippo- sen kaudella, ei kuitenkaan ollut tärkein jakolinja. Perinteistä kolmikantaiseen sopimiseen perustuvaa hyvinvointivaltion rakentamista edustavaa ajattelua löytyi eniten puolueen ammattiyhdistysväen keskuudesta, joka ei hyväksynyt johdon toimia vuoden 2012 laivakauppojen yhteydessä.

Puheenjohtaja Jutta Urpilaiselle ryhdyttiin hakemaan vastaehdokasta vuodenvaihteessa 2012–2013. Antti Rinne oli pyrkinyt puolueen varapuheenjohtajaksi jo toukokuussa 2012, mutta ei ollut tullut valituksi. Puolueen johtoon ei vuonna 2012 tullut ainuttakaan selkeätä ammattiyhdistysedustajaa. Nuorennusleikkaus oli merkittävä.

Vaikka Rinne asettui puheenjohtajaehdokkaaksi tammikuussa 2014, ammattiyhdistysväen piirissä puheenjohtajahanke oli jo pitkään ollut vireillä. Urpilainen itse katsoo, että telakkaratkaisu oli kenties tärkein lyömäase häntä vastaan. Rinne voitti Urpilaisen SDP:n puheenjohtajavaalissa äänin 257–243.¹⁵³⁸ Rinteen seuraajaksi ammattiliitto Pron puheenjohtajaksi tuli STX Finlandin hallituksen jäsen (työntekijöiden edustaja) Jorma Malinen.

Työ- ja elinkeinoministeri Jan Vapaavuori julkisti juuri sosiaalidemokraattien puoluekokouksen alla 7.5.2014 tietoja, että valtio neuvottelee telakka-yhtiö STX:n myynnistä saksalaiselle Meyerin perheyritykselle. Uutista luettiin SDP:n puoluekokouksessa hallitustoverin sivustatukena Urpilaiselle, mitä ministeri Lauri Ihalainen vähätteli. Rinne puolestaan sanoi pitävänsä hyvänä sitä, että muutkin ovat ymmärtäneet, ”erityisesti kokoomus”, että telakateollisuus ei ole auringonlaskun ala. ”Miksei tätä tehty aikaisemmin, kun oli laivatilauksia jonossa?” Rinne kysyi. Hänen mukaansa Suomi ehti menettää miljardien vientitulot, kun tilaukset menivät muualle ja Raumalta menivät työpaikat.¹⁵³⁹

Vapaavuoren tiedote Meyer-neuvotteluista liittyi myös kokoomuksen puheenjohtajakamppailuun. Pääministeri Jyrki Katainen oli ilmoittanut 5.4.2014, ettei enää asetu ehdolle kokoomuksen puheenjohtajaksi. Sen jälkeen Vapaavuori ilmoittautui kilpaan. Ehdokkaiksi ilmoittautuivat myös Paula Risikko ja Alexander Stubb.

Poikkeukselliseksi puheenjohtajavaalin teki se, että uudesta puheenjohtajasta tulisi myös Suomen seuraava pääministeri. Stubb edusti puolueen äänestäjäkunnan linjauksia, kun taas Risikkoa kannatettiin puolueen järjestöväen piirissä ja Vapaavuorta sen poliittisen eliitin eli eduskuntaryhmän ja puoluetoimitsijoiden piirissä. Mutta puoluetta lähellä olevat vaikuttajat työmarkkinoilla ja monissa eri lobbausorganisaatioissa eivät olleet Vapaavuoren kannalla. Esimerkeiksi työmarkkinajärjestöistä käyvät EK, Akava ja Jyty. Vapaavuoren katsottiin hyötyvän puheenjohtajakamppailussa siitä, että telakkakysymys saisi onnellisen ratkaisun.¹⁵⁴⁰ Kamppailun voitti kuitenkin Stubb.¹⁵⁴¹

Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Petteri Orpo kannatti julkisesti Vapaavuorta, mikä heijasteli puolue-eliitin ajattelua. Stubbin voitto ja Vapaavuoren putoaminen jo ensimmäisellä äänestyskierroksella kertoivat siitä, että

kokoomus oli matkalla uuteen poliittiseen umpikujaan. Kataisen hallituksen parlamentaarinen voima väheni 12 kansanedustajalla, kun vasemmistoliitto jätti hallituksen 4.4.2014 talouserimielisyyksiin vedoten. Elinkeinministeriössä oli kaksi poliittista aikapommia, jotka ennakoivat vihreiden lähtöä hallituksesta: Talvivaaran kaivoshanke Kainuussa ja Fennovoiman Hanhikivi-ydinvoimalahanke Pohjois-Pohjanmaalla. Talvivaaran kaivoshankkeeseen valtio joutui sijoittamaan lisää rahaa. Kaivosyhtiö joutui yrityssaneeraukseen vuonna 2013, jolloin se teki 700 miljoonan euron tappion.

Kansainvälinen tilanne oli muuttunut keväällä 2014, kun Venäjä valtasi Krimin ja liitti sen voimalla Venäjän federaation osaksi kansainvälisen yhteisön – myös Suomen – vastustuksesta huolimatta. Krimillä järjestetyssä kansanäänestyksessä, jota Euroopan unioni ei pidä legitiiminä, 97 prosenttia äänestäjistä kannatti liittymistä Venäjään.¹⁵⁴² Vihreät erosivat 18.9.2014 hallituksesta juuri Hanhikiven ydinvoimalapäätökseen vedoten.

Fennovoiman ydinvoimalahanke oli puolestaan vaikeuksissa, koska teollisuuden sijoittajia irtautui yhtiöstä. Kun Venäjän valtion Rosatom tuli yhtiöön osakkaaksi ja tärkeimmäksi teknologiatoimittajaksi, hanke sai kokonaan uuden, ulkopoliittisen luonteen.¹⁵⁴³ Fennovoimaan sijoitti Ilpo Kokkilan määräysvallassa ollut SRV. Se sai myös Hanhikiven rakennushankkeen johtourakan.

Kataisen lähtö Brysseliin tapahtui kriittisellä hetkellä, jolloin hallituspohja rapautui. Stubbista tuli kesäkuussa 2014 Suomen pääministeri, ja saman vuoden toukokuussa kokoomus oli voittanut Euroopan parlamentin vaalit. Kaikilla oppositiopuolueilla oli joko poliittisia tai kannatukseen liittyviä ongelmia. Kataisen hallituksen politiikka – velaksi elämisen jatkaminen, toiminta kolmikannan äänettömänä yhtiömiehenä, Nokian ”mahdottomaan menestykseen” nojaaminen ja vaikutelma hyväuskoisesta Euroopan finanssikriisin maksumiehestä – sai jatkajakseen Stubbin. Aloite ja käytännössä myös valta eduskunnan hajottamiseen on pääministerillä. Jos pääministeri lähtee liikkeelle asiassa, sitä on vaikea pysäyttää. Tämän johtajuutta vaativan momentin Stubb jätti käyttämättä. Jos Stubb olisi järjestänyt vaalit syksyllä 2014, kokoomus olisi ollut suurin puolue ja Stubb ”kukkulan kuningas”. Suomi olisi saanut tällaisesta Stubbista vahvan pääministerin – myös suhteessa presidenttiin.

Kokoomus menetti kevään 2015 eduskuntavaaleissa 58 000 ääntä ja seitsemän paikkaa jääden kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi eduskunnassa. SDP jäi neljänneksi. Vaalien voittaja Juha Sipilä valitsi kokoomuksen hallituskumppanikseen sosiaalidemokraattien sijaan.

Telakkakysymys yhdessä Hanhikiven ja Talvivaaran kanssa nosti omistajapolitiikan ja omistajaohjauksen vaalikaudella 2011–2015 suomalaisen politiikan

keskiöön. Poliitikot tunsivat huonosti telakkateollisuutta ja sen ansaintalogiikkaa, eikä asiantuntemus ollut syvällistä edes hallinnossa. Lopulta Turun, Rauman ja Helsingin telakoiden kamppailusta, jotta saataisiin hyvät omistajat, tuli ilmiö. Telakoista tuli näyttämö, jolla suomalaiselle eliitille pidettiin ”omistajuuden mestariluokka”. Kun telakat taistelivat olemassaolostaan, myös suuri yleisö alkoi ymmärtää, mitä hyvä ja huono omistajuus merkitsivät. Toisaalta mestariluokka opetti myös sen, mitä valtiovalta voi tehdä omistaja- ja teollisuuspolitiikassa, jos vain poliittista tahtoa riittää.

Telakkaratkaisu oli myös oppitunti siitä, mitä kaupunki voi tehdä alueensa edunvalvonnassa. Asiaan kiinnitti huomiota jo Jorma Eloranta vuonna 2002 kirjoituksessaan Helsingin Sanomissa. Turun kaupunginjohtajaksi noussut Aleksi Randell oli lopulta keskeinen toimija, joka pystyi vaikuttamaan lukossa olleeseen Vapaavuoreen ja keskustelemaan hänen kanssaan. Varsinais-Suomen ministerit (Ville Niinistö, Stefan Wallin) olivat myös tärkeitä, mutta ratkaisevassa roolissa olivat kokoomuksen kansanedustajat, erityisesti Petteri Orpo ja Ilkka Kanerva. Heillä oli keskusteluyhteys Vapaavuoreen.

Turun kauppakamari, jossa Turun kaupunki on yhteisöjäsen, ei ehtinyt mukaan edunvalvontaan. Sen sijaan alueen yritykset ja ammattiliittojen avainhenkilöt saivat kokea, että Turusta oli tullut poliittinen vaikuttaja. Tätä tuki Varsinais-Suomen maakuntaliiton telakkatyöryhmä, josta tuli alueellisen viestinnän koordinaatiokeskus. Se integroi alueen puolueet ja niiden vaikuttajat yhteistyöhön.

Turun Sanomien toimitus seurasi tilannetta reaaliajassa ja sen toimittajat – päätoimittaja Kari Vainion johdolla – erikoistuivat telakka-asiassa asiantuntijoiksi. Turun Sanomat raportoi lukijoitaan telakan näkökulmasta, kun taas Helsingin Sanomat oli valinnut näkökulmakseen ministeri Vapaavuoren puolustamisen. Ne kilpailivat ”totuudesta”. Yleisradion uutisoinnin rooli kasvoi vuoden 2012 loppupuolella, koska se pystyi uutiskilvassa valottamaan molempia näkökulmia riittävässä määrin, erityisesti Helsingin Sanomiin verrattuna valtakunnallisena vaihtoehtona.

Päätelmiä ja teesejä

Vapaavuori sai Häkämieheltä hankalan perinnön: Talvivaara, Fennovoima, Oasis 3. Syksystä joulukuun 2012 valtioneuvostossa tehdyt päätökset jäädyttivät telakan rahoituksen. Myöhempi historiankirjoitus avanee mysteerin, miksi Finnveran rahoitusehtoja kiristettiin. Vastaus löytynee virkamiesten ja poliitikkojen ristiriitaisista lausunnoista. Virkamiesten mukaan koskaan aiemmin

poliittinen ohjaus ei ole ollut niin voimakasta. Ja poliitikkojen mukaan virkamiehet kieltäytyivät esittelemästä asiaa. Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssiin liittyvä tietämättömyys – toimialan narratiivi – levisi Helsingissä – kuin Turun palo Puutorilta yli Aurajoen itään 4.9.1827.

Tammikuun alkupäivinä ministeri Vapaavuori lopulta oivalsi, että valtioneuvostossa oli viety myös rahoitusedellytykset rakentaa TUI:n alukset. Telakan kassan pohja näkyisi helmikuussa, joten oli runsaat viisi viikkoa aikaa löytää rahoitus.

Ylijohtaja Pekka Timonen – vihreiden tuella – käänsi Vapaavuoren pään telakka-asiassa. Hallituksen politiikka oli läpinäkymätöntä, sen motiiveihin ei uskottu, sen omistajaohjaus ja teollisuuspolitiikka olivat hapuilua ja konfliktissa keskenään. Ja hallitus otti koko ajan lisää velkaa antaen siten signaalin poliittisesta päättämättömyydestään.

Kun Vapaavuori oli päässyt sen ajatuksen yli, että valtio ei voi omistaa telakoita edes teollisuuspoliittisen strategian verran, hänestä alkoi kehkeytyä sankari. Mediassa Vapaavuoren ympärille muodostui koskemattomuuden taikapiiri: kaikkeen, mitä hän sanoisi, pääsääntöisesti uskottaisiin. Häntä voisi verrata formulakuljettajaan: menestys oli niin huumavaa, että suuri yleisö antaisi kaiken anteeksi. Poliitikassa ”koskemattomat” ovat harvinaisia poikkeuksia.

Keväällä 2014 alettiin rakentaa tarinaa, jonka mukaan omistajakysymys oli alun alkaenkin selvä tavoite: piti vain päästä eroon korealaisista, joista Suomessa ei pidetty. Tarinaa tarjottiin kilveksi Jutta Urpilaiselle keväällä 2014 ja kokoomuksen puoluekokoukselle kesäkuussa 2014. Ja eduskuntavaaleissa 2015 sekä kuntavaaleissa 2017 se toimi loistavasti.

Meyer-kaupan järjestely jää taloushistoriaan käännekohtana, jossa hallitus löysi uuden teollisen kumppanin ja sijoittajan Suomeen. Lauri Ratian johdolla tehty rakennemuutosohjelma oli edellytys sille, että telakkayhtiöstä tuli myytävissä oleva yhtiö. Mutta ilman Harri Kulovaaraa ja muita turkulaisia vaikuttajia Vapaavuori ei olisi voinut muuttua ”auringonlaskun alan” narratiivin kannattajasta yhdeksi ”blue industry” arkkitehdiksi. Eikä ole ihme, että Meyerit eivät halua sekaantua suomalaisten keskinäisiin väleihin.

Hallituksen painostaminen kannatti. Ilman sitä telakkateollisuudessa olisi tehty toinen konkurssi lokakuun 1989 jälkeen. Tämä trauma leijui kokoomuspoliitikkojen pään päällä.

Itse asiassa omistajapolitiikka, jossa valtio-omistaja, sen vienninedistämisrahoitus, työeläkeyhtiöt ja pankit odottivat ohjeita talouspoliittisesta ministerivaliokunnasta, koki merkittävän tuuletuksen. Sekä työnantajat että työntekijät

ymmärsivät, että omistajuudella on merkitystä – ulkomaisen omistuksen pitää Suomessakin olla ”hovikelpoista”. Maassa maan tavalla tai maasta pois! Ja vaikka hallituksen tarkoituksena ei ehkä ollutkaan ajaa telakkaa alas, suurelle yleisölle se näytti siltä, että telakka on uhrattava, koska huono omistaja ei investoinut eikä telakan ansaintalogiikkaa ymmärretty. Painostus oli samalla merkittävä informaatiokampanja, joka iskosti telakoiden merkityksen Suomen kansalliseen tietoisuuteen. Ja sen, että kaikki edistys ei ole ”digitaalista”.

Lopulta meriteollisuuden maine koheni kohisten. Nyt Meyer Turun tilauskirjoissa on vuoteen 2024 saakka yli 20 risteilyalusta ja alusoptiota, telakoilla on työvoimapula, alihankintaverkostot menestyvät, ja Turkuun suunnitellaan Blue Industry Parkia. On alettu puhua positiivisesta rakennemuutoksesta. Meyer Turku julkisti tilinpäätöstietonsa keväällä 2018, suluissa voitto: vuonna 2015 liikevaihto oli 591,5 miljoonaa euroa (16,5 miljoonaa), vuonna 2016 se oli 787,5 miljoonaa (26,2 miljoonaa) ja vuonna 2017 se oli 807,7 miljoonaa euroa (32 miljoonaa).¹⁵⁴⁴

Mielenkiintoista on panna merkille, että Eteläranta – EK tai Teknologia-teollisuus – ei ollut vuoden 2013 vapun jälkeisissä ratkaisuisissa kovinkaan keskeinen toimija, toisin kuin ammattiyhdistysliike. Etelärantaan oli tullut kokoomuksen lähipiiristä politiikan pyöröovesta poliittisia avustajia, joiden sanottiin ottavan ohjeita hallitukselta eikä yrityksiltä. EK:n uusi puheenjohtaja Ilpo Kokkila neuvotteli aktiivisesti raamisopimusta ja rakensi Team Finland -konseptia erityisesti Venäjän-kaupan suunnalla. Hän nousi elinkeinoelämän Venäjä-yhteyksien uudeksi portinvartijaksi.

Turun kaupunginjohtaja Aleksi Randell ja hänen ydinvirkamiehensä neuvonantajineen nousivat telakkaratkaisussa temppelinharjalle. Narratiivikisan voitti turkulainen ”blue industry”, joka selätti kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien puoluekokouksissa ”aurionlaskusta” saarnanneet vaihtoehdot. Rautakourista tuli hightech-ilmio. Suomi alkoi muistuttaa meriteollisuuden Piilaaksoa, arvioi Åbo Akademin teollisuustalouden professori Kim Wikström Kauppalehdessä 6.6.2018. Tämä oli politiikkaa ja lopulta poliittisen voiman näyttö.

Kokoomuksen puheenjohtajaksi nousi Varsinais-Suomen telakkatyöryhmän perustanut Petteri Orpo, jonka sovinnollinen linja vei hapen risteilijärakentamisen auringonlaskua uhonneilta kokoomuksen markkinaliberaaleilta.

Orpo on ehdottomasti kokoomuksen mielenkiintoisin tulevaisuuden nimi. Vapaavuori onnistui aktiivisella vaikuttamisella ja Helsingin Sanomien tuella luomaan itsestään sankarimyytin, ja puoluejohtajavaalin hävittyään hän nousi lopulta Helsingin kaupunginjohtajaksi. Oli Alexander Stubbin viisautta

viedä Vapaavuori Euroopan investointipankin varapääjohtajaksi kasvamaan korkoa. Vapaavuoren suuruus oli siinä, että hän osasi muuttaa oikeaan aikaan mielipiteensä ”blue industry” hyväksi. Hän jaksoi paimentaa Meyer-kaupan loppuun henkilökohtaisista vastoinikäymisistä huolimatta ja osasi nousta ”blue industry” apostoliksi. Vapaavuoresta tuli ”2000-luvun Ilaskivi”, kokoomuksen oikeistolainen haastaja.

Toukokuussa 2018 Jan Meyer luennoi Turussa meriteollisuusväelle. Hän arvosteli Italialaisen Fincantierin ja STX Francen fuusiota, koska se on omiaan ajamaan asiakkaita Kiinan suuntaan.

Erikoislaatuksen sopimuksen mukaan Ranskan valtio lainaa Fincantierille yhden prosentin omistusosuuden, mikä takaa sen, että yhtiöllä säilyy 51 prosentin omistus koko yhtiöstä.¹⁵⁴⁵ Uusi lehti oli jälleen kääntynyt.

Suomessa ratkaisuja alettiin kehittää Turun, telakkayhtiön ja valtiovallan kesken, ja sama koski myös Raumaa, jonka uuden telakan johtoon nousivat STX:n entiset johtajat Jyrki Heinimaa ja Timo Suistio. Jari Anttila on telakanjohtajana Vancouverissa Kanadassa. STX Finland ei ole ollut ainoa vaikea harjoitus Eurofacts Oy:n historiassa.

Suomen Berliinin-suurlähettiläs Ritva Koukku-Ronde luovutti 15.6.2018 Meyer Werft -telakkayhtiön ja Meyer Turku Oy:n hallituksen puheenjohtajalle Bernard Meyerille Suomen Valkoisen Ruusun I luokan komentajamerkin, jonka Suomen ritarikuntien suurmestari, tasavallan presidentti Sauli Niinistö oli myöntänyt 6.12.2017 Meyerin ansiokkaasta ja sitoutuneesta työstä Suomen telakkateollisuuden hyväksi. Tilaisuudessa teollisuusneuvos Janne Känkänen luki entisen ministeri Jan Vapaavuoren kirjeen. Kiitossanansa Meyer asetti ensin asiakkailleen, toiseksi työntekijöilleen, kolmanneksi rahoittajilleen, neljänneksi Suomen valtiolle ja viimeiseksi pojalleen Jan Meyerille, joka sai kiitosta ansiokkaasta toiminnastaan Suomessa. Kaikki tilaisuudessa olleet Meyerit olivat liikuttuneita.

Tänä syksynä ”positiivisen rakennemuutoksen selvitysmies” Esko Aho kertoi, että hänellä on vaikeuksia saada suomalainen media kertomaan Varsinais-Suomen suuresta, lähes 30 000 työpaikan kasvunäkymästä.

Euroopan suunta ja veljeskunnan tulevaisuus

Tässä kirjassa on esitelty Suomen erikoinen korporatiivinen järjestelmämalli. Edellä on osoitettu, että Suomessa korporaatiot ovat kaapanneet merkittävästi valtaa. Demokratian puolustamisessa on kysymys siitä, pystymmekö vahvistamaan edustuksellista demokratiaa, parlamentarismia, vallan kolmijakoa, ihmisoikeuksia ja siihen kuuluvaa riippumatonta oikeuslaitosta sekä vahvoja ja riippumattomia tiedotusvälineitä. Nämä instituutiot ovat olleet arvostelun kohteina, ja niissä on toki kehittämisen varaa. Niiden toiminnan perusta on vapaiden ja aktiivisten ihmisten kansalaisyhteiskunta, valtiovallasta riippumaton voima, ja niiden toimivuudesta kansalaisyhteiskunta ja viides valtiomahti – mahdollisuus tulla kuulluksi – ammentavat voimansa ja toimintakykynsä.

Presidentti-instituution tarkastelu ei mielestäni kuulu tähän teemaan, vaikka hyviä perusteluja voisikin esittää. Myös presidentti voi olla vaikuttamisen kohde. Mutta presidentin asema on enemmän ulkopoliittinen ja paljon vähemmän sisäpoliittinen kysymys. Presidentti ammentaa valtansa suorasta kansanvaalista. Poliittisesti presidentti on demokratian resurssi. Ennen kaikkea presidentin asema on valtiosääntöoikeudellinen, enkä koe olevani sen alueen asiantuntija.

Miten Suomi voi uudistua? Aloite on eduskunnalla. Kansanedustajien parlamentaarista roolia on vahvistettava. On turvattava se, että päätöksenteossa on käytettävissä aitoja vaihtoehtoja.

Korporatistmin uusi kolmiodraama

Korporatiivisessa asetelmassa on halkeamia kuin patomuurissa. Mutta pato on edelleen vankka. Halkeamia selittää omistajien, yritysjohton ja järjestöjen johtajien kolmiodraama.

Yritysjohton rinnalle nousivat aiempaa merkittävämpään rooliin omistajat, EU-jäsenyyden jälkeen myös ulkomaiset omistajat. Korporaatioiden sisällä, omistajien, yritysjohton ja järjestöjen palkkajohdon, välillä vallitsee jännite. Sitä hallitsevat niiden erilaiset ansaintalogiikat.

Omistajat pyrkivät kasvattamaan omistustensa arvoa ja saamaan sijoittamalleen pääomalle parhaan mahdollisen tuoton. Omistajilla saattaa olla myös muita päämääriä, esimerkiksi eettisiä arvoja. Sovellettuina niillä voi olla myös poliittisia vaikutuksia. Omistaja voi olla kadunmies Suomessa tai ulkomailla, toinen yritys, rahasto, järjestö, kunta, Suomen valtio tai jokin muu valtio.

Omistaja voi olla kasvoton tai kasvollinen, aktiivinen tai passiivinen, kärsivällinen tai kärsimätön, varakas tai jopa varaton.

Usein yritysjohto edustaa yrityksen näkemyksiä heijastaen kaikkien omistajien tahtotiloja. Siksi yritysten johdoilla onkin usein edustuksensa edunvalvontajärjestöissä, joten yritysjohtajat saavat toimialalta tärkeää vertailutietoa muun muassa työnantaja- ja toimialajärjestöjen päätöksentekoeleimissä. Järjestöissä samaakin toimialaa edustavat yritykset kilpailevat keskenään. Omistajat ostavat yritysjohtajia ja kilpailevat henkilöistä, joilla on kilpailukieltosopimuksia ja irtisanomiskorvauksia, koska heillä on sensitiivistä tietoa ja kokemusta. Talouden pyöröoven kulkurikkomuksista selviää vain suurella rahalla.

Järjestöjen johtajat elävät omistajien, yritysjohton ja näiden välisen jännitteen keskiossa julkisesti herkällä alueella. Kuten Mikko Mäenpää edellä totesi, EK:n puheenjohtajan vaihtuessa avautui kapea aikaikkuna, joka vaikutti koko järjestön toimintasuunnitelmaan loppusyksyn ja alkuvuoden. Järjestöjen kantojen muodostumiseen ja muuttumiseen vaikuttavatkin kilpailevat yritykset ja mahdollisesti myös omistajat. Tästä seuraa, että liike-elämän kannat voivat vaihdella.

Kun Elinkeinoelämän keskusliitto perustettiin vuonna 2005, elinkeinoelämälle tavoiteltiin idealistisesti ”yhtä ääntä”. Kuluneet lähes viisitoista vuotta ovat osoittaneet, että ääniä onkin kymmeniä – erilaisia omistajia, toimialoja, yrityksiä ja etuja. Tämä järjestöissä ilmenevä jännite on vaikeuttanut korporatioiden yhteisen tahtotilan muodostamista. Sen sijaan tämä ”yksi ääni” tuottaa kannanottoja toimialoilta ja politiikan puolelta koko liike-

elämän nimissä, vaikka aito mandaatti on kaventunut. Näkemyksiä pyritään jalkauttamaan eduskunnan, valtioneuvoston ja alueiden päätöksiksi. Järjestöjen vaikutusvalta on kuitenkin niin suurta ja traditionaalista, että poliittinen päätöksenteko on kaapattu ”kansallisen syndikalismin” poliittiselle kulttuurille ja rakenteelle: suuria yhteiskunnallisia päätöksiä ei tehdä ilman korporaatioita.

Neljäs valtiomahti ansaintakriisissä – vallan tasapaino horjuu

Yksi mutta ei ainoa syy populistisen politiikan esiinmarssiin Euroopassa ja muualla on muutos neljännen valtiomahdin asemassa. Mediassa on meneillään suuri toimialan murros. Edellä on yritetty kuvata suomalaisen median kehitysvaiheita yhteiskuntapoliittisesti ja taloudellisesti. Valtiomahd tien väliin suhteisiin tiedonvälitys vaikuttaa usein ratkaisevasti. Kuinka kansalaiset kokevat voivansa seurata yhteiskunnallista päätöksentekoa ja keskustelua? Onko edistys sittenkin taantumista?

Neljännen valtiomahdin ansaintalogiikat ovat muuttuneet parinkymmenen viime vuoden aikana. Perinteistä mediaa ei enää ole jäljellä. Steven Spielbergin elokuva *The Post* (2017) kertoo Washington Postin kustantajan Katharine Grahamin päätöksestä julkaista Yhdysvaltain presidentin kaatumiseen vuonna 1974 johtanutta sensitiivistä tietoa. Tämän päivän Yhdysvalloissa Watergaten moraalinen arvo on kasvanut eksponentiaalisesti. Suurimmat haastajat Apple, Facebook ja Google ovat muuttaneet koko maailman tiedonvälityksen ansaintalogiikkaa ja pelisääntöjä. Myös Yhdysvalloissa pelätään, ottaako vallan vertikaali otteen sananvapaudesta. Tämä olisi niin sanottua ”suvereenia demokratiaa”, mistä esimerkkinä voi olla Twitterin 280 merkin ”imperatiivinen mandaatti”.

Kun tiedon tuotannossa on siirrytty analogisesta digitaaliseen, tiedosta on tullut kaksisuuntaista. Liikkuva kuva ja sanomalehden uutisprosessi ovat yhdistyneet. Dokumentointi voi olla reaaliaikaista ja sen jakamisesta on tullut jokamiehen mahdollisuus. Erityisesti Twitter on tehnyt kiinnostavista yksilöistä – viihdetähdistä, urheilijoista, poliitikoista – niin suosittuja, että heidän seuraajamääränsä lyövät perinteiset maakunnalliset sanomalehdet Suomessa. Yhdellä tv-tilillä voi tavoittaa enemmän tai yhtä paljon omia seuraajia (vertaa katsoja- ja lukijaluvut) kuin perinteisellä medialla on tilaajia. Kun analogisesta puhelimesta on siirrytty digitaaliseen, vuorovaikutuksen mahdollisuudet ovat kasvaneet räjähdysmäisesti, koska kaikilla on mahdollisuus lähettää ja vastaanottaa viestejä.

Johannes Gutenberg keksi painokoneen vuonna 1436. Vasta vajaat kaksi vuosisataa myöhemmin tiede omaksui Galilein käsityksen, että maapallo on pyöreä. Tänäpä pystymme tuotteistamaan keksintöjä nopeammin kuin aikaisemmin. Silti tiedon ongelma on, että varsinkin media-alalla *väline* on hallinnut kehitystä enemmän kuin sisältö. Toimituksia on supistettu, ja voimavaroja on vähennetty, mutta toisaalta tiedontuotannon verkostot ovat hajaantuneet ja tuotantokulttuurit muuttuneet monikerroksisiksi.

Kansallisten medioiden kyky hallita lukijoidensa, kuuntelijoidensa ja katsojiensa maailmankuvaa on heikentynyt. Suuret kansainväliset mediajätit – Apple, Microsoft, Google, Facebook – kilpailevat kansallisten medioiden kanssa kansalaisten huomiosta. Vauhti on niin kova, että päivä (*jour*-journalismi) on liian pitkä kilpailumatka, minuutit ja tunnrit ovat reaaliaikaa. Kaikki kilpailevat huomiosta. Tämän johdosta digitaalisen verkon viestintää hallitsee ”disruptiivisuus” eli huomiohakuisuus: kun kaikki huutavat kovaa, kukaan ei kuule. Myös perinteinen media on valinnut tämän tien, ja siksi laadukas journalismi on pakostakin kärsinyt. Laatujournalismia on edelleen, mutta sen elinympäristö on kaventunut. Onkin syytä pohtia, onko sananvapaus kaventunut vai laajentunut.

Kuten tässä teoksessa on osoitettu, asymmetrisen tiedon merkitys on kasvanut. Vaikka tiedon määrä on kasvanut ja sitä on entistä paremmin saatavilla, sitä myös annostellaan, säädellään ja salaillaan entistä enemmän. Toiselta puolen tutkivat journalistit ja tiedustelumaailman toimijat ymmärtävät, että suuri osa – jopa 80 prosenttia – tiedosta on jo verkossa, mutta se on sirpaleina ja pieninä yksityiskohtina. Kokonaisuuksien ja näkemysten muodostaminen edellyttää tietoa, sivistystä ja kykyä yhdistää ja jalostaa tiedonmurusista suurempaa ja todellisempaa kuvausta, uutta tietoa. Se vaatii myös resursseja olla läsnä tapahtumapaikoilla ja palkata kirjeenvaihtajia, reporttereita, erillisiä kuvaajia ja taustatyön tekijöitä.

Digitaalisen median kipein muutos on ansaintalogiikoissa. Perinteinen painettu media kiinnostaa yhä vähemmän, vaikka kirjoja tuotetaan edelleen paljon ja paperin kulutus on suurta. Nuorempi sukupolvi on kuitenkin jo hylännyt printin, jopa vanhan television, ja siirtynyt internet-pohjaiseen tiedon seurantaan. Kaupan jakelukanavat kehittyvät internetin ja uusien kuljetus- ja jakelujärjestelmien ehdoilla. Pankkien on uudistuttava, koska markkinoille tulee yhä uusia rahanlainaajia. Mielenkiintoinen yksityiskohta on lohkoketjujen (esimerkiksi Bitcoin) tulo markkinoille. Rahan jakelutiet ovat uudistuneet ja kehittyneet. Pankit ovat pystyneet pitämään rahaliikenteen toistaiseksi kontrollissaan, mutta digitaaliset maksutavat lyhentävät pankkien mahdollisuuksia pitää rahaliikenteen virtoja hallussaan.

Tietoliikenne- ja mediateollisuus on hyvin merkittävä ja suuri toimialakokonaisuus, mutta tiedon sirpaloituminen ja disruptiivinen mediakäyttäytyminen heikentävät median moniarvoisuutta, sen merkitystä roolia vallankäytön vartijana ja tiedonvälittäjänä. Saatavilla on paljon tietoa, mutta sen yhteiskunnallinen hyödyllisyys ja ajankohtaisuus vaihtelevat. Median rooli neljäntenä valtiomahtina on merkittävä kysymys, sillä tiedonvälityksen vaikutavuuden kasvusta huolimatta poliittinen osallistuminen (äänestysaktiivisuus) on laskenut ja viihteellistynyt. Olennaista on vallan kolmijaon periaatteen ulottuminen myös neljänteen valtiomahtiin eli sen riippumattomuuden vahvistaminen. Uusi, sosiaalinen media, ei ole ollut demokratian vallanjako-opin mukaisen sääntelyn (eli tasapainon, johon kuulu verotus, tekijänoikeudet, tietosuojat jne.) piirissä, ja sen jakelukanavat ovat enemmän alttiita kybervaikuttamiselle ja vieraiden valtioiden interventioille toisin kuin kansallisten medioiden tavanomaiset toimitukset.

Medioiden tulonmuodostus on kriittinen kysymys. Globaalit mediajätit ovat vieneet tuloja perinteisiltä kansallisilta mediayhtiöiltä. Tilaukset, näkyvyys, liittymien määrä, klikkaukset, palautteet ja verkkokaupan volyymit luovat perustaa medioiden tuloille. Olennaista on yhden vanhan rajan kaatuminen tai hämartyminen – maksettujen mainosten ja toimitetun tekstin välinen raja. Mediat ovatkin vahvasti riippuvaisia kustantajistaan.

Teknologian murroksen myötä valtion rooli on vahvistunut kaikessa logistiikassa – erityisesti Suomessa. Valtiolla on Yleisradion kautta johtava rooli sähköisessä mediassa. Valtioilla on edelleen merkittävä rooli kansallisten tietoliikenneverkkojen toimilupien myöntämisehdoissa ja valvonnassa: lain-säädännön salliessa niillä on valta valvoa ja seurata kansalaisten teletietoja, ja teknisesti se on ollut mahdollista alusta alkaen. Postilla on jakeluteiden hallinnassa keskeinen rooli ainakin Suomessa. Venäjällä, Kiinassa ja monissa muissakin maissa valtiolla on vahva ote mediasta teknisesti, taloudellisesti ja poliittisesti. Yhdysvalloissa presidentti Trump sekä hänen hallintonsa ja politiikkansa jakavat mediaa voimakkaasti, koska presidentti arvostelee toistuvasti mediaa valeutisista. Trump ei edusta liike-elämän päälinjaa, kuten edellä on kerrottu, vaan hän symboloi sen sisäistä ryhtiliikettä.

Toisaalta whistleblowerit – väärinkäytöksiä paljastavat ”vuotajat” – kuten tutkivien journalistien järjestö (ICIJ, International Consortium of Investigative Journalists), Wikileaks ja useat valtiopetoksista syytetyt henkilöt (muun muassa Julian Assange ja Edward Snowden), ovat paljastaneet suuria määriä verkosta kaapattuja salaisiksi luokiteltuja asiakirjoja. Siksi amerikkalainen läpinäkyvyyskeskustelu on demokratian kannalta erittäin tärkeä ja mielen-

kiintoinen. Ajautuvatko Yhdysvaltain nykyhallinto ja sen perustuslait konfliktiin, joka on uusi demokratian suuri testi?

Median omat etujärjestöt Suomessa ovat myös heikentyneet. Media ei ole atomistinen yksikkö, vaan moninainen mosaiikki, jonka erilaisuus on suuri rikkaus. Tarvitsemme neljännen valtiomahdin, mutta sen ei tule ansaita olemassaolonsa oikeutusta joka sekunti.

Eurooppa etsii uutta tulevaisuutta

Merkittävä osa Suomessa päätettäväksi tulevista asioista on sellaisia, joissa otetaan huomioon yhteismarkkinat, unionin lainsäädäntö, kilpailuolot ja ulkosuhteet. Olemme Euroopan unionin olennainen osa, täysivaltainen, jos kohta asukasluvultamme pieni maa. Meillä on seitsemän ääntä Eurooppa-neuvoston 345 äänestä, runsaat kaksi prosenttia! Mutta Suomella on arvokasta kokemusta ja tietoa, joka voisi olla hyödyksi koko Euroopalle, esimerkiksi 1 300 kilometriä pitkä itäraja. Toisen maailmansodan seurauksena syntynyt poliittinen arkkitehtuuri vahvistettiin Helsingin turvallisuus- ja yhteistyökonferenssissa vuonna 1975. ETYK:in jälkeen toisinajattelijat Neuvostoliitossa perustivat ”Helsinki-ryhmiä”: heille ”Helsinki” merkitsi ihmisoikeuksia (mielipiteenvapautta kansallisuudesta ja uskonnosta riippumatta), joihin Neuvostoliitto sitoutui ETYK-päätösasiakirjassa – toisin sanoen YK:n ihmisoikeusjulistuksen periaatteiden kunnioittamiseen. ETYK tunnusti myös toisen maailmansodan jälkeiset rajat ja status quon. Se vahvisti myös periaatteen, ettei rajoja muuteta väkivalloin. Tämä periaate onkin myöhemmin noussut tärkeäksi jakavaksi tekijäksi Euroopassa NATO:n laajenemisen ja Krimin valtauksen jälkeen.

Kylmän sodan katsottiin päättyneen Berliinin muurin hajoamiseen vuonna 1989. Se symboloi myös Neuvostoliiton hajoamista, kun seitsemästätoista miljoonasta itäsaksalaisesta tuli EU-kansalaisia. Strateginen pariteetti, Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton balanssi, ei enää ollut todellisuutta. Yhdysvaltain johtava asema maailmassa sai kutsumaan kansainvälistä järjestelmää *unilateraaliseksi*. Lännen poliittiset, taloudelliset ja sotilaalliset konseptiot muuttuivat ideologisen vihollisen kadotessa näyttämöltä. Euroopan yhdentyminen 1989–2004 loi uuden integraatiovaiheen.

Itävalta, Ruotsi ja Suomi liittyivät Euroopan unioniin vuonna 1995, ja sen jälkeen jäsenmaiden määrä kasvoi vuosina 2004–2007 yhdeksällä valtiolla, joista kolme oli ollut neuvostotasavaltoja 1945–1991 ja kuusi sosialistista kansantasavaltaa, erilaisia sosialistisia diktatuureja. Toisaalta sosialismi oli

raskauttanut niitä kaksi sukupolvea, mutta sekin oli paljon. Yhdeksän uutta jäsenmaata toi unioniin 93 miljoonaa uutta EU-kansalaista ja veti ne pois Moskovan vaikutuspiiristä.

Euroopan kehitykseen vaikuttivat kylmän sodan jälkeen eniten Länsi-Euroopan taloudellinen ja poliittinen integraatio sekä Neuvostoliiton hajoaminen, jota Venäjän presidentti Putin kutsui 1900-luvun suurimmaksi geopolittiseksi katastrofiksi. Venäläinen historioitsija Andrei Fursov¹⁵⁴⁶ kutsuu sitä myös sosiaalisesti katastrofiksi. Perinteiset valtion turvaverkot ja arvot romahtivat. Sosiaaliturva katosi.

Kommunismien romahdus ei vain aiheuttanut ideologista tyhjiötä, vaan se veti maton alta myös sen vastavoimilta. Ne menettivät ideologisen vihollisen. Nyt nuo vastavoimat ovat negatiivisessa ideologisessa kilpailussa. Kyse oli yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen, turvaverkkojen ja moraalin uudelleen asemoitumisesta, vanhan vallan syrjäyttämisestä ja uuden perustamisesta. Ellei Putin olisi palauttanut järjestystä Venäjälle – olipa se sitten kleptokratia (varkaiden valta), plutokratia (rahavalta) tai oligarkia (harvainvalta) – edessä olisi ollut uusi sisällissota.

Vaikka EU:n arvot ja neljän vapauden periaate levisivät itäiseen Eurooppaan, niiden omaksuminen ja soveltaminen vievät aikansa. Arvelen, että siihen menee kaksi sukupolvea. Euroopassa on alkanut uusi historiallinen ideologinen keskustelu demokratian arvoista, ihmisoikeuksista ja oikeusvaltiosta. Vaikka Brexit avasi keskustelun EU:n olemassaolosta, Britannian esimerkki lopulta vahvisti sitä. Brexitiä vaarallisempi uhka Euroopalle on oikeusvaltion periaatteen heikentyminen ja korruptiivisuus, vallan väärinkäyttö. Kun Venäjä lasketaan osaksi laajaa Eurooppaa, tarjolla on myös niin sanottu suvereeni demokratia. Siinä ei tunneta vallan kolmijako-oppia eikä riippumatonta oikeuslaitosta, joka on oman järjestelmämme kivijalka.

Sanalla 'suvereeni' venäläiset tarkoittavat riippumattomuutta kansainvälisestä järjestelmästä ja taloudesta, toisin sanoen sitä, että ulkomaat eivät saa puuttua Venäjän järjestelmään eivätkä arvostella sitä. Tämän taustalla on erityisesti Venäjän vahvan hallitsijan vuosisatainen perinne, jonka me tunnemme tsaarinvalta, imperaattorina ja kommunismin aikaisena demokraattisena sentralismina eli kommunistipuolueen kaikkien päätöksentekoelementtien alistaisuutena politbyroolle. Tänä perinnettä kutsutaan vallan vertikaaliksi. Paradoksi on siinä, että jopa kolme neljästä venäläisestä, jotka käyttivät ääni-oikeuttaan, antoi tukensa vertikaalille.

Useissa Euroopan entisissä sosialistisissa maissa vastakkain ovat perinteiset eurooppalaiset arvot – oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien korostaminen –

sekä niitä vastustavat nationalismi ja siihen sekoittuneet suvereenin demokration kloonit. Unkarissa kolmijako-oppi on pantu syrjään ja sananvapautta on rajoitettu mediassa. Viktor Orbán kutsuu sitä ”kriittiseksi demokratiaksi”. Puolassa on meneillään samanlainen prosessi. Slovakiassa vallan väärinkäyttö, korruptio, ilmenee hallituksen pääpuolueiden järjestelmällisenä pyrkimyksenä hyötyä vallasta taloudellisesti. Romaniassa on mielenosoituksia korruptiota vastaan. Puolan, Unkarin ja Slovakian kehitys uhkaa oikeusvaltiota ja hyvinvointiyhteiskunnan kehitystä.

Myös läntisessä Euroopassa on populistisia puolueita ja liikkeitä, kuten Ranskassa Rassemblement national (Kansallinen liittouma), Saksassa Alternative für Deutschland AFD (Vaihtoehto Saksalle) ja Italiassa Lega Nord (Pohjoisen liitto).¹⁵⁴⁷ Populistit saavat tulevaisuudessa apua Yhdysvalloista Breitbart-uutissivuston entiseltä hallituksen puheenjohtajalta Steve Bannonilta, joka oli Donald Trumpin kampanjapäällikkö vuonna 2016. Tähän asti koettu demokratiakeskustelu lieenee vasta alkua.

Euroopan unionissa kansantuotteen keskiarvo per kansalainen on 2000-luvun Berliinin muuri, sillä tuloero vauraan lännen ja muiden maiden välillä on 20 000 dollaria vuodessa. Ostovoimapariteetti tasaa sitä jonkin verran. Eurostatin mukaan 181 miljoonaa EU-kansalaista elää köyhyysrajan alapuolella. Pääosa heistä on Itä- ja Etelä-Euroopassa, mutta Suomessakin köyhyysrajalla elää 100 000 kansalaista. Alle 20 000 dollarin vuosituloihin per asukas jäävät maat ovat alttiita Moskovan poliittiselle vaikutukselle. Kuriositeettina mainittakoon, että venäläisen kansantulo on vain 11 000 dollaria eli 9350 euroa vuodessa.

Ensi vuonna suvereenin demokration kloonit asettuvat ehdolle Euroopan parlamentin vaaleissa maissa, jotka sijaitsevat tämän uuden Berliinin muurin takana. Näissä maissa hyvinvointivaltiota ei ole, eli kyse on siirtymätaloudessa olevien valtioiden kriisistä. Euroopan arvokriisissä on osin kyse sosialismin romahtamisen perinnöstä. Mitalin toinen puoli on läntisen Euroopan julkisten talouksien paisuminen ja velkaantuminen – valtion velkainen käsi käy kansalaisen taskussa, toisaalta valtiovalta luo uutta ”parempaa” sääntelyä. Se voi olla avaruusajan sosialismia. Euroopan suuri riski on, että jäsenmaat valitsevat johtajikseen suvereenin demokration klooneja ja poikkeavat niistä vuositaisista arvoista, joiden varaan Euroopan demokraattinen kehitys on perustunut ja joita ne Euroopan unioniin liittyessään ilmoittivat kannattavansa.

Eurooppa kilpailee globaalisti Yhdysvaltain ja Kiinan kanssa. Yhdysvallat kokee itsensä taloudellisesti niin merkittäväksi, että se pystyy johtamaan maailman taloudellista kilpailua ja määräämään sille suunnan. Sille olisi uhka, jos Euraasia ja Kiina löytäisivät toisensa. Siksi Yhdysvallat harjoittaa presidentti

Trumpin johdolla omaa talouttaan suojelevaa politiikkaa, jota on kutsuttu kauppasodaksi. Tullit Kiinalle ovat jo voimassa, Euroopan ja Yhdysvaltain välisiä tulleja on suunniteltu. Yhdysvallat on myös vaatinut NATO-liittolaisiltaan merkittävästi suurempia taloudellisia panostuksia puolustukseen. Trump katsoo, että liittolaisten vapaamatkustamisen aika on päättynyt.

Kiinalla on oma strategiansa, jolla se tavoittelee vaikutusvaltaa ja kumppanuutta Aasiassa, Afrikassa ja Euroopassa. Kumppanuus on avainsana, jota seuraa globaali vaikutusvalta. Näissä oloissa myös Venäjän suunta on Euroopalle tärkeä: Kiina ei rahoita Venäjän suurvaltapolitiikkaa Euroopassa, mutta toisaalta se on sitoutunut laajaan yhteistyöhön Venäjän kanssa. Venäjän suurvaltapolitiikan kivijalka on ollut yksinapaisen eli amerikkalaisvetoisen kansainvälisen järjestelmän murtamisessa, kaikkien venäläisten (eli myös Venäjän ulkopuolella asuvien venäläisten) aseman parantamisessa ja Euraasian liiton kehittämisessä.

Élyséeen Mozartiksi kutsuttu Ranskan presidentti Emmanuel Macron kannattaa multilateraalista kansainvälistä järjestelmää. Hänet tunnetaan myös rikkaiden presidenttinä, joka tarjoaa Euroopalle ”kolmen kerroksen mallia”. Siinä uloimman kerroksen pitää sitoutua eurooppalaisiin arvoihin: oikeusvaltio, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja sananvapauteen. Tätä mallia tarjotaan Turkille ja Venäjälle. Toisen kerroksen vaatimuksena on vapaa liikkuvuus (Schengen) ja yhteisten sisämarkkinoiden toteuttaminen. Kolmas kerros muodostaa kovan ytimen, jossa strategisena tulevaisuuskysymyksenä ovat yhteinen politiikka, talous ja puolustus. Se on myös vastaus Yhdysvaltain vaatimukseen siitä, että Euroopan pitää ottaa aiempaa suurempi vastuu puolustuksestaan. Tämä voisi olla vaihtoehto liittovaltiokehitykselle, mille on kannatusta Saksassa, Ranskassa ja muuallakin.

Euroopan ja Yhdysvaltain suhteet ovat valinkauhassa. Kyse on siitä, synnykö uusi kansainvälisen järjestelmän arkkitehtuuri. Sellainen on näköpiirissä. Yhdysvallat panostaa kahdenvälisiin suhteisiin, samoin Venäjä. Brexit korostaa Britannian ja Yhdysvaltain suhteiden kahdenvälisyyttä. EU:n ja Yhdysvaltain kauppasuhteetkin ovat valinkauhassa.

Suomen mahdollisuus liittyä NATO:n jäseneksi on säilytettävä. Kuluneen kymmenen vuoden mittaan Suomi on merkittävästi lisännyt kumppanuuttaan NATO:n kanssa. Kuitenkin jäsenyys NATO:ssa juuri nyt lisääisi jännitteitä Pohjois-Euroopassa ja Itämerellä.

Euroopan ajankohtainen suuri kysymys on pakolaisuus, maahanmuutto idästä ja etelästä. Sotilaallisten kriisien (Syyria, Irak) sekä poliittisten olojen ja taloudellisten syiden lisäksi myös ilmastomuutos aiheuttaa jatkossa pakolaisuutta. Eurooppa koetaan turvasatamaksi. Vapaa liikkuvuus, paikoin matalat

ulkorajat ja suvaitsevaisuus ovat mahdollistaneet siirtolaisuuden, josta on nyt tulossa Euroopan tulevia vaaleja koskettava teema. Pakolaisuuskysymyksessä eurooppalaiset arvot johtavat ”umpikujaan” – mihin vedetään ihmisoikeuksien rajat? Miten suljetaan Euroopan ovet hädänalaisilta? Useissa Euroopan maissa kansallisuuskysymyksistä on tullut populistista politiikkaa, joka on horjuttanut perinteisten poliittisten voimien valtaa.

Euroopan tulevaisuuden kannalta suhteet Afrikkaan ja itään ovat suuria haasteita. Jos ilmaston voimakas lämpeneminen jatkuu, maapallolla on lähi-tulevaisuudessa asuinkelvottomia alueita. Odotettavissa on kansainvaelluksia Afrikasta ja Lähi-idästä Eurooppaan ja Venäjälle.

Edustuksellisuus tarvitsee uutta läpinäkyvyyttä

Suvereenin demokratian ja pohjoismaisen demokratian toinen ratkaiseva ero on siinä, että kansalaisyhteiskunta kanavoi tahtotilansa yhteisöllisyydeksi ja totuuden etsimiseen perustuvaksi vapaaksi toiminnaksi, joka vaikuttaa kaikissa edustuksellisen demokratian instituutioissa. Sen ytimessä on mahdollisuus vaihtaa vallanpitäjiä. Suvereenissa demokratiassa valta vaihtuu hitaammin ja vähemmällä yhteisöllisyydellä.

Kun toimitaan perustuslakien mukaan, useimmissa demokratioissa vallan saamiseen tarvitaan puolueita. Lähes kaikissa yhteiskunnissa poliittiset johtajat tarjoutuvat kansalaisten käyttöön nimenomaan puolueiden välityksellä, ja juuri tämän tarjonnan kautta poliittiset johtajat vaihdetaan demokratiassa. Tätä kutsutaan poliittiseksi vastuuksi. Sitä ei kanneta sosiaalisessa mediassa, vaan vapaissa vaaleissa, jotka järjestetään säännönmukaisesti lakiin perustuen riippumatta vallanpitäjien tahdosta.

Perinteiset puolueet ovat kriisissä. Uusien puolueiden ja valtiojohtajien – esimerkiksi Macronin – esiinmarssi riittää asian perusteluksi sen ohella, että äänestysaktiivisuus on laskussa useissa maissa. Mitalilla on toinenkin puoli. Kysymys on edustuksellisen demokratian kriisistä. Lailliseen yhteiskuntajärjestelmään, jossa valta annetaan vapailla vaaleilla valittaville edustajille, ei enää luoteta riittävästi. Muutoksen kuvitellaan tulevan lisäämällä kansanäänestyksiä ja sosiaalisen median käyttöä. Puolueilla on monopoli asettaa ehdokkaat yleisiin vaaleihin. Niissä annetaan mandaatti toimia kansanedustajana, joka on Suomen perustuslain 29. pykälän mukaan ”velvollinen toimesaan noudattamaan oikeutta ja totuutta. Hän on siinä velvollinen noudattamaan perustuslakia, eivätkä häntä sido muut määräykset.” Kansanedustaja ei siis ole velvollinen noudattamaan vaalilupaustaan, vaan hänellä on mandaatti

(imperatiivisen mandaatin kieltö) päättää itsenäisesti. Tämä on eduskunnan ja kansanvallan kivijalka.

Tämän teoksen painopiste on ollut siinä, kuinka korporaatiot ovat ottaneet vallan suomalaisessa päätöksenteossa. Niiden myötävaikutuksella meillä on paljon kansanedustajia, joiden päälinjana on tehdä aktiivista yhteistyötä osana kolmikantaista päätöksentekoa työmarkkinajärjestöjen kanssa. Se on ollut Suomen malli ja poliittinen traditio lähes kahden sukupolven ajan. Euroopan unionia koskevassa päätösten teossa ja valmistelussa eduskunnan valta on vahvistunut. Vaikka Suomen politiikan dynamo onkin valtioneuvosto, EU:n vertailussa Suomen toimintatapa on esimerkillistä eduskunnan osallistumisen ja tiedonsaannin kannalta. Sen sijaan perinteisessä sisäpolitiikassa korporaatioiden ylivoima on kiistaton. Tämä saattaa tehdä EU-asioista etäisiä sen rinnalla, että perinteiset sisäpolitiikan kysymykset – verotus, eläkkeet, sosiaaliturva, opetus ja julkiset palvelut mukaan lukien elinkeinopolitiikka – päätetään eturyhmien, korporaatioiden valvonnassa. Nukkuvien puolueen kannatuksen kasvu – vaali-osallistumisen lasku yli 80 prosentista jopa alle 60 prosentin tasolle – kertoo demokratian tilasta, mutta tutkijat eivät ole yksimielisiä kehityksen syistä.

Onko Bannoni apua eurooppalaiselle populismille? Jos ajattelun painopiste alkaa siirtyä puolueiden ulkopuolelle ”liikkeisiin”, joita ulkomailla ja Suomessa ovat alkaneet perustaa myös liikemiehet ja viestintäkonsultit, on olemassa riski, että kansalaisia ryhdytään valmentamaan demokratian viidenneksi kolonnaksi.¹⁵⁴⁸

Ratkaisu on eduskunnan käsissä, jos se vain haluaa siihen tarttua. Se voisi esimerkiksi uudistaa valiokuntakäsittelyt siten, että kuulemis- ja lausuntomenettelyissä lisätään avoimuutta (valikoidut julkiset kuulemiset) luopumatta suljetuista valiokuntakäsittelyistä. Valtioneuvoston korporatiivisen työryhmätyöskentelyn vastapainoksi voisi palauttaa parlamentaaristen komiteoiden työskentelyn silloin kun tehdään suuria yhteiskunnallisia uudistuksia. Silloin eduskunnalla on oltava omaa tietoa – tutkittua, hankittua ja omaksuttua. Esimerkiksi sote-uudistuksen valmistelu olisi voitu tehdä yksinkertaisemmin ja nopeammin parlamentaarisen komitean kuin usean hallituksen kautta, missä vaarana on johtajien arvovallan menettämisen lisäksi myös uudistuksen suunnan kadottaminen.

On myös tehtävä valinta korporaatioiden ja eduskunnan vallan välillä. On luotava tilaa edustukselliselle demokratialle, jonka menestys perustuu moniarvoisuuteen: siihen, että tarjolla on aidosti muitakin kuin vain voimakkaimpien eturyhmien vaihtoehtoja. Eduskunnan on kaapattava takaisin valta järjestöiltä, jonka pauloissa suomalainen parlamentarismi on.

Korporaatioiden etuoikeudet on uskallettava arvioida uudelleen. Hyviä käytäntöjä ei ole syytä purkaa, jos ne tuottavat kiistatonta hyötyä yleiselle hyvälle. Mutta jos ne vain rasittavat sitä, niistä on myös uskallettava luopua. Ammatillisten etujen puolustamiseen ja järjestäytymisen vapauteen ja lakko-oikeuksiin ei pidä koskea, mutta näkemysero laittomista lakoista ja työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksujen (myös työnantajien) täysimääräisestä vähennyskelpoisuudesta verotuksessa sietää perusteellisen julkisen keskustelun – eduskunnassa. Uusi sukupolvi kutsuisi sitä ”päivitykseksi”.

Sen sijaan politiikan aidon läpinäkyvyyden tehostaminen edellyttää pelisääntöjen kehittämistä. Niitä on kehitettävä siihen suuntaan, että korporaatioden muita parempaa kuulemisoikeutta lievennetään antamalla säädöstöllä tilaa muillekin. On määriteltävä kaikki ne eturyhmät ja tahot, jotka pyrkivät vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon, kuten EU:ssa on tehty ja kuten Euroopan neuvosto ja OECD ovat suosittaneet. Tämän määritelmän on koskettava myös työmarkkinajärjestöjä. Määritelmän pohjalta on rakennettava läpinäkyvyysrekisteri, johon eduskuntaan ja valtioneuvostoon (ministeriöihin ja hallintoihin) vaikuttamaan pyrkivät tahot rekisteröityvät. Samalla on ratkaistava, miten valtioneuvoston asettamien työryhmien työstä on tiedotettava, kun niissä ovat edustettuina pääosin vain eturyhmät.

Toinen läpinäkyvyyttä ja yhdenvertaisuutta lisäävä toimenpide on politiikan pyöroöven säätely. Merkittävät virat ja poliittiset luottamustoimet on saatava riittävän pitkien karenssiaikojen piiriin, jotta estettäisiin sisäpiirien muodostumista. Karenssit tulevat veronmaksajille halvemmiksi kuin sisäpiiriläisyydestä aiheutuvat vahingot ja väärinkäytökset. Esimerkiksi kansanedustajien määräaikainen eroraha olisi ollut halvempi ratkaisu kuin pysyvä eläkeluontoinen etuus, josta eduskunta onkin jo luopumassa.

Eniten säätelyä kaippaa tapa siirtyä hallinnosta politiikan pyöroöven kautta yksityiselle sektorille. Sisään tulevaa liikennettä on jo säädelty valintakriteerien muodossa, mutta sitä täytyy silti tarkastella. On eroteltava selkeästi ne tehtävät, joihin valitaan vain pätevyyden mukaan ja ne, joissa poliittinen harkinta on ratkaiseva. Kummassakin tapauksessa liikenne ulospäin on sisällytettävä säätelyn piiriin.

Edustuksellinen demokratia on myös luottamuksen väline. Kansanedustajien, median ja kansalaisten roolien kirkastaminen edellyttää, että edes enemmistö tuntee yhteiset pelisäännöt. Sääntöihin kuuluu olennaisesti myös salaaminen, valtakunnan turvallisuus ja asioista päättäminen suljettujen ovien takana. Läpinäkyvyys toteutuu edustuksellisen demokratian kautta, ei sillä, että kaikki on julkista ja nähtävillä. Jotta luottamusta lisäävä tasapaino

löydetään, on keskusteltava politiikan pelisäännöistä. Keskustelualoite on eduskunnalla. Sen tahtotilaa muiden on seurattava, mutta se tapahtuu yhteistyön ja keskinäisen kunnioittamisen kautta.

Kysymys on yhteisön legitimitetistä. Esimerkiksi käy omistajaohjaus, jonka merkityksen kasvusta kertovat Fennovoiman, Talvivaaran ja Suomen telakoiden tapaukset. Jälkimmäinen oli omistajaohjauksen ja poliittisen vaikuttamisen mestariluokka. Valtio ei ole ”fortunapelin kuula” vaan useiden keskenään kilpailevien etujen mosaiikki. Kilpailijat pyrkivät siihen, että valtion päätökset tuovat heille hyötyjä tai että ne eivät ainakaan haittaisi toimintaa. Jos poliittinen tahtotila on vakaa, kansallinen etu löytyy helposti. Epävarmassa tilanteessa tahtotila usein löytyy kilpailun seurauksena. Erityisesti Turun telakan tapauksessa asymmetrisellä tiedolla – toiset tietävät, toiset eivät – oli tarinan muodostumisessa ja päätöksenteossa ratkaiseva merkitys. Hallituksen oli muutettava politiikkaansa, mikä siunattiin poikkeuksellisesti eduskunnassa, ja poliittisten voimien sisäiset ilmanpaineet vapautettiin välikysymyskeskustelussa ja päähallituspuolueiden puoluekokouksissa.

Siksi keskustelu politiikan pyöroöven säätelystä on olennainen tulevaisuuden haaste. Suomessa siihen suhtaudutaan väheksyvästi, koska ne, jotka ymmärtävät sen suuren merkityksen, pelkäävät systeemin ja omien mahdollisuuksiensa puolesta. Ulkomaisille yrityksille nämä esimerkkitapaukset kertovat, että tarpeen tullen Suomi on yhä suljettu klubi, jossa valtion ja julkisen vallan rooli kansantaloudesta on enemmän kuin puolet, kaikkien valtion-yhtiöiden arvo lähes puolet bkt:n arvosta ja valtioenemmistöisten yhtiöiden arvo yli 20 prosenttia bkt:sta.¹⁵⁴⁹ Korporatiivinen kansallinen syndikalismi suorastaan kutsuu yrityksiä julkisen vallan helmoihin. Kukapa ei haluaisi kuulua Team Finlandiin ja Business Finlandiin?

Ulkomaiselle omistajalle voidaan tarvittaessa osoittaa kaapin paikka – maassa maan tavalla tai maasta pois. Omistajat, poliitikot ja myös toimittajat kuitenkin unohtavat, että näin voidaan tehdä myös kotimaiselle omistajalle ja yrittäjälle! Korporatiivinen systeemi on tämän kansallisen syndikalismin työkalu. Tuleva haaste on sen legitimitetti ja läpinäkyvyys. Kuinka mukavaksi eduskunta ja kansanedustajat tuntevat olonsa tässä systeemissä tulevaisuudessa?

Edunvalvontaa tehostettava EU:ssa

Talous- ja valuuttaunioniin liittymisen seurauksena Suomen malliin sisältyi kaksi merkittävää poliittista työkalua: finanssi- eli budjettipolitiikka ja työmarkkinapolitiikka. Rahan arvon säätely annettiin EKP:lle. Mitä näille

kahdelle työkalulle on tapahtunut? Finanssipoliitiikan saldo on, että olemme velkaantuneet yli 60 miljardia euroa lisää finanssikriisin jälkeen. Se kertoo päättämättömyydestä tai poliittisen tahtotilan heikkoudesta ja suunnan puutteesta. Tai sitten velkaannuimme tietoisesti, ja seuraavat sukupolvet maksavat laskun. EMU-puskurit ovat vain kahdeskymmenesosa tuosta lisävelasta. Koska työmarkkinapolitiikka ei ole samassa tahtotilassa kuin eurosta päätettäessä, mikä tahansa hallitus on vaikeuksissa.

Työnantajat ottivat keväällä 2007 keskusjärjestöltään EK:lta pois oikeuden tehdä keskitettyjä sopimuksia, vaikka työnantajien mieli vaihteli vielä pitkään. EK palasi tulopoliittisiin kokonaisratkaisuihin, kun 28.11.2011 solmittiin niin sanottu raamisopimus vuosille 2012–2013. Tätä seurasi 25.10.2013 solmittu työllisyys- ja kasvusopimus vuosille 2013–2016, jota kilpailukyky-sopimuksessa jatkettiin syksyllä 2017. Metsäteollisuus erosi EK:sta vuonna 2015, eikä järjestö enää ole entisensä, kun ottaa huomioon sen monimuotoisten jäsenten sisäiset paineet.

Marraskuussa 2015 EK:n sääntöjä kuitenkin muutettiin siten, ettei se enää voinut olla työmarkkinaosapuoli 30.4.2016 jälkeen. Helmikuussa 2017 EK irtisanoi 22 sopimusta, joiden joukossa ovat jäsenmaksuperintäsopimukset, luottamusmiessopimukset ja joukko muita puitesopimuksia. Tiedotteen liitetiedoissa jäsenmaksuperintäsopimukset tulivat julkisiksi verkossa. Jäsenmaksuperintäsopimukset ovat siirtyneet liittojen vastuulle, mutta tiedossa ei ole, onko liittojen sovittava sopimuksista uudelleen. Onko kolmikantainen korporatiivinen kehitys tullut Suomessa elinkaarensa päähän?

Etelärannan liittojen jäsenyhtymisiä voidaan arvioida monilla tavoilla. EU-jäsenyyden jälkeen lähes puolet 500 suurimmasta yrityksestä on ulkomaisessa omistuksessa. Se tarkoittaa sitä, että lähes joka toisessa suuryrityksessä Suomea koskevat päätökset tehdään osana laajempaa ”ei-suomalaista” viitekehystä. Yrityksillä on uusia prioriteetteja, jotka eivät kenties istu suomalaiseen malliin. Etelärannan liitoissa on tasapainoiltava kotimaisen ja ulkomaisen kilpailukentän sääntökirjojen kehittämisen välillä.

Suomen malli ei nykyinenolla kestä uusia eurooppalaisia haasteita. Tarvitsemme uuden poliittisen tahtotilan, selviytymismallin 2020-luvun Euroopassa. Tarvitsemme tammikuun kihlauksen päivityksen, samanlaisen suuren yhteiskunnallisen tahtotilan kuin vuosien 1968–70 tulopoliitikassa. Moni ei ehkä tule ajatelleeksi, että EU- ja EMU-ratkaisuissa 1990-luvulla tehtiin tulopoliittinen päivitys. Myös nyt kaikkien eturyhmien on ajateltava kokonaisuutta ja oltava valmis arvioimaan uudelleen omia tavoitteitaan. Suurimmassa kriisissä näyttää olevan liike-elämän oma yhteiskunnallinen arvio. Se on

saanut läpi lähes kaiken, mitä se on osannut pyytää hallituksilta, mutta se ei ole osannut sopia suurista linjoista oman henkilöstönsä kanssa. Tässä on suuri yhteiskunnallinen paradoksi. Jos Suomen EU-ratkaisu ontuu toisen tärkeimmän työvälineen – työmarkkinapolitiikan – osalta, emme voi menestyä eurooppalaisessa kilpailussa.

Kommunismin uhan pelosta syntynyt poliittinen tahtotila on menettänyt merkityksensä Suomen sisäpolitiikassa. Tapani Paavonen kiinnittää huomiota hyvinvointivaltion kannatuksen taloudellisiin paineisiin ja tulojen aiempaa epätasaisempaan jakautumiseen. Työmarkkinajärjestelmä on tienhaarassa, ja suomalaiset ovat tulonjakopolitiikassa ”jättiläismäisten tavoitekonfliktien”¹⁵⁵⁰ edessä. Konsensuspolitiikan arvellaan olevan yksi syy alhaiseen politiikan osallistumiseen. Toisaalta Suomessa poliittinen lukutaito on heikompi kuin muualla muussa läntisessä demokratiassa. Se rapauttaa kansalaispätevyyttä.¹⁵⁵¹

Sekä työnantaja- että työntekijäjärjestöissä ajatellaan nykyisin, että niiden valta on heikentynyt, koska hallitukset (Katainen, Sipilä) ovat yhä aktiivisemmin tavoitelleet puitesopimuksia korporaatioiden kanssa saadakseen tukea ja työrauhaa valtiontalouden negatiivisen kehityksen kääntämiseksi. Työntekijäjärjestöissä hallituksen linja on koettu painostamisena, ei sopimisena. Myös työntekijöiden on voitava katsoa peiliin.

Liike-elämä ja myös muut merkittävät eturyhmät tarvitsevat uuden poliittisen, päämäärän, jonka merkitys ylittää kilpailevat edut ja yhdistää kansallisesti tavalla, johon suurin osa suomalaisista voi yhtyä. Kysymys on Olli Rehnin tarkoittamasta rajoitetusta tai Tapani Paavosen kuvaamasta vapaakauppa-integraatiota tukevasta konsensusyhteisöstä, jonka varassa eturyhmät sovittelevat intressinsä. Päämäärä voi myös löytyä keskustelussa Suomen roolista Euroopan unionissa.

Korporaatioilla on ollut eräänlainen paremman oikeus, Päivi Paaston tarkoittama ”ensimmäisen oikeus”, joka on syntynyt poliittisen valmistelun sisäpiirissä hallituksen asettamissa työryhmissä. Niissä korporaatioiden edustajat ovat edustuksiltaan ylivertaisia. Julkisen velan kasvu kertoo siitä, että korporatismi on joko heikentynyt järjestelmänä tai menettänyt kykyyään tuottaa riittävää taloudellista kasvua esimerkiksi Ruotsiin ja Itävaltaan verrattuna. Ansiosidonnaisen sosiaaliturvan haaste on, koskeeko se tulevaisuudessa yhä pienempää osaa työvoimasta ja väestöstä.

Suomen erityispiirre on ”väkiluvultaan pienen maan pienet piirit”. Hyvin todennäköisesti ihmiset – erityisesti eliitti – tuntevat toisensa. Douglass C. Northin määritelmän mukaista avointa valtiota luonnehtii muun muassa se, että julkisten palveluiden käyttö ei perustu henkilökohtaisiin suhteisiin.

Suomessa tätä on vaikeampi toteuttaa kuin väkirikkaissa maissa. Henkilökohtaisten suhteiden merkitys ei ole kadonnut, vaikka kauppa maailmassa on kasvanut ja valtioista on tullut aiempaa läpinäkyvämpiä.¹⁵⁵²

Edessä on uuden arvion laatimisen paikka, tienhaara – kuten vuosina 1940, 1968 ja 1992. Arvioinnissa olisi löydettävä myös perustelut sille, miksi poliittisen vaikuttamisen voimavaroja tulisi siirtää kotimarkkinoilta EU:n instituutioissa ja tärkeissä jäsenmaissa tapahtuvaan vaikuttamiseen, poliittiseen ennakointiin, analyysiin ja keskusteluun. Olisiko tässä yksi perustelu työmarkkinajärjestöjen toiminnan uudelle päivitykselle, jonka painopisteenä on ”Eurooppavaikuttaminen”? Toinen perustelu voisi olla jo kauan esillä ollut työmarkkinoiden joustavoittaminen ja työelämän uudistaminen. Ja kolmanneksi olisi mietittävä panostamista uusiin suomalaisiin. Korporatiivisen yhteiskunnan rakenteet mitoitettiin 100 000:lle vuosittain syntyvälle suomalaiselle. Nyt heitä syntyy vain 50 000. Sodan käynyt ja Suomen jälleenrakentanut sukupolvi eli lastensa tulevaisuuden hyväksi. Elävätkö heidän jälkeläisensä tälle ylevälle päämäärälle?

Liitteet

Liite 1: Edunvalvontafoorumin vapaaehtoiset eettiset menettelytapasäännöt.

Liite 2: Luettelo liike-elämän järjestöjen valikoiduista toimeksiantaja-päättäjistä.

Liite 3: Liitetaulukot ja -kuvat:

Liitetaulukko 1: Puoluetuen kehitys 1970–2010.

Liitekuvio 2: Työmarkkinajärjestöjen osuus julkisesta toiminnasta 1975–2015.

Liitetaulukko 3: Valtionhallinnon komiteat ja työryhmät 1999–2001.

Liitetaulukko 4: Palkansaajien keskusjärjestöjen ja 15 ammattiliiton taseiden loppusummat sekä tuotot vuosilta 1990, 2000 ja 2010.

Liitetaulukko 5: Ammattiliittojen työttömyyskassojen ja Yleisen työttömyyskassan jäsenvertailu.

Liitetaulukko 6: Julkisista lähteistä kerätty palkansaajaliittojen ilmoittamat jäsenmäärät vuoden 2015 alussa.

Liite 1: Edunvalvojien vapaaehtoiset eettiset menettelytapasäännöt

Edunvalvontafoorumin läpinäkyvyysaloite

Toimenpide-ehdotuksia edunvalvonnan eettisten menettelytapasääntöjen kehittämiseksi Suomessa. Luonnos 17.1.2012, sivu 6. Hyväksytty Edunvalvontafoorumin kokouksessa 17.4.2012.

Ehdotusluonnos edunvalvonnan eettiseksi menettelytapasäännöiksi.

Itsesääntelyä koskevasta sisällöstä päästään keskustelemaan, kun osapuolet ovat sopineet keskusteluista. Edunvalvontafoorumi ehdottaa keskustelujen pohjaksi luonnosta:

Suomalaisen edunvalvonnan eettiset toimintatavat

Edunvalvontaa harjoittavina tahoina olemme sopineet vapaaehtoisesti edunvalvontaa koskevista yhteisistä toimintatavoista, joita noudatamme suhteessa

- eduskunnan jäseniin, henkilökuntaan ja avustajiin,
- valtioneuvoston jäseniin, julkishallinnon virkamiehiin ja ministereiden avustajiin,
- kuntien luottamushenkilöihin ja virkamiehiin,
- Euroopan parlamentin jäseniin ja avustajiin
- yhteyksissä Euroopan unionin instituutioiden edustajiin,

kun valvomme edustamiemme yksityisten ja julkisten tahojen etuja ja oikeuksia sekä toimitamme julkisia asioita asiantuntijoina, edustajina tai edunvalvojina.

Kutsumme työtämme edunvalvonnaksi. Edunvalvonta on vaikuttamista ja osallistumista yhteiskunnallisten päätösten valmisteluun ja niiden toimeenpanon edistämiseen.

Edunvalvontatyössä sitoudumme seuraavaan:

- 1 Kerromme henkilöllisyytemme ja toimeksiantajamme, kun meillä on toimeksianto edustaa toimeksiantajaa.
- 2 Ilmoitamme avoimesti asiamme ja pyrkimyksemme.
- 3 Ilmoitamme omat sidoksemme eduskuntaan, hallitukseen tai virkamieskuntaan.
- 4 Pidämme tapaamisissa ja muilla tavoin saadun tiedon ja aineiston luottamuksellisena, jos näin on sovittu.
- 5 Tuomme avoimesti esiin tiedossamme olevat asian käsittelyyn vaikuttavat seikat.
- 6 Kieltäydymme vastaanottamasta ja käyttämästä tietoa, joka on hankittu laittomin keinoin.
- 7 Kieltäydymme lahjonnasta sekä suoran tai epäsuoran henkilökohtaisen taloudellisen edun tarjoamisesta neuvotteluosapuolelle.
- 8 Arvioimme aina oman esteellisyytemme ja pidättäydymme jääviystilanteessa edunvalvontatyöstä.
- 9 Emme palkkaa valmistelemaa viranomaista tai päättävässä asemassa olevaa henkilöä – kansanedustajaa, Euroopan parlamentin, valtioneuvoston tai muun merkittävän julkisen päätöksentekaelimen jäsentä – kesken edunvalvonnan kohteena olevan asian valmistelun.

Noudattaessamme suomalaisen edunvalvonnan eettisiä toimintatapoja odotamme oikeutta esittää näkemyksemme päättäjille, kohtuullisia edellytyksiä asiamme esittämiselle, asiallista suhtautumista perustellusti ja asiallisesti esitettyihin tietoihin ja näkemyksiin sekä molemminpuolista luottamusta.

Liite 2: Luettelo liike-elämän järjestöjen valikoiduista toimeksiantajapäätäjistä.

Elinkeinoelämän valtuuskunnan puheenjohtajat 1974–

Päiviö Hetemäki 1974

Mika Tiivola 1974–1988

Pentti Kivinen 1989–1992

Pertti Voutilainen 1993–1999

Georg Ehrnrooth 2000–2003

Jorma Ollila 2004–2017

Carl Haglund 2018–

Suomen Työnantajain Keskusliiton puheenjohtajat 1968–1991

Erkki J. Partanen 1968–1976

Stig H. Hästö 1976–1979

Asko Tarkka 1980–1985

Krister Ahlström 1986–1991

Tauno Matomäki 1992

Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajat 1976–1991

Björn Westerlund 1976–1977

Gay Ehrnrooth 1978–1981

Fredrik Castrén 1982–1984

Kari Kairamo 1985–1987

Casimir Ehrnrooth 1988–1991

Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton puheenjohtajat 1992–2004

Tauno Matomäki 1993

Georg Ehnrooth 1994–1996

Jukka Härmälä 1997–1999

Jukka Juusela 2000–2001

Christoffer Taxell 2002

Heikki Pentti 2002–2003

Juha Rantanen 2003–2004

**Liiketyöntäjien keskusliiton ja Palvelutyöntäjien puheenjohtajat
1968–2004**

Lauri Hietanen 1955–1968

Tapio Koski 1969–1978

Viljo Luukka 1979–1982

Pentti Herkama 1983–1984

Pentti Kivinen 1985–1988

Eero Utter 1989–1992

Jere Lahti 1993–1998

Matti Honkala 1999–2004

Elinkeinoelämän Keskusliiton puheenjohtajat 2004–2014

Juha Rantanen 2004

Christoffer Taxell 2005–2006

Antti Herlin 2007–2009

Sakari Tamminen 2009–2010

Ole Johanson 2011–2012

Ilpo Kokkila 2013–2014

Matti Alahuhta 2015–2017

Veli-Matti Mattila 2018–

Taloudellisen Tiedotustoimiston puheenjohtajat 1973–

Max Jakobson 1975–1976

Gustav Rosenlew 1977–1983

Heikki Pentti 2003–2006

Bertel Paulig 2007–2010

Pekka Sairanen 2011–2012

Eero Kotkasaari 2013–2016

Liite 3: Taulukot ja kuvat

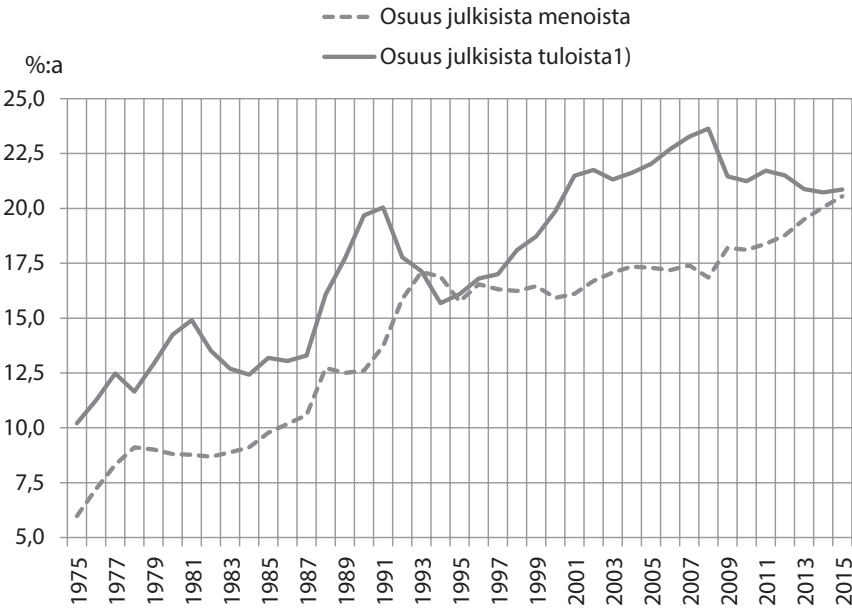
Liitetaulukko 1: Puoluetuen kehitys 1970–2010.

Puoluetuki 1970–2010*	Nimellisarvoina €	Vuoden 2013 rahassa €**
2010	36,000 000	38,862 000
2000	38,135 000	32,311 000
1990	22,572 000	28,370 000
1980	9,504 000	18,563 000
1973	6,160 000	17,928 000
1970	5,940 000	14,283 000

* Valtion tilinpäätökset 1967–2015; Venho 2008, 44.

** "Rahavarvonkerroin 1860–2014". Tilastokeskuksen verkkosivut, päivitetty 20.1.2015. <http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html> [luettu 27.12.2015].

Liitekuvio 2: Työmarkkinajärjestöjen osuus julkisesta toiminnasta 1975–2015.

Liitetaulukko 3: Valtionhallinnon komiteat ja työryhmät 1999–2001.

Hallinto- ala	1999			2000			2001		
	Työ- ryhmiä	Komiteoita tai toimi- kuntia	Yht.	Työ- ryhmiä	Komiteoita tai toimi- kuntia	Yht.	Työ- ryhmiä	Komiteoita tai toimi- kuntia	Yht.
VNK	7	—	7	6	2	8	8	1	9
UM	2	—	2	1	—	1	1	—	1
OM	27	3	30	19	8	27	32	4	36
SM	28	—	28	21	4	25	22	—	22
PLM	4	2	6	2	2	4	4	—	4
VM	21	—	21	49	1	50	35	—	35
OPM	51	5	56	50	2	52	40	42*	82
MMM	26	1	27	33	1	34	26	2	28
LVM	7	—	7	12	—	12	19	—	19
KTM	33	1	34	40	2	42	27	2	29
STM	43	2	45	42	5	47	37	—	37
TM	10	—	10	6	1	7	12	2	14
YM	21	—	21	31	2	33	31	2	33
Yht.	280	14	294	312	30	342	294	55	349

* Luku sisältää eri alojen koulutustoimikunnat.

VNK	= Valtioneuvoston kanslia	MMM	= Maa- ja metsätalousministeriö
UM	= Ulkoasiainministeriö	LVM	= Liikenne- ja viestintäministeriö
OM	= Oikeusministeriö	KTM	= Kauppa- ja teollisuusministeriö
SM	= Sisäministeriö	STM	= Sosiaali- ja terveysministeriö
PLM	= Puolustusministeriö	TM	= Työministeriö
VM	= Valtiovarainministeriö	YM	= Ympäristöministeriö
OPM	= Opetusministeriö		

Liitetaulukko 4: Palkansaajien keskusjärjestöjen ja 15 ammattiliiton taseiden loppusummat sekä tuotot vuosilta 1990, 2000 ja 2010.

Luvut M€ vuoden 2010 rahan arvossa	Taseen loppusumma			Bruttotulot ¹		
	1990	2000	2010	1990	2000	2010
SAK	42	50,3	50,3	16,1	13,3	12,8
PAM	52	67,2	123,6	34	18,1	38,1
<i>Liikealan ammattiliitto</i>	34,5			20,3		
<i>Kiinteistöyöntekijäin liitto</i>	*			*		
<i>Teknisten ja erikoisammattien liitto</i>	2,7			2,4		
<i>Hotelli ja ravintolahenkilökunnan liitto</i>	14,8			11,2		
TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto			64			19,4
Rakennusliitto	99,9	65,5	85,8	40,9	25,1	28,6
Metallityöväen liitto	70,9	137,1	184,3	43,9	54,4	54,9
SEL Suomen Elintarviketyöläiset	10,6	9	29,9	8,8	4,6	9,8
PAU Posti- ja logistiikka-alat			*			*
<i>Postiliitto</i>	*	8,5		5,1	0,3	
<i>Postin toimihenkilöliitto</i>	*	*		*	*	
Sähköalojen ammattiliitto	12,5	40	10,4	11,5	7,9	6,4
STTK	0,4	0,7	7,4	0,6	0,8	5,8
AKAVA	*	4,2	*	*	4	*
OAJ Opetusala	41,6	52	89,3	20,7	32,8	41,9
UIL Insinöörit	1	2,9	22	0,9	2,2	16,4
TEK Tekniikan akateemiset	5,4	14,5	95,4	0,9	2,3	25,4
SEFE Ekonomiliitto	30,1	55,7	64,7	8,3	12,9	11,8
Suomen Lääkäriliitto	8,7	13,7	25,7	12,3	14,7	13,4
Akavan Erityisalat	1,4	4,5	*	1,1	2,8	*
Suomen lakimiesliitto	*	2,1	21,8	3,2	0,6	4,3
SMKJ	2,3	6,6	8	2,1	6,3	6,4
YHTEENSÄ MEUR**	377,4	515,2	796,8	201	195,4	271,7
YHTEENSÄ KAIKKI LIITOT***	926,4	1264,6	1955,8	493,4	479,6	666,9

¹ Sisältää bruttomääräiset jäsenmaksutuotot, varsinaisen toiminnan tuotot ja sijoitustuotot.

* Tietoa ei ole saatu.

** HUOM! Yhteenlaskettu summa laskettu vain siltä osin, kun tiedot saatavilla kaikilta kolmelta vuodelta.

*** Yllä oleva kaikkien liittojen luku on jaettu niiden jäsenmäärällä: Sen perusteella kaikkien liittojen yhteisluku on tekijän arvio, joka syntyy taseen ja tuottojen oletusarvosta per jäsen.

**Liitetaulukko 5: Ammattiliittojen työttömyyskassojen
ja Yleisen työttömyyskassan jäsenvertailu.**

Ammattiliitot vs. YTK	1995	2000	2010
Vähennyksen tehneitä	1 725 982	1 856 184	1 965 721
YTK:n jäsenmäärä	..	158 056	308 278
Ammattiliittojen jäsenmäärä	..	1 698 128	1 657 443

**Liitetaulukko 6: Julkisista lähteistä kerätyt palkansaajaliittojen
ilmoittamat jäsenmäärät vuoden 2015 alussa.**

Akava	588 865		
Agronomiliitto	5 937	Suomen Ekonomiliitto SEFE	51 465
Akavan Erityisalat	28 476	Suomen Eläinlääkäriliitto	2 596
Akavan Yleinen Ryhmä AYR	770	Suomen Farmasialiitto	7 794
Diakoniatyöntekijöiden liitto Dtl	1 905	Suomen Hammaslääkäriliitto	7 049
Driftenjöräförbundet i Finland	3 238	Suomen Lakimiesliitto	16 138
Insinööriiliitto IL	70 838	Suomen Lääkäriiliitto	24 993
Kirkon Akateemiset AKI	5 817	Suomen Psykologiiliitto	1 505
Kirkon Nuorisotyöntekijöiden Liitto KNT	1 169	Suomen terveydenhoitajaliitto STHL	7 414
KTK Tekniikan Asiantuntijat	9 053	Suomen Työterveyshoitajaliitto	1 792
Luonnontieteiden Akateemisten Liitto LAL	7 940	Tekniikan Akateemiset TEK	72 353
Metsänhoitajaliitto	2 599	Terveystieteiden akateemiset johtajat ja asiantuntijat	1 209
Myyntin ja markkinoinnin ammattilaiset SMKJ	26 899	Tieteentekijöiden liitto	6 891
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ	121 033	Tradenomiliitto TRAL	29 549
Professoriliitto	2 437	Upseeriliitto	6 106
Päällystöliitto	4 050	Yhteiskunta-alan korkeakoulutetut	12 157
Sosiaalialan korkeakoulutettujen talentia	23 622	YTY & Valmentajat	10 193
Suomen Arkkitehtiiliitto SAFA	2 341	Ympäristöasiantuntijoiden keskusliitto YKL	4 720

→

SAK	1 008 040	STTK	608 000
Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT	50 002	Ammattiliitto Nousu	7 000
Ilmailualan Unioni IAU	3 650	Ammattiliitto Pro	120 000
Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL	230 176	Erityisalojen Toimihenkilöliitto ERTO	17 000
Kaupanalain Esimiesliitto KEY	7 939	Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto	60 000
Metallityöväen Liitto	144 182	Jyty	—
Palvelualojen Ammattiliitto PAM	232 381	Kirkon alat ry	—
Paperiliitto	37 831	Liiketalouden Liitto LTA	27 000
Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU	29 283	Meijerialan Ammatillaiset MVL	3 000
Puuliitto	35 512	METO – Metsäalan Asiantuntijat	—
Rakennusliitto	85 089	Palkansaajajärjestö Pardia	55 000
Rautatievirkamiesliitto	875	Rakennusinsinöörit ja Arkkitehdit RJA	10 000
Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL	34 173	Suomen Erityisteknisten Liitto SETELI	—
Suomen Huippu-urheilijoiden Unioni SHU	2 455	Suomen Konepäällysteliitto SLPL	2 500
Suomen Lentoemäntä- ja Stuerttiyhdistys SLSY	1 712	Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer	86 000
Suomen merimies-Unioni SMU	9 476	Suomen Palomiesliitto SPAL	4 000
Suomen Muusikkojen Liitto	3 254	Tehy	160 000
Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL	323	Vakuutusväen Liitto VvL	—
Sähköalojen ammattiliitto	34 887	Yhteistyöjäsen Agrolgien liitto	—
TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto	56 693		
Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto Teme	4 721		
Veturimiesten Liitto	3 245		
Yleinen Lehtimiesliitto	181		

Lähteet: Akava vuosikertomus 2014, tilanne 31.12.2014; SAK:n jäsenmäärät 1.1.2015 [<https://www.sak.fi/tama-on-sak/ammattiliitot/jasenmaarat>], haettu 1.6.2015; STTK:n jäsenjärjestöjen tiedot kerätty järjestökohtaisesti.

Lyhenteet

(ei sisällä oppiainvojen lyhenteitä)

3G	yleinen lyhenne ns. kolmannen sukupolven matkapuhelinteknologioille, <i>third generation</i> .
3GPP	The 3rd Generation Partnership Project, usean standardointijärjestön yhteistyöorganisaatio, joka pyrkii luomaan kolmannen sukupolven matkapuhelinjärjestelmille eli 3G-järjestelmille maailmanlaajuisia teknisiä määrittelyjä.
ACA	liittymistasausmaksu, <i>Accession Compensatory Amount</i> .
ACOPA	The Advisory Committee on Business Appointments.
AEK	Akavan Erityisalojen Keskusliitto.
AHS	Arctech Helsinki Shipyard, Helsingin Hietaniemen telakka.
Akava	Korkeasti koulutettujen työmarkkinakeskusjärjestö.
AKT	Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto.
Alter-EU	Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU.
AP	yhdysvaltalainen uutistoimisto, <i>Associated Press</i> .
APN	Neuvostoliittolainen uutistoimisto, <i>Agentstvo petšati Novosti</i> .
ARIB	The Association of Radio Industries and Businesses.
ATIS	Alliance for Telecommunications Industry Solutions.
ATV	Alkutuotevähennys.
Ay-liike	Ammattiyhdistysliike.
BE	BusinessEurope, Euroopan elinkeinoelämän kattojärjestö, entinen UNICE.
BIAC	OECD:n liike-elämän ja teollisuuden neuvoo-antava komitea, <i>Business and Industry Advisory Committee</i> .
BKT	bruttokansantuote, <i>Gross Domestic Product (GDP)</i> .
CAP	Yhteinen maatalouspolitiikka, <i>Common Agriculture Policy</i> .
CCSA	China Communications Standards Association.
CDMA	koodijakokanavointi, <i>Code Division Multiple Access</i> .
CDU	Saksan kristillisdemokraattinen unioni, <i>Christlich Demokratische Union Deutschlands</i> .
CEIF	Euroopan Teollisuusjärjestöjen Neuvosto, <i>Council for European Industrial Federations</i> .
CIA	Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu, <i>Central Intelligence Agency</i> .
COFACE	Compagnie Française d'Assurance pour le Commerce Extérieur (Ranskan hallituksen käyttämä yksityinen, listattu luottoriskiyhtiö vientikauppojen riskien jakamiseen ja rahoittamiseen).

COGECA	Euroopan maatalousosuuskuntien järjestö, Comité général de la coopération agricole de l'Union européenne.
COPA	Euroopan maataloustuottajajärjestö, <i>Comité des organisations professionnelles agricoles</i> .
COREPER	Comité des représentants permanents, engl. <i>Committee of Permanent Representatives</i> . EU:ssa hallitusten pysyvien edustajien komitea, joka valmistelee EU:n neuvoston päätöksiä.
CPA	yritysten poliittinen toiminta, Corporate Political Activity.
CPI	Transparency Internationalin vuosittain julkaisema korruptioindeksi, <i>Corruption Perception Index</i> .
DETA	Demokratian ja tasa-arvon tutkimus.
DIF	Directors' Institute Finland –voittoa tavoittelematon yhdistys Hallitusammattilaiset ry.
EC	Euroopan yhteisö, myös Euroopan yhteisöt, <i>European Community, European Communities</i> .
ECOFIN	Talous- ja rahoitusasioiden neuvosto, <i>The Economic and Financial Affairs Council</i> .
ECU	Euroopan valuuttayksikkö, <i>European Currency Unit</i> , 1979- 1999.
ECSC	Euroopan hiili- ja teräsyhteisö, <i>European Coal and Steel Community</i> .
EDU	<i>European Democrat Union</i> , Euroopan konservatiivipuolueiden kattojärjestö.
EEC	Euroopan talousyhteisö, <i>European Economic Community</i> .
EFI	Euroopan metsäinstituutti, <i>European Forest Institute</i> .
EFMA	Euroopan lannoiteteollisuusyhdistys, <i>European Fertilizers Manufacturers Association</i> .
EFTA	Euroopan vapaakauppajärjestö, <i>European Free Trade Association</i> .
EK	Elinkeinoelämän keskusliitto.
EKP	Euroopan keskuspankki.
ELKA	Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto.
EMU	Euroopan talous- ja rahaunioni, <i>Economic and Monetary Union</i> .
EPACA	EU:n julkisten asioiden toimittajien yhteistyöliittymä, <i>European Public Affairs Consultancies' Association</i> .
ERTO	Erityisalojen Toimihenkilöliitto.
ERM	Euroopan valuuttakurssimekanismi, <i>Exchange Rate Mechanism</i> .
ERT	The Roundtable of European Industrialists, European Round Table, eurooppalaisen suurteollisuuden yhteistyöjärjestö.
ERVV	Euroopan rahoitusvakausväline, <i>European Financial Stability Facility (EFSF)</i> .
ET	Euroopan tuomioistuim, engl. <i>The Court of Justice of the European Union (CJEU)</i> .
ETA	Euroopan talusalue, <i>The European Economic Area EEA</i> .
ETK	Eläketurvakeskus.
ETL	Elintarviketeollisuusliitto.
Etlä	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.
ETNO	European Telecommunications Network Operators' Association.
ETSI	European Telecommunications Standards Institute, voittoa tavoittelematon eurooppalainen telealan standardisoimisjärjestö.
ETSK	Euroopan Talous- ja sosiaalikomitea.
ETUC	Euroopan ammatillinen yhteisjärjestö (EAY), <i>European Trade Union Confederation</i> .
EU	Euroopan unioni, vuodesta 1993.
EUVL/EYVL	Euroopan unionin virallinen lehti.
EVA	Elinkeinoelämän valtuuskunta.

EVM	Euroopan vakausmekanismi, <i>European Stability Mechanism (ESM)</i> .
EY	Euroopan yhteisö, Euroopan yhteisöt, <i>European Community, EC</i> .
FIBS	Yritysvastuuverkosto <i>Finnish Business Society ry</i> .
FiCom	Tietoliikenteen ja tietotekniikan keskusliitto.
FIM	Suomen markka, mk.
Finefta	Suomen tarpeiden mukaan räätylöity Eftan liitännäissopimus, <i>The association agreement between the Efta countries and Finland</i> .
Finnboard	Suomen Kartonkiyhdistys.
Finncell	Suomen selluloosayhdistys.
Finnpap	Suomen Paperitehtaiden Yhdistys.
GATT	Tullitariffeja ja kauppaa koskeva yleissopimus, <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> .
GEEF	Euroopan perheyrittäjäjärjestöjen edunvalvontajärjestö, <i>European Group of Owner Managed and Family Enterprises, (Groupement Européen des Entreprises Familiales)</i> .
GmbH	Gesellschaft mit beschränkter Haftung (suljettu osakehtiö).
GRECO	Euroopan neuvoston korruptionvastainen toimielin, <i>Group of States against Corruption</i> .
GSM	Groupe Spécial Mobile, sittemmin Global System for Mobile Communications, maailmanlaajuinen matkapuhelinjärjestelmä.
GR	Hallintosuhteet, <i>Government relations</i> .
HM	Hallitusmuoto, laki, jossa määritellään valtion valtaa käyttävät instituutiot.
HS	Helsingin Sanomat.
HTSY	Verohallituksen Harmaan talouden selvitysyksikkö.
HTV	kaapelitelevisio-operaattori Helsinki Televisio Oy.
HVK	Hallitusten välinen konferenssi EU:n kehittämisestä.
ILO	YK:n alainen Kansainvälinen työjärjestö, <i>International Labour Organization</i> .
IMD	sveitsiläinen liikkeenjohdon instituutti, <i>International Institute for Management Development</i> .
IMF	Kansainvälinen valuuttarahasto, <i>International Monetary Fund</i> .
IR	Sijoittajasuhdeviestintä, <i>Investor Relations</i> .
IT	informaatioteknologia, tietotekniikka, <i>information technology</i> .
JHL	Julkisten ja hyvinvointialojen liitto.
JYTY	Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto.
KA	Kansallisarkisto.
KEVA	Kuntien Eläkevakuutusyhtiö.
KEXIM	Export Import Bank of Korea.
KGB	Neuvostoliiton valtiollinen turvallisuuspoliisi vuodesta 1954 vuoteen 1991, <i>Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR</i> .
KHO	Korkein hallinto-oikeus.
KKK	Keskuskauppakamari.
KKV	Kilpailu- ja kuluttajavirasto.
KMA	Keskustan ja maaseudun arkisto.
KMS	Kehittyvien Maakuntien Suomi ry.
KNL	Kokoomuksen Nuorten Liitto.
KOK	Kansallinen Kokoomus.
KOP	Kansallis-Osake-Pankki.
KTM	kauppa- ja teollisuusministeriö.
KU	Kansan Uutiset.

LFA	Luonnonhaittakorvaus, epäsuotuisat alueet, joille myönnetään maataloustukea, <i>Less Favoured Areas</i> .
LEL	Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki.
LO	Ruotsin keskusammattijärjestö, <i>Landsorganisationen i Sverige</i> .
LTK	Liiketyönantajain Keskusliitto ry.
MMM	Maa- ja metsätalousministeriö.
MNE	kansainvälinen yritys, jolla on haarakonttoreita, tytäryhtiöitä ja edustuksia eri puolilla maailmaa, <i>Multinational enterprise</i> .
MoU	Memorandum of Understanding, yhteisymmärrysmuistio.
MTK	Maataloustuottajain Keskusliitto, vuodesta 1992 Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry.
MTKA	Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton arkisto.
MTO	Keskipitkän aikavälin tavoite, <i>Medium Term Objective</i> .
MYEL	Maatalousyrittäjän eläkelaki.
NATO	Pohjois-Atlantin liitto, <i>North Atlantic Treaty Organization</i> .
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue.
NL	Neuvostoliitto.
NMT	Nordiska Mobiltelefongruppen, myöhemmin Nordisk Mobiltelefon, yhteispohjoismainen radiopuhelinverkko.
OAJ	Opetusalan Ammattijärjestö.
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö, <i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i> .
Oy	Osakeyhtiö.
OKO	Osuuspankkien Keskuspankki Oyj.
OM	Oikeusministeriö.
OPM	Opetusministeriö.
PA	Julkissuhteet (mukaan lukien yhteiskuntasuhteet), <i>Public Affairs</i> .
PAM	Palvelualojen ammattiliitto.
PAU	Posti ja logistiikka-alan unioni.
PeL	(myös PerL, PL) Suomen perustuslaki.
pk-yritys	pieni ja keskisuuri yritys.
pkt	pieni ja keskisuuri teollisuus.
PL	Perheyrittäjien liitto.
PLM	Puolustusministeriö.
PR	Tiedotus- ja suhdetoiminta, julkisuussuhteet eli mediasuhteet, <i>Public relations</i> .
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus.
PSE	Tuottajatuki, <i>Producer Subsidy Equivalent</i> . PSE määritellään kotimaisen hinnan ja maailmanmarkkinahinnan (referenssihinnan) erotuksena.
PSKJ	Palkansaajakeskusjärjestöt.
PT	Palkansaajien tutkimuslaitos.
PT	Palvelutyönantajat.
PTK	Pienteollisuuden keskusliitto.
RCCL	Royal Caribbean Cruises Ltd.
RESPO	Responsiivisen politiikan tutkimussuuntaus.
RIF	Suomalaisen työnantajajärjestöjen perustama edustusto Brysselissä, <i>Representation de l'Industrie et des Employeurs Finlandais</i> .
Rkp	Suomen ruotsalainen kansanpuolue.
SACO	Ruotsin akateemisten keskusjärjestö, <i>Sveriges Akademikers Centralorganisation</i> .
SAJ	Suomen Ammattijärjestö.
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö.

SAT	Suomen Aseveljien Työjärjestö.
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue.
SEC	Yhdysvaltain kongressin valtuuttama Yhdysvaltain arvopaperimarkkinoita valvova elin, <i>Securities Exchange Commission</i> .
SEFE	Suomen Ekonomit (entinen Suomen Ekonomiliitto).
SEL	Suomen Elintarviketyöläisten Liitto.
SEU	Sopimus Euroopan Unionista.
Sitra	Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, vuoteen 1990 Suomen itsenäisyyden juhluvuoden 1967 rahasto.
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto.
SKOP	Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki.
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue.
SLC	Ruotsinkielisten maataloustuottajain keskusliitto, <i>Svenska lantbruksproducenternas centralförbund r.f.</i>
SMKJ	Suomen myyntimiesten keskusjärjestö.
SMP	Suomen Maaseudun Puolue.
SNA	System of National Accounts. YK:n johdolla laadittu käsikirja, jonka kehittämisessä ovat olleet mukana myös mm. EU, OECD, IMF ja Maailmanpankki.
SONK	Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta.
SPÖ	Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue, <i>Sozialdemokratische Partei Österreichs</i> .
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto.
STKV	Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunta.
STM	Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
STT	Suomen Tietotoimisto.
STTK	Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto, vuodesta 1993 Toimihenkilökeskusjärjestö.
SuPer	Suomen lähi- ja perushoitajaliitto.
Supo	(aikaisemmin Suopo) Suojelupoliisi.
SVT	Suomen virallinen tilasto.
SY	Suomen Yrittäjät.
SYKL	Suomen Yrittäjien Keskusliitto.
SYF	Suomen Yhdyspankki.
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki- säätiö.
TA	Työväenarkisto.
TALPO	Talouspoliittinen ministerivaliokunta.
TANDEM	Tasa-arvon ja demokratian tutkimus.
TaT	Taloudellinen tiedotustoimisto 1993– (1947–1992 TT).
TCO	<i>Tjänstemännens Centralorganisation</i> , ruotsalainen virkamiesjärjestö.
TDMA	aikajakokanavointi, <i>Time Division Multiple Access</i> .
TEAM	Teollisuusalojen ammattiliitto.
Tekes	Teknologian tutkimuskeskus.
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö.
TEL	Työntekijäin eläkelaki.
TELA	Työeläkevakuuttajat TELA ry.
THA	Toimihenkilöarkisto.
TI	Transparency International.
TKL	Teollisuuden Keskusliitto.
TM	Työministeriö.
TPI	Tasavallan presidentti.

TPSL	Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto.
TRAL	Tradenomiliitto.
TS	Transparency Suomi.
TS	Turun Sanomat.
TSDSI	Telecommunications Standards Development Society, India.
TT	Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto.
TT	Taloudellinen tiedotustoimisto (1947–1992 TT, vuodesta 1993 alkaen TaT).
TTA	Telecommunications Technology Association, Korea.
TTC	Telecommunication Technology Committee, Japan.
T.T.T.	Teknisen Työn Turva.
TUI	Touristik Union International (saksalainen matkailualan ja laivanvarustamo).
Tupo	Tulopoliittinen kokonaisratkaisu.
TVK	Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto.
UIL	Uusi Insinööriliitto.
UKA	Urho Kekkosen arkisto
UKK-sopimus	8.12.1970, järjestyksessään kolmas tulopoliittinen kokonaisratkaisu.
UM	ulkoasiainministeriö, ulkoministeriö.
UMA	Ulkoasiainministeriön Arkisto.
UNICE	Euroopan teollisuuden yhteistyöjärjestö, <i>Union des Industries de la Communauté Européenne, The Union of Industrial and Employers' Confederation of Europe</i> , nykyinen <i>BusinessEurope</i> (BE).
USA	Amerikan yhdysvallat, <i>United States of America</i> .
USC	United Shipbuilding Corporation, <i>Объединённая судостроительная корпорация (ОСК)</i> .
VAMOKAP	Valtiomonopolistisen kapitalismin tutkimushanke.
VATT	Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
VKTS	Vapaan koulutuksen tukisäätiö.
VM	Valtiovarainministeriö.
VN	Valtioneuvosto.
VNK	Valtioneuvoston kanslia.
VTV	Valtiontalouden Tarkastusvirasto.
WWF	Maailman luonnonsäätiö, <i>World Wide Fund for Nature</i> .
YIT	Yleinen Insinööritoimisto Oy.
YK	Yhdistyneet kansakunnat.
YLE	Yleisradio Oy.
YTK	Yleinen työttömyyskassa.
YYA	Sopimus ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta. Suomi allekirjoitti sopimuksen Neuvostoliiton kanssa 6.4.1948.
ÖGB	Itävallan Ammatillinen keskusjärjestö, <i>Österreichischer Gewerkschaftsbund</i> , engl. <i>The Austrian Federation of Trade Unions</i> .
ÖVP	Itävallan kansanpuolue, <i>Österreichs Volkspartei</i> .

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Arkistot

Eurofacts Oy:n arkisto, Helsinki

Asiakasprojektit

Hallituksen aineistot

Eurooppalainen Suomi ry:n arkisto, Helsinki

EU:n jäsenyysskampanja 1994

Hallituksen pöytäkirjat

Jarmo Virravirran arkisto, Espoo

K 80 -ryhmän paperit 1973–1977

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA) kokoelma

Kansan arkisto, Helsinki

Rakennusliitto, toimintakertomus 2010

Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL, toimintakertomukset 1990, 1995, 2000 ja 2005

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA), Helsinki

Timo Laanisen kokoelma

Työreformia koskevat asiakirjat Keskustan puoluehallitus 1996–1998

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton arkisto (MTKA), Helsinki

Johtokunnan ja henkilö- ja talousasioiden valiokunnan pöytäkirjat 1991–1994

Perheyriytsten liiton arkisto (PL), Helsinki

Hallituksen pöytäkirjat 1997–2007

Vuosikertomukset 1997–2007

Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkeli

Elintarviketeollisuusliiton pöytäkirjat 1991–1993

Kari Puron aineisto / työryhmän paperit. Työmarkkinaneuvotteluryhmä, PSKJ.

Suomen Teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirjat

Suomen Teollisuusliiton arkisto, toimintakertomukset

Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) hallituksen pöytäkirjat

Teollisuudenharjoittajain liiton pöytäkirjat (THL)

Teollisuuden Keskusliiton pöytäkirjat 1976–1992

Teollisuuden ja Työnantajain keskusliiton pöytäkirjat 1993–1998

Taloudellisen tiedotustoimiston arkisto (TAT), Helsinki

Johtokunnan ja hallituksen pöytäkirjat 1972–1998

Teknologiateollisuus ry:n arkisto (Helsinki)

Hallituksen pöytäkirjat 2006–2007

Toimihenkilöarkisto (THA), Helsinki

Akava, toimintakertomukset 1985–2005

Akavan Erityisalat, AEK liittokokoukset 1986–2002, asiakirjat

Opetusalan ammattijärjestö OAJ, toimintakertomukset 1985–2010

Työväen arkisto (TA), Helsinki

Liikealan ammattiliitto, toimintakertomukset 1990 ja 1995

Paperiliitto, toimintakertomus 1995

Postiliitto, toimintakertomukset 1990, 1995 ja 2000

Teknisten ja erikoisammattien liitto, toimintakertomukset 1990 ja 1995

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Helsinki

Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla, Moskova (S5/C18)

Signum 37.47 EY–Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4

Signum 37.52 EY–Suomi jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.

Urho Kekkosen arkisto (UKA), Orimattila

UKK:n erittäin salaiset asiakirjat. Suopo / Supo -sarja 1972; Kansio 9.

Valtioneuvoston kanslian arkisto (VNK), Helsinki

Jorma Westlundin kokoelma

EMU-valmisteluasiakirjat 1996–1998

Paavo Lipposen hallituksen ryhmien puheenjohtajien neuvottelumuistiot 1995–1999

Tekijän hallussa, Turku

Työmarkkinajärjestöjen toimittamat dokumentit:

Akava, liiton toimittamat tiedot.

Hotelli ja ravintolahenkilökunnan liitto; liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Elinkeinoelämän keskusliiton, Teknologiateollisuuden 100-vuotissäätiön, Teollisuuden ja Työntantajain Keskusliiton ja tilinpäätökset vuodelta 2016.

Insinööriliitto UIL, liiton toimittamat tiedot.

Metallityöväen liitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Palvelualojen ammattiliitto PAM, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Rakennusliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

SAK, liiton toimittamat tiedot.

STTK, liiton toimittamat tiedot.

Suomen Ekonomiliitto SEFE, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Suomen lakimiesliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Suomen Lääkäriliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Suomen Myyntimiesten Keskusjärjestö SMKJ, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

Sähköalojen ammattiliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot.

TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto, liiton toimittamat tiedot.

Tekniikan Akateemiset TEK, liiton toimittamat tiedot.

Muut dokumenttien kopiot:

ETL:n toimitusjohtaja Pekka Hämäläisen kirje työvaliokunnalle 16.5.1993.

Eurofacts Oy:n Venäjän yhteiskuntakatsaus, heinäkuu 2003.

Execution Copy. Project Town Hall – Memorandum of Understanding made on January 9, 2014 between The Government of Finland and Meyer Werft GmbH.

Ihamuotila II työryhmän raportti. Teollisuus ja Työnantajat. Marraskuu 1997.

Kopiot Euroopan komission muistiosta 9.3.1995/II/01905: "Pension system in Finland".

Kopiot KPO:n tiedotteesta 25.8.1993, UM.

Kopiot Järjestörakennetyöryhmä 17.3.1992, Liite 3. Johannes Koroma. Saatu Koromalta 21.3.2014.

Kopiot pöytäkirjasta Edunvalvontafoorumin kokouksesta 17.4.2012 SAK:n tiloissa.

Kopiot Pekka Hallbergin puheesta Kilpailuviraston 20-vuotisjuhlaseminaarissa 7.10.2008.

Kopiot Työmarkkinajärjestöjen kannanotosta 9.4.1995.

Martin Landtman 7.5.2009, "Meriteollisuuden tila Suomessa", STX:n päättäjääineisto.

Meriteollisuuden taustamuistio/Eduskunnan talousvaliokunta 8.1.2013.

Meriteollisuus 2020 -kilpailukykytyöryhmä. Mietintö 17.6.2013.

Minutes of STX Finland Oy's board meeting 4/2013, 25.4.2013.

Muistio 6.1.2014. SALAINEN. Suojaustaso II. "Valtion toimenpiteet STX Finland Oy:n omistusjärjestelyiksi sekä Suomen meriteollisuuden toiminnan turvaamiseksi pitkällä aikavälillä.

Muistio AB 22.3.2010. Venäjän pääministerin ja Suomen tasavallan presidentin johdolla järjestetty tilaisuus Pietarissa 21.3.2010 Konstantinovskin palatsissa.

Petteri Orpon kirje kannattajilleen 2.1.2013, "Telakka-asiaa. Jättitilaus lipui Ranskaan - katkera lopputulos."

Pääministeri Jyrki Kataisen ja elinkeinoministeri Jan Vapaavuoren kirje STX:n puheenjohtajalle Suu Dok Kangille 14.12.2012.

Rauman kaupunginhallituksen pöytäkirja 22.1.2014.

Rauno Saaren muistiinpanot: 20.12.1995; 28.12.1995; 2.2.1996; 16.2.1996; 29.5.1996; 12.6.1996; 14.8.1996; 6.3.1997; 22.12.1997.

Tapio Bergholmin esitarkastuslausunto tekijälle 6.9.2016.

Tekijän muistiinpanot iltatilaisuudesta pääministerin residenssissä 27.9.1993.

"Report on the Workshop on Lobbying the European union, European Parliament, Brussels 8 October 2007."

STX European (Hong, Kyung-Jin) kirje Jouni Hakalalle (TEM) ja Topi Vesterille (Finnvera) 26.10.2012.

STX Finland Board of Directors 8/2012, 27.11.2012. Pöytäkirja: "a new operational model for the yad in Rauma and significant reduction of Company's overhead costs."

STX:n puheenjohtaja Kangin kirje pääministeri Jyrki Kataiselle 4.12.2012. Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunnan ohjelman valmistelupaperit 2005–2006.

TEM/E10/jk (18.3.2014) SALASSA PIDETTÄVÄ. "STX Finland Oy:n omistusjärjestelyjä koskevat neuvottelut – tilannekatsaus.

TEM kirje Petri Sajarille 4.4.2016. (TEM/1836/03.03.01/2014).

TEM MUISTIO 16.6.2014 SALAINEN (Suojaustaso II). "Valtion toimenpiteet STX Finland Oy:n omistusjärjestelyiksi sekä Suomen meriteollisuuden toiminnan mahdollistamiseksi pitkällä aikavälillä."

TEM MUISTIO 14.7.2014 SALAINEN (Suojaustaso II). Talouspoliittinen ministerivaliokunta 15.7.2014. "Valtion toimenpiteet STX Finland Oy:n omistusjärjestelyiksi sekä Suomen meriteollisuuden toiminnan mahdollistamiseksi pitkällä aikavälillä."

Turku Seas 2020 Meriteollisuuden alueellinen kilpailukyvyyn kehittämistyöryhmä. 17.6.2013.

Työ- ja elinkeinoministeriön talouskirjelmä STX:n Suomen telakoista 10.12.2013 STX Europe SA:n talousjohtaja NoHam Ylle.

Valtiosihteeri Pertti Torstilan kirje vuorineuvos Jaakko Rauramolalle 10.4.2008. HEL5959-22, UM. ULKOASIANMINISTERIÖN ASiantuntijajäsen "THE EAST OFFICE OF FINNISH INDUSTRIES" -YRITYKSEN HALLITUKSEEN.

Valtioneuvosto, Talouspoliittinen ministerivaliokunta, SALAINEN, pöytäkirja 29/2012, 21.12.2012.

Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 20.12.2012 klo 12.40–13.00. SALAINEN.

Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 15.1.2013 klo 10.00. SALAINEN. Asiakirja: TEM:in salainen muistio 14.1.2013. Suojaustaso II.

Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 1.2.2013 klo 12.00. Eräs TEM:n asia. Suojaustaso II. Meriteollisuuden tilannekatsaus.

Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 26.2.2013 klo 10.00. Eräs TEM:n asia. Suojaustaso II. Telakkateollisuuden tilannekatsaus – STX Finland Oy:n tilanne.

JULKAISTUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n Corporate Governance -työryhmän suositukset ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodit

Corporate Governance -työryhmä (2003): ”Suositus listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmistä (Corporate Governance)” joulukuu 2003. HEX Oyj, Keskuskauppakamari sekä Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto: Helsinki. http://cgfinland.fi/files/2012/01/cg_suositus_suomi2003.pdf

Corporate Governance -työryhmä (2008): ”Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi Arvopaperimarkkinayhdistys ry: Helsinki. http://cgfinland.fi/files/2012/01/cg_suomen-listayhtioiden-hallinnointikoodi_2008.pdf

Corporate Governance -työryhmä (2010): ”Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate Governance)” 15.6.2010. Arvopaperimarkkinayhdistys ry: Helsinki. <http://cgfinland.fi/files/2012/01/suomen-listayhtioiden-hallinnointikoodi-cg2010.pdf>

Koodi 1997, Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset porssiyhtiöiden hallinnoinnista

Euroopan yhteisön virallinen lehti (EYVL) / Euroopan unionin virallinen lehti (EUVL) 1992–2016

Korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätökset 2001 ja muut päätökset 2016

31.12.2001/3345 KHO:2001:66

Muu päätös 3.3.2016/625

Muu päätös 20.12.2016/5423

Suomen asetuskokoelman / säädöskokoelman sopimussarja 1922–1994. Valtiosopimukset

Suomen Suuriruhtinanmaan asetuskokoelma / Suomen asetuskokoelma / Suomen säädöskokoelma 1889–2014

Suomen pääomasijoitusyhdistyksen raportit ja vuosikirjat

Suomen pääomasijoitusyhdistys (1999): *Pääomasijoittaminen Suomessa 1999*. Suomen pääomasijoitusyhdistys ry. Helsinki. <http://www.fvca.fi/files/23/RAPORTTI99.pdf>

Suomen pääomasijoitusyhdistys (2010): *FVCA Vuosikirja / Yearbook 2010*. Suomen pääomasijoitusyhdistys ry. Helsinki. <http://www.fvca.fi/files/13/FVCAvuosikirja2010.pdf>

Valtioneuvoston ja ministeriöiden selvitykset

ICT 2015 -työryhmä (4/2013): 21 polkua Kitkattomaan Suomeen. ICT 2015 -työryhmän raportti. Työ- ja elinkeinoministeriö: Helsinki. <https://tem.fi/documents/1410877/2864661/21+polkua+kitkattomaan+Suomeen+04032013.pdf>

Kauppa- ja teollisuusministeriö (1998): *Privatization of Finnish State-Owned companies*. Ministry of Trade and Industry: Helsinki.

Liikenne- ja viestintäministeriö (LVM 37/2013): *Oikeudenmukaista ja älykästä liikennettä*. Työryhmän loppuraportti 16.12.2013. Liikenne- ja viestintäministeriö: Helsinki. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/77940/Julkaisu_37-2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Oikeusministeriö (14/2014): *Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokratia-poliittinen selonteko 2014*. Oikeusministeriö: Helsinki. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76523/omso_14_2014_demokr_selonteko_2014_su_70_s.pdf?sequence=1

- Oikeusministeriö (28/2016): *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Oikeusministeriö: Helsinki. http://www.vaalitutkimus.fi/documents/Eduskuntavaalitutkimus_2015.pdf
- Perheyritystyöryhmä (KTM 16/2005): *Perheyritystäjyys: Perheyritykset jatkuvuuden, uusiutumisen ja kasvuhakuisuuden moottorina*. Kauppa- ja teollisuusministeriö: Helsinki. [http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/C75Bo61401048948C225701F0049C1F7/\\$file/jul-16elo_2005_netti.pdf](http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/C75Bo61401048948C225701F0049C1F7/$file/jul-16elo_2005_netti.pdf)
- Talouspolitiikan arviointineuvosto (2014): *Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti 2014*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki. http://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/Talouspolitiikan_arviointineuvoston_raportti_2014.pdf
- Työsopimuslakikomitean mietintö (2000:1). Työministeriö: Helsinki.
- Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014): *Valtion virkamieseettisen toimikunnan raportti*. Valtiovarainministeriön julkaisuja (3/2014). Valtiovarainministeriö: Helsinki. http://vm.fi/documents/10623/1107479/Valtion_virkamieseettisen_toimikunnan_raportti_3_2014.pdf/ab866e15-a9af-456d-aca4-99b7b1c2e340
- Valtioneuvoston kanslia (32/2009): *EU-vaikuttamisselvitys*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 32/2009. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki. http://vnk.fi/documents/10616/622958/J3209_EU-vaikuttamisselvitys.pdf/ffa7cc67-d721-48d8-8490-4703e6f5526a
- Valtioneuvoston kanslia (1/2010): *Talousneuvosto uudessa talouspolitiisessa ympäristössä. Talousneuvoston toiminnan arviointihankkeen loppuraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2010. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki. http://vnk.fi/documents/10616/622962/J0110_Talousneuvosto+uudessa+talouspolitiisessa+ymparistossa.pdf/d52f6f8d-5713-4108-9c3a-c53cf58700ed?version=1.0
- Valtiovarainministeriö (12/2002): *Kilpailukykyiseen verotukseen. Tuloverotuksen kehittämistyöryhmän muistio*. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita (12/2002). Valtiovarainministeriö: Helsinki. vm.fi/dms-portlet/document/471
- Valtiovarainministeriö (2013): *Taloudellinen katsaus, kevät 2013*. Valtiovarainministeriön julkaisuja (8a/2013). Valtiovarainministeriö: Helsinki. vm.fi/dms-portlet/document/266513
- Valtiopäivät 1930–2015, pöytäkirjat ja asiakirjat.*
- The United States Statutes at Large: Volume 41, Chapter 250; 109 Stat. 691; 121 Stat. 735.*
- Сборник Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР от 1991 г., № 35 & 45.*
- Сборник Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР от 1991 г., № 36*
- Muut julkaistut alkuperäislähteet*
- System of National Accounts 1993. YK, Eurostat, OECD, IMF, Maailmanpankki. <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1993sna.pdf>

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

- Aamulehti: 2013
- Helsingin Sanomat (HS): 1917; 1974; 1976; 1983; 1990–2018.
- Hufvudstadsbladet: 2007.
- Ilta-Sanomat: 2007; 2018.
- Kaleva: 2009.
- Kansan Uutiset: 2012; 2013
- Kauppalehti: 1993; 2014; 2017.
- Keskisuomalainen: 1987.
- Maaseudun Tulevaisuus: 1991.
- Sosialistinen Poliitikka: 1976.
- Suomen Kuvalehti (SK): 1967; 2015; 2016; 2018

Suomen Sosialidemokraatti: 1985.

Suomenmaa: 1997.

Talouselämä: 1993; 2002; 2013; 2015; 2016; Talouselämän 500 suurinta yritystä 1993–2010.

Taloussanommat: 2007; 2015; 2017.

Turun sanomat: 1990; 2013; 2016; 2018

KIRJALLISUUS

Aikalaiskirjallisuus ja muistelmat

AHO, ESKO (1998): *Pääministeri*. Otava: Helsinki.

FAGERHOLM, KARL-AUGUST (1977): *Talmannens röst*. Söderström: Helsinki.

FAST, LEIF (2002): *Minnesbilder*. Leif Fast: Helsinki.

FJODOROV, VLADIMIR (2001): *NKP:n Suomen osastolla 1954–1989*. Otava: Helsinki.

GAIDAR, JEGOR (2007): *Collapse of an empire: lessons for modern Russia*. Brookings Institution Press: Washington, D.C.

HASBULATOV, RUSLAN (2011): *Полуразпад СССР. Как развалили сверхдержаву. «Яуза-пеец»*: Moskova.

HOLOPAINEN, KARI (2007): *Orpo piru: muistumia Neuvostoliitosta, idänkaupasta ja hiukan muustakin*. Kari Holopainen: Helsinki.

JAKOBSON, MAX (1992): *Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Otava: Helsinki.

KAHRI, TAPANI (2001): *Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat*. Otava: Helsinki.

KARASEV, FELIX (1998): *Naapurinpojan muistelmat*. Otava: Helsinki.

KOIVISTO, MAUNO (1994): *Kaksi kautta. 1, Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Kirjayhtymä: Helsinki.

KOIVISTO, MAUNO (1995): *Kaksi kautta. 2, Historian tekijät*. Kirjayhtymä: Helsinki.

KUOSMANEN, ANTTI (1999). *Suomen tie Euroopan unionin jäseneksi*. Ultima Thule: Oulu. Suomenkielinen teos vedettiin pois myynnistä. Kopiot tekijän hallussa.

LAATUNEN, LASSE & NIEMINEN, ARTO (2017): *Kolmikannan kulisissa. Lasse Laatusen neljä vuosikymmentä työmarkkinapolitiikassa*. Art House.

LAUANTAISEURA (1981): *Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee – kuka tulee?* Kustannusvaihe: Tampere.

LIPPONEN, PAAVO (2009): *Muistelmat 1*. WSOY: Helsinki.

LIPPONEN, PAAVO (2014): *Murrosten aika. Muistelmat 1979–1995*. WSOY: Helsinki.

OLLILA, JORMA & SAUKKOMAA, HARRI (2013): *Mahdoton menestys. Kasvun paikka Nokia*. Otava: Helsinki.

PAASIKIVI, J. K. (1985): *Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa, 28.6.1944–24.4.1949* [toim. Blomstedt, Yrjö & Klinge, Matti]. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

SAARINEN, AARNE (1995): *Kivimies*. Otava: Helsinki.

STORE, JAN (2014): *Euroopan ytimessä: 20 vuotta myötä- ja vastamäessä*. Otava: Helsinki.

SÖDERHJELM, JOHAN OTTO (1970): *Kolme matkaa Moskovaan*. Kirjayhtymä: Helsinki.

TUOMIOJA, ERKKI (2014): *Siinä syntyy vielä rumihia, Poliittiset päiväkirjat 1991–94*. Tammi: Helsinki.

VIRKKUNEN, JANNE (2013): *Päivälehdän mies*. WSOY: Helsinki.

VLADIMIROV, VIKTOR (1993): *Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–84*. Otava: Helsinki.

VÄÄNÄNEN, PENTTI (2012): *Purppuraruusu ja samettinyrkki*. Kellastupa: Vantaa.

ZYSKOWICZ, BEN (2005): *Eduskunnasta menin Baakariin: nuoren kansanedustajan päiväkirja 1981–1982*. Edita: Helsinki.

Käsitteelliset (tekijän hallussa)

KORHONEN, OLLI (2015): Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä. Väitöskirjan käsikirjoitus.

KOROMA, JOHANNES (2007): Keski-Euroopan, Konsensus-yhteiskunnan keskustelukerho. Kirjoitelma, 1 liuska.

SOIKKANEN, TIMO (2015): *Poliittisen historian historiaa – oman ajan opissa*. Julkaisematon käsikirjoitus.

WUOKKO, MAIJU. (2014): *Pitkät kihlajaiset, Työnantajat, tammikuun kihlaus ja kolmikanta-korporatismi Suomessa 1940–*. Helsingin Yliopiston korporatismia koskevan tutkimussuunnitelma-hankkeen tausta-aineisto, saatu Wuokolta 23.1.2015.

WUOKKO, MAIJU (2015): Suurliike-elämä ideoiden sodassa, Elinkeinoelämän Valtuuskunta ja kamppailu Suomen suunnasta 1974–1989, Käsikirjoitus 10.4.2015.

WUOKKO, MAIJU (2016): *Markkinatalouden etujoukot. Elinkeinoelämän Valtuuskunta, Teollisuuden Keskusliitto ja liike-elämän poliittinen vaikuttaminen 1970–1980-lukujen Suomessa*. Väitöskirjakäsikirjoitus, Helsingin yliopisto.

Painamattomat tutkimukset ja opinnäytteet

BERGENHEIM, SOPHY (2012): *Sosiaalivakuutus politiikan näyttämönä. Sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton ristiriidat sosiaalivakuutuksen synnyssä ja kehityksessä 1927–1964*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

BLOM, ANDERS (1982): *Kokoomus, Suomi ja Eurooppa. Kokoomuksen ulkopolitiittisen linjan muutoutuminen 1969–1981*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

FAGERNÄS, PETER (1977): *Suomen ja Neuvostoliiton välistä taloudellista yhteistyötä koskevat sopimukset*. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto.

KALLIO, MATIAS (2013): *Säröjä sinipunaisessa konsensuksessa. Fortumin ja Soneran yksityistämisen Lipposen hallitusten omistajapolitiikassa 1995–2003*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

KANNISTO, NIKO (2013): *Kunnan rekrytoinnin julkisuus*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2013.

KURVINEN, MIHAIL (2012): *Moskovan elokuun 1991 Putš aikaisten muistelmissa. Miten barrikadien molemmilla puolilla olleet muistavat tapahtumia ja selittävät osallistumisensa prosessiin*. Kandidaatintutkielma. Turun yliopisto.

LAHIKAINEN, ALEKSI (2018): *Public affairs -toimialan kilpailutilanne ja alan lähtötilaisuus*. Eurofacts Oy.

LAHTINEN, MARJO (2008): *Etuja valvomassa Euroopassa. Tapaustutkimus Elinkeinoelämän keskusliiton EU-edunvalvonnan rakentumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

LEINONEN, JARKKO (2016): *Talouspolitiikan narratiivit. Narratiivinen analyysi valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuoroista*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

MATALA, SAARA (2011): *Idänkaupan loppu. Suomen ja Neuvostoliiton välinen erityinen kauppasuhteiden ja Suomen kauppapolitiikan odotushorisontti sen purkauksessa 1988–1991*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

TALVITIE, OTTO (2015): *Poliittiset valtiosuhteet työelämässä: Mistä he tulevat ja minne he menevät?* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

TASKINEN, MARI (2014): *Intressiryhmät Suomen EU-asioiden valmistelussa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

VEHKA, MIKA (2015): *Intressiryhmien mukaan pääsy poliittisen päätöksenteon valmisteluun Suomessa – Intressiryhmäkohtaisten tekijöiden ja ympäristön vaikutuksen analyysiä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Tutkimukset ja muu kirjallisuus

ACEMOGLU, DARON & ROBINSON, JAMES A. (2013): *Why nations fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishers: New York.

- AHTOKARI, REIJO (1988): *Tuntematon vaikuttaja. Työeläkejärjestelmän isä Teivo Pentikäinen*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- ALA-KAPEE, PIRJO & VALKONEN, MARJAANA (1982): *Yhdessä elämä turvalliseksi. 1, SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*. Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK: Helsinki.
- ALHO, ARJA (2004), *Silent democracy, noisy media*. Vastapaino Helsinki.
- ANASTASIADIS, STEPHANOS (2006): *Understanding corporate lobbying on its own terms*. International Centre for Corporate Social Responsibility, Nottingham University Business School. University of Nottingham: Nottingham.
- ANDROSOVA, TATJANA (2014): "Neuvostoliitto ja Suomen sotakorvaukset". Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdottomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.
- ANTTILA, INKERI [et al.] (TOIM.). (1974): *Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys* / R. A. Wreden saman nimisen teoksen pohjalta toim. Anttila Inkeri, Blomstedt Yrjö, Castrén Erik ... [et al.]. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- APUNEN, OSMO (2012): *Silmän politiikkaa: Ulkopoliittinen instituutti 1961–2006*. Otava: Helsinki.
- APUNEN, OSMO & WOLFF, CORINNA (2009): *Pettureita ja patriottoja. Taistelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- ARHELA, RAIMO (1976): "Television ensimmäinen vuosikymmen 1955–65". Teoksessa TULPPA, PIRKKA (TOIM.): *Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen: puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa*. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- ASPARA, JAAKKO & LAMBERG, JUHA-ANTTI & LAUKIA, ARJO & TIKKANEN, HENRIKKI (2011): "Strategic management of business model transformation: lessons from Nokia." *Management Decision*, Vol. 49 Issue 4, p. 622–647.
- AUER, VÄINÖ (1956): *Suomen sotakorvausvoimittukset Neuvostoliitolle: tutkimus tavaroiden luovutusohjelmista, niiden toteuttamisesta ja hyvityshinnoista*. Yleisen historian tohtorinväitöskirja, Helsingin yliopisto. WSOY: Porvoo.
- AULA, MARIA KAISA (1991): *Politiikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa? Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla*. Tutkimusraportti 5/1991. Yleisradio: Helsinki.
- AUNESLUOMA, JUHANA (2011): *Vapaakaupan tiellä: Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- BALDAUF, SARI (2010): "Elinvoima uudistumisen edellytyksenä". Teoksessa NURMIO, AARNE & TURKKI, TEPPA (toim.): *Elinvoimainen Suomi*. Sitra: Helsinki. <https://media.sitra.fi/2017/02/27172237/Elinvoimainen20Suomi-2.pdf>
- BALDWIN, RICHARD (2006): "Globalisaatio: Suuret Osittumiset." Julkaisussa *Globalisaation haasteet Euroopalle. Talousneuvoston sihteeristön globalisaatioselvitys – OSA I*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2006. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.
- BALDWIN, ROBERT & CAVE, MARTIN (1999): *Understanding Regulation: Theory, Strategy, and Practice*. Oxford University Press: Oxford.
- BARCA, FABRIZIO & BECHT, MARCO (TOIM.) (2002): *The Control of Corporate Europe*. Oxford University Press: Oxford.
- BERGHOLM, TAPIO (2005): *Sopimussyhteiskunnan synty. 1, Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakoon – SAK 1944–1956*. Otava: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2007): *Sopimussyhteiskunnan synty. 2, Hajaannuksesta tulopolitiikkaan – SAK 1956–1969*. Otava: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2011): "Tulopolitiikan pitkät jäähyväiset". Teoksessa NIEMELÄ, MIKKO & SAARI, JUHO (TOIM.): *Politiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos*. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2012): *Tulopolitiikan aika. 1, Kohti tasa-arvoa. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977*. Otava: Helsinki.

- BERGHOLM, TAPIO (2015): *Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944–1969*. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2018): *Laatua ja vapaa-aikaa. Tulopolitiikan aika II*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- BITONTI, ALBERTO & HARRIS, PHIL (TOIM.) (2017): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave Macmillan: London.
- BJÖRKLUND, OTTO (1977): *EEC ja teollisuus*. Teollisuuden kustannus: Helsinki.
- BLOM, ANDERS (1998): ”Edunvalvontaa kotipihalta Breydeliin. Lobbauksen teoriaa ja käytännön kokemuksia.” Teoksessa RAUNIO, TAPIO & WIBERG, MATTI (TOIM.): *Päätöksenteko Euroopan unionissa. Selkeä johdatus monimutkaiseen vallankäyttöön*. Gaudeamus: Helsinki.
- BLOM, ANDERS (2018): *Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä: tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011*. Väitöskirja. Turun yliopisto.
- BLOMBERG, JAAKKO (2011): *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi*. WSOY: Helsinki.
- BOBACKA, ROGER (2001): *Corporatism and the myth of consensus: working hours legislation in Finland in the 1990s*. Ashgate cop: Aldershot.
- BOUWEN, PIETER (2002): ”Corporate lobbying in the European Union: the logic of access.” *Journal of European Public Policy* 9:3, 365–390. Routledge: London.
- BOUWEN, PIETER (2004): ”Exchanging access goods for access: A comparative study of business lobbying in the European Union institutions.” *European Journal of Political Research* 43:3, 337–369. Wiley-Blackwell: Hoboken, New Jersey.
- BRZEZINSKI, ZBIGNIEW (1994): ”The Premature Partnership.” *Foreign Affairs* No. 2/1994 (March/April 1994). <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1994-03-01/premature-partnership>
- BUCH-HANSEN, HUBERT & WIGGER, ANGELA (2011): *The Politics of European Competition Regulation. A Critical Political Economy Perspective*. Routledge, London–New York, 2011.
- BUCHANAN, JAMES & TULLOCK, GORDON (1962): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund Inc.: Indianapolis.
- BUCHANAN, JAMES (1975): *The limits of liberty. Between anarchy and Leviathan*. University of Chicago Press: Chicago.
- BUCHANAN, JAMES (1989): *Explorations into constitutional economics*. Texas A&M U. P: Texas.
- BURLEY, HELEN & DINAN, WILLIAM & HAAR, KENNETH & HOEDEMAN, OLIVIER & WESSELIUS, ERIK (TOIM.) (2010): *Bursting the Brussels bubble. The battle to expose corporate lobbying at the heart of the EU*. Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU (ALTER-EU): Bryssel. <http://www.alter-eu.org/sites/default/files/documents/bursting-the-brussels-bubble.pdf>
- CASTRÉN, ROBERT (1879): *Finska deputationen 1808–1809*. G.W. Edlund: Helsinki.
- CASTRÉN, ROBERT (1882): *Skildringar ur Finlands nyare historia. Första samlingen*. G.W. Edlund: Helsinki.
- CHANDLER, ALFRED D., JR. (1977): *The visible hand. The managerial revolution in American business*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- CHANDLER, ALFRED D., JR. (1990): *Scale and Scope: The dynamics of industrial capitalism*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge, MA.
- CHARI, RAJ & HOGAN, JOHN & MURPHY, GARY (2010): *Regulating lobbying: a global comparison*. Manchester University Press: Manchester–New York.
- CORD, DAVID J. (2014): *The decline and fall of Nokia*. Schildts & Söderströms: Helsinki.
- DAHL, ROBERT (1976): *Modern political analysis*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs, NJ.
- DAHRENDORF, RALF (1969): *Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa*. Suom. Ilse Koli. WSOY: Helsinki.
- DAVID-BARRETT, LIZ (2011): *Cabs for Hire? Fixing the Revolving Door Between Government and Business*. Transparency International Report UK 5/2011. Transparency International: UK.

http://sro.sussex.ac.uk/52110/1/Cabs_for_HireY_Fixing_the_Revolving_Door_between_Government_and_Business_1.pdf

DAWISHA, KAREN (2014): *Putin's Kleptocracy: who owns Russia?* Simon & Schuster: New York.

DUNLEAVY, PATRICK (1991): *Democracy, Bureaucracy and Public Choice. Economic explanations in political science.* Harvester Wheatsheaf: New York.

Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) & Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö (SAK) (2007): *"Näin on käynyt"*. Verkkojulkaisu Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivuilla: http://pda.ek.fi/businessforums/EKjulkaisu_Nain_on_kaynyt/fi/kuvat_liitteet/NainOnKaynyt2007.pdf

ELO-PÄRSSINEN, KRISTA (2007): *Arvot ja yhteiskuntavastuullinen toiminta suurissa suomalaisissa perheyriyksissä. Omistajan näkökulma.* Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

EMU-ASIAINTUNTIJATYÖRYHMÄ (1997): *Rahaliitto ja Suomi. Talouden haasteet. EMU-asiantuntijatyöryhmän raportti.* Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 24/1997. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.

EUROPEAN ROUND TABLE OF INDUSTRIALISTS (2010): *ERT Highlights.* The European Round Table of Industrialists (ERT): Bryssel.

FELLMAN, SUSANNA (2010): "Kilpailupolitiikka koordinoitussa markkinataloudessa – Kartelli- ja kilpailulainsäädäntö Suomessa 1958–1988 institutionaalis-taloushistoriallisesta näkökulmasta." *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106 (2/2010). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.

FOUCAULT, MICHEL (1982): "Afterword. The Subject and Power". Teoksessa DREYFUS, HUBERT & RABINOW, PAUL: *Michel Foucault – beyond structuralism and hermeneutics.* Harvester Press: Brighton.

de FOULLOY, CHRISTIAN D. (2011): *Fouloy's Explanatory Lobbying Dictionary*, AALEP 2011, Vilnius. (AALEP = Association of Accredited Lobbyists to the European Union.)

FREUND, DANIEL & BENDEL, YANNIK (2017): *Access all areas. When EU politicians became lobbyists.* Transparency International EU. <https://transparency.eu/wp-content/uploads/2017/01/Access-all-areas.pdf>

GABEL, MENARD & BRUNER, HENRY (2003): *Global Inc.: An Atlas of the Multinational Corporation.* New Press: New York.

GIDDENS, ANTHONY (2001): *The third way and its critics.* Polity: Cambridge.

GREENWOOD, JUSTIN (1997): *Representing interest in the European Union.* Palgrave Macmillan: Basingstoke.

GRONOW, JUKKA & KLEMOLA, PERTTI & PARTANEN, JUHA (1977): *Demokratian rajat ja rakenteet: Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta.* WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

GUÈGUEN, DANIEL (2007): *European Lobbying.* Europolitics: Brussels. <http://www.pact-europe.eu/pact/wp-content/uploads/2012/04/European-Lobbying-EN.pdf>

HAATAJA, LAURI (1993): *Suomen malli 1940–1956. Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen.* Työpoliittinen tutkimus nro 52. Työministeriö: Helsinki.

HAATAJA, LAURI & PIETILÄ, JYRKI & PIETILÄINEN, TUOMO (1996): *Demokraattinen journalisti – suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä.* WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

HAGUE, ROD & HARROP, MARTIN (2004): *Comparative Government and Politics. An Introduction.* Palgrave Macmillan: Basingstoke–New York.

HANNIKAINEN, MATTI & VAUHKONEN, JUSSI (2012): *Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

HARKI, ILMARI (1971): *Sotakorvausten aika.* Gummerus: Jyväskylä.

HAVU, ILMARI [et al.] (TOIM.) (1963): *Otavan iso tietosanakirja = Encyclopaedia Fennica.* 5. Otava: Helsinki.

HAYES, ERIC (2011): *From Cold War to Common Currency: A personal perspective on Finland and the EU.* Finnish Foreign Policy Paper 1. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.

- HEDLUND, ANNA-KARIN (2017): "Sweden". Teoksessa BITONTI, ALBERTO & HARRIS, PHIL (toim.): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave Macmillan: London.
- HEIKINHEIMO, ILMARI (1955): *Suomen elämäkerrasto*. WSOY: Porvoo.
- HEIKKILÄ, TUOMO (1998): *Maatalous ja EMU*. VATT-keskustelualoitteita 155. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.
- HEIKKINEN, SAKARI JA TIIHONEN, SEPPO (2010): *Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3*. Edita Helsinki.
- HEISKANEN, ILKKA (1977): *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen: Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960 ja 1970-luvuilla*. Yleisen valtio-opin laitos. Tutkimuksia, sarja C (Deta 31). Helsingin yliopisto, Helsinki.
- HELANDER, VOITTO (1971): *Julkisyhteisöt vaikuttajina. Kuntien keskusjärjestöjen valtion viranomaisiin kohdistama painostustoiminta Suomessa*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- HELANDER, VOITTO (1977): *Korporatismi: Traditiosta, esiintymistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista. Tutkimus etujärjestöjen korporatiivisluontoisesta osallistumisesta valtionhallintoon komitealaitoksen kautta toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa*. Respo 7/1977. Poliittikan tutkimuksen ja sosiologian laitos, Turun yliopisto.
- HELANDER, VOITTO (1979): *Etujärjestöt ja komitealaitos. Tutkimus etujärjestöjen korporatiivisluontoisesta osallistumisesta valtionhallintoon komitealaitoksen kautta toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa*. Respo 33/1979. Poliittikan tutkimuksen ja sosiologian laitos, Turun yliopisto 1979.
- HERLIN, ILKKA (1993): *Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Viikun yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- HIDÉN, MIKAEL (2013): "Vuoden 2000 perustuslaki – jatkuvuutta ja vahvistuvaa parlamentarismia." Teoksessa *Suomen perustuslaki ja Eduskunnan työjärjestys*. Eduskunnan kanslian julkaisu 1/2013. Eduskunta: Helsinki.
- HILL, FIONA & GADDY, CLIFFORD G. (2013): *Mr. Putin: operative in the Kremlin*. Brookings Institution Press: Washington, D.C.
- HILLMAN, AMY & HITT, MICHAEL (1999): "Corporate political strategy formulation: A model of approach, participation, and strategy decisions." *The Academy of Management Review* Vol. 24, No. 4. Academy of Management: Briarcliff Manor, NY.
- HIRST, PAUL & THOMPSON, GRAHAME (1992). "The problem of "Globalization." *Economy and Society* No. 21/1992. Taylor & Francis: Routledge.
- HOLLI, ANNE MARIA (2012): "Does Gender Have an Effect on the Selection of Experts by Parliamentary Standing Committees? A Critical Test of "Critical" Concepts." *Politics & Gender*, 8, 341–366. Cambridge Journals Online. <http://blogs.helsinki.fi/holli/files/2013/05/HolliPoliticsAndGenderPublished.pdf>
- HUOVILA, TAPANI (2003): *Tiedolla korkoa. Suomalaisista talousjournalismista 1900-luvulla*. Infoviestintä: Helsinki.
- HUUSKA, VÄINÖ (1968): *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa: Tutkimus Maataloustuottajain keskusliiton, Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton, Suomen työnantajain keskusliiton, Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliiton ja Suomen ammattijärjestön poliittisista toimenpiteistä vuosina 1945–1964*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- HYNNINEN, ASKO (2000): *Periaatteesta julkista. Julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- HYVÄRINEN, ANNA (2015): *Suomen mahdollisuudet vaikuttaa Euroopan unionin lainsäädäntömenettelyyn*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- HÄIKIÖ, MARTTI (1997): *Satoa ja katoa Hankkijan saralla: Hankkijan ja Noveran historia 1955–1992*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2000): "Westerlund, Björn (1912–2009). Oy Nokia Ab:n toimitusjohtaja, vuorineuvos." Artikkelit Kansallisbiografia-verkkopäiväkirjassa, julkaistu 23.3.2007 (päivitetty 12.3.2009). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/789/>

- HÄIKIÖ, MARTTI (2001a): *Nokia oyj:n historia 1. Fuusio: Yhdistymisten kautta suomalaisiksi monialayritykseksi 1865-1982*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2001b): *Nokia oyj:n historia 3. Globalisaatio: Telekommunikaation maailmanvalloitus 1992-2000*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2003): *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2009): *Nokia: Matka maailman huipulle*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI & YLITALO, ESSI (2013): *Bit bang: Yrjö Neuvo ja digitaalinen kumous*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- HÄMYNEN, LAURA (2011): *Suomen vaikuttaminen Euroopan unionin lainvalmisteluun ja direktiivien kansallinen täytäntöönpano*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- HÄMÄLÄINEN, UNTO (1998): *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.
- HÄMÄLÄINEN, UNTO (TOIM.) (2002): *Onko tämä skruppi? Poliitiikan toimittajan työtä 1950-luvulta nykypäivään*. Poliitiikan toimittajat: Helsinki.
- HÄMÄLÄINEN, UNTO (2009): *Rupatellen Eurooppaan. Euroklubin historia*. Euroklubi: Kuopio.
- HÄMÄLÄINEN, UNTO (2011): *Suomi Orwellin vuonna 1984*. HS-kirjat: Helsinki.
- HÄMÄLÄINEN, UNTO (2013): *Suomi Euroopan hulluna vuonna 1989*. HS-kirjat: Helsinki.
- IIVARI, ULPU (2007): *Kansanvallan puolustajat. Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä 100 vuotta*. Otava: Helsinki.
- ILMAKUNNAS, SEIJA [et al.] (TOIM.) (2010): *Silta suunnittelusta tutkimukseen: VATT 20 vuotta*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.
- ISAKSSON, GUY-ERIK (2017): "Parliamentary authority: Expansion and Adaptation." Teoksessa KARVONEN, LAURI & PALOHEIMO, HEIKKI & RAUNIO, TAPIO (TOIM.): *The Changing Balance of Political Power in Finland*. Santérus Academic Press Sweden: Tukholma.
- JAATINEN, MIIA (1999): *Lobbying political issues: a contingency model of effective lobbying strategies*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- JACOBS, SCOTT H. (1994): "Issues for Government." Teoksessa *Regulatory Co-operation for an Independent World*. OECD: Pariisi.
- JAKOBSON, MAX (2003): *Tilinpäätös*. Otava: Helsinki.
- JAKOBSSON, ULF & KORKEAMÄKI, TIMO (2014): *Omistus, omistajaohjaus ja määräysvalta suurissa suomalaisyrityksissä*. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja 5/2014. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.
- JANSSON, JAN-MAGNUS (1970): *Poliitiikan teoria*. Suom. Esa Adrian, Aira Kalela ja Ilkka Ryömä. Tammi: Helsinki.
- JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS (2007): *Metsäteollisuuden maa. 4, Läpimurto: metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950-1973*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS (2009): "Kartellien maailma: paperiteollisuuden kansainvälinen yhteistyö 1945-1973." Teoksessa JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS & SUVIKUMPU, LIISA & FORSSTRÖM, SARI (TOIM.): *Suuri suunnanmuutos: Suomen paperiteollisuuden tie Venäjältä maailmanmarkkinoille*. Helsingin yliopisto.
- JOHANSON, JAN-ERIK & LASSILA, JUKKA & NIEMELÄ, HEIKKI (TOIM.) (2011): *Eläkevalta Suomessa*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Taloustieto: Helsinki.
- JOKINEN, ARTO (2000): *Lobbying as part of business management*. Väitöskirja, Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- JOKINEN, JYRKI (2011): *Löyhästä vaaliorganisaatiosta kiinteäksi puoluejärjestöksi*. Kansallisen Kokoomuksen järjestötoiminta ja vaalikampanjat vuosina 1944-1979. Väitöskirja. Turun yliopisto: Turku.
- JONES, GEOFFREY (2005): "Multinationals from 1930s to the 1980s." Teoksessa CHANDLER, ALFRED D., JR. & MAZLISH, BRUCE (TOIM.): *Leviathans, Multinational Corporations and the new global history*. Cambridge University Press: Cambridge.

- JUSSILA, OSMO (2004): *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY: Helsinki.
- JUSSILA, OSMO & HENTILÄ, SEPPO & NEVAKIVI, JUKKA (2006): *Suomen poliittinen historia 1809–2006*. WSOY: Helsinki.
- JUSSILA, RISTO (2007): *Puolivirallisia uutisia. Suomen Tietotoimisto ja valtiovalta 1917–1960*. Otava: Helsinki.
- JYRKIÄINEN, JYRKI (1994): *Sanomalehdistön keskittyminen: joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- JYRKIÄINEN, JYRKI (2012): "Sanomalehdistö." Teoksessa NORDENSTRENG, KAARLE & WIIO, OSMO A. (TOIM.): *Suomen mediamaisema*. Vastapaino: Tampere.
- JYRÄNKI, ANTERO (2003): *Valta ja vapaus: valtiosääntöoikeuden yleisiä kysymyksiä*. Talentum: Helsinki.
- JYRÄNKI, ANTERO (2006): "EU kaventaa eduskunnan toimintatilaa." Teoksessa JYRÄNKI, ANTERO & NOUSIAINEN, JAAKKO (2006): *Eduskunnan muuttuva asema*. Edita: Helsinki.
- KAILA, HEIDI (2003): *Euroopan yhdentymisen kronologia*. Eurooppa-tietoa 153/2003. Ulkoasiainministeriö, Eurooppa-tiedotus: Helsinki. <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/eu-kronologiasu.pdf>
- KAJASTE, ILKKA (1975): *Teollisuuden järjestöt ja talouspolitiikka. Tandem-tutkimusraportti n:o 7*, Helsinki
- KALELA, JORMA (2005): *"Hyvinvointivaltion rakentaminen"*. Teoksessa PERNA, VILLE & NIEMI, MARI K (TOIM.): *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita: Helsinki.
- KALLIO, VEIKKO (1992): "Katsaus aikakauslehdistön kehitykseen vuoden 1955 jälkeen." Teoksessa TOMMILA, PÄIVIÖ (PÄÄTOIM.): *Suomen lehdistön historia. 10, Aikakauslehdistön historia: aikakauslehdistön kehityslinjat*. Kustannuskiila: Kuopio.
- KALLIOINEN, MIKA & TERÄS, KARI & VAINIO-KORHONEN KIRSI (2017): *Vuosisata Varsinais-Suomen hyväksi. Turun kauppakamari talouden ja hyvinvoinnin edistäjänä*. Turun kaupakamarin kulttuurisäätiö: Turku.
- KANANEN, ILKKA (1986): *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- KANTOLA, ANU (2015): *Muuttuuko maan tapa? Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa*. Muistio Sitralle 10.11.2015. Sitra, Helsinki 2015. http://www.sitra.fi/julkaisut/Muut/Muuttuuko_maan_tapa_SITRA_muistio.pdf.
- KANTOLA, ANU & LOUNASMERI, LOTTA (2014): "Viestinnän ammattilaiset promootioyhteiskunnassa: aktivisteja ja ajatusjohtajia." *Media & viestintä* 37(2014):3, 3–21. https://mediaviestinta.fi/blogi/kantola_lounasmeri_viestinnan-ammattilaiset/.
- KARJALAINEN, AHTI & TARKKA, JUKKA (1989): *Presidentin ministeri: Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa*. Otava: Helsinki.
- KARR, KAROLINA (2007): *Democracy and Lobbying in the European Union*. Campus Verlag: Frankfurt–New York.
- KATZENSTEIN, PETER (1984): *Corporatism and change – Austria, Switzerland, and the politics of industry*. Ithaca: New York.
- KAUPPINEN, TIMO & KÖYKKÄ, VIRPI (TOIM.) (1991): *Työmarkkinajärjestelmä ja poliittinen järjestelmä 2000. Tulevaisuutta ja historiaa Suomessa ja Ruotsissa*. Työpoliittinen tutkimus nro 17. Työministeriö: Helsinki.
- KAUPPINEN, TIMO (1992): *Suomen työmarkkinamallin muutos*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Työministeriö: Helsinki.
- KERVINEN, ELINA (2006): *Ajatuspajakokeilun opetukset: poliittisia kysymyksiä käsittelevien think tank -prosessien kokeilu*. Oikeusministeriö: Helsinki.
- KERÄNEN, JORMA (TOIM.) (1992): *Suomen itsenäistymisen kronikka*. Gummerus: Jyväskylä–Helsinki.
- KERÄNEN, SEPPO (2010): *Ehdollinen demokratia. Urho Kekkosen ja työmarkkinapolitiikka*. Väitöskirja, Turun yliopisto.

KETOLA, EINO (2014): "Yhteiskunnallisen integraation sola 1944–52." Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdottomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.

KETTUNEN, LAURI (1991): "Suomen maatalouspolitiikka – miten tähän on tultu?" *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 87 (1/1991).

KETTUNEN, LAURI (1992): *Suomen maatalous 1991*. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos: Helsinki.

KIANDER, JAAKKO (2001): *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.

KIANDER, JAAKKO & LÖNNQVIST, HENRIK (2002): *Hyvinvointivaltio ja talouskasvu*. WSOY: Porvoo–Helsinki.

KIVI, JAANA (2016): *Bryssel myyty: Lobbausparatiisin kauppiaat*. Into Kustannus: Helsinki.

KIVIKARI, URPO (1997): "Finland." Teoksessa DESAI, PADMA (TOIM.): *Going global: transition from plan to market in the world economy*. MIT Press: Cambridge, MA.

KIVIKURU, ULLAMAJA (2012): "Aikakauslehdistö." Teoksessa NORDENSTRENG, KAARLE & WIIO, OSMO A. (TOIM.): *Suomen mediamaisema*. Vastapaino: Tampere 2012.

KLINGE, MATTI (2009): *Napoleonin varjo, Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*. Otava: Helsinki.

KNORRING, NILS VON (1995): *Aurajoen veistämöt ja telakat: muistiinpanoja Turun telakoiden historiasta*. Schildt: Espoo.

KOIVISTO, JUKKA (2006): *Päiviö Hetemäki – sovinnontekijä*. Edita: Helsinki.

KOIVISTO, MAUNO (1997): *Liikkeen suunta*. Otava Juva.

KOIVISTO, MAUNO (2001): *Venäjän idea*. Tammi: Helsinki.

KOIVUNEN, HANNELE (1997): *Hiljainen tieto*. Otava: Helsinki.

KOIVUNEN, HANNELE (1998): "Hiljainen tieto luovuuden lähteenä." Teoksessa BARDY, M. (TOIM.): *Taide tiedon lähteenä* (s. 201–219). Jyväskylä: Atena.

KOIVUNIEMI, JUSSI (2000): *Tehtaan pillin tahdissa. Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

KORHONEN, JARMO (2015a): *Valtataistelu: Mauno Koivisto murskaa Suomen porvarit*. Tammi: Helsinki.

KORHONEN, JARMO (2015b): *Maan tapa. Suomi on maa, jossa korruptio voi hyvin*. Tammi: Helsinki.

KORHONEN, JOHANNA (1998): "Kyllä, herra pääjohtaja – ja muita talousjournalismin ilmentymiä." Teoksessa KANTOLA, ANU & MÖRA, TUOMO (TOIM.): *Journalismia! journalismia?* WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

KORHONEN, OLLI (2012): *Eurooppa-akatemia ja Eurooppa-instituutti – turkulainen Eurooppa-aktiivisuus ennen EU-jäsenyyttä*. Schuman-seura: Turku.

KORHONEN, OLLI (2017): *Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä*. Väitöskirja. Turun yliopisto: Turku.

KOROMA, JOHANNES (2015): *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa: teollisuuden keskusliiton historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

KOSKI, TIMO (1988): "Ownership strategy and competitive advantage." *Acta Polytechnica Scandinavica: Mathematics and Computer Science Series*, Issue 49 5/1988.

KULHA, KEIJO K. (1980): *Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945*. Kaatuneiden muistosäätiö. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

KRUEGER, ANNE O. (1974): "The Political Economy of the Rent Rent-Seeking Society." *The American Economic Review*, Volume June -1974.

KUISMA, MARKKU (1993): *Metsäteollisuuden maa – Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Suomen historiallinen seura: Helsinki.

KUISMA, MARKKU (1997): *Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

- KUISMA, MARKKU (2000): "Murtuva pankkivalta. KOP:n verkostot 1980-luvulla." *Historiallisia Papereita* 6. Valta, eliitit ja verkostot historiassa. Historiallinen yhdistys: Helsinki. <http://www.helsinki.fi/historia/yhdistys/vanhat/julk/verkkooo/kuisma.html>.
- KUISMA, MARKKU (2004): *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi: Kansallis-Osake-Pankki 1945–1995*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2009): *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2010a): *Rosvoparonien paluu. Raha ja valta Suomen historiassa*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2010b): *Sodasta syntynyt. Itsenäisen Suomen synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhaan 1914–1920*. WSOY: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2011): *Saha. Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä jotka sen tekivät*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2015): *Venäjä ja Suomen talous: 1700–2015*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & KESKISARJA, TEEMU (2012): *Erehtymättömät. Tarina suuresta pankki-sodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862–2012*. WSOY: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & POUTANEN, PEKKA (1991): *Kuparielektrolyysi 1941–1991*. Outokumpu: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & POUTANEN, PEKKA (1994): *Puoli vuosisataa kuparia ja nikkeliä: Outokummun Harjavallan tehtaat 1944–1994*. Outokumpu Harjavalta Metals: Harjavalta.
- KUJALA, ANTTI (2013): *Neukkujen taskussa? Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956–1971*. Tammi: Helsinki.
- KUUSELA, HANNA & YLÖNEN, MATTI (2013): *Konsulttidemokratia*. Gaudeamus: Helsinki.
- KUUSTERÄ, ANTTI & TARKKA, JUHA (2012): *Suomen Pankki 200 vuotta. II, Parlamentin pankki*. Otava: Helsinki.
- KUUTTI, HEIKKI (2011a): "Viranomaiset ja julkisuusperiaate." Teoksessa KUUTTI, HEIKKI (TOIM.): *Julkisuusjournalismi*. Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos: Jyväskylä.
- KUUTTI, HEIKKI (2011b): "Journalistit ja julkisuusperiaate." Teoksessa KUUTTI, HEIKKI (TOIM.): *Julkisuusjournalismi*. Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos: Jyväskylä.
- KYLÄ-KAILA, TEUVO (2017): "Tuotannon lopettaminen Turussa." Teoksessa ERONEN, RISTO (toim.): *Energiaa. Kaksi vuosisataa voimakonevalmistusta Auran rannoilla*. Newprint: Raisio.
- KÖPPL, PETER (2017): "Austria." Teoksessa ALBERTO, BITONTI & HARRIS, PHIL (TOIM.): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave Macmillan: London.
- KÖYKKÄ, VIRPI (1994): *Työnantajien muuttuvat strategiat. Suomalaista ja pohjoismaista työnantajapolitiikkaa 1980- ja 1990-luvulla*. Työministeriö: Helsinki.
- LAAMANEN, TOMI & LAMBERG, JUHA-ANTTI & VAARA, EERO (2016): "Explanations of Success and Failure in Management Learning: What Can We Learn From Nokia's Rise and Fall?" *Academy of Management Learning & Education* Vol. 15, No. 1, p. 2–25.
- LABAND, DAVID & SOPHOCLEUS, JOHN (1988): "The Social Cost of Rent-Seeking: First Estimates." *Public Choice* Vol. 58, No. 3, 268–275. Springer: New York.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI (1999): *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa. Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI & OJALA, JARI (1997): *Uusi institutionaalinen taloushistoria: Johdanto tutkimukseen*. Atena: Jyväskylä.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI & LAUKIA, ARJO & OJALA, JARI (2014): "The anatomy and causal structure of a corporate myth: Nokia by the book." *Management & Organizational History*, 9 (3), 235–255.
- LANDGREN, LARS-FOLKE (2000): "Ramsay, August (1859–1943) valtiovarainministeri, Suomen Yhdyspankin toimitusjohtaja, vakuutustarkastaja, todellinen valtioneuvos." Artikkelijulkaisu 18.7.2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3336/>

- LAUKKANEN ERKKI (2013): Detected corruption in the Nordic countries and elsewhere: How do we stand out? National Integrity Systems Project. Transparency Finland. http://www2.euromemorandum.eu/uploads/laukkanen_detected_corruption_in_the_nordic_countries_and_elsewhere.pdf.
- LAURILA, JUHANI (1995): *Finnish-Soviet clearing trade and payment system : history and lessons*. Bank of Finland: Helsinki.
- LEHTINEN, LASSE (2002): *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944–1981*. Väitöskirja, Oulun yliopisto. WSOY: Helsinki.
- LEHTO, KEIJO (2002): ”Periaatteet paperille. Seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperit ja päätoimittajien käsityksiä niiden merkityksestä.” Teoksessa Touko Perko & Raimo Salokangas & Heikki Luostarinen (toim.): *Median varjossa*. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, mediainstituutti: Jyväskylä.
- LEPAK, DAVID & SMITH, KEN & TAYLOR, SUSAN (2007): ”Value Creation and Value Capture: A Multilevel Perspective.” *The Academy of Management Review* January 1, 2007 32:1 180–194.
- LEPPÄMÄKI, MIKKO (1998): *Johdatus Corporate Governance -teemaan: raportti Sitran Corporate Governance -seminaareista syyskuussa 1998*. Sitra: Helsinki.
- LEPPÄNEN, SEPO (2008): ”Pitkä tie tasapainoon.” *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104 (1/2008).
- LEPPÄNEN, VELI-PEKKA (1999): *Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970*. Edita: Helsinki.
- LERBINGER, OTTO (2006): *Corporate public affairs – interacting with interest groups, media, and government*. Lawrence Erlbaum: Mahwah.
- LESCH, BRUNO (1924): *Carl Erik Mannerheim – ämbetsmannen och statsmannen. 1, Intill 1816 – jämte inledande släkthistorik*. Söderström: Helsinki.
- LEVÄ, ILKKA (2011): *Akava reloaded – Vallan käytäviltä kabinetteihin 1995–2010*. Ilkka Levä ja Akava: Helsinki. http://www.akava.fi/akava/historiaa/akava_reloaded_-_vallan_kaytavilta_kabinetteihin_1995-2010.
- LIJPHART, AREND (1999): *Patterns of democracy: government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press: New York.
- LILJA, KARI (1998): ”Finland: Continuity and modest moves towards company-level corporatism.” Teoksessa FERNER, ANTHONY & HYMAN RICHARD (TOIM.): *Industrial Relations in the New Europe*. Basil Blackwell: Oxford.
- LINDBLOM, SEPO (2009): *Manun matkassa*. Otava: Helsinki.
- LINDÉN, CARL-GUSTAV (2015): *Nokia och Finland – rapport från de galna åren*. Schildts & Söderströms: Helsingfors.
- LINDÉN, CARL-GUSTAV (2016): *Nokian valtakunta – Raportti hulluilta vuosilta*. Gaudeamus: Helsinki.
- LINDFORS, PATRIK (2007): ”Solitander, Axel (1878–1944) Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton asiamies, kauppa- ja teollisuusministeri, pääkonsuli, ministeri.” Artikkelit Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa, julkaistu 23.3.2007. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/789/>
- LINDQVIST, HERMAN (2014): *Kun Suomi oli Ruotsi. Valtakunnan hajottamista edeltäneiden 700 vuoden historia*. Suom. Heikki Eskelinen. WSOY: Helsinki.
- LUKES, STEVEN (1974): *Power – a radical view*. Macmillan: Basingstoke.
- LUOSTARINEN, HEIKKI & USKALI, TURO (2004): ”Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos 1980–2000.” Artikkelikokoelmassa HÄMÄLÄINEN, TIMO & HEISKALA, RISTO (TOIM.): *Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky*. Edita: Helsinki.
- MACHIAVELLI, NICCOLÒ (1969): *Ruhtinas*. Suom. Aarre Huhtala. WS: Porvoo–Helsinki.
- MAINIO, ALEKSI (2015): *Terroristien pesä - Suomi ja taistelu Venäjältä 1918–1939*. Siltala: Helsinki.
- MANNINEN, OHTO (PÄÄTOIM.) (1992): *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa I: Irti Venäjältä*. VAPK-Kustannus: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (1981): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1907–1940*. Teollisuuden Kustannus Oy: Helsinki.

- MANSNER, MARKKU (1990): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1956–1982*. Teollisuuden Kustannus Oy: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (2005): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa – Suomen työnantajain keskusliitto 1980–1992*. Elinkeinoelämän keskusliitto: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (2007): *Suurlakosta Euroopan unioniin – vuosisata työnantajatoimintaa*. Elinkeinoelämän keskusliitto: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (2008): ”Vuorineuvos Matti Viljanen (1874–1946) Suomen Teollisuusliiton toimitusjohtaja insinööri” Artikkelit Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa, julkaistu 5.9.2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=400>
- MARTIKAINEN, KIRSI (1998): ”Kansalaisliikkeet pääsivät hitaasti vauhtiin.” Teoksessa MARTIKAINEN, KIRSI (TOIM.): *Pikataival Eurooppaan: EU-kansalaistiedotus Suomessa 1992–1997*. Ulkoasiainministeriö, Eurooppa-tiedotus: Helsinki. <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/kansalaistiedotus/martik.html>
- MARTTILA, JOUKO & PURSIAINEN, HEIKKI (2015): *Edelleen umpikujassa. Aika on ajanut työnantajajärjestöjenkin ohi*. Ajatuspaja Libera raportti. Libera-säätiö: Helsinki 2015. http://libera.fi/libera-uusi/wp-content/uploads/2015/11/Libera-Raportti_EK_151112.pdf
- MATTILA, AARNE (2000): *Kunnat työmarkkinapolitiikassa – Kunnallinen työmarkkinalaitos 1970–2000*. Kunnallinen työmarkkinalaitos: Helsinki.
- MATTILA, AARNE (2005): *Valtio työnantajana. Valtion työmarkkinalaitos 1955–2005*. Valtiovarainministeriö: Helsinki.
- McGANN, JAMES G. (2009): *2008 Global Go To Think Tanks Index Report*. University of Pennsylvania: Philadelphia. http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=think_tanks
- MELIN, INGVAR S. (1969): ”Valtion liikeyritykset.” Teoksessa BRUUN, KETIL & ESKOLA, ANTTI (TOIM.): *Taloudellinen valta Suomessa*. Tammi: Helsinki.
- MERI, VEIJO (2002): *Sanojen synty*. Gummerus: Helsinki.
- MERVOLA, PEKKA (1995): *Kirja, kirjavampi, sanomalehti – ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- MICKELSEN, KARL-ERIK (2014): ”Sotakorvaukset: Suuren teollisen projektin anatomia.” Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdottomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.
- MIHUT, LILIANA (2008): ”Lobbying in the United States and the European Union: New developments in lobbying regulation.” *Romanian Journal of European Affairs*. Vol. 8, No. 4. European Institute of Romania: Bukarest.
- MIKKONEN, ANTTI (1998): *Rahavallan rakkikoirat – tositarinoita talousjournalismista*. WSOY: Helsinki.
- MUILUVUORI, JUKKA (2000): *Akava 1950–2000 – oma ja yhteinen etu*. Akava: Helsinki.
- MULCAHY, SUZANNE (2012): *Corruption Risks in Europe: Money, Power and Politics*. Transparency International. http://files.transparency.org/content/download/328/1324/file/2012_CorruptionRisksInEurope_EN.pdf
- MULCAHY, SUZANNE (2015): *Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access*. Transparency International. <http://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Lobbying-in-Europe-Hidden-influence-privileged-access.pdf>
- MYLLYMÄKI, ARVO (1979): *Etujärjestöt, tulopoliitikka ja ylimmät valtioelimet – julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtionneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. Finn publishers: Tampere.
- MYLLYMÄKI, ARVO (2010): *Suomen pääministeri: Presidentin varjosta hallitusvallan käyttäjäksi*. Talentum: Helsinki.
- MÄENPÄÄ, OLLI (2013): *Hallinto-oikeus*. Sanoma Pro: Helsinki.

- MÖTTÖNEN, TUOMAS (2005): *Talouspoliittisen päätöksenteon tietoperustat. Esimerkkinä yritys- ja pääomaverouudistus*. ETLA: Helsinki.
- NEUVONEN, RIKU (2008): *Viestintäoikeuden perusteet*. Talentum: Helsinki.
- NEVAKIVI, JUKKA (1988): *Ulkoasiainhallinnon historia 1: 1918–1956*. Ulkoasiainministeriö: Helsinki.
- NEVAKIVI, JUKKA (1992): *Linnasta linnaan. Ero A. Wuoren (1900–1966) poliittinen elämäkerta*. Otava: Helsinki.
- NEVAKIVI, JUKKA (1996): *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui*. Otava: Helsinki.
- NIEMELÄ, HEIKKI (1994): *Suomen kokonaiseläkejärjestelmän muotoutuminen*. Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehitysyksikkö: Helsinki.
- NIEMELÄ, HEIKKI (2011): "Ansioeläkejärjestelmien muotoutuminen Suomessa ja Ruotsissa – kaksi erilaista vallankäyttötapaa." Teoksessa JOHANSON, JAN-ERIK & LASSILA, JUKKA & NIEMELÄ, HEIKKI (TOIM.): *Eläkevalta Suomessa*. Taloustieto: Helsinki.
- NIEMELÄ, HEIKKI & SALMINEN, KARI (2009): *Kansallisten eläkestrategioiden muotoutuminen ja Euroopan unionin avoin koordinaatiomenetelmä*. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- NIEMI, JUHANI (2012): "Kirja." Teoksessa NORDENSTRENG, KAARLE & WIIO, OSMO A. (TOIM.): *Suomen mediamaisema*. Vastapaino: Tampere.
- NIEMINEN, ARI (2000): "Finnish employer confederations. Streamlining inner organisation and regulating national capitalism." Teoksessa JENSEN, CARSTEN (TOIM.): *Arbejdsgivere i Norden*. Nordisk Ministerråd: København.
- NONAKA, IKUJIRO & TAKEUCHI, HIROTAKA (1995): *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford University Press: New York.
- NORTAMO, SIMOPEKKA (1991): "Suomalainen itesesensuuri." *Helsingin Sanomien kuukausiliite*, 17, 14–28. HS: Helsinki.
- NORTH, DOUGLASS (1985): "Transaction Costs in History." *The Journal of European Economic History* 3: 1985.
- NORTH, DOUGLASS (1994): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press: Cambridge.
- NORTH, DOUGLASS C. & WALLIS, JOHN JOSEPH & WEINGAST, BARRY R. (2009), *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge University Press.
- NOUSIAINEN, JAAKKO (1992): *Suomen poliittinen järjestelmä*. 9. painos. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- OECD (1998): *Agricultural policies in OECD countries. Volume I. Monitoring and evaluation*. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö: Pariisi. http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policies-in-oecd-countries-1998_agr_oecd-1998-en
- OECD (2009): *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 1. Increasing Transparency through Legislation*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264073371-en>
- OECD (2010): *Better regulation in Europe: Finland 2010*. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö: Pariisi. <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/45090005.pdf>
- OECD (2012): *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 2. Promoting Integrity through Self-regulation*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264084940-en>
- OECD (2014): *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 3. Implementing the OECD Principles for Transparency and Integrity in Lobbying*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264214224-en>
- OFFE, CLAUS & WIESENTHAL, HELMUT (1980): "Two Logics of Collective Action: Theoretical Notes on Social Class and Organizational Form." *Political Power and Social Theory*, Volume 1, 67–115. JAI Press Inc. <http://www.hwiesenthal.de/downloads/2logics.pdf>
- OKKONEN, VILLE (2012a): "Vasemmiston yhtenäisyyskehitys ja enemmistöparlamentarismin paine elinkeinoelämän taustana 1970-luvulla." *Työväentutkimus: vuosikirja 2012*. Työväenperinne-Arbetartradition ry: Helsinki.
- OKKONEN, VILLE (2012b): "Vapaan koulutuksen tukisäätiön perustaminen ja yhteiskunnallinen muutos." *Kasvatus & Aika* 3/2012. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?page_id=488

- OLSON, MANCUR (1971): *The logic of collective action – public goods and the theory of groups*. Harvard University Press: Cambridge.
- OLSON, MANCUR (1982): *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. Yale University Press: New Haven.
- OUTINEN, SAMI (2015): *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin – Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*. Poliittisen historian väitöskirja, Helsingin Yliopisto. Into: Helsinki.
- PAAERMAA, RISTO (2016): *Suomalaisten yritysten toimintaedellytyksiä parantamassa. Työ- ja elinkeinoministeriön virkamies muistelee 40 vuoden työuraansa*. Omakustanne.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1949): *Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys*. WSOY: Porvoo.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1968): *Suomen diplomaattiedustus ja ulkopoliittikan hoito itsenäistymisestä talvisotaan*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1984): *Suomi ja Eurooppa 1914–1939*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- PAASTO, PÄIVI (2004): *Omistuksen juuret. Omistusoikeuden perustelua koskeva oppihistoriallinen tutkimus*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja: n:o 255. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- PAAVONEN, TAPANI (1987): *Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleerakennuskaudella vuosina 1944–1950*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- PAAVONEN, TAPANI (2006): *Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointivaltion kaudella*. Artikkeliteoksessa PAAVONEN, TAPANI & KANGAS, OLLI (2006): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Suomen Eduskunnan satavuotisjuhlakirjasarjan 8. osa. Edita: Helsinki.
- PALOHEIMO, HEIKKI (2000): "Vaali ohjelmat ja ehdokkaiden mielipiteet." Teoksessa PESONEN, PERTTI (TOIM.): *Suomen europarlamenttivaalit*. Tampere University Press: Tampere.
- PALOHEIMO, HEIKKI & WIBERG, MATTI (1997): *Politiikan perusteet*. WSOY: Helsinki–Porvoo.
- PARMANEN, EINO I. (1936): *Taistelujen kirja: kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina. 1, Routakauden puhkeaminen ja sen ensimmäiset vuodet*. WSOY: Porvoo.
- PARTANEN, JUHA & SANDELIN, MARTIN (2015): *Nokian jalokivi. Tarina suomalaisesta DX 200 puhelinkeksuksesta*. Mediakasvo Oy: Espoo.
- PERTTULA, PEKKA (2010): "Kansanvallan ja puolueiden puolustus". Teoksessa JASKARI, HARRI & HYYTIÄINEN, MINNA & LÄHDE, JUSSI & PERTTULA, PEKKA (TOIM.): *Lobbauskirja*. Paasilinna: Kirkkonummi.
- PESONEN, MARKKU (1992): *Teollisuuden keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991*. Teollisuuden keskusliitto: Helsinki.
- PIETILÄ, ANTTI-PEKKA (1994): *Maatalousmafia syö rahamme!* Gummerus: Helsinki–Jyväskylä.
- PIETILÄINEN, SEPPO (2001): "Työeläkejärjestelmän synty." Esitelmän lyhennelmä Työeläketiedottajien neuvottelupäivillä 5.-6.9.2001. http://www.etk.fi/wp-content/uploads/työeläkejärjestelmän_synty.pdf
- PIETILÄINEN, TUOMO & Tutkiva työryhmä (2013): *Wahlroos. Epävirallinen elämäkerta*. Into: Helsinki.
- PIETIÄINEN, JUKKA-PEKKA (2009): *Varjosta vaikuttajaksi. Palvelutyönantajat ry 1995–2004*. Otava: Helsinki.
- PIHKALA, MARTTI (1918): *Minkälainen Suomi meidän on luotava?* K. J. Gummerus: Jyväskylä.
- PIKETTY, THOMAS (2014): *Capital in the twenty-first century*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge (Mass.).
- POHJOLAINEN, TEUVO (2012): "Korruptio, laki ja etiikka". Teoksessa HELENELUND, JAN-ERIK & LUOTO, ILPO & MÄNTYLÄ, NIINA & SIIKAVIRTA, KRISTIAN (TOIM.): *Julkista – yksityistä; millaisissa rakenteissa?* Vaasan yliopisto.
- POHJOLAINEN, TEUVO & PUHAKKA, MIKKO (1992): "Suomen pankin asema." *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 88 (4/1992).

- POLANYI, MICHAEL (1983): *The Tacit Dimension*. Garden City, New York: Doubleday & Company.
- POLVINEN, TUOMO (1980): *Suomi kansainvälisessä politiikassa. 2, 1944. Teheranista Jaltaan*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- PREOBRAŽENSKI, ALEKSANDR (1916): *Venäjän kielen etymologinen sanakirja, osa 12*. Tipografija G. Lissnera i D. Sovko: Moskova.
- PUOSKARI, PENTTI (2002): *Laman varjo ja sateenkaari. Talouspoliittinen päiväkirja 1900-luvulta*. Edita: Helsinki.
- PÖYHÖNEN, MARKKU O (2011): *Muusikon tietämisen tavat. Moniälykyys, hiljainen tieto ja musiikin esittämisen taito korkeakoulun instrumenttituntien näkökulmasta*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- RANKI, RISTO (2012): *Niin sitä käy kun omistaa: tarinaa valtionyhtiöistä*. Edita: Helsinki.
- RANTANEN, TERHI (1987): *"STT:n uutisia" sadan vuoden varrelta*. Weilin + Göös: Espoo.
- RAMEL, STIG (2005): *Yrjö Maunu Sprengtporten – Maanpelturi ja patriootti*. Otava: Helsinki.
- RAUTKALLIO, HANNU (2014): "Sotakorvausten tulos." Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdolltomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.
- REHN, OLLI (1996): *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States: Austria, Finland and Sweden, 1945–95*. Väitöskirja, University of Oxford.
- RENTOLA, KIMMO (1997): *Niin kylmää, että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava: Helsinki.
- RENTOLA, KIMMO (2005): *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava: Helsinki.
- RENTOLA, KIMMO (2009): "Suojelupoliisi kylmässä sodassa." Teoksessa SIMOLA, MATTI (TOIM.): *Ratakatu 12 – Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY: Helsinki.
- RISTIMÄKI, JUHANI (2000): *PKT:n puolesta. Neljännesvuosisata Orvo Kiesin matkassa*. Tammi: Helsinki.
- ROLF, BERTIL (1995): *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Nya Doxa.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (1989): *Energiapolitiikan määräytyminen. Julkisten, kollektiivisten ja markkinaperusteisten toimijoiden asema Suomen energiasektorin politiikkaverkossa*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (1992): *Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä*. Gaudeamus: Helsinki.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (2003): *Valta muutoksessa*. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (2014): *Vallan sisäpiirissä*. Vastapaino: Tampere.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (2017): *Poliittisten instituutioiden valta talouden suhdanteissa*. Teoksessa NIEMI, MARI K. & RAUNIO, TAPPIO & RUOSTETSAARI, ILKKA (2017) *Poliittinen valta Suomessa*. Vastapaino: Tampere.
- RUSI, ALPO (2014): *Etupiirin ote, Suomen valtapeli Euroopan rajalla 1700–2014*. Gummerus: Helsinki.
- RYTKÖLÄ TIINA (2008): *"Teemana politiikka – materiaali Nuorten parlamenttikerhoille"*. Kerhokeskus – koulutyön tuki ry: Helsinki. http://www.opinkirjo.fi/easydata/customers/opinkirjo/files/materiaalit/teemana_politiikka_netti.pdf/
- SAARI, HEIKKI (2013): *Eero Heinäluoma: tasavallan vahva mies*. Minerva: Helsinki.
- SAARI, MILJA (2012): "Rinta rinnan Suomea kehittämässä." Teoksessa HELANDER, MIKA & NYLUND, MATS (TOIM.): *Palkka työstä – ay-liike ja edunvalvonnan uudet muodot*. Into Kustannus: Helsinki.
- SAARIKOSKI, VESA (2005): "Suomalaiset toisessa maailmansodassa." Teoksessa PERNAA, VILLE & NIEMI, MARI K. (TOIM.): *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita: Helsinki.
- SAASTAMOINEN, JUKKA (2007): *Brezhnevlin katoksessa ja muita juttuja Nesteestä*. WSOY: Helsinki.

- SALMINEN, ESKO (1996): *Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991*. Edita: Helsinki.
- SALMINEN, ESKO (1999a): *The Silenced Media. The propaganda war between Russia and the west in Northern Europe*. Macmillan Press: Basingstoke.
- SALMINEN, ESKO (1999b): "Suomettumisen uusi tuleminen." *Kanava* 27/1999.
- SALMINEN, ESKO (2000): *Suomi-kuva Venäjän ja EU:n lehdistössä 1990–2000*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- SALMINEN, ESKO (2007): *Päättymätön sota 1918: sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007*. Edita: Helsinki.
- SALMINEN, ARI & MÄNTYSALO, VENLA (2013): *Epäeettisestä tuomittavaan. Korruptio ja hyvä veli -verkostot Suomessa*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja, 1238-7118; 182. Vaasan yliopisto: Vaasa.
- SALOKANGAS, RAIMO (1996): *Yleisradion historia. 2. osa, 1949–1996. Aikansa oloinen*. Yle: Helsinki.
- SALOKORPI, HANNU (1988): *Pietarin tie: suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899–1920*. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- SALOMAA, ERKKI (1967): "Työsopimuslain uudistaminen." *Kommunisti* 3-4/1967.
- SALONEN, TUULI (2014): *Työeläkevarojen vartijat. Työmarkkinajärjestöjen edustus työeläkevakuutusyhtiöiden hallinnoissa 1960-luvulta tähän päivään*. SAK 6/2014. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK: Helsinki. http://d1a5jbsszuf44.cloudfront.net/materials/Tyolake-turvan-vartijat_ee8b.pdf
- ŠAPOŠNIKOV, ALEKSANDR (2010): *Venäjän nykykielen etymologinen sanakirja, osa 2*. Flinta: Moskova.
- SARJALA, JUKKA (2013): *Kotomaamme outo Suomi*. Teos: Helsinki.
- SARTTI, SEIJA & TANTTU, ANNA-MAIJA & ÅBERG, VEIJO (2002): *Eteläranta 10*. Teollisuuskeskus: Helsinki.
- SAULI, LIISA (1987): *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka: Maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi 1950–1980*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- SAVTSCHENKO, RITVA (2015): *Kompuroiden korporatismissa. Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- SEPPINEN, JUKKA (2015): *Koiviston aika: Mauno Koiviston poliittinen ura*. Auditorium: Helsinki.
- SILTALA, JUHA (2004): *Työelämän huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Otava: Helsinki.
- SIMON, JOHN (2009): *Koneen ruhtinas: Pekka Herlinin elämä*. Otava: Helsinki.
- SINKO, PEKKA (2010): "Talousneuvoston tehtävät." *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106 (2/2010).
- SKURNIK, SAMULI (2005): *Suomalaisen talousmallin murros: suljetusta sääntelytaloudesta kaksinaapaiseen globaalitalouteen*. Väitöskirja, Helsingin kauppakorkeakoulu. Tammi: Helsinki.
- SMITH, HEDRICK (2012): *Who Stole the American Dream?* Random House: New York.
- SMOLANDER, JYRKI (2010): "Suomalaisen hyvinvointivaltion poliittinen historia." Teoksessa RAILO, ERKKA & LAAMANEN, VILLE (TOIM.): *Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseyttämyksen historiaa*. Edita: Helsinki.
- SOIKKANEN, TIMO (1995): "Historiankirjoituksen 'etulinja' reaalikaan!" Teoksessa SOIKKANEN; TIMO (TOIM.): *Lähihistoria: Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun Yliopisto: Turku.
- SOIKKANEN, TIMO (2003): *Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella, I osa (1956–69)*. Ulkoasiainministeriö: Helsinki.
- SOIKKANEN, TIMO (2008): *Presidentin ministeriö 2. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella, II osa: uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970–1981*. Otava: Helsinki.

SOIKKANEN, TIMO (2009): "... lakiensa suojeluksessa. Kahden tulkintamallin loukussa." Teoksessa SOIKKANEN, TIMO (TOIM.): Taistelu autonomiasta: perustuslait vai itsevaltiut? Edita: Helsinki.

SORSA, KALEVI (2003): *Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972–1976*. Otava: Helsinki.

STENBÄCK, PÅR (2009): *Kriser och katastrofer. Politik och humanitärt arbete*. Schildt: Helsingfors.

STERNBERG, ROBERT J. ET AL (2000): *Practical Intelligence in Everyday Life*. Cambridge University Press: Cambridge.

STJERNSCHANTZ, GÖRAN (1946): *Suomen teollisuusliitto 1921–1946. Muistojulkaisu*. Suomen teollisuusliitto: Helsinki.

STUBB, ALEXANDER (TOIM.) (2006): *Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan Unionissa 1989–2003*. Tammi: Helsinki.

SUHONEN, PERTTI (1972): "Äänestäjien siirtymävirrat." Teoksessa PESONEN, PERTTI (TOIM.): *Protestivaalit, nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Ylioppilastuki 1972: Helsinki–Tampere.

Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta SONK (2006): *Hyvinvointi tarvitsee vastuullisia omistajia. Elinkainoelämän keskusliitto & Perheyritysten liitto & Suomen Yrittäjät*: Helsinki. http://pda.ek.fi/ek_suomeksi/ajankohtaista/tutkimukset_ja_julkaisut/ek_julkaisuarkisto/2006/Sonk_ohjelma_FINAL1.pdf

SUOMI, JUHANI (1992): *Urho Kekkonen. 1956–1962. Kriisien aika*. Otava: Helsinki.

SUOMI, JUHANI (1998): *Urho Kekkonen. 1972–1976. Liennytyksen akanvirrassa*. Otava: Helsinki.

SUOMI, JUHANI (TOIM.) (2012): *Salaisuuksien vartija. Lehtiä valtiosihtööri Matti Tuovisen päiväkirjasta 1972–85*. Turun Yliopisto: Turku.

Suomen Työnantajain Keskusliitto (1979): *Kymmenen vuotta keskitettyjä 1968–1978*. Teollisuuden kustannus: Helsinki.

TALA, JYRKI (2010): "Sääntelytarkkuus lainlaadinnan ongelmana." Teoksessa TALA, JYRKI (TOIM.): *Sääntelytarkkuuden ongelmia. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos*: Helsinki.

TALLQVIST, TORKEL (2009): *Leadership in repetitively innovative mature companies*. Åbo Akademi University Press: Turku.

TANSKANEN, AATOS (1978): *Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918*. Tampereen yliopisto: Tampere.

TARKKA, JUKKA (2002): *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva*. Otava: Helsinki.

TARKKA, JUKKA (2006): *Isänmaan unilukkari – Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö*. WSOY: Helsinki.

TAVELA, HEIKKI (2003): "Kun voitto oli kirosana." Teoksessa *Sanan voimalla – Johannes Kaarlonpoika Koroma 60-vuotias 16. maaliskuuta 2003*. Teollisuuden ja työnantajain Keskusliitto: Helsinki.

TELJO, JUSSI (1953): "Painostusryhmät ja painostuspolitiikka." *Sosialistinen aikakauslehti*.

TEMMES, MARKKU (2008): "Valtionhallinto – jatkuvuutta ja muutosta." Teoksessa *Suomen poliittinen järjestelmä – verkkokirja. Yleisen valtio-opin laitos, Helsingin yliopisto*: Helsinki. <http://blogs.helsinki.fi/vol-spj/valtionhallinto/jatkuvuutta-ja-muutosta>

THING, MORTEN (TOIM.) (2012): *Guldet fra Moskva. Finansieringen af de nordiske kommunist-partier 1917-1990*. Informations Forlag: København

THING, MORTEN (TOIM.) (2017): *Золото из Москвы. Финансирование компартий стран Северной Европы, 1917–1990 гг. Весь Мир: Москва (Ves Mir: Moskova)*

TIIHONEN, SEPPO (2014): *Oikea käsi. Valtiojohdon neuvonantajat eilen ja tänään*. Unigrafia Oy: Helsinki.

TIIHONEN, SEPPO (2015): *Keisarin oikea käsi: Venäjän valtiollinen johtaminen ja Suomi*. Unigrafia Oy: Helsinki.

Tilastokeskus (1995): "EU-kansanäänestys 1994." SVT, *Vaalit 1995:2*. Tilastokeskus: Helsinki.

Tilastokeskus (2004): *Suomen virallinen tilasto 29 A, XXXI*. Tilastokeskus: Helsinki.

- TOMMILA, PÄIVIÖ (1988): "Suomen sanomalehdistön kehityslinjat." Teoksessa TOMMILA, PÄIVIÖ (PÄÄTOIM.): *Suomen lehdistön historia*. 3, *Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Kustannuskiila: Kuopio.
- TROBERG, PONTUS (1992): "Recent Developments in Financial Reporting in Finland." *Advances in International Accounting*, vol. 5.
- TULLOCK, GORDON (1976): *The vote motive. An essay in the economics of politics, with applications to the British economy*. The Institute of Economic Affairs: London.
- TUOMALA, MATTI (1997): *Julkistalous*. Gaudeamus: Helsinki.
- TUOMALA, MATTI (2009): *Julkistalous*. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.
- TUOMI, OSMO (1996): *Uusi geopolitiikka: Geopoliittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Gaudeamus: Helsinki.
- TUOMIOJA, ERKKI (1979): *K. H. Wiik: Itsenäisyysmiehen ja internationalisti. 1, Elämäkerta vuoteen 1918*. Tammi: Helsinki.
- TUORI, KAARLO (1983): *Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta. Julkisoikeudellinen tutkimus komiteatyypisten elinten asemasta Suomen valtio-organisaatiossa. 1, Teoreettinen ja historiallinen tausta*. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- TURPEINEN, OIVA (1996): *Yhdistämme. 200 vuotta historiaa. Haasteena tulevaisuus. Lennätinlaitoksesta Telecom Finland oy:ksi. Osa 1*. Edita: Helsinki.
- TURUNEN, JORMA (2005): *Think tankit ja poliittiset säätiöt Euroopassa: esityksiä suomalaisista toteuttamismalleista*. Oikeusministeriö: Helsinki.
- TYYNILÄ, MARKKU (1997): "Mannerheim, Carl Erik (1759–1837) senaatin talousosaston varapuheenjohtaja, kreivi." Artikkelit Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa, julkaistu 16.9.1997 (päivitetty 12.10.2006). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2222/>
- UIMONEN, RISTO (1995): *Nuori pääministeri*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- UIMONEN, RISTO (1998): *Häntä heiluttaa koiraa: Suomen demokratian häiriötila 1983–200?*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- ULJAS, PÄIVI (2012) *Hyvinvointivaltion läpimurto – pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Into-Kustannus Oy: Helsinki.
- United Nations Conference on Trade and Development (1994): *World Investment Report. 1994, Transnational Corporations, Employment and the Workplace*. United Nations: New York–Geneva.
- UOLA, MIKKO (1996): *"Meidän isä on töissä telakalla."* Rauma-Repolan laivanrakennus 1945–1991. Otava: Helsinki.
- UOLA, MIKKO (2001a): "Pihkala, Martti (1882–1966) kansanedustaja, Vientirauha-yhtymän toimitusjohtaja." Artikkelit Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa, julkaistu 6.9.2001. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7724/>
- UOLA, MIKKO (2001b): "Korsimo, Arvo (1901–1969) Maalaisliiton puoluesihteerin, ministerin, Neste Oy:n johtajan, kanslianeuvoksen." Artikkelit Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa, julkaistu 6.9.2001. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/772/>
- UPTON, ANTHONY F. (1970): *Kommunismi Suomessa*. Suom. Sirkka Upton. Kirjayhtymä: Helsinki.
- VAIHEKOSKI, MIKA (1997): "The Finnish Stock Market: Recent Trends and Important Events." *Liiketaloudellinen Aikakauskirja LTA* 4/97, s. 526–543. Liiketaloustieteellinen yhdistys ry.: Helsinki. http://lta.hse.fi/1997/4/lta_1997_04_a8.pdf
- VALKONEN, MARJAANA (1987): *Yhdessä elämä turvalliseksi. 2, Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1947*. Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK: Helsinki.
- VAN SCHENDELEN, M. P. C. M. (1993): *National Public and Private EC Lobbying*. Dartmouth: Aldershot.
- VAN SCHENDELEN, M. P. C. M. (2002): *Machiavelli in Brussels. The art of lobbying the EU*. Amsterdam University Press: Amsterdam.

- VAPAAVUORI, JAN (2016): *Puoliholtiton Suomi*. Otava: Helsinki.
- VARES, VESA (1993): *Konservatiivi ja murrosvuodet: Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922*. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- VARES, VESA (2006): "Demokratian haasteet 1907–1919." Teoksessa VARES, VESA & UOLA, MIKKO & MAJANDER, MIKKO: *Kansanvalta koetuksella*. Edita: Helsinki.
- VAROMA, PEKKA & VÄYRYNEN, RAIMO (2001): "Epävirallista yhteiskuntapolitiikkaa, Ilo-niemen klubi 1983–1988." *Ulkopolitiikka* 3/2001.
- VARTIAINEN, JUHANA (2011): "Miksi ja miten Pohjolan työmarkkinainstituutiot muuttuivat?" *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 107 (4/2011).
- VATT (1994): *Elintarviketalouden sopeuttaminen EU-kilpailukykyiseksi*. Muistio 20.5.1994. Helsinki.
- VAUHKONEN, JUSSI (2016): *Elatuksesta eläkkeeseen. Vanhuudenturva suomalaisessa työnantaja-politiikassa työeläkejärjestelmän rakentamiseen saakka*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- VERANEN, JYRKI (1996): *Tuottoa vaativat omistajat. Menestyksen omistajalähtöisellä johtamisella*. WSOY: Helsinki.
- VESA, MIKKO & RAHOLA, PENTTI (2007): *Oraitten päälle. MTK talonpojan tukena EU-vuosien eloonjäämistäistelussa*. Otava: Helsinki.
- VESIKANSA, JARKKO (2004): *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvarien taistelu kommunistia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava: Helsinki.
- VESIKANSA, JYRKI (1993): *Talouden vapauden puolesta. 75 vuotta Keskuskauppakamarin toimintaa*. Otava: Helsinki.
- VESIKANSA, JYRKI (2008): "Raimo Ilaskiven elämäkertatarina." Artikkelit Kansallisen Kokoomuksen keskusarkiston verkkosivuilla, julkaistu 5.12.2008 (muokattu 15.2.2013). <http://arkisto.kokoomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/ilaskivi-raimo/>
- VESTERINEN, JUKKA (2012): *Maa, joka maksoi velkansa. Suomen sotakorvaukset 1944–1952*. Alfamer: Helsinki.
- VIHAVAINEN, TIMO (1991): *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Otava: Helsinki.
- VIHAVAINEN, TIMO (2011): *Itäraja häviää. Venäjän ja Suomen kaksi vuosisataa*. E-kirja. Otava: Helsinki.
- VIHOLA, TEPPU (2000): *Rahan ohjaaja. Yhdyspankki ja Merita 1950–2000*. Merita-pankki: Helsinki.
- VILEN, MERITA & RUMPUNEN, RISTO (2014): *Nokian mahdoton mahalasku*. Moimedia: Helsinki.
- VISURI, PEKKA (2015): *Paasikiven Suomi. Suurvaltojen puristuksessa 1944–1947*. Docendo: Jyväskylä.
- VOLANEN, RISTO (2015): "Maitovaltuuskunta syntyi vastauksena talouden murrokseen." Artikkelit julkaisussa KARJALAINEN, MAUNO-MARKUS: *Maitovaltuuskunta, Suomalaisen maidon puolesta*. Maitovaltuuskunta, MTK: Helsinki. <http://pellervo.fi/wp-content/uploads/2015/11/maitovaltuuskunta.pdf>.
- VUORI, TIMO & HUY, QUY (2015): "Distributed Attention and Shared Emotions in the Innovation Process: How Nokia Lost the Smartphone Battle." *Administrative Science Quarterly* 18.9.2015.
- VUORTAMA, TIMO & KEROSUO, LAURI (1994): *Viestinnän lait ja säännöt*. Kustannus-Mäkelä: Karkkila.
- VÄISÄNEN, SEPPU (1968): "Evert Huttunen, oikeistososialisti idän suhteiden hoitajana v. 1917." Teoksessa SOIKKANEN, HANNU (TOIM.): *Tiennäyttäjät: Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*. 3. Tammi: Helsinki.
- VÄÄNÄNEN, JOUKO (1987): *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Ohjaketset omiin käsiin*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- WAHLROOS, BJÖRN (2012): *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Suom. Matti Kinnunen. Otava: Helsinki.

WATERHOUSE, BENJAMIN (2014): *Lobbying America: The politics of business from Nixon to NAFTA*. Princeton University Press: Princeton–Oxford.

WIBERG, MATTI (2006): *Politiikka Suomessa*. WSOY: Porvoo–Helsinki.

WIBERG, MATTI (2011): *Politiikan sanakirja. Inhorealistin versio*. Siltala: Helsinki.

WIBERG, MATTI (2014): *Julkea sektori. Näin byrokratia vaalii omia etujaan*. EVA Pamfletti. Taloustieto: Helsinki.

WILKINS, MIRA (2005): "Multinational Enterprise to 1930, Discontinuities and Continuities". Teoksessa Chandler, Alfred D., Jr. & Mazlish, Bruce (toim.): *Leviathans, Multinational Corporations and the new global history*. Cambridge University Press: Cambridge.

WILKINS, MIRA & HILL, FRANK ERNEST (1964): *American business abroad: Ford on Six Continents*. Wayne State University Press: Detroit.

WRONG, DENNIS HUME (1979): *Power. Its forms, bases, and uses*. Blackwell: Oxford.

WWW-DOKUMENTIT

Sähköpostit

Jari Anttilan sähköposti tekijälle 7.1.2018. Tekijän hallussa.

Linda Ekholmin sähköpostiviesti tekijälle 16.3.2016. Tekijän hallussa.

Heikki Haaviston sähköpostiviesti tekijälle 30.1.2016 ja 19.6.2016. Tekijän hallussa.

Harri Hietalan sähköpostiviesti tekijälle 25.12.2015. Tekijän hallussa.

Mika Heikkilän sähköpostiviesti tekijälle 12.1.2016. Tekijän hallussa.

Riitta Ijäsken sähköpostiviestit ”TYÖMARKKINAJÄRJESTÖJEN JÄSENMAKSUT JA NIIDEN VÄHENNYSKELPOISUUS” tekijälle 26.2.2015 ja 3.3.2015. Tekijän hallussa.

Helvi Kajomaan sähköpostiviesti tekijälle 8.1.2016. Tekijän hallussa.

Ilkka Kanervan sähköpostiviesti tekijälle 6.3.2016. Tekijän hallussa.

Ilpo Kokkilan sähköposti tekijälle 20.1.2016 tekijälle. Tekijän hallussa.

Sixten Korkmanin sähköpostiviesti tekijälle 12.11.2015. Tekijän hallussa.

Johannes Koroman sähköpostiviesti tekijälle 13.3.2014 ja 9.6.2016. Tekijän hallussa.

Jaana Laitinen-Pesolan sähköpostit tekijälle 30.10.2014 ja 11.11.2014. Tekijän hallussa.

Erkki Laukkanen sähköpostiviesti tekijälle 24.2.2016. Tekijän hallussa.

Erkki Liikasen sähköpostiviesti tekijälle 9.1.2016. Tekijän hallussa.

Esa Lindqvistin sähköposti tekijälle 11.6.2013. Tekijän hallussa.

Matti Louekosken sähköpostiviesti tekijälle 6.3.2016. Tekijän hallussa.

Silja Paavolan sähköpostiviesti tekijälle 18.8.2014. Tekijän hallussa.

Mauri Pekkarisen sähköpostiviesti tekijälle 17.7.2015. Tekijän hallussa.

Veijo Pönnin, Brahea-keskus, sähköpostiviesti tekijälle 11.1.2016. Tekijän hallussa.

Lauri Ratian sähköpostit tekijälle 7.5.2018, 23.5.2018 ja 4.6.2018. Tekijän hallussa.

Seppo Riskin sähköpostiviesti tekijälle 11.10.2014. Tekijän hallussa.

Petri Rouvisen sähköpostiviesti tekijälle 25.11.2013. Liitteenä Excel-tiedosto, joka sisältää tietoja ETLa:n Suomen 500 suurinta yritystä -tietokannasta. Tekijän hallussa.

Suvi Rummukaisen sähköpostiviesti tekijälle 10.3.2016. Tekijän hallussa.

Olli Ryynäsen sähköpostiviesti tekijälle 4.2.2016. Tekijän hallussa.

Juho Savon sähköposti tekijälle 10.6.2018. Tekijän hallussa.

Pekka Takalan sähköpostiviesti tekijälle 3.1.2016. Tekijän hallussa.

Teemu Turusen sähköpostiviestit tekijälle 23.6.2014 ja 24.6.2014. Tekijän hallussa.

Matti Vanhasen sähköpostiviestit tekijälle 18.4.2014. Tekijän hallussa.

Risto Volasen sähköpostiviesti tekijälle 26.6.2015 ja 16.7.2015. Tekijän hallussa.

Digitoidut arkistodokumentit

Arkistolaitoksen www-sivut <http://www.arkisto.fi>

Muistio 19.11./1.12.1808, jossa Suomen lähetyskunta ilmoittaa keisari Aleksanteri I:lle ettei se katso voivansa ryhtyä toimiin, jotka kuuluvat maan laillisesti koolle kutsutuille säädyille jättäen päätöksen niiden koolle kutsumisesta hallitsijan harkintaan (liitteitä). Valtiosihteerinviraston arkisto. Akti 3/1808, KA. WWW-dokumentti http://www.narc.fi/Arkistolaitos/nayttelyt/1809/subalbum_3_thumbs.html [noudu 29.9.2015].

Suomen sotasurmat 1914–1922, Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Arkistolaitoksen verkkosivut <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2> [luettu 20.1.2015].

British Libraryn www-sivut <https://www.bl.uk>

Magna Chartan englanninkielinen teksti alkuperäisestä latinasta. Julkaistu 28.7.2014.: <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation> [luettu 17.1.2018]

Euroopan Neuvoston www-sivut <https://www.coe.int>

Euroopan Neuvoston suositus 22.3.2017 CM/Rec (2017) 2. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40 [luettu 15.12.2017]

Euroopan parlamentin www-sivut <http://www.europarl.europa.eu>

Staff Regulations of European Union officials: amendment of the Regulations, 2011/0455 (COD). WWW-dokumentti. [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455\(COD\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455(COD)) [luettu 24.1.2015].

EU Transparency Register, Briefing December 2014. WWW-dokumentti <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-542170-European-Transparency-Register-FINAL.pdf> [Noudu 30.11.2015].

Euroopan unionin tuomioistuin www-sivut <http://curia.europa.eu>

Julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus – asia C-319/02. Julkisasiamiehen ratkaisuehdotus Juliane Kokott 8. päivänä maaliskuuta 2004 (alkuperäinen kieli saksa. Kysymyksessä on Petri Manninen-niminen henkilö, joka oli Verohallinnon palveluksessa valituksen tehdessään 2002 ja jolla on yksityinen neuvontayritys. WWW-dokumentti <http://goo.gl/vEHJlu> [noudu 8.1.2016].

Tuomio 7.9.2004 – Asia C-319/02. Yhteisöjen tuomioistuimen tuomio (suuri jaosto) 7. päivänä syyskuuta 2004. WWW-dokumentti <http://goo.gl/X9jfvb> [noudu 8.1.2016].

Finlex Internet-palvelu <http://www.finlex.fi>

Keskusjärjestösopimukset <http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/tyoehto/keskusjarjesto/>. [luettu 12.7.2017].

Iso-Britannian kansallisarkiston ylläpitämä legislation.gov.uk-verkkopalvelu <http://www.legislation.gov.uk>

Transparency of Lobbying, Non-Party Campaigning and Trade Union Administration Act 2014 (c. 4). http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/4/pdfs/ukpga_20140004_en.pdf [luettu 15.12.2017].

Itävallan liittovaltion oikeudellinen tietojärjestelmä (Das Rechtssystem des Bundes, RIS) <https://www.ris.bka.gv.at/>

Bundesgesetz BGBl. I Nr. 64/2012. 64. Bundesgesetz, mit dem ein Bundesgesetz zur Sicherung der Transparenz bei der Wahrnehmung politischer und wirtschaftlicher Interessen (Lobbying- und Interessenvertretungs-Transparenz-Gesetz – LobbyG) erlassen und das Gerichtsgebührengesetz geändert wird. https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2012_I_64/BGBLA_2012_I_64.pdf [luettu 15.12.2017].

SAK:n www-sivut <http://www.sak.fi>

Työmarkkinajärjestöjen kannanotto Euroopan talous- ja rahaliiton vaikutuksista työmarkkinoiden toimintaperiaatteisiin 22.5.1997. SAK Tiedotteet 1997. WWW-dokumentti (jäljennös) <http://netti.sak.fi/sak/tiedotteet/1997/t970522a.html> [luettu 9.1.2015].

Suomen ElinkeinoElämän Keskusarkiston www-sivut <http://www.elka.fi/kotisivu/>
 ”Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto ry. 1918–1992.” Keskusliiton historiikki. WWW-dokumentti. elma.elka.fi/ArkHistory/S237.DOC [noudettu 5.4.2015].
 Liukkonen Jukka 3.10.2003, ”Suomen Työnantajain Keskusliitto STK 1907–1992”. WWW-dokumentti. elma.elka.fi/ArkHistory/Soo2.DOC [noudettu 5.4.2015].
 Tutkija Pauli Kruhsen www-sivut, joilta löytyy historiallisia dokumentteja aina 1200-luvulta lähtien <http://www.histdoc.net/historia/historia.html>
 Suomen kansanhallituksen julistus 1.12.1939 Terijoella. WWW-dokumentti (jäljennös). <http://www.histdoc.net/historia/kuusinen.html> [luettu 29.12.2015].
 Valtioneuvoston www-sivut <http://valtioneuvosto.fi/>
 Hallitusohjelmat <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>

WWW-sivut

BLOM, ANDERS (2014): ”Isommasta asiasta”. Stipendi blogi 13.10.2014. Liikesivistysrahaston verkkosivut <http://www.lsr.fi/stipendiblogi/2014/10/13/isommasta-asiasta/> [luettu 29.12.2015].
 HARKIMO, HARRY. ”Lajit samalle viivalle”. Savon Sanomien blogikirjoitus 16.1.2016. http://blogit.savonsanomiat.fi/harry-harkimo/lajit-samalle-viivalle/?_ga=1.145433911.2049932689.1475509666 [luettu 6.10.2016].
 KOSONEN, MIKKO (2015): ”Visio Suomelle – Kohti kestäväää hyvinvointia”. Esitys Sitran keskustelutilaisuudessa Sitra Debatti 10.2.2015. Sitran verkkosivut <http://www.sitra.fi/tapahtumat/tulevaisuus/sitra-debatti-mista-suomelle-uusi-paamaara> [luettu 30.4.2016].
 LAUKKANEN, ERKKI (2005): ”Kolmikanta ja sen jälkeen”. Artikkel Erkki Laukkasen verkkosivuilla 12.12.2005 http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art4.html [luettu 24.2.2016].
 LAUKKANEN, ERKKI (2013): ”Onko meillä rakenteellista korruptiota?”. Blogikirjoitus Transparency Internationalin verkkosivuilla 17.9.2013. <http://keskustelu.transparency.fi/onko-meilla-rakenteellista-korruptiota/> [luettu 25.2.2016];
 LAUKKANEN, ERKKI (2014): ”Lobbaus sääntelyllä vai ilman?”. Artikkel Erkki Laukkasen verkkosivuilla 22.3.2014 http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art29.html [luettu 25.2.2016].
 MÄNNIKÖ, HEIKKI: ”Forssan perintö tulee luoda uudelleen”. EU:n Vastainen Kansanrintama-yhdistyksen verkkosivut. <http://www.kaapeli.fi/~euvkr/3-03forssa.html> [luettu 29.12.2015].
 NYBERG, RENÉ (18.8.2010): ”Public–private on Venäjällä välttämätöntä”. Puhe Maimo Henrikssonin läksiäisseminaarissa 18.8.2010. René Nybergin verkkosivut, WWW-dokumentti <http://anselm.fi/wp-content/uploads/2014/06/Public-private-on-Venäjällä-välttämätöntä.pdf> [luettu 7.3.2016].
 NUUTINEN, OLLI: ”Hiljainen tieto”. Jyväskylän yliopiston verkkosivut, Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, sanasto <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto> [luettu 21.7.2017].
 PEKKARINEN, MAURI (13.1.2013): ”Telakkateollisuuden tulevaisuus pitää varmistaa”. Blogikirjoitus Mauri Pekkarisen verkkosivuilla <https://www.mauripekkarinen.fi/blogi/?p=6> [luettu 20.11.2017].
 VAPAAVUORI, JAN (3.3.2010): ”Se että joku on asiantuntija ei tarkoita että hän olisi oikeassa”. Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla <http://vapaavuori.net/se-etta-joku-asiantuntija-ei-tarkoita-etta-han-olisi-oikeassa/> [luettu 29.12.2017].
 VAPAAVUORI, JAN (1.11.2011): ”Hesarin mainio pääkirjoitussivu”. Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla <http://vapaavuori.net/hesarin-mainio-paakirjoitussivu/> [luettu 29.12.2017].
 VAPAAVUORI, JAN (3.1.2013): ”Suomen teollisuus tarvitsee yhteistyötä – ei kitkaa”. Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla <http://vapaavuori.net/suomen-teollisuus-tarvitsee-yhteistyota-ei-kitkaa/> [luettu 20.11.2017].
 VAPAAVUORI, JAN (12.1.2013): ”Kaikki vaihtoehdot aina pöydällä”. Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla <http://vapaavuori.net/kaikki-vaihtoehdot-aina-poydalla/> [luettu 20.11.2017].

VAPAAVUORI, JAN (14.10.2013): "Suomen etsittävä uusia liiketoimintamahdollisuuksia, ei torjuttava niitä." Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla. <http://vapaavuori.net/suomen-etsittava-uusia-liiketoimintamahdollisuuksia-ei-torjuttava-niita/> [luettu 29.12.2017].

VAPAAVUORI, JAN (20.10.2013): "Arktinen kilpailu jäätävän kovaa maailmalla" Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla. <http://vapaavuori.net/arktinen-kilpailu-jaatavan-kovaa-maailmalla/> [luettu 22.2.2017].

VAPAAVUORI, JAN (22.1.2014): "Uusi ilmansuunta – pohjoisen meren liiketoiminta -seminaari, Helsinki." Puhe Jan Vapaavuoren verkkosivuilla. <http://vapaavuori.net/uusi-ilmansuunta-pohjoisen-meren-liiketoiminta-seminaari-helsinki/> [luettu 29.12.2017].

VAPAAVUORI, JAN (13.9.2016): "Telakkavoitolla on monta isää." Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla <http://vapaavuori.net/telakkavoitolla-monta-isaa/> [luettu 1.7.2017].

Ajatuspaja e2:n verkkosivut <http://e2.fi/ajatuspaja-e2/> [sivu luettu 7.1.2016].

Ajatuspaja Libera verkkosivut <http://www.libera.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Ajatuspaja Magman verkkosivut <http://magma.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Ajatuspaja Vasemmistofoorumin verkkosivut <http://www.vasemmistofoorumi.fi/vasemmistofoorumi/> [sivu luettu 7.1.2016].

Ajatuspaja Vision verkkosivut <http://www.visili.fi/fi/ajatuspaja> [sivu luettu 7.1.2016].

Arvopaperimarkkinayhdistyksen www-sivut <http://cgfinland.fi>

Arvopaperimarkkinayhdistyksen tehtävät <http://cgfinland.fi/tietoa-meista/tehtavat/> [sivu luettu 28.7.2015].

Boardman Oy:n verkkosivut <http://www.boardman.fi/etusivu/> [sivu luettu 12.9.2015].

Cambridge Dictionary, Cambridgen yliopiston englannin kielen verkkosanakirja <https://dictionary.cambridge.org>

"Lobbying – <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/lobbying> [luettu 17.1.2018].

Corporate Europe Observatory (CEO), verkkosivut <http://www.corporateeurope.org> [luettu 18.12.2015].

Demokratia.fi / demokratiasanasto. Oikeusministeriön toimittama ja ylläpitämä verkkopalvelu <http://www.demokratia.fi/tietotori/demokratiasanasto/> [luettu 31.12.2016].

Demos Helsinki -ajatushautomon verkkosivut. <http://www.demoshelsinki.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Directors' Institute of Finland – Hallitusammattilaiset ry. Yhdistyksen verkkosivut <http://dif.fi> [luettu 28.7.2015].

Eduskunnan verkkosivut, <https://www.eduskunta.fi>

EU-kansanäänestys, Suomen liittyminen Euroopan unioniin -tietopaketti. <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/eu/suomen-liittyminen-eu/Sivut/eu-kansanaanestys.aspx> [luettu 14.2.2015].

"Kalevi Sorsa Kansanedustajana 23.03.1970–21.03.1991". <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/235.aspx> [luettu 25.10.2016].

Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut <https://ek.fi>

Uutinen 5.2.2016, "EK:n uusi pk-johtaja Jouni Hakala: Yritysten viestit kuultava sorvin ääreltä". <https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/2016/02/05/ekn-uusi-pk-johtaja-jouni-hakala-yritysten-viestit-kuultava-sorvin-aarelta/> [luettu 1.7.2017].

"Ulkomaankauppa". <http://ek.fi/mita-teemme/talous/perustietoja-suomen-taloudesta/ulkomaankauppa/> [luettu 15.12.2016].

EU Integrity Watch, Transparency International EU -järjestön ylläpitämä verkkopalvelu. <http://www.integritywatch.eu>

Euroopan komission www-sivut <http://ec.europa.eu>

"Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2001". http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2001/table_en/curren.htm/ [sivu luettu 1.2.2016].

Annex Finland to the EU Anti-Corruption Report. Brussels, 3.2.2014 COM(2014) 38 final, annex 26. WWW-dokumentti <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2014/EN/1-2014-38-EN-F1-1-ANNEX-11.Pdf> [luettu 6.10.2016].

Euroopan Unionin Avoimuusrekisteri <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/> [luettu 18.12.2015].

"Yhteisön valtiontukisäännöt", 30.9.2008 http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/vademecum_on_rules_09_2008_fi.pdf [luettu 9.1.2013].

Euroopan Neuvoston www-sivut <https://www.coe.int>

Suositus 22.3.2017. CM/Rec (2017) 2 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40 [luettu 15.12.2017].

Euroopan parlamentin www-sivut <http://www.europarl.europa.eu>

Euroopan parlamentin päätöslauselma 8. toukokuuta 2008 sääntöjen kehittämisestä edunvalvojen (lobbaajien) toiminnalle Euroopan unionin toimielimissä (2007/2115 (INI)). <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0197+0+DOC+XML+Vo//fi> [luettu 1.9.2017].

European Public Affairs Consultancies' Association (EPACA), verkkosivut <http://www.epaca.org>

"About Lobbying". EPACA:n verkkosivut: <https://epaca.org/about-lobbying> [luettu 17.1.2018];

Euroopan vakausmekanismi (EVM) -rahoituslaitoksen verkkosivut <https://www.esm.europa.eu> [luettu 29.12.2017].

Fennovoiman verkkosivut <https://fennovoima.fi/>

"Fennovoiman omistuksesta 34 prosenttia siirtynyt Rosatomille". Uutinen 27.3.2014 <https://fennovoima.fi/uutiset/fennovoiman-omistuksesta-34-prosenttia-siirtynyt-rosatomille> [luettu 20.11.2017].

Fortune, Global 500 List 2017 <http://fortune.com/global500/>

Global Security -verkkosivusto <https://www.globalsecurity.org>

STX Chantiers de l'Atlantique, Saint-Nazaire <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/saint-nazaire.htm> [luettu 22.2.2017].

Irlannin lobbausrekisterin www-sivut, Register of Lobbying <https://www.lobbying.ie>

"Summary of the main provisions of the Regulation of Lobbying Act 2015". https://www.lobbying.ie/media/5991/quickguide_a4.pdf [luettu 15.12.2017].

Jan Vapaavuoren verkkosivut <http://vapaavuori.net>

Jan Vapaavuoren CV <http://vapaavuori.net/cv/> [luettu 29.12.2017].

Valtioneuvoston tiedonanto hallitusohjelmasta – Kokoomuksen ryhmäpuheenvuoro 28.6.2011 <http://vapaavuori.net/valtioneuvoston-tiedonanto-hallitusohjelmasta/> [luettu 29.12.2017]

Valtioneuvoston tiedonanto eurokriisistä, Eduskunta 19.7.2012 <http://vapaavuori.net/valtioneuvoston-tiedonanto-eurokriisista-eduskunta/> [luettu 22.2.2017].

Selonteko eduskuntaryhmän toiminnasta, Rovaniemi 15.6.2012 <http://vapaavuori.net/selonteko-eduskuntaryhman-toiminnasta-rovaniemi/> [luettu 22.2.2017].

Kalevi Sorsa -säätiön verkkosivut <http://sorsaoundation.fi/fi/> [sivu luettu 7.1.2016]

Kilpailu- ja kuluttajavirasto, www-sivut <http://www.kkv.fi>

Kilpailu- ja kuluttajaviraston tiedote 6.11.2015, "Klubimaksuista miljoonasakkoihin – KKV:n selvitys valottaa kotimaisen kilpailupolitiikan historiaa". <http://www.kkv.fi/ajankohtaista/Tiedotteet/2015/klubimaksuista-miljoonasakkoihin--kkvn-selvitys-valottaa-kotimaisen-kilpailupolitiikan-historiaa/> [luettu 18.5.2016].

Lehman Brothers Holdings Inc. -yhtiön www-sivut <http://www.lehman.com>

"Lehman Brothers Holding Inc. announces it intends to file chapter 11 bankruptcy petition". Tiedote yhtiön verkkosivuilla 15.9.2008 http://www.lehman.com/press/pdf_2008/091508_lbhi_chapter11_announce.pdf [luettu 16.8.2018]

LobbyFacts (a joint project of Corporate Europe Observatory and LobbyControl), verkkosivut <http://www.lobbyfacts.eu> [luettu 18.12.2015];

Maailman kauppajärjestö (WTO), verkkosivut <https://www.wto.org/index.htm>

"Korea – Measures Affecting Trade in Commercial Vessels", 12.4.2005 https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds273_e.htm [luettu 24.2.2017].

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:n www-sivut <https://www.mtk.fi>

Metsänomistajat Suomessa, https://www.mtk.fi/metsa/metsanomistajalle/fi_FI/Metsanomistajat_suomessa/ [luettu 12.6.2017]

Margaret Thatcher foundation, verkkosivut <http://www.margareththatcher.org>

Britannian pääministeri Margaret Thatcherin haastattelu BBC:lle 17.12.1984 ("I like Mr Gorbachev. We can do business together"). <http://www.margareththatcher.org/document/105592> [sivu luettu 1.11.2016].

Markkinoinnin, teknologian ja luovuuden liitto MTL ry: verkkosivut <https://mtl.fi/>

Mainonnan neuvottelukunnan vastaava tutkija Marja Honkaniemen presentatio "Markkinointiviestinnän määrä Suomessa 2014" https://mtl.fi/sites/default/files/page/fields/field_attachments/markkinointiviestinnan_maara_suomessa_2014.pdf [luettu 20.11.2017].

Meyer Turku -telakan lehdistötiedotteet <https://www.meyerturku.fi>

Tiedote 9.5.2018, "Meyer Turku Oy käyttää vuoden 2017 hyvän tuloksensa investointien rahoittamiseen Suomessa." https://www.meyerturku.fi/fi/meyerturku_com/media/news_releases/news_releases.jsp [luettu 14.5.2018].

Miltton (markkinointi- ja viestintätoimisto), verkkosivut <http://www.miltton.fi>

"Kansainvälistyvä Miltton nimittää Jorma Ollilan hallituksen puheenjohtajaksi", Tiedote 15.6.2015 <http://www.miltton.fi/fi/kansainvalistyva-miltton-nimittaa-jorma-ollilan-hallituksen-puheenjohtajaksi/> [luettu 12.7.2017].

"Jussi Kekkonen Milttoniin". Tiedote 29.8.2012 <http://www.miltton.fi/fi/jussi-kekkonen-milttoniin/> [luettu 1.7.2017];

Oikeusministeriön www-sivut <http://www.oikeusministerio.fi>

Oikeusministeriön tiedote 7.12.2007, "GRECO antoi Suomelle suosituksia puoluerahoituksen valvonnasta." <http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2007/12/grecoantoisuomellesuosituksiap.html> [noudeutu 17.9.2015].

Hallituksen esitys eduskunnalle lahjontaa koskevaan Euroopan neuvoston rikosoikeudelliseen yleissopimukseen tehdyn varauman peruuttamisen hyväksymisestä ja laiksi rikoslain muuttamisesta. Oikeusministeriön verkkosivut, WWW-dokumentti <http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/2wouHawmd/vaikutusvalta.pdf> [luettu 26.10.2016].

Osmo Soininvaaran verkkosivut <http://www.soininvaara.fi/>

"On aika hyvästellä kolmikanta." Tiedote/kirjoitus Osmo Soininvaaran verkkosivuilla 14.4.2011 <http://www.soininvaara.fi/2011/04/14/on-aika-hyvastella-kolmikanta/> [luettu 20.11.2017].

Pellervon taloustutkimus PTT ry:n verkkosivut <http://ptt.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Politiikan toimittajat ry, Yhdistyksen www-sivut <http://www.politiikantoinittajat.fi>

"Haarukkapaloja yhdistyksen historiasta". Yhdistyksen historia <http://www.politiikantoinittajat.fi/fi/historia/> [luettu 7.1.2017].

Public Interest Investigations (PII), verkkosivut <http://www.spinwatch.org> [luettu 9.1.2015].

Ruotsin elinkeinoelämän keskusliiton (Svenskt Näringsliv) www-sivut <http://www.svensktnaringsliv.se>

Svenskt Näringslivs Årsredovisning 2013. WWW-dokumentti 22.5.2014 http://www.svensktnaringsliv.se/migration_catalog/Rapporter_och_opinionsmaterial/Rapporter/arsredovisning-2013_589796.html/BINARY/Årsredovisning%202013 [luettu 9.1.2016].

SAK:n verkkosivut <http://www.sak.fi>

Pietarinen Aino, "Porukka päättää". Vuoden luottamusmieheksi valitun Jani Hartikan haastattelu. <http://www.sak.fi/luottamushenkilöille/jutut/porukka-paattaa-2014-11-251> [luettu 6.10.2016];

Sitran verkkosivut <http://www.sitra.fi/sitra> [luettu 30.4.2016].

Suomen Pankki, ”Peruskoron muutokset vuodesta 1867”. Päivitetty: 31.12.2015 http://www.suomenpankki.fi/fi/tilastot/korot/pages/tilastot_markkina-_ja_hallinnolliset_korot_peruskoron_muutokset_fi.aspx [sivu luettu 6.1.2016].

Suomen Perusta -ajatuspajan verkkosivut <http://www.suomenperusta.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Suomen Teollisuussijoitus Oy:n vuosikertomus 2000. Suomen Teollisuussijoitus Oy:n verkkosivut, WWW-dokumentti <http://www.teollisuussijoitus.fi/files/tesi/Vuosikertomukset/vuosikertomus2000.pdf> [luettu 5.1.2016].

Suomen Toivo -ajatuspajan verkkosivut <http://www.toivoajatuspaja.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Talvivaaran Kaivososakeyhtiö Oy:n verkkosivut www.talvivaara.com
 Pörssitiedotteet 14.2.2013 ja 30.4.2014, www.talvivaara.com/media/Talvivaara_tiedotteet/porssitiedotteet/porssitiedotteet [luettu 1.7.2017].

Teknologiateollisuus ry:n verkkosivut <https://teknologiateollisuus.fi>.
 Teknologiateollisuuden toimintakertomukset 2009–2012.

Tietoliikenteen ja tietotekniikan keskusliitto FiCom ry, <https://www.ficom.fi/>
 ”ICT-markkinoiden kansainvälinen kehitys”, 30.4.2017 <https://www.ficom.fi/ict-ala/tilastot/ict-markkinoiden-kansainv%C3%A4linen-kehitys> [luettu 20.11.2017].

Tilastokeskus <http://tilastokeskus.fi>
 Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkkojulkaisu]. Liitetaulukko 1. Julkisyhteisöjen EDP-alijäämä 1998–2013. Päivitetty 3.3.2014. http://www.stat.fi/til/jali/2013/jali_2013_2014-03-03_tau_001_fi.html [luettu 6.1.2016].
 Väestö työmarkkina-aseman mukaan 1991–1994. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_tym_tyti/010_tyti_tau_102.px/table/tableViewLayout1/?rxid=55522c85-9792-44b8-aff9-8ce14f3a81ef [luettu 19.2.2017].
 Julkinen talous http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_valtiontalous.html [luettu 20.11.2017].

Transparency International (TI) kansainvälisen kansalaisjärjestön www-sivut <http://www.transparency.org>
 Transparency Internationalin selvitykset: Corruption Perceptions Index 1995–2015. Transparency Internationalin verkkosivut <http://www.transparency.org/research/cpi/overview> [luettu 18.12.2015].
 Transparency International e.V. Berlin, Germany. ”Financial Statements for the year ended 31 December 2014”. WWW-dokumentti https://www.transparency.org/files/content/our-accountability/TIS_2014AuditedFinancials.pdf [luettu 28.2.2016].
 ”How do you define corruption?”, www.transparency.org/what-is-corruption/#define [luettu 15.8.2017];

The Center for Responsive Politics -nimisen säätiön ylläpitämän tutkimuslaitoksen verkkosivut www.opensecrets.org [luettu 18.12.2015]
 Revolving Door. <https://www.opensecrets.org/revolving/> [luettu 1.1.2017].

Tänk-ajatushautomon verkkosivut <http://thinktaenk.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

Ulkoasiainministeriön verkkosivut <http://formin.finland.fi>
 Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaukset 29.1.2004, ”Italian talouspäivälehti Suomesta: ”Nokialandia, toiveikkaan tulevaisuuden maa”. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=61002&contentlan=1&culture=fi-FI> [luettu 6.1.2015].
 Ulkoasiainministeriön lehdistötiedotteet 16.9.2008, tiedote 338/2008 ”Jorma Ollila luomaan Suomelle maabrändiä”. Ulkoasiainministeriön verkkosivut: <http://formin.finland.fi/Public/Print.aspx?contentid=136484&nodeid=15145&culture=fi-FI&contentlan=1> [luettu 6.1.2015].
 Ulkoasiainministeriön lehdistötiedotteet 19.1.2012, tiedote 15/2012 ”Alahuhdan työryhmä: Uusi Team Finland -verkostomalli edistämään Suomen taloudellisia ulkosuhteita ja yritysten kansainvälistymistä”. STT:n verkkosivut: <http://www.formin.fi/Public/default.aspx?contentid=238999> [luettu 6.1.2015].

Ulkopolitiikan tutkimuksen säätiö, Säätiön historia. Säätiön verkkosivut: www.ulkopoliitikantutkimus.fi [sivu luettu 7.1.2016].

United Nations Office on Drugs and Crime [www-sivut: http://www.unodc.org](http://www.unodc.org)

Seventh session of the Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption (Vienna, 6-10 November 2017)" <http://www.unodc.org/unodc/en/corruption/COSP/session7.html> [luettu 15.8.2017].

Vaasan yliopiston [www-sivut: http://www.uva.fi](http://www.uva.fi)

Vaasan yliopisto kerää kansalaisten kokemuksia piilokorruptiosta". Artikkelijulkaistu 15.9.2016 <http://www.uva.fi/fi/news/piilokorruptio/> [luettu 15.8.2017];

Valtioneuvoston verkkosivut: <http://valtioneuvosto.fi>

Suomen hallitukset aikajärjestyksessä: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2> [luettu 14.4.2017]

Säädösvalmistelu ja kehittämishankkeet valtioneuvostossa: <https://valtioneuvosto.fi/hankkeet>

Valtioneuvoston kanslian ja Tilastokeskuksen ylläpitämä Findikaattori-palvelu [www-sivut http://www.findikaattori.fi](http://www.findikaattori.fi)

"Julkinen velka ja alijäämä. Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka 1975-2014." Päivitetty 30.9.2015. <http://www.findikaattori.fi/fi/44> [luettu 6.1.2016].

Valtiontalouden tarkastusvirasto, Vaali- ja puoluerahoitusvalvonnan verkkosivut: <http://www.vaalirahoitusvalvonta.fi>

Tietoaaineistot: <http://www.vaalirahoitusvalvonta.fi/fi/index/puoluetukiilmoituksia/raportti-etusivu/tietoaaineistot.html.stx> [noudettu 17.7.2017].

Valtiovarainministeriön verkkosivut: <https://vm.fi/etusivu>

Ulkosaainministeriön tiedote 68/2013, "Suomen ja Venäjän hallitustenvälinen talouskomissio kokoontuu Turussa 27.3.2013". Julkaistu 21.3.2014 http://vm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10184/den-ekonomiska-samarbetskommissionen-mellan-finland-och-ryssland-sammantrader [luettu 22.2.2017].

Varsinais-Suomen liiton verkkosivut: www.varsinais-suomi.fi

"Esko Aho selvittää valtion keinoja positiivisen rakennemuutoksen vauhdittamiseen." [luettu 1.8.2017].

Veronmaksajain Keskusliitto, "Julkisen talouden tunnusluvut. Valtiokonttorin valtionvelka." Päivitetty: 21.12.2015: <http://www.veronmaksajat.fi/luvut/Tilastot/Julkinen-talous/Valtion-velka/> [luettu 6.1.2016].

Yleinen työttömyyskassa (YTK), verkkosivut: www.ytk.fi [sivu luettu 9.1.2016].

Youtube-videopalvelu, "Liittyminen euroon: eduskuntakeskustelussa vuonna 1998: Lipponen, Niinistö, Esko Aho". Kanava: tietoparatiisi, video lisätty 19.7.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=TSngJmYPBCE> [noudettu 18.10.2015].

Verkkolehdet ja uutissivustot

HURU, JOUKO, "Suomessa toteutettiin Neuvostoliiton tahto." *Kansan Uutiset* -verkkolehti 20.2.2009. <http://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/1790973-suomessa-toteutettiin-neuvostoliiton-tahto> [luettu 29.12.2015].

POUTIAINEN, HANNU. "Aleksi Mainio: Terroristien pesä." Mainion kirjan arvostelu Savon Sanomien verkkosivuilla 4.5.2015. <http://www.savonsanomat.fi/viihde/kirjat/aleksi-mainio-terroristien-pesa/2035501> [luettu 28.12.2015].

RASILA, TANJA (2015a): "Ylen vuosikymmenet." Julkaistu 11.1.2015 (päivitetty 26.4.2015). Ylen verkkosivut <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/01/11/ylen-vuosikymmenet> [luettu 8.7.2016]

RASILA, TANJA (2015b): "Ylen historia." Julkaistu 11.1.2015 (päivitetty 15.5.2015). Ylen verkkosivut <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/01/11/ylen-historia> [luettu 8.7.2016].

RUSI ALPO, "Uutuuskirjassa uutta tietoa UKK:n ajoista: Suomi sairasti kekkosvallan lopulla." Iltalehden verkkoversio 22.5.2015. http://www.iltalehti.fi/uutiset/2015052219728794_uu.shtml [luettu 30.12.2015]

The Dong-A Ilbo, "Former STX Chairman Kang Deok-su released from prison." Uutinen lehden verkkosivuilla, julkaistu 16.10.2015 <http://english.donga.com/List/3/all/26/411625/1> [luettu 22.2.2017].

Lloyd's List -verkkolehti <https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/>

"Europe yard chiefs seek new strategy over Aker", 22.5.2008 <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article38663.ece> [luettu 22.2.2017].

"Aker to sell yard stakes to Russian investors", 26.3.2008 <https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL074492/Aker-to-sell-yard-stakes-to-Russian-investors> [luettu 22.2.2017].

"STX Europe set to delist from Oslo", 9.2.2009 <https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL052839/STX-Europe-set-to-delist-from-Oslo> [luettu 22.2.2017].

"Russian hint raises hopes at STX Europe yard", 28.8.2009, <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article24246.ece> [luettu 22.2.2017].

"STX clinches \$800m Aker stake", 24.10.2007 <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article65856.ece>. [luettu 22.2.2017].

"STX Europe seals eight offshore vessel newbuilding order", 7.6.2010 <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article170596.ece> [luettu 22.2.2017].

"Brussels throws in the towel on EU shipyards", 25.8.2010 <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article343455.ece> [luettu 22.2.2017].

"Fincantieri launches \$1.2bn takeover of STX OSV", 21.12.2012 <https://www.lloydslist.com/ll/sector/finance/article414130.ece> [luettu 22.2.2017].

The Japan Times, "Utilities got 68 ex-bureaucrats via "amakudari". Artikkel japanilaisesta politiikan pyöroövestä, jota kutsutaan nimellä "amakudari" lehden verkkosivuilla. <http://www.japantimes.co.jp/news/2011/05/04/national/utilities-got-68-ex-bureaucrats-via-amakudari> [luettu 18.12.2015].

MTV:n uutiset 16.12.2015, "Suomi lobbaa poikkeusta EU:n asedirektiiviin" MTV:n verkkosivut: <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/suomi-lobbaa-poikkeusta-eu-n-asedirektiiviin/5613804> [luettu 5.10.2016];

Yle Uutiset, <http://www.yle.fi/tv/uutiset>

"Ammattiliittojen vaalirahoitus 250 000 euroa", 8.6.2008, http://yle.fi/uutiset/ammattiliittojen_vaalirahoitus_250_000_euroa/5838837 [luettu 20.1.2016].

"Krimin äänestystulos varmistui: Liki 97 prosenttia kannatti liittymistä Venäjään", 17.3.2014, <https://yle.fi/uutiset/3-7140012> [luettu 20.11.2017].

"Näin Metsäteollisuus perusteli eroa EK:sta – "Päätös oli yksimielinen", <https://yle.fi/uutiset/3-8973788> [sivu luettu 25.6.2018].

"Heinäluoma: Telakoiden tulevaisuus pitää turvata", 11.1.2013, <https://yle.fi/uutiset/3-6447537> [luettu 1.7.2017].

"TS: STX-konserni ajautunut vararikon partaalle", 3.4.2013 <https://yle.fi/uutiset/3-6562058> [luettu 22.2.2017].

Yle Uutisten artikkeliaarkisto 12.10.2007 (päivitetty 31.10.2008), "Terveystieteiden työtaistelu", <https://yle.fi/uutiset/3-5805549> [luettu 20.6.2017].

YLE Elävä arkisto <http://yle.fi/aihe/elava-arkisto>

"Pääministeri Kalevi Sorsan Infokratia-puhe SDP:n puoluekokouksessa 10.6.1984". Julkaistu 19.10.2009 (päivitetty 22.11.2011), <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/10/19/kun-sorsa-suuttui-ylelle> [luettu 4.1.2016].

"Tehyn palkkataistelu päivästä päivään", Julkaistu 12.10.2007 (päivitetty 31.10.2008), <https://yle.fi/uutiset/3-5805549> [luettu 20.6.2017].

HAASTATTELUT

Tutkimushaastattelut (muistiinpanot tekijän hallussa)

Adde, Svante (1956) 10.3.2015. Senior Adviser, Lincoln International. Citibankin palveluksessa Helsingissä. Useiden suomalaisyhtiöiden hallituksen jäsen.

Aho, Esko (1954) 30.3.2017. East Officen ja Suomalais-Venäläisen kauppakamarin hallitusten puheenjohtaja. Suomen pääministeri (1991–1995).

Ahtela, Jukka (1957) 5.10.2014. Ahtela Consulting Oy:n hallituksen puheenjohtaja. Elinkeinoelämän keskusliitto EK:n ja sen edeltäjien palveluksessa (1979–2013).

Ala-Nissilä, Olavi (1949) 31.12.2015. Kansanedustaja (1991–2006) ja uudelleen vuodesta 2015.

Baldauf, Sari (1955) 12.10.2015. EVA:n hallituksen jäsen ja varapuheenjohtaja (2007–2013), Nokian johtokunnan jäsen (1994–2005). Nokian verkkoliiketoiminnan johtaja (1994–2005).

Fan, Susan (1946) 12.10.2015. Nokian edustaja Kiinassa (1985–2004).

Fjodorov, Andrei (1955) 9.9.2013. Venäjän neuvostotasavallan varaulkoasiainministeri (1990–1991). Venäjän Ulko- ja puolustuspolitiikan neuvoston asiantuntija ja Venäjän presidentinhallinnon neuvonantaja 2010–.

Haapasalo, Samuli (1952) 28.9.2012. Keskuskauppakamarin liikenneasioista vastaava johtaja vuodesta 2014. Liikenne- ja viestintäministeriön omistajaohjausyksikön päällikkö (1992–2005), Ilmailulaitoksen pääjohtaja (2005–2009). (Haastattelijana toimi Matias Kallio).

Haavisto, Heikki (1935) 29.10.2013. MTK:n yleissihteeri (1966–1967), toiminnanjohtaja (1967–1975) ja puheenjohtaja (1975–1994). Suomen ulkoasiainministeri vuosina 1993–1995. Ministerin arvonimi.

Hakalin, Heikki (1934) 19.9.2015. Telen tekninen johtaja (1970–1999).

Halonen, Tarja (1943) 22.9.2015. Suomen tasavallan 11. presidentti (2000–2012), ulkoasiainministeri (1995–2000), oikeusministeri (1990–1991) ja sosiaali- ja terveysministeri (1987–1990). SAK:n lakimies.

Heinäluoma, Eero (1955) 11.7.2015. Eduskunnan puhemies (2011–2015), SDP:n puheenjohtaja (2005–2008) ja valtiovarainministeri (2005–2007). SAK:n osastopäällikkö (1988–1999).

Herlin, Antti (1956) 25.10.2010; 14.10.2013. Kone Oyj:n hallituksen puheenjohtaja ja entinen pääjohtaja (1996–2006), Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) puheenjohtaja (2007–2008).

Häkämies, Jyri (1961) 4.3.2016. EK:n toimitusjohtaja marraskuusta 2012. Suomen elinkeinoministeri (2011–2012) ja puolustusministeri (2007–2011).

Härmälä, Esa (1954) 10.6.2014. Metsähallituksen pääjohtaja 2014 -, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:n puheenjohtaja (1994–2006). Pääministerin neuvonantaja (1991–1994).

Ihalainen, Lauri (1947) 15.3.2016. Suomen työministeri (2011–2015). SAK:n puheenjohtaja (1990–2009). SAK:n palveluksessa 1972 alkaen. Ministerin arvonimi.

Iivari, Ulpu (1948) 20.5.2013; 25.9.2014. SDP:n kansanedustaja (1987–1995), SDP:n puoluesihteeri (1987–1991). Euroopan parlamentin jäsen (1995–2004). Viestintäkonsultti (1997–2015).

Iloniemi, Jaakko (1932) 15.5.2014. Suurlähettiläs, pankinjohtaja ja EVA:n toimitusjohtaja (1990–1999). Ministerin arvonimi.

Järventaus, Jussi (1951) 26.6.2014. Vakuutusyhtiöiden Keskusliiton johtaja (1988–1995), Suomen Yrittäjien toimitusjohtaja vuodesta 1996. Suomen oikeusministeri (1998–1999).

Kahri, Tapani (1938) 10.11.2014. Suomen Työnantajain Keskusliiton STK:n toimitusjohtaja (1988–1992) ja sen seuraajan Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton TT:n varatoimitusjohtaja (1993–1998). Työnantajain yleisen ryhmän toimitusjohtaja (1968–1988).

Kauppi, Piia-Noora (1975) 17.6.2014. Finanssialan Keskusliiton (FK) toimitusjohtaja vuodesta 2008. Euroopan parlamentin jäsen (1999–2008).

Kiander, Jaakko (1953) 19.8.2015. Eläkevakuutusyhtiö Ilmarisen johtaja vuodesta 2010. Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimusjohtaja (1999–2006), Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja (2006–2010).

Kivelä, Pekka (1946) 24.2.2015. Talouspalvelu Oy:n toimitusjohtaja (1973–1987). Kauppa- ja teollisuusministerin poliittinen sihteeri (1987–1991). Kansallisen Kokoomuksen puoluesihteeri (1989–1995) ja kansanedustaja (1993–1995).

Kivinen, Lauri (1961) 12.11.2011. Yleisradion toimitusjohtaja toukokuusta 2010. Vuodesta 1997 toimi mm. Nokia-konsernin viestintäjohtajana, ja EU-suhteiden johtaja Brysselissä 2003–2007.

Kokkila, Ilpo (1947) 20.1.2016. Vuorineuvos. SRV-yhtiöiden pääomistaja. Elinkeinoelämän keskusliiton hallituksen puheenjohtaja (2013–2014).

Koponen, Harri (1962) 19.3.2014. Soneran toimitusjohtaja (2001–2003) ja fuusion jälkeen TeliaSoneran varatoimitusjohtaja kesäkuuhun 2004. SSH:n toimitusjohtaja 2015–.

Koroma, Johannes (1943) 21.3.2014; 8.9.2015; 19.5.2015. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton ensimmäinen toimitusjohtaja (1993–2003). Uuden Suomen päätoimittaja (1976–1988), TT:n säätöön asiamies (2005–2010).

Laaninen, Timo (1954) 16.10.2013. Toimittaja, Suomen Keskustan puoluesihteeri (2010–2016). Pääministerin poliittinen erityisavustaja (1994–1995, 2003–2007 ja 2007–2010).

Laatunen, Timo (1935) 17.11.2014. Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) toimitusjohtaja (1971–1975), Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja (1976–1979) ja Tampereen Kirjapaino Oy/Aamulehti-yhtymän toimitusjohtaja (1979–1992).

Lahesmaa, Petri (1970) 17.8.2015. Turun kaupunginhallituksen puheenjohtaja (1997–1999). Euroopan parlamentin jäsenen Ilkka Suominen ja Alexander Stubbin avustaja, Suomen valtion rahapeliyhtiöiden edunsaajien edustaja Brysselissä 2011–.

Lehtinen, Lasse (1947) 10.3.2015. Filosofian tohtori, Kansanedustaja 1972–1983, Lehdistöneuvos UM 1983–1990, Amer-Yhtymän sidosryhmäjohtaja 1990–1993, kirjailija, käsikirjoittaja, toimittaja, Euroopan parlamentin jäsen 2004–2009, Väinö Tannerin säätöön hallituksen puheenjohtaja, Euroklubiin puheenjohtaja 1989–2009.

Lemmetty, Markku (1950) 24.8.2015. Akavan edunvalvontajohtaja, Euroopan Talous- ja sosiaalikomitean jäsen, Puron työryhmän jäsen (1996–2005).

Liikanen, Erkki (1950) 9.1.2016. Suomen pankin pääjohtaja 2004–2018). Kansanedustaja (1972–1990), Suomen valtiovarainministeri (1987–1990), EU:n budjetista ja tarkastustoiminnasta vastaava komissaari (1995–1999), EU:n teollisuudesta ja yritystoiminnasta vastaava komissaari (1999–2004).

Lipponen, Paavo (1941) 27.3.2013; 24.3.2014. Suomen pääministeri (1995–2003), SDP:n puheenjohtaja (1993–2005), Eduskunnan puhemies (2003–2007). Poliittinen konsultti 2011–.

Lundh, Per-Erik (1939) 16.3.2015. Metalliliiton puheenjohtaja (1983–2000), SAK:n sihteeri (1977–1983). Ministerin arvonimi.

Lyly, Lauri (1953) 14.2.2016. Lyly toimi SAK:n puheenjohtajana 2009–2016, SAK:n edunvalvontaosaston johtajana 2004–2009, Sähköalojen ammattiliiton toimitsijana 1989–1997 ja puheenjohtaja 1997–2004. Hän oli seitsemän vuotta Loviisan ydinvoimalan päälouutusmies toimiessaan IVO:lla 1976–1989.

Mäenpää, Mikko (1954) 21.5.2014. STTK:n puheenjohtaja (2000–2013), STTK-J:n (STTK:n Julkisten alojen ammattijärjestö eli nykyisin Palkansaajajärjestö Pardia) puheenjohtaja (1992–1999).

Niemi, Ilkka J. (1947) 14.9.2015. Kauppa- ja teollisuusministeriön virkamies (1980–1988), Valtion takuukeskuksen johtaja (1989–1997), Maailmanpankin johtokunnan jäsen (1997–2000).

Niinistö, Sauli (1948) 20.9.2010. Suomen tasavallan 12. presidentti 1.3.2012 alkaen. Eduskunnan puhemies (2007–2011), valtiovarainministeri (1996–2003) ja oikeusministeri (1995–1996). Kansallisen Kokoomuksen puheenjohtaja (1994–1999).

Nilsson, Mikael (1960) 27.4.2015. Landsorganisation i Sverige, LO:n asiantuntija.

Nyberg, Kim (1950) 1.10.2015. Tietopalveluyritys M-Brain Oy:n toimitusjohtaja ja hallituksen puheenjohtaja. Externin ja Hill & Knowltonin toimitusjohtaja (1983–2003).

Ojala, Arto (1944) 12.1.2014. Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) viestintä- ja sidosryhmäjohtaja (2005–2007), Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliiton toimitusjohtaja (1996–1998) ja Palvelutyönantajien (PT) toimitusjohtaja (1999–2004).

Ollila, Jorma (1950) 21.10.2014. EVA:n hallituksen puheenjohtaja. Aiemmin mm. Shellin hallituksen puheenjohtaja (2006–2014) sekä Nokian toimitusjohtaja (1992–1999), pääjohtaja (1999–2006) ja hallituksen puheenjohtaja (1999–2012).

Piekka, Risto (1948) 29.10.2014. Akavan puheenjohtaja (1999–2007), Akavan pääsihteeri (1988–1999), järjestöpäällikkö (1971–1988).

Planting, Merja (1952) 8.1.2015. Viestintäkonsultti Grey Emince (1989–1999), Hankkijan viestintäpäällikkö (1984–1989). Työkennellyt viestintäalan yrittäjänä vuoteen 2015 saakka.

Pura, Martti (1949) 22.10.2013. Maanviljelijä, maa- ja metsätalousministeri (1991–1994), kansanedustaja (1992–1995), Sodankylän kunnanjohtaja (1996–2005) ja Hattulan kunnanjohtaja (2006–2012).

Purasjoki, Matti (1944) 28.5.2015; 2.9.2015. Kilpailuviraston ylijohtaja (1988–2004).

Puro, Kari (1941) 11.9.2015; 27.9.2015. Ilmarisen toimitusjohtaja (1991–2007), Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö (1972–1990).

Putkonen, Matti (1950) 16.3.2015. Asentaja, Serlachiuksella luottamusmies 1973, Teknisten ja Erityisalojen liiton järjestöpäällikkö 1981, Maaseututyöväen liiton puheenjohtaja (1986–1990), Teollisuuden ammattiliittojen erityistehtävissä (1990–1990) lobbarina viestintäsihteerinä ja -päällikkönä, erosi 2010 SDP:sta siirtyi Perussuomalaisten poliittiseksi neuvonantajaksi ”työmies” -nimikkeellä. Putkoson tärkein toimeksiantaja oli Per-Erik Lundh.

Rantala, Eero (1941) 13.5.2014. Kauppa- ja teollisuusministeri (1975–1976 ja 1977–1979), Osuuskunta EKA:n pääjohtaja (1980–1993).

Rantanen, Juha (1952) 25.10.2010. Finpron puheenjohtaja (2004–2009) sekä EK:n varapuheenjohtaja (2000–2003) ja puheenjohtaja (2003–2004). Ahlströmin (1999–2003) ja Outokumpu Oyj:n (2003–2010) pääjohtaja. Vuorineuvos.

Rautiainen, Hannu (1952) 30.10.2013; 7.3.2014, EK:n lakiasiainjohtaja 2005–, TT:n lakiasiainjohtaja (1992–2004).

Riski, Seppo (1943) 22.5.2013. Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n työmarkkinajohtaja (2004–2010), TT:n työmarkkinajohtaja (1998–2004).

Roepke, Oliver (1970) 23.3.2015. Österreichischer Gewerkschaftsbund, ÖGB:n EU-asiantuntija.

Saari, Rauno (1946) 27.7.2015. Lounais-Suomen aluehallintoviraston ylijohtaja (2009–2012), Länsi-Suomen läänin maaherra (2003–2009) sekä mm. Valtioneuvoston kanslian valtiosihteeri (1995–2003). Raision kaupunginjohtaja (1988–1995).

Saarinen, Matti (1952) 3.10.2011. Nokian tiedotuspäällikkö (1985–1993), Nesteen viestintäjohtaja (1993–1998), Kreab Helsingin toimitusjohtaja (1998–2013).

Sailas, Raimo (1945) 22.10.2014. Suomen valtiovarainministeriön valtiosihteeri (1995–2013). VM:n budjettineuvos, budjettipäällikkö (1977–1995). Ministeri.

Salolainen, Pertti (1940) 14.9.2015. Suomen ulkomaankauppaministeri (1987–1995), ETA-neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtaja (1990–1993), Suomen EU-neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtaja. Suomen Lontoon suurlähettiläs (1996–2004), kansanedustaja 2007–.

Sundbäck, Veli (1946) 19.2.2014. Entinen Nokia Oyj:n johtaja ja johtokunnan jäsen vastualueina yhteistyösuhteet ja yhteiskuntavastuu (1996–2009). Ulkoasiainministeriön valtiosihteeri (1993–1995).

Takala, Pekka (1948) 12.4.2013; 11.8.2015. Eurofacts Oy:n Senior Adviser 2009–. Nokian palveluksessa (1974–1990), Telenokian (1990–1995) ja Soneran (1995–2008).

Tapio, Markku (1950) 19.1.2015. Kauppa- ja teollisuusministeriön omistajapolitiikan yksikön johtaja (1991–2007).

Taxell, Christoffer (1948) 8.10.2010. EK:n puheenjohtaja (2005–2006). Suomen opetusministeri (1987–1990) ja oikeusministeri (1979–1987). Kansanedustaja (1975–1990). Åbo Akademin kansleri (1999–2014). Ministeri.

Tiitinen, Seppo (1947) 14.5.2015. Esittelijä Opetushallituksessa (1968–1973), toimistopäällikkö Kouluhallituksessa (1974–1975), valiokuntas sihteeri eduskunnassa (sivistys, ulkoasiat, perustuslakivaliokunta), Suojelupoliisin päällikkö (1978–1990). Eduskunnan pääsihteeri (1990–2015).

Tukiainen, Matti (1956) 13.2.2014. SAK:n järjestöjohtaja (1998–2008), johtaja 2008–, johtoryhmän jäsen. Eurooppalainen Suomi ry:n pääsihteeri, kampanjajohtaja (1994–1995). Uudenaan maakuntaliiton johtaja (1991–1994).

Tuukkanen, Jorma (1945) 1.12.2014. Valtiovarainministeriön kansantalousosaston virkamies (1975–2010).

Vanhanen, Matti (1955) 11.9.2014; 13.10.2014. Suomen pääministeri ja Suomen Keskustan puheenjohtaja (2003–2010). Kansanedustaja (1995–2010). Perheyriyten liiton toimitusjohtaja (2010–2014).

Veijonen, Kari (1948) 25.9.2015. Mainostoimistojen (Adax, USP ja Rientola) toimitusjohtaja (1974–2010).

Viinanen, Iiro (1944) 6.9.2010. Suomen valtiovarainministeri (1991–1995). Vakuutusyhtiö Pohjolan pääjohtaja (1996–2000). Kansanedustaja (1983–1996). Ministeri.

Viljanen, Matti (1949) 4.5.2010. Korkeasti koulutettujen palkansaajien ammattijärjestön Akavan puheenjohtaja 2007–2011.

Virmavirta, Jarmo (1940) 19.2.2015. Turun Sanomien vastaava päätoimittaja (1983–1990), Uuden Suomen päätoimittaja (1990–1991), Yleisradion uutistoiminnan päällikkö (1976–1982).

Vuoria, Matti (1951) 22.7.2015. Keskinäisen Työeläkevakuutusyhtiö Varman toimitusjohtaja (2004–2014), Fortum Oyj:n hallituksen päätoiminen puheenjohtaja (1998–2003), kauppa- ja teollisuusministeriön kansliapäällikkö (1994–1998), neuvotteleva virkamies (1988–1993).

Väyrynen, Paavo (1946) 17.8.2015. Suomen ulkomaankauppa- ja kehitysministeri (2007–2011), ulkoasiainministeri (1977–1982, 1983–1987 ja 1991–1993). Hän toimi kansanedustajana vuosina 1970–1995 ja 2007–2011, sekä Euroopan parlamentin jäsenenä 1995–2007 ja uudelleen vuodesta 2014.

Westlund, Jorma (1952) 22.10.2014. Stora Enso Oyj:n yhteiskuntasuhdejohtaja (2000–2014), Pääministeri Lipposen poliittinen erityisavustaja (1995–2000), SDP:n järjestöpäällikkö, poliittinen sihteeri (1984–1995), Metallityöväen liiton tiedottaja (1978–1984). Viestintätoimisto Blicin neuvonantaja 2016–.

Telakkaluvun haastattelut (muistiinpanot tekijän hallussa)

Aalto, Jari (1968) 10.2.2017. Turun telakan pitkäaikainen päluottamusmies.

Aalto, Riku (1965) 9.3.2017. Metalliliiton puheenjohtaja (2008–2017), Teollisuusliiton puheenjohtaja 2017–, Varman, VVO:n, Teollisuuden Palkansaajien, VR:n ja SAK:n hallitusten jäsen.

Anttila, Jari (1966) 24.2.2017. Lohkotehtaan johtaja (2003–2006), runkotuotannon johtaja (2006–2008), Aker Yards; Turun telakan johtaja, STX Finland (2008–2011); Chief operation officer, STX Finland (2011–2013); varatoimitusjohtaja (2013–2014), STX Finland: varatoimitusjohtaja (2014–2015), Meyer Turku: operatiivinen johtaja (2015–2018), Aker Philadelphia Ship Yards (Philly); Chief operating officer 2018– SeaSpan Vancouver ULC.

Kulovaara, Harri U. (1952) 22.10.2017. Silja Linen varatoimitusjohtaja ja Eff Johnin varatoimitusjohtaja (1980–1995), Royal Caribbean Cruise Linen palveluksessa vuodesta 1995, meritoiminnan ja laadunvalvonnan johtaja 1997 alkaen. Vuodesta 2005 alkaen hän vastannut laivasuunnittelusta ja uudisrakentamisesta Royal Caribbean International and Celebrity Cruises -yhtiössä ja vuoden 2018 alusta lukien hän vastaa koko konsernin laivoista ja uudisrakentamisesta.

Kyynäräinen, Niko (1979) 22.12.2017. Turun Seudun kehittämiskeskuksen kehittämisspäällikkö (2009–2011), Turun elinkeinojohtaja (2011–2018), Turku Science Park y:n toimitusjohtaja 2016–.

Känkänen Janne (1967) 12.5.2017; 15.11.2017. Teollisuusneuvos (yksikön päällikkö), työ- ja elinkeinoministeriö, 2011–. Terrafame Oy:n hallituksen puheenjohtaja 2017–.

Niinistö, Ville (1976) 13.3.2017. Kansanedustaja 2007–, Turun kaupunginvaltuutettu (2004–2012) ja 2017–, Vihreän liiton varapuheenjohtaja (2005–2007), puheenjohtaja (2011–2017), ympäristöministeri Jyrki Kataisen hallituksessa (2011–2014) ja Alexander Stubbin hallituksessa 2014.

Orpo, Petteri (1969) 18.9.2017. Turun kaupunginvaltuutettu (1996–2000) ja 2005–, Varsinais-Suomen liiton maakuntahallituksen puheenjohtaja (2012–2014), kansanedustaja 2007–, Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtaja (2012–2014), maa- ja metsätalousministeri Stubbin hallituksessa (2014–2015), sisäasiainministeri Juha Sipilän hallituksessa (2015–2016), Kokoomuksen puheenjohtaja 2016, valtiovarainministeri 2016–.

Ratia, Lauri (1946) 27.3.2016. Nokia Inc:n toimitusjohtaja Yhdysvalloissa (1981–1987), Nokia konsernin yrityssuunnittelujohtaja (1987–1989), Lohja-Ruduksen toimitusjohtaja (1994–2007). Hallituksen puheenjohtajuuksia – Tecnomen (2001–2009), Edita (2005–2013), Sponda (2007–2013), Medisize (2007–2011), VR-Yhtymä (2008–2011), Paroc (2010–2015) ja Terra-fame 2015–. Toimii edelleen lähipiiriyrityksen lukuun konsulttina.

Salmi-Lindgren, Merja (1961) 9.8.2017. Suunnittelija ja suunnittelukoordinaattori, vt. osastopäällikkö (1992–2004), tuotekehitys- ja markkinointikoordinaattori (2004–2005), Aker Finnyards Helsinki; projektipäällikkö Suomen meriteollisuusyhdistyksessä (2006–2008); asiantuntija ja erityisasiantuntija Teknologiateollisuus ry:ssä erityisalueena meriteollisuus (2006–2017); konsultti 2018 alkaen.

Urpilainen Jutta (1975) 30.5.2017. Kansanedustaja 2003– Vaasan vaalipiiristä, valtiovarainministeri (2011–2014) Jyrki Kataisen hallituksessa, SDP:n nuorin ja ensimmäinen naispuheenjohtaja (2008–2014).

Viitteet

MITÄ LOBBAUS ON?

- 1 Oikeusministeriön julkaisema demokratiasanasto sisältää yli tuhat demokratiaan ja yhteiskuntaan liittyvää käsitettä selityksineen. Oikeusministeriön demokratiasanasto ei vielä vuoden 2017 alkaessa tuntenut sanaa ”lobbaus”. Oikeusministeriön toimittama ja ylläpitämä verkkopalvelu: <http://www.demokratia.fi/tietotori/demokratiasanasto/> [luettu 31.12.2016].
- 2 Van Schendelen 1993, 1.
- 3 Vrt. Tapio Bergholmin esitarkastuslausunto tekijälle 6.9.2016: ”Kun kaikki ja kaikkien toiminta tulkitaan lobbaukseksi, ei mikään toiminta enää olekaan erityisesti lobbausta.”; OM 7/41/2014; Oikeusministeriö, Hallituksen esitys eduskunnalle lahjontaa koskevaan Euroopan neuvoston rikosoikeudelliseen yleissopimukseen tehdyn varauman peruuttamisen hyväksymisestä ja laiksi rikoslain muuttamisesta. Oikeusministeriön verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/rikosoikeus/2wouHawmd/vaikutusvalta.pdf> [luettu 26.10.2016].
- 4 Meri 2002, 281. Veijo Meren suomen kielen etymologisen sanakirjan mukaan ”porukka” tulee venäjän kielen sanasta *poruka* eli takaus, takuu; Preobraženski 1916, 222; Šapošnikov 2010, 152. *Poruka* juontaa juurensa sanasta *ruka* (käsi), *podrukoi* (lähellä, käden ulottuvilla). Kauppiaiden kielessä oli myös käytössä *udarit’ porukam* eli lyödä kättä, vahvistaa kauppa -sanonta. Ennen 1900-lukua *krugovaja poruka* tarkoitti mm. venäläisissä kylissä vallinnutta yhteisvastuujärjestelmää – ketju(piiri)vastuuta, johon kuuluivat kaikki kylän asukkaat. Näin porukaa voi mm. tulkita ihmisryhmänä, jonka jäsenet luottavat toisiinsa, pitävät toisistaan huolta, vastaavat toistensa tekemisistä. *Krugovaja poruka* voi tarkoittaa kollektiivista vastuuta, mutta nykykielessä fraasilla on negatiivinen konnotaatio ja sillä yleensä viitataan tilanteeseen, jossa jonkun ryhmän (sisäpiirin) jäsenet haluavat yhdessä peittää jonkin rikoksen tai suojelevat toinen toisiaan.
- 5 Vauhkonen 2016, 9.
- 6 Pietarinen Aino, ”Porukka päättää.” Vuoden luottamusmieheksi valitun Jani Hartikan haastattelu. SAK:n verkkosivut 25.11.2014: <https://www.sak.fi/luottamushenkilöille/jutut/porukka-paattaa-2014-11-251> [luettu 6.10.2016]. ”Päätösten valmistelussa ja tavoitteista päättämässä on mukana laaja porukka.”; Harry Harkimo, ”Lajit samalle viivalle.” *Savon Sanomien* blogikirjoitus 16.1.2016: <http://www.savonsanomat.fi/urheilu/Joku-pieni-porukka-paattaa-mika-on-urheilua-ja-mika-ei/724521> [luettu 6.10.2016]. ”Joku pieni porukka päättää mikä on urheilua ja mikä ei.”
- 7 Salminen & Mäntysalo 2013; Annex Finland to the EU Anti-Corruption Report. Brussels, 3.2.2014 COM (2014) 38 final, annex 26, 8. Euroopan komission verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2014/EN/1-2014-38-EN-F1-1-ANNEX-11.Pdf> [luettu 6.10.2016].
- 8 MTV:n uutiset 16.12.2015, ”Suomi lobbaa poikkeusta EU:n asedirektiiviin”. MTV:n verkkosivut: <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/suomi-lobbaa-poikkeusta-eu-n-asedirektiiviin/5613804> [luettu 5.10.2016]; SK 24/2016, ”Kittilän farssi: Kunnanjohtaja Tornberg

- lobbaa kirjeellä – ”Väite rikoksista tuulesta temmattu.” SK:n tietojen mukaan kirjelmää on jaettu valtakunnan politiikan vaikuttajille; Talouselämä 6.12.2015, Juha-Matti Mäntylä: ”Pienempiä hirvittää, kun Helsingin yliopisto lobbaa.”
- 9 Wuokko 2016, 23. Esimerkiksi Maiju Wuokko tutki mieluummin poliittista toimintaa kuin lobbausta – ”kenties osittain lobbaukseen liittyvien kielteisten mielikuvien takia”.
 - 10 Rytkölä 2008, 16.
 - 11 Kantola 2015, 4; Taloussanomien 12.6.2017: Bengt Holmström: Väärin ymmärretty ja käytetty läpinäkyvyys on ongelma demokraattisissa maissa. Se lisää turhaan epäluuloja poliitikkoja kohtaan.
 - 12 Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 2–3 §§. ”Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta.” ”Lainsäädäntövaltaa käyttää eduskunta, joka päättää myös valtiontaloudesta. Hallitusvaltaa käyttävät tasavallan presidentti sekä valtioneuvosto, jonka jäsenten tulee nauttia eduskunnan luottamusta. Tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimpänä tuomioistuin korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus.”
 - 13 Karr 2007.
 - 14 Ruostetsaari 1989, 55–57, 279–280: ”...energiapolitiikan määrätymiseen mitä ilmeisimmin vaikuttaa julkisten, kollektiivisten ja markkinaperusteisten toimijoiden välinen etukamppailu...”; Vrt. Blom 1998, 197–198. ”Poliittinen vaikuttaminen on viimeisten 25 vuoden aikana sosiaalisen tapahtuman muuttunut ja ”[s]iitä on tullut eliitin asiantuntijoiden kilpailua julkisilla areenoilla, [...] jolla päätöksenteon kohteena olevan asian argumentit ja itse päätös myydään valitsijoille, tietoyhteiskunnan kuluttajille.” Lobbaus-sanaa käytettiin eräissä väitöksissä – Lamberg 21.5.1999 ja Jaatinen 11.6.1999; Paloheimo & Wiberg (1997) lienevät ensimmäisiä, jotka mainitsevat lobbauksen terminä.
 - 15 Cambridge Dictionary, ”lobbying – the activity of trying to persuade someone in authority, usually an elected member of a government, to support laws or rules that give your organization or industry an advantage.” Cambridgen yliopiston englannin kielen verkkosanakirja: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/lobbying> [luettu 17.1.2018].
 - 16 De Fouloy 2011, 187.
 - 17 Vrt. Lukes 1974, 16.
 - 18 Magna Chartan kohta 40: ”*To no one will we sell, to no one deny or delay right or justice.*”
 - 19 Jyränki 2003, 249.
 - 20 European Public Affairs Consultancies` Association (EPACA), ”About Lobbying”. EPACA:n verkkosivut: <https://epaca.org/about-lobbying> [luettu 17.1.2018]; Magna Chartan englanninkielinen teksti alkuperäisestä latinasta. Julkaistu 28.7.2014. British Libraryn verkkosivut: <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation> [luettu 17.1.2018].
 - 21 Vrt. Lamberg 1999, 14, missä lobbaaminen käsitetään henkilösuhteita laajemmaksi vaikuttamisen strategiaksi (tutkimuskehikko).
 - 22 Helander 1977, 6.
 - 23 Nousiainen 1992, 91.
 - 24 EK & SAK 2007.
 - 25 Talouselämä 31/2002: Lauri Ihalaisen haastattelu.
 - 26 Kaleva 14.6.2009: Lauri Lylyn haastattelu.
 - 27 Koroma 2015.
 - 28 Piketty 2014; Chandler 1977; Chandler 1990.
 - 29 Chandler 1990.
 - 30 Waterhouse 2014, 8. Ymmärrän kapitalismin talousjärjestelmäksi, jossa tuotantovälineet ovat yksityisessä omistuksessa. Sen vastakohta on yhteisomistukseen perustuva sosialismi, jossa tuotantovälineet ovat valtion omistamia. Markkinatalouden vastakohtaksi löydän valtiojohtoisen suunnitelmatalouden. Vrt. Wuokko 2016, 9.
 - 31 Vesikansa 1993; Helander 1971. Kummassakin teoksessa alueiden ja kuntien rooli elinkeinojen edistämisessä todistetaan selkeästi.
 - 32 Siltala 2004. Siltala kuvaa työelämän murrosta, kun pääoma vapautettiin kilpailuttamaan yrityksiä ja sijaintipaikkoja, lakko-oikeus siirtyi työntekijöiltä omistajille. Siltalan mukaan politiikasta tuli talouden hienosäätöä.
 - 33 Wiberg 2011, 164. ”Eturyhmä (engl. *interestgroup*) järjestäytynyt joukko, jolla on etuja valvottavanaan, intressiryhmä, intressipiiri. Eturyhmien kiinnostuksen kohteet ovat yleensä taloudellisia, mutta monet on perustettu moraalisten huolenaiheiden pohjalta. Eturyhmien

- pääasialliset tehtävät ovat lobbaus, suurien rahamäärien lahjoittaminen poliittisiin kampanjoihin ja järjestöjen omien propagandakampanjoiden järjestäminen – tarkoituksena vaikuttaa lakien säätämiseen.”
- 34 HS 16.11.1994. Jarmo Aaltonen: ”Suomen yrittäjäin keskusliitto (Sykl) ja Pienteollisuuden keskusliitto (Ptk) yhdistyvät ensi vuoden aikana. Järjestöt perustavat yhteisen keskusjärjestön, jolla ne haastavat Helsingin Etelärannan työnantajalinnakkeen pien- ja keski suurten yritysten edunvalvojana”. Vrt. HS 16.12.2003. Unto Hämäläinen kirjoittaa Elinkeinoelämän keskusliitto EK:n perustamisesta: ”Elinkeinoelämä yhdistää rivinsä uudeksi liitoksi.”
- 35 Troberg 1992; Jakobsson & Korkeamäki 2014.
- 36 Leppämäki 1998; Vrt. myös Kallio 2013, 41–43; Markku Tapion haastattelu 19.1.2015.
- 37 Chandler 1977, 3, 6–12.
- 38 Ibid., 498–499.
- 39 Esimerkiksi Elo-Pärssinen 2007, 29–55.
- 40 HS 17.7.2003: Enron. Tilintarkastajat olivat yhtiön johdon kanssa laatineet tilinpäätöksiä, missä yhtiön velat olivat 25 miljardia dollaria taseissa olleita 13 miljardia suurempia eli 38 miljardia dollaria. Yhdysvalloissa säädettiin skandaalien siivittämänä Sarbanes-Oxley-laki, ja myöhemmin pörssiävalvoja Securities Exchange Commission (SEC) on antanut useita lakia täydentäviä määräyksiä. Enronin vararikosta syntynyt maineenmenetys tuhosi sen tilintarkastusyhtiön Arthur Andersenin koko maailmassa. Enronin johto sai kovat tuomiot ja korvausvaateet.
- 41 Baldwin 2006, 11.
- 42 Möttönen 2005, 12.
- 43 Tullock 1976, 5. Tullock kirjoitti James M. Buchananin kanssa alan merkkiteoksen *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* (1962). James M. Buchanan palkittiin taloustieteiden Nobel-palkinnolla vuonna 1986. Vrt. myös Dunleavy 1991, 1. Poliittinen taloustiede mallintaa ryhmien suorittamaa poliittista päätöksentekoa samalla tavalla kuin ekonomistit analysoivat kuluttajia yksityisellä sektorilla.
- 44 Vrt. Buchanan 1975, 36–38.
- 45 Buchanan 1989, 61.
- 46 Olson 1971; Olson 1982; Lamberg 1999, 7. Vrt. Rehn 1996, 66.
- 47 Olson 1982, erit. s. 17–74.
- 48 Olson 1971; Olson 1982; Möttönen 2005, 14.
- 49 Vapaamatkustajan ongelma liittyy myös siihen, miten valtion kustannukset tulee jakaa ja miten aktiivisten tai varakkaiden kansalaisten (tai yrityskansalaisten) sallitaan toimia julkisista palveluista päätettäessä. Tuottaja voi olla mikä tahansa mekanismi, joka määrää hyödykkeen hankinnasta tavalla, joka ei liitä halukkuuden ilmaisemista maksuvelvoitteeseen (esim. salainen äänestys, kylän vanhimman päätös, satunnaismekanismi tms.).
- 50 Olson 1971, 33–41. Tiivistelmä teoriasta; Olson 1982, 17–35, erityisesti 34; Vrt. Lamberg 1999, 7–8.
- 51 Olson 1971, 49–51, 53–65; Lamberg 1999, 14–15. Vapaamatkustajaongelma on yllä olevaa paljon laajempi ilmiö, kun toimintaan osallistumisesta aiheutuu kuluja, mutta tulosten hyödyntäminen ei edellytä kustannuksiin osallistumista.
- 52 Vrt. Blom 2018.
- 53 Ala-Kapee & Valkonen 1982; Bergholm 2005, 2007, 2011, 2012, 2015; Mansner 1990, 2005, 2007.
- 54 Kuisma 2009, 8–9. Kuisma on kirjoittanut samassa hengessä ”poliittisesta taloushistoriasta”.
- 55 Kuisma & Poutanen 1991; Kuisma 1993; Kuisma & Poutanen 1994; Kuisma 1997; Kuisma 2004.
- 56 Häikiö 1997, 167–171. Häikiö korostaa, että MTK käytti valtaa Hankkija-Noverassa ja Valiossa.
- 57 Huuska 1968; Lamberg 1999, 13 tuo esille, että korporatistimin tutkimuksen varhaisin käynnistäjä lienee Helsingin yliopiston entinen valtiotieteen professori Jussi Teljo, joka kirjoitti asiasta artikkelin. Teljo 1953. Väinö Huuska ja Martti Noponen olivat Teljon oppilaita. Poliittisesti aktiivisesta eturyhmätutkimuksesta on mainittava vielä TANDEM-projekti; Kajaste 1975.
- 58 Helander 1971. Jatkossa tukeudutaan tähän määritelmään eturyhmistä.
- 59 Heiskanen 1977. DETA tarkoitti demokratiaa ja tasa-arvoa. Markkinoita tarkasteltaessa pankit – Kansallispankki ja Yhdyspankki – olivat keskeisiä tekijöitä. Juha Partasen, Jukka Gronowin ja Pertti Klemolan TANDEM-tutkimus oli marxilainen analyysi ja tutkimushanke Suomen yhteiskunnallis-taloudellisesta kehityksestä, ja se perustui osittain Sosialistisen Opiskelijaliiton organisoimaan VAMOKAP-projektiin. Gronow, Klemola & Partanen 1977; VAMOKAP. Valtiomonopolistisen kapitalismin tutkimushanke. 1975. Tekijän hallussa.

- 60 Helander 1977, 1; Soikkanen 2015. Responsiivisen politiikan tutkimussuuntaus ilmensi myös Turun ja Helsingin yliopistojen suuntautumiseroja. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tutkimus on instituutiokeskeistä ja tarkastelee vallankäyttöä keskushallinnon näkökulmasta ”ylhäältä alas” -suunnassa. Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tutkimus on suuntautunut poliittisiin voimiin, puolueisiin ja eturyhmiin tarkastellen sitä näkökulmasta ”alhaalta ylös”. RESPO oli Åbo Akademin ja Turun yliopiston korporaatioita ja tulopolitiikkaa tutkinut yhteishanke etujärjestöjen vaikutuksesta demokraattisiin instituutioihin.
- 61 Myllymäki 1979.
- 62 Rehn 1996.
- 63 Ruostetsaari 1989; Ruostetsaari 1992; Ruostetsaari 2003; Ruostetsaari 2014.
- 64 Lamberg 1999, 14.
- 65 Savtschenko 2015, 251.
- 66 Maiju Wuokko (2015) käyttää ilmaisua ”aatteiden sota” kuvatessaan liike-elämän toimintaa markkinatalouden puolustamiseksi.
- 67 Korhonen Olli 2017, 311; Korhonen Olli 2015.
- 68 North 1994; Lamberg ja Ojala (1997) ovat käyneet läpi Northiin liittyvää kritiikkiä.
- 69 Lamberg & Ojala 1997, 9; Möttönen 2005, 24–25.
- 70 North 1985; North 1994; Lamberg 1999 vertailee julkisen valinnan teorian ja institutionaalisen teorian – eli Olsonin ja Northin ajattelua.
- 71 North 1994, 48.
- 72 North et al. 2009, xi–xiii. Maailmassa olisi 175 ”luonnollista valtiota” ja vain 25 muuta ”avoimen läpäisyn valtiota”, joissa asuu kenties 15 prosenttia maailman väestöstä.
- 73 Krueger 1974, 291–301.
- 74 North et al. 2009, 26.
- 75 Ibid., 114. Henkilökohtaisilla suhteilla on suuri merkitys pienissä valtioissa, joissa ihmiset tuntevat toisensa läheisemmin ja paremmin kuin väkirikkaissa ja suurissa valtioissa.
- 76 North 1994, 19, 137–139. Northin mukaan instituutit muodostavat yhteiskuntien pelisäännöt ja vähentävät ihmisten käyttäytymisen epävarmuutta luomalla arkipäivälle rakenteet. North korostaa, että ihmisten valinnat eivät perustu rationaalisuuteen, vaan myös inhimillisyyteen ja irrationaalisuuteen.
- 77 Kiander & Lönnqvist 2002, 20.
- 78 Tuomala 1997, 123.
- 79 Krueger 1974, 291–301.
- 80 Suomen Kuvalehti 4.5.2018.
- 81 North 1994, 140. ”Lupaus on tässä. Emme koskaan saa lopullisia vastauksia kysymyksiimme. Mutta voimme ymmärtää kehitystä aikaisempaa paremmin.” Northin mukaan Thomas Hobbesin teos *Leviathan* (1651) kuvasi myös yhteiskuntasopimusta. Valtio oli vain vaurauden ja hyvinvoinnin jakaja.
- 82 Baldwin & Cave 1999, 22; vrt. myös Lepak, Smith & Taylor, 2007.
- 83 Laband & Sophocleus 1988.
- 84 Katzenstein 1984.
- 85 Rehn 1996, 338–348; vrt. myös Olson 1982, 234–237.
- 86 North 1985, 17–18.
- 87 Paasto 2004, 1, 354–355.
- 88 Lamberg 1999, 12–13; Tuori 1983, 259–263.
- 89 Dahrendorf 1969, 294–299, 335.
- 90 Huuska 1968, 8.
- 91 Ruostetsaari 1989, 68–70.
- 92 Ibid., 68–69. Vrt. myös Wrong 1979; Dahl 1976; Foucault 1982.
- 93 Lukes 1974, 23–25, 34, 38–39, 46–50.
- 94 Ruostetsaari 1989, 60.
- 95 Hillman & Hitt 1999, 825–842.
- 96 Ibid., 837.
- 97 Anastasiadis 2006, 14. Anastasiadis täsmentää erilaisia ”taktiikoita”, kuten ”suora” tai asia-kohtainen lobbaus; raportointi- ja tutkimustulokset; tutkimus- / thinktank -hankkeiden käynnistäminen; asiantuntijoiden valikointi ja valmentaminen kuulemistilaisuuksissa ja valtion

- asettamissa valmistelu- ja päätöksentekoeuimissa; ja päätöksentekijöiden informointi asia-
kirjoilla tai teknisillä raporteilla.
- 98 Ibid., 15.
- 99 Lerbinger 2006, 229–249 (suora lobbaus), 250–272 (ruohonjuuritason lobbaus eli epäsuora
lobbaus).
- 100 Lamberg 1999, 14. Lamberg on keskittynyt menetelmään eikä kenties pyrkinyt vuonna 1999
tavoitteellisesti määrittelemään lobbausta.
- 101 Lijphart 1999.
- 102 Mihut 2008, 5–18.
- 103 Vrt. Jansson 1970, 155–157.
- 104 Mihut 2008, 5–18. Eurooppaa ei pidetä tutkimuksessa puhtaasti korporatiivisena; Anastasiadis
2006, 23; vrt. Rehn 1996, 82–85.
- 105 Offe & Wiesenenthal 1980, 104. Tekijä kiittää Tapio Bergholmia siitä, että hän kiinnitti huomion
palkansaajien täysin työnantajista poikkeavaan strategiseen ajatteluun.
- 106 Anastasiadis 2006, 25–26.
- 107 Ibid., 27.
- 108 Transparency International (TI) kansainvälisen kansalaisjärjestön www-sivut: <http://www.transparency.org> [luettu 29.6.2017]. Vrt. Chari, Hogan & Murphy 2010.
- 109 Mulcahy 2012; Mulcahy 2015.
- 110 Salminen & Mäntysalo 2013.
- 111 Laukkanen 2013.
- 112 Salminen & Mäntysalo 2013, 19.
- 113 Pohjolainen 2012, 366–377. Suomen kohdalla institutionaalinen korruptio on tunnistettavissa
monissa tilanteissa, joita ovat mm. päätöksenteon tuplaroolit (useita päätöksentekoaemia,
joista koituu jääviysoelmia), ristikkäinen hallinto (hallituspaikkoja toistensa yritysten joh-
dossa) sekä sen kaltainen lainsäädännön valmistelu, jossa kuullaan vain tiettyjä sidosryhmiä.
Yhteys hyvä veli -verkostoihin syntyy näiden korruptiotilanteiden kautta.
- 114 Van Schendelen 2002; Guèguen 2007.
- 115 Bitonti & Harris 2017. Yleensä tällaisista teoksista on puuttunut Suomea (ja pohjoismaitakin)
koskeva osuus. Tämä teos on kattavuudessaan myönteinen poikkeus.
- 116 Perttula 2010, 154–155.
- 117 Kivi 2016.
- 118 Suomi on maailman vähiten korruptoituneiden valtioiden listalla. Transparency Internationalin
selvitykset: Corruption Perceptions Index 1995–2015. Transparency Internationalin verkko-
sivut: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview> [luettu 18.12.2015].
- 119 Lobbareiden toiminnan seuraamiseksi ja valvomiseksi on perustettu myös yhteisöjä, jotka
julkistavat raporteissaan tai verkkosivuillaan tietoja lobbauksesta ja sen ilmiöistä. Esimerkkejä
ovat Lobbywatch ja Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU
(Alter-EU); Hague & Harrop 2004, 168; Wiberg 2006, 70.
- 120 The center for responsive politics. Tutkimuslaitoksen verkkosivut: <https://www.opensecrets.org/revolving/> [luettu 1.1.2017]. ”a revolving door that shuffles former federal employees into
jobs as lobbyists, consultants and strategists just as the door pulls former hired guns into go-
vernment careers.” Käsité ”hired gun” kuvaa amerikkalaisen lobbausteollisuuden luonnetta,
kaupallisuutta; Freund & Bendel 2017, 4.
- 121 Tiuhonen 2014; Tiuhonen 2015.
- 122 Wiberg 2014, 65–80.
- 123 Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), ”Valtion virkamieseettisen toimikunnan ra-
portti.” ”Valtion palveluksesta pois siirtyviä virkamiehiä ja ministereitä tulee koskea samat
eettiset periaatteet.”
- 124 Oikeusministeriö (14/2014), ”Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston
demokratiapoliittinen selonteko 2014.”
- 125 Olli Nuutinen, ”Hiljainen tieto.” Jyväskylän yliopiston verkkosivut, Kansalaisyhteiskunnan
tutkimusportaali, sanasto: <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto> [luettu
21.7.2017]; Polanyi 1983.
- 126 Pöyhönen 2011, 89–110.
- 127 Koivunen 1997; Koivunen 1998. Viestinnässä koodilla tarkoitetaan sääntöä, jonka avulla vies-
tin merkit siirretään merkijärjestelmästä toiseen.

- 128 Rolf 1995, 133.
 129 Koivunen 1998, 208.
 130 Sternberg et al. 2000, 105–110, 130.
 131 Olli Nuutinen, *ibid.* Myös hiljaisen tiedon siirtämistä, säilyttämistä ja tiedonmuutosta hiljaisesta tiedosta eksplisiittiseksi tiedoksi ja takaisin hiljaiseksi tiedoksi on tutkittu kohtalaisen paljon; Nonaka & Takeuchi 1995.

SUOMEN MALLI

- 132 Maan tapa on toissijainen oikeuslähde, jota sovelletaan silloin kun ensisijaista oikeuslähdetä eli kirjoitettua lainsäädäntöä ei ole käytettävissä. Jatkuvasti käytössä oleva ja vakiintunut maan tapa saattaa muodostua tapaoikeudeksi ja se saatetaan omaksua oikeudellisten ratkaisujen perustaksi. Maan tavan tulee olla kauan noudatettu ja yleisesti velvoittavaksi koettu käytäntö, joka koetaan asianosaisia kohtaan kohtuulliseksi. Vaikka jokin toiminta olisi yhteiskunnassa yleinen käytäntö, ei se kuitenkaan muutu sallituksi, jos se on lainsäädännöllä kielletty. ”Tiiviin ja jatkuvan käytön saanut maantapa saattaa muodostua tavanomaiseksi oikeudeksi.” Otavan Iso Tietosanakirja, viides osa 1963, 1126; Anttila et al. 1974, 17, 20.
 133 Van Schendelen, 1993, 1–18.
 134 Paasivirta 1949, 5.
 135 Acemoglu & Robinson 2013, 372; Vrt. North 1990, luku 1.3.
 136 Rusi 2014; Kuisma 2015. Kuisma kuvaa Pietaria Suomen tärkeimpien kohtalonkysymysten viitekehyksenä 1809 ja 1917. Venäjästä tuli Suomen olemassaolon ja talouden kohtalonkysymys, johon vaikutti geopolitiikka, Suomen sijainti. Kuisma jakaa Suomen historian kahteen päävaiheeseen – ”Pax Russicaan 1809–1917” ja ”Sotatalouden aikaan 1917–1991”. Sotatalous päättyi, kun Neuvostoliitto lakkasi olemasta joulukuussa 1991.
 137 Paasivirta 1984, 15.
 138 Kuisma 2015, 24.
 139 Jussila 2004, 42–43.
 140 *Ibid.*, 47–48, 52. Jussila kiinnittää lukijan huomion erityisesti venäläiseen näkökulmaan, kun puhutaan Suomesta. Viitaten ns. Kesäkuun 1808 yhdistämismanifestiin, jossa puhutaan sen otsikossa ”ruotsalaisen Suomen” liittämisestä, niin tosiasiaa tarkoitetaan ns. Uuden Suomen liittämistä, sillä Vanha eli venäläinen Suomihan’ oli liitetty jo vuosina 1721 ja 1743. Nämä nimitykset ”uusi” ja ”vanha” Suomi ovatkin alun perin venäläisten antamia, sillä heidän näkökulmastaan järjestys vanhan ja uuden välillä oli juuri tämä. Jussila muistuttaa, että ”Vanha Suomi ruotsalaistettiin nopeasti vuoden 1811 jälkeen, kun se oli liitetty Uuteen Suomeen.”
 141 Jussila 2004, 48; Tiihonen 2015, 29–37. Tiihonen kiinnittää huomiota keisarin neuvonantajien keskinäiseen kilpailuun, jossa Sprengtporten leimautui keisarin silmissä heikoksi apulaiseksi, koska suomalainen eliitti piti tätä maanpetturina. Kilpa siitä, ketkä vievät ”oikean tiedon” ja sulattavat sen hallitsijalle on ollut suomalaisvenäläisten suhteiden kehityksen kovaa ydintä.
 142 Lesch 1924, 138. Deputaation jäseniä olivat mm. Mannerheim, Le Bell, Tjaeder, v. Willebrand, Haartman, Cavén ja Kaitala.
 143 Klinge 2009, 187.
 144 *Ibid.*, 192.
 145 Soikkanen 2009, 13–86. Soikkanen analysoi autonomian aikaisen Suomen perustuslaillisuutta, sitä, perustuiko Suomen asema Venäjän imperiumissa sen lakeihin ja tämän pohjalta Suomen ruotsinaikaisten perustuslakien säilyttämisen perustuslainmukaisuuteen Venäjän imperiumissa vai hallintoon, jossa keisari oli rajoittanut itsevaltiuttaan Suomen kohdalla. Jälkimmäistä Soikkanen pitää suomalaiskansallisena tulkintana (mt. 75). Soikkasen mukaan kuitenkin Aleksanteri II vapautti ”pullon hengen”, jota ei sen jälkeen ole saatu takaisin pulloon. (mt. 78). Soikkanen haluaa oikean kuvan saamiseksi antaa tilaa kummallekin tulkintamallille – perustuslaeille ja itsevaltiudelle, jonka puitteissa hallintoparadigman myötä rakennettiin Suomen autonomiaa. ”Vasta se selittää Suomen autonomian luonteen ja säilymisen.”
 146 Muistio 19.11./1.12.1808, jossa Suomen lähetyskunta ilmoittaa keisari Aleksanteri I:lle ettei se voi ryhtyä toimiin, jotka kuuluvat maan laillisesti koolle kutsutuille säädyille jättäen päätöksen niiden koolle kutsumisesta hallitsijan harkintaan (liitteitä). Valtiosihteerinviraston arkisto. Akti 3/1808, KA. Arkistolaitoksen WWW-dokumentti: http://www.narc.fi/Arkistolaitos/nayttelyt/1809/subalbum_3_thumbs.html [noudettu 29.9.2015].

- 147 Klinge 2009, 11.
- 148 Jussila 2004, 59; Castrén 1879; Castrén 1882.
- 149 Lesch 1924, 159–177; Klinge 2009, 161–169; Ramel 2005, 216–219.
- 150 Tyynilä 1997.
- 151 Lindqvist 2014, 467.
- 152 Häikiö 2003, 39–41.
- 153 Jussila 2004, 790. Suomen valtio-oppi, eli siis käsitys, että Suomi oli Venäjän valtiosta erillinen valtio, syntyi J. Ph. Palménin v. 1859 julkaiseman kirjan herättämästä laajasta polemiikista, jonka tuloksena oli yksimielisyys siitä, että Suomi ei ollut Venäjän provinssi, vaan siitä erillinen valtio.
- 154 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistuskirja 3/1899; Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Manifest N:o 1899. Helmikuun manifestin ruotsinkielisessä versiossa Suomen suuriruhtinaskunnan yhteiskunnalliset olot kuvataan sanoilla ”Men oafsedt lokala lagstiftningsärenden i Finland, härflytande ur landets säregna samhällsskick, uppstå vid rikets förvaltning äfven andra lagstiftningsfrågor rörande Finland, hvilka med hänsyn till deras intima samband med de allmänna riksintressena icke kunna uteslutande handläggas af institutionerna i Storfurstedömet”. Venäjänkielisessä versiossa (Высочайший манифест от 3/15 февраля 1899 г.) Suomen yhteiskuntalaitos ei ole ”omituinen”, vaan sillä on ominaisuuksia tai erityispiirteitä (вытекающих из особенностей общественного ее строя).
- 155 Parmanen 1936, 91–104, 113.
- 156 Jussila 2004, 622–626; Parmanen 1936, 113, Eugen Wolffin puhe 114–115.
- 157 Jussila 2004, 710–711.
- 158 Ibid., 771–795.
- 159 Lehtinen 2002. Kyseessä on suomalaisen historian­tulkinnan lajityyppi, jossa viitataan hattujen ja myssyjen – vastarinnan ja myöntö­vyyden suuntausten väliseen jännitteeseen, joka tunkee läpi historian­kirjoituksen poliittisista syistä. Esimerkkejä vaikuttavista kirjoittajista ovat Juha­ni Suomi, Max Jakobson, Jukka Tarkka, Hannu Rautkallio, Jukka Seppinen; Nevakivi 1996, 14–15, 226–228. Nevakiven mukaan suomettuminen alkoi jo 1940-luvulla ja suomalaisten aloitteesta.
- 160 Paasivirta 1968, 13–20. Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito – Itsenäistymisestä talvisotaan. Esimerkkejä metsäteollisuuden lobbareista löytyy sotilaista, kuten sotilasuran Venäjällä tehneestä eversti Max Alftanista (1863–1914), joka työskenteli Pietarin sotilaspiirin esikunnassa ja siirtyi Tampereelle Frenckell & Sons -paperitehtaan johtajaksi ja sittemmin Suomen paperiteollisuusyhdistyksen toimitusjohtajaksi. Carl Enckell (1876–1959) oli Ismailovin kaartissa sotilaana, mutta siirtyi elinkeinoelämän palvelukseen vuonna 1910 ja sieltä lopulta ministeri­valtiosihteeriksi Pietariin vuonna 1917. Sittemmin hän oli keskeinen Suomen ulkoasiainhallin­non virkamies ja pitkäaikainen ulkoministeri. August Ramsay (1859–1943) oli vakuutusmies, pankkimies ja valtiomies, joka palveli hetken metsäteollisuutta Suomen Paperiteollisuuden­harjoittajain liiton johdossa ja neuvotteli venäläisten kanssa paperitulleista vuonna 1910.
- 161 Kuisma 2015, 140–141; Landgrén 2000. Ramsay sai keisarilta todellisen valtioneuvoksen arvonimen vuonna 1906.
- 162 Paasivirta 1968, 20–24.
- 163 Kuisma 2009, 177.
- 164 Salokorpi 1988. Pietarin tiellä tarkoitti sitä, että monet asiakirjat jäivät matkalle Pietariin eli asiakirjoja ei koskaan esitelty. Tätä käytettiin sisäpolitiikan välineenä passiivisen vastarinnan ja myöntö­vyyssuuntausten kannattajien välillä.
- 165 HS 7.12.1917. ”Siitä ehdotusta tekemään olisi asetettava yhteinen neuvottelukunta, jossa olisi yhtä monta Suomen ja Venäjän edustajaa. Neuvottelukunnan tulisi myös tehdä muita ehdo­tuksia Suomen ja Venäjän suhteiden järjestämiseksi. Nuo ehdotukset olisivat alistettavat mo­lempien valtioiden täysivaltaisten valtioelinten lopullisesti hyväksyttäväksi. Suomen olisi koetettava saada myös muut valtiot tunnustamaan Suomen riippumaton tasavalta ja tekemään sen kanssa sopimuksia suhteiden järjestämisestä. Edellä mainituista asioista valmistelemaan sekä tekemään niistä ehdotuksia eduskunnan hyväksyttäväksi päättää eduskunta asettaa valio­kunnan.”; Manninen 1992; Vrt. Jussila, Hentilä & Nevakivi 2006 sekä Vares 2006.
- 166 Soikkanen 1995, 164–177; Keränen 1992.
- 167 Paasivirta 1984, 114, 160, 175; Koivisto 2001, 103. Koivisto arvioi, etteivät Venäjän valkoiset johtajat olisi koskaan luopuneet Suomesta.

- 168 Paasivirta 1984, 178–179.
- 169 Nevakivi 1988, 152. Neuvosto-Venäjän ensimmäinen Helsinkiin akkreditoitu lähettiläs Bersin joutui 1923 Suomen rajalla ”terveyskaranteeniin” pitkäksi aikaa. Kun tämä saapui esittämään valtakirjansa tasavallan presidentille, kunniakomppanian soittoakunna kieltäytyi esittämästä ”Kansainvälistä”, Neuvostoliiton hymniä. Myös muiden valtojen edustajat boikotoivat Helsingissä Bersiniä esimerkiksi itsenäisyyspäivän vastaanotolla, josta ne poistuivat tämän saavuttua.
- 170 Väisänen 1968, 83–109; Tanskanen 1978; Tuomioja 1979; Vares 1993.
- 171 Upton 1970, 12–15, 16–31. Moskovasta käsin sitä johdettiin aina 1970-luvulle saakka.
- 172 Suomen sotasurmat 1914–1922, Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Arkistolaitoksen verkkosivut: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2> [luettu 20.1.2015].
- 173 Nevakivi 1988, 48–49.
- 174 Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus 1/1922.
- 175 Vihavainen 2011, 1–2.
- 176 Nevakivi 1988, 56–59, 135, 140–141, 189, 198.
- 177 Mainio 2015, 11; Poutiainen Hannu, ”Aleksi Mainio: Terroristien pesä”. Mainion kirjan arvostelu Savon Sanomien verkkosivuilla 4.5.2015: <http://www.savonsanomat.fi/viihde/kirjat/aleksi-mainio-terroristien-pesa/2035501> [luettu 28.12.2015]. Izvestijan mukaan EK:n päällikkö Esko Rieki oli terrorioperaatioiden johdossa.
- 178 Mainio 2015, 2.
- 179 Ulkomaalaisten ja ulkomaisten yhteisöjen omistusoikeutta koskevat rajoitukset sisältyvät voimassa olevaan ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteää omaisuutta ja osakkeita vuonna 1939 annettuun lakiin (219/1939), jäljempänä rajoituslaki. Rajoituslain tarkoitus on muun muassa suomalaisissa osakeyhtiöissä estää ulkomaalaisia, ulkomaisia yhteisöjä sekä sellaisia suomalaisia yhteisöjä, joissa ulkomaalaisomistus on yli 20 prosenttia tai yli 40 prosenttia tapauksissa, joissa valtioneuvoston luvalla ulkomaalaisomistus saa olla enintään 40 prosenttia, omistamasta ja hallitsemasta osakkeita sekä käyttämästä omistukseen liittyvää äänivaltaa.
- 180 HE 102/1938vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulkomaalaisten ja eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteää omaisuutta ja osakkeita; HE 120/1992, Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaisten yritysostoja ja kiinteistönhankintaa koskevaksi lainsäädännöksi.
- 181 Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteää omaisuutta ja osakkeita 219/1939 (Rajoituslaki).
- 182 HE 102/1938vp, Liite 2, KO:n lausunnossa, s. 11.
- 183 Kuisma 2010b, 81–87. Suomen valtio osti lokakuussa 1918 Ab W Gutzeit & Co:n 4 400 osaketta Enso Gutzeitin norjalaisilta omistajilta ja hankki samalla itselleen osake-enemmistön yhtiössä.
- 184 Kuosmanen 1999. Suomenkielistä teosta ei ole julkaistu. Kopiot tekijät hallussa.
- 185 Kuisma 2011, 203–204.
- 186 Pihkala 1918; Uola 2001b.
- 187 Vartiainen 2011, 402–403.
- 188 HE 54/1930 vp I, Hallituksen esitys tasavallan suojelulaiksi; Sarjala 2013.
- 189 Jouko Huru, ”Suomessa toteutettiin Neuvostoliiton tahto.” Kansan Uutiset -verkkolehti 20.2.2009: <http://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/1790973-suomessa-toteutettiin-neuvostoliiton-tahto> [luettu 29.12.2015]. Boris Arkadievitš Rybkin alias Jartsev oli Stalinin edustaja Helsingissä, toinen lähetystösihteeri Neuvostoliiton lähetystössä, Boris Jartsev, joka kävi talvisotaa edeltäneet neuvottelut. Hänen puolisonsa oli Zoja Rybkina, joka Tukholman-lähetystön tiedustelupäällikkönä organisoii Suomen poliittisia puhdistuksia ja kotirysäjäjärjestelmää.
- 190 Suomen kansanhallituksen julistus 1.12.1939 Terijoella. WWW-dokumentti (jäljennös) Pauli Kruhsen kotisivuilla: <http://www.histdoc.net/historia/kuusinen.html> [luettu 29.12.2015]. ”Suomen Kansanhallitus katsoo ensisijaiseksi tehtäväkseen Suomen lahtarien hallituksen kukistamisen, sen aseellisten voimien murskaamisen, rauhan solmimisen ja Suomen riippumattomuuden ja turvallisuuden takaamisen rakentamalla lujat ystävyysuhteet Neuvostoliiton kanssa.”
- 191 Salminen 2007, 104–107.
- 192 Fagerholm 1977, 124; Nevakivi 1992, 120; Wuokko 2014, 7; vrt. Bergholm 2005, 33.
- 193 Fagerholm 1977, 112–113; Apunen & Wolff 2009, 11–12; Nevakivi 1992, 120–122.

- 194 Apunen & Wolff 2009, 58; Haataja 1993, 25, 28, 31–32; Wuokko 2014, 8–9. ”Työnantajien ja työntekijöiden sopu olisi omiaan todistamaan sosialidemokraattien ja ammattiyhdistysliikkeen hallitsemalle ruotsalaismielipiteelle, että Suomikin kehittyi skandinaaviseen suuntaan. Vierailtuaan joulukuussa 1939 muissa pohjoismaissa työnantajajohtajat saattoivat yhtyä Fagerholmin ja Wuoren näkemykseen Suomen maineen kirkastamisen tarpeesta. Sitä paitsi puheenjohtaja Gartz avusti talvisodan aikana siviilitarvikkeiden tuontia Sveitsistä ja ymmärsi siten omakohtaisesti yhteiskuntapoliittisten näkökohtien tärkeyden.” Wuokko pohtii myös kiinnostavana tutkimuskohteena huhua, jonka mukaan ylipäällikkö Carl Gustaf Emil Mannerheim ja kenraali Rudolf Walden olisivat taivuttaneet STK:n johtajat sosiaaliministeri Fagerholmin ideoiman tammikuun kihlauksen taakse; Wuokko 2014, 20.
- 195 Heikki Männikkö, ”Forssan perintö tulee luoda uudelleen”. EU:n Vastainen Kansanrintama-yhdistyksen verkkosivut: <http://www.kaapeli.fi/~euvkr/3-03forssa.html> [luettu 29.12.2015]. ”Siksi, että Tannerin johtamat oikeistolaiset hyväksyivät luokkasodan loppuajaksi yhteistyön suojeluskuntien kanssa ja että Tanner 1927 vastaanotti suojeluskuntien paraatin ei tule ihmetellä, että SDP:n oikeistajohto ja suojeluskuntien johtajat helmikuussa 1940 sopivat SAK:n jäsenten liittymisestä suojeluskuntiin. Ne tunnettiin kuitenkin työläisten keskuudessa lakonmurtajina. Siksi tämä ’Helmikuun kihlaus’ ei saanut kannatusta ja SAK:n jäsenmäärä tippui alle 5000:n. Syksyllä 1940 SAK:n edustajakokous hyväksyi suojeluskuntasopimuksen äänin 62–28. Vielä kolme vuotta sitten Demari (21.1.2000) mainosti ’Helmikuun kihlausta’ sillä, että näin SAK ja STK tunnusivat toisensa tasavertaisiksi neuvottelukumppaneiksi. Todellisuudessa oikeiden neuvottelujen aika tuli vasta sitten, kun Neuvostoliitto löi fasismin ja kommunistit pääsivät mukaan julkiseen toimintaan. Vuonna 1940 joukko demarijohtajia osallistui myös Suomen Aseveliliiton ja työläisiä vastaan kohdistetun urkintajärjestön, Suomen Asevelijien työjärjestön (SAT; satiaiset) toimintaan. Siksi ei pidä ihmetellä sitä miksi SDP oli ainoa sosialidemokraattinen Puolue maailmassa, joka oli liitossa Hitlerin kanssa.”
- 196 Ketola 2014, 119–120.
- 197 Salminen 1996; Valkonen 1987.
- 198 Kulha 1980.
- 199 Rentola 1997, 641–652.
- 200 Rentola 2005, 78–91, 155, 307; Karasev 1998, 156–165; Vladimirov 1993, 207–216.
- 201 Koivisto 1995, 50; Rentola 2009, 155.
- 202 Fjodorov 2001, 188–200.
- 203 Mickelsen 2014, 190–191.
- 204 Kuisma 2004, 17, 55.
- 205 Mickelsen, 2014, 205.
- 206 Ibid., 205–206.
- 207 Kuisma 2004 69; Uola 1996, 70–71; J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–56, 8.5.1946, 305–306.
- 208 Kuusista ei voitu lähettää Suomeen, koska talvisodan poliittinen neuvostotappio henkilöityi häneen (Terijoen hallituksen pääministeri). Jos Kuusinen olisi tullut Suomeen, Neuvostoliiton Suomen käsikirjoitus olisi perustunut tavoitteeseen tehdä Suomesta sosialistisen leirin maa, jolla oli satelliittivaltioiden ystävyys sopimukset, jotka antoivat sopimuksellisen oikeuden puuttua niiden asioihin jopa vastoin sopimusmaan hallituksen tahtoa. Tekijän tulkinta.
- 209 Visuri 2015, 254.
- 210 Polvinen 1980, 94. Britannian ulkoministeri Anthony Edenin muistio sotakabinetille 9.8.1944. Neuvostoliitto oli ottanut haltuunsa valloittamia valtioita ja alueita keskisessä Euroopassa esiintyen vapauttajana Hitlerin fasismista, kuten myös liittoutuneet länsivallat Ranskassa, Saksassa, Italiassa ja Espanjassa. Neuvostoliitto jäi valloittamilleen alueille ja toi sinne oman hallintonsa, eikä tyytynyt omiin rajoihinsa vuotta 1939 edeltäneeltä ajalta. Toisaalta Yhdysvaltain joukot jäivät vuonna 1945 Eurooppaan toisin kuin 1919 Versailles’n rauhan jälkeen.
- 211 Kujala 2013.
- 212 Jos Kuusinen olisi tullut Suomeen, Neuvostoliiton Suomen käsikirjoitus olisi perustunut tavoitteeseen tehdä Suomesta sosialistisen leirin maa, jolla oli satelliittivaltioiden ystävyys sopimukset, jotka antoivat sopimuksellisen oikeuden puuttua niiden asioihin jopa vastoin sopimusmaan hallituksen tahtoa (vrt. Söderhjelm 1970; J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–56). Koska Stalinilla oli omat epäilynsä ja valvontakomission puheenjohtaja, Stalinin suosikki Andrei Ždanov suhtautui Kuusiseen kriittisesti. Keskisessä Euroopassa, jonka Neuvostoliitto oli valloittanut, avainrooleissa olivat Moskovassa koulutetut entiset kansalliset kommunistijohtajat

- kuten Walter Ulbricht Saksassa, Todor Živkov Bulgariassa, ja Clement Gottwald Tšekissä. Neuvostoliitto lähetti laajoin valtuuksin punaisia marsalkkoja kuten K. I. Vorošilovin Unkariin, G. K. Žukovin Saksaan ja A. J. Vyšinskin Romaniaan.
- 213 Rautkallio 2014, 302; Herlin 1993, 227–228. Kekkonen ja Vilkuna kuitenkin vakuuttivat valvontakomission Ždanovin siitä, että Kuusisen päästäminen Suomeen olisi ollut katastrofi uudelle ystävyyssopitukselle ja veisi uudelta hallitukselta epäluottamuksen kansan silmissä.
- 214 Rautkallio 2014, 300.
- 215 Androsova 2014, 39–47, 51. Hänen allekirjoituksensa oli välttämätön Stalinin lisäksi kaikissa NKP:n keskuskomitean ja ministerineuvoston yhteisissä asetuksissa. Ainoastaan Stalinin vaikutusvalta oli yhtä suuri kuin Ždanovilla, eikä kenellekään ollut salaisuus, että Stalin arvioi Ždanovin puoluejohdossa muita korkeammalle. Hänen poikansa Juri Ždanov oli naimisissa Stalinin tyttären Svetlana Allilujevan kanssa. Andrei Ždanov kuoli 31.8.1948.
- 216 Rautkallio 2014.
- 217 Söderhjelm 1970, 157–162.
- 218 Soikkanen 2003, 259–271; Soikkanen 2008, 284–295.
- 219 Ibid., 294.
- 220 Hayes 2011, 24. Eric Hayes toimi Suomessa EU:n komission edustajana 1993–1995.
- 221 Koroma 2015, 234–240.
- 222 Hämäläinen 2011; Hämäläinen 2013.
- 223 Koivisto 1995, 305.
- 224 Blomberg 2011, 326.
- 225 Koivisto 2001, 292.
- 226 Hasbulatov 2011, 150; Kurvinen 2012, 5; Suomen Moskovan-suurlähetystö raportoi tästä niukasti. Tekijä.
- 227 ”PR Neuvostoliitto ja muutokset Keski- sekä Itä-Euroopassa” MOSB094, 6.3.1991, Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 228 ”PR Muutokset Neuvostoliitossa; Eurooppa ja Suomi” MOSB153, 20.5.1991. Muistio oli tarkoitettu taustaksi 5.6. Brysselissä kokoontuvalle suomalaiselle suurlähettiläskokoukselle. Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 229 Gaidar 2007, 220–249.
- 230 Koivisto 1995, 440–441. Andrei Fjodorov, tuolloin Venäjän apulaisulkoministeri ja presidentti Boris Jeltsinin neuvonantaja vieraili Helsingissä sotilaskaappauksen aikana. Fjodorov välitti viestin siitä, että Jeltsin oli varautumassa maanpakoon Moskovasta ja halusi perustaa pakolaishallituksen, jos tilanne kiristyi. Samanlainen toivomus annettiin Pariisissa pormestari Jacques Chiracille; Andrei Fjodorovin haastattelu 9.9.2013.
- 231 ”PR Tilanne Neuvostoliitossa 19.8.1991 klo 14.30” MOSB206, 19.8.1991. Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 232 ”PR Tilanne Neuvostoliitossa 19.8.1991 klo 18.30” MOSB208, 19.8.1991. Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 233 ”PR Tilanne Neuvostoliitossa 22.8.1991 klo 19.30” MOSB206, 22.8.1991. Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 234 ”PR Tilanne Neuvostoliitossa 24.8.1991 klo 23.30” MOSB218, 25.8.1991 (01.45). Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 235 ”PR Suomen ja Venäjän suhteet” MOSB219, 25.8.1991. Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 236 Указ Президента РСФСР от 25.08.1991 г. № 90 - Об имуществе КПСС и Коммунистической партии РСФСР. Сборник Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР от 1991 г., № 35 с. 1164; Myöhemmin Venäjän perustuslakituomioistuin piti syytöksiä perusteettomina ja päätöksen omaisuuden kansallistamisesta peruslain vastaisena.
- 237 Постановление Верховного Совета СССР от 29 августа 1991 г. № 2371-I «О ситуации, возникшей стране в связи с имевшим место государственным переворотом». Сборник Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета СССР от 1991 г., № 36 с. 1038.
- 238 Указ Президента РСФСР от 06.11.1991 г. № 169- О деятельности КПСС и КП РСФСР. Сборник Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР от 1991 г., № 45 с. 1537.

- 239 ”PKR – Suomen kauppa Venäjä ja Neuvostoliiton kanssa” MOSB393, 15.11.1991. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto; Olli Mattila laati muistion. Se on esittely Neuvostoliiton valtaelimestä, joiden legitimitetti oli romahtanut kuluvan vuoden aikana.
- 240 Blomberg 2011, 327.
- 241 Uimonen 1995, 73. Blomberg perusteli tulkintaa sillä, että YYA-sopimuksen Saksan kohtaa koskeva osuus oli vanhentunut Saksan ja Neuvostoliiton uuden sopimuksen johdosta ja koska EY ei ollut sotilasliitto.
- 242 ”PKR – Suomen kauppa Venäjä ja Neuvostoliiton kanssa”. MOSB235, 7.9.1991. Salainen Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto; Esimerkiksi Eurofacts Oy solmi 19.9.1991 yhteistyösopimuksen Pietarin kaupungin kanssa. Anatoli Tšubais, josta tuli marraskuussa Venäjän yksityistämisestä vastaava ministeri, oli sopimuksen allekirjoittaja. Eurofacts Oy:n sopimuksen osarahoittajana oli Suomen kauppa- ja teollisuusministeriö, joka muodosti suomalaiselle elinkeinoelämälle Pietari-strategiaa 1992–1994.
- 243 Koivisto 1995, 45–49.
- 244 Ibid., 50. Koivisto kirjoittaa tietävänsä Neuvostoliiton toiminnasta Suomessa enemmän kuin ”venäläiset minun luulevat tietävän”. Koivisto mainitsee tietolähteikseen mm. neuvostoloikka-reiden tiedustelumiesten tiedot. ”Minun kannaltani erikoisesti Gordievskein loikkauksensa jälkeen välittämät tiedot olivat sillä tavalla arvokkaita, että hän oli esittänyt saman arvion Neuvostoliiton pyrkimyksistä ja samat suositukset lännen linjanvedoiksi kuin minäkin.” Ibid., 51. Paavo Väyrysen mukaan ”Koivisto haki aktiivisesti yhteyttä 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla KGB:hen ja toisaalta Vladimirov ja Karasev pitivät häneen sittemmin tiivistä yhteyttä. Tämä oli aivan luonnollista. Neuvostoliitto lähetti Suomeen lahjakkaimpia diplomaattejaan, jopa huippuja. Suomalaisen puolelta oli tietenkin sairaita ilmiöitä ja ylilyöntejä suhtautumisessa näihin. Joka tapauksessa Koivisto ylläpiti aktiivista KGB-kanavaa presidenttikaudellaan.”; Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015.
- 245 Koivisto 1995, 442.
- 246 Ibid., 443.
- 247 Tuomioja 2014, 81–82. ”Valmis luonnos on jo olemassa, mutta kysyttäessä Väyrynen ilmoittaa, että sitä ei aiota uuv:lle näyttää. Tästä tulee vielä mielenkiintoinen ja tärkeä perustuslaillinen kiista, sillä Väyrysen mentyä esitän, että valiokunta pyytäisi sitä meille. (...) Donner, joka ei osallistu valiokunnan keskusteluun, kertoo myöhemmin iltapäivällä, että Ole Norrback oli RKP:n ryhmässä lukenut heille koko sopimusluonnoksen tekstin.”
- 248 Blomberg 2011, 424.
- 249 ”PR Jäähävyäiset Neuvostoliitolle” MOSB351, 20.12.1991. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.
- 250 Asetus Venäjän federaation kanssa suhteiden perusteista tehdyn sopimuksen voimaansaattamisesta 63/1992. Sopimuksen artiklan 4 mukaan: ”Sopimuspuolet pidättyvät voimakkeilla uhkaamisesta tai niiden käytöstä toisen osapuolen alueellista koskemattomuutta tai poliittista riippumattomuutta vastaan ja selvittävät keskinäiset riitansa rauhanomaisin keinoin YK:n peruskirjan ja ETYKin päätösasiakirjan sekä muiden ETYK-asiakirjojen mukaisesti. Sopimuspuolet eivät käytä eivätkä salli aluettaan käytettävän aseelliseen hyökkäykseen toista sopimuspuolta vastaan. Siinä tapauksessa, että Suomi tai Venäjä joutuu aseellisen hyökkäyksen kohteeksi, toinen sopimuspuoli myötävaikuttaa ristiriidan selvittämiseen YK:n peruskirjan ja ETYKin asiakirjojen periaatteiden ja määräysten mukaisesti ja pidättyy sotilaallisen avun antamisesta hyökkääjälle.”
- 251 Koivisto 1995, 451–452.
- 252 Ibid., 452–453. Koivisto ilmoitti myös halunneensa luopua edeltäjänsä käytännöstä, että suojelupoliisi raportoi suoraan presidentille. Koivisto pyrki siihen, että suojelupoliisi jatkossa raportoi sisäasiainministerille.
- 253 Dawisha 2014, 36–104. Dawishan mukaan Putin on osa KGB:n käsikirjoitusta 1980-luvulta; Hill & Gaddy 2013, 267–271. Hillin ja Gaddyn mukaan Putinista kasvoi ”gosudarstvennik” (государственный), valtiovallan kannattaja, jonka historian idoleja ovat Pjotr Stolypin (Venäjän pääministeri 1906–1911) ja Aleksandr Kristoforovich von Benkdendorff, joka perusti tsaarin salaisen poliisin 1825 dekabristikapinan yhteydessä. Putinin upseeri- ja opiskelutoveri Sergei B. Ivanov, Kremlin tuleva kansliapäällikkö, poistui asemapaikaltaan Helsingistä 1992. Hänkin oli Karasevin oppilas.
- 254 Tuomi 1996, 157–163. VTT Osmo Tuomi väitteli vuonna 1996. Hän on toiminut Merivoimien esikunnassa eri tehtävissä ja Suomen meriaseen kehittämisessä; Tuomen argumenttien

- pohjana on mm. Hirst & Thompson 1992, 357–396. Vrt. myös Jacobs 1994, 15–16; Tuomi 1996, 211. Tuomen mukaan Ukraina on ratkaisevan tärkeä Venäjän geopolitiittiselle asemalle. Ilman Ukrainaa imperiumista ei juuri voisi puhua. Venäjän pyrkimykset tässä suhteessa riippuvat siitä, mikä poliittinen linja maassa saa vallan. ”Venäjä ei yhtä aikaa voi olla demokratia ja imperiumi ja eräiden arvioiden mukaan se näyttää nyt valitsevan jälkimmäisen tien”; Vrt. myös Brzezinski 1994, 67–82. Brzezinskin mukaan Yhdysvaltain johtavana strategiana tulisi olla ”geopoliittisen pluralismin” vahvistaminen entisen Neuvostoliiton alueella (mt. 79); HS 19.3.2011.
- 255 Tuomi 1996, 207.
- 256 Paavonen 2006, 163. Maailmansotia edeltävän ajan maataloustuotteiden hinnanmuodostus oli markkinaperusteinen; vrt. myös Paavonen 2006, 20–22.
- 257 Jensen-Eriksen 2007.
- 258 Stjernschantz 1946, 40–41; Pesonen 1992, 11–13.
- 259 Jensen-Eriksen 2009; Kuisma 2015.
- 260 Saarikoski 2005, 115–122. Kotimaisen teollisuuden pääalat olivat puunjalostus-, metalli-, kaivos-, elintarvike- ja tekstiili- ja vaatetusteollisuus; Paavonen 2006, 164–165.
- 261 Vrt. myöhemmin Rehn EU:n linjauksesta, missä tehdään ero työmarkkinasuhteiden (labour) ja elinkeinojen (production) välillä. Rehn 1996, 82–85.
- 262 Paavonen 2006, 22.
- 263 Mansner 1981, 57–69.
- 264 Suomen Työntantajain Keskusliitto STK 1907–1992. Informaatioaineisto. ELKA
- 265 Mansner 2007, 111.
- 266 Ibid.
- 267 Huuska 1968, 164.
- 268 Mansner 2007, 175.
- 269 Työntantajain Yleinen Ryhmä Arbetsgivarnas Allmänna Grupp ry. 1945–. Informaatioaineisto. ELKA.
- 270 Paavonen 2006, 25.
- 271 Vesikansa 1993.
- 272 Mansner 2008; Lamberg 1999.
- 273 Sjernschantz 1946, 25–52, 181–182.
- 274 Metsäteollisuusalan yrittäjät halusivat koko puunjalostusteollisuuden saman keskuselimen alle – olihan saha- ja paperiteollisuudella paljon yhteisiä asioita ajettavanaan, mm. puunhankinnassa. Lisäksi moni metsäyhtiö samanaikaisesti sekä sahasi tukkeja että valmisti paperia tai puumassaa.
- 275 ”Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto ry. 1918–1992. Keskusliiton historiikki. Suomen Elinkeinoelämän keskusarkiston WWW-dokumentti: elma.elka.fi/ArkHistory/S237.DOC [luettu 5.4.2015]. Nämä asiat hoidettiin Metsäteollisuuden Työntantajaliitossa ja sen edeltäjissä. Liitto muutti nimensä Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitoksi 1970-luvulla. Se ja Metsäteollisuuden Työntantajaliitto yhdistyivät Metsäteollisuus ry:ksi vuoden 1992 lopulla; Kuisma 2010a, 60–66; Lindfors 2007; Heikinheimo 1955, 702.
- 276 Koivuniemi 2000, 263. Nokian lisäksi muita tunnettuja tehdasyhdyskuntia ovat olleet mm. Valkeakoski, Raahe, Fiskars, Outokumpu, Kemin Karihaara, Äänekoski, Lieksan Pankakoski, Tampereen Lielähti, Imatran Tainionkoski, Kauttuan Sunila, Oravaisten Kimo, Nurmijärven Rajamäki, Forssa, Akaan Viiala, Juupajoen Korkeakoski, Karhula, Kaipola ja Myllykoski.
- 277 Aunesluoma 2011, 145.
- 278 Ibid.; Nevakivi 1988, 306. Nevakivi arvostelee UM:n diplomaattitatuksen hyödyntämisen laajuutta. Se siirsi ulkoasiainhallinnon tarjoamien palvelujen muodossa kohtuuttomasti valtion resursseja yksityisen liiketoiminnan käyttöön; Paasivirta 1968, 209–213.
- 279 Paavonen 2006, 25; Koroma 2015, 31–37.
- 280 Mansner 2005, 541–551; Koroma 2015, 369–373.
- 281 Suomen Teollisuusliiton johtokunnan pöytäkirja 21.10.1975, 2 ja 3 §§. ELKA; Teollisuudenharjoittajien liiton kevätkokouksen 7.4.1976 ja syyskokouksen 8.12.1976 pöytäkirjat. ELKA.
- 282 Ristimäki 2000, 20–41; Koroma 2015, 344–350. Teollisuudenharjoittajien liiton puheenjohtajaksi tuli 1948 vuorineuvos V. M. J. Viljanen. Alun alkaen kyse oli siitä, että Etelärannan pienyrittäjien yhteydet suuryrityksiin olivat mutkattomammat ja suuremmat kuin yrittäjäjärjestötraditioon perustuvilla yhdistyksillä.

- 283 Ristimäki 2000, 22–23. Aikajärjestyksessä liitot kehittyivät seuraavien vaiheiden kautta: Yksityisrittäjien liitto 1933, aluejärjestöt (9) 1938, Yrittäjien liitto 1961, Yrittäjien keskusliitto 1972, Suomen Yrittäjäjärjestöjen liitto 1971, Suomen yrittäjien keskusliitto SYKL 1976. Käsi-työ- ja yrittäjävetoinen teollisuus (Teollisuusvaliokunta ja Komitea 1898, Suomen Käsi-työ- ja teollisuusliitto 1929, Käsiteollisuusliitto 1945, Käsi- ja pienteollisuuden keskusliitto 1951) muodosti Pienteollisuuden Keskusliiton 1963.
- 284 EVA:n toimintakertomukset ja tilinpäätökset 1975–1995. KA. EVA avusti yrittäjäjärjestöä. EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola ja Yrittäjäjärjestön puheenjohtaja Waldemar Buhler olivat hyvissä väleissä. Jussi Järventaus tuli SY:n toimitusjohtajaksi rahoitusosalta, Suomen Vakuutus-yhtiöiden keskusliitosta. Tekijän huomio.
- 285 Mansner 2007, 296–299; Pietiäinen 2009, 233–279.
- 286 Paavonen 2006, 22.
- 287 Kananen 1986, 15–22. Aluksi MTK edusti vain maaseudun tilallisia ja hyväosaisempia maanviljelijöitä, joiden poliittiset yhteydet olivat Maalaisliitossa, kokoomuksessa ja Kansallisessa Edistyspuolueessa. Lisäksi MTK pystyi kaappaamaan maa- ja metsätalousministeriön halltuunsa siten, että ministeriössä on ollut maalaisliiton tai keskustapuolueen jäsenkirjaa kantanut ministeri vuodesta 1966 alkaen 32 vuoden ajan; Hämäläinen Unto, HS Kuukausiliite 3/2015, 32: ”Mikään toinen puolue ei ole pystynyt pitämään omana läänityksenään toista ministerinsalkkua yhtä pitkää aikaa.”
- 288 Paavonen 1987, 26, 81–82.
- 289 Paavonen 2006, 23. Se heijastaa 2000-luvulla laajapohjaista tulkintaa järjestöjen ja puolueiden suhteista.
- 290 Ibid. Paavonen kutsuu ensimmäistä työväen ammatillista keskusjärjestöä ”SAJ Ykköseksi” erotuksena ”SAJ Kakkosesta”. Ykkönen oli lopulta kommunistijohtoinen ja se lakkautettiin kommunistilakien perusteella.
- 291 Savtschenko 2015, 250.
- 292 Mansner 1981, 244; Bergholm 2012, 34–35.
- 293 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 618. Tätä voi kutsua ”SAK Ykköseksi” erotukseksi ”SAK Kakko-sesta”, joka perustettiin 1969. Tekijä.
- 294 Savtschenko 2015, 48. Tämä ”SAK Ykkönen” on nykyisen SAK:n, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön edeltäjä.
- 295 Bergholm 2005, 111.
- 296 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 616–621.
- 297 Pihkala 1918; Uola 2001a.
- 298 Mansner 1981, 300–306.
- 299 Vartiainen 2011, 402–403.
- 300 336/1930 Tasavallan suojelulaki; Sarjala 2013.
- 301 Kantola 2015, 8.
- 302 Paavonen 2006, 23; SAK perustettiin uudelleen 17.3.1969, jolloin ammattiliitot allekirjoittivat uuden järjestön perustamiskokouksen koollekutsun. Uusi SAK perustettiin 5.6.1969, mitä edelsi pitkä eheyttämisprosessi professori Heikki Wariksen johdolla 1965–1968; Bergholm 2007, 261–288, 362–363, 367–374.
- 303 Paavonen 2006, 25.
- 304 Bergholm 2015, 169.
- 305 Smolander 2010, 358.
- 306 Ibid., 360; Hannikainen & Vauhkonen 2012, 60–69. Inflaatio ja markkinat vaikuttivat hintatasoon, siksi haluttiin indeksisidonnaisuus. Pääosa elinkustannuksista kului asumiseen, ruokaan ja vaatteisiin.
- 307 Dahrendorf 1969, 294–299.
- 308 Niemelä & Salminen 2009, 118; Niemelä 1994, 91.
- 309 Niemelä 2011, 20.
- 310 Niemelä 1994; ks. myös Bergenheim 2012. Bergenheim luonnehtii järjestelmää maksusidonnaiseksi; Pietiäinen 2001.
- 311 Uljas 2012, 305–314; Elias Krohnin artikkeli ”Hyvinvointivaltio syntyi solidaarisuudesta”, KU 11.12.2012.
- 312 Uljas 2012, 183–194.

- 313 Pietiläinen 2001: Pentikäisen osuus oli jo aikaisemmin ollut ratkaiseva muun muassa merimies-eläkelain ja eläkesäätiölain sekä vuonna 1952 annetun vakuutusyhtiölain valmisteluissa.
- 314 Johanson, Lassila & Niemelä 2011.
- 315 Niemelä & Salminen, 2009, 119.
- 316 Pietiläinen 2001.
- 317 Niemelä 2011, 29; STK:n hallituksen pöytäkirja 19.1.1961, ELKA; SAK:n työvaliokunnan pöytäkirja 11.1.1961, TA.
- 318 Niemelä & Salminen 2009, 120; Ahtokari 1988, 254–255.
- 319 Niemelä & Salminen 2009, 122; Niemelä 1994, 92–98; Kalela 2005, 215–221.
- 320 Niemelä 2011, 12.
- 321 Niemelä & Salminen 2009, 124; Niemelä 1994, 212–232; Suomi 1998, 27–29.
- 322 Bergholm 2007, 348–353. SAJ:n Niilo Koljosen paljastus lokakuussa 1967. Vrt. Vesikansa 2004.
- 323 Thing 2012, 307–308; Thing 2017, 349–351; Korhonen 2015a, 172. Vuositasolla NKP rahoitti kommunisteja tämän mukaan 11 miljoonalla markalla. Korhosen mukaan suojelupoliisi ja keskusrikospoliisi sulki silmänsä, vaikka havaitsivat laittomuudet. (Rahasummat ovat olleet merkittäviä suhteessa NKP:n kassaan ja Suomen puolueiden kokonaisrahoitukseen.)
- 324 Koivisto 2006, 222, 314. Puheenvuoron esitti professori Paavo Koli. Koiviston teos on väitöskirja Hetemäen yhteiskunnallisesta toiminnasta. Jukka Koivisto toimi Taloudellisen tiedotustoimiston johtajana 1994–1995 ja toimitusjohtajana 1995–2008 ja Elinkeinoelämän Keskusliiton viestintäjohtajana 2008–2012.
- 325 Tarkka 2006, 343. Jukka Tarkka työskenteli Instrumentarium Oy:n tiedottajana 1966–1968, Kemian Keskusliiton osastopäällikkönä 1968–1972, Teknosmaalit Oy:n tiedotusjohtajana 1972–1980 ja väitteli sotasyllisyysoikeudenkäynnistä 1977. Tarkka toimi EVA:n johtajana 1980–1984, Otavan kirjallisenä johtajana 1985–1988, Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n varatoimitusjohtajana 1988–1995 ja kansanedustajana 1995–1999.
- 326 Koivisto 2006, 228–231.
- 327 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Vrt myös Koivisto 2006, 225–226. Laatusen työskenteli STK:n toimihenkilönä 1962–1966, johtajana 1967–1971 ja toimitusjohtajana 1971–1975. Laatusen tuli ulkoministeriöstä virkamiesharjoittelusta Etelärantaan, jossa hänen työtovereinaan olivat Harri Mildh, Carl-Olaf Homén ja Tapani Virkkunen sekä esimiehenä Päiviö Hetemäki.
- 328 Mansner 2005, 44–45.
- 329 Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014.
- 330 Muiluvuori 2000; Paavonen 2006, 23–25. Miespuoliset toimihenkilöt olivat järjestäytyneet STTK:hon ja naispuoliset TVK:hon; Risto Piekan haastattelu 29.10.2014.
- 331 Mansner 2007, 170–172. Hallitus hyväksyi kokonaisratkaisun, mutta ei allekirjoittanut sitä, eivätkä hallitukset ole allekirjoittaneet myöhempiäkään kokonaisratkaisuja, vaikka niissä on sälytetty velvoitteita valtiolle.
- 332 Koivisto 2006, 231–235.
- 333 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.
- 334 Suomen työnantajain keskusliitto 1979, 23–27. Liinamaa I -sopimuksen allekirjoittivat STK, SAK, STTK, LTK, AKAVA, TVK, Virkamiesliitto, Virkamiesten yhteisjärjestö, Suomen Virkamiesjärjestöt, MTK, Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund, Maaseudun työnantajaliitto.
- 335 Ibid 31–34. ”Sopimus vuoden 1969 työehtosopimukseen liittyvistä sosiaalisista järjestelyistä.”
- 336 Sopimus ”Jäsenmaksuperintäsopimus” liitteineen, 13.1.1969, EK. Tekijän hallussa. Sopimusaineisto on kaikkiaan 18 sivua koostuen sopimuksesta (1 s), liitteestä A (4 s), lisäliitteestä ”Ammattiyhdistysten jäsenmaksujen perintäohjeet” (3 s) ja siihen sisältyvään järjestelmää ja tilityksiä kuvaavaan viiteen TK-kaavioon 1–5 (5 s), kahteen mallikappaleeseen sopimuksista työntekijän ja työnantajan välillä (2 s.) ja muistioon ”Ammattiyhdistysjäsenmaksun perintäjärjestelmän täsmennysohjeita” (3 s). Allekirjoittajat olivat STK:sta varatuomari Päiviö Hetemäki, valtiotieteen maisteri Tauno Ranta ja varatuomari Pertti Ripatti sekä SAK:n edustajina puheenjohtaja Niilo Hämäläinen (sd), puheenjohtaja Arvo Hautala (kd/komm.) ja puheenjohtaja Sulo Penttilä (sd). Jäsenmaksuperintäsopimus on liitteenä 1.
- 337 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.
- 338 Ibid.

- 339 Vrt. Lerbinger 2006, 5–26. Olennaista Lerbingerin sidosryhmäluokittelussa on sen seikan korostaminen, että henkilöstö on liiketoiminnallisesti verrattavissa kaikkiin tuottoja tuottaviin sidosryhmiin, eikä se ole vain kustannuserä, vaikka se on sitäkin.
- 340 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Metallin vaalitulokset 1960–1980 vahvistavat sen, että sosiaalidemokraatit kamppailivat jatkuvasti kapeilla marginaaleilla enemmistöasemastaan. Kommunistien asema oli vahva – yli 40 prosenttia ammattiliiton vaaleissa, kunnes kannatus kääntyi 1980-luvulla laskuun.
- 341 Ks. s. 129, taulukko: Etujärjestöjen jäsenmäärän kehitys 1945–2010.
- 342 Mansner 2005, 33–40; Myllymäki 1979; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014.
- 343 Luottamusmiessopimus 25.2.1969. STK 1852, STK:n hallitus, ELKA.
- 344 SosVM 33:1969; Työsopimuslakikomitean mietintö 1969: A 25.
- 345 Marttila & Pursiainen 2015, 15.
- 346 Saarinen 1995, 158; Leppänen Veli-Pekka 1999, 163–165.
- 347 Salomaa 1967, 84–85.
- 348 Sosiaalivaliokunnan mietintö n:o 33 hallituksen esityksen johdosta työsopimuslaiksi ja laiksi huoneenvuokralain muuttamisesta (HE 228/1969). Valtioapäivät 1969, sidotut asiakirjat A. III:1. Työsopimuslakikomitean mietintö 1969: A25.
- 349 SosVM 33:1969.
- 350 Vp 1969, 3433–3446. (Työsopimuslaki 320/1970; HE 228/1969; SosVM 33.)
- 351 Vp 1969, 3574–3575. (Työsopimuslaki 320/1970; HE 228/1969; SosVM 33.)
- 352 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014; Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013.
- 353 Marttila & Pursiainen 2015, 15; PrvL 3:1969.
- 354 Mansner 1990, 208. Mansner toteaa eduskunnan sivuuttaneen työmarkkinajärjestöjen mieliteet; Bergholm (2012, 134) sen sijaan yksilöi, että ”(l)ieene Suomen lainsäädäntö- ja työmarkkinahistoriassa ainutkertaista, että Rakennusliiton puheenjohtaja, joka oli myös SKP:n varapuheenjohtaja (Aarno Aitamurto), kykeni näin olennaisesti vaikuttamaan työolainsäädännön syntyyn.”; Kahri 2001, 114–116. Kahrin mukaan Rakennusliiton Aitamurron pitkä lakialoitteiden tehtäily (lakipaja) oli ratkaiseva tekijä hallituksen esityksen kaatumiselle. SAK siis vastusti yleissitovuutta; Bergholm toteaaakin, että pelko siitä, että yleissitovuus veisi ammattiyhdistysliikkeen jäsenyyden vetovoiman, oli 1970-luvun alussa liioiteltu.
- 355 Marttila & Pursiainen 2015, 16.
- 356 Suhonen 1972. Kokoomus voitti 11 lisäpaikkaa ja 130 654 ääntä, SMP 17 lisäpaikkaa ja 241 588 ääntä. Kokoomus sai maaliskuussa 1970 eduskuntaan määrävähemmistön (yli 34 edustajaa), mikä oli yleissitovuuden kannalta liian myöhään; Tilastokeskus 2004.
- 357 Pääministeri Ahti Karjalaisen II hallituksen ohjelma 15.7.1970. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [noudettu 7.3.2015]
- 358 Ulpu Iivari tekijälle 20.5.2013; Iivari 2007. Kirjassa ei ole asiasta yksittäistä mainintaa.
- 359 Bergholm 2015, 263. Tekstissä viitataan Matti Pyhälän kirjoitukseen ”Tulopolitiikka”. SKP:n Uudenmaan piirijärjestön tiedote toukokuu 1968. Pyhälää ei ole lähdeluettelossa.
- 360 Ibid., 261.
- 361 Työsopimuslaki 320/1970, 17 §. ”Työnantajan on työsopimuksessa tai työsuhteessa muuten noudatettava vähintään niitä palkka- ja muita ehtoja, jotka kyseessä olevasta tai siihen lähinnä rinnastettavasta työstä asianomaisen alan yleiseksi katsottavassa valtakunnallisessa työehtosopimuksessa on noudatettavaksi määrätty. Jos työsopimus joiltakin osiltaan on ristiriidassa sen kanssa, mitä 1 momentissa on säädetty, on työsopimus näiltä osiltaan mitätön ja niiden sijasta käyvät noudatettaviksi asianomaisen työehtosopimuksen vastaavat määräykset. Työnantajan on kohdeltava työntekijöitään tasapuolisesti, niin ettei ketään perusteettomasti aseteta toisiin nähden eri asemaan syntyperän, uskonnon, sukupuolen, iän, poliittisen tai ammattiyhdistystoiminnan taikka muun näihin verrattavan seikan vuoksi.”
- 362 Vauhkonen 2016, 13. ”Vaikka työsopimuslaki säilyisi koskemattomana, ja siinä mielessä työelämän pelisäännöt vakaana vanhoillaan, muuttuu lain ja sen formalisoiman instituution merkitys, jos lain tunnusmerkistön mukaisia työsuhteita lakataan solmimasta ja ansiotyö tetaan toisten säästöjen soveltamisalalla tai kokonaan vailla säädeltyä sisältöä.”
- 363 Bergholm 2015, 181–214.

- 364 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 175.
- 365 Melin 1969, 105–121. Valtioenemmistöisiä yrityksiä oli puunjalostusteollisuudessa (Enso-Gutzeit Oy, Veitsiluoto Oy, Kemijärvi Oy, Oulu Oy), voimalaitoksia (Imatran Voima Oy, Kemijoki Oy, Oulujoki Oy), metalli- ja kaivosteollisuudessa (Outokumpu Oy, Otanmäki Oy, Rautaruukki Oy, Valmet Oy), kemiallisessa teollisuudessa (Rikkihappo Oy, Typpi Oy) ja muilla toimialoilla (Finnair Oy, Oy Alko Ab, Neste Oy, Oy Yleisradio Ab).
- 366 Valtioenemmistöiset 25 osakeyhtiötä tuottivat tilikaudella 1990 yhteensä liikevaihtoa 93, 385 miljardia markkaa ja niiden palveluksessa oli 75 123 työntekijää. Valtio maksoi vuonna 1990 osakepääomia valtioenemmistöisille osakeyhtiöille yhteensä noin 369 miljoonaa markkaa ja niiltä osinkoina yhteensä noin 713 miljoonaa markkaa, mikä vastasi noin 10,2 prosentin tuottoa hieman yli seitsemän miljardin markan nimellisarvoiselle osakepääomalle.
- 367 Muistio 24.9.1970, STKV 1970, ELKA. Näkökantoja valtioenemmistöisten yhtiöiden kuulumisesta työnantajajärjestöihin. Luottamuksellinen. Esimerkkilaskelman mukaan 3800 työntekijän metallialan teollisuuslaitoksen työnantajavelvoitteiden hoitaminen omin voimin maksaisi 409 000 markkaa, mutta jäsenmaksu työnantajajärjestölle olisi vain 93 000 markkaa. ”Välittömien menojen lisäys” olisi työnantajiin kuulumattomalle teollisuuslaitokselle 306 000 markan ylimääräinen kustannus.
- 368 Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015. Edunvalvonnan näkökulmasta valtionyhtiöillä oli merkittävä asema myös ulkomaankaupan hoitamisessa; valtio-omistajalla oli intressi edistää yhtiöiden ulkomaankauppaa – ei vain vientiä, vaan myös tuontia (esimerkiksi Neste Oy). Valtionyhtiöt olivat useimmissa tapauksissa STK:n jäseniä, mutta valtion liiketoimintaa harjoittavat keskusvirastot (Posti- ja lennätinhallitus, Rautatiet) ja valtion hallinnon välittömässä alaisuudessa olevat teollisuuslaitokset (Patruunatehdas, Pukutehdas), itsenäiset julkiset laitokset (Suomen Pankki) eivät kuulu työnantajajärjestöön.
- 369 Finlex-internetpalvelu, keskusjärjestösopimukset: <http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/tyoehto/keskusjarjesto/>. [luettu 12.7.2017].
- 370 Harri Hietalan sähköposti tekijälle 25.12.2015: Käytännössä tuon määritelmän ongelmallisin osa on ilmaus ”asianomainen ala”. Ja toinen on ”edustavana pidettävä”. Tässä on joidenkin alojen osalta hyväksytty alle 50 prosentin kattavuus. Lautakunnan on viran puolesta otettava automaattisesti käsittelyyn jokainen valtakunnallinen työehtosopimus. Yleissovittavia sopimuksia on noin 175. Hietala oli vuosina 2015–2016 Juha Sipilän hallituksen neuvonantaja työmarkkinakysymyksissä ja työnantajien työmarkkinajuristi.
- 371 Helander 1977.
- 372 Koivisto 1997, 133, 144; Koiviston haastattelu Keskisuomalaisessa 29.12.1987.
- 373 Keränen 2010, 321. Koivistosta s. 211.
- 374 Mansner 2007, 174–175.
- 375 Vrt. Offe & Wiesenhal 1980.
- 376 Keränen 2010; Tarkka 2002; Tarkka 2006; Koivisto 2006; Koroma 2015.

ELINKEINOELÄMÄN POLIITTINEN VAIKUTTAMINEN UUDISTUU

- 377 Koroma 2015, 38–39.
- 378 Koivisto 2006, 251–256.
- 379 Teollisuuden keskusvaliokunnan kokouksen pöytäkirja 18.12.1972. 11288:13, ELKA.
- 380 Teollisuuden Keskusvaliokunnan pöytäkirja 14.9.1973. 11288:13, ELKA.
- 381 Koivisto 2006, 218–219, 258–263.
- 382 Mansner 2005, 44–45; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014.
- 383 Mansner 2005, 109–112.
- 384 Koivisto 2006, 225–226.
- 385 Koroma 2015, 38.
- 386 Osmo A. Wiio, STK:n ulkoisen ja sisäisen tiedotustoiminnan kehittämisestä. Päiväämätön muistio vuodelta 1966. ”Tehokas tiedotustoiminnan hoitaminen edellyttää, että tiedotustoiminnasta vastaavalla henkilöllä on tarpeeksi valtuuksia ja tiedonsaantimahdollisuuksia toimia itse tietojen lähteenä.” STK 1091, 1966–68, 11288:12, ELKA.
- 387 Koroma 2015, 17.

- 388 Mildh, Harry, Wiio, Osmo A., Mahlamäki, Pentti 6.12.1970 P.M. Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi – talousjärjestelmämme itsepuolustus. 11882:13, ELKA. Muistiossa ei ole seuraavaa tekstiä: ”Tavoitteena on vallata poliittinen johtoasema, estää SDP:n pääsy pysyväksi valta-alueeksi, estää eduskunnan vasemmistoenemmistöisyys sekä edistää lainsäädäntöä, joka vie pohjan uusvasemmistolta”, kuten Koroma 2015, 17–18, kirjoittaa.
- 389 Koroma 2015, 16. On pantava merkeille, että Jakobson oli jo 1970 mukana Etelärannan joissakin kokouksissa, vaikka oli diplomaatti ja ehdolla YK:n pääsihteeriksi.
- 390 PM Taloudellisesta Tutkimuskeskuksesta, 30.9.1968, Kaarlo Larna, Aarni Nyberg, Tauno Ranta, Veikko Toppari. Teollisuuden Keskusvaliokunta 1091, 1966–68, 11288:13, ELKA.
- 391 Koroma 2015, 27–37; Savtschenko 2015, 130–135. (7.1): ”Nyky-yritysten terminologialla voisi luonnehtia EVA:n huolehtineen yhteiskuntasuhteista ja TKL:n pääpainon olleen konkreettisten toimintaedellytysten luomisessa, kun STK oli varsinainen työjuhta.”; Okkonen 2012a; Wuokko 2015, 41. ”Ratkaisevan tärkeä merkitys oli silti sillä, että liike-elämä määritteli ja muotoili EVA:n ja TKL:n johdolla itselleen perustavanlaatuiset poliittiset tavoitteet ja piti tätä ohjelmaansa johdonmukaisesti yllä ja esillä niin kauan, että yhteiskunnallinen ja poliittinen maaperä kävivät otolliseksi agendan yleiselle hyväksymiselle ja toteuttamiselle.”
- 392 Stig H. Hästön kirje Max Jakobsonille 30.12.1974, jossa selostetaan TT:n ja EVA:n suhteita. EVA:n arkisto 1974, KA; Jakobsonista tuli TT:n johtokunnan puheenjohtaja, jonka tausta oli eri kuin TKL:n eli maksajan.
- 393 Jakobsonin kirje Hetemäelle 29.12.1975. EVA, F7, Hetemäki 62, 1975–1978, KA. Samaan asiaan kiinnittää huomiota Savtschenko 2015, 130–133.
- 394 Seppo Tiitisen haastattelu 14.5.2015.
- 395 Jakobson 1992, 118–119; Savtschenko 2015, 95–96.
- 396 Teollisuuden keskusvaliokunnan kokouksen pöytäkirja 22.1.1971, PM ’Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi’. 11288:13, ELKA.
- 397 Tarkka 2002, 90–92; Stig H. Hästön kirje 30.12.1974 Max Jakobsonille. EVA:n arkisto 1974, KA.
- 398 Yhteenveto toimintaohjelman pääkohdista 27.11.1975 ja Toimintaperiaatteet. EVA:n arkisto, KA. EVA:n aineistoihin ilmestyi punaisella leimasimella numeroidut kopiot, joista on tehty jakeluluettelot. Niihin on kirjattu papereiden saajat, jotka viihittiin tehtävien päätösten salaisuuksiin. Taloudellisessa Tiedotustoimistossa on vastaavanlaisia punaisella leimasimella merkittyjä numeroituja papereita, mutta jakeluluetteloita ei ole löytynyt. Myös Talouspalvelu Oy:n laatimat tärkeimmät aineistot on leimattu punaisella numeroleimasimella, mutta jakelulistojia ei ole käytettävissä.
- 399 Partasen kirje Jakobsonille 11.1.1973. STKV 1973, 11288:13, ELKA.
- 400 Pöytäkirja neuvottelusta, joka pidettiin Suomen Työntajain Keskusliiton toimistossa 10.4.1974 ja jossa käsiteltiin elinkeinoelämän järjestöjen yhteistoiminnan tehostamista. Pöytäkirjan laati Leif Fast. EVA:n arkisto 1974, KA. Neuvottelun alussa – pöytäkirjan 3 § – MTK:n Veikko Ihmuotila valitti MTK:n ylimitoitetulta tuntuvasta osuudesta jäsenmaksuista. Tämä jäi vaivaamaan EVA:n ja agraarilobbyn suhteita aina 1990-luvulle saakka; Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015.
- 401 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.
- 402 Suomen Teollisuusvaltuuskunnan kokous 7.12.1970, STKV:n kokous 27.11.1970, STKV:n kokous 22.1.1971, PM ”Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi.” 11288:13, ELKA.
- 403 Päiviö Hetemäen kirje Max Jakobsonille 22.5.1973. EVA, Muistiot 1973–1976, KA; Päiviö Hetemäki, ”Yrityksen osuus yhteiskunnan poliittisessa kehityksessä” 22.5.1973. EVA, Muistiot 1973–1976, KA; Teollisuuden Keskusvaliokunta oli luonut yhteyksiä Jakobsoniin jo syksystä 1972 lähtien. STKV:n kokous 26.9.1972 ja 25.1.1973. STKV, STKV:n pöytäkirjat 1969–1973, 11288:13, ELKA.
- 404 EVA:n säännöt 1975. EVA, Pöytäkirjoja 1975, KA; Wuokko 2015, 42. ”Jakobson oli halukas luopumaan parikymmenvuotisesta urastaan ulkoasiainhallinnon palveluksessa, koska hän oli huolissaan ulkoministeriön radikalisoituviksi kokemistaan poliittisista suhdanteista ja eikä pitänyt omia tulevaisuudennäkymiään sen palveluksessa erityisen houkuttelevina. Jakobsonin käsityksen mukaan Hetemäki peräti loi EVA:n houkutellakseen hänet palaamaan kotiin kansainvälisen pankkimaailman palvelukseen astumisen sijaan. Jukka Koivisto arvelee Hetemäen olleen muutenkin varma valtuuskunnan tarpeellisuudesta, mutta uskoo pätevän toimitusjohtajaehdokkaan vielä vahvistaneen hänen vakuuttuneisuuttaan.”; HS 6.8.1974. Max Jakobson

- Helsingin Sanomille: "En aio pyrkiä presidentiksi"; Jakobson 1992, 10–112, 122–123; Jakobson 2003, 120–121; Koivisto 2006, 280; Ks. myös Okkonen 2012b.
- 405 Koroma 2015, 31–33. Eteläranta oli siis huolestunut siitä, että se jäisi ulkopuoliseksi yhteiskunnallisessa valmistelussa ja suunnittelussa.
- 406 STK:n johtokunta, pöytäkirja 17.12.1975. ELKA.
- 407 Jakobsonin puhe 4.12.1974. EVA:n arkisto 1974, KA; Muistio EVA:n ja sen jäsenjärjestöjen välisen työnjaon periaatteista; EVA:n kevätkokouksen pöytäkirja 10.6.1976. EVA:n arkisto 1976, KA.
- 408 Fast 2002, 86–87. Näin Fast oli tavallaan suhteissaan EVA:an asiakas, toimeksiantaja ja maksaja, jolloin Etelärannan strategiassa EVA:n toimintaa johdettiin TT:n kautta.
- 409 Tarkka 2002, 93.
- 410 Koivisto 2006, Savtschenko (2015), Koroma (2015) ja Wuokko (2016) ovat tutkineet ja kirjoittavat elinkeinoelämän poliittisesta vaikuttamisesta.
- 411 Vesikansa 2008.
- 412 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Vrt. Tarkka 2006, Koroma 2015, Koivisto 2006; Myös Per-Erik Lundh muistaa ay-demarien joutuneen myymään EEC-ratkaisua. Per-Erik Lundhin haastattelu 16.3.2015.
- 413 Sorsa 2003, 44: "Kekkonen oli neuvostojohdon epäilyksiin vastannut: "Mikäli Suomi ratifioi EEC-sopimuksen, *otan henkilökohtaisen vastuun* (kurs. K.S.) siitä, että senkin jälkeen Suomen ja Neuvostoliiton suhteet pysyvät hyvinä ja jatkuvasti kehittyvät."
- 414 Alpo Rusi Jarmo Korhosen kirjasta, "Uutuuskirjassa uutta tietoa UKK:n ajoista: Suomi sairasti kekkosvallan lopulla". Iltalehden verkkoversio 22.5.2015. http://www.iltalehti.fi/uutiset/2015052219728794_uu.shtml [luettu 30.12.2015].
- 415 Korhonen 2015a, 172.
- 416 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014; Vesikansa 2004, 297–302.
- 417 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.
- 418 Outinen 2015, 72–91.
- 419 Korhonen 2015b; Aho 1998, 245: "Menin huhtikuussa 1977 tapaamaan sisäministeri Eino Uusitaloa, joka antoi luettavakseni lyhyen muistion ja sen saatteeksi käsin kirjoitetun kortin, jossa presidentti Kekkonen kertoi katkaisevansa välin Karjalaiseen. Perusteluiksi hän lähetti vailla allekirjoitusta olevan muistion, joka todisteli Karjalaisen toimineen neuvostoliittolaisia hyväksi käyttäen Kekkosta vastaan."
- 420 Koroma 2015, 74.
- 421 EVA työvaliokunta 1977, Suomalaisten käsitykset yritystoiminnasta, Luottamuksellinen, ei päiväystä. EVA:n arkisto, KA.
- 422 Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Outinen 2015, 73–74. Kommunistit ja SKDL olivat voittaneet 1975 vaaleissa 80 000 ääntä, kun SDP oli voittanut vain 18 000 ääntä. Yhteensä puolueet saivat 1203 073 ääntä ja 94 paikkaa. Ääniosuus oli 43,75 %.
- 423 Savtschenko 2015, 157.
- 424 HS 1976.
- 425 Tarkka 2002, 158.
- 426 Savtschenko 2015, 148–149. Yhteiskuntasopimuksesta muovautui EVA:ssa vaatimattomammin kansantalouden runko-ohjelma, "karu", koska alkuperäisen termin "yhteiskuntasopimus" oletettiin tähdänneen liian pitkälle.
- 427 Koroma 2015, 85. Koroma pohtii usean vaikuttajan tulkintoja (Jakobson, Lipponen, Tarkka, Rekola, Sailas), mutta Tarkan osalta hän päätyy korostamaan, että Lipponen torjuu Tarkan tulkinnat. "Kokouksen" päälinjaustakin oli sovittu paljon aikaisemmin EVA:n ja SDP:n johtomiesten kesken", Jukka Tarkka kertoo. EVA:n edustajia ei Korpilammelle kuitenkaan kutsuttu, toteaa Koroma. Sorsan selityksen mukaan kutsu unohtui lähettää. Tarkka on selittänyt syyksi haluttomuuden osoittaa SDP:n ja EVA:n läheisiä suhteita.
- 428 Kauppinen & Köykkä 1991, 71.
- 429 Ks. s. 129, taulukko: Etujärjestöjen jäsenmäärän kehitys 1945–2010.
- 430 Eero Rantalan haastattelu 13.5.2014.
- 431 Savtschenko 2015, 97–98.

- 432 EVA:n kevätkokous 10.6.1976, liite 8, 4\$, KA. Asiaa oli valmisteltu jo 30.3.1976, koska samansisältöinen luonnos löytyy otsikolla "EVA-STK-TKL." Kevään aikana Jakobsonin johdolla käytiin Miettusen hallituksen kanssa neuvotteluja mm. 29.4.1976, jossa myös teollisuus (Kirkves, Kahri) oli läsnä, mutta selvästi aliedustettuna verrattuna muihin EVA:n jäsenjärjestöihin. Luottamukselliseksi punaisella leimasimella merkitty muistio "Hallituksen ja Elinkeinoelämän Valtuuskunnan neuvottelu 29.4.1976", 2.5.1976.
- 433 Jakobson 2003; Tarkka 2002; Fast 2002; Koroma 2015.
- 434 Savtschenko 2015, 100–101. "Jakobson arvioi EVA:n ensi vuosinaan kärsineen elinkeinoelämän aatteellisista ja poliittisista ristiriidoista. Hän hämmästeli, tultuaan Suomeen EVA:n toimitusjohtajaksi, miten suuri osa maan yritysjohdosta saattoi olla yhtä aikaa päteviä liikkeenjohtajia ja samalla yhteiskuntapoliittisesti täysin tietämättömiä analfabeetteja. Jakobson valitteli sitä, miten ahdasmielisessä asenneilmastossa hän joutui aloittamaan työnsä, jotta saisi ymmärrystä pyrkimykselleen rakentaa hyvät suhteet työväenliikkeen päähaaraan." Lindblom 2009, 277.
- 435 Tavela 2003, 54; EVA:n roolin selkiyttäminen, Muistio 15.5.1975. EVA:n historiaa 1973–78, F8 79/VI, 80, KA.
- 436 Lipponen 2009, 384.
- 437 JärjestöraKENNETYÖRYHMÄ 17.3.1992, Liite 3. Johannes Koroma. Saatu Koromalta 21.3.2014. Tekijän hallussa.
- 438 Fast 2002, 159–183. Kommunismin vastaisen taistelun loppusuoralla Fastilla oli EU-jäsenyyden varmistamiseen 1990–1994 Etelärannassa patruunoiden jakamaton luottamus ja keskeinen vastuu poliittisessa vaikuttamisessa. Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.
- 439 Fast 2002, 78–81.
- 440 Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 10.2.1972, kohta 4, nuorisokampanja. TäT:n arkisto.
- 441 Koroman haastattelu 19.5.2015; Fast 2002, 77–78.
- 442 Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 12.11.1975, kohta 3, TARVO-projekti. TäT:n arkisto.
- 443 Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 12.11.1972, kohta 4, Talouspalvelu. TäT:n arkisto.
- 444 Sorsa 2003, 36–37; Koroma 2015, 22; Pekka Kivelän haastattelu 24.2.2015. Kivelä ei myönnä eikä kiellä Talouspalvelun osuutta Ahti Karjalaisen presidentinvaalikampanjassa. Sorsan mukaan ryhmään kuuluivat Juha Vikatmaa, Pertti Salolainen, Ilkka Kanerva ja Jarmo Virmavirta kokoomuksesta, C. O. Tallgren, Pär Stenbäck ja Christoffer Taxell Ruotsalaisesta kansanpuolueesta, Olavi Borg ja Juha Sipilä Liberaalisesta Kansanpuolueesta sekä Mikko Immonen, Seppo Kääriäinen, Paavo Väyrynen ja Sauli Pyyluoma keskustapuolueesta.
- 445 Toimintasuunnitelma K 80. Jarmo Virmavirran arkisto. Kopio tekijän hallussa. Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Laatusen mukaan Talouspalvelun tärkeä rooli oli jakaa tietoa porvarillisten ryhmien keskusteluista. TKL:n tuki oli hyvin epävirallista ja harvojen tiedossa.
- 446 Suomi 1998, 645–663.
- 447 Toimintasuunnitelma K 80. Jarmo Virmavirran arkisto. Kopio tekijän hallussa. Aineisto on tehty kesällä 1973 ilman päiväystä ja siksi sen tilannearviossa päätavoitteena on teollisuuden kannalta EEC-sopimus.
- 448 PM. K 80:n yleisten toimintaedellytysten parantaminen 24.7.1974. Jarmo Virmavirran arkisto. Kopio tekijän hallussa. Tämän puutteellisen arvion varassa kokoomuksen remonttimiehet suunnittelivat Juha Vikatmaata kokoomuksen puheenjohtajaksi, mutta tämä kuoli 2.12.1974. Näin remonttimiehet lähtivät ajamaan Ilkka Kanervaa kokoomuksen varapuheenjohtajaksi toukokuussa 1975 pidettävässä puoluekokouksessa.
- 449 PM. Perustilanteesta 1.4.1975. Jarmo Virmavirran arkisto. Kopio tekijän hallussa.
- 450 Nimi tuntematon. Alkuperäisessä asiakirjassa pelkät nimikirjaimet.
- 451 Varoma & Väyrynen 2001, 47–64. Ryhmän kokouksiin osallistuivat Rakennusyhdistön Polarin toimitusjohtaja Harri Hintikka, Valmetin toimitusjohtaja Jaakko Ihmuotila, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatusen, STK:n johtaja Matti Korhonen, MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto, Kehitysaluerahaston toimitusjohtaja Esko Ollila, Pellervo-seurasta Samuli Skurnik, TKL:n varatoimitusjohtaja Vesa Vainio, professori Pentti Kouri, STK:n varatoimitusjohtaja Tapani Kahri ja OKO:n johtaja Matti Liukkonen. Laatusen jäi pois 1984 tultuaan valituksi Kokoomuksen talousvaliokunnan puheenjohtajaksi.

- 452 Fast 2002, 87. Fast korostaa, että Kiveltä tuolloin ostettiin vain kartoitus valtionhallinnon virkamiesten poliittisista voimasuhteista, ei tuettu Karjalaisen presidenttipyrkimyksiä; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.
- 453 Fast 2002, 88.
- 454 PM. Presidenttiratkaus/Kansalaisvaltuuskunta/Versio 2 7.2.1977. Jarmo Virravirran arkisto. Kopio tekijän hallussa.
- 455 Kansalaisvaltuuskunta/haarukointilista 7.2.1977. Jarmo Virravirran arkisto. Kopio tekijän hallussa.
- 456 Professori Olavi Borg oli yksi K 80 taustavoimista ja myös tätä kautta ajatus vaaliliittojen vaikutuksista poliittisiin voimasuhteisiin edustajapaikkojen jakautumisesta oli nimenomaan vaalimatemaattista eli äänivaltaan perustuvaa optimointiajattelua. Tekijä.
- 457 PM. Yhteenveto Yhteistyöliiton eräistä yhteistyökeskusteluista 23.6.1977. Valitsijamiesvaalit tarjoavat momentumin. EU: NKP:n asenne muuttunut, ote siirtyy SDP:lle. Lopussa ehdotus. Jarmo Virravirran arkisto. Kopio tekijän hallussa.
- 458 Zyskowicz 2005. Kirjassa on kymmeniä Kanervaa ja Yhteistyöliittoon kohdistuvia viittauksia. Erityisesti 41–49.
- 459 PM. Näkökohtia Yhteistyöelimen perustamisesta 30.8.1977. Jarmo Virravirran arkisto. Kopio tekijän hallussa.
- 460 Presidentin valitsijamiesvaaleissa alkuvuodesta 1978 Helsingin kokoomusnuorten johtaja Ben Zyskowicz tuli valituksi Kekkosen valitsijamieheksi. Tämän johdosta neuvottelin KNL:n puheenjohtajan ominaisuudessa maaliskuussa 1978 Zyskowiczin ja hänen kannattajiensa kanssa Helsingin Meilahden Nuorisosiainkeskuksessa ja tarjosin yhteistyötä KNL:n sisällä mm. liittohallituspaikkojen muodossa. Helsingin edustajat kieltäytyivät. Tekijä muistiinpanot.
- 461 PM. Yhteistyöpolitiikan muodoista (ei päiväystä, elokuu 1977). Jarmo Virravirran arkisto. Kopio tekijän hallussa. Epävirallisen kattoelimen tehtävänä olisi vaikuttaa yhteiskuntakeskusteluun siten, että musta tusina eroaa Kepusta ja SYTL liittyy siihen.
- 462 Jarmo Virravirran haastattelu 19.2.2015. Koulutusryhmistä 1979 valituiksi tulivat esimerkiksi Markku Kauppinen, Eeva Kuuskoski-Vikamaa, Matti Peltari, Hannele Pesola, Kauko Juhantalo, Mauri Pekkarinen ja Hannele Pokka, Toivo Mäkynen, Juho Koivisto, Eva-Maija Pukkio sekä 1983 Kari Häkämies, Esko Aho, Timo Kietäväinen, Sirpa Pietikäinen ja Jukka Vihriälä.
- 463 Koroma 2015, 26.
- 464 Jarmo Virravirran haastattelu 19.2.2015; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Kiveltä merkitys ei rajoittunut vain Talouspalveluun. Hän on tamperelaista politiikkosukua, jonka päämies Eero Kiveltä oli sotasankari (Mannerheim-ristin ritari numero 9), kansanedustaja 1945–1948 ja kenraali Airon oikeusavustajana sotasyllisoikeudenkäynnissä. Kiveltä veli Juhani siirtyi Rantaloma Oy:n (Rantasipi) toimitusjohtajan tehtävistä Elinkeinoelämän Valtuuskunnan palvelukseen 1983 ja sen jälkeen Valtiovarainministeriöön päätyen hallinnolliseksi alivaltiosihteeriksi. Pekka Kiveltästä tuli kauppa- ja teollisuusministerin erityisavustaja, kokouksen puoluesihteri ja hän toimi valtion lehdistötuesta päättävän lautakunnan puheenjohtajana 1985–2005.
- 465 Pekka Kiveltä haastattelu 24.2.2015; Jarmo Virravirran haastattelu 19.2.2015.
- 466 Aineistojen jakeluluettelo. EVA:n arkistot 1975–1985, KA. Kysymyksessä on 35–40 nimeä sisältävä vuosittain tehty luettelo henkilöistä, jotka saivat EVA:n päätöksenteko- ja taustainformaation.
- 467 Taloudellinen tiedotustoimisto, johtokunnan pöytäkirjan lisäpöytäkirja 3.2.1976. TT:n arkisto. Tekijän hallussa. Pöytäkirjan on allekirjoittanut johtokunnan puheenjohtaja Max Jakobson 5.2.1976. Asian käsittelyssä olivat pöytäkirjan mukaan läsnä Jakobson lisäksi Metsäteollisuuden toimitusjohtaja Lauri Kirves, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatusen, STK:n toimitusjohtaja Pentti Somerto, vuorineuvos Erik Tuomas-Kettunen, varatuomari Aulis Suutarinen TKL:sta, TT:n varatoimitusjohtaja Matti Korhonen, toimitusjohtaja Leif Fast ja professori Osmo A. Wiio.
- 468 Teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirjat. Liitteinä Taloudellisen tiedotustoimiston tilinpäätökset 1973–1985, ELKA.
- 469 EVA:n tilinpäätökset 1975–1985. EVA:n arkisto, KA.
- 470 Taloudellisen tiedotustoimiston hallituksen pöytäkirja 1975. TaT:n arkisto; Tarkka 2002, 95; EVA:n säännöt 1974, EVA 15.3.1974. KA.

- 471 Koroma 2015, 380–381. Laatonen kertoo hoitaneensa itse osaltaan oikeudenkäynnin, koska näin hän sai selostaa varainkeräyksen puhdasta etiikkaa salin takana istuvalle isolle toimittajajoukolle. Olihan teollisuuden keskusjärjestöä ennen Laatusta johtanut verohallituksen entinen pääjohtaja, finanssioikeuden professori, lakitieteen tohtori Olli Ikkala.
- 472 Koroma 2015, 379–380.
- 473 Suomi 2012, 3, 72.
- 474 HS 13.4.2012 Jarmo Aaltonen: ”Idänkauppa luisti Kekkosen perässä.” Toimittaja listaa idänkaupan vuorineuvoksia. Rautaruukin Helge Haavisto, Wärtsilän Wilhelm Wahlforss ja Tankmar Horn, Koneen Pekka Herlin, Polarin Kauko Rastas, Nesteen Uolevi Raade, Enso-Gutzeitin ja Valmetin Olavi J. Mattila sekä Nokian Kari Kairamo.
- 475 Laurila 1995, 27.
- 476 EK, ”Ulkomaankauppa”. Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut: <http://ek.fi/mita-teemme/talous/perustietoja-suomen-taloudesta/ulkomaankauppa/> [luettu 15.4.2016].
- 477 Fagernäs 1977, 17.
- 478 Ibid., 18.
- 479 Ibid., 19.
- 480 Auer 1956; Harki 1971; Vesterinen 2012.
- 481 Fagernäs 1977, 29–30.
- 482 Ibid.
- 483 Asetus Kansainvälisen työjärjestön perussäännön vuoden 1946 muutosasiakirjan sekä sopimuksen, joka koskee niiden sopimusten osittaista muuttamista, jotka Kansainvälisen työjärjestön yleinen konferenssi on hyväksynyt kahdellakymmenelläkahdeksalla siihen asti pidetyllä istutokaudellaan, voimaansaattamisesta 13/1947.
- 484 Fagernäs 1977, 30.
- 485 Kivikari 1997, 274–275.
- 486 Fagernäs 1977, 35–36.
- 487 Ruotsi, Norja, Tanska, Englanti, Itävalta, Sveitsi ja Portugali.
- 488 Kosygin on entinen Leningradin pormestari ja Leningradin alueen teollisuudesta vastannut puoluejohtaja. Hän toimi yhteistyössä Kuusisen kanssa Stalinin kuoleman jälkeen. Kosygin oli tärkein Neuvostoliiton johtaja presidentti Urho Kekkosen kannalta.
- 489 Asetus Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton kanssa tehdyn pysyvän hallitusten välisen taloudellisen yhteistyökomission muodostamista koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta 45/1967.
- 490 Karjalainen & Tarkka 1989; Vrt. myös Matala 2011, 13–14.
- 491 Kalevi Sorsa kansanedustajana 23.03.1970–21.03.1991. Eduskunnan verkkosivut: <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/235.aspx> [luettu 25.10.2016].
- 492 Karjalainen & Tarkka 1989, 221.
- 493 Tekijän osallistuvaa havainnointia.
- 494 Laurila 1995, 65–69.
- 495 Inturist-hotelli, joka sijaitsi Tverskaja-Jamskajalla vastapäätä Gosplania. Hotelli oli lempinimeltään ”Inttu”, jonka katutason alapuolella toiminutta valuutabaaria kutsuttiin lempinimellä ”Intun monttu”. Se oli kauppäratsujen tukikohta.
- 496 Allan Savolan haastattelu 21.5.2013.
- 497 Matala 2011, 15.
- 498 Ibid., 13.
- 499 Soikkanen 2008, 17–18; Holopainen 2007, 100–114.
- 500 Kuisma 2015, 261–265, 286–289; Saastamoinen 2007, 81–85. Suomen teollisuusliittojen johtohenkilöt olivat usein joko entisiä diplomaatteja tai ulkoasiainministeriön virkamiehiä, jotka pystyivät asioimaan näitä virallisia kanavia pitkin - esimerkiksi YYA-neuvotteluissa vuonna 1948 oli mukana Johan Nykopp, joka oli sittemmin Tampellan toimitusjohtaja.
- 501 Koroma 2015, 195–196: Yhdysvallat hyväksyi vain vaivoin Suomen poikkeukseksi CoCom-kauppasaartoon ymmärtäen, että jos Suomen länsikauppa sen vuoksi vaikeutuisi, maa joutuisi entistä pahempaan riippuvuuteen Neuvostoliitosta. Suomen telakkateollisuus oli siis osa kylmän sodan globaalia kamppailua.
- 502 Koroma 2015, 198.
- 503 Ibid.
- 504 Ibid., 200.

- 505 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.
- 506 Koroma 2015, 207.
- 507 Ibid., 234–240.
- 508 Skurnik 2005, 181, 193.
- 509 Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Koroma 2015, 207–208.
- 510 Wuokko 2015, Suurliike-elämä aatteiden sodassa. Käsikirjoitus 10.4.2015. Tekijän hallussa. Sota-aikana *think tankeilla* tarkoitettiin rintamalinjojen takana olevaa paikkaa, jonne sotilas- ja siviiliasiantuntijoita oli kokoontunut kehittämään yhdessä hyökkäyssuunnitelmia ja taistelu-strategioita; Kervinen 2006, 4; Turunen 2005, 11.
- 511 McGann 2009, 7. Raportin mukaan maailmassa perustettiin 1970-luvulta lähtien noin 50 ajatuspajaa vuodessa ja huippu saavutettiin 1990-luvun alkuun mennessä, jolloin vuosittain perustettiin yli 120 ajatuspajaa. Raportti arvioi maailmassa olevan noin 5465 ajatuspajaa, joista Yhdysvalloissa on 1872, Länsi-Euroopassa 1208, Aasiassa 653, Latinalaisessa Amerikassa ja Karibialla 538, Afrikassa 424, Keski-Aasiassa ja Pohjois-Afrikassa 218. McGANN, James G. (2009): 2008 *Global Go To Think Tanks Index Report*. University of Pennsylvania: Philadelphia. Saatavilla: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=think_tanks
- 512 McGann 2009, 11, 14. Suomesta vain Ulkopoliittinen Instituutti mainitaan merkittävänä suomalaisena ajatuspajana.
- 513 Apunen 2012.
- 514 Ulkopoliitiikan tutkimuksen säätiö, Säätiön historia. Säätiön verkkosivut: www.ulkopoliitiikan-tutkimus.fi [sivu luettu 7.1.2016]. Keskeinen rooli oli UPI:n hallituksen puheenjohtaja Jarmo Virmavirralla.
- 515 Laki Suomen itsenäisyyden juhlarahastosta 24.8.1990/717. ”Rahaston tavoitteena on edistää Suomen vakaata ja tasapainoista kehitystä, talouden määrällistä ja laadullista kasvua sekä kansainvälistä kilpailukykyä ja yhteistyötä toimimalla erityisesti sellaisten hankkeiden toteuttamiseksi, jotka vaikuttavat kansantalouden voimavarojen käyttöä tehostavasti tai tutkimuksen ja koulutuksen tasoa kohottavasti taikka jotka selvittävät tulevaisuuden kehitysvaihtoehtoja.”
- 516 Mikko Kososen esitys ”Visio Suomelle – Kohti kestävää hyvinvointia” keskustelutilaisuudessa Sitra Debatti 10.2.2015. Sitran verkkosivut: <http://www.sitra.fi/tapahtumat/tulevaisuus/sitra-debatti-mista-suomelle-uusi-paamaara> [luettu 30.4.2016]. ”Esittelemme tilaisuudessa Sitran ehdotuksen strategisesta hallitusohjelmasta Suomelle.”
- 517 Ilmakunnas et al. (toim.) 2010.
- 518 Suomen Pankin siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen (BOFIT) verkkosivut: <http://www.suomenpankki.fi/bofit/bofit/Pages/default.aspx> [sivu luettu 7.1.2016]
- 519 Tarkka 2002, 11–90. Tarkka kuvaa sodanjälkeisen Suomen kehityksen jatkumona, jossa EVA:n perustaminen oli luonteva kehitysvaihe.
- 520 Lauantaiseura 1981, 16–24 ja 142–147.
- 521 Vladimirov 1993, 381–393; Seppinen 2015, 32–38. Seppisen mukaan Sorsa kuitenkin joutui KGB:n hoivaamaksi ennen Koivistoa. Sorsan kontakti on vuodelta 1955 ja Koiviston vuodelta 1963; Koroma 2015, 108. Vrt. myös Ovaska, Juho, *Koiviston idänkortti*, Otava 2017.
- 522 Vladimirov 1993, 199–200.
- 523 Taloudellinen tutkimuskeskus, johtokunnan kokous 3.4.1969, muistio ”Teollisuuden tulevaisuuden näkymiä selvittelevän tutkimuksen suunnitelmaluonnos” (A. Nyberg 1.4.1969). Teollisuuden Keskusvaliokunta, 11288:13, ELKA.
- 524 Pellervon taloustutkimus PTT ry:n verkkosivut: <http://ptt.fi> [sivu luettu 7.1.2016].
- 525 Demos Helsinki -ajatushautomon verkkosivut: <http://www.demoshelsinki.fi> [sivu luettu 7.1.2016]; Roope Mokaan ja Aleksii Neuvosen perustaman ajatuspajan toiminnanjohtajana on Tuuli Kaskinen.
- 526 Tank-ajatushautomon verkkosivut: <http://thinktaenk.fi> [sivu luettu 7.1.2016].
- 527 Ajatuspaja Magman verkkosivut: <http://magma.fi> [sivu luettu 7.1.2016].
- 528 Vuonna 2015 Liberan hallituksessa olivat kansanedustaja Elina Lepomäki (pj., kokoomus), Aalto-yliopiston professorit Paul Lillrank ja Henriikki Tikkanen, pankinjohtaja Björn Wahlroos ja varatuomari Matti Vuoria; Ajatuspaja Liberan verkkosivut: <http://www.libera.fi> [sivu luettu 7.1.2016].
- 529 Koroma 2007, Keskiviikkokerho, Konsensus-yhteiskunnan keskustelukerho. Kirjoitelma, 1 liuska. Tekijän hallussa; Hufvudstadsbladet 8.10.2007: Jäsenluettelo vuodelta 2007.
- 530 Varoma & Väyrynen 2001, 59.
- 531 Ibid.

- 532 Varoma & Väyrynen 2001, 61.
- 533 Luostarinen & Uskali 2004, 457.
- 534 Salokangas (1996) kuvaa Yleisradion kehitysvaiheita, jolloin vuosina 1965–1969 se oli ”suunnannäyttävä” (s. 148), 1970–1981 se oli ”politiikan vanki” (s. 247) ja lopulta 1982–1995 ”yhtenä markkinoilla” (s. 341).
- 535 Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta 83/1951.
- 536 Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2015.
- 537 Puoliviralliseksi uutistoimistoksi voidaan mieltää yksityisessä omistuksessa oleva toimisto, joka toimii julkisen viranomaisen tapaan. Erityis- tai riippuvuussuhde valtion kanssa nojautuu esimerkiksi taloudellisiin syihin. Huolimatta sananvapauden perusteista, toimisto seuraa jatkuvasti toiveita tai ohjeita julkisen vallan puolelta.
- 538 Jussila, Risto 2007, 11–12, 21.
- 539 Salokangas 1996, 109, 116–117.
- 540 Arhela 1976, 260.
- 541 Salokangas 1996, 135, 137, 141–143, 148.
- 542 Ibid., 148.
- 543 Salokangas 1996, 181; Rantanen 1987, 130.
- 544 Rantanen 1987, 130–132.
- 545 Ks. Jussila 2007.
- 546 Rantanen 1987, 130–132.
- 547 Salokangas 1996, 151, 245–246, 286.
- 548 Luoma-aho, Jarmo: ”Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto 1942”, ELKA Vakuutusyhtiöiden keskusliitto. Poleeminen dokumentti esitettiin 18.12.1966: ”Ohjelma meni yleisöön. Sen herättämien mielenilmaisujen määrä hipoi ennätystä Yleisradion historiassa... Kielteisiä soittoja tuli vähän, monet kertoivat kohtaamastaan epäoikeudenmukaisuudesta”, kirjoitetaan Yleisradion historiateoksessa. Pääjohtaja Revon vaatimuksesta ohjelmaa seurasi keskustelu, jossa oli mukana kaksi vakuutusalan edustajaa. Keskustelun tarkoituksena oli tasapainottaa kärkevää ohjelmaa. Toisin kävi. Kohua ohjelman ympärillä lisäsi se, että samaan aikaan käynnistyi eduskunnassa ja hallituksessa keskustelua vakuutusalan sosialisoinnista, 60-luvun merkki sekin. ”Erkki Seitovirran aloitteesta perustettiin Vakuutusalan Kuluttajaneuvottelukunta, jossa olivat mukana johtavat kuluttajatahot ja vakuutusalan korkein johto. Muutama vuosi sen jälkeen perustettiin nytemmin hyvinkin vakaan aseman saanut Kuluttajien Vakuutustoimisto, joka neuvoo vakuutuksen ottajia erilaisissa ongelmatilanteissa.” (HS 15.12.2010, Heikki Malinin muistokirjoitus Erkki Seitovirrasta, Vakuutusyhtiöiden tiedotuskeskuksen toimitusjohtajasta).
- 549 Jarmo Virmavirran sähköposti tekijälle 29.11.2015.
- 550 Jyrkiäinen 2012, 78.
- 551 Tommila 1988, 496–502.
- 552 Muun muassa koulutustason nousu, kaupungistuminen ja voimakas teollistuminen sekä tieto- ja informaatioyhteiskuntien synty ja kehitys globaalistumisen ja internetin myötä.
- 553 Tommila 1988, 491–495.
- 554 Jyrkiäinen 2012, 73.
- 555 Ibid., 73–74, 77–78.
- 556 Elinkeinoelämän viestintä, Muistio 1977. EVA, KA.
- 557 Numerotietoja elinkeinoelämän osittain tai kokonaan kustantamista lehdistä; Muistio 1977. EVA, KA.
- 558 Kivikuru 2012, 102, 106.
- 559 Kallio 1992, 297.
- 560 Niemi 2012, 196.
- 561 Vrt. Virkkunen, Janne, *Päivälehdien mies*, 2015; Karén, Lauri, *Aatos Erkko, Yksityinen valtiomies*, 2018; Bläfield, Antti, *Loistavat Erkot*, 2014.
- 562 Pääministeri Kalevi Sorsan Infokratia-puhe SDP:n puoluekokouksessa 10.6.1984. Ylen Elävä arkisto 19.10.2009: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/10/19/kun-sorsa-suuttui-yllelle> [luettu 4.1.2016].
- 563 Lauantaseura 1981, 160.
- 564 Aula 1991, 113–133.
- 565 Hemánus 1988, 461.
- 566 Hämäläinen 2002, 35.

- 567 "Kun Sorsa suuttui Ylälle". Pääministeri Sorsa YLE:n A-studiossa 4.4.1984. Ylen Elävä arkisto 19.10.2009. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/10/19/kun-sorsa-suuttui-ylalle> [luettu 4.1.2016]. Sorsa suuttui julkisesti Yleisradiolle huhtikuussa 1984 televisioidussa A-studion lähetyksessä. Ohjelmassa professori Olavi Borg arvioi, miten hyvin puolueet ovat täyttäneet vaalilupauksensa. Pääministerin mukaan Suomessa oli saatu aikaan tulopoliittinen kokonaisratkaisu, joka oli ainutlaatuinen maailmanmitassa. "Yleisradio sanoo, että tämä on huono sopimus milloin miltäkin kantilta. Minä sanon, että se on hyvä sopimus. Ja vihdoinkin Yleisradio sanoo, että puolueet ovat rikollisia", Sorsa totesi. Pääministeri viittasi myös aiempaan ohjelmaan, joka hänen mukaansa väitti puolueiden hyötyvän asuntopulasta. Ohjelmassa mainittiin mm. SDP. "Minä sanon, että sosialidemokraattinen puolue ei ole rikollinen ja sosialidemokraattinen puolue ei ole mukana sellaisessa toiminnassa kuin tuossa ohjelmassa vihjailtiin ja minä kysyn nyt, onko Yleisradio oikealla asialla." Sorsan mediakritiikki huipentui kesäkuussa 1984 pidetyssä SDP:n puoluekokouksessa. Sen yhteydessä Sorsa moitti julkista sanaa epä-älyllisyydestä ja täydellisestä itsekritiikin puutteesta; Luostarinen & Uskali 2004, 477.
- 568 Haataja, Pietilä, & Pietiläinen 1996; Salminen 1996; Salminen 1999b, 25–29; Salminen 2000; Vihavainen 1991; Nortamo 1991, 14–28.
- 569 Salminen 1999a, 2–4, 15–20.
- 570 Lehto 2002, 66–90.
- 571 Salokangas 1996, 249–250, 261.
- 572 Ibid., 301–303.
- 573 Salokangas 1996, 322–324.
- 574 Fast 2002, 167.
- 575 TT:n johtokunnan pöytäkirja 9.5.1985, asiakohta 9. TaT:n arkisto.
- 576 TT:n johtokunnan pöytäkirja 28.8.1991, asiakohta 3. TaT:n arkisto.
- 577 TT:n johtokunnan pöytäkirja 19.11.1992. TaT:n arkisto
- 578 TT:n johtokunnan pöytäkirja 18.11.1993, asiakohta 2. TaT:n arkisto.
- 579 Teollisuuden Keskusvaliokunnan pöytäkirja 30.1.1986 ja 29.10.1986. ELKA; Liite 2: Taloudellinen tiedotustoimisto 10.10.1986, Tehostetun tiedotustoiminnan tiedotustoimenpiteet. TaT:n arkisto.
- 580 Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014. Koroma tarkoittaa domaineilla internetin verkkotunnuksia, joihin hän useita elinkeinoelämän kustantamia projekteja vertaa. Vaikka niillä oli oma itsenäinen agenda, profiili ja verkosto, niiden elämänlanka ja ravintoketju johti TT:n kassalle, joka oli elintärkeä niiden rahoitukselle. Eteläranta koki Koroman mukaan panevansa siemenrahaa tai osarahoitusta hankkeisiin, jotka tukivat elinkeinoelämän suurta agenda.
- 581 Ibid.
- 582 Salokangas 1996, 343, 346–347, 353–354, 357–361.
- 583 Rasila, Tanja, "Ylen vuosikymmenet". Julkaistu 11.1.2015, päivitetty 26.4.2015 (2015a). Ylen verkkosivut: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/01/11/ylen-vuosikymmenet> [luettu 8.7.2016].
- 584 Salokangas 1996, 375, 388, 415; Rasila 2015a; Rasila, Tanja, "Ylen historia". Julkaistu 11.1.2015, päivitetty 15.5.2015 (2015b). Ylen verkkosivut: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/01/11/ylen-historia> [luettu 8.7.2016].
- 585 Luostarinen & Uskali 2004; Jyrkiäinen 1994, 369.
- 586 Luostarinen & Uskali 2004, 463.
- 587 Mervola 1995, 292; Korhonen Johanna 1998, 100.
- 588 Mikkonen 1998, 43–44; Huovila 2003, 212.
- 589 Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2015.
- 590 Luostarinen & Uskali 2004, 498.
- 591 "Julkinen velka ja alijäämä. Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka 1975–2014". Valtioneuvoston kanslian ja Tilastokeskuksen ylläpitämä Findikaattori-palvelu, päivitetty: 30.9.2015: <http://www.findikaattori.fi/fi/44> [luettu 6.1.2016].
- 592 "Julkisen talouden tunnusluvut. Valtiokonttorin valtionvelka". Veronmaksajain Keskusliiton verkkosivut, päivitetty: 21.12.2015: <http://www.veronmaksajat.fi/luvut/Tilastot/Julkinen-talous/Valtion-velka/> [luettu 6.1.2016].
- 593 "Peruskoron muutokset vuodesta 1867". Suomen pankin verkkosivut, päivitetty: 31.12.2015: http://www.suomenpankki.fi/fi/tilastot/korot/Pages/tilastot_markkina-_ja_hallinnolliset_korot_peruskoron_muutokset_fi.aspx [luettu 6.1.2016].
- 594 Vrt. Kuusterä & Tarkka 2012, 202.

- 595 Ibid., 558.
 596 Ibid., 559.
 597 Ibid., 562. Termillä markkinaraha tarkoitettiin pankkien taseisiin kirjattua tai niiden rahoitus-yhtiöiden muutoin hankkimaa kotimaista erityisottolainasta, jonka nimellinen korko ylitti antolainauksen keskkoron ylärajan.
 598 Ibid., 562.
 599 Ibid., 561.
 600 Kuisma & Keskisarja 2012, 292–297; Vihola 2000, 74–75.
 601 HS 15.7.1983. HS:n mukaan ensimmäinen yhteiskuntasuhteita hoitava johtaja oli Teollisuuden Keskusliiton TKL:n Johannes Koroma, josta tuli vuonna 1976 Uuden Suomen päätoimittaja.
 602 HS 15.7.1983.
 603 Ibid.
 604 Simon 2009, 161–166, 295–296; Antti Herlinin haastattelu 14.10.2013. Tekijä on keskustellut Jokipiin kanssa eduskuntavaalikampanjan yhteydessä 1982–1983.
 605 Simon 2009, 11, 23, 72–73.
 606 Kuisma 2004, 332–333; Kuisma & Keskisarja 2012, 258.
 607 Häikiö 2009, 32–45.
 608 HS 7.10.2015, poimintoja Lauri Helveen kirjoittamasta nekrologista Mildhistä.
 609 Lauri Helven nekrologi Mildhistä HS 7.10.2015; Sarti, Tanttu & Åberg 2002, 73–74. ”Lahjo-minen kannattaa aina”. Mildh oli juristi, joka oli nuorena tullut töihin Etelärantaan STK:hon. Ranskalaisen ruokakulttuurin hän omaksui Genevessä ILO:n kokouksissa, joihin hän osallis-tui työnsä puolesta.
 610 Matti Saarisen haastattelu 3.10.2011.
 611 HS 5.4.1990.
 612 Sosialistinen Poliitiikka 1/1976, Kaj Bärlund; Vihola 2000, 357–358.
 613 Vihola 2000, 355; Lakialoite 171, Vp 1979.
 614 Vihola, ibid.
 615 Ibid.
 616 Jaakko Iloniemen haastattelu 15.5.2014; Varoma & Väyrynen 2001, 47–64. Iloniemen klubi oli keskustelupiiri, joka arvioi ja analysoi EU-jäsenyyden odotettavissa olevia vaikutuksia suoma-laiseen yhteiskuntaan. Sen palavereihin osallistuivat mm. Jaakko Kalela (TP:n kanslia), Esko Ollila (Suomen Pankki), Matti Korhonen (KOP), Felix Björklund (IBM), Paavo Lipponen (SDP), Esko Antola (Turun Yliopisto) ja Raimo Väyrynen (Helsingin Yliopisto), Per-Erik Lundh (Metallityöväen Liitto), Henry Olander (Työeläkelaitosten liitto), Esko Ollila (Kehitys-aluerahasto), Jukka Tarkka (Otava, EVA), Matti Uusitalo (Valio), Pekka Varoma, Sirkka Hä-mäläinen (Suomen Pankki), Per-Erik Lönnfors (STT), Jorma Routti, Kari Tapiola (SAK) ja Yrjö Toivola.
 617 Jaakko Iloniemen haastattelu 15.5.2014. Pankkien yhteiskunnallinen rooli oli melko suuri. Liikepankit olivat yhtäältä talouselämän rahoittajia ja toisaalta omistajia. Rahoitus oli verotus-syistä paljolti velkarahaa. Pörssin merkitys rahoituksen lähteenä oli paljon pienempi – verotus-syistä. Liioittelematta voidaan sanoa, että pankeilla oli merkitystä talouselämän rakenteiden kehityksen kannalta. Tämä rooli väheni olennaisesti rahamarkkinoiden säännöstelyn keventä-misen yhteydessä. Uudet instrumentit kuten markkinaraha, factoring jne. vähensivät pankkien roolin keskeisyyttä.
 618 Vihola 2000, 362.
 619 Jakobson 1992, 127–128.
 620 EVA:n kansiot, vuosikokousaineistot 1976, 1986 ja 1995. KA.
 621 Vahvan markan lobbareista Iloniemi siirtyi 1990 EVA:n toimitusjohtajaksi, Korhonen sai pestin 1990 Holkerin hallituksen valtiosihteeriksi ja sieltä hän palasi pankkiin yhteiskunta-suhdejohtajaksi, kunnes valittiin Metsäteollisuuden toimitusjohtajaksi 1996–1997. Tästä tehtävästä hän siirtyi Holkerin seuraajaksi johtokunnan jäseneksi Suomen Pankkiin. Fast siir-tyi eläkkeelle 1995, Mildh siirtyi eläkkeelle 1990 ja konsultiksi ABB:n ja Airbusin käyttöön.
 622 Kiander 2001, 27–28.
 623 Ibid., 29–30.
 624 Hillman & Hitt 1999, 837.

SUOMI INTEGROIDAAN EUROOPAN UNIONIIN

- 625 Paavonen 1987; Kuisma 2009; Aunesluoma 2011.
- 626 Buch-Hansen & Wigger 2011, 27–29.
- 627 ”Kuutoset” = Saksa, Italia, Ranska, Belgia, Luxemburg, Alankomaat.
- 628 Buch-Hansen & Wigger 2011, 54–55; Maastrichtin sopimus Euroopan unionista 1992. EYVL C 191, 29.7.1992, 1–112. SEU = Sopimus Euroopan Unionista.
- 629 Buch-Hansen & Wigger 2011, 85.
- 630 Ibid., 140.
- 631 Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.
- 632 Fellman 2010, 145–146.
- 633 Laki talouselämässä esiintyvien kilpailunrajoitusten valvonnasta 47/1957, annettu 18.1.1957, voimaan 1.1.1958. Suomen asetuskokoelma 1957; Fellman 2010, 148. Järjestöt vastustivat erityisesti sitä, että elinkeinonharjoittajien tulisi ilmoittaa sopimuksistaan viranomaisille.
- 634 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2014. Haaviston mukaan MTK pyrki saamaan suhteessa hallitukseen samanlaisen neuvotteluposition kuin työmarkkinajärjestöt eli sen jäsenet – maataloustuottajat – voisivat jäädä kilpailun ulkopuolelle.
- 635 Esimerkiksi kilpailulaki 948/2011, 2§. Annettu 12.8.2011, voimaan 1.11.2011.
- 636 Laki taloudellisen kilpailun edistämisestä 423/1973, annettu 25.5.1973, voimaan 1.7.1973.; Fellman 2010, 155–156.
- 637 Risto Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015. Volanen kutsuttiin uudistettavan Pellervon Instituutin johtajaksi 1992. Volanen oli 1992–1995 EU-jäsenyyden vastustaja. Vrt. Vesa & Rahola 2007; Pietilä 1994; Sauli 1987; Väänänen 1987.
- 638 Sanan ”trusti” merkitys on ’monopolin luonteinen pienehkön ryhmän valvonnassa oleva saman alan yritysten yhteenliittymä. Pitämällä käytännöllisesti alan monopolia hallussaan trusti saattaa kontrolloida hintoja ja estää kilpailun.
- 639 Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.
- 640 Ibid., 2.9.2015.
- 641 Pekka Hallbergin puhe Kilpailuviraston 20-vuotisjuhlaseminaarissa 7.10.2008. Tekijän hallussa.
- 642 Laki kilpailuvirastosta (kumottu) 29.7.1988/711; Laki kilpailu- ja kuluttajavirastosta 661/2012.
- 643 Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015; Markkinaoikeuslaki 1527/2001; Kilpailuneuvoston asiakirjat eivät olleet julkisia, ellei neuvosto erikseen toisin päättänyt. Vrt. myös Pekka Hallbergin puhe Kilpailuviraston 20-vuotisjuhlaseminaarissa 7.10.2008.
- 644 Fellman 2010, 157; Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.
- 645 Kilpailu- ja kuluttajaviraston tiedote 6.11.2015, ”Klubimaksuista miljoonasakkoihin – KKV:n selvitys valottaa kotimaisen kilpailupolitiikan historiaa”. KKV:n verkkosivut: <http://www.kkv.fi/ajankohtaista/Tiedotteet/2015/klubimaksuista-miljoonasakkoihin--kkvn-selvitys-valottaa-kotimaisen-kilpailupolitiikan-historiaa/> [luettu 18.5.2016]. Keskon Tuko-kauppa oli merkittävä suomalaisen kilpailupolitiikan historiassa. Kilpailuvirastolla ei ollut toimivaltuuksia puuttua sille ilmoitettuihin yrityskauppoihin. Kilpailuvirasto pyysi kuitenkin Euroopan komissiota tutkimaan yrityskeskittymän hyväksyttävyyden EY:n kilpailuoikeuden näkökulmasta. Komissio määräsi helmikuussa 1997, että Keskon oli myytävä Tukon päivittäistavarakauppa, koska oli syntynyt määräävä markkina-asema.
- 646 Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.
- 647 Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [noudettu 31.5.2015]
- 648 Teollisuuden Keskusvaliokunnan pöytäkirja 6.8.1985, Nokian johtokunnan huvila Båtvik, Kirkkonummi. 11288:16, ELKA.
- 649 Teollisuuden Keskusvaliokunta, pöytäkirja 5.9.1988, Timo Relander: Eurooppa-Instituutti Turkuun. Tietokonelehditys. 11288:17, ELKA.
- 650 Teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirja 24.11.1988. 11288:17, ELKA. Toiminnan koordinoimiseksi päätettiin perustaa keskusvaliokunnan alainen työryhmä, jossa puheenjohtajana olisi Taloudellisen tiedotustoimiston (TT) puheenjohtaja sekä jäsenenä TT:n varapuheenjohtaja, STK:n ja TKL:n toimitusjohtajat, Koroma ja sihteeri TT:n toimitusjohtaja Leif Fast.
- 651 PM Finnfacts, Teollisuuden Keskusliitto, Johannes Koroma, 20.2.1990, LUOTTAMUKSELINEN. 11288:17, ELKA; Fast, 2002, 176–177.

- 652 Bergholm 2011, 46–68; Vrt. Myös Mattila 2000 ja Mattila 2005.
- 653 Bergholm 2011, 50. Vrt. Lilja 1998, 171–189; Nieminen 2000, 287–371. Viimeinen sosiaali-paketti sisältyi Kallio I -sopimukseen vuonna 1990: lasten subjektiivinen oikeus päivähoittoon 1995 mennessä, joka toteutettiin vuonna 1995. Ainoa talouspoliittinen elementti 1990-luvulta alkaen oli veroratkaisu: hallitus esitti eduskunnalle verotaulukoiden inflaatiotarkistusta, kunhan TUPO olisi maltillinen.
- 654 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Markku Lemmetyn haastattelu 24.8.2015. Ahtela on EK:n entinen Brysselin-toimiston johtaja. ”Tulin vuonna 1993 Elinkeinoelämän keskusliiton Brysselin toimistoon – olin siellä 2004 asti.” Lemmetty oli AKAVA:n edustaja 1995–1999 Talous- ja sosiaalikomiteassa ja AKAVA:n Brysselin toimistossa.
- 655 Mansner 2005, 550–551.
- 656 Koroma 2015, 221–241.
- 657 Ibid., 242–255.
- 658 TKL:n työvaliokunnan pöytäkirja 3.10.1991 5§, ELKA 2958.
- 659 Britannian pääministeri Margaret Thatcherin haastattelu BBC:lle 17.12.1984 (”I like Mr Gorbachev. We can do business together.”) Margaret Thatcher foundationin verkkosivut: <http://www.margaretthatcher.org/document/105592> [sivu luettu 1.11.2016]: ”I am cautiously optimistic. I like Mr. Gorbachev. We can do business together. We both believe in our own political systems. He firmly believes in his; I firmly believe in mine. We are never going to change one another.”
- 660 HS 22.1.1990.
- 661 Kaila 2003.
- 662 TS 11.8.1990, Johannes Koroman haastattelu; Koroma 2015, 246.
- 663 Koroma 2015, 250.
- 664 TKL:n hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 3.10.1991 ja TKL:n hallituksen pöytäkirja 3.10.1991. Samassa kokouksessa kuultiin synkkä arvio Neuvostoliiton kaupan rakenteiden hajoamisesta. ELKA 2958.
- 665 Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.
- 666 Koroma 2015, 252.
- 667 Hayes 2011, 24.
- 668 Koroma 2015, 234–240.
- 669 Paavonen 2006, 135.
- 670 Kahri 2001, 319; TKL:n hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 3.10.1991 ja TKL:n hallituksen pöytäkirja 3.10.1991, ELKA.
- 671 Suomen Pankin 72. Vuosikirja 1991, 16.
- 672 Johannes Koroman sähköposti tekijälle 9.6.2016: ”Sain TT:n puheenjohtajistolta yksiselitteisen tehtävän...”
- 673 Korhonen Olli 2017, 93–95, 311–312; Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015. Väyrynen viittaa pk-yrityksiin.
- 674 Lauri Ihalaisen haastattelu 15.3.2016; Varoma & Väyrynen 2001, 61. Pekka Aron mukaan SAK:n kannanmuutos EU-jäsenyyteen tapahtui toukokuun ja heinäkuun aikana 1991 ja tällä kannanmuutoksella oli merkitystä Suomen sisäpoliittisen ilmapiirin kehittymiselle EU-jäsenyyttä puoltavalle kannalle.
- 675 Lauri Ihalaisen haastattelu 15.3.2016.
- 676 Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.
- 677 Ibid.; Eero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015; Matti Tukiainen haastattelu 13.2.2014; Arto Ojalan haastattelu 12.1.2014; Mikko Mäenpään haastattelu 21.5.2014. Strand -ryhmässä olivat Taloudellisen tiedotustoimiston johtaja Jukka Koivisto (kok.), kansanedustaja Olli Rehn (kesk.), puoluesihteerit Matti Viialainen (vas.), SAK:n osastopäällikkö Eero Heinäluoma (sd.) ja asiamies Ari Sauros (kok.) JYTY:stä.
- 678 EU-asiantuntijoiden käsite: vrt. Palkansaajien asiantuntijat. SAK perusti palkansaajien EU-asiantuntijoiden verkoston listaamalla EU-asioissa kysymyskohtaisesti joukon asiantuntijoita edustamaan järjestöjen käsityksiä. ”EU-asiantuntija” oli merkittävä epiteetti henkilön nimeen liitettynä ajankohtana, jolloin kansakunta alkoi etsiä tahtotilaa EY-jäsenyyteen.
- 679 Kuosmanen 1999.
- 680 Ibid., 33–35.

- 681 Haastatelluista mm. Paavo Lipponen, Jorma Westlund, Rauno Saari, Esko Aho, Heikki Haavisto. Iloniemi ei koe EU-jäsenyyttä lobbaushankkeena: ”En lue toimintaa EU-jäsenyyden hyväksi lobbauksen piiriin, koska kyseessä ei ollut minkään piirin spesifisen edun ajaminen, vaan yhteisen kansakunnallisen edun ajaminen.” Jaakko Iloniemen haastattelu 15.5.2014.
- 682 Kuosmanen 1999. Kuosmanen pitää itseään neuvottelujen ”hiljaisena puurtajana”, jonka teoksen paikkansapitävyyttä tekijälle ovat vakuuttaneet mm. Veli Sundbäck ja Esa Härmälä sekä Jan Store kirjassaan *Euroopan ytimessä: 20 vuotta myötä- ja vastamäessä*; Store 2014, 110.
- 683 Kuosmanen 1999, 27–29.
- 684 Ibid., 40. Poikkeus oli ratkaiseva maratonistunto, jolloin hallitus oli käytännössä jatkuvassa hälytysvalmiudessa.
- 685 Ibid., 63–66: ”Maastrichtin sopimuksessa se tuli osaksi primäärioikeutta. Suomessa oli 1980-luvun puoliväliin saakka voimassa lainsäädäntö, joka mahdollisti varsin laajat rajat ylittävien pääomaliikkeiden säännöstelyn. Rajoituksia alettiin purkaa omatoimisesti 1980-luvun toisella puoliskolla seurauksin, joista kiistellään yhä. Integraatiopolitiikan kannalta sääntelyn purkamisesta oli pelkästään hyviä seurauksia, sillä ilman sitä ETA- ja jäsenyysneuvottelut olisivat voineet olla huomattavasti hankalammat.”
- 686 Ibid., 56–61. Suomen vaatimukset olivat luottolaitosten vakavaraisuuden määrittely ja asunto-osakeyhtiöt (tuntematon omistusmuoto ulkomailla) – ei haluttu vertailtaviksi muihin arvopapereihin (tästä päästiin sopuun nopeasti), Suomen Vientiluotto, Kuntarahoitus, Teollisuuden kehitysyhteistyön rahasto, Kehitysaluerahasto – nämä haluttiin pois luottolakidirektiivistä. Kuntarahoitusta ei hyväksytty mukaan. Ulos – katsottiin, että kilpailee tavallisten rahoituslaitosten kanssa.
- 687 Ibid., 63–65.
- 688 Eurofacts Oy:n liiketoimintasuunnitelma, osa 1, 9.1.1989. Eurofacts Oy:n arkisto. Esko Antola näki perusteilla olevan konsultointiyrityksen liiketoiminnan keskeiseksi tuotealueeksi ”euroriskien integroidun lähestymistavan”, jossa ”erityisen painon niille antavat sopeutumisongelmat, jotka johtuvat suomalaisten yritysten suhteellisen vähäisestä osallistumisesta kansainvälistymiseen ennen integraation uusinta vaihetta.” Eurofactsin liiketoimintasuunnitelmassa on tarkistuslista euroriskeista, jossa keskeinen teema on uusien sääntöjen ja normien tulo sisämarkkinoille Valkoisen asiakirjan (Cockfield 1988) muodossa.
- 689 Kari Veijosen haastattelu 25.9.2015. Teollisuuden keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relander muistutti turkulaista yritysjohtoa jo syksyllä 1987 EU:n merkittävydestä sanoilla ”se yritysjohtaja, joka ei ymmärrä tai tiedä, mitä EU merkitsee hänelle ja hänen liiketoiminnalleen, on kohta entinen yritysjohtaja.”
- 690 Kuosmanen 1999, 83–84. Taustalla on vuonna 1984 toimintansa aloittaneen ympäristöministeriön ehdottamat erityisesti Neste Oy:n myymät ”citydiesel/citybenssiini”-tuotteet, jonka raaka-aineen yhtiö osti Neuvostoliitosta ja jalosti Suomessa.
- 691 Ibid., 86–89.
- 692 Tilastokeskus, väestö työmarkkina-aseman mukaan 1991–1994. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_tym_tyti/010_tyti_tau_102.px/table/tableView-Layout1/?rid=55522c85-9792-44b8-aff9-8ce14f3a81ef [luettu 19.2.2017]
- 693 Skurnik 2005, 332–335, 362.
- 694 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 377–378.
- 695 Ibid., 379; TEL-vakuutuskannan luovutussopimus 29.8.1996, ETK. Puron työryhmän kokoelma, ELKA.
- 696 Ilkka J. Niemen haastattelu 14.9.2015. Niemen mukaan ”Säästöpankkipuolue” esti eduskunnassa 1986–1987 sen, että kansainvälisten vakavaraisuussääntöjen soveltaminen Suomen pankkijärjestelmään estettiin. Asiassa Juhani Riikonen (SKOP:in asiantuntija) varoitti ennakkoon seurauksista, mikäli vakavaraisuussäännökset torjuttaisiin.
- 697 Kuisma & Keskisarja 2012, 399–406.
- 698 Ruostesaari 2017, 40–42.
- 699 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 259–263, 275. Työnantajan maksamaan työeläkemaksuun ehdotettiin neljän prosenttiyksikön alennusta, joka siirrettäisiin työntekijän maksettavaksi. Lopulta palkansaajat hyväksyivät kolmen prosentin tason. Ratkaisu lisäsi palkansaajien kiinnostusta työeläkeyhtiöihin. Maksuusuudesta tuli pysyvä vuodesta 1994 alkaen. Työntekijän eläkemaksun muutos on 50 prosenttia koko TEL-maksun muutoksesta, jollei toisin sovita. Ja järjestöt edellyttivät, että pakollinen työeläkemaksu säilyy verotuksessa vähennyskelpoisena.

- 700 Markku Lemmetyn haastattelu 24.8.2015; Puron työryhmän kokoelma, ELKA.
- 701 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 374–379; Piia-Noora Kaupin haastattelu 17.6.2014.
- 702 System of National Accounts 1993. YK:n johdolla laadittu käsikirja, jonka kehittämisessä ovat olleet mukana myös mm. EU, OECD, IMF ja Maailmanpankki. Lainaukset käsikirjasta sivu-numeroineen ovat kursivoituja, joita tekijä kommentoi.
- 703 TEL-järjestelmä sovittiin jätettäväksi henkivakuutusdirektiivin ulkopuolelle, EY:n komission kanta 79/267/EEC ja 90/619/EEC, Muistio 707 Luottamuksellinen. Antti Satulin laatiman muistion mukaan ratkaisu oli täysin Suomen neuvottelutavoitteiden mukainen. Sen sijaan Satuli huomauttaa, että komissio ei hyväksynyt Suomen argumentteja siitä, että kyseessä on sosiaaliturvajärjestelmä, vaan katsoi, että vakuutusyhtiöt toimivat omalla riskillään; STM:n ja työeläkeyhtiöiden neuvottelutilaisuus 13.1.1993, Muistio 31.12.1992. UM Arkisto 4; STM:n muistio 8.4.1993: The Nature of the Activities of the TEL-Companies in relation to the Concept of "Own Risk". UM Arkisto 4; Puron työryhmän kokoelma, ELKA.
- 704 Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014. Sen sijaan Arto Ojala, Jukka Ahtela ja Markku Lemmetty katsovat, että asiallisesti ottaen näin estettiin ulkomaalaisten tulo markkinoille.
- 705 Palvelujen ja pääomien vapaa liikkuminen, Erillismappi Työtapaturmavakuutus 2, Vakuutusmeklariyhdistyksen kirje 8.6.1993. Signum 37.47 EY-Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4.
- 706 Palvelujen ja pääomien vapaa liikkuminen, Erillismappi Työtapaturmavakuutus 2; Kirjeen lähettäjät olivat Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliitto TT, SAK, Akava, STTK ja Tapaturmavakuutusyhtiöiden liitto. Signum 37.47 EY-Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4.
- 707 Kuosmanen 1999, 57–59. EU:n kilpailupolitiikan edellyttämänä eläkevakuutusyhtiöt piti eriyttää emoyhtiöstään erillisiksi vakuutusyhtiöiksi, jotta eläkeyhtiöt eivät voisi saada kilpailuetua erityisasemastaan. Myös ulkomaisille toimijoille tuli myöntää oikeus perustaa eläkevakuutusyhtiö Suomeen. Ehtona oli etabloituminen ja osallistuminen saman valvonnan piiriin.
- 708 Jorma Tuukkasen haastattelu 1.12.2014; Euroopan komission muistio 9.3.1995/II/01905.
- 709 Eurofacts Oy teki 1991–1992 vakuutusyhtiö Kalevan toimeksiannosta poliittisen riskikartoituksen siitä, miten vakuutusalan säilyminen "nykymuotoisena" (1990) olisi mahdollista, jos Suomi liittyisi EU:n jäseneksi. EU:n vakuutusdirektiivi ja suomalainen tel-vakuutus. Eurofacts Oy:n arkisto.
- 710 Sixten Korkmanin sähköposti tekijälle 12.11.2015: "Tietenkin ymmärsimme, että tämä kaunistaa lukuja tavalla, joka voi olla petollinen. Siksi vaadimme minun aikanani, että julkisen talouden ylijäämän normaalioloissa pitäisi olla noin +3 prosenttia BKT:stä, ei suinkaan –3 prosenttia. EMU ei tuolloin ollut mielestäni millään tavalla esillä."
- 711 Raimo Sailaksen haastattelu 22.10.2014. "TEL- perustamisratkaisu lähti siitä, että eläkkeitä maksetaan enemmän kuin maksetaan eläkkeitä ulos. Eläkevarat ovat nyt kaksi kolmannesta BKT:sta. Kansantalouden julkisen sektorin osuuden kivijalat ovat valtio, kunnat ja sosiaaliturvarahastot. Jälkimmäiseen osaan kuuluvat kuntien eläkevakuutusyhtiö KEVA, valtion eläke-rahasto VER ja yksityiset eläkeyhtiöt kuten Varma ja Ilmarinen."
- 712 Laki tilastokeskuksesta 48/1992. Annettu 24.1.1992, voimaan 1.3.1992.
- 713 Ilkka Kanervan sähköposti tekijälle 6.3.2016. Kanerva toimi ministerinä valtioneuvoston kansliassa 1987–1991 Harri Holkerin hallituksessa ja työministerinä 1991–1995 Esko Ahon hallituksessa.
- 714 Talouspolitiikan arviointineuvosto 2014, 38–39.
- 715 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 439.
- 716 Valtiovarainministeriön Taloudellinen katsaus, kevät 2013. Valtiovarainministeriön julkaisuja (8a/2013). Valtiovarainministeriö, Kansantalousosasto 13.5.2014 Talouspolitiikan hallinta ja ohjaus EU:ssa ja euroalueella. "Ennaltaehkäisevän asetuksen (1466/97) mukaan jäsenvaltioiden on laadittava vuosittain ohjelma, jossa ne asettavat vakauden ja kestävyys turvaavan keskipitkän aikavälin tavoitteen (MTO) ja osoittavat, kuinka tämä tavoite saavutetaan. Euroalueen jäsenvaltiot laativat vakausohjelman ja sen ulkopuoliset maat lähentymisohjelman. MTO:n on turvattava kestävyys ja se, että 3 %:n viitearvo ei ylitä normaalien suhdannevaihtelujen olosuhteissa. Korjaavassa asetuksessa (1467/97) perustettiin ns. liiallisen alijäämän menettely. Se koskee alijäämätilanteen toteamista, korjaavien toimien mitoittamista ja arviointia sekä päätöksentekoa menettelyn purkamiseksi. Alijäämämenettelyä koskee kaikkia jäsenvaltioita, mutta mahdolliset seuraamukset (sanktiot) koskevat vain euroalueen jäsenvaltioita."
- 717 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 389.

- 718 Ks. liite 3, liitetaulukko 2: Työmarkkinajärjestöjen osuus julkisesta toiminnasta 1975–2015. Tilastokeskus. Suomen veropoliittinen (ja myös menopoliittinen) päätöksenteko poikkeaa paljon kansainvälisestä käytännöstä. Se on hajautunut kolmelle eri taholle eli eduskunnalle (valtio), kunnanvaltuustoille (kunnat) ja työmarkkinajärjestöille – ellei peräti neljälle, jos liike-toimintaa harjoittavat valtion ja kuntien liikelaitokset lasketaan mukaan. Pois lukien vapaa-ehtoiset työttömyysvakuutusmaksut, joita ei lasketa julkisyhteisöjen tuloiksi. Julkisyhteisöjen taloudesta päätettäessä työmarkkinajärjestöjen rooli on kasvanut. Vuonna 2015 korporaatioi-den suoran päätöksenteon piirissä oli noin viidennes julkisyhteisöjen tuloista ja menoista, vaikka perustuslaissa julkisen vallan tehtävien hoito on asetettu yksinomaan yleisissä vaaleissa valittujen kansanedustajien (valtio) ja kunnanvaltuutettujen (kunnat) tehtäviksi.
- 719 Paavonen 2006, 176–177.
- 720 Kettunen 1992, 126–130; Pietilä 1994.
- 721 VATT 1994, 1, 4. Elintarviketalouden sopeuttaminen EU-kilpailukykyiseksi. VATT Helsinki. Yhteismarkkinoilla maataloustuotteet voivat liikkua yhteisön sisällä maasta toiseen mahdollisimman vapaasti. Yhteisöpreferenssi tarkoittaa jäsenmaiden tuotteiden etuoikeutta muun maailman tuotteisiin verrattuna. Kun yhteisön tuotehinnat ovat maailmanmarkkinahintojen yläpuolella, yhteisön maataloutta on suojattava rajasuojan avulla muualta tapahtuvaa tuontia vastaan. Solidaarisuudella tarkoitetaan yhteisen maatalouspolitiikan kustannusten kattamista yhteisön budjetista.
- 722 Kuosmanen 1999, 93; Ulpu Iivarin haastattelu 25.9.2014. Ulpu Iivarin mukaan MTK on ollut Suomen paras lobbausfirma: ilman maatalousratkaisua ei voitu tehdä tulopoliittista ratkaisua.
- 723 Martti Puran haastattelu 22.10.2013; Maaseudun Tulevaisuus 10.10.1991, Heikki Haaviston kirjoitus.
- 724 Paavonen 2006, 172–173; Suomen Sosialidemokraatti 8.5.1985, Heikki Oksasen esitys.
- 725 Volanen 2015; Erityinen ongelma oli tuottajahintatason ero EU-maihin ja jalostuksen ylikapasi-teetti, jonka markkinaympäristössä maksaisivat osuuskuntien jäsenet sekä tuottajahinnassa että markkinoinnin vaikeuksina. Vaikka perinteistä tuotantokapasiteettia oli runsaasti, uuteen ympäristöön tarvittaviin investointeihin tarvittiin uusia pääomia ja sen mukaisia rakenteita kuten osuuskuntien enemmistönä omistamia osakeyhtiöitä. Risto Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015; Kettunen 1991, 5–11. Producer Subsidy Equivalent, PSE, määritellään kotimaisen hinnan ja maailmanmarkkinahinnan (referenssihinnan) erotuksena.
- 726 Kuosmanen 1999, 90–91.
- 727 Vesa & Rahola 2007, 31–32. ”Tutkimusosaston johtaja Keijo Hyvönen totuttiin näkemään noihin aikoihin MTK:n käytävillä kainalossaan mahtava paperipino. Kun sen paksuutta ihme-telttiin, niin Hyvönen vastasi, että siinähan oli vasta EY:n direktiivien sisällysluettelo. Opiskel-tavaa siis riitti. EU:ssa voimassa ollutta lainsäädäntöä oli kaikkiaan noin 60 000 sivua.”
- 728 Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014. Härmälä toimi 1984–1987 Suomen EY-edustustossa maatalousasioiden avustajana. ”Aloitin kesällä 1987 MTK:n kauppapoliittisena asiamiehenä, ja osastonjohtajana, eli hoidin ulkomaansuhteita. 1990 kaverini Esko Aho pyrki keskustan johtoon. Autoin häntä, ja lopulta minusta tuli Ahon hallituksen talouspoliittinen erityisavus-taja. Minun kohtaloni oli ratkaista, miten epäyhtälöstä saadaan yhtälö. Uskoa antoi visio siitä, että maataloudesta tulisi Euroopan unionissa kansantaloudelle plussaa, toisin sanoen, että maatalous ei olisi pelkkiä tukia vievä toimiala, vaan esimerkiksi perinteisten maataloustuottei-den viennin tuet maksettaisiin yhteisellä rahoituksella EU:n kassasta.”
- 729 Kuosmanen 1999, 90.
- 730 VATT 1994, 11–12.
- 731 Jyrki Ala-Peijari 9.7.1993. Muistio. Elintarviketeollisuusliitto: EY-KULUTTAJAHINTA-LASKELMAT.
- 732 MTK:n johtokunnan pöytäkirja 7.5.1991 6§. Jouko Niemisen muistio EY:n maatalouspolitiikasta on ensimmäinen dokumentti asiassa. MTK:n johtokunta käsiteli EY-kysymystä ”muuna maatalouspoliittisena asiana”. MTK:n arkisto.
- 733 MTK:n johtokunnan pöytäkirja 22.10.1991 4§: selostus ETA:n ja EY:n suhteista. MTK:n arkisto.
- 734 Vesa & Rahola 2007, 28. Haaviston mukaan ministeriö ei ollut MTK:n vaikutusvallassa. MTK:n johtokunnan pöytäkirjojen 1991–1994 valossa ministeriön virkamiehet kävivät usein kokouksissa selostamassa asioita.

- 735 MTK:n johtokunnan pöytäkirja 4.12.1991: Haavisto kertoi, että ”ETA-sopimuksen hyväksyminen näyttää epävarmalta”. Uimonen 1995, 168–169. ”Tukipakettia puuhattiin täyttä hääkä jo marraskuun alussa 1991 Kesärannan palaverissa. Härmälä pyöritti neuvotteluja tukipaketista suvereenisti yhteistyössä MTK:n kanssa syksystä 1991 kevääseen 1993, jolloin hän siirtyi pois Ahon esikunnasta ulkoministeriöön EU-neuvottelijaksi. Maatalousministeriöllä ja muilla hallituspuolueilla ei ollut paketin valmistelussa keskeistä roolia tuolloin eikä myöhemminkään.” Vrt. Skurnik 2005, 61–68.
- 736 MTK:n johtokunnassa alettiin käsitellä yhä enemmän kansainvälisiä kysymyksiä. MTK:n johtokunnan pöytäkirjat 1992, johtokunnan pöytäkirja 11.3.1992. MTK:n arkisto.
- 737 Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 1.9.1992, 4§ EY-neuvottelutavoitteet, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA.
- 738 Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 29.9.1992, 4§ EY-neuvottelutavoitteet, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA
- 739 HS 30.9.1992. ”Elintarviketeollisuus vaatii elintarvikkeiden raaka-aineille EY-hintoja”. Toimitaja Pellervo Alanen loi artikkelillaan mielikuvan kahdesta hintatasosta: halvoista EY-hinnoista ja kalliista subventiohinnoista.
- 740 Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014. Kokoomuksen tilanteella Härmälä tarkoittaa ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaista ja hänen vaikeuksiaan kokoomuksessa ja hallituksessa. ”1980-luvulla elettiin nousukautta, mutta talouden putoaminen alkoi, kun Ahon hallitus neuvonpito, jossa todettiin, että Suomen pitää liittyä Euroopan yhteisöihin. Vaikein kysymys oli maatalous, ja se minulle valkeni hyvin nopeasti.” Härmälä aloitti MTK:n puheenjohtajana 18.5.1994 ja oli tehtävässä vuoteen 2006 saakka, jolloin siirtyi Euroopan lannoitustuottajien (European Fertilizers Manufacturers Association, EFMA) liiton toimitusjohtajaksi ja 2014 Metsähallituksen toimitusjohtajaksi.
- 741 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.
- 742 Signeeraamaton muistio 8.3.1993 ”Maataloustuotteiden hinnoittelun yhdenmukaistaminen EY:n hinnoittelujärjestelmään”; Signeeraamaton muistio 8.3.1993 ”Yhteenvedo elintarviketeollisuuden hinnoittelusta EY-jäsenyyden alusta”. Jälkimmäisessä on otettu huomioon vihreä ECU, jonka kurssiksi on laskettu 15.2.1993 FIM 8,4. Tekijän hallussa.
- 743 HS 27.8.1993 ja HS 1.9.1993. Ulkoasiainministeriön tiedotteessa 25.8.1993 ei mainita vihreää valuuttaa. Suomen markka kytkettiin ERM:iin lokakuussa 1996 arvolla 1 ECU = 5,8 FIM.
- 744 ”Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2001”. Euroopan komission verkkosivut: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2001/table_en/current.htm/ [sivu luettu 1.2.2016]. Vihreän ECU:n muuntokurssi oli tarkkaan ottaen 1,208953.
- 745 Porter oli Suomen hallinnon ja elinkeinoelämän piirissä arvostettu asiantuntija, jonka mallien pohjalta mm. Ahon hallituksen elinkeino- ja työvoimapolitiiset uudistukset lähtivät liikkeelle; Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.
- 746 Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015, ”Pellervolaisen osuustoiminnan rakenteellisia ongelmia”. Esimerkkinä agraariliiketoiminnan suuresta osuustoiminnallisesta murroksesta, jossa liiketoiminta oli karannut omistajien valvonnan ulottumattomiin, oli Hankkija- Noveran kurssi kesäkuussa 1992.
- 747 MTK:n johtokunnan pöytäkirja 13.1.1993 4§. Liite: Maatalouskysymykset EY-jäsenyydsneuvotteluissa. MTK 26.1.1993. SALAINEN. MTK:n arkisto. Sopimuspöytäkirja – liite nro 3: Sopimuspöytäkirja eräiden EFTA-maiden kansallisten maataloustuottajajärjestöjen osallistumisesta COPA:n työskentelyyn. ”Artikla 1.1. ... tarkoituksena on organisoida yhteistyö ... sellaiseksi, että se mahdollisimman hyvin tyydyttää maataloutta yleensä laajentuneessa Euroopan yhteisössä tulevaisuudessa. Artikla 1.2. Tämän sopimuspöytäkirjan puitteissa tehdyt järjestelyt COPA:n ja ko. järjestön välillä lakkaavat olemasta voimassa siitä päivästä lähtien, kun asianomainen EFTA-maa on liittynyt EY:hyn.” Vrt. Vesa & Rahola 2007, 28–30.
- 748 Martti Puran haastattelu 22.10.2013; Risto Volasen sähköposti tekijälle 26.6.2015: ”Myöhemmin olen usein ajatellut, että Heikki Haavisto oli tammikuusta 1991 alkaen ollut Suomen EU-jäsenyyden suhteen kuin Mannerheim toisessa maailmansodassa – hänellä oli visio lopputuloksesta ja tavoitteena mahdollisimman hyvä tappio.” Heikki Haaviston sähköposti tekijälle 30.1.2016. Haavisto kiistää, että Suomalaisella klubilla olisi keskusteltu Puran kertomalla tavalla.
- 749 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.
- 750 Lipponen 2014, 446.

- 751 Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.
- 752 Aho 1998, 96–101.
- 753 Paavo Värysen haastattelu 17.8.2015; Koivisto 1995. Koivisto vahvistaa Värysen pyrkimyksen laajentaa hallituspuhujaa ja sen, että kevään aikana käytiin monia eri keskusteluita keskustan, sosiaalidemokraattien ja presidentin välillä.
- 754 Härmäläinen 1998, 100. ”Voi vain arvata, mikä merkitys sillä olisi ollut, jos ehdokkaat olisivat olleet erimielisiä.”
- 755 Paavo Värysen haastattelu 17.8.2015.
- 756 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2014. Haaviston mukaan ykkösehdokas olisi ollut Esko Ollila, keskustalaisen talouspolitiikan aivot, tai Osuuspankkien kakkosjohtaja Matti Liukkonen, joka oli osuustoiminnallisen pääoman kansainvälistymisessä keskeinen hahmo. Erikseen on pantava merkille, että Haavisto osaa venäjän kieltä.
- 757 Koivisto 1994, 356.
- 758 Värysen 17.8.2015. ”Penkkivalistuksesta” Suomen Linja.
- 759 Uimonen 1995, 176–177.
- 760 Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.
- 761 Heikki Haaviston sähköposti tekijälle 19.6.2016.
- 762 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013. ”MTK:n tavoitteena oli rajasuojassa vähintään 10 vuoden siirtymäaika. EU:ssa ei jäsenmaiden enemmistö hyväksynyt tätä, vaan vaati, että jokaisen hakijamaan, myös Suomen, oli itse vastattava rajasuojan kustannuksista. Suomen tavoite muuttua EU:n maatalouspolitiikkaa paremmin epäedullisia luonnonolojamme huomioonottavaksi oli epärealistinen. Suomen neuvottelutavoitteiden olisi tullut perustua EU:n maatalouspolitiikan soveltamiseen Suomen olosuhteisiin. Keskimääräisiin hehtaarisatoihin perustuva CAP-tuki jäi Suomessa kohtuuttoman pieneksi, sillä neljään vuoteen, joiden perusteella tuki EU:ssa määriteltiin, sisältyi Suomessa kaksi pahaa katovuotta. Koska koko Suomi ei päässyt pysyvän kansallisen tuen piiriin siirtyä maataloustuotantomme pohjoiseen.”
- 763 Pertti Salolaisen haastattelu 14.9.2015.
- 764 Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.
- 765 Maatalous 1.7–31.8.1993, MUISTIO 10.5.1993 Luottamuksellinen, Maatalouden tukilaskelmat. Signum 37.52 EY–Suomi jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.
- 766 Vesa & Rahola 2007, 29.
- 767 ETL:n toimitusjohtaja Pekka Härmäläisen kirje työvaliokunnalle 16.5.1993. Tekijän hallussa.
- 768 Kuosmanen 1999, 95.
- 769 Oy Karl Fazer Ab:n hallituksen puheenjohtaja Peter Fazer antoi Huhtamäki-yhtymän toimitusjohtaja Timo Peltolan ehdotuksesta toimeksiannon huhtikuun lopulla 1993 Eurofacts Oy:lle, joka mobilisoi päättäjien keskuudessa vaihtoehtoisen keskustelun elintarvikkeiden hintojen alentamisesta ETL:n linjausten pohjalta. Eurofacts Oy:n tukemana yritysten edustajat informoivat erityisesti SDP:n ja palkansaajien päättäjät. Kauppalehti 24.6.1993; HS 25.4.1993.
- 770 Vesa & Rahola 2007, 35.
- 771 Maatalous 1.5.–30.6.1993, KPO Tiedote 25.8.1993. Signum 37.52 EY–Suomi Jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.
- 772 Samuli Skurnikin sähköpostit tekijälle 7.4.2018 ja 3.8.2018. Harvardin casessa on joulukuussa 1992 pidetty kokous, jossa MTK:n johtokunta pohtii, millaisia suosituksia se antaa pian alkavassa tapaamisessa suurimpien osuusteurastamojen johdolle maamme EU-jäsenneuvotteluihin liittyvien asioiden hoitamiseksi. Mukana olivat Pellervon edustajina Jarno Mäki ja Risto Volanen.
- 773 Maatalous 1.5.–30.6.1993, Finnish Position Paper, ”Agriculture” ja Finnish Position Paper” Animal Health and Zootechnics (03.50.30). Signum 37.52 EY–Suomi Jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.
- 774 Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 1.9.1993, 4§ Suomen EY-maatalouspositiot, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA.
- 775 Vesa & Rahola 2007, 35: ”Fazerin pestaamana ’likaisen työn tekijänä’ oli nykyisen Perheyritysten liiton asiamies Anders Blom. Tämä ryhmä lähti siitä, että Suomen piti päästä jäsenyyteen hinnalla millä hyvänsä. Tässä tarkoituksessa se viestitti Brysseliin asti, ettei Suomi tarvitse poikkeuksia eikä siirtymäaikaa, vaan jäsenyyteen voidaan siirtyä suoraan.” Toisin kuin Vesa & Rahola kirjoittavat, Fazerin ryhmä ei toiminut lainkaan Brysselin suunnalla. Sovinnolliseksi päätökseksi ja ilmaukseksi siitä, että myös yksityinen elintarviketeollisuus oli tullut kuulluksi, järjestettiin Antti Satulin myötävaikutuksella Kesärannassa 27.9.1993 iltatilaisuus, jossa

- pääministeri Esko Aho ja tilaisuuteen osallistuneet Peter Fazer, Timo Peltola (Huhtamäki Oy), Pentti Avotie (Saarioinen), Bertel Paulig (Paulig Group) ja Juhani Enkovaara (Leipuriliitto) totesivat tilanteen rauhoittuneen. Muistiinpanot tekijän hallussa.
- 776 Vesa & Rahola 2007, 35.
- 777 Pertti Salolaisen puheenvuoro ETL:n seminaarissa 30.8.1993.
- 778 Heikki Haaviston puheenvuoro ETL:n seminaarissa 30.8.1993.
- 779 Koroma 2015, 255–256; Stubb 2006. Paavo Lipposen haastattelu 24.3.2014, Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.
- 780 Kuosmanen 1999, 98; ACA – Accession Compensatory Amounts. Kun hakijamaiden maataloushinnat olivat korkeammat kuin EY:n, olisi siirtymäkauden aikana peritty asteittain alenevaa tuontimaksua tuotaessa maataloustuotteita muusta EY:stä Suomeen ja vastaavasti maksettu vientitukea niitä sinne vietäessä.
- 781 Risto Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015; Risto Volasen sähköposti tekijälle 26.6.2015.
- 782 Kuosmanen 1999, 95–99.
- 783 Ibid., 112.
- 784 Ibid., 115.
- 785 Ibid., 116. Tässä vaiheessa Haaviston ja Salolaisen välit ovat ilmeisesti kiristyneet äärimmilleen. Samoin kiristivät Pangalosken ja Salolaisen. Kuosmanen mukaan Haavisto loukkaantui siitä, kun Pangalos sanoi suomalaisten olevan pahempia neuvottelijoita kuin venäläiset.
- 786 Ibid., 116–117. Von Ploetzistä tieto tekijälle Lasse Lehtiseltä joulukuussa 2004. Klaus Kinkel oli ennen ministerikauttaan Saksan ulkomaantiedustelun johtaja, joka vietti usein kesä Suomessa Tammisaarella von Ploetzin kanssa.
- 787 Ibid., 120–121. Muitakin yksityiskohtaisia kysymyksiä sisältyi neuvottelutulokseen, jotka eivät ole tämän esityksen kannalta relevantteja.
- 788 Kaila 2003. MTK:n johtokunta antoi 9.3.1994 kitkerän julkilausuman, jossa se arvosteli neuvottelijoita ja ilmaisi, että ”nollatukialueiden” syntyminen ratkaisussa ei riitä MTK:lle. MTK:n johtokunnan pöytäkirja 9.3.1994.
- 789 ”Oikeastaan pitäisi tarkastella alkukielistä tekstiä, jotta kaikki vivahteet tulisivat esille.” (”For the remaining serious difficulties, recourse to national direct aid will be considered. In order to facilitate the integration of Finland into the common agricultural policy, the whole of Finland will be eligible for Nordic, national and/or Community support”). ’For the...’ merkitsi, että kyse ei ollut teoreettisista, vaan määrittelyistä ja siis tunnustetuista vaikeuksista (tämä nyanssi ei ole helposti käännettävissä). Ilmaisu ’will be’ merkitsi, että harkinta tullaan suorittamaan, valinnanvaraa ei siis ollut. Parempi olisi kannaltamme ollut sanoa ’permitted’ (sallitaan), eikä ’considered’ (harkitaan), mutta näin pitkälle ei EU taipunut. Toisessa lauseessa avainilmaiset olivat ’integroimisen’ (the integration) ja ’ja/tai’ (and/or). Yritimme vaihtaa ’integroimisen’ ’osallistumiseksi’ (participation), mutta se ei onnistunut. Kauttaviiva ja- ja tai -sanojen välissä on kaikkein tärkein yksityiskohta. Tällä kielipolisesti kyseenalaisella tempulla nimittäin kierrettiin tulkintaongelma siitä, voiko koko Suomessa soveltaa vakavien vaikeuksien voittamiseen tarkoitettua tukea. Edellähän totesin, että EU-puolella oli syntynyt väärinkäsitys, jonka mukaan emme tavoitelleetkaan Etelä-Suomeen muuta kuin joko LFA- tai pohjoista tukea. Kun lopulta jouduimme luopumaan tästä vaatimuksesta, olisi Etelä-Suomi ilman vakavien vaikeuksien tukea jäänyt vain EY:n maatalouspolitiikan tavanomaisten tukien varaan. Ilmaisu ’ja/tai’ salli tulkinnan, että vakavien vaikeuksien tukea voitiin maksaa koko maassa, ja siten siitä tuli viimeinen puolustuslinja, josta Etelä-Suomen maatalouden kohtalo jäi riippumaan.” Kuosmanen 1999, 120. LFA, Less Favoured Areas, epäsuotuisat alueet, joille myönnetään maataloustukea.
- 790 Vesa & Rahkola 2007, 42–43; Kuosmanen 1999, 125–130.
- 791 Vesa & Rahkola 2007, 43.
- 792 Tekijä on käynyt runsaasti kirjeenvaihtoa ministeri Heikki Haaviston kanssa siitä, oliko kysymyksessä ”kaikkien aikojen merkittävin” maataloustuloratkaisu, kun siirryttiin EU:n yhteisen maatalouspolitiikkaan. Haaviston mukaan ei ollut, koska lopputulos ei MTK:ta tyydyttänyt.
- 793 Sopimus neuvoteltiin tältä osin Suomelle ja Norjalle, mutta Norja hylkäsi kansanäänestyksessä EU-jäsenyyden.
- 794 Martti Pura haastattelu 22.10.2013: Pura kiinnittää huomiota vielä MTK:n toiminnan menettelytapoihin, joissa Eduskunnan tavat saivat joustaa. MTK käytti Sirkka-Liisa Anttilan johdolla Suuren valiokunnan kokoushuonetta palaveriinsä, minne osallistui usein ulkopuolisia asiantuntijoita. Pura mukaan pääsihteeri Seppo Tiitinen sanoi, ettei näin voi toimia.

- 795 Heikki Haaviston sähköposti tekijälle 19.6.2016.
- 796 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.
- 797 Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.
- 798 Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.
- 799 Ibid.: ”1995 hallitusohjelma oli raaka maataloudelle. Valtion panostus MYEL:iin eli maatalousyrittäjien eläkkeisiin päätettiin leikata neljänä vuonna peräkkäin, ja sama koski maatalouslomittajien rahoitusta. Kuitenkin saimme tukea työeläkemaailmasta, kun Ilmarisen toimitusjohtaja Kari Puro ja Varman toimitusjohtaja Paavo Pitkänen totesivat, että eläkeleikkaukset ovat eläkesääntöjen vastaisia. Heidän jälkeensä Lipposen hallituksen kanta vaihtui ja Lipponen sanoi hallituksen kannan olevan monissa asioissa sama kuin maatalousyrittäjien kanta.”
- 800 HS 27.5.1994.
- 801 Aho 1988, 132–133.
- 802 HS 28.8.1994.
- 803 HS 4.9.1994; MTK:n liittokokouksen pöytäkirja 1994. MTK:n arkisto.
- 804 Heikkilä 1998, 9; OECD 1998, 70–71.
- 805 Jäsenyyskampanjakokoelma 1993–1994. Eurooppalaisen Suomen arkisto.
- 806 Heinäkuussa 1994 perustettiin kampanjalle kansalaisvaltuuskunta, jonka jäseniksi valittiin Eva Biaudet (r), Paavo Nikula (vihr), Olli Rehn (kesk), Ilkka Suominen (kok), Kalevi Kivistö (vas), Kaari Utrio, Raija Hukkamäki (sd), Kalevi Sorsa (sd), Jorma Ollila, Per-Erik Lundh (sd), Risto Piikka (kok), Heljä Misukka (kok), Liisa Joronen ja Jan-Peter Paul (r). Lähde: Eurooppalaisen Suomen arkisto.
- 807 Hämäläinen 1998; Hämäläinen 2009; Virkkunen 2013, 60–80.
- 808 Korhonen Olli 2012, 43; Tarkka 2002, 332–351; Evan EY-raportti 1: Suomen vahvuudet ja heikkoudet. Onko meillä valmius muuttua? Syyskuu 1990; Evan EY-raportti 2: Mahdollisuuksien aikakausi. Eva-raportti kansainvälistymisen muodoista, marraskuu 1991; Evan EY-raportti 3: Suomi uudessa Euroopassa. Eva-raportti Suomesta muuttuvan Euroopan osana. EVA:n arkisto, KA.
- 809 Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015.
- 810 Eurooppalaisen Suomen arkisto. Yhteenliittymän pääjulkaisussa esillä ovat mm. seuraavien yritysten logot. Metalliliitto, Sunila Oy, Cultor, Lahden Erikoisolut, Taloudellinen tiedotustoitto, Ketorin, Metsäserla, Valmet, Algol, Oy Panda AB, Puu ja eritysalojen liitto, Finnish Chemicals Oy, Lamino Oy, Metsä Serla. Akava, Upofloor, Rettig, Danfoss, Stromsdal, Siemens, Metsäteollisuus, Tamfelt, Instrumentarium, Fiskars, Fazer, Berner, Rautaruukki, Amer, Neste, Tampella, Ahlström, Nokia, Pohjola-Yhtiöt, Partek ja Finnair.
- 811 Hämäläinen 1998, 108–109; Paloheimo 2000, 56–60.
- 812 Martikainen 1998. Monet ei-liikkeen aktiiveista olivatkin vaihtoehto-, rauhanliikkeen tai solidaarisuustoiminnan vanhoja konkareita. Useilla oli kokemusta myös puoluetoiminnasta ja 1970-luvun anti-EEC-kampanjasta.
- 813 Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.
- 814 Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.
- 815 Eurooppalaisen Suomen arkisto. Kampanjatiedote 1994.
- 816 Tilastokeskus 1995, 11.
- 817 EU-jäsenyyden käsittely eduskunnassa, Eduskunnan verkkosivut: <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/eu/suomen-liittyminen-eu/Sivut/eu-jasenyyden-kasittely-eduskunnassa.aspx> [luettu 6.9.2017].
- 818 SOPIMUS Belgian kuningaskunnan, Tanskan kuningaskunnan, Saksan liittotasavallan, Hollannin kuningaskunnan, Espanjan kuningaskunnan, Ranskan tasavallan, Irlannin, Italian tasavallan, Luxemburgin suurherttuakunnan, Alankomaiden kuningaskunnan, Portugalin tasavallan, Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneen kuningaskunnan (Euroopan unionin jäsenvaltiot) ja Norjan kuningaskunnan, Itävallan tasavallan, Suomen tasavallan, Ruotsin kuningaskunnan, välillä Norjan kuningaskunnan, Itävallan tasavallan, Suomen tasavallan ja Ruotsin kuningaskunnan liittymisestä Euroopan unioniin. 103/1994. Annettu 1.5.1995. Voimaan 1.1.1995.
- 819 European Public Affairs Consultancies' Association (EPACA), verkkosivut: <http://www.epaca.org> [luettu 9.1.2016]; Euroopan Unionin Avoimuusrekisterin verkkosivut, Euroopan Unionin Avoimuusrekisteri: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/> [luettu 18.12.2015].

- 820 Veranen 1996, 37–47. Tärkein vauhdittaja Verasen mukaan olivat ulkomaiset omistajat, jotka vaativat tehokkaampia suorituksia, läpinäkyvämpää hallintoa ja taloudellisia tuloksia, joista omistajat olivat valmiita maksamaan.
- 821 Lipponen 2014, 519.
- 822 Paavo Värysen haastattelu 17.8.2015.
- 823 Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013.
- 824 Lehtinen 2002, 17–22.
- 825 Uimonen 1998, 151–159.
- 826 Niinistö 2005, 74. Vrt. Esko Aho, viite 805. Vrt. Paavo Värynen, viite 792.
- 827 Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015. Lipposen hallitusten aikakautta voidaan luonnehtia myös jaksoksi, jolla Suomi sopeutui Euroopan unionin jäsenyyteen. Useat eri siirtymävaiheen järjestelyt koskivat noin 8 vuotta, kaksi vaalikautta.
- 828 Suomen Hallitusmuoto 94/1919, annettu 17.7.1919, voimaan; Valtiopäiväjärjestys 7/1928. Annettu 13.1.1928, voimaan 13.1.1928. Laki valtakunnanoikeudesta 273/1922, annettu 25.11.1992, voimaan 25.11.1992; Laki eduskunnan oikeudesta tarkastaa valtioneuvosten jäsenten ja oikeuskanslerin virkatointien lainmukaisuutta 274/1922 (nk. Ministerivastuulaki) 25.11.1922, voimaan 25.11.1922.
- 829 HE 1/1998 vp, 21. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. Annettu 11.6.1999, voimaan 11.6.1999. 731/1999.
- 830 Laki Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä ja sopimuksen soveltamisesta. Vahvistettu 11.12.1992, voimaantulo 01.01.1994. Säädöskokoelma 1504/1993.
- 831 HE 1/1998 vp, 22.
- 832 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015.
- 833 Isaksson 2017, 51–53.
- 834 Suomen perustuslaki 731/1999, annettu 11.6.1999, voimaan 11.6.1999. 66 § 2 momentti; Myllymäki 2010, 119–132.
- 835 Store 2014, 257–261; Hyvärinen 2015.
- 836 Hyvärinen 2015, 93–94.
- 837 Uimonen 1998, 251–252.
- 838 Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle talous- ja valuuttaunioniin liittymisestä. VNT 1/1998 vp. Valtiopäiväasiakirjat 1998, Pöytäkirjat 2, 14.4.1998, 1692–1886, 16.4.1998, 1901–1980, äänestys 17.4.1998, 1982–1983.
- 839 Paavo Lipposen puhe Suomen Ulkomaankauppaliiton tilaisuudessa 22.9.1994. EMU, puheet, VNK arkisto; Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015.
- 840 Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Paavo Värysen haastattelu 17.8.2015: ”Aho oli Lipposelle luvannut, että keskusta ei vastusta Suomen liittymistä euroalueeseen. Hän joutui taipumaan kielteiselle kannalle, mutta lykkäsi ylimääräisen puoluekokouksen syksyyn 1997, johon mennessä ratkaisevat päätökset SDP:ssä ja ay-liikkeessä oli saatu aikaan. Jos eurosta olisi tehty vaaliteema vuoden 1999 eduskuntavaaleihin, olisimme voittaneet. Vaaleihin kuitenkin mentiin työreformilla, joka katkaisi kärjen puolueen vaalimenestykseltä.”
- 841 Matti Tukiaisen haastattelu 13.2.2014; Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014; Arto Ojalan haastattelu 12.1.2014; Per-Erik Lundhin haastattelu 16.3.2015; Eero Heinälouman haastattelu 11.7.2015.
- 842 Jyränki 2006, 141. Jyränki viittaa pääministeri Ahon 13.6.1994 lausumaan, joka voitiin ymmärtää niin, että vasta myöhemmin päätettiin, liittykö Suomi talous- ja rahaliittoon. Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.
- 843 PeVL 14/HE 135/VP 1994/7.10.1994.
- 844 Jyränki 2006, 142.
- 845 Myllymäki 2010, 151; Jyränki 2006, 140–143, on käynyt läpi tätä problematiikkaa.
- 846 Iiro Viinasen haastattelu 6.9.2010. Viinanen piti epäisanmaallisena sitä, että työnantajat vaativat devalvaatioita 1990-luvulla. Toisaalta työnantajat taas vastustivat devalvaatiota silloin, kun se olisi pitänyt tehdä. Viinasen mukaan omistajat eivät tehneet mitään, koska eivät voineet vaikuttaa kolmikantaisessa valmistelussa.
- 847 Kuosmanen 1999, 181.

- 848 Jatkossa tässä luvussa käytetään lyhyempää sana "rahaliitto".
- 849 Maastrichtin sopimus Euroopan unionista 1992. EYVL C 191, 29.7.1992, s. 1–112.
- 850 Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkko-julkaisu]: Julkisyhteisöjen EDP-alijäämä 1998–2013. Tilastokeskuksen verkkosivut, päivitetty 3.3.2014: http://www.stat.fi/til/jali/2013/jali_2013_2014-03-03_tau_001_fi.html [luettu 6.1.2016].
- 851 Työmarkkinajärjestöjen kannanotto 9.4.1995. Tekijän hallussa; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014.
- 852 Leppänen 2008, 53.
- 853 Paavo Lipposen haastattelu 24.3.2014. Lipposen mukaan työmarkkinajärjestöt ja hallitus "demoistroidvat" tulevaa yhteistyötään Smolnassa, jossa kannanotto julkistettiin.
- 854 Levä 2011; Matti Viljasen haastattelu 4.5.2010. Akavan edellinen puheenjohtaja Matti Viljanen on sitä mieltä, että yhteydet ministeriöihin tulee pitää kunnossa hyvin henkilökohtaisella tasolla, sillä jokainen kokee asiat omalla tavallaan. Lipposen ja Ahon eroista hän toteaa: "Aho ei kerta kaikkiaan sietänyt ammattiyhdistysliikettä. Hän jyräsi kyllä kaksin käsin."; Paavo Lipposen haastattelu 24.3.2014: "Aho suhtautui ylimielisesti kolmikantaan. Ei ollut luottamusta hallituksen ja työmarkkinoiden kanssa. Viinanen oli kulissien takana sanonut, että hänellä on mitta täysi Ahoa ja Pekkarista. Nyt sitten Vuoria sanoo, ettei Ahoa voi väheksyä. Tämmöisessä tilanteessa oltiin menossa vaaleihin, jossa sinipuna alkoi hämmöttää, EU-jäsenyysskampanja vaikutti taustalla."
- 855 Valtiovarainministeriön luottamuksellinen muistio 22.11.1995, Yhteiseen rahaan siirtymisen Viitesuunnitelma, ehdotus Suomen kannaksi. Westlundin paperit, VNK arkisto.
- 856 Rauno Saaren muistiinpanot, 20.12.1995, Tekijän hallussa.
- 857 Ibid., 2.2.1996 ja 16.2.1996. Saaren mukaan 16.2.1996 Lipponen päästi EU-ministerivaliokunnassa "aamuäkeät" kysymällä keskustelussa "luuletteko että minä repimällä revin SAK:n asioita tänne ratkaistavaksi – pikkuasioita – kun on suurempiakin." Tekijän hallussa.
- 858 Puoskari 2002, 132–133; Outinen, 2015, 304.
- 859 Salonen 2014, 19–23.
- 860 Kari Puron haastattelu 11.9.2015. Puro toimi sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkönä 1972–1990 ja työeläkeyhtiö Ilmarisen toimitusjohtajana 1991–2006.
- 861 TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 18.1.1996, liitedokumentti "Suunnitelma ETLA:n ja PT:n yhteisestä projektista", allekirjoittamaton muistio, ETLA, Teollisuuden ja Työntantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.
- 862 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 372–373. Työmarkkinajärjestöjen neuvotteluryhmä eli Puron työryhmä oli pitänyt Tarmo Pukkilan johdolla tehtyä selvitystyötä huonona.
- 863 Työmarkkinaneuvotteluryhmä 4.4.1995. Puron työryhmän muistiot 1993–1995, ELKA.
- 864 Kari Puron haastattelu 11.9.2015.
- 865 "Työeläkejärjestelmää on rasittanut pitkän aikaa ristiveto toisaalta työsuhteiden osapuolten – työnantajien ja palkansaajien – sekä toisaalta lähinnä keskustalaisen poliittisen liikkeen (ja MTK:n) välillä. Työmarkkinajärjestöt ovat löytäneet toisensa aina, kun uudistuksia on ollut tarpeen tehdä. Yhtään merkittävää uudistusta ei ole tehty ilman niiden mukanaoloa." Matti Louekosken sähköposti tekijälle 6.3.2016.
- 866 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 373; Salonen 2014, 19–23.
- 867 Per-Erik Lundhin haastattelu 16.3.2015. Lundhin mukaan jo Ahon hallituksen aikana pidettiin mahdollisena, että keskusta pyrkii siirtämään työeläkevarat Kansaneläkelaitoksen hallinnoitaviksi eli "sosialisoimaan varat". Lundh tarkoitti tällä myös sitä, että oli olemassa suuri vaara Ahon suunnalta, että keskusta haluaisi työeläkevarat pois työmarkkinajärjestöjen hallinnasta. Matti Putkosen mukaan tässä oli palkansaajien piirissä aito pelko siitä, että työreformi tähtäsi juuri työmarkkinajärjestöjen aseman heikentämiseen; Matti Putkosen haastattelu 16.3.2015.
- 868 Risto Kauston erottaminen Eläke-Sammon toimitusjohtajan paikalta oli teollisuuden poliittinen operaatio, jossa vakuutusvalta (STM) ei puuttunut teollisuuden poliittiseksi kuvattuun operaatioon. Tuomo Pietiläisen ja Unto Hämäläisen kommenttikirjoitus HS 31.3.1996. Toimittajien mukaan kysymys oli pienen Eläke-Sammon valtauksesta Eläke-Varman osaksi valtiomistaiseen Postipankin tuella. Operaatioissa auttaneet poliitikot tulivat vakuutusjohtajiksi (Iiro Viinanen, Markku Hyvärinen).

- 869 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 373; HS 7.11.1996; HE 255/1996, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi työeläkevakuutusyhtiöistä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- 870 Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 407.
- 871 Kari Puron haastattelu 11.9.2015.
- 872 Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 374.
- 873 HS 7.11.1996.
- 874 HS 6.11.1996. Toimittaja Juha Akkasen ja Tuomo Pietiläisen mukaan ”Louekosken ehdotuksilla pehennettynä ammattijärjestöt saattavat niellä myös Puron työryhmän ehdotukset.”
- 875 HS 7.11.1996. Skinnarin mainitsema luku ei ole tarkka, vaan HS:n lainaus.
- 876 Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 383. ”Työntekijä- ja työnantajapuoli on TEL:n säätämistä 1961 lähtien olleet edustettuina työeläkeyhtiöiden hallinnossa. Erillisiä sopimuksia työmarkkinaosapuolten osallistumisesta työeläkeyhtiöiden hallintoon on tehty vuosina 1975 ja 1988. EU-jäsenyys ei mitenkään vaikuttanut oikeuteen säännellä eläkeyhtiöiden hallituksen kokoonpanoa. Kun työeläkejärjestelmä rahoitetaan kokonaan työnantajilta ja palkansaajilta perittävillä maksuilla, on luonnollista, että näillä tahoilla on vahva edustus eläkeyhtiöiden hallinnossa.” Johannes Koroman sähköposti tekijälle 13.3.2014.
- 877 TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 3.10.1996. TT hyväksyi työeläkeyhtiöiden hallinnon ja sijoituspolitiikan uudistamisen Puron työryhmän ehdotusten pohjalta. TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 20.11.1996 TT hyväksyi Puron työryhmän TEL- lainsäädäntöehdotuksen ja TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 11.12.1996 TT käsitteli pörssi-yhtiöiden hyvää hallintotapaa koskevat suositukset, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.
- 878 Outinen 2015, 268; Saari, Heikki 2013, 138–139.
- 879 Outinen 2015, 297; Uuden vastuun aika. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Finlands Socialdemokratiska Parti r.p. Puoluevaltuusto 24.11.1994, Luonnos 15.11.1994, 6, SDP 199412, TA.
- 880 Outinen 2015, 299. ”...tulkintaani ei muuta se, että hallitus vetosi kesäkuussa 1995 laatimaansa kannanottoon silloin, kun Suomi liittyi rahaliiton jäseneksi ensimmäisten maiden joukossa pari vuotta myöhemmin.”; Alho 2004.
- 881 Rauno Saaren muistiinpanot, 28.12.1995. Tekijän hallussa.
- 882 Ibid. 6.3.1997. Tekijän hallussa.
- 883 Kuusterä & Tarkka 2012, 786. Tekijä jää pohtimaan, oliko Louekosken kiistattoman pätevyyden lisäksi kysymyksessä palkinto työeläkeyhtiöitä koskeneen selvityksen tekemisestä, mikä johti siihen, että poliittinen ilmapiiri työmarkkinajärjestöjen piirissä muuttui luottavaisemmaksi valvoa tulevia puskureita.
- 884 Rauno Saaren muistiinpanot 14.8.1996. Tekijän hallussa; Kuusterä & Tarkka 2012, 778–779. Suomen julkisen sektorin rahoitusaliäämä oli vähemmän kuin miinus 3 prosenttia ja julkinen velka alkoi taittua eikä saavuttanut 60 prosentin tasoa (osuus bkt:sta).
- 885 TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 19.8.1996, (Jorma Ollila mukana kokouksessa) Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.
- 886 Kuusterä & Tarkka 2012, 770–771.
- 887 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue - Finlands Socialdemokratiska Parti r.p:n XXXVII puoluekokouksesta, joka pidettiin Helsingissä, Helsingin Työväentalossa 6.–9.6.1996, 23. TA.
- 888 Outinen 2015, 300.
- 889 Ibid., 308–309. Outinen viittaa Giddensiin 2001.
- 890 Outinen 2015, 313.
- 891 Jukka Koivisto Taloudellisen tiedotustoimiston hallitukselle 4.10.1995, EU-Keskustelun nykyvaihe Suomessa, Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 4.10.1995. TaT:n Arkisto. Muistio tähtäsi siihen, että TaT:n budjetissa jatketaan Eurooppalaisen Suomen ja muiden EU-projektien rahoittamista.
- 892 Johannes Koroman sähköpostiviesti tekijälle 13.3.2014.
- 893 Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 23.10.1996. TaT:n arkisto.
- 894 Rauno Saaren muistiinpanot 29.5.1996 ja 12.6.1996. Tekijän hallussa.
- 895 EMU-viestintästrategia: ”500 päivää EMU-ajan alkuun”. 23.10.1996, Taloudellisen tiedotustoimiston johtokunnan kokouksen pöytäkirjan liite 2, 23.10.1996. TaT:n arkisto. Muistiosta käy ilmi, että TaT hyväksyi viestintäprojektin vuodelle 1997, missä käytetään 5,3 miljoonaa

markkaa EMU-kampanjointiin. Rahoituksesta EU:n komissio antoi 1 miljoonaa markkaa ja valtiovarainministeriö 1 miljoonaa markkaa. Strategiaa verhoittiin puoliviralliseksi siten, että kampanjan tiedotusyhteistyön kumppaneina olivat myös ulkoasiainministeriö (EU-tiedotus), kauppa- ja teollisuusministeriö ja Euroopan komission Suomen edustusto.

- 896 EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 17–18.
- 897 Kuusterä & Tarkka 2012, 774–775; EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 11.
- 898 TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 29.–30.1.1.1997 ja 12.2.1997, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.
- 899 Rauno Saaren muistiinpanot 4.3.1997. Tekijän hallussa.
- 900 TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 10.3.1997 Johannes Koroman puheen teksti 10.3.1997, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.
- 901 TT:n työvaliokunnan kokousmuistiot 17.4.1997 ja 29.4.1997. Periaatteet työmarkkinapoliti-
tisten tavoitteiden uudistamiseksi, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvalio-
kunta, ELKA.
- 902 EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 13.
- 903 Ibid., 14.
- 904 Työmarkkinajärjestöjen kannanotto Euroopan talous- ja rahaliiton vaikutuksista työmarkki-
noiden toimintaperiaatteisiin 22.5.1997, Akava, Kirkon sopimusvaltuuskunta, Kunnallinen
Työmarkkinalaitos, Palvelutyönantajat, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Teol-
lisuuden ja Työnantajain Keskusliitto, Toimihenkilöjärjestö STTK, Valtion Työmarkkinalaitos.
SAK Tiedotteet 1997. SAK:n verkkosivut, WWW-dokumentti: [http://netti.sak.fi/sak/tiedot-
teet/1997/t970522a.html](http://netti.sak.fi/sak/tiedot-
teet/1997/t970522a.html) [luettu 9.1.2015].
- 905 Kari Puron haastattelu 11.9.2015; Risto Piekkan haastattelu 29.10.2014; Arto Ojalan haastatte-
lu 12.1.2014; Outinen 2015, 302. Outisen mukaan puskurit olivat SAK:n ekonomistien kehit-
tämät; SDP:n eduskuntaryhmän muistio /PR Eduskunta, 17.11.1997, SDP 1997I3, TA; Saari
Heikki 2013, 154–154.
- 906 EMU-viestintästrategian toteutus syksyllä 1997. Muistio 14.8.1997, Taloudellisen tiedotus-
toimiston johtokunnan kokous 14.8.1997, TäT:n arkisto.
- 907 Sopimus periaatteista, joilla työeläkevakuutus- ja työttömyysturvamaksujen muutoksia suh-
dannevaihteluissa tasataan sekä kannanotto yrityskohtaisten sopeutumiskeinojen lisäämiseksi
17.11.1997, Puskurisopimus. Puron työryhmän paperit, ELKA. Sopimuksen ovat allekirjoit-
taneet Akava, Palvelutyönantajat, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Toimihenkilö-
keskusjärjestö STTK, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto ja Työeläkelaitosten liitto;
Salonen 2014.
- 908 Kari Puron haastattelu 11.9.2015; Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015. Koroman mukaan
hänkään ei ole tullut perehtyneeksi työeläkeyhtiöiden problematiikkaan, jota ovat TT:ssä ja
EK:ssa hoitaneet sosiaalialasioista vastanneet johtajat (mm. Lasse Laatonen).
- 909 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Markku Lemmetyn haastattelu 24.8.2015.
- 910 Keskustan puheenjohtaja Esko Ahon tiedote 3.6.1997. Westlundin paperit, VNK:n arkisto.
- 911 Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015. ”Aho oli Lipposelle luvannut 1997, että keskustan yli-
määräinen puoluekokous 1997 pidetään vasta hallituksen EMU-päätöksen jälkeen syksyllä.
Näin valmistautuminen 1999 eduskuntavaaleihin jäi puoliväliin. Todellisuudessa Aho ajoi
keskustaa hyväksymään EMU:n ja euron. Puoluekokouksessa näin banderollin ’maarefor-
mista työreformiin’. Ei työreformia kovin merkittävästi kannatettu. Jos olisimme 1999 edus-
kuntavaaleissa vastustaneet euroa, olisimme voittaneet ja olleet kenties hallituksessa. Mutta
työreformia ei kannatettu siinä laajuudessa kuin euroa epäiltiin, ja siksi epäonnistuimme
eduskuntavaaleissa 1999.”
- 912 HS 5.12.1997.
- 913 Tiedote Keskustan puoluehallituksen asettaman EMU-selvitystyön nykyvaiheesta, 7.5.1997.
Westlundin paperit, VNK:n arkisto; Suomenmaa 5.6.1997: ”Etelään ulottuva Emu on huono
ratkaisu Suomelle”; Mauri Pekkarisen sähköposti tekijälle 17.7.2015. Pekkarisen mukaan hän
”konsultoi kymmeniä henkilöitä, sekä Ruotsin että Suomen Emu-raportin tekijöitä. Kirjoitin
sitten itse joka sanan. Myös Ollilan Jorman kanssa vaihdoin jossain kohtaa muutaman sanan.
En varsinaisesti haastatellut häntä. Muistini mukaan Jorma ei ainakaan painostanut minua eikä
muitakaan Keskustan johdossa olleita, vaikka oli enemmän puolesta kuin vastaan.”
- 914 Rauno Saaren muistiinpanot 22.12.1997. Tekijän hallussa.
- 915 Jyränki 2006, 141.

- 916 Liittyminen euroon: eduskuntakeskustelussa vuonna 1998: Lipponen, Niinistö, Esko Aho. Youtube-videopalvelu (video lisätty 19.7.2012, kanava: tietoparatiisi): <https://www.youtube.com/watch?v=TSngJmYPBCE> [noudettu 18.10.2015].
- 917 Kuusterä & Tarkka 2012, 781–782.
- 918 Ibid., 782.
- 919 Pohjolainen & Puhakka 1992, 509. Perussäännöksenä Suomen Pankin aseman ja hallinnon järjestämisessä on HM 73 § (muut. 1077/91), jonka mukaan Suomen Pankki toimii ”eduskunnan takuulla ja hoidossa sekä eduskunnan valitsemien pankkivaltuutettujen valvomana”. Samassa lainkohdassa (2 mom.) edellytetään, että ”Suomen Pankkia hoidetaan niin kuin siitä lailla säädetään”. Hallitusmuodon 72 §:n mukaan Suomen rahayksikkö on markka, ja ”(l)aille säädetään, miten markan ulkoisesta arvosta päätetään”. Vielä hallitusmuodossa on säädetty (73,3 §), että ”Eduskunta päättää Suomen Pankin voittovarojen käyttämisestä valtion tarpeisiin”. Pankki on näillä hallitusmuodon säännöksillä selvästi irrotettu hallitusvallasta ja asetettu eduskunnan valvontaan – ehkä alaisuuteenkin.
- 920 Hidén 2013, 10. Eduskunnan perustuslakivaliokunta esitti erään perustuslakien osittaisuudistuksen yhteydessä 1995, että valtioneuvoston tulisi käynnistää valtiosäännön uudelleenkirjoittamistyö, jonka tavoitteena tulisi olla, että maan silloiset perustuslait on vuona 2000 koottu yhteen yhtenäiseen perustuslakiin. Uuden lain valmistelussa ja käsittelyssä edettiin tämän jälkeen ripeästi niin, että uusi yhtenäinen perustuslaki saatiin lopullisesti säädetyksi ja vahvistetuksi kesäkuussa 1999 ja laki astui voimaan 1.3.2000.
- 921 PeVL 8/1988 vp – VNT 1/1998 vp: Lausunto koskee tiedonantoa osallistumisesta euroalueeseen, lakia Suomen Pankista ja eräitä muita lakeja.
- 922 Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.
- 923 Samuli Haapasalon haastattelu 28.9.2012. Haastattelijana Matias Kallio.
- 924 Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 426; Salonen 2014, 8–12.
- 925 Hannikainen & Vauhkonen 2012, 439.
- 926 Ibid., 426.
- 927 Ibid., 400. Koska palkansaajan eläkevakuutusmaksu on vähennyskelpoinen valtion verotuksessa, vähennys verotettavasta tulosta, valtiovalta osallistuu tämän taakan jakamiseen.
- 928 Raimo Sailaksen haastattelu 22.10.2014.
- 929 HS 13.5.1998. Pääkirjoituksivulla selostettiin Järventauksen aiheuttamaa keskustelua.
- 930 HS 11.5.1998. Järventaus oli Lipposen I hallituksen oikeusministeri 13.3.1998–15.4.1999. ”Näin rajuja kommentteja tuli järjestölobbarilta, kun perustuslain valmistelusta vastaava ministeri otti kantaa kansanvaltaan”; Jussi Järventauksen haastattelu 26.6.2014. Kari Häkämies valittiin Kuopion kaupunginjohtajaksi ja hänen seuraajakseen valtioneuvoston jäseneksi valittiin Järventaus juuri EMU- ratkaisun loppusuoralla tilanteessa, jossa pienyrittäjät kokivat jääneensä Lipposen–Niinistön hallituksen vauhdista jälkeen.
- 931 Seppo Riskin sähköposti tekijälle 11.10.2014.
- 932 Sauli Niinistön haastattelu 20.9.2010.
- 933 Ibid.
- 934 Vrt. Bobacka 2001.
- 935 Työsopimuslakikomitean mietintö 2000. Työministeriö 2000.
- 936 Ero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015.
- 937 Laatusen & Nieminen 2017, 220–221.
- 938 Ibid., 221.
- 939 Työsopimuslaki 55/2001 ja Laki työehtosopimuksen yleissitovuuden vahvistamisesta 56/2001.
- 940 HS 2.11.1999. Anna-Riitta Sippola raportoi komitean saamasta lisätyöajasta – se sai sitä. Vrt. myös Laatusen & Nieminen 2017, 220.
- 941 Ibid., 222–223.
- 942 HS 12.9.2000. Risto Uimosen kolumni. Filatov kuului puolueessa Lipposen arvostelijoihin, joka otti Niinistön kanssa kovin yhteen. ”Se oli aikamoinen mafi”, sanoi Lipponen tekijälle 5.2.2018.
- 943 HS 6.6.2000. Risto Uimosen kolumni. ”Lipposen piti myös huolehtia hallituksensa pystyessä pysymisestä ja toimintakyvystä. Se, ettei tarkoitusta saavutettu, ei johtunut hallituksen pahasta tahdosta, vaan sisäpiirin taitamattomuudesta. Se ei tainnut hallita kyllin hyvin asiaa, josta se päätti.”

- 944 HS 15.9.2000: Taistelu alkoi, kun Niinistö toukokuussa sopi yöneuvottelussa pääministeri Paavo Lipposen (SDP) kanssa tekstistä, joka poikkesi asiaa valmistelleen laajan komitean ehdotuksesta. Tämä esitys on kulkenut hallituksen tekstin nimissä.
- 945 Heikkinen & Tiihonen 2010, 228–232.
- 946 Ruostetsaari 2017, 41.
- 947 Ruostetsaari 2003, 280–283, 303–304. Kansalaiset kokevat yhteiskunnalliset ristiriidat voimakkaampina kuin eliitit. Aluksi myös eliitit jakautuivat jäsenyyden kannattajiin ja vastustajiin, mutta sitten eliittikonsensus jäsenyyden hyväksi alkoi kehittyä.
- 948 EU-kansanäänestys, Suomen liittyminen Euroopan unioniin -tietopaketti. Eduskunnan WWW-sivut: <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/eu/suomen-liittyminen-eu/Sivut/eu-kansanaanestys.aspx> [luettu 20.9.2017]. Itävallassa äänestys oli sitova.
- 949 Laatusen & Nieminen 2017, 159–180. Useiden haastateltavien tarjoama hiljainen tieto tukee tällaista käsitystä ”luottamuksen piiristä”.
- 950 Korhonen Olli 2017, 201–225, 230–235.
- 951 Kauppinen & Köykkä 1991, 72–73; Kauppinen 1992. Köykkä 1994; EK & SAK 2007, 47–48; Bergholm 2012. Tekijä on luonnostellut taulukon em. teosten antamien ajatusten pohjalta.

MONIÄÄNINEN OMISTAJUUS

- 952 Heikki Hakalinen haastattelu 19.9.2015; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015.
- 953 Wuokko 2015, 291–293; Koroma 2015, 271–284.
- 954 Kuosmanen 1999, 63–65.
- 955 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 22–23. Ennen vuotta 1986 ulkomainen omistus oli mahdollista vain poikkeustapauksissa. Ulkomaisilla sijoittajilla oli lupa omistaa osakkeita vain ulkomaalaisten perustamissa yrityksissä. Lisäksi 20 prosentin ulkomaalaisomistus oli mahdollista sellaisten osakkeiden kautta, joihin ei kohdistunut omistusrajoituksia. Ennen IT-buumia ja Nokian nousua suomalaisyhtiöt eivät juuri kiinnostaneet ulkomaalaisia. Vaihekoski (1997) ajoittaa Suomen osakemarkkinoiden kansainvälistymisen vuoteen 1984 ja esittää, että nimenomaan kasvanut ulkomainen kiinnostus suomalaisiin osakkeisiin oli se tekijä, joka käynnisti myöhemmin tulleet muutokset. Sääntelyn purkaminen aloitettiin poistamalla vuonna 1984 leimavero ulkomaisten osapuolten välisiltä osakekaupoilta. Vuodesta 1986 alkaen suomalaiset ovat saaneet sijoittaa ulkomaisiin kohteisiin, ja vuonna 1987 rajoituksista vapaan osakekannan osuutta korotettiin 40 prosenttiin edellyttäen, että ulkomaalaisten omistamien osakkeiden tuottama äänimäärä ei ylittänyt 20 prosenttia. Lopulta kaikki ulkomaiseen omistukseen liittyvät rajoitukset kumottiin vuonna 1993 hyväksymällä ETA-sopimus; Vaihekoski 1997, 526–543.
- 956 Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015 ja 2.9.2015; Skurnik 2005, 134.
- 957 Christoffer Taxellin haastattelu 8.10.2010.
- 958 Skurnik 2005, 60–62, 70, 392. Skurnik muistuttaa Kari Kairamon korostaneen jo 1980-luvun alkupuolella KTM:n teollisuusneuvottelukunnassa, etteivät pienet ja suuret yritykset ole toistensa vastakohtia. Yritysten lukumäärästä ks. s. 229, taulukko: Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilöstöt kokoluokittain.
- 959 Tulo- ja varallisuusverolaki 1240/1988 (67 § ja 70 §) annettu 29.12.1988, voimaan 1.1.1989 ja Tuloverolaki 1535/1992, annettu 30.12.1992, voimaan 1.1.1993.
- 960 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 19–20.
- 961 Ibid., 32.
- 962 Kallio 2013, 25; Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015; Markku Tapion haastattelu 19.1.2015. Rautaruukki, Outokumpu, Valmet, Kemira, Finnair, Sisu ja Veitsiluoto olivat listalla Ahon kaudella.
- 963 Rankin 2012, 62. Rankin kirjassa ei lainkaan pohdita ulkomaisen omistamisen avautumista ETA-sopimuksen voimaantulon seurauksena. Kallio 2013, 26: ”Silloin koettiin tärkeäksi, että valtionyhtiöiden omistuspohjan laajentamiselle saatiin koko yhteiskunnan eli sekä elinkeinoelämän että ay-liikkeen tuki, jonka vuoksi molemmat sidosryhmät olivat mukana neuvotteluissa. Kauppa- ja teollisuusministeriön ulkomaalaisille sijoittajille laaditussa raportissa 1998 todetaan, että syyt yksityistämisen aloittamiseen olivat lähinnä pragmaattiset eivätkä ideologiset. Kilpailuilla markkinoilla toimivat yritykset piti järjestää ajankäytön kuntoon – niin tehtiin samaan aikaan kaikkialla Euroopassa. Merkillä pantavaa on se, ettei termille omistus-

- pohjan laajentaminen löydy sopivaa käännoä, vaan englanninkielisessä julkaisussa on käytetty systemaattisesti sanaa *privatization*, yksityistäminen; kauppa- ja teollisuusministeriö 1998.
- 964 Teollisuussijoituksen vuosikertomus 2000. Suomen Teollisuussijoitus Oy:n verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://www.teollisuussijoitus.fi/files/tesi/Vuosikertomukset/vuosikertomus2000.pdf> [sivu luettu 5.1.2016].
- 965 Suomen pääomasijoitusyhdistys 1999, 13; Suomen pääomasijoitusyhdistys 2010, 57, 113–149, 151–179. Hallinnoitavat pääomat kasvoivat 598 miljoonasta markasta (1991) 11 910 miljoonaan markkaan (1999) ja vuoteen 2010 mennessä 5,3 miljardiin euroon. Yhdistyksessä on 36 varsinaista jäsentä ja 110 liitännäisjäsentä (asianajotoimistoja, konsultointi- ja tilintarkastusyhtiöitä ja työeläkevakuutusyhtiöitä).
- 966 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 21; Vrt. Skurnik 2005, 180–205.
- 967 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 19–20; Skurnik 2005, 190–192; Kuisma 2000.
- 968 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 19.
- 969 Suomen Pörssisäätiö on puolueeton yhteisö, joka rahoittaa toimintansa Pörssitalo Oy:n vuokratuloilla. Pörssisäätiö on perustettu vuonna 1985, jolloin sen sääntöjen mukaiseksi tehtäväksi määriteltiin arvopaperisäästämisen ja arvopaperimarkkinoiden edistäminen. Säätiön hallituksen nimeää Keskuskauppakamari.
- 970 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 16; Skurnik 2005, 217–218. Skurnik tuo esille ulkomaalaisomistuksen voimakkaan kasvun vuosina 1995–2005 arvopaperimarkkinoilla, suuryrityksissä ja suorina sijoituksina mm. yritysostoina.
- 971 Skurnik 2005, 45–70. Skurnikin mukaan Suomessa osuustoiminta ryhtyi hakemaan liike-toimintaoppia Harvardista 1990-luvulla.
- 972 Metsänomistajat Suomessa, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:n verkkosivut: https://www.mtk.fi/metsa/metsanomistajalle/fi_FI/Metsanomistajat_suomessa/ [luettu 12.6.2017].
- 973 Wilkins & Hill 1964; Jones 2005, 81. Näiden joukossa oli mm. Ford ja General Motors, Nestle ja Unilever, Shell ja Standard Oil of New Jersey, mutta myös tuhansia pieniä ja keskusuuria yrityksiä, jotka investoivat yhdessä – osana toimivaa klusteria tai yritysten verkostoa.
- 974 Eurooppayhtiö saattoi sijaita missä tahansa EU:n alueella ja toimia sisämarkkinoilla maksaen verot asemamaahan.
- 975 United Nations Conference on Trade and Development 1994, 130. Talouselämän 500 suurinta yritystä 1990–2010, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. Vuonna 2014 ulkomaisessa omistuksessa oli jo 240 yritystä 500 suurimman yrityksen joukosta. Talouselämä 2015. Vrt. myös s. 208, taulukko: Suomen 500 suurimman yrityksen tunnuslukuja ja omistusten jakautuminen 1990–2010.
- 976 Gabel & Bruner 2003, 2; Buch-Hansen & Wigger 2011, 55–56. Tekijät päätyvät hieman pienempiin lukuihin, mutta hyvin lähelle samaa tasoa. Jos valtioita on 195, tytäryhtiöitä per valtio olisi keskimäärin 4200; vrt. myös Fortune, Global 500 List 2017: <http://fortune.com/global500/> [luettu 31.7.2017].
- 977 Gabel & Bruner 2003, 7.
- 978 Ibid., 9; Wilkins 2005, 45–46. Multinational enterprise (MNE) on *kansainvälinen yritys*, jolla on haarakonttoreita, tytäryhtiöitä ja edustuksia eri puolilla maailmaa.
- 979 Talouselämä 21/1993, 36–55; Talouselämä 21/2015, 36–55.
- 980 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 18. Hyvitysjärjestelmä poistettiin 2004. Yhtiöveron hyvitysjärjestelmä peruttiin sittemmin vuonna 2004, ja nykyinen käytäntö muistuttaa nk. perinteistä verotusmallia, jossa voittoja verotetaan ensin yhtiötasolla ja sen jälkeen osingonsaajat maksavat vielä oman veronsa saamistaan tuotoista.
- 981 Ks. s. 210, taulukko: Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014.
- 982 Lindén 2015, 30. Pääministeri Matti Vanhanen Nokiasta. Lindén on kirjoittanut Nokian vaikutuksesta Suomeen kokonaisvaltaisen kirjan, johon tässä alaluvussa tukeudutaan. Kirjasta on kaksi versiota, ruotsinkielinen 2015 ja suomenkielinen käännoösversion 2016, mihin jatkossa viitataan.
- 983 Kuisma 2010a; Ollila & Saukkomaa 2013; Häikiö 2001a. Nokian juuret ovat kolmessa vanhasa yhtiössä: emoyhtiö Suomen Gummitehdas Oy:ssä, ja sen kahdessa tytäryhtiössä, metsäteollisuutta ja sähkötuotantoa harjoittaneessa Nokia Ab:ssa ja kaapeleita valmistaneessa Suomen Kaapelitehdas Oy:ssä.
- 984 Häikiö 2000; Matti Saarisen haastattelu 3.10.2010. Neuvostoliitto tarjosi painokkaasti omaa teknologiaansa.

- 985 Erkki Liikasen haastattelu 9.1.2016: "Nokia jo Kari Kairamon ajoista oli aktiivinen suhteessa Euroopan komissioon. Suomi ja Nokia olivat tutkimusohjelmissa ennen EU-jäsenyyttä"; Matti Saarisen haastattelu 3.10.2011: "Harry Mildh ja Kari Kairamo olivat hyvin aktiivisia ja yhteiskunnallisesti vaikuttavia nokialaisia."; Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.
- 986 Koroma 2015, 131–136, 145–146. Koroma näkee devalvaation Kairamon–Väyrysen ryhmän toiminnan yhdeksi mahdolliseksi motiiviksi. Skurnik 2005, 171–204; Skurnik on ollut edelläkävijä Nokian 1980-luvulla alkaneen vaikutusvallan kasvun ja poliittisten sisäpiiri-yhteyksien kuvaajana. Hän oli pääjohtaja Kari Kairamon ja Paavo Väyrysen ryhmän sihteeri. Ryhmän syntyyn vaikutti katalyyttisesti mm. "PM II Valtion elektroniikkayhtymän luomisen periaatteita", joka tähtäsi elektroniikkateollisuuden sosialisointiin. Skurnikin mukaan ryhmä toimi 1979–1988. Kokouksia oli 79, "eikä mikään yhteiskunnallinen alue ollut ryhmälle vieras".
- 987 European Round Table of Industrialists 2010. Kari Kairamo oli ERT:n jäsen 1986–1988, Simo Vuorilehto 1989–1992, Casimir Ehrnrooth 1993–1997, Jorma Ollila 1997–2010, Olli-Pekka Kallasvuo 2009 alkaen. Ollila isännöi ERT:n kokouksen Helsingissä 24.–25.5.2009. Etienne Davignon, François-Xavier Ortoli, silloiset Euroopan komission jäsenet, Pehr Gyllenhammar, Volvota, Wisse Dekker Philipsiltä ja Umberto Agnelli Fiatilta perustivat johtavien "industrialistien" ryhmän luodakseen "aidon pohjan kehittää yhteismarkkinoita"; Aspara, Lamberg, Laukia & Tikkanen 2011.
- 988 Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.
- 989 Korhonen 2017, 319–321; Skurnik 2005, 73–74; Koroma 2015, 271–274; Matti Saarisen haastattelu 3.10.2010; Partanen & Sandelin 2015; Lindén 2016, 130: "Maailman vähiten korruptoitunut maa näyttää kuitenkin myös tutkivan vähiten korruptiota maailmassa." Lisäksi Nokialla oli suoria yhteyksiä kaikkiin puolueisiin, ei vähiten keskustaan ja sosiaalidemokraatteihin. Se myös rahoitti puolueita suoraan, vaikutti Etelärannan rahoituspäätöksiin ja oli suuri teollisuuden edunvalvontakustannusten maksaja.
- 990 Ollila & Saukkomaa 2013; Häikiö 2001a; Lindén 2015.
- 991 ETLA, Talouselämä 500 suurinta yritystä, 1981, 1990, 1995, 2001 ja 2014. Luvut miljardeja kyseisen vuoden rahan arvossa. Ks. s. 210, taulukko: Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014.
- 992 Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014.
- 993 Koski 1988, 140–150. Koski ennakoii globalisaation vaikuttavan tulevaisuudessa voimakkaasti vientivetoisten suomalaisyritysten strategiavalintoihin.
- 994 Skurnik 2005, 114–116, 160–169; Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.
- 995 Ollila & Saukkomaa 2013, 126–130. Skurnik 2005, 19, 36–42, 64–65, 318–323.
- 996 Lindén 2015, 92–100.
- 997 Skurnik 2005, 219.
- 998 Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018; Partanen & Sandelin 2015; Susan Fanin haastattelu 12.10.2015. Ollila kertoo kieltäytyneensä useasti Etelärannan ykkösmiehen eli TT:n tai EK:n puheenjohtajuuksista. Lisäksi hän sanoo viettäneensä työajastaan ulkomailla enemmän kuin puolet arkipäivistään.
- 999 Lamberg, Laukia & Ojala 2014.
- 1000 Laamanen, Lamberg & Vaara 2016, 16–19. Tekijät identifioivat ensimmäiseksi Nokia-kriittiseksi kirjaksi Juhani Riskun *Uusi Nokia – käsikirjoituksen* (2010).
- 1001 Aspara, Lamberg, Laukia & Tikkanen 2011.
- 1002 Ibid.; Ollila & Saukkomaa 2013, 305–311.
- 1003 Skurnik 2005, 172–205.
- 1004 Turpeinen 1996, 105–117.
- 1005 Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015; Heikki Hakalinen haastattelu 19.9.2015.
- 1006 Partanen & Sandelin 2015, 459.
- 1007 Pekka Takalan sähköposti tekijälle 3.1.2016: Kun Televa Oy oli muodostettu vuonna 1976, niin Oy Nokia Ab ja Televa Oy päättivät perustaa yhteisen tutkimus-, tuotekehitys- ja myyntiyhtiön Telefonno Oy:n. Nokia vaikutti merkittävästi tämän yhtiön perustamiseen lobbaamalla asian silloiseen ktm:öön. Käytännössä yhtiön perustivat ktm ja Nokia. Tähän yhtiöön siirrettiin Nokian ranskalaiselta CIT Alcatelilta lisensioitu E10B-puhelinkeskus ja Televa Oy:sta KKY- ja ADS- puhelinkeskukset. Telefonno Oy:ssa E10B sai nimekseen DX 100 ja ADS

- nimekseen DX 200. Telefonno Oy:n osakepääomasta Nokia omisti 50 prosenttia ja Televa 50 prosenttia. Kun vuonna 1981 Nokia osti Televan, niin Telefonno fuusioitiin näin muodostuneeseen Telenokiaan. Omistumismielessä 50% DX 200-tekniikasta tuli Nokialle vuonna 1977 ja toinen 50 % silloin, kun Telefonno fuusioitiin Telenokiaan.
- 1008 Heikki Hakalinin haastattelu 19.9.2015.
- 1009 Ollila & Saukkomaa 2013, 320–322; Sari Baldaufin haastattelu 12.10.2015; Nokian DX200:n lisäksi muita siihen liittyviä myytäviä tuotteita ovat tukiasemaohjain, jolla erotuttiin kilpailijoista, siirtojärjestelmä, linkit ja puhelimet sekä palvelut kuten asennuspalvelut, käyttöönottopalvelut ja ylläpitopalvelut. DX 200 oli maailman suurin ohjelmistoprojekti, jolla kehitettiin tietoliikenneohjelmistoja (DX200 ympärillä olevaa verkkomaailmaa varten).
- 1010 Pekka Takalan haastattelu 12.4.2013; Heikki Hakalinin haastattelu 19.9.2015.
- 1011 Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015; Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014: ”Lobbaukseen liittyy negatiivisia mielenlyhtymiä. Lobbauks on kuitenkin positiivista toimintaa – se helpottaa päätöksentekoa eikä sotke sitä. Lobbauksen pitää lähteä liikkeelle siitä, että faktat ovat hyvin tiedossa. Tavoitteilla on asiaperusteet, asiat on puettava viesteiksi, asioita on ajettava mahdollisimman laajalla rintamalla tapauksesta riippuen. Ensimmäinen on saatava oman maan etujärjestöt ja viranomaiset hankkeen taakse ja sitten sen jälkeen sitä on vyyrytettävä eteenpäin. On oltava ajoissa liikkeellä ennen kuin kukaan on tehnyt mitään luonnoksia. Pitää olla kontaktit etukäteen. Tarvittaessa pitää osata antaa non- papereita eli luonnoksia. Ei saa tehdä väärin. Ei saa lioitella. Ei saa kiristää.”
- 1012 Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014.
- 1013 Ilkka J. Niemen haastattelu 2015; Cord 2014, 75.
- 1014 Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.
- 1015 Häikiö 2009, 126. Operaattorit ostivat infrastruktuurin lisäksi tietotaitoa, teknologiaa ja ylläpitopalveluja, siis toimintakulttuuria.
- 1016 Häikiö & Ylitalo 2013, 193.
- 1017 Cord 2014, 75.
- 1018 Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014. Kaksi seuraavaa kappaletta ovat Sundbäckin mukaan.
- 1019 Erkki Liikasen sähköposti tekijälle 9.1.2016. Deregulaatiolla tarkoitetaan tässä vanhan sääntelyn eli kansallisten monopoliooperaattorien purkamista.
- 1020 Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.
- 1021 Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.
- 1022 Erkki Liikasen sähköposti tekijälle 9.1.2016.
- 1023 Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015.
- 1024 Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.
- 1025 Harri Koposen haastattelu 19.3.2014.
- 1026 Lindén 2016, 349.
- 1027 Häikiö 2009, 127.
- 1028 Ollila & Saukkomaa 2013, 474; Ks. s. 218, taulukko: Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014.
- 1029 Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014: ”Etelärannassa ei oltu palkansaajien tuloverotukseen perehdytty vuosina 1992–1995 juuri lainkaan. Ei ollut käsitystäkään siitä, mitä marginaaliverotus vaikutti henkilötasolla. Kukaan ei edes ymmärtänyt, mistä tässä oli kysymys. Siksi minun oli mentävä puhumaan suoraan pääministerin kanssa, joka oli silloin Paavo Lipponen.”
- 1030 Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Matti Vanhasen haastattelu 11.9.2014 ja 13.10.2014; Sauli Niinistön haastattelu 20.9.2010; Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015. Tarja Halonen kertoo erityisesti, että juuri Jorma Ollila piti häneen yhteyttä henkilökohtaisesti, kun hän oli presidenttinä.
- 1031 Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014 (kursivointi tekijän): ”En ollut liikkeellä toivelistan kanssa – enkä moiseen keskusteluun lähtenyt, koska se olisi ollut esittämäni perusteisiin vastausta. Lupasin vain palata myös jatkossa yhteen aiheeseen: henkilöverotuksen korkeaan tasoon Suomessa... Tämä oli parhaille insinööreille yksi lisäsyys hakeutua ulkomaille. Tapasin asian tiimoilta useamman kerran pääministeri Lipposen, valtiovarainministeri Niinistön ja valtiosihteeri Raimo Sailaksen.”; Ollila & Saukkomaa 2013, 314–316. Ollilan mukaan keskustelut eivät kohdistuneet insinööripalkkojen progression ylärajaan, vaan alarajaan. Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.

- 1032 Vrt. Ihamuuttilan komiteoiden mietinnöt. Ihamuuttilan II työryhmän raportti. Marraskuu 1997. Teollisuus ja työnantajat. Tekijän hallussa.
- 1033 Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015, Arto Ojalan 12.1.2014 ja Seppo Riskin 22.5.2013 haastattelut.
- 1034 Lindén 2016, 126.
- 1035 Ibid., 87–112; Cord 2014, 82–84; Harri Koposen haastattelu 19.3.2014; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015.
- 1036 Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013; Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.
- 1037 Lindén 2016, 134–153.
- 1038 HS 23.9.2013. ”Tähän asti Nokia on ollut meille paljon enemmän kuin yhtiö muiden joukossa. Siitä on osoituksena, että lähes 300 000 suomalaista omistaa sen osakkeita.”
- 1039 Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaukset 29.1.2004, Italian talouspäivälehti Suomesta: ”Nokialandia, toiveikkaan tulevaisuuden maa”. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=61002&contentlan=1&culture=fi-FI> [luettu 6.1.2015].
- 1040 Häikiö 2001b, 213; Elcoteqin valmistuspalvelut (liikevaihto 395 m€, henkilöstö 4500), Kyrelin valmistuspalvelut (219 m€, 600), Perloksen kännykänkuoret (203 m€, 1961), Aspocompin piirilevyt (122 m€, 1770), JOT Automationin tuotantolaitteet (101 m€, 594), Scanfilin tukiasemakaapit (91 m€, 860) PK Cablesin teholahteet (84 m€, 650), Solitra ADC:n komponentit (67 m€, yli 700) ja Incapin komponentit (67 m€, yli 700).
- 1041 Häikiö 2001b, 213.
- 1042 Lindén 2016, 170–188, 215–217.
- 1043 Vrt. Vilen & Rumpunen 2014, 143–145. Tekijät korostavat, että Nokian osakekurssi laski vuodesta 2000; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015, missä tietoja lähteneistä oli jo kymmeniä; Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018. Ollila tuo esiin vielä toisen selvityksen vuodelta 2004: Nokian johto vaihtui vuosina 1992–2004 huomattavasti vähemmän kuin Motorolalla tai Ericssonilla.
- 1044 HS 2.11.2000, Matias Möttölä: ”Optioitaan myyneet nokialaiset miehittivät suomalaisten ansiokärjen. Suomen 50 parhaiten palkatuista nokialaisia yhtä vaille kaikki. Vaikka suuryritysten johtajien palkat jäivät nokialaismiljonääreistä, heidän korvauksensa nousivat edelleen huimaa vauhtia. Jos Jorma Ollilan huima palkannousu jätetään huomiotta, toimitusjohtajat kasvattivat ansioitaan 31 prosenttia edellisvuodesta. Vuotta aiemmin he olivat jo saaneet 38 prosentin ansionlisän.”
- 1045 Ks. s. 218, taulukko: Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014.
- 1046 Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaukset 29.1.2004, ”Italian talouspäivälehti Suomesta: ”Nokialandia, toiveikkaan tulevaisuuden maa.”” Ulkoasiainministeriön verkkosivut: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=61002&contentlan=1&culture=fi-FI> [luettu 6.1.2015].
- 1047 Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.
- 1048 Vuori & Huy 2015, 1–41.
- 1049 HE 48/2008, Hallituksen esitys Eduskunnalle sähköisen viestinnän tietosuojalain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi sähköisen viestinnän tietosuojalakia. Yksityisyyden suojasta työelämässä annettuun lakiin, yhteistoiminnasta yrityksissä annettuun lakiin sekä yhteistoiminnasta valtion virastoissa ja laitoksissa annettuun lakiin ehdotetaan lisäksi eräitä lähinnä teknisiä muutoksia.; Cord 2014, 80–81.
- 1050 HS 25.2.2009. Lex Nokia. Positiivisen imagon suojakupun oli myös tullut aukkoja, jotka olivat paljon suurempia kuin Nokian johto kenties tajusi. Helsingin Sanomat uutisoi helmikuussa 2009, että Nokia lähtee Suomesta, ellei lakia hyväksytä. Työ- ja elinkeinoministeriön valtiosihteeri Tapio Wallin ja Toimihenkilöunionin puheenjohtaja Antti Rinne vastustivat lakia. Lehden mukaan EK:n johtaja Lasse Laatu oli patistanut Akavan johtoa asiassa viihäisellä sähköpostiviestillä, minkä Laatu toisaalla kiisti. Helsingin Sanomat otti Nokian kriittisen linjan: ”Kokoomuksen puheenjohtaja ja valtiovarainministeri Jyrki Katainen puolestaan sanoi toissa viikolla HS:n toimittajalle, että hän ei edes tunne lain sisältöä – mutta seisoo vankasti sen takana.”
- 1051 HS 13.4.2004. Vaikka Lex Nokiaa ei kirjaimellisesti kumottu, se yhdistettiin Tietoyhteiskuntakaareen HE 917/2014, jonka ensimmäisen pykälän mukaan ”Lain tavoitteena on edistää sähköisen viestinnän palvelujen tarjontaa ja käyttöä sekä varmistaa, että viestintäverkkoja ja viestintäpalveluja on kohtuullisin ehdoin jokaisen saatavilla koko maassa. Lain tavoitteena

- on lisäksi turvata radiotaajuuksien tehokas ja häiriötön käyttö sekä edistää kilpailua ja varmistaa, että viestintäverkot ja -palvelut ovat teknisesti kehittyneitä, laadultaan hyviä, toimintavarmoja ja turvallisia sekä hinnaltaan edullisia. Lain tavoitteena on myös turvata sähköisen viestinnän luottamuksellisuuden ja yksityisyyden suojan toteutuminen.”
- 1052 Cord 2014, 82–84.
- 1053 Jorma Westlundin muistiinpanot 14.4.1998. Valtioneuvoston arkisto. Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014. Tilaisuudessa olivat läsnä Jukka Härmälä (Enso), Tauno Matomäki (UPM Kymmene), Iiro Viinanen (Vakuutusyhtiö Pohjola), Jouko K. Leskinen (Vakuutusyhtiö Sampo), Jorma Ollila (Nokia), Juha Niemelä (UPM Kymmene), Christoffer Taxell (Partek, Konstsamfundet, Stiftelsen för Åbo Akademi), Kari Puro (Ilmarinen), Paavo Pitkänen (Varma), Johannes Koroma (TT) ja Jorma Westlund. Eduskunta äänesti rahaliitosta 17.4.1998.
- 1054 Jorma Westlundin muistiinpanot 14.4.1998, Valtioneuvoston arkisto; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014.
- 1055 TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 5/98 16.4.1998, 3629: C 516, ELKA.
- 1056 Martti Ahtisaaren puheenvuoro EVA:n kevätkokouksessa 11.5.1998. Tekijän hallussa.
- 1057 Svante Adden haastattelu 10.3.2015.
- 1058 Toinen – nimetön lähde – sanoo, että Suomessa oli niin kehittymätön omistajaohjaus, että sitä oli mahdollista ohjata hyvin helposti – tulevaisuuden visio pohdinnan, markkinakehityksen uhkakuvien ja kilpailusta aiheutuvien riskien kasvun pelottelulla. Omistajien kyky omistajaohjaukseen oli kansainvälisessä vertailussa heikko.
- 1059 Markku Tapon haastattelu 19.1.2015: ”Kyllä muistan, kun ryhdyin keskustelemaan valtio-omistajan suunnitelmista yhtiöjohdon kanssa. He eivät voineet asettaa poikkitelein, vaan joutuivat mukautumaan.” Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015. Myös Pekka Takalan mukaan hallintoneuvostot olivat hyödyllisiä yhtiön johdon sidosryhmätyön kannalta, kun sen kautta voitiin luottamuksellisesti ja osana yhtiön hallintoa viedä tärkeää tietoa poliittisen päätöksenteon tietoon.
- 1060 Kari Puron haastattelu 27.9.2015.
- 1061 Markku Tapon haastattelu 19.1.2015. Tapon mukaan ”Silloin kun ’kasvolliset’ omistajat häviävät tai joutuvat heikkouden tilaan, syntyy toimivalle johdolle tilaisuus kasvattamiseen. Kätevästi se voitiin toteuttaa hankkimalla yhtiöön riskipääomaa sijoittajaomistajilta, jotka pääosin olivat ulkomaalaisia, ja näin hajauttamalla yhtiön omistusrakennetta.”
- 1062 Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015. Pankkikriisin seurauksena oli useita vastuukysymyksiä ratkaisuvia oikeudenkäyntejä.
- 1063 Mikko Mäenpään haastattelu 21.5.2014. Mäenpään mukaan EU-jäsenyyden jälkeen kolmikan yhteytyksen merkitys on etääntynyt työeläkeyhtiöiden päätöksenteosta, koska sinne valittavat yritysjohtajat eivät pysty käsittelemään yhteiskunnallisesti suuria kysymyksiä, eivätkä hahmottamaan kansantaloutta.
- 1064 Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA, ”Suomen 500 suurinta yritystä”; Petri Rouvisen sähköposti tekijälle 25.11.2013. Vastaavasti 20 suurimman yrityksen yhteenlaskettu liikevaihto olisi ollut jo 51 prosenttia 500 suurimman yrityksen kokonaisliikevaihdosta.
- 1065 Wahlroos 2012, 80–108.
- 1066 Arvopaperimarkkinalaki 495/1989, annettu 26.5.1989, voimaan 1.8.1989. Tämä laki on kumottu L:lla 14.12.2012 746/2012, voimassa 1.1.2013 alkaen.
- 1067 Lerbinger 2006, 381–399. Symmetria tarkoittaa tasasuhtaisuutta. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tasaveroiset ihmissuhteet ovat symmetrisiä, kun taas eriarvoiset ihmissuhteet ovat asymmetrisiä. Asymmetrisellä tiedolla tarkoitetaan sitä, että toinen osapuoli tietää enemmän kuin toinen. Lerbingerin mukaan 2006, 393 Sarbanes–Oxley-laki pyrkii korjaamaan Yhdysvalloissa tiedottamisen rakenteita.
- 1068 Jokinen, Arto 2000.
- 1069 Lerbinger 2006, 398–399.
- 1070 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 27–28. Selkein esimerkki outsider-järjestelmästä ovat anglo-amerikkalaiset rakenteet, kun taas muualla maailmassa insider-järjestelmät ovat yleisempiä. Insider-järjestelmällä on vankat perinteet ja vahva asema Manner-Euroopassa. Ks. Barca & Becht (toim.) 2002. Insider-järjestelmä kuvaa hyvin Ruotsin ja osin myös Suomen todellisuutta, vaikka Suomessa jaottelu ei olekaan yhtä selkeä kuin Ruotsin tapauksessa.
- 1071 Jakobsson & Korkeamäki 2014, 10.
- 1072 Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.

- 1073 Markku Tapion haastattelu 19.1.2015.
- 1074 *Ibid.* "KTM:ssä jo 1990-luvun puolivälissä perustettiin hallitusjäsenpooli, johon kerättiin ulko-puolisen konsultin avustuksella noin 30 nimeä. Keskeisiä kriteerejä olivat liiketoimintaosaami-nen, kokemus ja riippumattomuus. Myöhemmin kiinnitettiin huomiota myös hallituksen jäsenten sukupuolijakautumaan, kuitenkin em. kriteereistä tinkimättä. Omistajien nimitysvaliokuntaa johti yleensä KTM:n edustaja, olin parhaimmillaan 7–8 nimitysvaliokunnan puheenjohtaja, valtion puolelta esitykset nimitysvaliokunnalle valmistelevat ministeriön virkamiehet, jotka hankkivat etukäteen myös ministerin hyväksynnän. Listaamattomissa yhtiöissä hallitusten jäsenet nimeää suoraan ministeriö eli ministeri virkamiesvalmistelun pohjalta."
- 1075 Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.
- 1076 Markku Tapion haastattelu 19.1.2015.
- 1077 Tallqvist 2009, 224–226. Tallqvist, joka on Hartwallin perheyriityksen omistajia, nimeää Gus-tav von Hertzenin yrityksen merkittäväksi vaikuttajaksi. Von Hertzen perusti mm. ajatuspaja Liberan. Tekijä.
- 1078 Koodi 1997. Keskuskauppakamarin ja Työnantajain ja Teollisuuden Keskusliiton suositukset pörssi-yhtiöiden hallinnoinnista. Vrt. valtionyhtiöiden omistajaohjauksen ohjeet.
- 1079 Corporate Governance -työryhmä 2003, "Suositus listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjes-telmistä (Corporate Governance)", suositus 6, s. 6–8."Hallituksen jäsenten enemmistön on oltava riippumattomia yhtiöstä. Lisäksi vähintään kahden mainittuun enemmistöön kuuluvista jäsenistä on oltava riippumattomia yhtiön merkittävistä osakkeenomistajista. Hallituksen tehtävänä on yhtiön toimivan johdon ohjaus ja valvonta. Tehtävä edellyttää, että hallituksen jäsenten enemmistöllä ei ole riippuvuussuhdetta yhtiöön. Vaikka on suositeltavaa, että halli-tuksen jäsenet omistavat yhtiön osakkeita, yhtiöstä riippumattomien hallituksen jäsenten enemmistöön tulee kuulua vähintään kaksi jäsentä, jotka ovat riippumattomia myös yhtiön merkittävistä osakkeenomistajista. Tällainen hallituksen kokoonpano tukee sitä, että hallitus toimii yhtiön ja kaikkien osakkeenomistajien etujen mukaisesti."
- 1080 Corporate Governance -työryhmä 2008, "Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi", suositus 14, s. 11.
- 1081 Corporate Governance -työryhmä 2010, 11.
- 1082 Jaakko Kianderin haastattelu 19.8.2015: "Tällöin omistaja ja omistajan edustaja hallituksessa voi ajaa omia aloitteitaan kuten Christer Gardell teki Metsossa, jonka lopulta saikin pilkotuk-si. Jos suurella omistajalla on useita hallituspaikkoja ja riittävästi äänivaltaa eri yrityksissä (kuten ruotsalaisilla suurla holding-yhtiöillä), voi valtaa käyttää haluamiensa yritysjärjeste-lyjen toteuttamiseen. Tämä on tietysti epävirallista pohdintaa."
- 1083 Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.
- 1084 Corporate Governance -työryhmä 2008, suositus 36, s. 22. Vuoden 2008 koodissa heijastuu Jorma Ollilan vaikutusvaltainen rooli Suomessa. Ennen vuotta 2008 liike-elämän muodosta-ma oma suositus ei puuttunut hallituksen puheenjohtajan ja toimitusjohtajan keskinäis-suhteeseen niin selkeästi kuin yllä olevassa. Ollila toimi Nokian hallituksen puheenjohtajana, kun Stephen Elop valittiin toimitusjohtajaksi.
- 1085 Pietiläinen & tutkiva työryhmä 2013, 241–250, 277–281.
- 1086 96/280/EY, Komission suositus, annettu 3 päivänä huhtikuuta 1996, pienten ja keskisuurten yritysten määritelmästä. EYVL L 107, 30.4.1996, s. 4–9; 2003/361/EY, Komission suositus, annettu 6 päivänä toukokuuta 2003, mikroyritysten sekä pienten ja keskisuurten yritysten määritelmästä. EUVL N:o L 124, 20.05.2003, s. 36–41.
- 1087 Pöytäkirja Yksityisten yhtiöiden neuvottelusta 25.10.1996 Helsingissä. Liiton perustamis-asia kirjat 1996–1998 Ba:1, PL Arkisto. Läsnä olivat edustajat seuraavista yrityksistä: Ahlström, Algol, Myllykoski, Karl Fazer, John Nurminen, Thomesto Trading, Onninen, Ensto, Rettig.
- 1088 Eurofacts Oy:n raportti Peter Fazerin toimeksiannosta. Veropoliittinen hanke, Yksityisten yhtiöiden säätiö. Toimintaohjelman perusselvitys. Liiton perustamisasiakirjat 1996–1998 Ba:1, PL Arkisto. Raportissa tarkasteltiin verotusta, jossa nähtiin tarpeita tarkistaa pääoma-tuloverotusta, poistaa varallisuusverotus, turvata tappioiden vähentämisen jatkuminen, vero-ylijäämien säilyttäminen sukupolvenvaihdoksissa yhtiöveron hyvitysjärjestelmässä, toiminta-varausten salliminen, poistossäännösten säilyttäminen, perintö- ja lahjaveroituksessa pelättiin asteikkojen kiristymistä, leimaverotukseen sukulaisten välillä kaivattiin merkittävää alennus-ta, yritysten käyttöomaisuutena olevat kiinteistöt tulisi vapauttaa verosta, minkä lisäksi

- raportissa kävi ilmi, että perheyritykset olivat huolestuneita perheyritysten omistajien oikeusturvasta verovalitusten käsittelyissä.
- 1089 Eurofacts Oy:n raportti 1995. Liiton perustamisasiakirjat 1996–1998 Ba:1, PL Arkisto.
- 1090 Vuosikokouspöytäkirjat 1997–2009. Pöytäkirjat ja muistiot Bb: 1–28, PL Arkisto.
- 1091 Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [noudettu 31.5.2015]. Sitaatti: ”Hallitus selvittää perheyritysten sukupolvenvaihdoksia.”
- 1092 GEEF Minutes 2002, pöytäkirja. PL arkisto.
- 1093 PL:n edustajat tapasivat puheenjohtaja Anneli Jäätteenmäen syyskuussa 2002, jolloin sovittiin toimintatavasta, missä perheyritysten edustajat suoraan lähestyvät Keskustan kansanedustajaehtokkaita informoiden näitä perheyrityskysymyksistä. Operaation toteuttamista varten perustettiin työryhmä, johon kuuluivat mm. Ilkka Herlin ja Sole Molander.
- 1094 Perheyritystyöryhmä (KTM 16/2005), ”Perheyritystäjyys: Perheyritykset jatkuvuuden, uusiutumisen ja kasvuhakuisuuden moottorina.”
- 1095 Pietiäinen 2009, 233–279.
- 1096 Ollila & Saukkomaa 2013, 317.
- 1097 HS 11.12.2004. Antti Blåfield kirjoittaa HS:ssa 16.12.2004: ”Nyt Evalla on vastassaan ideologisia kantoja ottava suosittu presidentti, hyvinvointivaltiota ohjelmallisesti puolustavat valtion tutkimuslaitokset, muutokseen haluttomat puolueet ja epäluuloinen kansa. Eräällä tavalla voi tiivistää, että vastakkain ovat kymmenen herraa ja naisen logiikka.”
- 1098 Tarkka 2002; HS 11.12.2004.
- 1099 Perheyritysten yhteiskuntakatsaus 2006. PL Arkisto. Useat suuret perheyritykset olivat siirtäneet tai siirtämässä omistuksiaan verotuksellisista uhkakuvista johtuen Suomesta muihin EU-maihin, missä omistusten verotus oli keveämpää kuin Suomessa.
- 1100 Perheyritysten liiton strategia 2004–2007. ”Elämäntehtävä” 2003. PL Arkisto. Puheenjohtaja Marjo Raitavuon (s. Miettinen) johdolla tehty strategia tavoitteli sitä, että Perheyritysten liitosta tulisi suomalaisen omistajanäkemyksen muodostaja. PL tähtäsi siihen, että sillä on hyvä yhteistyöverkosto, joka on ohjelmoitu optimaalisesti hyödyntämään perheyritysten maksamia jäsenmaksuja muissa elinkeinoelämän järjestöissä, ETLA:ssa, EVA:ssa ja Taloudellisessa tiedotustoimistossa.
- 1101 Perheyritystyöryhmä (KTM 16/2005), 9–10, 20–27, 32–43; Perheyritysten liiton toimintakertomus 2005, 1, 6, 314. PL Arkisto. Raportin mukaan ”yritys on perheyhtiö, jos 1. Äänivaltaenemmistö on yrityksen perustaneilla/perustaneilla luonnollisilla henkilöillä/henkilöillä tai yrityksen osakekannan hankkineilla luonnollisilla henkilöillä/hankkineilla luonnollisilla henkilöillä tai heidän puolisoillaan, vanhemmillaan, lapsellaan tai lapsen rintaperillisillään. 2. Äänivaltaenemmistö voi olla välillistä tai välitöntä. 3. Vähintään yksi suvun tai perheen edustajasta on mukana yrityksen toiminnassa, johdossa tai hallinnossa. 4. Listatut yhtiöt täyttävät perheyhtiöomäritelmän, mikäli yrityksen perustajalla tai yrityksen (osakekannan) ostaneella henkilöillä tai heidän perheellään tai jälkeläisillään on 25 prosentin osuus yhtiön osakkeiden tuottamasta äänivallasta.”
- 1102 Ks. s. 229, taulukko: Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilöstöt kokoluokittain.
- 1103 Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta SONK 2006, 12.
- 1104 GEEF General Assembly Agenda 28th October 2007, Portugal; Perheyritysten liiton toimintakertomus 2007, 2. PL Arkisto; Perheyritysten liitto, tiedote 29.10.2007 - Philip Aminoff GEEF:n johtoon. PL Arkisto.
- 1105 Laki perintö- ja lahjaverolain 57 §:n muuttamisesta 1084/2000; Laki perintö- ja lahjaverolain muuttamisesta 1144/2005.
- 1106 SAK:n ja PL:n yhteinen lausuma 25.8.2004 totesi, että ”Sukupolvenvaihdosten onnistuminen niin, että turvataan sekä yritystoiminnan jatkuminen että henkilöstön työpaikat on SAK:n ja PL:n yhteinen tavoite.” Neuvottelujen tuloksena syntyi yhteinen näkemys siitä, että yritysvaarallisuutta on kohdeltava verotuksessa yhdenvertaisesti muiden varallisuuden sijoitusmuotojen kanssa. PL hallituksen pöytäkirja 18.8.2004 §8. PL Arkisto.
- 1107 STTK:n ja PL:n yhteinen lausuma. PL Arkisto.
- 1108 Olavi Ala-Nissilän haastattelu 31.12.2015 ja sähköposti tekijälle 1.1.2016. ”Jäätteenmäen hallitusohjelmaa tehtäessä olin talous- ja verotyöryhmässä mukana ja veropolitiikka oli vas- tuullani. Pekkarinen ja Aula hoitelivat budjettipolitiikkaa Heikki Niskakankaan kanssa (oli asiantuntijanamme) tehtiin kymmenkunta veropolitiikkaosuuden luonnospaperia (Kallio-

- mäki oli pj ja demareita myös Heinäluoma ryhmässä, RKP:ssä Wideroos). Lopulta hallitus-ohjelma tuli paljolti meidän paperin pohjalta.”
- 1109 Valtiovarainministeriö (12/2002), ”Kilpailukykyiseen verotukseen”. Tuloverotuksen kehittämistyöryhmän muistio 12/2002.
- 1110 Julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus – asia C-319/02. Julkisasiamiehen ratkaisuehdotus Juliane Kokott 18 päivänä maaliskuuta 2004 (alkuperäinen kieli saksa). Kysymyksessä on Petri Manninen -niminen henkilö, joka oli verohallinnon palveluksessa valituksen tehdessään 2002 ja jolla on yksityinen veroneuvontayritys. Euroopan unionin tuomioistuin, WWW-dokumentti <http://goo.gl/vEHJlu> [noudettu 8.1.2016].
- 1111 Tuomio 7.9.2004 – Asia C-319/02. Yhteisöjen tuomioistuimen tuomio (suuri jaosto) 7.päivänä syyskuuta 2004. Euroopan unionin tuomioistuin, WWW-dokumentti <http://goo.gl/X9jfvb> [noudettu 8.1.2016].
- 1112 Juha Rantasen haastattelu 25.10.2010; Raimo Sailaksen haastattelu 22.10.2014; Timo Laanisen haastattelu 16.10.2013; Eero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015.
- 1113 Laki varallisuusverolain kumoamisesta 1141/2005.
- 1114 Laki perintö- ja lahjaverolain muuttamisesta 1063/2007; Laki perintö- ja lahjaverolain 14 ja 19 a §:n muuttamisesta 1079/2008; Varallisuusveron korvasi arvostuslaki (1142/2005), minkä johdosta varallisuusveron vaikutus poistui vasta verovuonna 2006. Perintövero on tekijän havainnointia. Monet sukuyritykset, joissa on paljon omistajia, kokivat tämän tappiona tavoitellessaan yritysvarallisuuden verovapautta sukupolvenvaihdostilanteessa kaikille perillisille, myös niille, jotka omistavat vähemmän kuin kymmenen prosenttia yhtiön osakkeista. Myös EK:n yrittäjävaltuuskunnassa eräät vaikutusvaltaiset jäsenet tukivat huojennusta vain yritystoiminnan jatkajille, ei osuomistajille, ja suhtautuivat siksi kriittisesti sukuyhtiöiden laajan omistajajoukon tarpeisiin.
- 1115 Perintö- ja lahjaverolain muutokset 705/2012 vp ja 1082/2014 vp. Ensin perintö- ja lahjaveroa korotettiin ensimmäisessä veroluokassa yli miljoonan euron saannoissa kolmeksi vuodeksi (2013-2015) tasolle 19 prosenttia (705/2012 vp) ja sitten vero muuttui pysyväksi ja sitä korotettiin vielä 20 prosenttiin (1082/2014 vp).
- 1116 Hyvinvointi tarvitsee vastuullisia omistajia. Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta, SONK ohjelma. Hyväksytty 3.4.2006. PL Arkisto.
- 1117 VNK tiedote 177/2006, 30.5.2006. VNK arkisto. Pääministeri Vanhanen: ”Kotimaisen omistajuuden edistämistä jatkettava”; Suvi Rummukaisen sähköpostiviesti tekijälle 10.3.2016; VM puhe 5/2006, 30.5.2006. Valtiovarainministeri Eero Heinäluoman puhe: ”Myös SONK on lähtenyt omassa työssään paitsi neuvojen antamisesta muille myös oman vastuunsa tunnistamisesta. SONK on liikkeellä yhteistyön hengessä.”
- 1118 VNK Tiedote 68/2007, 7.3.2007. VNK Arkisto. Järjestöt neuvottelivat 9.1.2007 pääministerin ja valtiovarainministeriön kanssa yhteisen hallitusohjelmalinjauksen valmistelemisesta tavoitteena luoda ”omistajavuoropuhelu”. Ehdotettiin, että eduskuntavaalien jälkeen nimitettävä hallitus jatkaisi omistajuusvuoropuhelua päättämällä ohjelmassaan nelivuotisen politiikkaohjelman käynnistämisestä.
- 1119 Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013.
- 1120 Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 18.1.2006, 4§ Työmarkkinastrategia. Keskustelussa korostettiin viestintästrategiaa. Jo keväällä 2006 päädyttiin siihen, että Teknologiateollisuuden linja julkistetaan eduskuntavaalien jälkeen maaliskuussa 2007. Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 22.3.2006, 4§ ”Alangon kuvat päätettiin ottaa kantapöytäkirjan liitteeksi”. Pöytäkirjoissa kerrotaan, että hallitukselle on kerrottu, mutta informaatio on kalvoissa eli ”kuvisa”. Risto Alanko oli liiton työmarkkinajohtaja.
- 1121 Vrt edellinen viite: Alangon kuvat 22.3.2006.
- 1122 Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 27.1.2007, 5§.
- 1123 Vrt. edellinen pöytäkirja, aineisto ”Projekti Suomi” -kalvo.
- 1124 Antti Herlinin haastattelu 25.10.2010 ja 14.10.2013; Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013.
- 1125 Jyri Häkämiehen haastattelu 4.3.2016; Timo Laanisen mukaan Häkämies vei pikavauhtia Kauppa- ja teollisuusministeriön ja Työministeriön hallitusohjelmaneuvotteluissa läpi. Poliittikaohjelma oli myönnitys palkansaajajärjestöille. Antti Herlinin vastuulla oli EK:ssa ollut yliopistorahoituksen lobbaus (kolme valtion euroa yliopistoille yhtä lahjoituseuroa vastaan). Herlin johti myös varainkeruuta, jossa EK:n erityisenä tavoitteena oli Aalto-yliopiston

- rahoitus. Antti Herlinin haastattelu 25.10.2010. Timo Laanisen muistiinpanot hallitusohjel-manuevotteluista huhtikuulta 2007. Timo Laanisen kokoelma, Keskustan Arkisto.
- 1126 ”Tehyn palkkataistelu päivästä päivään”, Yle Uutisten artikkeliarkisto 12.10.2007 (päivitetty 31.10.2008), <https://yle.fi/uutiset/3-5805549> [luettu 20.6.2017]; Jaana Laitinen-Pesolan sähköpostit tekijälle 30.10.2014 ja 11.11.2014.
- 1127 Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Antti Herlin toimi EK:n puheenjohtajana 2006–2007.
- 1128 Antti Herlinin haastattelu 14.10.2013: ”Prosessi lähti 2004 keskitetyn ratkaisun valossa liik-keelle: meillä oli tunne, että astelimme aina katettuun pöytään: ay-porukka oli julkisuudessa yleensä ensimmäisenä kertoen seuraavan kierroksen agendan. Aloitettiin saman tien työ Teknologiateollisuuden laajennetulla puheenjohtajistolla. Mukana olivat eri vaiheissa ainakin Nokian Veli Sundbäck, Konecranesin Stig Gustavson, PK-puolelta Rauno Mattila ja Pekka Heikonen. Arkkitehtina teknologiateollisuudesta toimitusjohtaja Martti Mäenpää ja työ-markkinajohtaja Risto Alanko. Projektin toiminta-ajatus oli: Kyllä firmat pärjäävät, mutta miten pärjää Suomi? Mukana oli myös KREABin Matti Saarinen. Projektin kuluessa selkiin-tyi, että sopiminen pitää tehdä työpaikalla ja että me (teknologiateollisuus) teemme tämän seuraavalla kierroksella. Todettiin, että eri aloilla on erilainen dynamiikka. Nokian yhteydessä toimivassa alihankintaverkostossa se näkyi. Sohlbergit, Paanaset, Piippo ja muut. Vanha ajatus oli, että tuottavuuden nousu voidaan jakaa kahdelle: työntekijälle ja omistajalle. Tuotteiden hinta maailmanmarkkinoilla kuitenkin laski nopeammin kuin tuottavuus Suomessa nousi. Joustamattomilla työmarkkinoilla ei syntynyt jaettavaa ja alihankinta hävisi Suomesta. Va-paan kilpailun firmat menivät kiinni, monopolit eivät.”

UUSI SISÄPIIRI EU-KORPORATISMISSA

- 1129 Liukkonen, Jukka 3.10.2003, ”Suomen Työnantajain Keskusliitto STK 1907–1992”. Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkiston WWW-dokumentti elma.elka.fi/ArkHistory/Soo2.DOC [noudettu 5.4.2015]. Suomen Teollisuusliiton toimintakertomus vuodelta 1974, Suomen Teollisuusliiton arkisto, toimintakertomukset, ELKA.
- 1130 Matti Saarisen haastattelu 3.10.2011. Ensimmäinen edustaja Brysselissä oli Otto Björklund; Björklund 1977.
- 1131 Väänänen 2012.
- 1132 Blom 1982.
- 1133 Greenwood 1997, 5–6.
- 1134 Euroopan yhtenäisasiakirjassa (1.7.1987) tavoitteeksi asetettiin sisämarkkinat vuoden 1992 loppuun mennessä. Euroopan poliittinen yhteistyö (EPC) institutionalisoitiin. Sen puitteissa jäsenvaltiot harjoittivat yhteistä ulkopoliittikkaa.
- 1135 Greenwood 1997.
- 1136 Guèguen, 2007, 14–15.
- 1137 Rehn 1996, 75.
- 1138 The Center for Responsive Politics. Tutkimuslaitoksen verkkosivut www.opensecrets.org [luettu 7.1.2017]. Korkein rekisteröity luku oli 14 822 vuonna 2007. Lobbaukseen käytettiin Yhdysvalloissa vuonna 2016 noin 800 miljoonaa dollaria vähemmän rahaa kuin 2015.
- 1139 Smith 2012, 11; Guèguen 2007, 14–15; Euroopan Unionin Avoimuusrekisterin verkkosivut: <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/> [luettu 7.7.2017].
- 1140 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.
- 1141 Ibid.
- 1142 Hyvärinen 2015, 99–100: Hyvärisen mukaan parhaita vaikuttajia pienten jäsenvaltioiden joukossa ovat Ruotsi, Irlanti, Belgia, Suomi ja Tanska. Sijoittuminen voittavaan koalitioon voi kertoa onnistuneesta vaikuttamisesta, mutta näin ei aina välttämättä ole. Jos pienen valtion neuvottelutavoitteet ovat lähellä jäsenvaltioiden keskimääriäistä kantaa, on kyseisen maan helppoa olla mukana voittavassa enemmistössä; OECD 2010, 117.
- 1143 Hyvärinen 2015, 99.
- 1144 Lahtinen 2008, 18; Blom 1998, 214–215.
- 1145 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.
- 1146 Ibid.
- 1147 Hyvärinen 2015; Lahtinen 2008.
- 1148 Ibid., 78–80.

- 1149 Ibid., 78–88. Lahtisen mukaan poliittinen systeemi Suomessa on muuttunut avoimemmaksi erityisesti yritysjohdon suoralle lobbaukselle. Esimerkiksi EK:n ja BE:n välisen sisäisen risti-riidan kaltainen ero toteutuu myös Suomessa EK:n ja sen alaliittojen välillä, toisaalta alaliittojen ja sen jäsenyritysten välillä. Lahtisen tutkielma on viesti siitä, kuinka pienillä panoksilla liike-elämä vaikuttaa järjestöjensä kautta Brysselissä.
- 1150 Hyvärinen 2015, 99–100.
- 1151 Ibid., 100–105. Vaikuttamisedellytyksiä vahvistavia tekijöitä ovat mm. maantieteellisesti ja kulttuurillisesti läheiset valtiot, Ranska–Saksa-liittouma, pohjoinen–etelä–itä-jako, nettomaksajat v. nettosaajat, ideologisesti läheiset hallitukset oikeisto–vasemmisto-akselilla, talousjärjestelmä (avoin markkinatalous vai osittain valtiojohtoinen talous), jäsenvaltion suhtautuminen integraatioon ja EU-elinten toimivaltuuksien kasvattamiseen, muut jäsenvaltion erityispiirteet.
- 1152 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.
- 1153 Ibid. ”Ministeri Mauri Pekkarinen näki 2005, että tämä on iso juttu. Hän kokosi porukan, järjesti iltaseminaareja, muodosti kansallisen näkemyksen (palkansaajien demonstroidessa). Frederik Bolkestein, Euroopan komission sisämarkkinoista, verotuksesta ja tulliasioista 1999–2004 vastannut komissaari saatiin vakuuttuneeksi suomalaisten kannoista.”
- 1154 Petri Lahesmaan haastattelu 17.8.2015. Lahesmaa on sopimussuhteinen konsultti, joka toimii oman yrityksensä lukuun, mutta hänen toimeksiantajiaan ovat olleet mm. Suomen valtion omistamien ”peliyhtiöiden edunsaajat” ja tietoliikenneyhtiö Elisa Oyj.
- 1155 Piia-Noora Kaupin haastattelu 17.6.2014. Kauppi on Finanssialan Keskusliiton toimitusjohtaja.
- 1156 Valtioneuvoston kanslia (32/2009), ”EU-vaikuttamisselvitys”, 39–40.
- 1157 Hämynen 2011, 100.
- 1158 Ibid., 78: ”Usein jäsenvaltioilla on paljon liikkumavaraa direktiivien täytäntöönpanon suhteen, ja kansalliset ratkaisut voivat legitiimisti vaatia esimerkiksi tiukempia raportointijärjestelmiä, lisätä prosessivaatimuksia tai soveltaa tiukempia rangaistusseuraamuksia, kunhan ne pysyvät unionioikeuden yleisessä kehyksessä. Yleisesti gold plating ymmärretään negatiivisesti, sillä senajattellaan aiheuttavan sellaisia lisäkustannuksia, jotka olisi voitu välttää.”
- 1159 Tala 2010, 97.
- 1160 Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015; Markku Lemmetyn haastattelu 24.8.2015; Petri Lahesmaan haastattelu 17.8.2015.
- 1161 Hämynen 2011, 97–98: ”Kehitysideoiksi EU-vaikuttamisen ongelmien korjaamiseksi ehdotettiin muun muassa niin sanottujen nopean toiminnan joukkojen kokoamista intressiryhmiä, perustuslain päivittämistä, valtioneuvoston kanslian resurssien takaamista, yleistä tiedonjaon parantamista sekä keskusteluyhteyksien parempaa ylläpitoa.”
- 1162 OECD 2010, 71–72.
- 1163 731/1999, 12 §, annettu 11.6.1999, voimaan 11.6.1999.
- 1164 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621. ”Vanha julkisuuslaki” (Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta, 83/1951, annettu 9.2.1951, voimaan 1.1.1952) ja ”uusi julkisuuslaki” (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, 1999, annettu 21.5.1999, voimaan 1.12.1999).
- 1165 Mäenpää 2013, 602; Neuvonen 2008, 12–13. Viestinnän oikeudellisia kysymyksiä on käsiteltävä kokonaisuutena. Yksi tapa hahmottaa viestintäoikeutta on jaotella se mediaoikeuteen, informaatio-oikeuteen sekä viestintämarkkina- ja teletoimintaoikeuteen. Viestintäoikeus on poikkioikeustieteellinen oikeudenala ja siihen kuuluvat niin valtiosääntöoikeus, rikosoikeus kuin hallinto-oikeuskin.
- 1166 Ks. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 5 § 1 mom.; Mäenpää 2013, 629.
- 1167 Ibid., 630, 632–633.
- 1168 Ibid., 635, 639.
- 1169 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 5.1 § kohta 2.
- 1170 Ks. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja 31.12.2001/3345 KHO:2001:66.
- 1171 Mäenpää 2013, 640–641.
- 1172 Ibid., 656.
- 1173 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 6.1 § kohta 8.
- 1174 Ibid., 5.4 §.

- 1175 Mäenpää 2013, 660.
 1176 Ibid., 665–667.
 1177 Ibid., 667–668.
 1178 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 10 §.
 1179 Ibid., 20 §.
 1180 Ibid., 23 §.
 1181 Kannisto 2013, 12, 14.
 1182 Hynninen 2000, 36.
 1183 Ibid., 37.
 1184 Ibid., 39.
 1185 Vuortama & Kerosuo 1994, 65.
 1186 Hynninen 2000, 35.
 1187 Ibid., 36.
 1188 Ibid., 39–40.
 1189 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621; Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta 83/1951.
 1190 Hynninen 2000, 40.
 1191 HE 30/1998, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi.
 1192 Hynninen 2000, 40.
 1193 Kuutti 2011, 469, 474–476, 486.
 1194 Poliitiikan toimittajat ry, ”Haarukkapaloja yhdistyksen historiasta”. Yhdistyksen verkkosivut: <http://www.poliitikantoimittajat.fi/fi/historia/> [luettu 7.1.2017]. Poliittiset toimittajat ry vaihtoi nimensä 1997 Poliitiikan toimittajat ry:ksi, millä haluttiin korostaa toimittajien ammattiosaamista ja erottua aikaisempaa selvemmin poliitikoista, ”poliittisista toimijoista”.
 1195 Hynninen 2000, 40.
 1196 Kuutti 2011a, 257–258.
 1197 Ibid., 262–268.
 1198 Kuutti 2011a, 298.
 1199 Kuutti 2011b, 439, 442.
 1200 Ibid., 443–444.
 1201 Ibid., 449, 452–456.
 1202 Ibid., 457–458.
 1203 Mainonnan neuvottelukunnan vastaava tutkija Marja Honkaniemen presentaatio ”Markkinointiviestinnän määrä Suomessa 2014.” Markkinoinnin, teknologian ja luovuuden liitto MTL ry:n verkkosivut: https://mtl.fi/sites/default/files/page/fields/field_attachments/markkinointiviestinnan_maara_suomessa_2014.pdf [luettu 20.11.2017].
 1204 Tietoliikenteen ja tietotekniikan keskusliitto FiCom ry, ”ICT-markkinoiden kansainvälinen kehitys”, 30.4.2017: <https://www.ficom.fi/ict-ala/tilastot/ict-markkinoiden-kansainvalinen-%C3%A4linen-kehitys> [luettu 20.11.2017].
 1205 Tuomala 2009; Tilastokeskus: Julkisyhteisöjen kokonaismenot suhteessa bruttokansantuotteeseen 1975–2014.
 1206 Helander 1979, 56–58.
 1207 Ibid., 101–102.
 1208 Temmes 2008.
 1209 K16/2002 vp, 12. Valtiontilintarkistajain kertomus vuodelta 2001.
 1210 Ks. liite 3, liitetaulukko 3: Valtionhallinnon komiteat ja työryhmät 1999–2001.
 1211 HS 12.5.2013. Selvitystyön on tehnyt Helsingin Sanomien toimittaja Tuomas Peltomäki.
 1212 Holli 2012; ks. myös Puoskari 2002; Saari, Milja 2012.
 1213 Vehka 2015, 95.
 1214 Bouwen 2002, 366; Bouwen 2004, 338.
 1215 Vehka 2015, 2.
 1216 Taskinen 2014, 110–126.
 1217 Oikeusministeriö (28/2016), ”Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015”. Hallitusohjelmien pituus on kasvanut 2700 sanasta (1991 Esko Ahon hallitus) 27 600 sanaan (2011 Jyrki Kataisen hallitus. Juha Sipilän vuoden 2015 hallituksen ohjelmassa on 10 600 sanaa.

- 1218 Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [noudettu 31.5.2015]; Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013.
- 1219 Asetus talousneuvostosta 19/1966, annettu 14.1.1966, voimaan 24.1.1966.
- 1220 Sinko 2010, 214.
- 1221 Ibid., 215–216.
- 1222 Valtioneuvoston kanslia (1/2010), 27.
- 1223 HS 5.12.1997.
- 1224 Jaatinen 1999. Vrt. Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), 42.
- 1225 Stenbäck 2009, 86–93; Vrt. myös Lindén 2016, 124–126, 141–148.
- 1226 Suomen hallitukset aikajärjestyksessä. Valtioneuvoston verkkosivut: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2> [luettu 14.4.2017].
- 1227 Suomi 1992; Suomi 1998; Skurnik 2005; Keränen Seppo 2010; Tarkka 2006.
- 1228 Sorsa 2003; Suomi 1998; Lipponen 2009; Lipponen 2014; Outinen 2015.
- 1229 Koroma 2015, 271–285; Laatonen & Nieminen 2017, 87–96.
- 1230 Jokinen 2011, 245; Koivisto 2006.
- 1231 Ks. s. 254, taulukko: Työnantajayhteisön (Eteläranta) jäsenmaksutulot 1990–2010, 1000 euroa vuoden 2013 rahassa. Taulukon luvut on kerännyt EK:n toimisto (Hannu Rautiainen ja Päivi Laakkonen). Lukujen analysointi noin 50 liiton tilinpäätöksistä, jotka kaikki eivät ole saatavissa, on mahdotonta. Taulukko on suuntaa antava.
- 1232 Hannu Rautiaisen haastattelu 30.10.2013 ja 7.3.2014; Elinkeinoelämän keskusliiton, Teknolohioteollisuuden 100-vuotissäätiön ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton tilinpäätökset vuodelta 2016, tekijän hallussa. EK:n oma pääoma oli 60 ja Teknolohioteollisuuden 252 miljoonaa euroa.
- 1233 Suomen Yrittäjät; johtaja Teemu Turusen sähköpostit tekijälle 23.6.2014 ja 24.6.2014.
- 1234 EVA:n tilinpäätökset 1980–1995, KA.
- 1235 Liukkonen, Jukka 3.10.2003, ”Suomen Työnantajain Keskusliitto STK 1907–1992”, 7. Suomen Elinkeinoelämän keskusarkiston WWW-dokumentti: elma.elka.fi/ArkHistory/Soo2.DOC [noudettu 5.4.2015].
- 1236 Keskuskauppakamari; Johtaja Mika Heikkilän sähköposti tekijälle 12.1.2016. ”Keskuskauppakamari ei siis nimestään huolimatta tee yhteenvetoa, saati konsernitiilinpäätöstä 19 + 1 taloudellisesti itsenäisen toimijan tilinpäätöksistä.”
- 1237 Riitta Ijaksen sähköpostit tekijälle 26.2.2015 ja 3.3.2015: ”TYÖMARKKINAJÄRJESTÖJEN JÄSENMAKSUT JA NIIDEN VÄHENNYSKELPOISUUS”.
- 1238 Ks. s. 255, taulukko: MTK:n tunnuslukuja 1985–2010, euroissa vuoden 2013 rahassa.
- 1239 Vuoden 2015 alussa kolmen palkansaajakeskusjärjestön takana oli yhteensä 75 ammattiliittoa. Liitteessä 3 listataan kaikki järjestöt sekä niiden jäsenmäärät.
- 1240 Elinkeinoelämän keskusarkistossa on tilinpäätöksiä saatavilla, mutta ei 2000-luvulta. ”EK:n tilinpäätös ei ole julkinen.” Viestintäpäällikkö Helvi Kaijomaan sähköpostiviesti tekijälle 8.1.2016.
- 1241 PRH:n tiedote 7.12.2016. Liikevaihto yli 12 miljoonaa euroa, tase 6 miljoonaa, vähintään 50 työntekijää.
- 1242 Blom, Anders, ”Isommasta asiasta.” Stipendi-blogi 13.10.2014. Liikesivistysrahaston verkkosivut: <http://www.lsr.fi/stipendiblogi/2014/10/13/isommasta-asiasta/> [luettu 29.12.2015]: ”Kyse on kuitenkin paljon isommasta asiasta, joten annamme vain ne tiedot jotka ovat muillakin järjestöillä saatavissa mistä vaan. Eli jäsenmäärämme on noin 86.000 ja jäsenmaksu palkasta on 1,2 %.” Näin minulle vastasi Superliiton puheenjohtaja Silja Paavola 18.8.2014. Edes ohjaajani, Turun yliopiston professori Timo Soikkasen erillinen kirje ei muuttanut superliiton puheenjohtajan vastausta.” AKT (Auto- ja Kuljetusalojen työntekijäliitto, Kati Wallin), Ammattiliitto Pardia (Anne Puolakka) Akavan erityisalat (Kimmo Joutsu) kieltäytyivät luovuttamasta tietoa.
- 1243 Lähde: Verohallinto. Tiedot tekijälle toimitti ylitarkastaja Riitta Ijäs. Riitta Ijaksen sähköpostit tekijälle 26.2.2015 ja 3.3.2015; Ks. s. 256, taulukko: Ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennykset verotuksessa.
- 1244 Ks. s. 257, taulukko: Palkansaajajärjestöjen tilinpäätösaineistot.
- 1245 Kymmenen palkansaajajärjestöä: PAM, Rakennusliitto, Metallityöväen liitto, SEL Suomen Elintarviketyöläiset, Sähköalojen ammattiliitto, OAJ Opetusala, UIL Insinöörit, TEK Tekniikan akateemiset, SEFE Ekonomiliitto ja Suomen Lääkäriliitto sekä kaksi palkansaajakeskusjärjestöä

- SAK ja STTK; Ks. liite 3, liitetaulukko 4: Palkansaajien keskusjärjestöjen ja 15 ammattiliiton taseiden loppusummat sekä tuotot vuosilta 1990, 2000 ja 2010.
- 1246 Otanta edustaa vain SAK:n (6) ja Akavan alaisia liittoja.
- 1247 Huomioitakoon myös aineistonkerääjän subjektiivinen havainto, että järjestöjen oman pääoman osuus taseesta on korkea, pääsääntöisesti yli 50 % ja joidenkin järjestöjen kohdalla jopa yli 90 %.
- 1248 Verohallinto; Yleinen työttömyyskassa (YTK), verkkosivut www.ytk.fi [luettu 9.1.2016]. YTK:n jäsenmäärää koskeva luku on vuodelta 2011; Ks. liite 3, liitetaulukko 5: Ammattiliittojen työttömyyskassojen ja Yleisen työttömyyskassan jäsenvertailu; liitetaulukossa 6 ovat palkansaajaliittojen jäsenmäärät vuoden 2015 alussa julkisista lähteistä kerättyinä.
- 1249 Iltä-Sanomat 9.1.2018.
- 1250 EK & SAK 2007, 7; Oliver Roepken haastattelu 23.3.2015.
- 1251 Ks. s. 259, taulukko: Ruotsin ja Itävallan palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut.
- 1252 Mikael Nilssonin haastattelu 27.4.2015.
- 1253 Paloheimo & Wiberg 1997, 248.
- 1254 Hedlund 2017, 325–331.
- 1255 Köppl 2017, 48–58.
- 1256 Svensk Näringslivs Årsredovisning 2013. Ruotsin elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut, WWW-dokumentti, 22.5.2014. Mikael Nilsson, LO; Oliver Roepke, ÖGB; http://www.svensknaringsliv.se/migration_catalog/Rapporter_och_opinionsmaterial/Rapporter/arsredovisning-2013_589796.html/BINARY/Årsredovisning%202013 [luettu 9.1.2016].
- 1257 Ks. s. 261, taulukko: Työttömyyskassojen jäsenmaksut 2011–2013.
- 1258 Matti Tukiaisen haastattelu 13.2.2014.
- 1259 Lauri Lylyn haastattelu 14.2.2016.
- 1260 Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014.
- 1261 Valtiontalouden tarkastusvirasto, Vaali- ja puoluerahoitusvalvonnan verkkosivut, tietoaineistot: <http://www.vaalirahoitusvalvonta.fi/fi/index/puoluetukiilmoituksia/raporttietusivu/tietoaaineistot.html.stx> [noudeutu 17.7.2017]. Esimerkiksi vuoden 2011 eduskuntavaaleissa kampanjoitiin kaikkien puolueiden ja ehdokkaiden toimesta alle kuudella miljoonalla eurolla.
- 1262 The Center for Responsive Politics -nimisen säätöön ylläpitämän tutkimuslaitoksen verkkosivut: www.opensecrets.org [luettu 18.12.2015]. Mikäli Yhdysvalloissa käytettäisiin saman verran kuin Suomessa laajasti tulkittuna lobbaamiseen eli noin 120 euroa per capita, Yhdysvaltain lobbausrekisterin pitäisi näyttää yli 36 miljardin euron lobbauskuluja.
- 1263 "How do you define corruption?" Transparency Internationalin verkkosivut: www.transparency.org/what-is-corruption/#define [luettu 15.8.2017]; "Vaasan yliopisto kerää kansalaisten kokemuksia piilokorruptiosta." Vaasan yliopiston verkkosivut, artikkeli julkaistu 15.9.2016: <http://www.uva.fi/fi/news/piilokorruptio/> [luettu 15.8.2017]; "Seventh session of the Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption (Vienna, 6–10 November 2017)", United Nations Office on Drugs and Crime verkkosivut: <http://www.unodc.org/unodc/en/corruption/COSP/session7.html> [luettu 15.8.2017]. Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous korruptiota vastaan 31.10.2003 johti 4. joulukuuta 2005 voimaan astuneeseen sopimukseen korruption kieltämisestä ja rangaistavuudesta. Allekirjoittajamaita on jo 182 (vuonna 2017) mukaan lukien Suomi, Yhdysvallat, EU:n jäsenmaat ja Venäjä.
- 1264 HS 13.5.2005, Petteri Tuohisen artikkeli. Siim Kallaksen haastattelu 12.7.2007. "Olen hämmästyntynyt siitä, kuinka valtavan voimakasta kyräily näissä instituutioissa on ollut. Meillä Eestissä oli selvä epäily siitä, että Brysselin systeemissä on pahoja epäkohtia. Kuin neuvostojärjestelmässä. Myös tapahtumat Yhdysvalloissa pakottivat meidät kysymään, onko Euroopan hallinnon kehittäminen terveellä pohjalla ja onko meillä todella kaikki kunnossa."
- 1265 Alexander Stubbin haastattelu 5.6.2014, Stubbin avustaja Henrik Ruson sähköposti tekijälle 5.6.2014.
- 1266 Kivi 2016, 63–64. Kiven mukaan Stubbin raportti nähtiin Suomessa sankarillisena tekona, vaikka se oli EU:n silloisessa poliittisessa tilanteessa eräänlainen vähimmäistoimenpide. Ei suinkaan riittävä toimenpide, mitä pakollisuus olisi ollut. Lalloum tarkoittaa tässä pakollista (*mandatory*) rekisteriä. Kivellä ei liene käytössään epävirallista raporttia parlamentissa pidetystä kuulemisesta "Report on the Workshop on Lobbying the European union, European Parliament, Brussels 8 October 2007." Sen mukaan Stubb kertoi, että workshop vei hänen kantaansa kohti pakollista (*compulsory*) rekisteriä. Raportti on tekijän hallussa.

- 1267 Oikeusministeriön tiedote 7.12.2007, ”GRECO antoi Suomelle suosituksia puoluerahoituksen valvonnasta”. Oikeusministeriön verkkosivut: <http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2007/12/grecoantoisuumellesuosituksiap.html> [noudettu 17.9.2015].
- 1268 Yleisradio A-Studio 7.5.2008: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/05/15/kalli-avasi-vaalirahapelin> [luettu 9.1.2016]
- 1269 Taloussanomien 19.5.2007, ”Tanssii lobbarin kanssa”. Jutun kirjoittanut toimittaja Kaija Lähteenmaa on Jukka Ahtelan, EK:n johtajan puoliso, nykyisin Ahtela.
- 1270 Ilta-Sanomat 2.12.2007.
- 1271 Korhonen 2015b, 11–24, 80–81.
- 1272 A-studion raportti vaalituki-ilmoituksista 7.5.2008. Yle Elävä arkisto, ”Kalli avasi vaalirahapelin”, julkaistu 15.05.2008, päivitetty 27.01.2015. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/05/15/kalli-avasi-vaalirahapelin> [luettu 9.1.2016].
- 1273 HS 18.6.2009 & HS 18.9.2009. Jutuissa käsitellään mm. TT-säätiön ja Kehittyvien Maakuntien Tuen ja Novan vaalirahoituksia, jotka olivat 250 000 ja 400 000 euroa vuosina 2005–2007. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton säätiö oli rahoittanut puolueita, kuten eräät teollisuuden toimialaliitot sekä palkansaajajärjestöt. Tiedot koskivat vain eduskunta-vaaleja 2007 ja presidentinvaaleja 2006.
- 1274 Yle Uutiset 8.6.2008, vaalirahoitusta koskeva juttu ”Ammattiliittojen vaalirahoitus 250 000 euroa”, http://yle.fi/uutiset/ammattiliittojen_vaalirahoitus_250_000_euroa/5838837 [luettu 20.1.2016].
- 1275 Yle Uutiset 8.6.2008, ”Ammattiliittojen vaalirahoitus 250 000 euroa.” http://yle.fi/uutiset/ammattiliittojen_vaalirahoitus_250_000_euroa/5838837 [luettu 20.1.2016]; HS 2.7.2009 mukaan SDP sai vuoden 2007 eduskuntavaaleissa ammattiliitoilta vaaliavustusta yli 400 000 euroa. HS 26.9.2009, Kolumni, Hämäläinen Unto: ”Nyt tiedämme, että vasemmisto saa merkittävimmän tukensa SAK:n ammattiliitoilta ja porvaripuolueet yrityksiltä, varakkailta yksityishenkilöiltä ja joiltakin säätiöiltä. Niistä tärkein on TT-säätiö, joka suomennettuna tarkoittaa työnantajia. Säätiöön siirrettiin muutama vuosi sitten Nokian osakkeista teollisuuden työnantajille kertyneitä voittovaroja.”
- 1276 Korhonen 2015b, 100–105; HS 24.12.2009. Vanhasen ilmoitus.
- 1277 HS 24.6.2010. Vanhasen nimitysprosessi oli varsin nopea. Perheyritysten liiton puheenjohtaja Anne Berner kertoi keskiviikkona illalla, että Vanhasen kanssa keskusteltiin noin viikon verran ennen nimitystä. ”Oikeastaan tarkemmin eilisillasta [tiistaista] lähtien”, Berner totesi. Hänen mukaansa aloite tuli Vanhaselta.
- 1278 HS 25.6.2010.
- 1279 Pentti Mäkisen haastattelu 2.3.2016.
- 1280 HS 21.6.2011. Nova-yhtiöt pimittivät syyttäjän mukaan useita miljoonia euroja velkojiltaan, elivät kevytmielisesti ja käyttivät osan varoista vaalitukeen.
- 1281 Interinstitutional agreement (22.7.2011), Agreement between the European Parliament and the European Commission on the establishment of a transparency register for organisations and self-employed individuals engaged in EU policymaking and policy implementation. EUVL L 191, 22.7.2011, s. 29–38.
- 1282 Ks. s. 264, taulukko: Lobbauksen sääntely EU:n jäsenmaissa; EU Transparency Register, Briefing December 2014. Euroopan parlamentin verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-542170-European-Transparency-Register-FINAL.pdf> [noudettu 30.11.2015].
- 1283 Laukkanen, Erkki, ”Lobbaus sääntelyllä vai ilman?”. Artikkelikokoelma Laukkanen verkkosivuilla 22.3.2014: http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art29.html [luettu 25.2.2016].
- 1284 Mulcahy 2015.
- 1285 Ibid., 13.
- 1286 Ibid., 12.
- 1287 Ibid., 7.
- 1288 Mulcahy 2012.
- 1289 The center for responsive politics -nimisen säätiön ylläpitämän tutkimuslaitoksen verkkosivut: www.opensecrets.org [luettu 18.12.2015]; Corporate Europe Observatory (CEO), verkkosivut: <http://www.corporateeurope.org> [luettu 18.12.2015]; LobbyFacts (a joint project of Corporate Europe Observatory and LobbyControl), verkkosivut: <http://www.lobbyfacts.eu> [luettu 18.12.2015]; Public Interest Investigations (PII), verkkosivut: <http://www.lobbyfacts.eu>

- www.spinwatch.org [luettu 9.1.2015]. Nämä verkkosivut ovat 2000-luvulla perustettuja ja ne seuraavat jatkuvasti kehitystä lobbausareenoilla.
- 1290 Van Schendelen 1993, 285–301; Burley, Dinan, Haar, & Wesselius (toim.) 2010. Jälkimmäinen lähde on ALTER-EU-nimisen lobbausta seuraavan ryhmittymän kirja, joka keskittyy Brysselin lobbauksen seurantaan.
 - 1291 Edunvalvontafoorumin kokous pidettiin 17.4.2012 SAK:n tiloissa, jossa kuultiin puheenjohtaja Lauri Lylyn katsaus. Tilaisuutta isännöi Harri Järvinen SAK:sta. Tekijän muistiinpanot.
 - 1292 Edunvalvontafoorumin läpinäkyvyyssaloite. Toimenpide-ehdotuksia edunvalvonnan eettisten menettelytapasääntöjen kehittämiseksi Suomessa. Luonnos 17.1.2012; Ks. liite 1: Edunvalvontafoorumin eettiset menettelytapasäännöt.
 - 1293 HE 79/2010 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle lahjontaa koskevan Euroopan neuvoston rikosoikeudellisen yleissopimuksen lisäpöytäkirjan ja yleissopimukseen tehdyn varauksen peruuttamisen hyväksymisestä sekä laiksi lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja laiksi rikoslain muuttamisesta. Valiokuntamietinnöstä s. 28: Lausuntokierroksen jälkeen on tehty eräitä ehdotuksia vaikutusvallan väärinkäyttöä koskevien säännösten täsmentämiseksi. Ne eivät kuitenkaan ole tuoneet riittävää ratkaisua perusongelmaan eli ”epäasiallisen vaikuttamisen” legaliteettiperiaatteen kannalta ongelmalliseen erottamiseen ”asianmukaisesta vaikuttamisesta”. Epäasiallisen vaikuttamisen ennalta ehkäisemiseksi, demokraattisen päätöksenteon turvaamiseksi ja avoimuuden lisäämiseksi on syytä etsiä rikosoikeudellisia keinoja toimivampia ratkaisuja. Nykyisin Suomen järjestelmä on jo varsin avoin, sillä tiedot eduskunnan valiokunnissa kuultujen asiantuntijoiden nimistä ja heidän edustamistaan tahoista ovat julkisia. Lisäksi valiokunnan mietinnön tai lausunnon antamisen jälkeen myös valiokunnille annetut kirjalliset lausunnot ovat julkisia.
 - 1294 HS 15.7.1983, Ritva Remes: ”Veljeskunnan valioyksilö”; HS 5.4.1990: ”Superlobbari”; HS 28.6.1990: Kristiina Ritvos: ”Sankareita vai helmapellejä”; HS 28.7.1996 ”Lobbarirekisteri Brysseliin”; HS 19.7.1998 Juha Ristamäki: ”Kriittisyys lobbareita kohtaan kasvaa”; HS 6.5.1999 Risto Uimosen pääkirjoitus: ”Demokratian toimintaa haittaavat kansanedustajain sidonnaisuudet uskotaan voitavan poistaa julkistamalla vaalirahoitus”; HS 20.8.2000 Paavo Rautio: ”Yhdysvalloissa lobbaaminen on lähes rikollista”; HS 2.9.2001 Ulpu Iivari lobbausta koskevassa uutisartikkelissa: ”Kestitysperinnettä ja verkostoja ei Suomessa koeta kähminnäksi.”
 - 1295 Laukkanen, Erkki, ”Kolmikanta ja sen jälkeen”. Artikkelik Erkki Laukkanen verkkosivuilla 12.12.2005: http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art4.html [luettu 24.2.2016].
 - 1296 Linda Ekholm in sähköposti tekijälle 16.3.2016. ”Suomi on viimeisen neljän vuoden aikana tukenut kehitys yhteistyön määrärahoilla TI:n sihteeristöä yleisrahoituksella järjestön 'Strategia 2015':n toimeenpanemiseksi.” Kaikkiaan rahoitusta annettiin 4,05 miljoonaa euroa 2011–2015.
 - 1297 Transparency International e.V., ”Financial Statements for the year ended 31 December 2014.” Transparency Internationalin verkkosivut, WWW-dokumentti: https://www.transparency.org/files/content/ouraccountability/TIS_2014AuditedFinancials.pdf [luettu 28.2.2016]
 - 1298 Transparency Internationalin selvitykset: Corruption Perceptions Index 1995–2015. Transparency Internationalin verkkosivut: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview> [luettu 18.12.2015]; Erkki Laukkanen sähköposti tekijälle 24.2.2016.
 - 1299 Ks. s. 267, taulukko: Korruptiivisuus, lobbauksen säätely ja ammatillinen järjestäytyminen eräissä maissa Transparency Internationalin mukaan 2015.
 - 1300 Laukkanen 2013, ”Onko meillä rakenteellista korruptiota?” Erkki Laukkanen, joka on Transparency Internationalin Suomen osaston entinen puheenjohtaja (2013–2014), blogikirjoitus Transparency Internationalin verkkosivuilla 17.9.2013: <http://keskustelu.transparency.fi/onko-meilla-rakenteellista-korruptiota/> [luettu 25.2.2016]; Laukkanen 2005, ”Kolmikanta ja sen jälkeen”. Artikkelik Erkki Laukkanen verkkosivuilla 12.12.2005: http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art4.html [luettu 24.2.2016]; Erkki Laukkanen sähköposti tekijälle 24.2.2016. ”Transparencyn Suomen osasto perustettiin 2003 ja toiminnassa mukana ovat mm. Valtiontalouden Tarkastusvirasto VTV, EK, Kauppakamari, SAK ja Suojelupoliisi. Myöhemmin yhteistyötä on tehty mm. Finnish Business and Society, FiBS:in (compliance), Finnwatchin (yritysten verojalanjälki), Kehitysavun palvelukeskus Kepan (illicit money flows), Verohallituksen harmaan talouden selvitysyksikön HTSY (harmaa talous), European Forest Institute EFI:n (beneficial owner) ja erilaisten tutkimustahojen, kuten Vaasan yliopisto, kanssa.”

- 1301 Yhdysvalloissa lobbarin määrittelee laki: "The term 'lobbyist' means any individual who is employed or retained by a client for financial or other compensation for services that include more than one lobbying contact, other than an individual whose lobbying activities constitute less than 20 percent of the time engaged in the services provided by such individual to that client over a six month period." Lobbying Disclosure Act of 1995. Public Law 104-64, 19.12.1995, 109 Stat. 691.
- 1302 Euroopan yhteisöjen komissio, Bryssel 3.5.2006. "Vihreä Kirja - Euroopan avoimuusaloite". KOM (2006) 194 lopullinen. EUVL C 151, 29.6.2006; Euroopan parlamentin päätöslauselma 8. toukokuuta 2008 sääntöjen kehittämisestä edunvalvojien (lobbaajien) toiminnalle Euroopan unionin toimielimissä (2007/2115(INI)). Euroopan parlamentin verkkosivut: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0197+0+DOC+XML+Vo//fi> [luettu 1.9.2017]. Euroopan parlamentti määritteli lobbaajat päätöslauselmassa 2008: "lobbaajat rekisteröidään niiden edustamien ryhmien tyypin mukaan (esimerkiksi ammattiyhdistykset, yritysten edustajat, ammattiliitot, työnantajien järjestöt, asianajotoimistot, kansalaisjärjestöt jne.)."
- 1303 Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), 43: "Lobbaus voi liittyä myös virkauran jälkeisiin eturistiriitatilanteisiin, mikäli valtion palveluksessa oleva henkilö siirtyy suoraan etujärjestön tai viestintätoimiston palvelukseen. Näitä tilanteita koskisivat edellä esitetyt muualle siirtymistä koskevat sääntelykeinot. Karenssin käyttö merkitsee nykyjärjestelmään selvää muutosta ja lisärajoituksia asiattoman vaikuttamisen mahdollisuuksille. Uusien sääntöjen perusteella lobbarina toimivalle entiselle virkamiehelle tai ministerille voitaisiin myös asettaa kieltoja olla yhteyksissä aiempaan organisaatioonsa tai kollegoihinsa työasioista määrätyn ajan."
- 1304 OECD 2009, 11-16.
- 1305 OECD 2012, 23-35.
- 1306 OECD 2014, 15-17.
- 1307 Euroopan Neuvoston suositus 22.3.2017. CM/Rec (2017) 2. Euroopan Neuvoston verkkosivut: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40 [luettu 15.12.2017].
- 1308 Transparency of Lobbying, Non-Party Campaigning and Trade Union Administration Act 2014 (c. 4). Ison-Britannian kansallisarkiston ylläpitämä legislation.gov.uk -verkkopalvelu: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/4/pdfs/ukpga_20140004_en.pdf [luettu 15.12.2017].
- 1309 Register of Lobbying, "Summary of the main provisions of the Regulation of Lobbying Act 2015". Irlannin lobbausrekisterin verkkosivut: https://www.lobbying.ie/media/5991/quick-guide_a4.pdf [luettu 15.12.2017].
- 1310 Bundesgesetz BGBl. I Nr. 64/2012. 64. Bundesgesetz, mit dem ein Bundesgesetz zur Sicherung der Transparenz bei der Wahrnehmung politischer und wirtschaftlicher Interessen (Lobbying- und Interessenvertretungs-Transparenz-Gesetz – Lobby G) erlassen und das Gerichtsgebührengesetz geändert wird. Itävallan liittovaltion oikeudellinen tietojärjestelmä (Das Rechtsinformationssystem des Bundes, RIS): https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2012_I_64/BGBLA_2012_I_64.pdf [luettu 15.12.2017].
- 1311 HS 9.11.2012: Häkämies torjuu EK-pestinsä herättämät jääviysepäilyt.
- 1312 Ilpo Kokkilan sähköposti 20.1.2016 tekijälle.
- 1313 Freund & Bendel 2017, 7; vrt. EU Integrity Watch, Transparency International EU -järjestön ylläpitämä verkkopalvelu: <http://www.integritywatch.eu> [luettu 12.6.2017]. Esimerkiksi Uber, ArcelorMittal, Goldman Sachs, Volkswagen ja Bank of America Merrill Lynch ovat palkanneet komissaareja.
- 1314 Staff Regulations of European Union officials: amendment of the Regulations, 2011/0455(COD). Euroopan parlamentin verkkosivut, WWW-dokumentti: [http://www.europarl.europa.eu/oel/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455\(COD\)](http://www.europarl.europa.eu/oel/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455(COD)) [luettu 24.1.2015].
- 1315 Mulcahy 2015, 32.
- 1316 "Utilities got 68 ex-bureaucrats via 'amakudari'". Artikkelijapanilaisesta politiikan pyöröovesta, jota kutsutaan nimellä "amakudari" sanomalehdessä The Japan Times 4.5.2011. <http://www.japantimes.co.jp/news/2011/05/04/national/utilities-got-68-ex-bureaucrats-via-amakudari> [luettu 18.12.2015].

- 1317 Honest Leadership and Open Government Act of 2007. Public Law 110–81, 14.9.2007, 121 Stat. 735.
- 1318 David-Barrett 2011, 6.
- 1319 Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), ”Valtion virkamieseettisen toimikunnan raportti”: ”Valtionhallinnon ylimpien virkamiesten sekä erityisen uuden arkaluontoista tai merkittävää taloudellista arvoa omaavia tietoja käsittelevien virkamiesten kanssa tulisi tehdä virkasopimus, jonka perusteella on mahdollista asettaa karenssiaika ennen siirtymistä uuden työnantajan palvelukseen. Valtion palveluksesta poissiirtyviä virkamiehiä ja ministereitä tulee koskea samat eettiset periaatteet. Perustetaan pysyvä neuvoo-antava virkamieseettinen toimielin valtiovarainministeriön yhteyteen. Toimielin antaisi yleisiä suosituksia virkamies-etiikasta ja lausuntoja tapauksissa, jolloin virkamies siirtyy pois valtion palveluksesta. Poliittisen roolin ja virkamiesroolin kirkastamiseksi luodaan yhteisiä tilaisuuksia eettisiä käytäntöjä koskevaan vuoropuheluun ministerien, valtiosihteerien, poliittisten erityisavustajien ja johtavien virkamiesten kesken.”
- 1320 Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015. ”Kun kävimme tapaamassa suomalaisia meppejä, niin eräät heistä usein ohjeistivat tapaamiset Strasbourgiiin. He kertoivat, että siellä heillä on aikaa. He itse kertoivat, että päivällinen Strasbourgissa olisi hyvä muoto, sillä silloin heillä olisi aikaa (eikä heidän itse tarvitsisi maksaa ruokaansa). He itse ’vaativat’ tätä. Puhumattakaan eduskuntavaaleista. Voisin luetella joukon kansanedustajia (mitä en tee), jotka itse pysyivät – jopa vaativat – firmaltamme tukea eduskuntavaalikampanjaansa! Ja nämä Lapin, pohjoisen Suomen ja saaristomme edustusmökkit, musiikkijuhlat, jazzit, oopperajuhlat: Pyyntö tulla mukaan ensimmäisellä kerralla oli usein ok. Mutta jos pyysit toisen kerran, niin itse teit jo tapaa: he oletivat, että heidät ’automaattisesti’ jatkossakin kutsutaan ja härskeimmät jopa soittivat tiedustellen, että olisikohan posti vienyt kutsun väärään paikkaan. Edustajat eivät ole enkeleitä, kuten eivät muutkaan sidosryhmämme! Tultuaan valituksi eduskuntaan he muuttuivat. Ennen valintaansa he saattoivat tarjota jopa kupin kahvia. Valintansa jälkeen he edellyttivät, että sinä tarjoat.”
- 1321 Mikko Mäenpään haastattelu 21.5.2014.
- 1322 Väitöskirjani liitteessä 3 on luettelo eräistä merkittävimmistä toimeksiantajista ajanjaksolla 1970–2015.
- 1323 Lobbajaat, jotka asettuvat ehdolle valtiollisissa vaaleissa – kuten Eero Heinäluoma vuonna 1999 ja myös Ihalainen vuonna 2007 – ovat demokraattisesti valittuja kansanedustajia, jotka ovat nousseet ministeritehtävään edustuksellisen prosessin kautta. Kari Puro ja Veli Sundbäck ovat olleet kansliapäälliköitä ja Esa Härmälä korkea asiantuntijavirkamies, jotka ovat kulkeneet ulos pyöröovesta yrityksiin ja etujärjestöihin. Pääministereistä Paavo Lipponen ja Matti Vanhanen, ministereistä Suvi-Anne Siimes, Jussi Järventaus ja Jyri Häkämies ovat kulkeneet pyöröovesta ulos ja siirtyneet liike-elämän palvelukseen, Lipponen sopimussuhteiseksi konsultiksi.
- 1324 Talvitie 2015.
- 1325 Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015. Ristimäki on esimerkki palkkasuhteessa olleesta järjestömiehestä, joka toimi Teollisuuden Keskusliitossa Uolevi Raaden silmänä ja korvana.
- 1326 Sorsa 1986, artikkeli Heikki Haavistosta, teoksessa Samuli Skurnik (toim.): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Heikki Haavisto 60 vuotta 20.8.1995*. Pellervo-seura ry.
- 1327 Kuusela & Ylönen 2013.
- 1328 Tämä ei sisällä arvoarvostelmaa. Tekijä.
- 1329 KHO päätös 5423/2016. Päätöksen perustelut: ”On mahdollista ja jopa todennäköistä, että suuryritysten ja muiden merkittävien lobbajien lainsäädäntöön liittyviä toiveita kuunnellaan tarkemmin kuin tavallisten kansalaisten ja pienten kansalaisjärjestöjen. On tärkeää, että edes eduskunnassa tapahtuva vaikuttaminen olisi edes jälkeenpäin tarkasteltavissa ja arvioitavissa, ja että virkamiehiä ja kansanedustajia tapaavien tahojen taustaorganisaatiot, vierailujen ajoittuminen esimerkiksi juuri ennen merkittäviä päätöksiä sekä muita kulunvalvonnan tiedoista selviäviä seikkoja voidaan saada julki tietopyyntöjen perusteella.”
- 1330 Olli Ryynäsen sähköposti tekijälle 4.2.2016. Ryynänen viittaa Tulo- ja varallisuusverolakiin 1240/1988 (67§ ja 70§) sekä Tuloverolakiin 30.12.1992/1535. Ryynänen on Helsingin yliopiston julkisoikeuden professori (ruotsinkielinen) erityisosaamisalueena verotus.
- 1331 Directors’ Institute of Finland – Hallitusammattilaiset ry. Yhdistyksen verkkosivut: <http://dif.fi> [sivu luettu 28.7.2015]. Hallitusammattilaiset ry perustettiin vuonna 2001 edistämään yhä vaativammaksi kehittynyttä hallitustyöskentelyä yhtiöissä. Kymmenen ensimmäisen

- toimintavuotensa aikana yhdistys on kasvanut muutaman kymmenen henkilön joukosta yli 300 hallitusammattilaisen kehittäväksi, verkostoivaksi ja kantaaottavaksi yhdistykseksi. DIF järjestää jäsenilleen erilaisia tapahtumia, julkaisee hallitustyöskentelyn kysymyksiin erikoistunutta Boardview-lehteä ja ylläpitää DIF-Tietopankkia, jonne on koottu asiantuntijatietoa hallitustyöskentelyn eri puolista.
- 1332 Boardman Oy:n verkkosivut: <http://www.boardman.fi/etusivu/> [sivu luettu 12.9.2015]. Boardman kehittää omistajuuden ja hallitustyöskentelyn osaamista Suomessa sekä luo ja jakaa uutta tietoa omistajien, hallituksen ja johdon yhteistoimintaan liittyen. Boardman Oy toimii verkoston hallinnollisena yksikkönä. Boardman Oy:n omistavat 49 partneria, jotka omaavat monipuolista osaamista omistajuudesta sekä laaja-alaista kokemusta hallitustyöskentelystä sekä omistajien, hallituksen ja johdon yhteistyöstä.
- 1333 Markku Tapion haastattelu 19.1.2015; Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.
- 1334 Arvopaperimarkkinayhdistyksen tehtävät. Arvopaperimarkkinayhdistyksen verkkosivut: <http://cgfinland.fi/tietoa-meista/tehtavat/> [sivu luettu 28.7.2015].
- 1335 Vesikansa 1993, 338–350, 367–370; Kauppakamarilaki 1.11.2002/878. Laki on KKK:n toimitusjohtaja Kari Jalaksen poliittisen vaikuttamisen tulosta. Tekijä.
- 1336 Kim Nybergin haastattelu 1.10.2015. Samaa sanoo Merja Planting, haastattelu 8.1.2015. Sanoilla ”hys hys” tarkoitetaan vaikenemista.
- 1337 Kantola & Lounasmeri 2014, 3. ”Viestintätoimistojen, konsulttien ja muiden PR-ammattilaisten käyttö on lisääntynyt Suomessa 2000-luvulla ja levinnyt entistä enemmän yrityselämästä julkiselle sektorille ja järjestöihin.”
- 1338 Ibid., 3–4; Veijo Pönnin sähköpostiviesti tekijälle 11.1.2016. Pönni edustaa Turun yliopiston Brahea-instituuttia, joka on kerännyt tietoja viestintätoimistoista 1990-luvulta alkaen.
- 1339 Yhteenveto haastatteluista Kim Nyberg 1.10.2015, Merja Planting 8.1.2015, Pekka Takala 12.4.2013 & 11.8.2015, Ulpu Iivari 20.5.2013 & 25.9.2014, Lauri Kivinen 12.11.2011, Petri Lahesmaa 17.8.2015, Lasse Lehtinen 10.3.2015, Arto Ojala 12.1.2014, Matti Saarinen 3.10.2014 ja Jorma Westlund 22.10.2014.
- 1340 Matias Turkula Suomen Uutisissa 9.10.2017: <https://www.suomenuutiset.fi/suomeen-perusteilla-lobbauksen-helvetinkone-mustread-fi-kertoo-hapeilematta-yrittaa-maksua-vastaan-vaikuttaa-poliittiseen-paatoksenteleeseen/> (noudettu 20.8.2018).
- 1341 Seppo Tiittisen haastattelu 14.5.2015.
- 1342 Lahikainen 2018: Hill+Knowlton Finland Oy, Ellun Kanat Oy, Pohjoisranta Burson-Masteller Oy, Viestintä Drum Oy, Cocomms Oy, Tekir Oy, Kaiku Helsinki Oy, Miltton Networks Oy, OSG Viestintä Oy, Kreab Oy, Blic Oy, Rud Pedersen Oy, Manifesto Consulting Oy, Ahjo Communications Oy, Eurofacts Oy, Owl Group Oy, Demos Effect Oy, Viestintä Ground Oy, Aula Europe Oy. Viestintätoimistojen liikevaihdot ovat lähes yhtä suuret kuin puolueiden budjetit yhteensä.
- 1343 Esimerkiksi Säädosvalmistelu ja kehittämishankkeet valtioneuvostossa -sivu valtioneuvoston verkkosivuilla: <https://valtioneuvosto.fi/hankkeet> sekä oikeusministeriön verkkopalvelut: demokratia.fi, kuntalaisaloite.fi, kansalaisaloite.fi, nuortenideat.fi, otakanta.fi, lausunto-palvelu.fi ja vaalit.fi.
- 1344 Kauppalehti 22.8.2017.
- 1345 Alexander Stubb, joka esitteli EU:n läpinäkyvyyssaloitteen mietinnön parlamentille 2008, ei ryhtynyt Suomessa vuosina 2008–2015 vastaavaan prosessiin.
- 1346 Puheenjohtaja Jussi Pesonen 21.6.2016 Ylen uutisille. Yle Uutiset 21.6.2016, ”Näin Metsäteollisuus perusteli eroa EK:sta – ”Päätös oli yksimielinen”: <https://yle.fi/uutiset/3-8973788> [sivu luettu 25.6.2018].

KUINKA ”AURINGONLASKUN ALASTA” TULI ”BLUE INDUSTRY”...

- 1347 ”Esko Aho selvittää valtion keinoja positiivisen rakennemuutoksen vauhdittamiseen.” Uutinen Varsinais-Suomen liiton verkkosivuilla: <https://www.varsinais-suomi.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/1665-esko-aho-selvittaa-valtion-keinoja-positiivisen-rakennemuutoksen-vauhdittamiseen> [sivu luettu 1.8.2017].
- 1348 HS 18.1.2015 Paavo Rautio ja Ville Tietäväinen: ”STX:n avunpyyntö oli hallitukselle kimurantti. Yhtiö vaati valtiolta 50 miljoonaa risteilijän rahoitukseen ja kertoi samaan aikaan vaatimuksensa tiedotusvälineille. Hallituksen tulkinnan mukaan tämä malli rakennettiin

- Eurofacts-viestintäfirman opastuksella. Tarkoituksena oli painostaa hallitusta. STX halusi kertoa, että jos hallitus kieltäytyy antamasta moista pikkusummaa, se tuhoaa telakkateollisuuden Suomessa. Hallituksen näkökulmasta kyse oli puhtaasti kiristyksestä.” HS on ollut Vapaavuorelle tärkeä paikallismedia, jonka myötäily auttoi matkalla kaupunginjohtajaksi: ”Pääkirjoitusten ohella sivu sisältää yleensä pari pitempää puheenvuoroa. Näistä erityisessä suosiossani ovat Paavo Rautio ja Antti Blåfieldin selvästi tavanomaista syvällisemmät pohdinnat sekä EVA:n Matti Apusen usein suorastaan briljantit puheenvuorot.”; Vapaavuori 1.11.2011, ”Hesarin mainio pääkirjoitussivu”. Blogikirjoitus Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/hesarin-mainio-paakirjoitussivu/> [luettu 29.12.2017]; Vapaavuori on myös toiminut viestintätoimisto Ellun Kanat Oy:n hallituksen jäsenenä 2009–2012. CV Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/cv/> [luettu 29.12.2017].
- 1349 HS 23.6.2015, HS Mielipide.
- 1350 Paarmaa 2016, 129. Paarmaa asemoi itsensä telakkateollisuuden ymmärtäjäksi todeten, että ”Onneksi ministeriössä ja Finnverassa oli merkittävissä asemissa henkilöitä, jotka ymmärsivät telakkateollisuuteen liittyvät mahdollisuudet...”
- 1351 Vrt. Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunnan ohjelman valmistelupaperit 2005–2006. Tekijän hallussa.
- 1352 Heikki Paloheimon kolumni HS 29.4.2016.
- 1353 Kauppalehti 22.5.2014.
- 1354 Tilastokeskus 2017 Yritykset: Suomalaisia yrityksiä oli vuonna 2015 ulkomailla 4880. Niissä työskenteli 487 160 henkilöä ja yritysten yhteenlaskettu liikevaihto oli 134,2 miljardia euroa. Ulkomaisia tytäryhtiöitä oli 2015 Suomessa 4427. Niissä työskenteli 241 796 henkilöä ja niiden yhteenlaskettu liikevaihto oli 86,2 miljardia euroa.
- 1355 Jaana Laitinen-Pesolan sähköpostit tekijälle 30.10.2014 ja 11.11.2014.
- 1356 Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015.
- 1357 Lehman Brothers Holdings Inc. -yhtiön tiedote 15.9.2008 verkkosivuilla: http://www.lehman.com/press/pdf_2008/091508_lbhi_chapter11_announce.pdf [luettu 16.8.2018].
- 1358 Group of States against Corruption, GRECO on Euroopan neuvoston korruptionvastainen toimielin. Grecoon kuuluu 44 maata, muun muassa Yhdysvallat, Venäjä ja Suomi. Suomi on yksi vuonna 1999 perustetun järjestön 17 alkuperäisjäsenestä. Toimielimen raportti Suomen vaaleista 2007 aiheutti vaalirahoituksesta laajan yhteiskunnallisen keskustelun, mikä lopulta johti uuteen lainsäädäntöön ja pääministerin eroon.
- 1359 HS 22.12.2009: ”Vanhasen lähtö avaa keskustassa rajun pääministeripelin”; HS 27.9.2009 ”Vanhanen väisteli vastausten antamista”. Keskustan vaalirahoituksen läpikäyminen johti lopulta pääministerin ilmoitukseen, ettei asetu ehdolle keskustan puheenjohtajaksi kesällä 2010 [luettu 29.12.2017].
- 1360 Hallitusohjelma 2007; Leinonen 2016, 55–65. Kestävyyssave on tämän julkisen sektorin kestävyuden turvaavan rahoitusaseman ja nykyisen rakenteellisen rahoitusaseman erotus. Kun talous on kestävämmällä pohjalla, sitä uhkaa pitkällä aikavälillä rajaton velkaantuminen, jolloin tietyn pisteen jälkeen valtio ei enää selviä veloistaan.
- 1361 Tilastokeskus, ”Julkinen talous”. Tilastokeskuksen verkkosivut: http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_valtiontalous.html [luettu 20.11.2017].
- 1362 Euroopan vakausmekanismi (EVM) -rahoituslaitoksen verkkosivut: <https://www.esm.europa.eu> [luettu 29.12.2017].
- 1363 Taloussanomien 26.4.2015.
- 1364 ”Valtioneuvoston tiedonanto hallitusohjelmasta – Kokoomuksen ryhmäpuheenvuoro”. Jan Vapaavuoren verkkosivut 28.6.2011: <http://vapaavuori.net/valtioneuvoston-tiedonanto-hallitusohjelmasta/> [luettu 29.12.2017].
- 1365 ”Valtioneuvoston tiedonanto eurokriisistä, Eduskunta”. Jan Vapaavuoren verkkosivut 19.7.2012: <http://vapaavuori.net/valtioneuvoston-tiedonanto-eurokriisista-eduskunta/> [luettu 22.2.2017].
- 1366 ”Selonteko eduskuntaryhmän toiminnasta, Rovaniemi”. Jan Vapaavuoren verkkosivut 15.6.2012: <http://vapaavuori.net/selonteko-eduskuntaryhman-toiminnasta-rovaniemi/> [luettu 22.2.2017].
- 1367 Vrt. Knorring 1995.
- 1368 HS 19.2.2003. Kirjoitus on harvinaisuus, sillä toimialan edustajat ovat kirjoittaneet varsin vähän itsestään, toimialasta kokonaisvaltaisesti ja kehitysnäkymistä. Elorannan edeltäjä

- Martin Saarikangas eli ”Iso Masa” oli persoona, joka käytti julkisuutta ja suoria suhteita ja joka piti aktiivista keskusteluyhteyttä henkilöstöön ja ammattiyhdistysliikkeeseen.
- 1369 Maailman kauppajärjestön (WTO) ratkaisu EU:n ja Korean kauppaa-alusten rakentamiseen liittyviin valtiontukiin. ”Korea — Measures Affecting Trade in Commercial Vessels”. WTO:n verkkosivut 12.4.2005: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds273_e.htm [luettu 24.2.2017].
- 1370 Ibid.
- 1371 HS 19.2.2003.
- 1372 Paaermaa 2016, 110. Paaermaa oli yksi eniten merenkulkualaansa ja telakoihin perehtyneistä valtion virkamiehistä, joka jäi eläkkeelle kriittisellä hetkellä, kun laivakauppojen asiantunte-
musta kipeästi tarvittiin.
- 1373 HS 22.5.2003.
- 1374 Paaermaa 2016, 111.
- 1375 Esimerkki on Helsingin Sanomien pääkirjoitus 20.5.2003: ”Muistatthän taistelun Kvaerneristä? Norjalainen monialayhtiö oli ajautunut vaikeuksiin, ja sen suuromistajaksi ilmestyi Jukos. Asia ei ollut Suomelle yhdentekevä, sillä omistusjärjestelyn kohteena olivat myös kaikki Suomen telakat. Kvaerner – ja sen myötä suomalaiset telakat – päättyi vähäisemmän miljonäärin, norjalaisen playboyn Kjell Inge Røkken haltuun.” Helsingin Sanomissa kirjoitettiin EU-komission yritysvaaltausdirektiivistä. Esityksen mukaan yrityksenvaltaustilanteessa rajoitettaisiin muun muassa moniääniosakkeiden ja äänivaltaileikkureiden käyttöä. Useissa suomalaisyrityksissä on kaksi osakesarjaa, joista toisella on moninkertainen äänivalta. Useissa yrityksissä on myös käytössä äänivaltailekkuri, joka murentaa mahdollisen valtaajan ääni-
valtaa yhtiökokouksissa.
- 1376 Chaeboli on (suomennettu) eteläkorealainen käsite monen eri toimialan perheyrytyksestä tai saman omistajaryhmän omistuksista. Tällaiset ryhmät olivat pitkään maan teollistumisen sydän ja ne ulottuivat kaikille toimiloille osakevälityksestä teemapuistoihin ja supermarke-
teista raskaisiin aseisiin ja TOP 10 korealaista chaebolia ovat Samsung, Hyundai Motor Group, LG, SK Group, Lotte, GS Group, Hyundai Heavy Industries Group, Kumho Asiana Group, Hanjin ja Hanwha. Korean valtio takasi chaebolien toiminnan jatkuvuuden.
- 1377 Kylä-Kaila 2017, 444–454.
- 1378 HS 16.12.2005.
- 1379 Lloyd’s List 8.2.2005.
- 1380 Lloyd’s List 22.5.2008, ”Europe yard chiefs seek new strategy over Aker”: <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article38663.ece> [luettu 22.2.2017].
- 1381 Lloyd’s List 26.3.2008, ”Aker to sell yard stakes to Russian investors”: <https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL074492/Aker-to-sell-yard-stakes-to-Russian-investors> [luettu 22.2.2017]
- 1382 HS 26.3.2008.
- 1383 Lloyd’s List 9.2.2009, ”STX Europe set to delist from Oslo.” [https://lloydslist.maritimeintel-
ligence.informa.com/LL052839/STX-Europe-set-to-delist-from-Oslo](https://lloydslist.maritimeintelligence.informa.com/LL052839/STX-Europe-set-to-delist-from-Oslo) [luettu 22.2.2017].
- 1384 Lloyd’s List 28.8.2009, ”Russian hint raises hopes at STX Europe yard”: [https://www.lloyds-
list.com/ll/sector/ship-operations/article24246.ece](https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article24246.ece) [luettu 22.2.2017].
- 1385 Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003, 39. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [luettu 22.2.2017].
- 1386 Paaermaa 2016, 111.
- 1387 Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007, Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [luettu 22.2.2017]
- 1388 HS 10.3.2008 Pääkirjoitus. Sen mukaan Julin oli kolme vuotta Suomen telakoiden johtaja ja vain vuoden telakkakonsernin johtaja.
- 1389 HS 4.6.2008 ja HS 2.4.2008 mukaan Telakkayhtiö Aker Yardsin hallituksen puheenjohtaja ja vt. toimitusjohtaja Svein Sivertsen arvosteli tiukasti yhtiön Suomen telakoi-
ta. Sivertsen sanoi niiden 125 miljoonan euron tappion tulleen yllätyksenä, joka johtui liian aggressiivisesta markkinoinnista. Suomeen haalittiin liian lyhyillä toimitusajoilla liikaa laivoja, joista osa on vielä prototyyppejä. Kun tilanne selvisi, Aker Yardsin suomalainen toimitusjohtaja Yrjö Julin sai potkut.

- 1390 HS 3.7.2008: Martin Landtman palasi telakoille: Landtmanin nimitys merkitsee vanhalle telakkamiehelle paluuta risteilijöiden ja autolauttojen rakentajaksi. Hän toimi vuosina 1979–2003 useissa johtotehtävissä Aker Yardsin ja sen edeltäjäyhtiöiden yksiköissä. Viime vuodet Landtman on vastannut Olkiluodon uuden voimalan rakennusprojektista.
- 1391 HS 7.4.2008. ”Suomelle tuontimuurien vahvistamisen suunta on hankala. Suomi ei saa vienninsä tarpeita kotimaasta, vaan tuonti on elintärkeää korkean teknologian maaksi ponnistautuvalle. Lisäksi viennistä elävä Suomi tarvitsee kipeästi ulkoista kilpailukykyä, jota kilpailu kehittää. Muurien purkaminen palvelee Suomen talouden tarpeita – ideologisista syistä talousliberalismia tuskin kannattaakaan tukea.”
- 1392 Paaermaa 2016, 112.
- 1393 Matti Vanhasen sähköposti tekijälle 18.4.2017. Tekijän hallussa.
- 1394 Jari Anttilan haastattelu 24.2.2017. Jari Anttilan mukaan korealaiset eivät voineet valita oma-aloitteisesti Ranskan telakkayhtiölle toimitusjohtajaa, vaan päätösvalta oli ranskalaisilla.
- 1395 STX Chantiers de l’Atlantique, Saint-Nazaire. Artikkelin Global Security -verkkosivulla: <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/saint-nazaire.htm> [luettu 22.2.2017].
- 1396 Lloyd’s List 24.10.2007, ”STX clinches \$800m Aker stake”: <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article65856.ece> [luettu 22.2.2017].
- 1397 HS 12.6.2008.
- 1398 Lloyd’s List 7.6.2010, ”STX Europe seals eight offshore vessel newbuilding order”: <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article170596.ece> [luettu 22.2.2017].
- 1399 HS 9.7.2010. Landtman oli tehnyt hartiavoimin töitä saadakseen laivatilauksia myös Venäjältä.
- 1400 Muistio AB 22.3.2010. Venäjän pääministerin ja Suomen tasavallan presidentin johdolla järjestetty tilaisuus Pietarissa 21.3.2010 Konstantinovskin palatsissa. Tekijän hallussa. Tapauksesta jäi rannalle myös SRV:n pääomistaja Ilpo Kokkila. Tekijä osallistui tapaamiseen pääministeri Putinin kutsusta.
- 1401 Eurofacts Oy:n Venäjän yhteiskuntakatsaus, heinäkuu 2003. Tekijän hallussa.
- 1402 Vrt. René Nybergin puhe Maimo Henrikssonin läksisäisseminaarissa 18.8.2010. ”Public-private on Venäjällä välttämätöntä”. René Nybergin verkkosivut: <http://anselm.fi/wp-content/uploads/2014/06/Public-private-on-Venäjällä-välttämätöntä.pdf> [luettu 7.3.2016].
- 1403 Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015; Valtiosihteeri Pertti Torstilan kirje vuorineuvos Jaakko Rauramolle 10.4.2008. HEL5959-22, UM. ULKOASIANMINISTERIÖN ASiantuntijajäsen ”THE EAST OFFICE OF FINNISH INDUSTRIES” -YRITYKSEN HALLITUKSEEN. Tekijän hallussa. Kirjeessä valtiosihteeri Pertti Torstila ilmoittaa UM:n nimenneen kauppapoliittisen alivaltiosihteeri Pekka Huhtaniemen EO:n hallituksen asiantuntijajäseneksi, eikä ministeriö omalta puoleltaan näe ”esteellisyyssyytä” asiassa.
- 1404 HS 17.6.2010. East Office’n hallitusta johtaa Fortumin entinen toimitusjohtaja Mikael Liljus, ja hallituksessa ovat mukana myös Sitran ylijohtaja Mikko Kosonen ja asiamies Kari Tolvanen. Ulkoministeriöstä hallituksessa istuu vastikään Lontoon-suurlähettilääksi nimetty kauppapoliittisen osaston alivaltiosihteeri Pekka Huhtaniemi. ”Armoitetuksi lobbariksi” luonnehdittu Nyberg vastaa vähintäänkin yhtä ministeriä, sillä East Office of Finnish Industries on Suomen 20 suuryrityksen ja Sitran Venäjän-kauppasuhteiden vaalimiseen kolmisen vuotta sitten perustama voittoa tuottamaton yhtiö.
- 1405 René Nybergin puhe Maimo Henrikssonin läksisäisseminaarissa 18.8.2010.
- 1406 Valtiosihteeri Pertti Torstilan kirje vuorineuvos Jaakko Rauramolle 10.4.2008. HEL5959-22, UM. Tekijän hallussa.
- 1407 Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> [luettu 22.2.2017]. Linjaukset tehtiin elinkeinoelämän ja ulkoministeriön yhteistyönä.
- 1408 Baldauf 2010, 23–30. ”Osalla suomalaisista menee paremmin kuin koskaan, mutta pieni ja kasvava vähemmistö voi huonosti ja syrjäytyy. Tämä paradoksi on oleellinen pysähtymisen paikka meneillään olevassa globaalissa murroksessa, jossa keskinäiset riippuvuussuhteemme ovat vahvempia ja monimuotoisempia kuin koskaan aiemmin. Ihmiskunnalla on edessä suuria, yhteistä ratkaisua vaativia ongelmia liittyen luonnonvaroihin ja ilmastotalouteen. Kaikki nämä ongelmat ulottuvat väistämättä myös Suomeen.”
- 1409 Ulkoasiainministeriön lehdistötiedotteet 16.9.2008, tiedote 338/2008 ”Jorma Ollila luomaan Suomelle maabrändiä”. Ulkoasiainministeriön verkkosivut: <http://formin.finland.fi/Public/Print.aspx?contentid=136484&nodeid=15145&culture=fi-FI&contentlan=1> [luettu 6.1.2015].

- 1410 HS 26.11.2010.
- 1411 Ulkoasiainministeriön lehdistötiedotteet 19.1.2012, tiedote 15/2012 ”Alahuhan työryhmä: Uusi Team Finland -verkostomalli edistämään Suomen taloudellisia ulkosuhteita ja yritysten kansainvälistymistä”. Ulkoasiainministeriön verkkosivut: <http://www.formin.fi/Public/default.aspx?contentid=238999> [luettu 6.1.2015]. Matti Alahuhta (puheenjohtaja), Sari Baldauf, Anne Brunila, Sirkka Hämäläinen-Lindfors, Mika Ihmuotila, Johanna Ikäheimo, Ole Johansson, Mikko Kosonen, Leila Kostainen, Jussi Pesonen, Maisa Romanainen, Veli Sundbäck ja Peter Vesterbacka, pysyvinä asiantuntijoina Jorma Korhonen (UM) ja Petri Peltonen (TEM), sekä sihteerinä Tuomas Tapio (UM).
- 1412 ICT 2015 -työryhmä (TEM 4/2013), ”21 polkua Kitkattomaan Suomeen: ICT 2015 -työryhmän raportti”.
- 1413 Liikenne- ja viestintäministeriö (LVM 37/2013), ”Oikeudenmukaista ja älykästä liikennettä”. Työryhmän loppuraportti 16.12.2013.
- 1414 Teknologiateollisuuden toimintakertomukset 2009–2012. Teknologiateollisuus ry:n verkkosivut: <https://teknologiateollisuus.fi/fi> [luettu 6.1.2015].
- 1415 Lindén 2015; Lindén 2016; Cord 2014.
- 1416 HS 3.12.2010. Aikaisemmin kriisialueiksi oli nimetty *alueita*, nyt nimettiin *toimiala*.
- 1417 Lloyd’s List 25.8.2010, ”Brussels throws in the towel on EU shipyards”: <https://www.lloydslist.com/ll/sector/ship-operations/article343455.ece> [luettu 22.2.2017].
- 1418 HS 18.2.2011. Pyry Lapintie, ”Jättikaupan menettämisessä voi nähdä jotain hyvääkin. Suomalaiselakan ja varustamon suhde on monen mielestä ollut liiankin läheinen ja epäterve. Royal Caribbean on ollut kymmenellä suurella risteilyaluksellaan Turun telakan hovihankkija koko 2000-luvun. Matkan varrella RCC:n lonkerot ovat päässeet liian syvälle suomalaisten taskuun. Se on tehnyt häikäilemättömän hyvää tiliä turkulaisten laivoilla. Telakan voitot ja katteet ovat olleet pakkasen puolella, kun RCC ei ole suostunut maksamaan laivoistaan kunnon hintaa. Vuosien varrella se tuli läheltä seurattuaan tietämään ja tuntemaan telakan toiminnat, hinnat ja kalkyylit. Siten se saattoi isännän äänellä ilmoittaa ’tämän me maksamme.’”
- 1419 Lloyd’s List 29.4.2011.
- 1420 Martin Landtman 7.5.2009, ”Meriteollisuuden tila Suomessa”, STX:n päättäjäineisto. Tekijän hallussa.
- 1421 Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011, 19.
- 1422 Ibid.
- 1423 Ibid., 41.
- 1424 Poliittinen sukupolviteoria tarkoittaa samanikäisiä ihmisiä, joita esimerkiksi jokin tapahtuma – Kennedyn kuolema 1963, Tšekkoslovakian miehitys 1968, ETYK 1975 ja Berliinin muurin murtuminen 1989 – yhdistävät yhteiskunnallisena yhteisesti koettuna ilmiönä.
- 1425 Rahoitus sopimuksella Finnvera rahoitti 2002–2012 kaikkiaan 14 miljardin euron laivakauppamassaa, josta se vuositasona sai korkotasosta riippuen tuloja 50–60 miljoonaa euroa. Näistä ei ole tullut luottotappioita. Finnvera ei julkista näitä tietoja tilinpäätöksessään. Toinen suuri vientirahoitusartikkeli on ollut tietoliikenneteknologia (matkapuhelinverkot).
- 1426 Lloyd’s List 21.12.2012, ”Fincantieri launches \$1.2bn takeover of STX OSV”: <https://www.lloydslist.com/ll/sector/finance/article414130.ece> [luettu 22.2.2017].
- 1427 Jari Anttilan haastattelu 24.2.2017.
- 1428 RCCL:n Harri Kulovaaran haastattelu 2017. Laivakauppojen rahoitusarvot olivat vuodesta 2003 nousseet yli 14 miljardiin euroon, mitkä valtiontakuilla rahoitettiin ilman luottotappioita.
- 1429 STX Finland Board of Directors 8/2012, 27.11.2012. Pöytäkirja: ”a new operational model for the yad in Rauma and significant reduction of Company’s overhead costs.” Tekijän hallussa.
- 1430 STX European (Hong, Kyung-Jin) kirje Jouni Hakalalle (TEM) ja Topi Vesterille (Finnvera) 26.10.2012. Tekijän hallussa.
- 1431 Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011, 41.
- 1432 Petteri Orpon haastattelu 18.9.2017; Ville Niinistön haastattelu 13.3.2017; Eero Heinälouman haastattelu 1.7.2015.
- 1433 Ville Niinistön haastattelu 13.3.2017. Vrt. Vapaavuori Hakalasta.
- 1434 Vapaavuori 3.3.2010, ”Se että joku on asiantuntija ei tarkoita että hän olisi oikeassa.” Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/se-etta-joku-asiantuntija-ei-tarkoita-etta-han-olisi-oikeassa/> [luettu 29.12.2017].
- 1435 Jutta Urpilaisen haastattelu 30.5.2017.

- 1436 Petteri Orpon haastattelu 18.9.2017.
- 1437 Jari Anttilan haastattelu 24.2.2017.
- 1438 Ibid.
- 1439 STX:n puheenjohtaja Kangin kirje pääministeri Jyrki Kataiselle 4.12.2012. Tekijän hallussa.
- 1440 Pääministeri Jyrki Kataisen ja elinkeinoministeri Jan Vapaavuoren kirje STX:n puheenjohtajalle Duk-Soo Kangille 14.12.2012. Tekijän hallussa.
- 1441 Jari Anttilan haastattelu 24.2.2017.
- 1442 TS 1.12.2012. Heinäluoma varoittaa nyripistämästä nenää perusteellisuudelle. Toimittaja Kirsi Turkki.
- 1443 Valtioneuvosto, Talouspoliittinen ministerivaliokunta, SALAINEN, pöytäkirja 29/2012, 21.12.2012. Tekijän hallussa.
- 1444 Vrt. EU:n valtiotukisäännöt. Euroopan komissio, ”Yhteisön valtiontukisäännöt” 30.9.2008, 42–43. Euroopan komission verkkosivut: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/vadecum_on_rules_09_2008_fi.pdf [luettu 9.1.2013]. Telakkateollisuus rajataan ryhmäpoikkeusasetuksen ulkopuolelle; Euroopan unionin virallinen lehti (EUVL) 1.10.2004, 2, ”Yhteisön suuntaviivat valtiontuesta vaikeuksissa olevien yritysten pelastamiseksi ja rakenneuudistukseksi (C 244/2)”, (jäljempänä tällä tietosivulla ”suuntaviivat”).
- 1445 TS 29.12.2012. Ranskassa asia käsiteltiin alle kuukauden aikataululla.
- 1446 Jari Anttilan haastattelu 24.2.2017.
- 1447 HS 18.1.2015.
- 1448 HS 28.12.2013.
- 1449 Vapaavuori HS 18.1.2015.
- 1450 Kallioinen 2017, 253.
- 1451 Merja Salmi-Lindgrenin haastattelu 9.8.2017; Meriteollisuuden HS Mielipide 16.12.2012.
- 1452 Riku Aallon haastattelu 9.3.2017.
- 1453 Jutta Urpilaisen haastattelu 30.5.2017. HS 6.1.2013: STX-päätös vei hallitukselta ay-tuen.
- 1454 Petteri Orpon haastattelu 18.9.2017.
- 1455 Petteri Orpon kirje kannattajilleen 2.1.2013, ”Telakka-asiaa. Jättitilaus lipui Ranskaan – katkera lopputulos.” Tekijän hallussa.
- 1456 Aamulehti, Pääkirjoitus 23.11.2012. Raamisopimus oli työnantajakeskusjärjestön ja palkansaajakeskusjärjestöjen keskitetty tulosopimus vuosille 2011–2013.
- 1457 Janne Känkäsen haastattelu 12.5.2017.
- 1458 ”Jussi Kekkonen Milttoniin.” Tiedote Milttonin verkkosivuilla 29.8.2012: <http://www.milton.fi/fi/jussi-kekkonen-milttoniin/> [luettu 1.7.2017]; Talpon pöytäkirjojen valossa kaikkein keskeisin henkilö kokoomusavustajista oli Sirkku Linna, joka osallistui kokouksiin 21.8.2012, 18.9.2012, 20.9.2012, 3.10.2012, 16.11.2012, 20.11.2012, 20.12.2012, 21.12.2012, 15.1.2013, 1.2.2013, 26.2.2013, 19.4.2013 ja 25.4.2013. (Näissä kokouksissa käsiteltiin telakka-asiaa.)
- 1459 Vrt. Talouselämä 14.9.2016, ”Näitä 6 ihmistä pitäisi kiittää telakkavoiosta” – ”Kun joku asia onnistuu, julkinen huomio tuppaa ohentumaan.”
- 1460 Vrt. HS 25.2.2014: ”Dokumenttia Niinistön kampanjasta voi pitää vaarallisena.” Tuukka Temosen dokumenttielokuvan *Presidentintekijät* (2014) päähuomio on kampanjatyöntekijöiden keskusteluissa, joita kokoomukseen itsekin kuuluva Temonen pääsi poikkeuksellisesti kuvaamaan.
- 1461 Hakalan pestin kerrottiin olleen ennalta sovitusti kaksivuotinen.
- 1462 Vapaavuori 13.9.2016, ”Telakkavoiolla on monta isää.” Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/telakkavoiolla-monta-isaa/> [luettu 1.7.2017]; Hakala siirtyi Teollisuussijoituksesta EK:n toimistoon 5.2.2016. ”EK:n uusi pk-johtaja Jouni Hakala: Yritysten viestit kuultava sorvin ääreltä”, uutinen Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivuilla 5.2.2016: <https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/2016/02/05/ekn-uusi-pk-johtaja-jouni-hakala-yritysten-viestit-kuultava-sorvin-aarelta/> [luettu 1.7.2017].
- 1463 Ville Niinistön haastattelu 13.3.2017; Jutta Urpilaisen haastattelu 30.5.2017.
- 1464 Turun kaupungin elinkeinojohtaja Niko Kyynäräisen haastattelu 22.12.2017: ”TEM ei suostunut hyväksymään yritysten määriä, joita alueelta esitettiin, kuinka paljon verkostoon kuului. Meidän Excelissä, STX:n antama, oli 790 yritystä. TEM halusi luvun olevan 230. Päädyttiin kompromissiin 300–400. Tarjosimme palveluja kuitenkin Excelin mukaisesti 790 yritykselle. Alan liikevaihto (huom. tilasto ilman telakkaa) alkoi kahdessa vuodessa kääntyä nousuun.

- Pudotus oli valtava ja mikä pahinta menetettiin vuosiksi t & k -veturi. Jälkihoitoa ei ole ollut juurikaan. Valtiota ei ole oikeastaan pätkeäkään kiinnostanut, mitä saatiin aikaan, mihin ala on tällä hetkellä menossa.”
- 1465 Tekijä on saanut aineiston haltuunsa vuonna 2016.
- 1466 Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 20.12.2012 klo 12.40–13.00. SALAINEN. Tekijän hallussa. Ministeri Urpilaisen pöydälle jakama muistio ja ministeri Räsänen pöydälle jakama muistio. TALPO käsitteli asiaa vielä samana päivänä klo 17.20 ja jatkoi niiden käsittelyä 21.12.2012 klo 9.15.
- 1467 HS 25.5.2015 Yleisönsastokirjoitus: ”Telakan pelastaminen vaati yhteistyötä.” Talouspoliittisen ministerivaliokunnan jäsenet Paavo Arhinmäki, Lauri Ihalainen ja Jutta Urpilainen.
- 1468 HS 19.12.2012. Paavo Rautio.
- 1469 Kauppalehti 8.1.2013.
- 1470 HS 5.1.2013.
- 1471 HS 8.1.2013.
- 1472 Janne Känkäsen haastattelu 15.11.2017.
- 1473 Meriteollisuuden taustamuistio/Eduskunnan talousvaliokunta 8.1.2013, Tekijän hallussa. Meriteollisuus perusteli olemassaoloaan viiden miljardin euron vientituloilla.
- 1474 Kokeneen sosiaalidemokraatin näkemys syyskuussa 2012: Ihalainen oli ollut ministerinä runsaan vuoden.
- 1475 Kansan Uutiset 15.3.2013. Aallon mielestä vasemmistoliiton olisi ollut linjakasta äänestää hallitukselle epäluottamusta telakoiden tulevaisuutta koskeneessa välikysymyksessä.
- 1476 Jari Aallon haastattelu 10.2.2017.
- 1477 Talvivaaran Kaivososakeyhtiö Oyj:n pörssitiedotteet 14.2.2013 ja 30.4.2014, Talvaavarin www-sivut: www.talvivaara.com/media/Talvivaara_tiedotteet/porssitiedotteet/porssitiedotteet [luettu 1.7.2017]. Talvivaara tuotti vuonna 2012 tappiota 83,6 miljoonaa euroa 142,9 miljoonan euron liikevaihdolla. Yhtiö työllisti 588 henkilöä ja se on listattu pörssiin. Valtiota alettiin houkuttella yhtiön pelastajaksi samalla, kun kaivoshanke koettiin suureksi ympäristöriskiksi. Vuonna 2013 yhtiö teki jo 12,6 miljoonan euron liikevaihdolla 628,7 miljoonan euron tappiot ja työllisti 549 henkilöä.
- 1478 HS 18.2.2013.
- 1479 HS 8.1.2013.
- 1480 HS 6.1.2013, pääkirjoitus.
- 1481 Laatusen & Nieminen 2017, 242–244; Vrt. Bergholm 2018, 517–518.
- 1482 Vapaavuori 3.1.2013, ”Suomen teollisuus tarvitsee yhteistyötä – ei kitkaa.” Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/suomen-teollisuus-tarvitsee-yhteistyota-ei-kitkaa/> [luettu 20.11.2017].
- 1483 TAO 10/2012 vp (Eduskunnan talousvaliokunnan kokous 8.1.2013 koskien loistoristeilijätilausta ja meriteollisuuden kilpailukykyä).
- 1484 Vapaavuori 12.1.2013, ”Kaikki vaihtoehdot aina pöydällä.” Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/kaikki-vaihtoehdot-aina-poydalla/> [luettu 20.11.2017].
- 1485 Yle Uutiset 11.1.2013, ”Heinäluoma: Telakoiden tulevaisuus pitää turvata”: <https://yle.fi/uutiset/3-6447537> [luettu 1.7.2017].
- 1486 HS 12.1.2013.
- 1487 Pekkarinen 13.1.2013, ”Telakkateollisuuden tulevaisuus pitää vattmistaa.” Blogikirjoitus Mauri Pekkarisen verkkosivuilla: <https://www.mauripekkarinen.fi/blogi/?p=6> [luettu 20.11.2017].
- 1488 HS 23.1.2013.
- 1489 TaVP 4/2013 vp (alleviivaukset ja kursivointi tekijän).
- 1490 Tässä keskustelusetelmässä käy ilmi, että hallitus kaatoi joulukuussa koko STX-telakoiden rahoituspuhjan mukaan lukien TUI-risteilijät ja että tätä ei ollut hallituksessa kaikilta osin ymmärretty. Lisäksi Rauman telakan toimintaedellytykset päättyivät.
- 1491 Aamulehti 12.1.2013.
- 1492 HS 5.2.2013.
- 1493 Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 15.1.2013 klo 10.00. SALAINEN. Asiakirja: TEM:in salainen muistio 14.1.2013. Suojaustaso II. Tekijän hallussa; HS 15.1.2013: ”Hallitus ei tehnyt ratkaisua STX-asiassa.”
- 1494 HS 26.1.2013.

- 1495 Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 1.2.2013 klo 12.00. Eräs TEM:n asia. Suojaustaso II. Meriteollisuuden tilannekatsaus. Tekijän hallussa. (Sisältää mm. Bain & Co:n perustietopaketin.)
- 1496 Välikysymys 1/2013 vp.
- 1497 Ibid.
- 1498 PTK 9/2013 vp.
- 1499 Minutes of STX Finland Oy's board meeting 4/2013, 25.4.2013. Tekijän hallussa. Vielä 12.4.2013 (3/2013) pidetyssä STX Finlandin hallituksen kokouksessa ei STX:n emoyhtiö STX Offshore and Shipbuilding ollut kyennyt antamaan pääomitusta suomalaisyhtiölle. Pöytäkirjat tekijän hallussa.
- 1500 Valtioneuvosto, TALPO Pöytäkirja 26.2.2013 klo 10.00. Eräs TEM:n asia. Suojaustaso II. Telakkateollisuuden tilannekatsaus – STX Finland Oy:n tilanne. Tekijän hallussa. Salaisen yhteisymmärryspöytäkirjan osapuolia olivat asiakasvarustamo TUIC, Suomen valtio ja Finnvera, Turun kaupunki, Gvernoria ja telakkayhtiö.
- 1501 TS 3.4.2013; Yle Uutiset 3.4.2013, ”TS: STX-konserni ajautunut vararikon partaalle.”: <https://yle.fi/uutiset/3-6562058> [luettu 22.2.2017]. ”STX kertoi viikonloppuna epäonnistuneensa varustamoyhtiö STX Pan Oceanin myynnissä. Tiistaina STX Offshoren kurssi romahti 15 prosenttia. Myös konsernin emoyhtiön STX Groupin osake vajosi 15 prosenttia. Kurssipudotus on suurin sallittu Soulin pörssissä yhden päivän aikana. Kurssisyykösy jatkuu myös keskiviikkona.”
- 1502 Rauman kaupunginhallituksen pöytäkirja 22.1.2014. Tekijän hallussa. Kauppahinta oli 18,1 M€; Lauri Ratian haastattelu 27.3.2016, ”Kun Rauman kaupunki osti Rauman telakan maa-alueen ei heillä ollut takuulla käsitystä siitä, että Laivue 2020 rakennettaisiin siellä... Se oli minusta Kari Kosken ennakkoluulotonta ja teollisuutta tukevaa toimintaa kaupungin taholta mitä hän on harrastanut Raumalla ja Uudessakaupungissa. Merivoimien komentaja kävi Turussa vierailulla jo Meyerin ostettua telakan ja olisi halunnut rakentaa laivat siellä koska oleellista merivoimille oli, että laivat rakennetaan Suomessa. Kun sitten Turun tilauskirjat täyttyivät, ei halukkuutta ollut. Raumasta tuli ainoa vaihtoehto, koska Helsingin omistivat venäläiset.”
- 1503 Vapaavuori 14.10.2013, ”Suomen etsittävä uusia liiketoimintamahdollisuuksia, ei torjuttava niitä.” Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/suomen-etsittava-uusia-liiketoimintamahdollisuuksia-ei-torjuttava-niita/> [luettu 29.12.2017]: ”Esimerkiksi Krylov-instituutin mukaan Venäjän alustarve vuoteen 2020 mennessä yksin mannerjalustan hyödyntämiseen olisi noin 350 alusta, joiden yhteishinta olisi noin 80 miljardia euroa. Venäjän lisäksi alaan investoidaan merkittävästi [...]”; Vapaavuori 22.1.2014, ”Uusi ilmansuunta – pohjoisen meren liiketoiminta -seminaari, Helsinki.” Puhe Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/uusi-ilmansuunta-pohjoisen-meren-liiketoiminta-seminaari-helsinki/> [luettu 29.12.2017]: ”Jos ja kun ympäristönäkökohdat ovat arktisen strategian reunaehjoja, liiketoimintamahdollisuudet ovat puolestaan strategian keskiössä. Suomalaisen meriteollisuuden kannalta on olennaista strategian mukaisesti ”pitää Suomi tulevaisuudessa arktisen meriteollisuuden ja varustamotoiminnan johtavana asiantuntijamaana ja pitää suomalaiset yritykset vahvasti mukana arktisten merialueiden kehittämishankkeissa.” Kyse on siitä, että Suomen valinta on keskittyy etsimään uusia liiketoimintamahdollisuuksia arktiselta puolelta aktiivisesti ja jatkuvasti.
- 1504 HS 17.1.2013.
- 1505 Esa Lindqvistin sähköposti tekijälle 11.6.2013.
- 1506 Meriteollisuus 2020 kilpailukykyryhmä. Mietintö 17.6.2013. Tekijän hallussa.
- 1507 Merchant Marine Act 1920. Public Law 66-261, 5.6.1920. Statute at Large Volume 41, Chapter 250.
- 1508 Turku Seas 2020 Meriteollisuuden alueellinen kilpailukyvyyn kehittämistyöryhmä. 17.6.2013. Tekijän hallussa.
- 1509 HS 3.5.2013.
- 1510 HS 4.5.2013.
- 1511 Korkeimman hallinto-oikeuden 3.3.2016 (625/2016) asiakirjajulkisuutta koskevan päätöksen asiakirja-aineistossa ovat kyseisten yhtiöiden ja työ- ja elinkeinoministeriön väliset sopimukset laskutustietoineen; TEM/1836/03.03.01/2014. Tekijän hallussa.
- 1512 Vapaavuori 2016, 114–115. Poikkeukseksi linjasta Vapaavuori mainitsee Matti Vuorian.
- 1513 Harri Kulovaaran haastattelu 22.10.2017; Jari Anttilan sähköposti tekijälle 7.1.2018; Lauri Ratian sähköpostit tekijälle 23.5.2018 ja 4.6.2018.

- 1514 Juho Savon sähköposti tekijälle 10.6.2018.
- 1515 Talouselämä 19.6.2013. STX Finland Oy:n hallituksen muodostavat nyt hallituksen puheenjohtajana Su-jou Kim ja jäseninä edellä mainitut Ratia ja Steen sekä Ho Nam Yi, Kyung-Yeol Chun, Ju-Won Park, Jorma Malinen ja Ari Rajamäki.
- 1516 Lauri Ratian haastattelu 27.3.2016.
- 1517 Ulkoasiainministeriön tiedote 68/2013, ”Suomen ja Venäjän hallitustenvälinen talouskomissio kokoontuu Turussa 27.3.2013”. Valtionvarainministeriön verkkosivut 21.3.2014: http://vm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10184/den-ekonomiska-samarbetskommissionen-mellan-finland-och-ryssland-sammantrader [luettu 22.2.2017]. Suomalais-venäläisen hallitusten välisen talouskomission kokous pidettiin 27.3.2013 Turussa, jossa puheenjohtajat Alexander Stubb ja Dmitri Kozak tapasivat ja keskustelivat mm. laivanrakennusyhteistyöstä.
- 1518 Lauri Ratian haastattelu 27.3.2016.
- 1519 Lauri Ratian sähköpostit tekijälle 23.5.2018 ja 4.6.2018.
- 1520 Vapaavuori 20.10.2013, ”Arktinen kilpailu jäätävän kovaa maailmalla.” Blogikirjoitus Jan Vapaavuoren verkkosivuilla: <http://vapaavuori.net/arktinen-kilpailu-jaatavan-kovaa-maailmalla/> [luettu 22.2.2017].
- 1521 Korealaislehti The Dong-A Ilbo 16.10.2015, ”Former STX Chairman Kang Deok-su released from prison.” Uutinen lehden verkkosivuilla: <http://english.donga.com/List/3/all/26/411625/1> [luettu 22.2.2017].
- 1522 HS 18.1.2015.
- 1523 Työ- ja elinkeinoministeriön talouskirjelmä STX:n Suomen telakoista 10.12.2013 STX Europe SA:n talousjohtaja NoHam Yille. Tekijän hallussa.
- 1524 Muistio 6.1.2014. SALAINEN. Suojaustaso II. ”Valtion toimenpiteet STX Finland Oy:n omistusjärjestelyiksi sekä Suomen meriteollisuuden toiminnan turvaamiseksi pitkällä aikavälillä. Tekijän hallussa.
- 1525 Execution Copy. Project Town Hall – Memorandum of Understanding made on January 9, 2014 between The Government of Finland and Meyer Werft GmbH. Tekijän hallussa.
- 1526 TEM/E10/jk (18.3.2014) SALASSA PIDETTÄVÄ. ”STX Finland Oy:n omistusjärjestelyjä koskevat neuvottelut – tilannekatsaus. Tekijän hallussa.
- 1527 TEM MUISTIO 16.6.2014 SALAINEN (Suojaustaso II). ”Valtion toimenpiteet STX Finland Oy:n omistusjärjestelyiksi sekä Suomen meriteollisuuden toiminnan mahdollistamiseksi pitkällä aikavälillä.” Tekijän hallussa.
- 1528 TEM MUISTIO 14.7.2014 SALAINEN (Suojaustaso II). Talouspoliittinen ministerivaliokunta 15.7.2014. ”Valtion toimenpiteet STX Finland Oy:n omistusjärjestelyiksi sekä Suomen meriteollisuuden toiminnan mahdollistamiseksi pitkällä aikavälillä.” Tekijän hallussa.
- 1529 Lauri Ratian sähköposti tekijälle 7.5.2018.
- 1530 HE 54/2014. Asetus astui voimaan 1.2.2014.
- 1531 TEM kirje Petri Sajarille 4.4.2016. (TEM/1836/03.03.01/2014). Tekijän hallussa.
- 1532 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös 3.3.2016 (625/2016), ”Asiakirjajulkisuutta koskeva valitus (Turun telakan yrityskauppaa koskevat asiakirjat)”.
- 1533 Vrt. Kari Vainion kolumni Turun Sanomissa 26.1.2016 ja Paavo Raution kolumni Helsingin Sanomissa 31.5.2018. Arvelen, että Rautio teki näin kunniaa Bernard Meyerille, jolle kesäkuussa luovutettaisiin kunniamerkki.
- 1534 Tilastokeskus, ”Julkinen talous”. Tilastokeskuksen verkkosivut: http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_valtiontalous.html [luettu 20.11.2017].
- 1535 OECD 2014, 15–17. Selvitys osoittaa, että kansallisten hallitusten yleinen luottamus kansalaistensa keskuudessa on heikentynyt ja että sillä on yhteys ”poliittisen prosessin läpinäkyvyyteen”. Tämän johdosta selvityksessä keskeiseksi nousee OECD:n suosima periaate, että kaikki sidosryhmät ovat yhdenvertaisessa asemassa päästäkseen vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoprosessiin.
- 1536 ”On aika hyvästellä kolmikanta”, tiedote/kirjoitus Osmo Soininvaaran verkkosivuilla 14.4.2011: <http://www.soininvaara.fi/2011/04/14/on-aika-hyvastella-kolmikanta/> [luettu 20.11.2017].
- 1537 HS 29.4.2016.
- 1538 HS 9.5.2014.
- 1539 HS 8.5.2011.
- 1540 HS 10.5.2014. Martta Nieminen: ”Telakka-asia vahvisti Vapaavuoren asemaa.”

- 1541 Alexander Stubb sai ensimmäisellä kierroksella 337, Paula Risikko 266 ja Jan Vapaavuori 258 ääntä. Toisella kierroksella Stubb voitti Risikon ylivoimaisesti.
- 1542 Yle Uutiset 17.3.2014, ”Krimin äänestystulos varmistui: Liki 97 prosenttia kannatti liittymistä Venäjään”: <https://yle.fi/uutiset/3-7140012> [luettu 20.11.2017]; Neuvoston asetus (EU) N:o 269/2014, annettu 17 päivänä maaliskuuta 2014, Ukrainan alueellista koskemattomuutta, suvereniteettia ja itsenäisyyttä heikentävien tai uhkaavien toimien johdosta määrättävistä rajoittavista toimenpiteistä; EUVL L 078, 17.3.2014, 6.
- 1543 Fennovoiman tiedote 27.3.2014, ”Fennovoiman omistuksesta 34 prosenttia siirtynyt Rosatomille”. Uutinen Fennovoiman verkkosivuilla: <https://fennovoima.fi/uutiset/fennovoiman-omistuksesta-34-prosenttia-siirtynyt-rosatomille> [luettu 20.11.2017].
- 1544 Meyer Turku -telakan tiedote 9.5.2018, ”Meyer Turku Oy käyttää vuoden 2017 hyvän tulokSENSA investointien rahoittamiseen Suomessa.” Lehdistötiedotteet yhtiön verkkosivuilla: https://www.meyerturku.fi/fi/meyerturku_com/media/news_releases/news_releases.jsp [luettu 14.5.2018].
- 1545 TS 17.5.2018.

EUROOPAN SUUNTA JA VELJESKUNNAN TULEVAISUUS

- 1546 <http://andreyfursov.ru/> (Fursov on Kremlin politologi.)
- 1547 *Lega Nord per l'Indipendenza della Padania* eli ”Pohjoinen liitto Padanian itsenäisyyden puolesta”. Padania on Italian pohjoisosaa.
- 1548 Käsitteen viides kolonna loi espanjalainen fasistikenraali Emilio Mola vuonna 1936 Espanjan sisällissodan aikana, kun hän marssi neljän kolonnan voimalla Madridiin ja kutsui kaupungin muurien sisällä olevia kannattajiaan viidenneksi kolonnaksi. Espanja ajautui fasismiin ja Francon aika kesti vuoteen 1975 saakka.
- 1549 Vihriälä, Vesa 12.8.2018. Markkinatalousko Suomen ongelma? <https://www.etla.fi/ajankoh-taista/markkinatalousko-suomen-ongelma/> (haettu 14.8.2018).
- 1550 Paavonen 2006, 187.
- 1551 Karvonen & Paloheimo 2005, 298–300.
- 1552 Vrt. Lamberg, Ojala ja Eloranta 1997, 15–47. Vrt. myös North 2009, 114.

Hakemisto

A

Aalto, Riku 316, 321
 Aaltonen, Aleksi 50
 Acemoglu, Daren 38
 Agnelli, Umberto 20
 Agricola, Mikael 20
 Ahde, Matti 139
 Ahlström, Krister 149
 Aho, Esko 51, 57, 61, 132, 150, 161, 163,
 165–168, 170, 172, 174, 176, 177, 179, 180,
 182, 194, 195, 197, 205, 274, 288, 290, 303,
 304, 312, 350, 440, 448–451 453, 455, 456,
 458, 460, 471
 Ahola, Simbri 117
 Ahtela, Kaija 325, 474
 Ahtisaari, Martti 139, 166, 177, 221, 223
 Airo, Aksel Fredrik 440
 Aitamurto, Aarno 435
 Akkanen, Juha 457
 Akkanen, Mika 312
 Alahuhta, Matti 304, 482
 Alanen, Pellervo 451
 Ala-Nissilä, Olavi 187, 230
 Alanko, Risto 468, 469
 Ala-Pietilä, Pekka 304, 305
 Aleksanteri I 40–42
 Aleksanteri II 426
 Alftan, Max 427
 Alho, Arja 186
 Allilujeva, Svetlana 430
 Anastasiadis, Stephanos 33, 34, 424
 Androsova, Tatjana 56
 Angervo, Tauno 73
 Antola, Esko 445, 448
 Anttila, Jari 308, 310, 316, 317, 338, 339, 340,
 350, 481
 Apajalahti, Jouni 82
 Arhinmäki, Paavo 288, 326, 484
 Armfelt, Kustaa 41
 Aro, Pekka 118, 447
 Aspara, Jaakko 212

Assange, Julian 355

Astikanen, Arto 138

Aula, Maria-Kaisa 124

Aura, Teuvo 82, 117, 274

Avelin, Jouni 15

B

Baldauf, Sari 213, 274, 303, 305, 482
 Baldwin, Richard 25
 Bannon, Steven 358, 361
 Benkdendorff, Aleksandr Kristoforovich von
 431
 Berendt, Michael 12
 Berger, Roland 339, 340, 342
 Bergholm, Tapio 27, 70, 85, 86, 148, 186, 425,
 435
 Berner, Anne 474
 Bersin, Jan Antonovitš 428
 Biaudet, Eva 454
 Bitonti, Alberto 35
 Bitterlich, Joachim 172
 Björklund, Felix 445
 Björnberg, Carl 150, 223
 Blair, Tony 188
 Blom, Anders 15, 272, 452
 Blomberg, Jaakko 60, 431
 Blomqvist, Bo-Erik 313
 Bolkestein, Frederik 470
 Borg, Olavi 102, 439, 440, 444
 Brežnev, Leonid 56
 Brzezinski, Zbigniew 432
 Buchanan, James M. 423
 Burbulis, Gennadi 62
 Buxhoevden, Friedrich Wilhelm von 41
 Bärlund, Kaj 139

C

Castaing, Laurent 319
 Castrén, Fredrik 106
 Cavén (deputaation jäsen) 426
 Chandler, Alfred J. 25

Chirac, Jacques 430
Chun, Kyung-Yeol 486
Claes, Willy 172
Coccia, Nicola 298
Crichton, William 292

D

Dahrendorf, Ralf 71
Davignon, Etienne 462
Dekker, Wisse 462
Delors, Jacques 61, 172, 188, 236
Donner, Jörn 431

E

Eden, Anthony 429
Ehrnrooth, Casimir 106, 147, 156, 462
Ehrnrooth, Georg 106, 223
Ekholm, Linda 407
Eklund, Klaus 182
Elop, Stephen 466
Eloranta, Jorma 294–296, 347, 479
Enckell, Carl 427
Enkovaara, Juhan 453
Erkko, Aatos 123

F

Fagerholm, Karl-August 50, 51, 70, 429
Fan, Susan 274
Fast, Leif 94, 100, 103, 105, 118, 126, 137, 138,
274, 283, 437–440, 445, 446
Fazer, Peter 227, 452, 453
Fellman, Susanna 144
Filatov, Tarja 198, 459
Fjodorov, Andrei 430
Fjodorov, Vladimir 53, 54
Forsman, Erik 113
Franco, Francisco 487
Frank, Sergei 301
Fursov, Andrei 357

G

Galilei, Galileo 20, 354
Galmond, Jeffrey 10
Gardell, Christer 466
Gartz, Åke 50, 429
Geer, Robert Wilhelm de 43
Giddens, Anthony 188
Gorbatšov, Mihail 58–62 149, 447
Gottwald, Clement 430
Graham, Katharine 353
Greenwood, Justin 236, 238
Gronow, Jukka 423
Guèguen, Daniel 35, 236
Gullichsen, Harry 50
Gustavson, Stig 469
Gutenberg, Johannes 354
Gyllenhammar, Pehr 462

H

Haapasalo, Kalervo 81
Haapasalo, Samuli 195
Haarla, Pekka 81, 82
Haartman (deputaation jäsen) 426
Haavisto, Heikki 93, 113, 161–168, 170, 171,
173, 174, 176, 274, 446, 448, 450, 451–453
Haavisto, Helge 441
Haavisto, Tuomo 126
Hackzell, Antti 50
Hakala, Jouni 315, 323
Hallberg, Pekka 146
Halonen, Tarja 95, 139, 186, 289, 290, 301, 312,
463
Hannikainen, Matti 160, 200, 283
Hannula, Matti 163
Harris, Phil 35
Harrison, Julia 12
Hautala, Arvo 86, 434
Hautala, Heidi 263, 326, 331
Hayes, Eric 57, 150, 430
Hedlund, Anna-Karin 259
Heikinheimo, Juha 306, 311
Heikkilä, Maija 316
Heikonen, Pekka 469
Heinimaa, Jyrki 307, 308, 316, 350
Heinäluoma, Eero 193, 196, 197, 252, 274, 317,
321, 329, 333, 447, 468, 477
Heiskanen, Ilkka 27
Heiskanen, Sakari 15
Helander, Voitto 22, 27, 85, 248
Helelä, Timo 118
Hemilä, Kalevi 274
Hemmilä, Pertti 175
Henriksson, Maimo 409, 481
Herlin, Antti 231, 233, 468
Herlin, Pekka 106, 137, 441
Hertzen, Gustav von 117, 466
Hertzen, Heikki S. von 118
Hetemäki, Päiviö 75–77, 85, 86, 88–90, 92–96,
103, 140, 182, 274, 328, 434, 437
Hietala, Harri 436
Hiilamo, Heikki 344
Hirvonen, Ahti 155
Hitler, Adolf 21, 429
Ho, Nam Yi 486
Hobbes, Thomas 424
Hobsbawm, Eric 21
Hodorkovskij, Mihail 301
Holkeri, Harri 57, 138, 146, 148–150, 253, 274,
445, 449
Holli, Anne Maria 250
Holmström, Bengt 228
Homén, Carl-Olof 434
Honka, Olavi 73
Honkajuuri, Paavo 89
Horn, Tankmar 89, 441
Hruštšov, Nikita 56
Huhtaniemi, Pekka 481

Hukkamäki, Raija 454
 Hultin, Göran 118
 Huurtamo, Erkki 103
 Huuska, Väinö 27, 423
 Hynninen, Asko 243
 Hyvärinen, Anna 237, 469
 Hyvönen, Keijo 450
 Hyytiäinen, Minna 35
 Häikiö, Martti 43, 423
 Häkkänen, Antti 276
 Häkämies, Jyri 232, 269, 274, 304, 310–313,
 320–323, 327, 328, 341, 347, 468, 477
 Häkämies, Kari 440, 459
 Hämäläinen, Niilo 76, 86, 139, 434
 Hämäläinen, Pekka 168
 Hämäläinen, Unto 58, 124
 Hämäläinen-Lindfors (o.s. Hämäläinen), Sirkka
 482
 Härmälä, Esa 118, 163, 165, 167, 168, 170, 174,
 176, 448, 450, 451, 477
 Härmälä, Jukka 223, 465
 Hästö, Stig H. 100, 103

I

Ihalainen, Lauri 23, 151, 187, 189, 223, 274,
 288, 310, 312, 313, 326, 345, 477, 484
 Ihamuotila, Mika 482
 Ihamuotila, Veikko 77, 437
 Ihatsu, Hannu-Pekka 126
 Iivari, Ulpu 83, 450
 Ijäs, Riitta 472
 Ikkala, Olli 89, 441
 Ikäheimo, Johanna 482
 Ilaskivi, Raimo 89, 95, 102, 350
 Iloniemi, Jaakko 138–140, 273, 445, 448
 Immonen, Mikko 102, 103, 104, 439
 Iranto, Matti 138
 Isaksson, Guy-Erik 179
 Isokallio, Kalle 209
 Isotalo, Jussi 103
 Ivanov, Sergei B. 431

J

Jaakonsaari, Liisa 139
 Jaatinen, Miia 252
 Jaatinen, Pekka 338
 Jakobson, Max 90–92, 94, 95, 98, 100, 101, 103,
 107, 116, 138, 139, 140, 273, 283, 427, 437,
 438–440
 Janajev, Gennadi 59
 Jaskari, Harri 35
 Jeltsin, Boris 59, 60, 61, 114, 302, 430
 Johansson, B. O. 113
 Johansson, Ole 298, 327, 330, 337, 482
 Jokinen, Jyrki 224
 Jokipii, Seppo 137, 274, 445
 Joronen, Liisa 223, 454
 Joutsu, Kimmo 472
 Judenitš, Nikolai 46

Juhana Maaton 19
 Juhantalo, Kauko 440
 Julin, Yrjö 299, 480
 Jussila, Osmo 40
 Juusela, Jyrki 103, 104, 223
 Jyrkiäinen, Jyrki 127
 Jyräki, Antero 22, 180, 194
 Järventaus, Jussi 196, 274, 433, 459, 477
 Järvinen, Harri 475
 Jäätteenmäki, Anneli 187, 298, 467

K

Kahli, Terhi 10
 Kahri, Tapani 76, 84, 85, 89, 149, 158, 182, 193,
 274, 283, 435, 439
 Kairamo, Kari 91, 101, 103, 113, 137, 201, 209,
 211–213, 441, 460, 462
 Kaisti, Jussi 101, 102
 Kaitala (deputaation jäsen) 426
 Kajander, Petri 117
 Kalela, Jaakko 445
 Kallas, Siim 262
 Kallasvuo, Olli-Pekka 305, 462
 Kalli, Timo 263
 Kallio, Matias 416, 459
 Kanerva, Ilkka 102–104, 159, 311, 347, 439,
 440, 449
 Kang, Duk-Soo 300, 301, 308, 311–313, 317,
 341
 Kankaanniemi, Toimi 154
 Kantola, Anu 277, 284
 Karasev, Felix 61, 62, 431
 Karjalainen, Ahti 82, 97, 102–104, 109, 110,
 113, 116, 118, 303, 438–440
 Karr, Karolina 18
 Kaskinen, Tuuli 442
 Katainen, Jyrki 36, 230, 232, 289, 303, 306, 307,
 312, 317, 321, 326–328, 338, 339, 343–346,
 365, 419, 420, 464, 471
 Kaunisto, Timo 175
 Kauppi, Piia-Noora 240, 470
 Kauppinen, Markku 440
 Kausto, Risto 456
 Kavetvuo, Matti 164
 Kekkonen, Jussi 322, 323
 Kekkonen, Urho 61, 62, 70, 72, 74, 75, 82, 83,
 85, 86, 88, 89, 91–93, 95–97, 102, 103, 109,
 110, 111, 116, 119, 121, 124, 131, 133, 139,
 430, 438, 440, 441
 Kerosuo, Lauri 243
 Keränen, Seppo 85
 Kettunen, Pauli 128
 Kiander, Jaakko 140, 226
 Kietäväinen, Timo 440
 Kim, Su-Jou 307, 311, 339, 486
 Kinkel, Klaus 172, 453
 Kirves, Lauri 89, 113, 440
 Kivelä, Eero 440
 Kivelä, Juhani 440

Kivelä, Olavi Pekka (Talousspalvelu Oy)
101–105, 275, 439, 440
Kivelä, Ilmari Pekka (Metsä-Serla) 126
Kivi, Jaana 36, 262
Kivinen, Lauri 305
Kivistö, Kalevi 454
Klemola, Pertti 423
Klinge, Matti 41, 42
Knuuttila, Eero Sakari 81
Kohl, Helmut 150, 171, 172, 182
Koivikko, Pentti 103
Koivisto, Juho 440
Koivisto, Jukka 188, 274, 283, 434, 437, 447
Koivisto, Mauno 57–59, 61, 62, 77, 81, 85, 95,
96, 109, 113, 116, 118, 124, 131, 133, 139,
166, 177, 178, 427, 431, 442, 452
Koivisto, Tellervo 139
Kokkila, Ilpo 269, 321, 322, 327, 328, 346, 349,
481
Kokkola, Veikko 73
Kokott, Juliane 408, 468
Koli, Paavo 434
Koljonen, Niilo 434
Koltšak, Aleksandr Vasiljevitš 46
Kolumbus, Kristoffer 20
Konttinen, Olavi 118
Koponen, Harri 215
Kopra, Ville 316
Korhonen, Jarmo 96, 263, 434
Korhonen, Jorma 482
Korhonen, Matti 136–138, 274, 439, 440, 445
Korhonen, Olli 28, 151, 198, 200, 201
Korkman, Sixten 159, 190
Koroma, Johannes 23, 84, 85, 89, 96–98, 100,
101, 106, 107, 111, 112, 117, 118, 126, 147,
152, 182, 189, 191, 223, 260, 274, 283, 285,
321, 438, 444–446, 458, 462, 465
Korpelainen, Lauri 118
Korsman, Carl Johan 292
Koski, Kari 336
Koski, Timo H. A. 209, 211, 462
Kosonen, Mikko 303, 305, 481, 482
Kostiainen, Leila 274, 482
Kosygin, Aleksei 62, 109, 441
Koukku-Ronde, Ritva 350
Kouri, Pentti 211, 439
Kozak, Dmitri 486
Kruhse, Pauli 409, 428
Kuisma, Markku 27, 40, 49, 86, 423, 426
Kulovaara, Harri 313, 314, 338–340, 348
Kuosmanen, Antti 153, 158, 168, 171, 172, 180,
201, 448, 453
Kurvinen, Mihail 15
Kustaa III 40, 41
Kustaa IV 41
Kuusinen, Hertta 83
Kuusinen, Otto Wille 50, 55, 429, 430, 441
Kuuskoski-Vikatmaa, Eeva 440
Kuusterä, Antti 200

Kuutti, Heikki 245, 246
Kynnäräinen, Niko 312
Känkänen, Janne 322, 331, 332, 340
Kääriäinen, Seppo 102, 298, 439

L

Laakkonen, Päivi 472
Laamanen, Ville 212
Laatto, Erkki 118
Laatunen, Lasse 198, 223, 283, 458, 464
Laatunen, Timo 76–78, 89, 90, 101, 103, 106,
114, 274, 439, 440
Lahesmaa, Petri 239, 240, 470
Lahikainen, Pekka 118
Lahtinen, Marjo 238
Laitinen, Aarno 124
Lalloum, José 12, 473
Lamberg, Juha-Antti 28, 86, 212, 425
Landtman, Martin 299, 301, 306, 311, 313, 481
Lappi-Seppälä, Jussi 117
Larma, Janne 338
Larva, Martti 126
Lassila, Jaakko 118, 155
Laukia, Arjo 212
Laukkanen, Erkki 35, 264, 266
Le Bell (deputaation jäsen) 426
Lehtinen, Lasse 12, 139, 453
Lehto, Sakari T. 118
Lemmetty, Markku 274, 447, 449
Lenin, V. I. 45, 46
Lepomäki, Elina 442
Lerbinger, Otto 224, 435, 465
Leskinen, Jouko K. 223, 465
Leskinen, Väinö 73
Liikanen, Erkki 139, 171, 215, 229, 240, 290
Liinamaa, Keijo 76–78, 82, 86, 91, 434
Lilius, Mikael 223, 481
Lillrank, Paul 442
Lindberg, Tage 316
Lindblom, Seppo 95
Lindén, Carl-Gustav 215
Lindén, Suvi 312
Lindqvist, Esa 337
Lindqvist, Herman 43
Lindtman, Antti 334, 335
Linna, Sirkku 316, 483
Linna, Väinö 51
Linnamo, Jussi 118
Lipponen, Paavo 100, 115, 132, 165, 169, 177,
179–183, 186–188, 190, 194–198, 202, 205,
216, 220, 227, 236, 251, 344, 419, 438, 445,
448, 454–456, 458–460, 463, 477
Liukkonen, Matti 439, 452
Louekoski, Matti 183–187, 192, 457
Luken, Reinhardt 298
Lukes, Steven 20
Lund, Pärre 76
Lundh, Per-Erik 418, 438, 445, 454, 456
Lyly, Lauri 23, 260, 417, 475

Lähde, Jussi 35
Lähteenmaa, Kaija 474
Lönnfors, Per-Erik 445

M

Machiavelli, Niccolò 20
Macron, Emmanuel 359, 360
Mahlamäki, Pentti 90
Mainio, Aleksi 85
Makarov, Nikolai 298
Malin, Heikki 121
Malinen, Jorma 345, 485
Malmberg, Harri 58, 113, 151
Manner, Kullervo 46
Mannerheim, Carl Erik 39, 41–43, 426
Mannerheim, Carl Gustav 43, 46, 61, 429, 451
Manninen, Petri 408, 467
Mansner, Markku 27, 68, 70, 76, 85, 148, 283
Martikainen, Tuomo 175
Marttila, Jouko 82
Matala, Saara 111
Matomäki, Tauno 58, 113, 151, 223, 370, 464
Mattila, Olavi J. 441
Mattila, Rauno 469
Mazzini, Giuseppe 21
Meri, Veijo 421
Meyer, Bernard 338, 340–342, 345, 348, 350, 486
Meyer, Jan 338, 340–343, 345, 348, 350
Mickelsen, Karl-Erik 54
Miettunen, Martti 98, 102, 438
Mildh, Harry 90, 103, 137, 138, 274, 327, 445
Misukka, Heljä 454
Mokka, Roope 525
Mola, Emilio 487
Molander, Sole 467
Montesquieu (Charles-Louis de Secondat) 20
Mulcahy, Suzanne 35, 265, 281
Mustamäki, Esko 308
Mykkänen, Jouni 104
Mykkänen, Kai 309
Myllykoski, Jari 276
Myllymäki, Arvo 28, 180
Mäenpää, Martti 232, 469
Mäenpää, Mikko 222, 223, 274, 352, 417
Mäenpää, Olli 243
Mäki, Jarno 452
Mäkinen, Paavo 168
Mäkinen, Pentti 263
Mäkitalo, Jukka 305
Mäkynen, Toivo 440
Mäntysalo, Venla 35
Mönkäre, Sinikka 184

N

Napoleon (Bonaparte) 21, 43
Nars, Kari 98
Nazarbajev, Nursultan 59
Neuvonen, Aleksi 442
Nevakivi, Jukka 427, 432

Nevala, Markku 162
Niemelä, Heikki 74
Niemelä, Juha 223, 464
Niemi, Ilkka J. 155, 417
Nieminen, Arto 283
Niinistö, Sauli 174, 177, 182, 187, 189, 194, 197, 198, 216, 220, 263, 290, 312, 350, 417, 458, 459, 463, 483
Niinistö, Ville 315, 347, 419
Niitamo, Olavi 118
Nikolai II 43
Nikula, Paavo 454
Niskakangas, Heikki 230, 467
Noponen, Martti 423
Norrbäck, Ole 194, 431
North, Douglass C. 17, 28, 29, 365, 424
Nyberg, Kim 275, 417
Nyberg, René 303, 481
Nystén, Holger 50
Närvänen, Onni 76

O

Offe, Claus 34
Ojala, Arto 223, 274, 417, 449
Ojala, Jari 212
Oksala, Pekka 124
Oksanen, Heikki 161
Olander, Henry 445
Ollila, Esko 439, 445, 452
Ollila, Jorma 209, 211–214, 216–218, 222, 223, 225, 226, 228, 232, 289, 302–305, 370, 418, 445, 454, 457, 458, 462–464, 466
Olson, Mancur 26, 424
Orbán, Viktor 358
Orpo, Petteri 311, 316, 321, 325, 335, 345, 347, 349, 420
Ortoli, François-Xavier 462
Outinen, Sami 85, 86, 96, 186–188, 458

P

Paaermaa, Risto 297, 300, 311, 479
Paananen, Kai 217, 301, 469
Paananen, Reijo 329
Paasikivi, Juho Kusti 47, 61
Paasilinna, Reino 121
Paasio, Rafael 77, 121
Paasivirta, Juhani 38, 40
Paasto, Päivi 31, 365
Paatelainen, Seppo 164
Paavela, Jaakko 97
Paavela, Paul 97, 98
Paavonen, Tapani 63, 64, 70, 365
Palanko, Kirsti 198
Palmén, J. Ph. 427
Paloheimo, Eero 175
Paloheimo, Heikki 289, 344
Palosuo, Arhi 118
Pangalos, Theodoros 171, 453
Pankin, Boris 61

- Park, Ju-Won 486
 Parmanne, Pertti 274
 Partanen, Erkki 89, 92, 370
 Partanen, Juha 423
 Patolitshev, Nikolai 109, 303
 Paul, Jan-Peter 454
 Paulig, Bertel 371, 453
 Paunio, Keijo 118
 Pekkarinen, Jukka 190
 Pekkarinen, Mauri 187, 228, 300, 301, 310, 326,
 328–330, 325, 440, 456, 458, 467, 470
 Peltola, Timo 452, 453
 Peltomäki, Tuomas 471
 Peltonen, Petri 322, 331, 332, 338, 340, 482
 Pelttari, Matti 440
 Pentikäinen, Teivo 72, 73, 157, 434
 Penttilä, Sulo 434
 Perttula, Pekka 35
 Pesola, Hannele 440
 Pesonen, Jussi 287, 482
 Pessi, Ville 83
 Piekkari, Risto 274, 418, 454
 Pietikäinen, Sirpa 440
 Pietiläinen, Tuomo 456, 457
 Pietiäinen, Jukka-Pekka 283
 Pihkala, Martti 68
 Piippo, Antti 217, 469
 Piskulov, Juri 113
 Pitkänen, Juhani 313
 Pitkänen, Paavo 223, 454, 465
 Planting, Merja 418, 478
 Ploetz, Hans von 172, 453
 Pohja, Heikki 118
 Pohjala, Toivo T. 162
 Pohjolainen, Teuvo 35
 Pokka, Hannele 440
 Pokkinen, Pete 309, 316, 322, 331
 Porter, Michael 164, 451
 Pousi, Viljo 81
 Pukkinen, Mikko 312, 322, 327
 Pukkio, Eva-Maija 440
 Puolakka, Anne 472
 Pura, Martti 161, 165, 167, 170, 173, 418, 451, 453
 Purasjoki, Matti 144–146, 418
 Puro, Kari 157, 182–186, 192, 193, 201, 222,
 223, 273, 418, 454–458, 477
 Pursiainen, Heikki 82
 Puskala, Veikko 91, 275
 Putin, Vladimir 62, 301–303, 357, 431, 481
 Putkonen, Matti 195, 418, 456
 Pyhälä, Matti 435
 Pyytuoma, Sauli 102, 439

 R
 Raade, Uolevi 111, 441, 477
 Rahola, Pentti 200, 452
 Railo, Jaakko 118
 Raitavuo, Marjo 467
 Rajamäki, Ari 486

 Ramsay, August 427
 Randell, Aleksi 310–312, 347, 349
 Ranin, Ursula 217
 Ranki, Risto 460
 Ranta, Tauno 434
 Rantala, Eero 99, 418
 Rantanen, Juha 370, 371, 418
 Rastas, Kauko 441
 Ratia, Lauri 11, 339–342, 348, 420, 485, 486
 Rautiainen, Hannu 198, 418, 472
 Rautio, Paavo 323, 325, 343, 479, 486
 Rautkallio, Hannu 55, 427
 Rehn, Elisabeth 166
 Rehn, Olli 28, 200, 201, 229, 234, 236, 365,
 432, 447, 454
 Relander, Timo 11, 274, 448
 Remes, Ritva 136
 Rentola, Kimmo 85
 Repo, Eino S. 121
 Riekkari, Esko 428
 Rihtniemi, Juha 82
 Rinne, Antti 316, 345, 464
 Ripatti, Pertti 434
 Risikko, Paula 345, 487
 Riski, Seppo 196, 418
 Rislakki, Marja 323
 Ristimäki, Juhani 274, 477
 Robinson, James A. 38
 Romanainen, Maisa 482
 Roosevelt, Franklin D. 45
 Routti, Jorma 445
 Runko, Ylermi 186
 Ruostetsaari, Ilkka 28, 200, 283, 286
 Rusi, Alpo 414
 Rusi, Jukka 118
 Ruso, Henrik 473
 Rybkin, Boris 49, 428
 Rybkina, Zoja 428
 Rytty, Risto 50
 Ryytänen, Olli 477
 Räsänen, Päivi 325, 484
 Røkke, Kjell Inge 293, 296, 297, 301, 480

 S
 Saari, Rauno 182, 194, 418, 448
 Saarikangas, Martin 293, 298, 320, 480
 Saarinen, Matti 138, 418, 469
 Saharov, Andrei 62
 Sailas, Raimo 159, 182, 196, 290, 438, 463
 Saimo, Sylvi 81
 Sajari, Petri 343
 Salmén, Leif 124
 Salmi-Lindgren, Merja 320
 Salminen, Ari 35
 Salminen, Esko 124
 Salminen, Juhani 156, 157
 Salolainen, Pertti 150, 152, 167, 170, 174, 439,
 451, 453
 Salomaa, Erkki 80

- Salonen, Ahti M. 145
 Saltykov, Nikolai 41
 Satuli, Antti 12, 118, 449, 452
 Sauros, Ari 447
 Savo, Juho 338
 Savtschenko, Ritva 28, 85, 98,
 Schendelen, M. P. C. M. (Rinus) van 17, 35, 38
 Seitovirta, Erkki 118, 121, 443
 Seligson, Dennis 126
 Seppänen, Esko 187, 189
 Setšin, Igor 312
 Siimes, Suvi-Anne 274, 477
 Siltala, Juha 422
 Sinko, Pekka 251, 252
 Sipilä, Juha (kesk.) 253, 332, 346, 365, 420,
 436, 471
 Sipilä, Juha (lib.) 102, 439
 Sippola, Anna-Riitta 459
 Sitari, Pekka 102
 Sivertsen, Svein 480
 Sjøtveit, Dale 299
 Skinnari, Jouko 184, 185, 457
 Skurnik, Samuli 169, 202, 204, 439, 460–462
 Smith, Adam 25
 Snowden, Edward 355
 Soikkanen, Timo 56, 426, 472
 Soini, Pekka 305
 Soini, Timo 332, 334, 335,
 Soininvaara, Osmo 344
 Somerto, Pentti 440
 Soros, George 211
 Sorsa, Kalevi 56, 95–98, 109, 117, 124, 138,
 139, 149, 177, 236, 438, 439, 442, 444, 454
 Speranski, M. M. 40, 41
 Spielberg, Steven 353
 Sprengtporten, Georg Magnus 41, 42, 426
 Stalin, Josif 45, 49, 50, 53, 55, 428–430, 441
 Steen, Carl 339, 340, 486
 Stenbäck, Pär 102, 103, 253, 439
 Stolypin, Pjotr 431
 Store, Jan 448
 Storožev, Juri 61
 Stubb, Aleksander 262, 304, 310, 345, 346, 349,
 417, 419, 473, 478, 486, 487
 Sturmer, Mikael 182
 Suistio, Timo 308, 312, 350
 Sundbäck, Veli 118, 162, 173, 213–215, 274,
 303, 418, 448, 463, 469, 477, 482
 Sundqvist, Ulf 139
 Sunila, Erkki 142
 Suominen, Arja 305,
 Suominen, Ilkka 150, 209, 236, 293, 417, 454
 Suonio, Kaarina 139
 Suontausta, Tauno 73
 Sutton, Antony C. 21
 Suutarinen, Aulis 440
 Suviranta, Bruno 54
 Svinhufvud, Pehr Evind 61
 Söderman, Jacob 139
- T
 Takala, Pekka 418, 465
 Tallgren, Carl Olof 102, 104, 439
 Tallqvist, Torkel 225, 466
 Talvitie, Heikki 59–61
 Tammilehto, Raimo 118
 Tanner, Väinö 52, 61, 69, 417, 429
 Tapio, Markku 222, 225, 465
 Tapio, Tuomas 482
 Tapiola, Kari 118, 616
 Tarkka, Jukka 75, 85, 98, 100, 200, 283, 427,
 434, 438, 442, 445
 Tavela, Heikki 100, 106, 147
 Taxell, Christoffer 102, 209, 418, 439, 465
 Teljo, Jussi 423
 Temmes, Markku 249
 Temonen, Tuukka 483
 Thatcher, Margaret 149, 150, 205
 Tiihonen, Kalevi 91
 Tiihonen, Seppo 36, 426
 Tiitinen, Kari-Pekka 198
 Tiitinen, Seppo 61, 198, 280, 418, 453
 Tiivola, Mika 93, 98, 140, 155, 370, 433
 Tikkanen, Henrikki 212, 442
 Timonen, Pekka 331, 348
 Tjaeder (deputaation jäsen) 426
 Toivola, Yrjö 445
 Tolvanen, Kari 481
 Torstila, Pertti 481
 Trojan, Carlo 172
 Trump, Donald 355, 358, 359
 Tšubais, Anatoli 431
 Tukiainen, Matti 260, 274, 419
 Tullock, Gordon 31, 423
 Tuohinen, Petteri 473
 Tuomas-Kettunen, Erik 91, 92, 440
 Tuomi, Osmo 62, 431
 Tuominen, Arto 12
 Tuomioja, Erkki 95, 180, 186
 Tuomioja, Sakari 117
 Tuovinen, Matti 107
 Turkula, Matias 280
 Tuukkanen, Jorma 159, 419, 449
 Työläjärvi, Pirkko 139
- U
 Uimonen, Risto 198
 Ulbricht, Walter 430
 Uljas, Päivi 72
 Uronen, Reino 162, 168
 Urpilainen, Jutta 288, 310, 316, 321, 325, 328,
 329, 345, 348, 420, 484
 Utrio, Kaari 454
 Uusitalo, Eino 103, 104, 438
 Uusitalo, Matti 445
- V
 Vaara, Eero 212
 Vainio, Allan 76

- Vainio, Kari 126, 347, 486
 Vainio, Vesa 126, 223, 439
 Valjakka, Ari 126
 Vanhanen, Matti 117, 209, 211, 228, 230, 240, 263, 274, 286, 289, 290, 299, 300, 303, 304, 419, 474, 461, 468, 477, 479
 Vapaavuori, Jan 288, 291, 292, 314–317, 318, 320–323, 325, 326, 328, 329, 331, 334, 335, 338, 340, 341, 345, 347–350, 479, 482, 486, 487
 Varoma, Pekka 118, 445
 Vauhkonen, Jussi 83, 160, 200
 Vehka, Mika 250
 Vehviläinen, Erkki 11
 Vennamo, Veikko 82
 Vesa, Juho 223, 284, 439, 452
 Vesa, Mikko 200, 452
 Vesterbacka, Peter 482
 Vihriälä, Jukka 440
 Viialainen, Matti 447
 Viinanen, Iiro 174, 180, 223, 419, 455, 456, 465
 Viinanen, Pertti 149
 Viita, Pentti (Johannes) 118
 Vikatmaa, Juha 101, 439
 Viljanen, Matti, 419, 456
 Viljanen, V. M. J. 432
 Vilkuna, Kustaa 430
 Virkkunen, Janne 124
 Virkkunen, Matti 91
 Virkkunen, Tapani 89, 434
 Virmavirta, Jarmo 10, 102, 103, 118, 121, 419, 439, 442
 Virolainen, Johannes 123
 Virtanen, Erkki 182, 223, 311
 Vladimirov, Viktor 53, 62, 431
 Volanen, Risto 164, 171, 175, 446, 452
 Vorosilov, K. I. 430
 Vuoria, Matti 154, 163, 223, 419, 442, 456
 Vuorilehto, Simo 209, 462
 Vuortama, Timo 243
 Vyšinski, A. J. 430
 Väisänen, Jarmo 331
 Väyrynen, Paavo 61, 102–104, 113, 123, 138, 165, 166, 170, 177, 201, 209, 419, 431, 439, 447, 452, 462
 Väyrynen, Raimo 445
 W
 Wahlforss, Wilhelm 441
 Wahlroos, Björn 156, 185, 223, 226, 228, 442
 Walden, Rudolf 429
 Wallin, Kati 472
 Wallin, Stefan 347
 Waris, Klaus 90, 92, 98
 Waterhouse, Benjamin 24
 Weber, Max 32
 Westerlund, Björn 137, 370
 Westerlund, Seppo 102
 Westlund, Jorma 419, 448, 465
 Widomski, Stefan 58, 151
 Wideroos, Ulla-Maj 468
 Wiesenenthal, Helmut 34
 Wiio, Osmo A. 90, 102, 440
 Wikström, Kim 349
 Willbrand, Vendla Sofia von 41
 Willebrand, Ernst von 41, 426
 Williamsson, David 172
 Wunnerlich, Caroline 12
 Wuokko, Maiju 28, 85, 114, 198, 422, 424, 429, 438
 Wuori, Eero A. 50
 Z
 Ždanov, Andrei 55, 56, 204, 429, 430
 Ždanov, Juri 430
 Zivkov, Todor 430
 Žukov, G. K. 430
 Zyskowitz, Ben 388, 440
 Å
 Åkerholm, Johnny 182

Memoire
Sa Majesté Imperiale, dont
les soins sont particulièrement attachés à
des mesures, qui préparent le bonheur
des Sujets, qui Elle vient de S'acquiescer, et
daigné indiquer, par l'écrit du 2e de Juin,
le desir de connoître, autant qu'il se pourra,
leur état, besoins et les moyens, qu'ils comp-
tent des memes les plus convenables, pour
allévier le poids des fardeaux, dont ils ont
été accablés jusqu'à present, permet, qu'à
cet effet, des députés de tous les Etats de la
Finlande, maintenant soumis à son
Sceptre, soient envoyés à Sa Majesté

Onko tässä Suomen ensimmäinen dokumentti lobbauksesta? Carl Erik Mannerheimin johtama lähetyskunta neuvotteli loppuvuodesta 1808 Pietarissa Venäjän keisari Aleksanteri I:n kanssa imperiumiin liitettävän alueen statuksesta. Mannerheim kirjoitti ranskaksi keisarille. Finlandesta ei tullut oblastia Venäjän svodiin, vaan se jäi yksinvaltaisen keisarin ukaasien lainsäädännön ulkopuolelle. Suomesta tuli suuriruhtinaskunta, joka säilytti Ruotsin vallan aikaiset lakinsa ja sai oman esittelijänsä – ministerivaltiosihteerin – joka vei Suomen asiat keisarin ratkaistavaksi. (Valtiosihteerin viraston arkisto, Akti 3 vuodelta 1808. Kansallisarkisto, Blom 2018.)

Presidentti Mauno Koivisto tervehtii 8.9.1990 Helsingissä Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystön ministerineuvos Felix Karasevia (alias Sutyryin) vierellään NKP:n pääsihteeri, presidentti Mihail Gorbatšov, ennen Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen huippukokousta Helsingissä syksyllä 1990. Kuva Jorma Komulainen.

MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto (oik.), OKO:n pääjohtaja Pauli Komi, MTK:n osastonjohtaja Jarmo Vaittinen, Lännen Tehtaat Oy:n toimitusjohtaja Simo Palokangas, Itikka-Lihapolarin varatoimitusjohtaja Paavo Jauhiainen ja pääministeri Esko Aho (kesk.) pellervolaisten keskusliikkeiden EY-asioiden tapaamistilaisuudessa. Kuva Jorma Komulainen.

EU-virkamiesneuvottelijat kunnioittavat kansanvaltaa eduskunnassa 3.4.1994 kuuntele-
malla hallituksen selontekoa neuvotteluista eduskunnalle. Edessä vasemmalla ulkoasiain-
ministeriön vs. alivaltiosihteeri Veli Sundbäck, osastopäällikkö Antti Satuli, toimisto-
päällikkö Eikka Kosonen, lähetystöneuvos Kare Halonen, (toinen rivi vasemmalta)
ulkoasiainministeriön toimistopäällikkö Antti Kuosmanen, ministerineuvos Jan Store
EU-edustustosta, valtiovarainministeriön alivaltiosihteeri Juhani Kivelä, valtiovarain-
ministeriön finanssineuvos Lasse Aarnio, kauppa- ja teollisuusministeriön osastopäällikkö
Bo-Göran Eriksson sekä ylempänä ulkoasiainministeriön toimistopäällikkö Pekka
Huhtaniemi. Kuva Jorma Komulainen.

Perheyritysten liiton edustajat Luukkaan ulkoilualueen maisemissa kävelyllä pääministeri Matti Vanhasen kanssa myöhään syksyllä 2003. Perheyrityksen määrittelmä ja veropoliittinen strategia ideointiin luonnon helmassa. Omistajat lobbasivat pääministeriä. Kuvassa vasemmalta Jukka Helkama, Martti Paloheimo, Anu Vauhkonen, Matti Vanhanen, Timo Parmasuo, Maarit Toivanen, Fredrik Björnberg, Philip Aminoff, Liisa Joronen, Georg Berner, Carl-Gustaf Ingman, Sole Molander, Leif Hagelstam ja pääministerin talouspoliittinen neuvonantaja Olli Rehn. Kuva: Anders Blom.

Hallitusneuvottelujen elinkeinotyöryhmän kokouksessa asuntoasioiden asiantuntijana tuusulalainen kansanedustaja Antti Kaikkonen (kesk.), kangasalalainen kansanedustaja Heikki A. Ollila (kok.), kokoomuksen asiantuntijoina Varustamoyhdistyksen toimitusjohtaja Mika Nykänen ja Taloudellisen tiedotustoimiston toimitusjohtaja, valtiotieteiden tohtori Jukka Koivisto. Säätytalolla neuvoteltiin 11.4.2007 keskustan, kokoomuksen, vihreiden ja RKP:n hallituksen ohjelmasta. Kuva Jorma Komulainen.

Hallitusneuvottelujen asiantuntijat SAK:n yhteiskuntapolitiittisen edunvalvontaosaston johtaja Pertti Parmanne (oik.) ja Elinkeinoelämän keskusliiton talouspolitiikkasektorin johtaja Jussi Mustonen Säätytalolla 12.4.2007 neuvottelemassa keskustan, kokoomuksen, vihreiden ja RKP:n hallituksen ohjelmasta. Kuva Jorma Komulainen.

Kansanedustaja, kirjailija, toimittaja, EU-parlamentaarikko ja sittemmin Kekkosesta väitellyt tohtori Lasse Lehtinen ja kirjailija-toimittaja Aarno ”Loka” Laitinen miettivät keskittyneenä ja sanelevat tekstiä 4.3.1999 yhteiskuntapoliittiseen satiiriseen televisio-ohjelmaan *Hyvät Herrat*. Paikka on Hietalahdenkatu 15 Helsingissä. Kuva Jorma Komulainen.

Tampereen yliopiston vero-oikeuden professori, oikeustieteen tohtori, ekonomi Seppo Penttilä (vasemmalla), Helsingin kauppakorkeakoulun vero-oikeuden professori Heikki Niskakangas, Keskuskauppakamarin varatoimitusjohtaja, oikeustieteen tohtori Pauli K. Mattila ja oikeustieteen tohtori Janne Juusela odottavat kutsua talousryhmän asiantuntijoiksi Jyrki Kataisen hallituksen neuvottelujen aikana Säätytalolla 25.5.2011. Kuva Jorma Komulainen.

Elinkeinoministeri Jan Vapaavuori vieraili STX:n Turun-telakalla 28.1.2013 – kuukausi sen jälkeen kun telakan rahoituspohja romahti valtioneuvoston päätöksen seurauksena. ”Ala on kehittynyt epäterveeksi ainoastaan näiden megaluokan jättiristeilijöiden kohdalla. Niiden tilaajina on muutama veroparatiisimaihin kirjattu yhtiö ja tekijänä muutama harva telakka maailmassa. Kaupankäyntikäytännöt ovat muovautuneet vuosien varrella varsin erikoisiksi”, Vapaavuori sanoi Turun Sanomien mukaan (29.1.2013). Tilanne oli äärimmäisen jännittynyt. Eduskunnan talousvaliokunta siunasi 12.2.2013 päätöksen valtion mahdollisuudesta omistaa telakkaa. Kuva: TS, Jori Liimatainen.

Mein Schiff 3 (telakan 1383. uudisrakennusprojekti) Airistolla vesillelaskussa 22.4.2014. Alusta uhkasi ”viimeisen laivan” efekti eli suuret lisäkustannukset ja aikataulusta myöhästyminen. Samalla kun laivaa rakennettiin, telakalla vietiin läpi raju saneeraus- ja tehostamisohjelma. Laiva valmistui etuajassa ja loi uskottavuutta Meyer-kaupoille. Kuva: TS, Jari Laurikko.

Hallitusneuvottelujen johtoryhmän jäsen kokoomuksen puheenjohtaja Jyrki Katainen (vas.), hallitusneuvottelujen asiantuntija Jyri Järvihaavisto (perheyritykset/Eurofacts), hallitusneuvottelujen asiantuntija, Perheyritysten liiton toimitusjohtaja Anders Blom sekä takana kansanedustaja Arto Satonen (kok.) keskustan, kokoomuksen, vihreiden ja RKP:n hallitusneuvotteluissa 11.4.2007 Säätytalossa. Kuva Jorma Komulainen.

VTT **Anders Blom** (s. 1955) on entinen toimittaja ja yksi maan kokeneimmista ammattilobbareista. Hän on vaikuttajaviestintäyritys Eurofacts Oy:n perustajaosakas ja neuvonantaja. Vuosina 1997–2010 hän oli Perheyritysten liiton toimitusjohtaja. Hän väitteli tohtoriksi keväällä 2018 aiheesta Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä. *Veljeskunta* perustuu hänen väitöskirjaansa.

”...yleissitovuus yhdisti lopulta liike-elämää ja sosiaalidemokraatteja. Se syntyi vasemmistoenemmistöisessä eduskunnassa viime hetkellä. Siksi se oli jonkinlainen poliittinen vahinko, josta kuitenkin tuli yksi keskeisimmistä fundamenteista.”

”TT:n toimitusjohtaja Koroma perusteli 10.3.1997 Helsingin Työväentalolla pidetyssä Palkansaaja ja EMU -seminaarissa EMU-päätöstä neljällä argumentilla: devalvaatiot tulisivat kansalaisille kalliiksi, EMU toisi matalan inflaation, työmarkkinajärjestelmän perusteet sekä yleissitovuus säilyisivät. ’On parempi istua vaunussa kuin juosta perässä’, Koroma sanoi ja kehotti palkansaajia hyppäämään EMU-junaan.”

”Kokoomuksen puheenjohtajaksi nousi Varsinais-Suomen telakkatyöryhmän perustanut Petteri Orpo, jonka sovinnollinen linja vei hapen risteilijärakentamisen auringonlaskua uhonneilta kokoomuksen markkinaliberaaleilta.”

”Vallan vieressä Blom on ollut koko ikänsä. Hän tuntee lähes kaikki, ja kaikki merkittävät tuntevat hänet.”

– Kauppalehti Optio

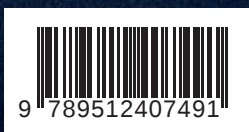
”Raha puhuu, porukka päättää”

VTT Anders Blom puretuu suomalaisen politiikan syvärakenteisiin, joissa työmarkkinajärjestöjen edunvalvojat ovat olleet paremmasta tiedosta ja erivapauksista nauttiva sisäpiiri, veljeskunta. Eteläranta ja Hakaniemi ovat käyttäneet vaikeasti hankittavaa sisäpiiritietoa vallankäytön välineenä. Ne ovat olleet suomalaisen talouden suurimpia vaikuttajatahoja, maan tärkeimpiä lobbareita.

Teoksen lähdeaineisto on laaja, herkullinen ja myös osin salaista. Sitä tukevat lähes sadan raskaan sarjan vaikuttajan kanssa kädyt keskustelut ja haastattelut.

Teos vie lukijansa aitopaikoille, joista näkyy lähiajan poliittinen taloushistoria: EMU- ja EU-jäsenyysneuvottelut, Nokian rooli lobbaajana sekä tuoreimpana Suomen meriteollisuuden kohtalonhetket.

Veljeskunta peräänkuuluttaa Suomeen sitovia eettisiä menettelytapasääntöjä, joita useissa Euroopan maissa ja EU:n päätöksenteossa on jo käytössä.

www.gummerus.fi

ISBN 978-951-24-0749-1

Lk. 92

Kansi Jarkko Hyppönen